

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Dīghanikāye

Sīlakkhandhavagga-abhinavaṭīkā

(dutiyo bhāgo)

2. Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā

Rājāmaccakathāvaṇṇanā

150. Idāni (2.0001) sāmaññaphalasuttassa saṃvaṇṇanākkamo anuppattoti dassetuṃ “**evaṃ ...pe... suttan**”ti-ādimāha. Tattha **anupubbapadavaṇṇanā**ti anukkamena padavaṇṇanā, padaṃ padaṃ pati anukkamena vaṇṇanāti vuttaṃ hoti. Pubbe vuttañhi, uttānaṃ vā padamaññatra vaṇṇanāpi “anupubbapadavaṇṇanā”tveva vuccati. Evañca katvā “**apubbapadavaṇṇanā**”tipi paṭhanti, pubbe avaṇṇita-padavaṇṇanāti attho. Duggajanapadaṭṭhānavisesasampadādiyogato padhānabhāvena rājūhi gahitaṭṭhena evaṃnāmakam, na pana nāmamattenāti āha “**taññi-**”ti-ādi. Nanu mahāvagge **mahāgovindasutte** āgato esa purohito eva, na rājā, kasmā so rājasaddavacanīyabhāvena gahitoti? Mahāgovindena purohitena pariggahitampi cetaṃ reṇunā nāma magadharājena pariggahitamevāti atthasambhavato evaṃ vuttaṃ, na pana so rājasaddavacanīyabhāvena gahito tassa rājābhāvato. Mahāgovindapariggahitabhāvakittanañhi tadā reṇuraññā pariggahitabhāvūpalakkhaṇam. So hi tassa sabbakiccakārako purohito, idampi ca loke samudāciṇṇam (2.0002) “rājakammapasutena katampi raññā katan”ti. Idaṃ vuttaṃ hoti-mandhāturaññā ceva mahāgovindaṃ bodhisattaṃ purohitamāṇāpetvā reṇuraññā ca aññehi ca rājūhi pariggahitattā rājagahanti. Keci pana “mahāgovindo”ti mahānubhāvo eko purātano rājāti vadanti. **Pariggahitattā**ti rājadhānībhāvena pariggahitattā. Gayhatiti hi **gahaṃ**, rājūnam, rājūhi vā gahanti **rājagahaṃ**. Nagarasaddāpekkhāya napuṃsakaniddeso.

Aññepettha pakāreti nagaramāpanena raññā kāritasabbagehattā **rājagahaṃ**, gijjhakūṭādīhi pañcahi pabbatehi parikkhittattā pabbatarājehi parikkhittagehasadī-santipi **rājagahaṃ**, sampannabhavanatāya rājamānam gehantipi **rājagahaṃ**, susaṃvihitārakkhatāya anathāvahitukāmena upagatānam paṭirājūnam gahaṃ

gahaṇabhūtantipi **rājagahaṃ**, rājūhi disvā sammā patiṭṭhāpitattā tesam gahaṃ gehabhūtantipi **rājagahaṃ**, āramāmaṇeyyatādīhi rājati, nivāsasukhatādīnā ca sattehi mamattavasena gayhati pariggayhatītipi **rājagahanti** edise pakāre. Nāma-mattameva pubbe vuttanayenāti attho. So pana padeso visesaṭṭhānabhāvena uḷā-rasattaparibhogoti āha “**taṃ panetan**”ti-ādi. Tattha “**buddhakāle, cakkavattikāle cā**”ti idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ aññadāpi kadāci sambhavato, “**nagaraṃ hoti**”ti ca idaṃ upalakkhaṇameva manussāvāsasseva asambhavato. Tathā hi vuttaṃ “**sesakāle suññaṃ hoti**”ti-ādi. **Tesanti** yakkhānaṃ. **Vasanavananti** āpāna-bhūmibhūtaṃ upavanaṃ.

Avisesenāti vihārabhāvasāmaññaena, saddantarāsannidhānasiddhaṃ visesaparāmasanamantarenāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti- “pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati, (a. ni. 5.101; pāci. 147; pari. 441) paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati, (dha. sa. 160) mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati, (dī. ni. 3.71, 308; ma. ni. 1.77, 459, 509; 2.309, 315; 3.230; vibha. 642) sabbanimittānaṃ amanasikārā animittaṃ cetosamādhiṃ upasampajja viharati”ti-ādīsu (ma. ni. 1.459) saddantarāsannidhānasiddhena visesaparāmasanena yathākkamaṃ iriyāpatha-vihārādivisesavihārasamaṅgīparidīpanaṃ (2.0003), na evamidaṃ, idaṃ pana tathā visesaparāmasanamantarena aññataravihārasamaṅgīparidīpananti.

Satipi ca vuttanayena aññataravihārasamaṅgīparidīpane idha iriyāpathasa-ṅkhātavisesavihārasamaṅgīparidīpanameva sambhavatīti dasseti “**idha panā**”ti-ā-dīnā. Kasmā pana saddantarāsannidhānasiddhassa visesaparāmasanassābhā-vepi idha visesavihārasamaṅgīparidīpanaṃ sambhavatīti? Visesavihārasamaṅgī-paridīpanassa saddantarasaṅkhātavisesavacanassa abhāvato eva. Visesava-cane hi asati visesamicchatā viseso payojitabboti. Apica iriyāpathasamāyogapari-dīpanassa atthato siddhattā tathādīpanameva sambhavatīti. Kasmā cāyamattho siddhoti? Dibbavihārādīnampi sādharmaṇato. Kadācīpi hi iriyāpathavihārena vinā na bhavati tamantarena attabhāvaparīharaṇābhāvatoti.

Iriyanaṃ pavattanaṃ **iriyā**, kāyikakiriyā, tassā pavattanupāyabhāvato pathoti **iri-yāpatho**, ṭhānanisajjādayo. Na hi ṭhānanisajjādi-avatthāhi vinā kañci kāyikaṃ kiriyāṃ pavattetuṃ sakkā, tasmā so tāya pavattanupāyoti vuccati. Viharati pava-ttati etena, viharāṇamattaṃ vā tanti **vihāro**, so eva vihāro tathā, atthato panesa ṭhānanisajjādi-ākārappavatto catusantatirūpappabandhova. Divi bhavo **dibbo**, tattha bahulaṃ pavattiyā brahmapārisajjādidevaloke bhavoti attho, yo vā tattha dibbānubhāvo, tadatthāya saṃvattatīti **dibbo**, abhiññābhinihārādivasena vā mahā-gatikattā **dibbo**, sova vihāro, dibbabhāvāvaho vā vihāro **dibbavihāro**, mahaggata-jjhānāni. **Nettiyaṃ** [netti. 86 (atthato samānaṃ)] pana catasso āruppasamāpattiyo āneñjavihārāti visuṃ vuttaṃ, taṃ pana mettājjhānādīnaṃ brahmavihāratā viya-tāsaṃ bhāvanāvisesabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. **Aṭṭhakathāsu** pana dibbabhāvā-vahasāmaññato tāpi “dibbavihārā” tveva vuttā. Brahmānaṃ, brahmabhūtā vā hitū-pasaṃhārādivasena pavattiyā seṭṭhabhūtā vihārāti **brahmavihārā**, mettājjhānādi-vasena pavattā catasso appamaññāyo. Ariyā uttamā, anaññasādharaṇattā vā ari-yānaṃ vihārāti **ariyavihārā**, catassopi phalasaṃpattiyo. Idha pana rūpāvacaraca-

tutthajjhānaṃ, tabbasena pavattā appamaññāyo (2.0004), catutthajjhānika-agga-phalasaṃpatti ca bhagavato dibbabrahma-ariyavihārā.

Aññataravihārasamaṅgiparidīpananti tāsamekato appavattattā ekena vā dvīhi vā samaṅgībhāvaparidīpanaṃ, bhāvalopenāyaṃ bhāvappadhānena vā niddeso. Bhagavā hi lobhadosamohussanne loke sakapaṭipattiyā veneyyānaṃ vinayanaṭṭhaṃ taṃ taṃ vihāre upasampajja viharati. Tathā hi yadā sattā kāmesu vippaṭipajjanti, tadā kira bhagavā dibbena vihārena viharati tesāṃ alobhakusalamūluppādanatthaṃ “appeva nāma imaṃ paṭipattiṃ disvā ettha rucimuppādetvā kāmesu virajjeyyun”ti. Yadā pana issariyatthaṃ sattesu vippaṭipajjanti, tadā brahmavihārena viharati tesāṃ adosakusalamūluppādanatthaṃ “appeva nāma imaṃ paṭipattiṃ disvā ettha rucimuppādetvā adosena dosaṃ vūpasameyyun”ti. Yadā pana pabbajitā dhammādhikaraṇaṃ vivadanti, tadā ariyavihārena viharati tesāṃ amohakusalamūluppādanatthaṃ “appeva nāma imaṃ paṭipattiṃ disvā ettha rucimuppādetvā amohena mohaṃ vūpasameyyun”ti. Evañca katvā imehi dibbabrahma-ariyavihārehi sattānaṃ vividhaṃ hitasukhaṃ harati, iriyāpathavihārena ca ekaṃ iriyāpathabādhanaṃ aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṃ attabhāvaṃ haratīti vuttaṃ “aññataravihārasamaṅgiparidīpanaṃ”ti.

“**Tenā**”ti-ādi yathāvuttasaṃvaṇṇanāya guṇadassanaṃ, tasmāti attho, yathāvuttatthasamatthanaṃ vā. Tena iriyāpathavihārena viharatīti sambandho. Tathā vadamāno pana **viharatīti** ettha **vi**-saddo vicchedanattahajotako, “**haratī**”ti etassa ca neti pavattetīti atthoti ñāpeti “**ṭhitopī**”ti-ādinā vicchedanayanākārena vuttattā. Evañhi sati tattha kassa kena vicchindanaṃ, kathaṃ kassa nayananti antolīnacodanaṃ sandhāyāha. “**So hī**”ti-ādīti ayampi sambandho upapanno hoti. Yadi pi bhagavā ekeneva iriyāpathena cirataraṃ kālaṃ pavattetuṃ sakkoti, tathāpi upādinnakassa nāma sarīrassa ayaṃ sabhāvoti dassetuṃ “**ekaṃ iriyāpathabādhanan**”ti-ādi vuttaṃ. **Aparipatantanti** bhāvanapuṃsakaniddeso, apatamānaṃ katvāti attho. Yasmā pana bhagavā yattha katthaci vasanto veneyyānaṃ dhammaṃ desento, nānāsamaṃpattīhi ca kālaṃ (2.0005) vītināmento vasati, sattānaṃ, attano ca vividhaṃ sukhaṃ harati, tasmā vividhaṃ haratīti viharatīti evampettha attho veditabbo.

Gocaragāmanidassanatthaṃ “rājagahe”ti vatvā buddhānāmanurūpanivāsaṭṭhānadassanatthaṃ puna “ambavane”ti vuttanti dassento “**idamassā**”ti-ādimāha. **Assā**ti bhagavato. **Tassā**ti rājagahasāṅkhātassa gocaragāmassa. Yassa samīpavasena “rājagahe”ti bhummavacanaṃ pavattati, sopi tassa samīpavasena vattabboti dasseti “**rājagahasamīpe ambavane**”ti iminā. **Samīpattheti** ambavanassa samīpatthe. **Etanti** “rājagahe”ti vacanaṃ. **Bhummavacananti** ādhāravacanaṃ. Bhavanti etthāti hi **bhummaṃ**, ādhāro, tadeva vacanaṃ tathā, bhumme pavattaṃ vā vacanaṃ vibhatti **bhummavacanaṃ**, tena yuttaṃ tathā, sattamīvibhattiyuttapadanti attho. Imaṃ vuttaṃ hoti- kāmāṃ bhagavā ambavaneyeva viharati. Tassamīpattā pana gocaragāmadassanatthaṃ bhummavacanaṃ vasena “rājagahe”tipi vuttaṃ yathā taṃ “gaṅgāyaṃ gāvo caranti, kūpe gaggakulan”ti cāti. Aneneva yadi bhagavā rājagahe viharati, atha na vattabbaṃ “ambavane”ti. Yadi ca amba-

vane, evampi na vattabbaṃ “rājagahe”ti. Na hi “pāṭaliputte pāsāde vasatī”ti-ādīsu viya idha adhikaraṇādhikaraṇassa abhāvato adhikaraṇassa dvayaniddeso yutto siyāti codanā anavakāsā katāti daṭṭhabbaṃ. Kumārabhato eva **komārabhacco** sakatthavuttipaccayena, niruttinayena vā yathā “bhisaggameva bhesajjan”ti. “**Yathāhā**”ti-ādinā khandhakapāḷivasena tadatthaṃ sādheti. Kasmā ca amba vanam jīvakasambandham katvā vuttanti anuyogena mūlato paṭṭhāya tamatthaṃ dassento “**ayam panā**”ti-ādimāha.

Dosābhisannanti vātapittādivasena ussannadosam. **Virecetvāti** dosappakopato vivecetvā. **Siveyyakam dussayuganti** siviraṭṭhe jātam mahaggham dussayugam. **Divasassa dvattikkhattanti** ekasseva divasassa dvivāre vā tivāre vā bhāge, bhummatthe vā etaṃ sāmivacanam, ekasmiṃyeva divase dvivāram vā tivāram vāti attho. **Tambapaṭṭavaṇṇenāti** tambalohapaṭṭavaṇṇena. **Sacivarabhattenāti** cīvarena, bhattena ca. “**Tam sandhāyā**”ti iminā na bhagavā ambavanamatteyeva viharati, atha kho evam kate vihāre. So pana tadadhikaraṇatāya visum adhikaraṇabhāvena na vuttoti sandhāyabhāsitamatthaṃ (2.0006) dasseti. Sāmaññe hi sati sandhāyabhāsitaniddhāraṇam.

Aḍḍhena teḷasa **aḍḍhateḷasa**. Tādisehi **bhikkhusatehi**. Aḍḍho panettha sata-sseva. Yena hi payutto tabbhāgavācako aḍḍhasaddo, so ca kho paṇṇāsāva, tasmā paññāsāya ūnāni teḷasa bhikkhusatānīti atthaṃ viññāpetum “**aḍḍhasatenā**”ti-ādi vuttam. Aḍḍhameva satam satassa vā aḍḍham tathā.

Rājatīti attano issariyasampattiyā dibbati sobhati ca. **Rañjetīti** dānādinā, sassa-medhādinā ca catūhi saṅghavatthūhi rameti, attani vā rāgam karotīti attho. **saddo cettha vikappanatto. Janapadavācino puthuvacanaparattā “magadhān”**ti vuttam, janappadāpadesena vā tabbāsikānam gahitattā. **Raññoti** pitu bimbisārarañño. Sasati hiṃsatīti **sattu**, verī, ajātoyeva sattu **ajātasattu**. “**Nemittakehi niddiṭṭho**”ti vacanena ca ajātassa tassa sattubhāvo na tāva hoti, sattubhāvassa pana tathā niddiṭṭhattā evam vohariyatīti dasseti. Ajātasseva pana tassa “rañño lohitaṃ piveyyan”ti deviyā dohaḷassa pavattattā ajātoyeeva rañño sattūtipi vadanti.

“**Tasmin**”ti-ādinā tadatthaṃ vivarati, samattheti ca. **Dohaḷoti** abhilāso. **Bhāriyeti** garuke, aññesaṃ asakkuṇeyye vā. **Asakkontīti** asakkuṇamānā. **Akathentīti** akathayamānā samānā. **Nibandhitvāti** vacasā bandhitvā. **Suvaṇṇasatthakenāti** suvaṇṇamayena satthakena, ghanasuvaṇṇakatenāti attho. Ayomayañhi rañño sarīram upanetum ayuttanti vadanti. Suvaṇṇaparikkhatena vā ayomayasatthenāti atthepi aya-mevādhippāyo. **Bāhum phālāpetvāti** lohitasirāvedhavasena bāhum phālāpetvā. Kevalassa lohitaṃ gabbhiniyā dujjīrabhāvato udakena sambhinditvā pāyesi. **Haññissatīti** haññissate, āyatim hanīyateti attho. Nemittakānam vacanam tathaṃ vā siyā, vitatham vāti adhippāyena “**puttoti vā dhītati vā na paññāyati**”ti vuttam. “**Attano**”ti-ādinā aññampi kāraṇam dassetvā nivāresi.

Raṅṅo bhāvo **rajjam**, rajjassa samīpe pavattatīti **oparajjam**, ṭhānantaram.

Mahāti (2.0007) mahatī. Samāse viya hi vākyepi mahantasaddassa mahādeso. **Dhurāti** gaṇassa dhurabhūtā, dhorayhā jeṭṭhakāti attho. **Dhuram niharāmīti** gaṇadhuramāvahāmi, gaṇabandhiyam nibbattessāmīti vuttam hoti. “**So na sakkā**”ti-ādīnā puna cintanākāram dasseti. **Iddhipāṭihāriyenāti** ahimekhalikakumāravaṇṇavikubbaniddhinā. **Tenāti** appāyukabhāvena. **Hīti** nipātamattam. **Tena hīti** vā uyyojanathe nipāto. Tena vuttam “kumāram ...pe... uyyojesi”ti. **Buddho bhavissāmīti** ettha **īti**-saddo idamattho, iminā khandhake āgatanayenāti attho. **Pubbe khoti-ādīhipi** khandhakapāḷiyeva (cūḷava. 339).

Potthaniyanti churikam. Yam “nakharan”tipi vuccati, **divā divaseti** (dī. ni. ṭī. 1.150) divasassapi divā. Sāmyatthe hetam bhumavacanam “divā divasassā”ti aññattha dassanato. Divassa divasetipi vaṭṭati akārantassapi divasaddassa vijjamānattā. Nepātikampi divāsaddamicchanti saddavidū, majjhanhikavelāyanti attho. Sā hi divasassa viseso divasoti. “**Bhīto**”ti-ādī pariyāyo, kāyathambhanena vā **bhīto**. **Hadayamaṃsacalanena ubbiggo**. “Jāneyyum vā, mā vā”ti parisāṅkāya **ussaṅkī**. **Ñāte** sati attano āgacchamānabhayavasena **utrasto**. **Vuttappakāranti** devadattena vuttākāram **vippakāranti** apakāram anupakāram, viparītakiccaṃ vā. **Sabbe bhikkhūti** devadattaparisaṃ sandhāyāha.

Acchinditvāti apanayanavasena vilumpitvā. **Rajjenāti** vijitena. Ekassa raṅṅo āṇāpavattiṭṭhānam “rajjan”ti hi vuttam, rājabhāvena vā.

Manaso attho icchā **manoratho** ra-kārāgamaṃ, ta-kāralopaṅca katvā, cittassa vā nānārammaṇesu vibbhamakaraṇato manaso ratho iva **manoratho**, mano eva ratho viyāti vā **manoratho**tipi neruttikā vadanti. **Sukiccakārimhīti** sukiccakārī amhi. **Avamānanti** avamaññanam anādaram. **Mūlaghaccanti** jīvitā voropanam sandhāyāha, bhāvanapuṃsakametaṃ. Rājakulānam kira satthena ghātanam rājūnamāciṇṇam, tasmā so “**nanu bhante**”ti-ādīmāha. **Tāpanageham** nāma uṇhagahāpanageham, tam pana dhūmeneva acchinnā. Tena vuttam “**dhūmagharan**”ti. **Kammakaraṇatthāyāti** tāpana kammakaraṇatthameva. Kenaci chādītattā ucco aṅgoti **uccaṅgo** (2.0008), yassa kassaci gahaṇattham paṭicchanno unnataṅgoti idha adhippeto. Tena vuttam “**uccaṅgam katvā pavisitum mā dethā**”ti. “**Ucchaṅge katvā**”tipi pāṭho, evam sati majjhimaṅgova, ucchaṅge kiṅci gahetabbam katvāti attho. **Moḷiyanti** cūḷāyam “chetvāna moḷiṃ varagandhavāsitan”ti-ādīsu (ma. ni. aṭṭha. 2.1; sam. ni. aṭṭha. 2.2.55; apa. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā; bu. vaṃ. aṭṭha. 27.avidūrenidānakathā; jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā) viya. Tenāha “**moḷiṃ bandhitvā**”ti. **Catumadhurenāti** sappisakkaramadhunāḷikerasnehasaṅkhātehi catūhi madhurehi abhisāṅkhatapānavisesenāti vadanti, tam mahādhammasamā-dānasuttapāḷiyā (ma. ni. 1.473) na sameti. Vuttañhi tattha “dadhi ca madhu ca sappi ca phāṇitaṅca ekajjam saṃsaṭṭhan”ti, (ma. ni. 1.485) **tadaṭṭhakathāyaṅca** vuttam “**dadhi ca madhu cāti** suparisuddham dadhi ca sumadhuraṃ madhu ca. **Ekajjam saṃsaṭṭhanti** ekato katvā missitam āluḷitam. **Tassa tanti** tassa tam catumadhurabhesajjam pivato”ti “attupakkamena maraṇam na yuttan”ti manasi katvā **rājā tassā sarīram lehitvā yāpeti**. Na hi ariyā attānam vinipātentī.

Maggaphalasukhenāti maggaphalasukhavatā, sotāpattimaggaphalasukhūpasañhiteṇa caṅkameṇa yāpetīti attho. **Hāressāmīti** apanessāmi. **Vitaccitehīti** vigata-accitehī jālavigatehī suddhaṅgārehi. **Kenaci saññattoti** kenaci sammā ñāpito, ovaditoti vuttaṃ hoti. **Massukaraṇatthāyāti** massuvisodhanatthāya. **Manam karothāti** yathā rañño manam hoti, tathā karotha. **Pubbeti** purimabhava. **Cetiyaṅgaṇeti** gandhapupphādīhi pūjanaṭṭhānabhūte cetiyassa bhūmitale. **Nisajjanatthāyāti** bhikkhusaṅghassa nisīdanatthāya. **Paññattakaṭasārakanti** paññāpetabba-uttamakilañjam. Tathāvidho kilañjo hi “kaṭasārako”ti vuccati. **Tassāti** yathāvuttassa kammadvayassa. Taṃ pana manopadosavaseneva tena katanti daṭṭhabbam. Yathāha-

“Manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā;

manasā ce paduṭṭhena, bhāsati vā karoti vā;

tato naṃ dukkhamanveti, cakkamva vahato padan”ti. (dha. pa. 1; netti. 90);

Paricārakoti sahāyako. Abhedepi bhedamiva vohāro loke pākaṭoti vuttaṃ “**yakkho hutvā nibbatti**”ti. Ekāyapi hi uppādakiriyāya (2.0009) idha bhedavohāro, paṭisandhivasena hutvā, pavattivasena nibbattīti vā paccekam yojetabbam, paṭisandhivasena vā pavattanasāṅkhātam sātisayanibbattanam ñāpetum ekāyeva kiriyā padadvayena vuttā. Tathāvacanañhi paṭisandhivasena nibbattaneyeva dissati “makkaṭako nāma devaputto hutvā nibbatti (dha. pa. aṭṭha. 1.5) kaṇṭako nāma ...pe... nibbatti, (jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā) maṇḍūko nāma ...pe... nibbatti”-ti-ādīsu viya. Dvinnaṃ vā padānaṃ bhāvatthamapekkhitvā “yakkho”ti-ādīsu sāmī-atthe paccattavacanam kataṃ purimāya pacchimavisesanato, paricāra-kassa ...pe... yakkhassa bhāvena nibbattīti attho, hetvatthe vā ettha tvā-saddo yakkhassa bhāvato pavattanahetūti. Assa pana rañño mahāpuññassapi samānassa tattha bahulam nibbattapubbatāya ciraparicitanikanti vasena tattheva nibbatti veditabbā.

Taṃ divasamevāti rañño maraṇadivaseyeva. **Khobhetvāti** puttasnehassa bala-vabhāvato, taṃsahajātapīti vegassa ca savipphāratāya taṃ samuṭṭhānarūpadhammehi pharaṇavasena sakalasarīram āloḷetvā. Tenāha “**aṭṭhimiñjam āhacca aṭṭhā-sī**”ti. **Pituguṇanti** pituno attani sinehaguṇam. Tena vuttaṃ “**mayi jātepi**”ti-ādi. **Vissajjetha vissajjethāti** turitavasena, sokavasena ca vuttaṃ.

Anuṭṭhubhitvāti achaḍḍetvā.

Nālāgirihatthim muñcāpetvāti ettha iti-saddo pakārattho, tena “abhimārakapuri-sapesenādippakārenā”ti pubbe vuttappakāratthayaṃ paccāmasati, katthaci pana so na diṭṭho. **Pañca vatthūnīti** “sādhu bhante bhikkhū yāvajīvaṃ āraññikā assū”ti-ādinā (pārā. 409; cūḷava. 343) vinaye vuttāni pañca vatthūni. **Yācitvāti** ettha yācanam viya katvāti attho. Na hi so paṭipajjitukāmo yācatīti ayamattho **vinaye** (pārā. aṭṭha. 2.410) vuttoyeva. **Saññāpessāmīti** cintetvā saṅghabhedaṃ katvāti sambandho. Idañca tassa anikkhittadhuratādassanavasena vuttaṃ, so pana akatepi saṅghabhede tehi saññāpetiyeva. **Uṇhalohitanti** balavasokasamuṭṭhitam uṇhabhūtam lohitaṃ. **Mahānirayeti** avīciniraye. **Vitthārakathānayoti** ajātasattupasādanādivasena vitthārato vattabbāya kathāya nayamattam. Kasmā panettha (2.0010)

sā na vuttā, nanu saṅgītikathā viya **khandhake** (cūḷava. 343) āgatāpi sā vattabbāti codanāya āha “**āgatattā pana sabbam na vuttan**” ti, khandhake āgatattā, kiñcimatassa ca vacanakkamassa vuttattā na ettha koci virodhoti adhippāyo. “**Eva-**” ti-ādi yathānusandhinā nigamanam.

Kosalaraññoti pasenadikosalassa pitu mahākosalarañño. Nanu videhassa rañño dhītā vedehīti attho sambhavatīti codanamapaneti “**na videharañño**” ti iminā. Atha kenatthenāti āha “**paṇḍitādhivacanametān**” ti, paṇḍitavevacanam, paṇḍitanā-manti vā attho. Ayam pana padattho kena nibbacanenāti vuttam “**tatrāyan**” ti-ādi. **Vidantīti** jānanti. **Vedenāti** karaṇabhūtena ñāṇena. “**Īhatī**” ti etassa pavattatīpi attho **ṭikāyam** vutto. **Vedehīti** idha nadādigaṇoti āha “**vedehiyā**” ti.

Soyeva aho **tadaho**, sattamīvacanena pana “**tadahū**” ti padasiddhi. **Etthāti** etasmim divase. Upasaddena viṣṭho vasasaddo upavasaneveva, na vasana-matte, upavasanañca samādānamevāti dassetuṃ “**sīlenā**” ti-ādi vuttam. Ettha ca **sīlenāti** sāsane ariyuposatham sandhāya vuttam. **Anasanenāti** abhuñjanamattasa-ñkhātam bāhiruposatham. **Vā**-saddo cettha aniyamattho, tena ekaccam manoduc-caritam, dussīlyādiñca saṅgaṇhāti. Tathā hi gopālakuposatho abhijjhāsahagata-tassa cittassa vasena vutto, nigaṇṭhuposatho mosavajjādivasena. Yathāha visā-khuposathe “so tena abhijjhāsahagatena cetasa divasam atināmetī” ti, (a. ni. 3.71) “iti yasmiṃ samaye sacce samādapetabbā, musāvāde tasmim samaye samādape-tī” ti (a. ni. 3.71) ca ādi.

Evam adhippetatthānurūpaṃ nibbacanam dassetvā idāni atthuddhāravasena nibbacanānurūpaṃ adhippetattham dassetuṃ “**ayam panā**” ti-ādimāha. **Etthāti** uposathasaddo. Samānasaddavacanīyanam anekappabhedānam atthānamu-ddharaṇam **atthuddhāro** samānasaddavacanīyesu vā atthesu adhippetasseva atthassa uddharaṇam **atthuddhārotīpi** vaṭṭati. Anekatthadassanañhi adhippetatthassa uddharaṇatthameva. Nanu ca “atthamattam pati saddā abhinivisanti” ti-ā-dinā atthuddhāre (2.0011) codanā, sodhanā ca heṭṭhā vuttāyeva. Apica visesasaddassa avācakabhāvato pātimokkhuddesādivisayopi uposathasaddo sāmāññā-rūpo eva, atha kasmā pātimokkhuddesādivisesavisayo vuttoti? Saccametaṃ, ayam panattho tādisam saddasāmaññamanādiyivā tattha tattha sambhavatthadassanavaseneva vuttoti, evam sabbattha. Sīladiṭṭhivasena (sīlasuddhivasena dī. ni. ṭī. 1.150) upetehi samaggehi vasiyati na utthiyatīti **uposatho**, pātimokkhuddeso. Samādānavasena, adhiṭṭhānavasena vā upecca ariyavāsādi-atthāya vasitabbo āvasitabboti **uposatho**, sīlam. Anasanādivasena upecca vasitabbo anuvasitabboti **uposatho**, vatasamādānasañkhāto upavāso. Navamahatthikulapariyāpanne hatthināge kiñci kiriyamanapekkhitvā taṃkulasambhūtatāmattam pati ruḷhivase-neva **uposathoti** samaññā, tasmā tattha nāmapaññatti veditabbā. Arayo upa-gantvā useti dāhetīti **uposatho**, usasaddo dāhetīpi saddavidū vadanti. Divase pana uposatha saddapavatti aṭṭhakathāyam vuttāyeva. “**Suddhassa ve sadāphag-gū**” ti-ādīsu **suddhassāti** sabbaso kilesamalābhāvena parisuddhassa. **Veti** nipāta-mattam, byattanti vā attho. **Sadāti** niccakālampi. **Phaggūti** phagguṇinakkhatta-meva yuttam bhavati, niruttinayena cetassa siddhi. Yassa hi sundarikabhāradvā-

jassa nāma brāhmaṇassa phagguṇamāse uttaraphagguṇiyuttadivase tittha-
nhānaṃ karontassa saṃvaccharampi katapāpapavāhanaṃ hotīti laddhi. Tato taṃ
vivecetum idaṃ majjhimāgamāvare mūlapaṇṇāsake vatthasutte bhagavatā vuttaṃ.
Suddhassuposatho sadāti yathāvuttakilesamalasuddhiyā parisuddhassa uposa-
thaṅgāni, vatasamādānāni ca asamādiyatopi niccakālaṃ uposathavāso eva
bhavatīti attho. **“Na bhikkhave”**ti-ādīsu **“abhikkhuko āvāso na gantabbo”**ti nīha-
ritvā sambandho. **Upavasitabbadivasoti** upavasana-karaṇadivaso, adhikaraṇe vā
tabbasaddo daṭṭhabbo. Evañhi aṭṭhakathāyaṃ vuttanibbacanena sameti. Antoga-
dhāvadhāraṇena, aññatthāpohanena ca nivāraṇaṃ sandhāya **“sesadvayanivāraṇa-
tthan”**ti vuttaṃ. **“Pannarase”**ti padamārabha divasavasena yathāvuttanibba-
canaṃ katanti (2.0012) dassento **“teneva vuttan”**ti-ādīmāha. Pañcadasannaṃ
tithīnaṃ pūraṇavasena **“pannaraso”**ti hi divaso vutto.

“Tāni ettha santi”ti ettakeyeva vutte nanvetāni aññatthāpi santīti codanā siyāti
taṃ nivāretum **“tadā kirā”**ti-ādi vuttaṃ. Anena bahuso, atisayato vā ettha taddhita-
visayo payuttoti dasseti. Cātumāsī, cātumāsīnīti ca

paccayavisesena itthiliṅgeyeva pariyāyavacanaṃ. **Pariyosānabhūtā**ti ca pūraṇa-
bhāvameva sandhāya vadati tāya saheva catumāsaparipuṇṇabhāvato. **Idhāti**
pāḷiyam. Tihi ākārehi pūretīti **puṇṇāti** atthaṃ dasseti “**māsapuṇṇatāyā**”ti-ādinā.
Tattha tadā kattikamāsassa puṇṇatāya **māsapuṇṇatā**. Purimapuṇṇamito hi
paṭṭhāya yāva aparā puṇṇamī, tāva eko māsoti tattha vohāro. Vassānassa utuno
puṇṇatāya **utupuṇṇatā**. Kattikamāsalakhitassa saṃvaccharassa puṇṇatāya
saṃvaccharapuṇṇatā. Purimakattikamāsato pabhuti yāva aparakattikamāso, tāva
eko kattikasamvaccharoti evaṃ saṃvaccharapuṇṇatāyāti vuttaṃ hoti. Lokikānaṃ
matena pana māsavasena saṃvaccharasamaññā lakkhitā. Tathā ca lakkhaṇaṃ
garusaṅkantisvasena. Vuttañhi **jotisatthe**-

“Nakkhattena sahodaya-matthaṃ yāti sūramanti;

tassa saṅkaṃ tatra vattabbaṃ, vassaṃ māsakamenevā”ti.

Minīyati divaso etenāti **mā**. Tassa hi gatiyā divaso minitabbo “pāṭipado dutiyā,
tatiyā”ti-ādinā. **Ettha puṇṇoti** etissā rattiyā sabbakalāpāripūriyā puṇṇo. Candassa
hi soḷasamo bhāgo “kalā”ti vuccati, tadā ca cando sabbāsampi soḷasannaṃ
kalānaṃ vasena paripuṇṇo hutvā dissati. Ettha ca “tadahuposathe pannarase”ti
padāni divasavasena vuttāni, “komudiyā”ti-ādīni tadekadesarattivasena.

Kasmā pana rājā amaccaparivuto nisinno, na ekakovāti codanāya sodhanā-
lesam dassetuṃ pāḷipadatthameva avatvā “**evarūpāyā**”ti-ādīnīpi vadati. Etehi
cāyaṃ sodhanāleso dassito “evaṃ ruciyamānāya rattiyā tadā pavattattā tathā
parivuto nisinno”ti. **Dhoviyaṃ mānadisābhāgāyāti** (2.0013) etthāpi viyasaddo yoje-
tabbo. **Rajatavimānaniccharitehīti** rajatavimānato nikkhantehi, rajatavimānappa-
bhāya vā vipphuritehi. “**Visaro**”ti idaṃ muttāvaḷi-ādīnāmpi visesanapadaṃ.
Abbhaṃ dhūmo rajo rāhūti ime cattāro upakkilesā pāḷinayena (a. ni. 4.50; pāci.
447). **Rājāmaccehīti** rājakulasamudāgatehi amaccehi. Atha vā anuyuttakarājūhi
ceva amaccehi cāti attho. **Kañcanāsane**ti sīhāsane. “Raññaṃ tu hemamāsanaṃ,
sīhāsanaṃ matho vāḷabījanitthī ca cāmaran”ti hi vuttaṃ. **Kasmā nisinnoti** nisīdana-
matte codanā. **Eta** nti kandaṃ, pabodhanaṃ vā. **Itīti** iminā hetunā. **Nakkhatta**
nti kattikānakkhattaṇaṃ. Sammā ghositabbaṃ etarahi nakkhattanti
saṅghuṭṭhaṃ. Pañcavaṇṇakusumehi lājena, puṇṇaghāṭehi ca paṭimaṇḍitaṃ
gharesu dvāraṃ yassa tadetaṃ nagaraṃ **pañca ...pe... dvāraṃ**. **Dhajo** vaṭo.
Paṭāko paṭṭoti sīhāliyā vadanti. Tadā kira padīpujjalanasīsena katanakkhattaṃ.
Tathā hi **ummānantijātakā**dīsipi (jā. 2.18.57) kattikamāse evameva vuttaṃ.
Tenāha “**samujjalitadīpamālālaṅkatasabbadisābhāgan**”ti. **Vīthi** nāma rathikā
mahāmaggo. **Racchā** nāma anibbidhā khuddakamaggo. Tattha tattha nisinnava-
sena samānabhāgena pāṭiyekkaṃ nakkhattakīḷaṃ anubhavamānena samabhiki-
ṇṇanti vuttaṃ hoti. **Mahā-aṭṭhakathāyaṃ** evaṃ vatvāpi tattheva iti sannitṭhānaṃ
katanti attho.

Udānaṃ udāhāroti atthato ekaṃ. **Mānanti** mānapattaṃ kattubhūtaṃ. Chaḍḍana-
vasena **avaseko**. Sotavasena **ogho**. **Pītivacananti** pītisamuṭṭhānavacanaṃ kamma-
bhūtaṃ. **Hadayanti** cittaṃ kattubhūtaṃ. **Gahetunti** bahi aniccharaṇavasena
gaṇhituṃ, hadayantoyeva ṭhapetuṃ na sakkotīti adhippāyo. Tena vuttaṃ “**adhikaṃ**

hutvā” ti-ādi. Idam vuttam hoti- yaṃ vacanam paṭiggāhaka nirapekkham kevalam uḷārāya pītiyā vasena sarasato sahasāva mukhato niccharati, tadevidha “udānan”- ti adhippetanti.

Dosehi itā gatā apagatāti **dosinā** ta-kārassa na-kāram katvā yathā “kilese jito vijitāvīti jino” ti āha “**dosāpagatā**” ti. Yadipi sutte vuttam “cattārome bhikkhave candimasūriyānam upakkilesā, yehi upakkilesehi upakkiliṭṭhā candimasūriyā na (2.00 tapanti na bhāsanti na virocanti. Katame cattāro? Abbhā bhikkhave ...pe... mahikā. Dhūmo rajo. Rāhu bhikkhave candimasūriyānam upakkilesa” ti, (cūḷava. 447) tathāpi tatiyupakkilesassa pabhedadassana vasena aṭṭhakathānayena dassetum “**pañcahi upakkilesehi**” ti vuttam. Ayamatto ca ramaṇiyādisaddayogato ṇāyatīti āha “**tasmā**” ti-ādi. Anīya-saddopi bahulā katvatthābhidhāyako yathā “niyyānikā dhammā” ti (dha. sa. dukamātikā 96) dasseti “**ramayati**” ti iminā. Juṇhāvasena rattiyā surūpattamāha “**vuttadosavimuttāyā**” ti-ādinā. Abbhādayo cettha vuttadosā. Ayañca hetu “**dassitum yuttā**” ti etthāpi sambajjhitabbo. Tena kāraṇena, utusampattiyā ca pāsādikatā daṭṭhabbā. Īdisāya rattiyā yutto divaso māso utu saṃvaccharoti evaṃ divasamāsādīnam **lakkhaṇā** sallakkhaṇupāyā **bhavitum yuttā**, tasmā lakkhitabbāti **lakkhaṇiyā**, Sā eva **lakkhaññā** ya-vato ṇa-kārassa ṇa-kārāde-savasena yathā “pokkharañño sumāpitā” ti āha “**divasamāsādīnan**” ti-ādi.

“Yaṃ no payirupāsato cittaṃ pasīdeyyā” ti vacanato **samaṇam vā brāhmaṇam vāti** ettha paramatthasamaṇo, paramatthabrāhmaṇo ca adhippeto, na pana pabbajjāmatthasamaṇo, na ca jātimattabrāhmaṇoti vuttam “**samitapāpatāyā**” ti-ādi. Bahati pāpe bahi karotīti **brāhmaṇo** niruttinayena. Bahuvacane vattabbe ekavacanaṃ, ekavacane vā vattabbe bahuvacanaṃ vacanabyattayo vacanavipallāsoti attho. Idha pana “payirupāsatan” ti vattabbe “payirupāsato” ti vuttattā bahuvacane vattabbe ekavacanasena vacanabyattayo dassito. Attani, garuṭṭhāniye ca hi ekasmimpi bahuvacanappayogo niruḷho. **Payirupāsato**ti ca vaṇṇavipariyāyaniddeso esa yathā “payirudāhāsī” ti. Ayañhi bahulam diṭṭhapayogo, yadidaṃ parisadde yakārapare vaṇṇavipariyāyo. Tathā hi akkharacintakā vadanti “pariyādīnam rayādivaṇṇassa yarādīhi vipariyāyo” ti. **Yanti** samaṇam vā brāhmaṇam vā. **Iminā sabbe-napi vacanenāti** “ramaṇiyā vatā” ti-ādivacanena. **Obhāsanimittakammanti** obhāsabhūtam nimittakammaṃ (2.0015), paribyattam nimittakaraṇanti attho. **Mahāparā-dhatāyāti** mahādosatāya.

“**Tena hī**” ti-ādi tadatthavivaraṇam. **Devadatto cāti** ettha **ca**-saddo samuccayavasena atthupanayane, tena yathā rājā ajātasattu attano pitu ariyasāvakkassa satthu upaṭṭhākassa ghātanena mahāparādho, evaṃ bhagavato mahānatthakarassa devadattassa apassayabhāvenāpīti imamattham upaneti. **Tassa piṭṭhichāyāyāti** vohāramattam, tassa jīvakkassa piṭṭhi-apassayena, tam pamukham katvā apassāyāti vuttam hoti. **Vikkhepapacchedanattanti** vakkhamānāya attano kathāya uppajjanakavikkhepassa pacchindanattam, anuppajjanattanti adhippāyo. Tenāha “**tassam hī**” ti-ādi. **Asikkhitānanti** kāyavacīsaṃyamane vigatasikkhānam. **Kulūpa-ke**ti kulamupagate satthāre. **Gahitāsāratāyā** Ti gahetabbaguṇasāravigatatāya. **Nibbikkhepanti** aññesamapanayanavirahitam.

Bhaddanti avassayasampannatāya sundaram.

151. Ayañcattho imāya pālicchāyāya adhigato, imamatthameva vā antogadham katvā pāḷiyamevaṃ vuttanti dasseti **“tenāhā”** ti-ādinā. Asatthāpi samāno satthā paṭiññāto yenāti **satthupaṭiññāto**, tassa abuddhassāpi samānassa buddhapaṭiññā-tassa “ahameko loke atthadhammānusāsako” ti ācariyapaṭiññātabhāvaṃ vā sandhāya evaṃ vuttaṃ. **“So kirā”** ti-ādinā anussutimattaṃ pati porāṇaṭṭhakathāna-yova kirasaddena vutto. Esa nayo parato makkhalipadanibbacanepi. **Ekūnadāsa-sataṃ pūrayamānoti** ekenūnadāsasataṃ attanā saddhiṃ anūnadāsasataṃ katvā pūrayamāno. Evaṃ jāyamāno cesa maṅgaladāso jāto. **Jātarūpenevāti** mātukucchito vijātaveseneva, yathā vā sattā anivatthā apārutā jāyanti, tathā jātarūpeneva. **Upasaṅkamantīti** upagatā bhajantā honti. **Tadeva pabbajjaṃ aggahesīti** tadeva naggarūpaṃ “ayameva pabbajjā nāma siyā” ti pabbajjaṃ katvā aggahesi. **Pabbajjimsūti** taṃ pabbajitamanupabbajjimsu.

“Pabbajitasamūhasaṅkhāto” ti etena pabbajitasamūhatāmattena saṅgho, na niyyānikadiṭṭhivissuddhasīlasāmaññavasena saṃhatattāti dasseti. **Assa atthīti** (2.0016) assa satthupaṭiññātassa parivārabhāvena atthi. **“Saṅghī gaṇī”** ti cedam pariyāya-vacanaṃ, saṅketamattato nānanti āha **“svevā”** ti-ādi. **Svevāti** ca pabbajitasamūhasaṅkhāto eva. Keci pana “pabbajitasamūhasasena **saṅghī**, gahaṭṭhasamūhasasena **gaṇī**” ti vadanti, taṃ tesam matimattaṃ gaṇe eva loke saṅgha-saddassa niru-ḷhattā. Acelakavatacariyādi attanā parikkappitamattaṃ **ācāro**. **Paññāto pākaṭo** saṅghī-ādibhāvena. **Appiccho santuṭṭho** Ti atthato ekaṃ. Tattha labbhamānāppi-cchataṃ dassetum **“appicchatāya vatthampi na nivāseti”** ti vuttaṃ. Na hi tasmim sāsānike viya santagaṇaniggūhaṇalakkhaṇā appicchatā labbhati. **Yasoti** kitti-saddo. Taranti etena saṃsāroghanti evaṃ sammatatāya laddhi **titthaṃ** nāma “sādhū” ti sammato, na ca sādhūhi sammatotī atthamāha **“ayan”** ti-ādinā. Na hi tassa sādhūhi sammatatā labbhati. **Sundaro sappurisoti** dvidhā attho. **Assutavato**ti assutāriyadhammassa, kattutthe cetam sāmivacanaṃ. “Imāni me vatasamādā-nāni ettakaṃ kālam suciṇṇānī” ti bahū rattiyo jānāti. Tā panassa rattiyo cirakāla-bhūtāti katvā **“ciraṃ pabbajitassā”** ti-ādi vuttaṃ, antattha-aññapadatthasamāso cesa yathā “māsajāto” ti. Atha tassa padadvayassa ko visesoti ce? Cirapabbajita-ggaṇenassa buddhisīlatā, rattaññūggaṇena tattha sampajānatā dassitā, aya-metassa visesoti. Kiṃ pana attham sandhāya so amacco āhāti vuttaṃ **“acirapabbajitassā”** ti-ādi. **Okappanīyāti** saddahanīyā. **Addhānanti** dīghakālam. Kittako pana soti āha **“dve tayo rājaparivaṭṭe”** ti, dvinnam, tiṇṇam vā rājūnam rajjānusāsanapaṭi-pāṭiyoti attho. “Addhagato” ti vatvāpi puna kataṃ vayaggahaṇam osānavayā-pekkham padadvayassa atthavisesasambhavatoti dasseti **“pacchimavayan”** ti iminā. **Ubhayanti** “addhagato, vayo-anuppatto” ti padadvayaṃ.

Kājaro nāma eko rukkhaviseso, yo “paṇṇakarukkho” tipi vuccati. Disvā viya ana-ttamanoti sambandho. Pubbe pitarā saddhiṃ satthu santikaṃ gantvā desanāya sutapubbataṃ sandhāyāha **“jhānā ...pe... kāmo”** ti. **Tilakkhaṇabbhāhatanti** tīhi lakkhaṇehi abhigaṭṭitaṃ. **Dassanenāti** nidassanamattaṃ. So hi disvā tena saddhiṃ allāpasallāpaṃ katvā (2.0017), tato akiriyavādaṃ sutvā ca anattamano

ahosi. **Guṇakathāyā**ti abhūtaguṇakathāya. Tenāha “**suṭṭhutamā anattamano**”ti. Yadi anattamano, kasmā tuṇhī ahosīti codanaṃ visodheti “**anattamano samānopī**”-ti-ādinā.

152. Gosālāyāti evaṃnāmake gāmeti vuttaṃ. Vassānakāle gunnaṃ patiṭṭhitasālāyāti pana atthe tabbasena tassa nāmaṃ sātisayamupapannaṃ hoti bahulamanaññasādhāraṇattā, tathāpi so porāṇehi ananussutoti ekaccavādo nāma kato. “**Mā khalīti sāmiko āhā**”ti iminā tathāvacaṇamupādāya tassa ākhyātapadena samaññāti dasseti. Saññāya hi vattumicchāya ākhyātapadampi nāmikaṃ bhavati yathā “aññāsikoṇḍañño”ti (mahāva. 17). **Sesanti** “so paṇṇena vā”ti-ādivacaṇaṃ.

153. Dāsādīsu sirivaḍḍhakādināmamiva **ajitoti** tassa nāmamattaṃ. Kesehi vāyito kambalo yassātipi yujjati. **Paṭikiṭṭhataranti** nihīnataraṃ. “**Yathāhā**”ti-ādinā aṅguttarāgame tikanipāte makkhalisutta (a. ni. 3.138) māhari. **Tantāvutānīti** tante vītāni. “**Sīte sīto**”ti-ādinā chahākārehi tassa paṭikiṭṭhatararaṃ dasseti.

154. Pakujjhati sammādiṭṭhikesu byāpajjatīti

pakudho. Vaccaṃ katvāpīti ettha pi-saddena bhojanaṃ bhuñjitvāpi kenaci asucinā makkhitvāpīti imamatthaṃ sampiṇḍeti. **Vālikāthūpaṃ katvāti** vatasamādānasīsena vālikāsañcayaṃ katvā, tathārūpe anupagamaniyatṭhāne puna vataṃ samādāya gacchatīti vuttaṃ hoti.

156. “Gaṇṭhanakilesa” ti etassa “palibundhanakilesa” ti atthavacanaṃ, saṃsāre paribundhanakicco khattavatthuputtadārādivisayo rāgādikilesoti attho. **“Evaṃvādītāyā”** ti iminā laddhivasenassa nāmaṃ, na panatthatoti dasseti. Yāva hi so maggena samugghāṭito, tāva atthiyeva. Ayaṃ pana vacanattho- “natthi mayhaṃ gaṇṭho” ti gaṇhātīti **nigaṇṭhoti. Nāṭassāti** evaṃnāmakassa.

Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā

157. Sabbathā (2.0018) tuṇhībhūtabhāvaṃ sandhāya **“esa nāga ...pe... viyā”** ti vuttaṃ. **Supaṇṇoti** garuḷo, garuḷo vā sakkaṭamatena. “Ḍa-lāna’ maviseso” ti hi tattha vadanti. Yathādhippāyaṃ na vattatīti katvā **“anatto vata me”** ti vuttaṃ. **Upasantassāti** sabbathā saññamena upasamaṃ gatassa. Jīvakassa tuṇhībhāvo mama adhippāyassa maddanasadiso, tasmā tadeva tuṇhībhāvaṃ pucchitvā kathāpanena mama adhippāyo sampādetabboti ayamettha rañño adhippāyoti dassento **“hatthimhi kho panā”** ti-ādimāha. **Kinti** kāraṇapucchāyaṃ nipātoti dasseti **“kena kāraṇenā”** ti iminā, yena tuvaṃ tuṇhī, kiṃ taṃ kāraṇanti vā atthaṃ dasseti. Tattha yathāsambhavaṃ kāraṇaṃ uddharitvā adhippāyaṃ dassetuṃ **“imesan”** ti-ādi vuttaṃ. **Yathā etesanti** etesaṃ kulūpako atthi yathā, imesaṃ nu kho tiṇṇaṃ kāraṇānaṃ aññatarena kāraṇena tuṇhī bhavasīti pucchati adhippāyo.

Kathāpetīti kathāpetukāmo hoti. **Pañcapatīṭṭhitenāti** ettha pañcahi aṅgehi abhimukhaṃ ṭhitenāti attho, pādajāṇu kappara hattha sīsasaṅkhātāni pañca aṅgāni samaṃ katvā onāmetvā abhimukhaṃ ṭhitena paṭhamaṃ vanditvāti vuttaṃ hoti. Yampi vadanti “navakatarenupāli bhikkhunā vuḍḍhatarassa bhikkhuno pāde vandantena ime pañca dhamme ajjhataṃ upaṭṭhāpetvā pādā vanditabbā’ ti-ādikaṃ (pari. 469) vinayapāḷimāharitvā ekaṃsakaraṇa-añjalipaggahaṇapādasa-mbāhanapemagāravupaṭṭhāpanavasena pañcapatīṭṭhitavandanā” ti, tametthāna-dhippetāṃ dūrato vandane yathāvuttapañcaṅgassa aparipuṇṇatā. Vandanā cettha paṇamanā añjalipaggahaṇakarapuṭasamāyogo. **“Pañcapatīṭṭhitena vanditvā”** ti ca kāyapaṇāmo vutto, **“mama satthuno”** ti-ādinā pana vacīpaṇāmo, tadubhaya-purecarānucaravasena manopaṇāmoti. Kāmaṃ sabbāpi tathāgatassa paṭipatti anaññasādhāraṇā acchariyabbhutarūpāva, tathāpi gabbhokkanti abhijāti abhikkhamana abhisambodhi dhammacakkappavattana (saṃ. ni. 5.1081; paṭi. ma. 3.30) yamakapāṭihāriyadevorohanāni sadevake loke ativiya supākaṭāni, na sakkā kenaci paṭibāhitunti tāniyevettha uddhaṭāni.

Itthaṃ (2.0019) imaṃ pakāraṃ bhūto pattoti **itthambhūto**, tassa ākhyānaṃ **itthambhūtākhyānaṃ**, soyevattho **itthambhūtākhyānattho**. Atha vā itthaṃ evaṃpakāro bhūto jātoti **itthambhūto**, tādīsoti ākhyānaṃ **itthambhūtākhyānaṃ**, tadevattho **itthambhūtākhyānattho**, tasmimṃ upayogavacananti attho. **Abbhuggatoti** ettha hi **abhi-**

saddo padhānavasena itthambhūtākhyānatthajotako kammappavacanīyo abhibhavitvā uggamanakiriyāpakārassa dīpanato, tena payogato “taṃ kho pana bhagavantān”ti idaṃ upayogavacanaṃ sāmi-atthe samānampi appadhānavasena itthambhūtākhyānatthadīpanato “itthambhūtākhyānatthe”ti vuttaṃ. Tenevāha “**tassa kho pana bhagavatoti attho**”ti. Nanu ca “sādhu devadatto mātaramabhī”ti ettha viya “taṃ kho pana bhagavantān”ti ettha abhisaddo appayutto, kathamettha taṃpayogato upayogavacanaṃ siyāti? Atthato payuttattā. Atthasaddapayogesu hi atthapayogoyeva padhānoti. Idaṃ vuttaṃ hoti- yathā “sādhu devadatto mātaramabhī”ti ettha abhisaddapayogato itthambhūtākhyāne upayogavacanaṃ kataṃ, evamidhāpi “taṃ kho pana bhagavantān abhi evaṃ kalyāṇo kittisaddo uggato”ti abhisaddapayogato itthambhūtākhyāne upayogavacanaṃ katanti. Yathā hi “sādhu devadatto mātaramabhī”ti ettha “devadatto mātaramabhī mātuvisaye, mātuyā vā sādhu”ti evaṃ adhikaraṇatthe, sāmi-atthe vā bhummavacanassa, sāmivacanassa vā pasaṅge itthambhūtākhyānajotakena kammappavacanīyena abhisaddena payogato upayogavacanaṃ kataṃ, evamidhāpi sāmi-atthe sāmivacanappasaṅge yathā ca tattha “devadatto mātuvisaye, mātu sambandhī vā sādhu-
ttapakārappatto”ti ayamattho viññāyati, evamidhāpi “bhagavato sambandhī kittisaddo abbhuggato abhibhavitvā uggamanappakārappatto”ti ayamattho viññāyati. Tattha hi devadattaggahaṇaṃ viya idha kittisaddaggahaṇaṃ, “mātaraṇ”ti vacanaṃ viya “bhagavantān”ti vacanaṃ, sādhusaddo viya uggatasaddo veditabbo.

Kalyāṇoti bhaddako. Kalyāṇabhāvo cassa kalyāṇaguṇavisayatāyāti āha “**kalyāṇaguṇasamannāgato**”ti, kalyāṇehi guṇehi samannāgato tabbisayatāya yuttoti attho. Taṃ visayatā hettha samannāgamo, kalyāṇaguṇavisayatāya tannissitoti (2.00 adhippāyo. **Seṭṭhoti** pariyāyavacanepi eseva nayo. Seṭṭhaguṇavisayatā eva hi kittisaddassa seṭṭhatā “bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ, bhagavāti vacanamuttaman”-ti-ādīsu (visuddhi. 1.142; pārā. aṭṭha. 1.veraṅjakaṇḍavaṇṇanā; udā. aṭṭha. 1; itivu. aṭṭha. nidānavaṇṇanā; mahāni. aṭṭha. 49) viya. “Arahaṃ sammāsambuddho”ti-ādinā guṇānaṃ saṃkittanato, saddanīyato ca vaṇṇoyeva kittisaddo nāmāti āha “**kittiyevā**”ti. Vaṇṇo eva hi kittetabbato **kitti**, saddanīyato **saddoti** ca vuccati. Kittipariyāyo hi saddasaddo yathā “uḷārasaddā isayo, guṇavanto tapassino”ti. Kittivasena pavatto saddo **kittisaddoti** bhinnādhikaraṇataṃ dasseti “**thutighoso**”ti iminā. Kittisaddo hettha thutipariyāyo kittanamabhitthavanaṃ kittīti. Thutivasena pavatto ghoso **thutighoso**, abhitthavudāhāroti attho. Abhisaddo abhibhavane, abhibhavanañcetta ajjhottharaṇamevāti vuttaṃ “**ajjhottharivā**”ti, anaññasādhāraṇe guṇe ārabha pavattattā abhibyāpetvāti attho. Kinti-saddo abbhuggatoti codanāya “itipi so bhagavā”ti-ādīmāhāti anusandhiṃ dassetuṃ “**kinti**”ti vuttaṃ.

Padānaṃ sambajjanaṃ **padasambandho**. **So bhagavāti** yo so samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho devānamatidevo sakkānamatisakko brahmānamatibrahmā lokanātho bhāgyavantatādīhi kāraṇehi sadevake loke “bhagavā”ti patthaṭakittisaddo, so bhagavā. Yaṃ taṃ-saddā hi nīccasambandhā. “Bhagavā”ti ca idamādipadaṃ satthu nāmakittanaṃ. Tenāha āyasmā dhammasenāpati “bhagavāti netāṃ

nāmaṃ mātarā kataṃ, na pitarā katan”ti-ādi (mahāni. 6; cūḷani. 2). Parato pana “bhagavā”ti padaṃ guṇakittanaṃ. Yathā kammaṭṭhānikena “arahan”ti-ādīsu navasu ṭhānesu paccekaṃ itipisaddaṃ yojetvā buddhaguṇā anussariyanti, evamidha buddhaguṇasaṃkittakenāpīti dassento “**itipi arahaṃ ...pe... itipi bhagavā**”ti āha. Evañhi sati “arahan”ti-ādīhi navahi padehi ye sadevake loke ativiya pākaṭā paññātā buddhaguṇā, te nānappakārato vibhāvītā honti “itipī”ti padadva-yena tesaṃ nānappakāratādīpanato. “Itipetaṃ bhūtaṃ, itipetaṃ (2.0021) tacchan”-ti-ādīsu (dī. ni. 1.6) viya hi **iti**-saddo idha āsannapaccakkhakarāṇattho, **pi**-saddo sampiṇḍanattho, tena ca nesaṃ nānappakārabhāvo dīpito, tāni ca guṇasallakkha-ṇakāraṇāni saddhāsampannānaṃ viññujātikānaṃ paccakkhāni honti, tasmā tāni saṃkittentena viññunā cittassa sammukhībhūtāneva katvā saṃkittetabbānīti dassento “**iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hotī**”ti āha. Evañhi nirūpetvā kittente yassa saṃkitteti, tassa bhagavati ativiya pasādo hoti.

Ārakattāti kilesehi suvidūrattā. **Arīnanti** kilesārīnaṃ. **Arānanti** saṃsāracakkassa arānaṃ. **Hatattā**ti viddhaṃsitattā. **Paccayādīnanti** cīvarādipaccayānañceva pūjā visesānañca. **Rahābhāvā**ti cakkhuraḥādīnamabhāvato. Rahopāpakaraṇābhāvo hi padamanatikkamma rahābhāvoti vuttaṃ. Evampi hi yathādhīppetamattho labbhatīti. **Tatoti** visuddhimaggato (visuddhi. 1.123). Yathā ca visuddhimaggato, evaṃ taṃsaṃvaṇṇanāya **paramatthamañjūsāyaṃ** (visuddhi. ṭī. 1.124) nesaṃ vitthāro gahetabbo.

Yasmā jīvako bahuso satthu santike buddhaguṇe sutvā ṭhito, diṭṭhasaccatāya ca satthusāsane vigatakathaṃkatho, satthuguṇakathane ca vesārajjappatto, tasmā so evaṃ vitthārato eva āhāti vuttaṃ “**jīvako panā**”ti-ādi. “**Ettha cā**”ti-ādīnā sāmattiyaṭṭhamāha. **Thāmo** desanāññameva, **balam** pana dasabalaññaṃ. **Vissatthanti** bhāvanapuṃsakapadaṃ, anāsaṅkanti attho.

Pañcavaṇṇāyāti khuddikādivasena pañcapakārāya. **Nirantaram** phuṭaṃ ahosi katādhīkārabhāvato. Kammanantarāyavasena hissa rañño guṇasarīraṃ khatūpa-hataṃ hoti. Kasmā panesa jīvakameva gamanasajjāya āṇāpetīti āha “**imāyā**”ti-ādi.

158. “Uttaman”ti vatvā na kevalaṃ uttamabhāvoyevettha kāraṇaṃ, atha kho appasaddatāpīti dassetuṃ “**assayānarathayānāni**”ti-ādi vuttaṃ. Hatthiyānesu ca nibbisevanameva gaṇhanto hatthiniyopi kappāpesi. **Padānupadanti** padamanu-gataṃ padaṃ purato gacchantassa hatthiyānassa pade tesaṃ padaṃ katvā, pada-saddo cettha padavaḷaṅge. **Nibbutassā**ti sabbakilesadarathavūpasamassa (2.0022). **Nibbutehevā**ti appasaddatāya saddasaṅkhobhanavūpasameheva.

Kareṇūti hatthinipariyāyavacanaṃ. Kaṇati saddaṃ karotīti hi **kareṇu**, karova yassā, na dīgho dantoti vā **kareṇu**, “**kareṇukā**”tipi pāṭho, niruttinayena padasiddhi. **Ārohanasajjanaṃ** kuthādīnaṃ bandhanameva. **Opavayhanti** rājānamupavahituṃ samatthaṃ. “**Opaguyhan**”tipi paṭhanti, rājānamupagūhituṃ gopituṃ samatthanti attho. “**Evaṃ kirassā**”ti-ādi paṇḍitabhāvavibhāvanaṃ. **Kathā vattatī**ti laddhokāsa-bhāvena dhammakathā pavattati. “Rañño āsaṅkānivattanatthaṃ āsannacārībhā-vena hatthinīsu itthiyo nisajjāpitā”ti (dī. ni. ṭī. 1.158) **ācariyadhammapālattherena**

vuttaṃ. Aṭṭhakathāyaṃ pana “itthiyo nissāya purisānaṃ bhayaṃ nāma natthi, sukhaṃ itthiparivuto gamissāmi”ti tattha kāraṇaṃ vuttameva. Imināpi kāraṇena bhavitabbanti pana ācariyena evaṃ vuttaṃ siyā. Rañño paresaṃ dūrupasaṅkama-nabhāvadassanattaṃ tā purisavesaṃ gāhāpetvā āvudhahatthā kāritā. **Hatthinikā-satānī**ti ettha hatthinīyo eva hatthinikā. “Pañca hatthinīyā satānī”tipi katthaci pāṭho, so ayuttova “pañcamattehi bhikkhusatehi”ti-ādīsu (pārā. 1) viya īdisesu pacchima-padassa samāsasseva dassanato. **Kassacidevā**ti sannipatite mahājane yassa kassaci eva, tadaññesampi āyatīṃ maggaphalānamupanissayoti āha “**sā mahājanassa upakārāya bhavissati**”ti.

Paṭivedesīti ñāpesi. **Upacāravacananti** vohāravacanamattaṃ teneva adhippetatthassa apariyosānato. Tenāha “**tadeva attano ruciyā karohī**”ti. Imināyeva hi tadatthapariyosānaṃ. **Maññasī**ti pakatiyāva jānāsi. **Tadevā**ti gamanāgamaneva. Yadi gantukāmo, gaccha, atha na gantukāmo, mā gaccha, attano ruciyevettha pamāṇanti vuttaṃ hoti.

159. Pāṭi-ekkāyeva sandhivasena **paccekā**. “Mahañcaṇ”ti pade karaṇatthe paccattavacananti āha “**mahatā**”ti. Mahantassa bhāvo **mahañcaṃ**. **Na** kevalaṃ niggaḥītantavaseneva pāṭho, atha kho ākārantavasenāpīti āha (2.0023) “**mahaccātipi pālī**”ti. Yathā “khattiyā”ti vattabbe “khatyā”ti, evaṃ “mahatīyā”ti vattabbe mahatyā. Puna ca-kāraṃ katvā mahaccāti sandhivasena padasiddhi. Pulliṅgavasena vattabbe itthiliṅgavasena vipallāso **liṅgavipariyāyo**. Visesañhi bhiyyo visesyaliṅgādigāhakaṃ. **Tiyojanasatānanti** paccekaṃ tiyojanasataparimaṇḍalānaṃ. **Dvinnaṃ mahāraṭṭhānaṃ issariyasirīti** aṅgamagadharatṭhānamādhipaccamāha. Tadattaṃ vivarati “**tassā**”ti-ādīnā. **Paṭimukkaveṭhanānī**ti ābandhasiroveṭhanāni. **Āsattakhaggānī**ti aṃse olambanavasena sannaddhāsīni. **Maṇidaṇḍatomareti** maṇidaṇḍaṅkuse.

vara-andhakādayo jātivasena tāsam paricārakiniyo dassitā. Vissāsikapurisāti “**Aparāpi**”ti-ādinā padasā parivārā vuttā. Khujjavāmanakā vesavasena, kirātasavara-andhakādayo jātivasena tāsam paricārakiniyo dassitā. **Vissāsikapurisāti** vassavare sandhāyāha. Kulabhoga-issariyādivasena mahatī mattā pamāṇametesanti **mahāmattā**, mahānubhāvā rājāmaccā. **Vijjādhataruṇā viyāti** mantānubhāvena vijjāmayiddhisampannā vijjādharakumārakā viya. **Ratṭhiyaputtāti** bhojaputtā. Ratṭhe paricarantīti hi luddakā **ratṭhiyā**, tesam nānāvudhaparicayatāya rājabhaṭṭabhūtā puttāti attho, antararatṭhabhojakānaṃ vā puttā **ratṭhiyaputtā**, khattiyā bhojarājāno. “Anuyuttā bhavantu te”ti-ādīsu viya hi **ṭikāyaṃ** (dī. ni. ṭi. 1.159) vutto bhojasaddo bhojakavācakoti datṭhabbaṃ. **Ussāpetvāti** uddham pasāretvā. **Jayasa-ddanti** “jayatu mahārājā”ti-ādijayapaṭibaddham saddam. **Dhanupantiparikkhepoti** dhanupantiparivāro. Sabbattha taṃgāhakavasena veditabbo. **Hatthighaṭṭāti** hatthisamūhā. **Paharamānāti** phusamānā. **Aññamaññasanḅhaṭṭanāti** avicchedagama-nena aññamaññasambandhā. **Seṇiyoti** gandhikaseṇīdussikaseṇī-ādayo “anapaloketvā rājānaṃ vā saṅghaṃ vā gaṇaṃ vā pūgaṃ vā seṇiṃ vā aññatra kappā vuṭṭhāpeyyā”ti-ādīsu (pāci. 682) viya. “Aṭṭhārasa akkhobhiṇī seniyo”ti katthaci likhanti, so anekesupi potthakesu na diṭṭho. Anekasaṅkhyā ca senā heṭṭhā gaṇitāti ayuttoyeva. Tadā sabbāvudhato sarova dūragāmīti katvā sarapatanātikkamappamāṇena rañño parisam saṃvidahati. Kimatthanti āha “**sace**”ti-ādi.

Sayaṃ (2.0024) bhāyanaṭṭhena **cittutrāso bhayaṃ** yathā tathā bhāyatīti katvā. Bhāyitabbe eva vatthusmiṃ bhayato upaṭṭhite “bhāyitabbamidān”ti bhāyitabbākārena tīraṇato **ñāṇaṃ bhayaṃ** bhayato tīretīti katvā. Tenevāha **visuddhimagge** (visuddhi. 2.751) “bhayatupaṭṭhānañāṇaṃ pana bhāyati, na bhāyatīti? Na bhāyati. Tañhi ‘atitā saṅkhārā niruddhā, paccuppannā nirujjhanti, anāgatā nirujjhissanti’ti tīraṇamattameva hoti”ti. Bhāyanaṭṭhānaṭṭhena **āramaṇaṃ bhayaṃ** bhāyati etasmāti katvā. Bhāyanahetuṭṭhena **ottappaṃ bhayaṃ** pāpato bhāyati etenāti katvā. **Bhayānakanti** bhāyanākāro. **Tepīti** dīghāyukā devāpi. **Dhammadesananti** pañcasu khandhesu pannarasalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ dhammadesanaṃ. **Yebhuyyenāti** ṭhapetvā khīṇāsavadeve tadaññesaṃ vasena bāhullato. Khīṇāsavattā hi tesam cittutrāsabhayampi na uppajjati. Kāmaṃ **sihopamasuttaṭṭhakathāyaṃ** (a. ni. aṭṭha. 2.4.33) cittutrāsabhayampi tadatthabhāvena vuttaṃ, idha pana pakaraṇānurūpato ñāṇabhayameva gahitaṃ. **Samveganti** sahottappañāṇaṃ. **Santāsanti** sabbaso ubbijjanaṃ. Bhāyitabbatṭhena bhayameva bhīmabhāvena bheravanti **bhayabheravaṃ**, bhītabbavatthu. Tenāha “**āgacchatī**”ti, etaṃ naraṃ taṃ bhayabheravaṃ āgacchati nūnāti attho.

Bhīruṃ pasamsantīti pāpato bhāyanato utrāsanaṃ bhīruṃ pasamsanti paṇḍitā. **Na hi tattha sūranti** tasmim pāpakaraṇe sūraṃ pagabbhadhamsinam na hi pasamsanti. Tenāha “**bhayā hi santo na karonti pāpan**”ti. Tattha **bhayāti** pāputrāsato, ottappahetūti attho.

Chambhitassāti thambhitassa, tha-kārassa cha-kārādeso. Tadatthamāha “**sakalasarīracalanān**”ti, bhayavasena sakalakāyapakampananti attho. Uyyodhanaṃ

sampahāro.

Eketi uttaravihāravāsino. “**Rājagahe**” ti-ādi tesamadhippāyavivaraṇaṃ. Ekasmim mahādvāre dve dve katvā **catusaṭṭhi khuddakadvārāni**. “**Tadā**” ti-ādinā akāraṇabhāve hetuṃ dasseti.

Idāni sakavādaṃ dassetuṃ “**ayaṃ panā**” ti-ādi vuttaṃ. “**Jivako kirā**” ti-ādi āsaṅkanākāradassanaṃ. **Assāti** ajātasatturañño. **Ukkaṇṭhitoti** anabhirato. Chattaṃ ussāpetukāmo maññeti sambandho (2.0025). **Bhāyitvāti** bhāyanahetu. **Tassāti** jivakassa. Sammasaddo samānattho, samānabhāvo ca vayanāti āha “**vayassābhilāpo**” ti. Vayena samāno **vayasso** yathā “ekarājā harissavaṇṇo” ti (jā. 1.2.17). Samānasaddassa hi sādesamicchanti saddavidū, tena abhilāpo ālapanam tathā, ruḥhīniddeso esa, “mārisā” ti ālapanamiva. Yathā hi mārisāti niddukkhatābhilāpo sadukkhepi nerayike vuccati “yadā kho te mārisa saṅkunā saṅku hadaye samāgaccheyyā” ti-ādīsu, (ma. ni. 1.512) evaṃ yo koci sahāyo asamānavayopi “sammā” ti vuccatīti, tasmā sahāyābhilāpo icceva attho. Kacci na vañcesīti pāḷiyā sambandho. “Na palambhesī” ti vuttepi idha parikappatthova sambhavatīti vuttaṃ “**na vippalambheyyāsī**” ti, na palobheyyāsīti attho. Kathāya sallāpo, so eva nigghoso tathā.

Vinasseyyāti cittavighātena vihaññeyya. “Na taṃ devā” ti-ādivacanaṃ sandhāya “**daḥhaṃ katvā**” ti vuttaṃ. Turitavasenidamāmeditanti dasseti “**taramānovā**” ti iminā. “Abhikkama mahārājā” ti vatvā tattha kāraṇaṃ dassetuṃ “ete” ti-ādi vuttanti sasambandhamatthaṃ dassento “**mahārāja corabalaṃ nāmā**” ti-ādimāha.

Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā

160. Ayaṃ bahidvāraḷḷhakokāso **nāgassa bhūmi nāma**. Tenāha “**vihārassā**” ti-ādi. **Bhagavato tejoti** buddhānubhāvo. **Raṅṅo sarīraṃ phari** yathā taṃ soṇadaṇḍassa brāhmaṇassa bhagavato santikaṃ āgacchantassa antovanasaṇḍagatassa. “**Attano aparādhaṃ saritvā mahābhayaṃ uppajji**” ti idaṃ sedamuñcanaṃ kāraṇadassanaṃ. Na hi buddhānubhāvato sedamuñcanaṃ sambhavati kāyacitta-passaddhihetubhāvato.

Eketi uttaravihāravāsino yeva. Tadayuttamevāti dasseti “**iminā**” ti-ādinā. **Abhimāreti** dhanuggahe. **Dhanapālanti** nāḷagiriṃ. So hi tadā nāgarehi pūjitadhanarāsino labbhanato “dhanapālo” ti vohariyati. Na kevalaṃ diṭṭhapubbato yeva, atha kho pakatiyāpi bhagavā saññātoti (2.0026) dassetuṃ “**bhagavā hī**” ti-ādimāha. **Ākiṇṇavaralakkhaṇoti** battiṃsa mahāpurisalakkhaṇe sandhāyāha. **Anubyañjanapaṭimaṇḍito** Ti asitānubyañjane (jinālaṅkāraṭīkāya vijātamaṅgalavaṇṇanāyaṃ vitthāro). **Chabbaṇṇāhi rasmihīti** tadā vattamānā rasmiyo. **Issariyalīlāyāti** issariyavilāsena. Nanu ca bhagavato santike issariyalīlāya pucchā agāravoyeva siyāti codanāya “**pakati hesā**” ti-ādimāha, pakatiyā pucchanaṃ na agāravoti adhippāyo. Parivāretvā nisinnena bhikkhusaṅghena pure katepi atthato tassa **purato nisinno** nāma. Tenāha “**parivāretvā**” ti-ādi.

161. **Yena, tenā** Ti ca bhummatthe karaṇavacananti dasseti “**yattha, tathā**” ti iminā. Yena maṇḍalassa dvāraṃ, tenūpasaṅkamīti sampattabhāvassa vuttattā

idha upagamanameva yuttanti āha “**upagato**” ti. **Anucchavike ekasmiṃ padeseti** yattha viññujātikā aṭṭhaṃsu, tasmim. Ko panesa anucchavikapadeso nāma? Atidū-ratādichanisajjadosavirahito padeso, napacchatādi-aṭṭhanisajjadosavirahito vā. Yathāhu aṭṭhakathācariyā-

“Na pacchato na purato, nāpi āsannadūrato;

na kacche no paṭivāte, na cāpi onatunnate;

ime dose vissajjetvā, ekamantaṃ ṭhitā ahū” ti. (khu. pā. aṭṭha. evamiccādipā-ṭhavaṇṇanā; su. ni. aṭṭha. 2.261);

Tadā bhikkhusaṅghe tuṅhībhāvassa anavasesato byāpitabhāvaṃ dassetuṃ “**tuṅhībhūtaṃ tuṅhībhūtaṃ**” ti vicchāvacaṇaṃ vuttanti āha “**yato ...pe... mevā**” ti, yato yato bhikkhutoti attho. Hatthena, hatthassa vā kukatabhāvo **hatthakukkuccaṃ**, asaṅṅamo, asampajaṅṅakiriyā ca. Tathā **pādakukkuccanti** etthāpi. **Vā**-saddo avu-ttavikappane, tena tadaṅṅopi cakkhusotādi-asaṅṅamo natthīti vibhāvito. Tattha pana cakkhu-asamyamo sabbapaṭṭhamo dunnivārito cāti tadabhāvaṃ dassetuṃ “**sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ**” ti-ādi vuttaṃ.

Vipprasannarahadamivāti anāvilodakasaramiva. Yenetarahi ...pe... iminā me ...pe... hotūti sambandho. Aṅṅo hi atthakkamo, aṅṅo saddakkamoti (2.0027) āha “**yenā**” ti-ādi. Tattha kāyika-vācasikena upasamena laddhena mānasikopi upa-samo anumānato laddho evāti katvā “**mānasikena cā**” ti vuttaṃ. **Silūpasamenā**ti silasaṅṅamena. Vuttamatthaṃ lokapakatiyā sādheṇto “**dullabhaṅṅhi**” ti-ādimāha. **Laddhā**ti labhitvā.

Upasamanti ācārasampattisaṅkhātāṃ saṃyamaṃ. “**Evan**” ti-ādinā tathā icchāya kāraṇaṃ dasseti. **Soti** ayyako, udayabhaddo vā. “**Kiṅcāpi**” ti-ādi tadattha-samatthanaṃ. **Ghātesatiyevā**ti taṃkālaṃpekkhāya vuttaṃ. Tenāha “**ghātesī**” ti. Idaṅṅhi sampatipekkhavaṇṇanaṃ. **Pañcaparivaṭṭoti** pañcarājaparivaṭṭo.

Kasmā evamāha, nanu bhagavantamuddissa rājā na kiṅci vadatīti adhippāyo. **Vacībhede**ti yathāvutta-udānavacībhede. **Tuṅhī niravoti** pariyāyavacaṇametāṃ. “**Ayan**” ti-ādi cittajānanākāradassanaṃ. Ayaṃ ...pe... na sakkhissatīti ṅatvāti sambandho. **Vacānānantaranti** udānavacaṇānantaraṃ. **Yenā**ti yattha padese, yena vā sotapathena. **Yena pemanti** etthāpi yathārahamesa nayo.

Katāparādhassa ālapanāṃ nāma dukkaranti sandhāya “**mukhaṃ nappahoti**” ti vuttaṃ. “**Āgamā kho tvaṃ mahārāja yathāpemaṃ**” ti vacānānidḍiṭṭhaṃ vā tadā tadatthadīpanākārena pavattaṃ nānāyavicittaṃ bhagavato madhuravaca-nampi sandhāya evaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. Ekampi hi atthaṃ bhagavā yathā sotūnaṃ ṅāṇaṃ pavattati, tathā deseti. Yaṃ sandhāya aṭṭhakathāsu vuttaṃ “**bhagavatā abyākataṃ tantipadaṃ nāma natthi, sabbesaṅṅeva atthopi bhāsito**” ti. **Pañcahākārehi**ti iṭṭhāniṭṭhesu samabhāvādisaṅkhātehi pañcahi kāraṇehi. Vutta-ṅhetāṃ **mahānidde**se (mahāni. 38, 162)-

“Pañcahākārehi tādi iṭṭhāniṭṭhe tādi, cattāvīti tādi, tiṅṅāvīti tādi, muttāvīti tādi, taṃnidde

tādi. Kathaṃ arahā iṭṭhāniṭṭhe tādi? Arahā lābhēpi tādi, alābhēpi, yasepi, ayasepi, pasamsāyapi, nindāyapi, sukhepi, dukkhepi tādi, ekaṃ ce bāhaṃ gandhena

limpeyyuṃ, ekaṃ ce bāhaṃ vāsiyā (2.0028) taccheyyuṃ, amusmiṃ natthi rāgo, amusmiṃ natthi paṭighaṃ, anunayapaṭighavippahīno, ugghātinighātivīvatto, anurodhavirodhasamatikkanto, evaṃ arahā iṭṭhāniṭṭhe tādī.

Kathaṃ arahā cattāvīti tādī? Arahato ...pe... thambho, sārambho, māno, atimāno, mado, pamādo, sabbe kilesā, sabbe duccharitā, sabbe darathā, sabbe pariḷāhā, sabbe santāpā, sabbā kusalābhisaṅkhārā cattā vantā muttā pahīnā paṭinissaṭṭhā, evaṃ arahā cattāvīti tādī.

Kathaṃ arahā tiṇṇāvīti tādī? Arahā kāmoghaṃ tiṇṇo, bhavoghaṃ tiṇṇo, diṭṭhogaṃ tiṇṇo, avijjogaṃ tiṇṇo, sabbāṃ saṃsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nittiṇṇo atikkanto samatikkanto vīvatto, so vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo jātimaraṇasaṅkhayo, jātimaraṇasaṃsāro (mahāni. 38) natthi tassa punabbhavoti, evaṃ arahā tiṇṇāvīti tādī.

Kathaṃ arahā muttāvīti tādī? Arahato rāgā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, dosā, mohā, kodhā, upanāhā, makkhā, paḷāsā, issāya, macchariyā, māyāya, sāṭṭheyyā, thambhā, sārambhā, mānā, atimānā, madā, pamādā, sabbakilesehi, sabbaduccharitehi, sabbadarathehi, sabbapariḷāhehi, sabbasantāpehi, sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ; evaṃ arahā muttāvīti tādī.

Kathaṃ arahā taṃniddeśā tādī? Arahā 'sīle sati

sīlavā'ti taṃniddeṣā tādī, 'saddhāya sati saddho'ti, 'vīriye sati vīriyavā'ti, 'satiyā sati satimā'ti, 'samādhimhi sati samāhito'ti, 'paññāya sati paññavā'ti, 'vijjāya sati tevijjo'ti, 'abhiññāya sati chaḷabhiñño'ti taṃniddeṣā tādī, evaṃ arahā taṃniddeṣā tādī"ti.

Bhagavā pana sabbesampi tādīnamatisayo **tādī**. Tenāha "**suppatiṭṭhito**"ti. Vuttampi cetam bhagavatā **kāḷakārāmasuttante** "iti kho bhikkhave (2.0029) tathāgato diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu tādīyeva tādī, tamhā ca pana tādīmhā añño tādī uttaritaro vā paṇitataro vā natthīti vadāmi"ti (a. ni. 4.24). Atha vā pañcavidhāriyiddhisiddhehi pañcahākārehi tādīlakkhaṇe suppatiṭṭhitoti attho. Vuttañhetam āyasmata dhammasenāpatinā **paṭisambhidāmagge-**

"Katamā ariyā iddhi? Idha bhikkhu sace ākaṅkhati 'paṭikūle appaṭikūlasaññī vihareyyan'ti, appaṭikūlasaññī tattha viharati, sace ākaṅkhati 'appaṭikūle paṭikūlasaññī vihareyyan'ti, paṭikūlasaññī tattha viharati, sace ākaṅkhati 'paṭikūle ca appaṭikūle ca appaṭikūlasaññī vihareyyan'ti, appaṭikūlasaññī tattha viharati, sace ākaṅkhati 'appaṭikūle ca paṭikūle ca paṭikūlasaññī vihareyyan'ti, paṭikūlasaññī tattha viharati, sace ākaṅkhati 'paṭikūle ca appaṭikūle ca tadubhayaṃ abhinivajjetvā upekkhako vihareyyaṃ sato sampajāno'ti, upekkhako tattha viharati sato sampajāno"ti (paṭi. ma. 3.17).

Bahiddhāti sāsanato bahisamaye.

162. Esāti bhikkhusaṅghassa vandanākāro. Tamattham lokasiddhāya upamāya sādhetum "**rājānan**"ti-ādi vuttam. **Okāsanti** pucchitabbaṭṭhānam.

Na me pañhavissajjane bhāro atthīti satthu sabbattha appaṭihataññācāratāya atthato āpannāya dassanam. "Yadi ākaṅkhasi"ti vuttheyeva hi esa attho āpanno hoti. **Sabbam te vissajjessāmī**ti etthāpi ayam nayo. "Yaṃ ākaṅkhasi, tam pucchā"-ti vacaneneva hi ayam attho sijjhati. Asādhāraṇam sabbaññupavāraṇanti sambandho. Yadi "yadākaṅkhasi"ti na vadanti, atha katham vadantīti āha "**sutvā**"-ti-ādi. Padesaññāneyeva ṭhitattā tathā vadantīti veditabbam. Buddhā pana sabbaññupavāraṇam pavārentīti sambandho.

"Pucchāvuso yadākaṅkhasi"ti-ādīni suttapadāni yesam puggalānam vasena āgatāni, tam dassanattam "**yakkhanarindadevasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānan**"-ti vuttam. Tattha hi "**pucchāvuso yadākaṅkhasi**"ti aḷavakassa yakkhassa (2.0030) okāsakaraṇam, "**puccha mahārājā**"ti narindānam, "**puccha vāsavā**"ti-ādi devānamindassa, "**tena hī**"ti-ādi samaṇānam, "**bāvarissa cā**"ti-ādi brāhmaṇānam, "**puccha maṃ sabhiyā**"ti-ādi paribbājakānam okāsakaraṇanti daṭṭhabbam. **Vāsavā**ti devānamindālapanam. Tadetañhi **sakkapañhasutte. Manasicchasi**ti manasā icchasi.

Katāvakāsāti yasmā tumhe mayā katokāsā, tasmā bāvarissa ca tuyham ajitassa ca sabbesañca sesānam yaṃ kiñci sabbam saṃsayam yathā manasā icchatha, tathā pucchavho pucchathāti yojanā. Ettha ca bāvarissa saṃsayam manasā pucchavho, tumhākam pana sabbesam saṃsayam manasā ca aññathā ca yathā icchatha, tathā pucchavhoti adhippāyo. Bāvarī hi "attano saṃsayam manasāva pucchathā"ti antevāsike añāpesi. Vuttañhi-

"Anāvaraṇadassāvī, yadi buddho bhavissati;

manasā pucchite pañhe, vācāya vissajessatī”ti. (su. ni. 1011);

Tadetaṃ **pārāyanavagge**. Tathā “puccha maṃ sabhiyā”ti-ādipi.

Buddhabhūminti buddhaṭṭhānaṃ, āsavakkhayaññaṃ, sabbaññutaññāṇaṃca. **Bodhisattabhūmi** nāma bodhisattaṭṭhānaṃ pāramīsambharaṇaṇāṇaṃ, bhūmi-saddo vā avatthāvācako, buddhāvattamaṃ, bodhisattāvattahāyanti ca attho. Ekattanayena hi pavattesu khandhesu avatthāyeva taṃ tadākāranissitā.

Yo bhagavā bodhisattabhūmiyaṃ padesaññaṃe ṭhito sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi, tassa tadeva acchariyanti sambandho. Kathanti āha “**koṇḍañña pañhāni**”ti-ādi. Tatha **koṇḍaññāti** gottavasena sarabhaṅgamālapanti. **Viyākarohīti** byākārohi. **Sādhurūpāti** sādhusabhāvā. **Dhammoti** sanantano paveṇidhammo. **Yanti** āgamanakiriyāparāmasanaṃ, yena vā kāraṇena āgacchati, tena viyākarohīti sambandho. **Vuddhanti** sīlapaññādīhi vuddhippattaṃ, garunti attho. **Esa bhāro** Ti saṃsayupacchedanasāṅkhāto eso bhāro, āgato bhāro tayā avassaṃ vahitabboti adhippāyo.

Mayā (2.0031) katāvākāsā bhonto pucchantu. Kasmāti ce? Ahañhi taṃ taṃ vo byākarissaṃ ñatvā sayamaṃ lokamimaṃ, parañcāti. **Sayanti** ca sayameva parūpadesena vinā. Evaṃ sarabhaṅgakāle sabbaññupavāraṇaṃ pavāresīti sambandho.

Pañhānanti dhammayāgapañhānaṃ. **Antakaranti** niṭṭhānakamaṃ. **Suciratenā** Ti evaṃ nāmakena brāhmaṇena. **Putṭhanti** pucchitumaṃ. **Jātiyāti** paṭisandhiyā, “vijātiyā”-tipi vadanti. Paṃsumaṃ kiḷanto sambhavaṃkumāro nisinnova hutvā pavāresīti yojettabbaṃ.

Tagghāti ekaṃsatthe nipāto. **Yathāpi kusalo tathāti** yathā sabbadhammakusalo sabbadhammavidū buddho jānāti katheti, tathā te ahamakkhissanti attho. **Jānāti**-saddo hi idha sambandhamupagacchati. Yathāha “yena yassa hi sambandho, dūraṭṭhampi ca tassa taṃ”ti (sārattha. ṭi. 1paṭṭhamamahāsaṅgitikathāvaṇṇanā). Jānanā cettha kathanā. Yathā “iminā imaṃ jānāti”ti vuttovāyamattho ācariyena. **Rājā ca kho taṃ yadi kāhati vā, na vāti** yo taṃ idha pucchitumaṃ pesesi, so korabyarājā taṃ tayā pucchitamattaṃ, tayā vā puṭṭhena mayā akkhātamattaṃ yadi karotu vā, na vā karotu, ahaṃ pana yathādhammaṃ te akkhissaṃ ācikkhissāmīti vuttaṃ hoti. **Jātakaṭṭhakathāyaṃ** pana-

“**Rājā ca kho tanti** ahaṃ taṃ pañhaṃ yathā tumhākaṃ rājā jānāti jānitumaṃ sakkoti, tathā akkhissaṃ. Tato uttari rājā yathā jānāti, tathā yadi karissati vā, na vā karissati, karontassa vā akarontassa vā tassevetamaṃ bhavissati, mayamaṃ pana doso natthīti dīpeti”ti (jā. aṭṭha. 5.16.172)-
Jānāti-saddo vākyadvayasādhāraṇavasena vutto.

163. Sippameva sippāyatanaṃ āyatanasaddassa tabbhāvavuttittā. Apica sikkhitabbatāya sippaṅca taṃ sattānaṃ jīvitavuttiyā kāraṇabhāvato, nissayabhāvato vā āyatanañcāti **sippāyatanaṃ**. **Seyyathidanti** ekova nipāto, nipātasamudāyo vā. Tassa te katameti (2.0032) idha atthoti āha “**katame pana te**”ti. Ime katame tipī paccekamattho yujjati. Evaṃ sabbattha. Idañca vattabbāpekkhanavasena vuttaṃ, tasmā te sippāyatanikā katameti attho. “Puthusippāyatanāni”ti hi sādharāṇato sippāni uddisitvā upari taṃtaṃsippūpaḷivina niddiṭṭhā puggalādhiṭṭhānāya

kathāya. Kasmāti ce? Papañcaṃ pariharitukā mattā. Aññathā hi yathādhippetāni tāva sippāyatanāni dassetvā puna taṃtaṃsippūpajīvinopi dassetabbā siyuṃ tesa- mevetha padhānato adhippetattā. Evañca sati kathāpapañco bhavēyya, tasmā taṃ papañcaṃ parihariṃ sippūpajīvihi taṃtaṃsippāyatanāni saṅgahetvā evamā- hāti tamatthaṃ dassetuṃ “**hatthārohāti-ādīhi ye taṃ taṃ sippaṃ nissāya jīvanti, te dasseti**” ti vuttaṃ. Kasmāti āha “**ayañhi**” ti-ādi. Sippaṃ upanissāya jīvantīti **sippūpa- jīvino**.

Hatthimārohantīti **hatthārohā**, Hatthāruḥhayodhā. Hatthiṃ ārohāpayantīti **hatthā- rohā**, hatthācariya hatthivejja hatthimeṇḍādayo. Yena hi payogena puriso hatthino ārohanayoggo hoti, taṃ hatthissa payogaṃ vidhāyantānaṃ sabbesampetesāṃ gahaṇaṃ. Tenāha “**sabbepī**” ti-ādi. Tattha **hatthācariyā** nāma ye hatthino, hatthāro- hakānañca sikkhāpakā. **Hatthivejjā** nāma hatthibhisakkā. **Hatthimeṇḍā** nāma hatthīnaṃ pādarakkhakā. Hatthiṃ maṇḍayanti rakkhantīti hatthimaṇḍā, teyeva **hatthimeṇḍā**, hatthiṃ minenti sammā vidahanena hiṃsantīti vā **hatthimeṇḍā**. **Ādi- saddena** hatthīnaṃ yavapadāyakādayo saṅgaṇhāti. **Assārohāti** etthāpi suddhahe- tukattuvasena yathāvuttova attho. Rathe niyuttā **rathikā**. **Ratharakkhā** nāma rathassa āṇirakkhakā. Dhanuṃ gaṇhantīti **dhanuggahā**, Issāsā, dhanuṃ gaṇhāpe- ntīti **dhanuggahā**, dhanusippasikkhāpakā dhanvācariyā.

Celena celapaṭākāya yuddhe akanti gacchantīti **celakā**, jayaddhajagāhakāti āha “**ye yuddhe**” ti-ādi. **Jayadhajanti** jayanatthaṃ, jayakāle vā pagga hitadhajaṃ. **Pura- toti** senāya pubbe. Yathā tathā ṭhite senike byūhavicāraṇavasena tato tato cala- yanti uccālentīti **calakāti** vuttaṃ “**idha rañño**” ti-ādi. Sakuṇagghi-ādayo viya maṃsapiṇḍaṃ parasenāsamūhasaṅkhātaṃ piṇḍaṃ sāhasikatāya chetvā chetvā (2.0033) dayanti uppativā uppativā niggacchantīti **piṇḍadāyakā**. Tenāha “**te kirā**” - ti-ādi. Sāhasaṃ karontīti **sāhasikā**, teyeva mahāyodhā. **Piṇḍamivāti** tālaphalapi- ṇḍamivāti vadanti, “maṃsapiṇḍamivā” ti (dī. ni. ṭī. 1.163) ācariyena vuttaṃ. Sabbattha “ācariyena” ti vutte **ācariyadhammapālathero** Va gahetabbo. Dutiyavi- kappe piṇḍe janasaṃmūhasaṅkhāte sammadde dayanti uppatantā viya gacchantīti **piṇḍadāyakā**, **daya**-saddo gatiyaṃ, aya-saddassa vā da-kārāgamena nipphatti.

Uggatuggatāti saṅgāmaṃ patvā javaparakkamādivasena ativiya uggatā. **Tade- vāti** parehi vuttaṃ tameva sīsaṃ vā āvudhaṃ vā. **Pakkhandantīti** vīrasūrabhāvena asajjamānā parasenamanupavisanti. Thāmajavabalaparakkamādisampattiyā mahānāgasadisatā. Tenāha “**hatthi-ādīsopī**” ti-ādi. **Ekantasūrāti** ekacarasūrā anta- saddassa tabbhāvavuttito, sūrabhāvena ekākino hutvā yujjhanakāti attho. **Sajālī- kāti** savammikā. Sannāho kaṅkaṭṭo vammaṃ kavaco uracchado jālikāti hi atthato ekaṃ. **Sacammikā** Ti jālikā viya sarīraparittāṇena cammena sacammikā. **Cammaka- ñcukanti** cammamayakañcukaṃ. **Pavisitvāti** tassa anto hutvā, paṭimuñcitvāti vuttaṃ hoti. **Saraparittāṇaṃ** **cammanti** cammapaṭisibbitaṃ celakaṃ, camma- mayāṃ vā phalakaṃ. **Balavasinehāti** sāmīni atisayapemā. **Gharadāsayodhā** Ti antojātadāsapariyāpannā yodhā, “**gharadāsikaputtā**” tipī pāṭho, antojātadāsīnaṃ puttāti attho.

Āḷāraṃ vuccati mahānasaṃ, tattha niyuttā **āḷārikā**. **Pūvikāti** pūvasampādakā, ye

pūvameva nānappakārato sampādetvā vikkiṇantā jīvanti. Kesanakhasaṅṭhapanādivasena manussānaṃ alaṅkāraavidhiṃ kappenti saṃvidahantīti **kappakā**. Cuṇṇavilepanādīhi malaharaṇavaṇṇasampādanavidhinā nhāpenti nahānaṃ karontīti **nhāpikā**. Navantādividhinā pavatto gaṇanagantho antarā chiddābhāvena **acchiddakoti** vuccati, tadeva paṭhentīti **acchiddakapāṭhakā**. Hatthena adhippāyaviññāpanaṃ, gaṇanaṃ vā **hatthamuddā**. Aṅgulisaṅkocanañhi **muddā**ti vuccati, tena ca viññāpanaṃ, gaṇanaṃ vā hoti. **Hatthasaddo** cettha tadekadesesu aṅgulīsu daṭṭhabbo “na bhuñjamāno sabbamaṃ (2.0034) hatthamaṃ mukhe pakkhipissāmi”ti-ādīsū (pāci. 618) viya, tamupanissāya jīvanti **muddikā**. Tenāha “**hatthamuddāyā**”ti-ādi.

Ayakāro kammārakārako. **Dantakāro** bhamakāro.

Cittakāro lepacittakāro. **Ādi**-saddena koṭṭakalekhakavilivakāra-iṭṭhakakāradārukā-rādīnaṃ saṅgaho. **Diṭṭheva dhammeti** imasmimyeva attabhāve. Karaṇanipphāda-navasena **dassetvā**. **Sandiṭṭhikamevāti** asamparāyikatāya sāmaṃ daṭṭhabbaṃ, sayamanubhavitabbaṃ attapaccakkhanti attho. **Upajīvantīti** upanissāya jīvanti. **Sukhitanti** sukhappattaṃ. Thāmabalūpetabhāvova piṇananti āha “**pīṇitaṃ thāmabalūpetan**”ti. **Uparīti** devaloke. Tathā **uddhantipi**. So hi manussalokato uparimo. Aggaṃ viyāti **aggaṃ**, phalaṃ. “Kammassa katattā phalassa nibbattanato taṃ kammassa aggisikhā viya hotī”ti ācariyena vuttaṃ. Apica **sagganti** uttamaṃ, phalaṃ. **Sagganti** suṭṭhu aggaṃ, rūpasaddādidasavidhaṃ attano phalaṃ nipphādetuṃ arahatīti attho. Su-aggikāva niruttinayena **sovaggikā**, dakkhiṇāsaddāpekkhāya ca sabbattha itthiliṅganiddeso. **Sukhoti** sukhūpāyo iṭṭho kanto. **Aggeti** uḷāre. Attanā paribhuñjitabbaṃ bāhiraṃ **rūpaṃ**, attano vaṇṇapokkharatā **vaṇṇoti** ayametesam viseso. Dakkhanti vaḍḍhanti etāyāti **dakkhiṇā**, pariccāgamayaṃ puññanti āha “**dakkhiṇaṃ dānaṃ**”ti.

Maggo sāmāññaṃ samitapāpasaṅkhātassa samaṇassa bhāvoti katvā, tassa vipākattā ariyaphalaṃ **sāmāññaphalaṃ**. “**Yathāhā**”ti-ādinā mahāvaggasamyyuttipāḷivasena tadatthaṃ sādheti. **Taṃ esa rājā na jānāti** ariyadhammassa akovidatāya. Yasmā panesa “dāsakassakādibhūtānaṃ pabbajitānaṃ lokato abhivādanā-dilābho sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ nāmā”ti cintetvā “atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā idisamatthaṃ jānanto”ti vīmaṃsanto pūraṇādike pucchitvā tesam kathāya anadhigatavitto bhagavantampi etamatthaṃ pucchi. Tasmā vuttaṃ “**dāsakassakopamaṃ sandhāya pucchatī**”ti.

Rājāmaccāti (2.0035) rājakulasamudāgatā amaccā, anuyuttakarājāno ceva amaccā cātipi attho. **Kaṇhapakkhanti** yathāpucchite atthe labbhamānadiṭṭhigatūpasamhitam samkilesapakkham. **Sukkapakkhanti** tabbidhuraṃ upari suttāgataṃ vodānapakkham. **Samaṇakolāhalanti** samaṇakotūhalaṃ taṃ taṃ samaṇavādānaṃ aññaṃaṇṇavirodhaṃ. **Samaṇabhaṇḍananti** teneva virodhena “evaṃvādīnaṃ tesam samaṇabrāhmaṇānaṃ ayaṃ doso, evaṃvādīnaṃ tesam ayaṃ doso”-ti evaṃ taṃ taṃ vādassa paribhāsanaṃ. **Issarānuvattako hi lokoti** dhammatādasanena tadatthasamatthanaṃ. Attano desanākosallena **rañño bhāraṃ karonto**, na tadaññaena paravambhanādikāraṇena.

164. Nu-saddo viya no-saddopi pucchāyaṃ nipātoti āha “**abhijānāsi nū**”ti. **Ayañcāti** ettha **ca**-saddo na kevalaṃ abhijānāsipadeneva, atha kho “pucchitā”ti padena cāti samuccayattho. Kathaṃ yojetabboti anuyogamapaneti “**idañhī**”ti-ādinā. **Pucchitā nūti** pubbe pucchaṃ kattā nu. **Naṃ puṭṭhabhāvanti** tādisaṃ pucchitabhāvaṃ abhijānāsi nu. **Na te sammuṭṭhanti** tava na pamuṭṭhaṃ vatāti attho. **Aphāsukabhāvoti** tathā bhāsanena asukhabhāvo. **Paṇḍitapatirūpakānanti** (sāmaṃ viya attano sakkārānaṃ paṇḍitabhāsānaṃ) āmaṃ viya pakkānaṃ paṇḍitā bhāsānaṃ. (dī. ni. ṭī. 1.163) **pāḷipada-atthabyañjanasūti** pāḷisaṅkhāte pade, tadatthe tappariyāpannakkhare ca, vākyapariyāyo vā byañjanasaddo “akkharaṃ padaṃ byañjanan”-ti-ādīsu (netti. 28) viya. Bhagavato rūpaṃ sabhāvo viya rūpamassāti **bhagavantarūpo**, bhagavā viya ekantapaṇḍitoti attho.

Pūraṇakassapavādaṇṇanā

165. Ekamidāhanti ettha **idanti** nipātamattaṃ, ekaṃ samayamicceva attho. Sammodeti sammodanaṃ karotīti **sammodaniyaṃ**. Anīyasaddo hi bahulā katva-tthābhidhāyako yathā “niyyānikā”ti, (dha. sa. suttantadukamātikā 97) sammodanaṃ vā janetīti **sammodaniyaṃ** taddhitavasena. Saritabbanti **sāraṇiyaṃ**, saraṇassa anucchavikanti vā **sāraṇiyaṃ**, Etamatthaṃ dassetuṃ “**sammodajanakaṃ saritabbayuttakan**”ti vuttaṃ, saritabbayuttakanti ca saraṇānucchavikanti attho.

166. Sahatthāti (2.0036) sahattheneva, tena suddhakattāraṃ dasseti, **āṇattiyāti** pana hetukattāraṃ, nissaggiyathāvarādayopi idha sahattha karaṇeneva saṅgahitā. **Hatthādīnīti** hatthapādakaṇṇanāsādīni. Pacanaṃ dahanāṃ vibādhananti āha “**daṇḍena uppīlentassā**”ti. **Papañcasūdaniyaṃ** nāma **majjhimāgamatthakathāyaṃ** pana “**pacato**”ti etassa “tājantassa vā”ti (ma. ni. aṭṭha. 3.97) dutiyopi attho vutto, idha pana tajjanaṃ, paribhāsanañca daṇḍena saṅgahetvā “daṇḍena uppīlentassa icceva vuttan”ti (dī. ni. ṭī. 1.166) ācariyena vuttaṃ, adhunā pana potthakesu “tājantassa vā”ti pāṭhopi bahuso dissati. **Sokanti** sokakāraṇaṃ, socanantipi yujjati kāraṇasampādanena phalassapi kattabbato. **Parehīti** attano vacanakarehi kammabhūtehi. **Phandatoti** ettha parassa phandanavasena suddhakattuttho na labbhati, atha kho attano phandanavasenevāti āha “**paraṃ phandantaṃ phandanakāle sayampi phandato**”ti, attanā katena parassa vibādhanapayogena sayampi phandatoti attho. “Atipātāpayato”ti padaṃ suddhakattari, hetukattari ca pavattatīti dasseti “**hanantassāpi hanāpentassāpi**”ti iminā. **Sabbatthāti** “ādiyato”ti-ādīsu. **Karaṇakāraṇavase-nāti** sayamaṃkāraramaṃkāravasena.

Gharabhittiyā anto ca bahi ca sandhi **gharasandhi**. Kiñcipi asesetvā niravaseso lopo vilumpanaṃ **nillopoti** āha “**mahāvilopan**”ti. Ekāgāre niyutto vilopo **ekāgāriko**. Tenāha “**ekamevā**”ti-ādi. “Paripantho tiṭṭhato”ti ettha acchindanattameva tiṭṭhātīti ayamattho pakaraṇato siddhoti dasseti “**āgatāgatānan**”ti-ādinā. “**Parito sabbaso panthe hananaṃ paripantho**”ti (dī. ni. ṭī. 1.166) ayamatthopi ācariyena vutto. **Karomīti saññāyāti** sañcetanikabhāvamāha, tenetaṃ dasseti “sañcicca karotopi na kariyati nāma, pageva asaṅciccā”ti. **Pāpaṃ na kariyatīti** pubbe asato uppādetuṃ asakkuṇeyyattā pāpaṃ akatameva nāma. Tenāha “**natthi pāpan**”ti.

Yadi evaṃ kathaṃ sattā pāpe pavattantīti attano vāde parehi āropitaṃ dosama-panetukāmo pūraṇo imamattampi dassetīti āha “**sattā panā**”ti-ādi. Saññāmetta- metaṃ “pāpaṃ karontī”ti, pāpaṃ (2.0037) pana natthevāti vuttaṃ hoti. Evaṃ kirassa hoti- imesaṃ sattānaṃ hiṃsādikiriyā attānaṃ na pāpuṇāti tassa niccatāya nibbikāratā, sarīraṃ pana acetanaṃ kaṭṭhakaliṅgarūpamaṃ, tasmim viropitepi na kiñci pāpanti. Pariyanto vuccati **nemi** Pariyosāne ṭhitattā. Tena vuttaṃ ācariyena “nisitakhuramayanaṃ”ti (dī. ni. ṭī. 1.166). Dutiyavikappe cakkapariyosānameva pariyanto, khurena sadiso pariyanto yassāti **khurapariyanto**. Khuraggahaṇena cettha khuradhārā gahitā tadavarodhato. Pāḷiyaṃ **cakkenāti** cakkākāratena āvudhaviseseṇa. Taṃ maṃsakhalakaraṇasaṅkhātāṃ nidānaṃ kāraṇaṃ yassāti **tato-**

nidānaṃ, “paccattavacanassa to-ādeso, samāse cassa lopābhāvo” ti (pārā. aṭṭha. 1.21) aṭṭhakathāsu vutto. “Paccattatthe nissakkavacanampi yujjati” ti (sārattha. ṭi. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **ācariyasāriputtatthero**. “Kāraṇatthe nipātasamudāyo” tipi akkharacintakā.

Gaṅgāya dakkhiṇadisā appatirūpadeso, uttaradisā pana patirūpadesoti adhippāyena “**dakkhiṇaṅce**” ti-ādi vuttaṃ, tañca desadisāpadesena tannivāsino sandhāyāti dassetuṃ “**dakkhiṇatīre**” ti-ādimāha. Hananadānakiriyā hi tadāyattā. **Mahāyā-ganti** mahāvijitarañño yaññasadisampi mahāyāgaṃ. Damasaddo indriyasaṃvārassa, uposathasīlassa ca vācakoti āha “**indriyadamena uposathakammenā**” ti. Keci pana uposathakammenā’ ti idaṃ indriyadamassa visesanaṃ, tasmā ‘uposathakammabhūtena indriyadamenā’ ti” atthaṃ vadanti, tadayuttameva tadubhaya-tthavācakattā damasaddassa, atthadvayassa ca visesavuttito. Adhunā hi katthaci potthake vā-saddo, ca-saddopi dissati. **Sīlasaṃyamenā** ti tadañña kāyikavācasīkasaṃvarena. **Saccavacanenā** ti amosavajjena. Tassa visuṃ vacanaṃ loke garutarapuññasammatabhāvato. Yathā hi pāpadhammesu musāvādo garutaro, evaṃ puññadhammesu amosavajjo. Tenāha bhagavā **itivuttake**–

“Ekadhammaṃ (2.0038) atītassa, musāvādissa jantuno;
vitiṇṇaparalokassa, natthi pāpaṃ akāriyan” ti. (itivu. 27);

Pavattī ti yo karoti, tassa santāne phaluppādapaccayabhāvena uppatti. Evañhi “natthi kammaṃ, natthi kammaphalan” ti akiriyavādassa paripuṇṇatā. Sati hi kammaphale kammānamakiriyabhāvo kathaṃ bhavissati. **Sabbathāpī** ti “karoto”-ti-ādinā vuttena sabbappakārenapi.

Labujanti likucaṃ. **Pāpapuññānaṃ kiriyameva paṭikkhipati**, na rañña puṭṭhaṃ sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ byākarotīti adhippāyo. Idañhi avadhāraṇaṃ vipāka-paṭikkhepanivattanatthaṃ. Yo hi kammaṃ paṭikkhipati, tena atthato vipākopi paṭikkhittoyeva nāma hoti. Tathā hi vakkhati “kammaṃ paṭibāhantenāpī” ti-ādi (dī. ni. aṭṭha. 1.170-172).

Paṭirājūhi anabhibhavanīyabhāvena visesato jitanti **vijitaṃ**, ekassa rañño āṇāpavattideso. “Mā mayhaṃ vijite vasathā” ti apasādanā pabbajitassa pabbājanasa-ñkhātā viheṭhanāyevāti vuttaṃ “**viheṭhetabban**” ti. Tena vuttassa atthassa “evame-tan” ti upadhāraṇaṃ sallakkhaṇaṃ **uggaṇhanaṃ**, tadaminā paṭikkhipatīti āha “**sārato aggaṇhanto**” ti. Tassa pana atthassa addhaniyabhāvāpādanavasena cittena sandhāraṇaṃ **nikkujjanaṃ**, tadaminā paṭikkhipatīti dasseti “**sāravaseneva ...pe... aṭṭhapento**” ti iminā. **Sāravasenevāti** uttamavaseneva, avitathattā vā parehi anuccālito thirabhūto attho apheggubhāvena sāroti vuccati, taṃvasenevāti attho. **Nissaraṇanti** vaṭṭato niyyānaṃ. **Paramatthoti** aviparītattho, uttamassa vā ñāṇassārammaṇabhūto attho. **Byañjanaṃ pana tena uggahitaṅceva nikkujjitañca** tathāyeva bhagavato santike bhāsītattā.

Makkhaligosālavadavaṇṇanā

168. **Ubhayenāti** hetupaccayapaṭisedhavacanena. “**Vijjamānamevā**” ti iminā

sabhāvato vijjamānasseva paṭikkhipane tassa aññānameva kāraṇanti dasseti. **Samkilesapaccayanti** samkilissanassa malīnassa kāraṇaṃ (2.0039). **Visuddhipaccayanti** samkilesato visuddhiyā vodānassa paccayaṃ. **Attakāreti** paccattavacānassa e-kāravasena padasiddhi yathā “vanappagumbe yathā phusitagge”ti, (khu. pā. 13; su. ni. 236) paccattatthe vā bhummavacanaṃ yathā “idampissa hoti sīlasmin”ti (dī. ni. 1.194), tadevatthaṃ dasseti “**attakāro**”ti iminā. So ca tena tena sattena attanā kātabbakammaṃ, attanā nipphādetabbapayogo vā. Tenāha “**yenā**”ti-ādi. **Sabbaññutanti** sammāsambodhiṃ. **Tanti** attanā katakammaṃ. **Dutiyapadenāti** “natthi parakāre”ti padena. **Parakāro ca nāma** parassa vāhasā ijghanakapayogo. Tena vuttaṃ “**yaṃ parakāraṇaṃ**”ti-ādi. **Ovādānusāsaninti** ovādabhūtamānusāsanīṃ, paṭhamaṃ vā ovādo, pacchā anusāsanī. “Parakāraṇaṃ”ti padassa upalakkhaṇavasena atthadassanañcetaṃ, lokuttaradhamme parakārāvassayo natthīti āha “**ṭhapetvā mahāsattaṇaṃ**”ti. Atthevesa lokiyadhamme yathā taṃ amhākaṃ bodhisattassa āḷārudake nissāya pañcābhīññālokiyasamāpattilābho, tañca pacchimabhavikamahāsattaṃ sandhāya vuttaṃ, paccekabodhisattassapi ettheva saṅgaho tesampi tadabhāvato. **Manussasobhagatanti** manussesu subhagabhāvaṃ. **Evanti** vuttappakārena kammavādassa, kiriyavādassa ca paṭikkhipanena. **Jinakketi** “atthi bhikkhave kammaṃ kaṇhaṃ kaṇhavipākaṇaṃ”ti-ādi (a. ni. 4.232) naya-ppavatte kammānaṃ,

kammaphalānañca atthitāparidīpane buddhasāsane. Paccaṇīkakatthanaṃ pahāradānasadisanti **“pahāraṃ deti nāmā”** ti.

Yathāvutta-attakāraparakārābhāvato eva sattānaṃ paccattapurisakāro nāma koci natthīti sandhāya **“natthipurisakāre”** ti tassa paṭikkhipanaṃ dassetuṃ **“yenā”** -ti-ādi vuttaṃ. “Devattampī”ti-ādinā, “manussasobhagayatan”ti-ādinā ca **vuttappakārā**. “Bale patiṭṭhitā”ti vatvā vīriyamevidha balanti dassetuṃ **“vīriyaṃ katvā”** ti vuttaṃ. Sattānañhi diṭṭhadhammikasamparāyika nibbānasampatti-āvahaṃ vīriyabalaṃ natthīti so paṭikkhipati, nidassanamattañcetaṃ vodāniyabalassa paṭikkhipanaṃ saṃkilesikassāpi balassa tena paṭikkhipanato. Yadi vīriyādīni purisakāra-vevacanāni, atha kasmā tesam visuṃ gahaṇanti āha **“idaṃ no vīriyenā”** ti-ādi. **Idaṃ no vīriyenā**ti idaṃ phalaṃ amhākaṃ vīriyena pavattaṃ. **Pavattavacanapaṭikkhepakaraṇavasena**ti aññesaṃ pavattavohāravacanassa paṭikkhepakaraṇavasena (2.004 Vīriyathāmaparakkamasambandhanena pavattabalavādīnaṃ vādassa paṭikkhepakaraṇavasena “natthi balan”ti padamiva sabbānipetāni tena ādiyantīti adhippāyo. Tañca vacanīyatthato vuttaṃ, vacanatthato pana tassā tassā kiriyāya ussanna-ṭṭhena **balam**. Sūravīrabhāvāvahaṭṭhena **vīriyaṃ**. Tadeva daḥhabhāvato, porisadhuraṃ vahantena pavattetabbato ca **purisathāmo**. Paraṃ paraṃ ṭhānaṃ akkamanavasena pavattiyā **purisaparakkamoti** veditabbaṃ.

Rūpādīsu sattavisattatāya **sattā**. Assasanapassasanavasena pavattiyā pāṇanato **pāṇā**ti iminā atthena samānepi padadvaye ekindriyādivasena pāṇe vibhajitvā sattato visesaṃ katvā esa vadatīti āha **“ekindriyo”** ti-ādi. Bhavantīti **bhūtā**ti sattapāṇapariyāyepi sati aṇḍakosādīsu sambhavanaṭṭhena tato visesāva, tena vuttāti dasseti **“aṇḍa ...pe... vadati”** ti iminā. **Vatthikoso** gabbhāsayo. Jīvanato pāṇaṃ dhārento viya vadḍhanato **jīvā**. Tenāha **“sāliyavā”** ti-ādi. **Ādisaddena** viruḥhadhammā tiṇarukkā gahitā. Natthi etesaṃ saṃkilesavisuddhīsu vaso sāmatti- yanti **avasā**. Tathā **abalā avīriyā**. Tenāha **“tesan”** ti-ādi. **Niyatā**ti niyamanā, achejja- suttāvutassa abhejjamaṇino viya niyatappavattitāya gatiyātibandhāpavaggava- sena niyāmoti attho. **Tattha tatthā**ti tāsū tāsū jātīsu. **Channaṃ abhijātīnaṃ** sambandhībhūtānaṃ **gamaṇaṃ** samavāyena samāgamo. Sambandhīnirapekkhopi bhāvasaddo sambandhīsaḥito viya pakatiyatthavācakoti āha **“sabhāvoyevā”** ti, yathā kaṇṭakassa tikkhatā, kapitthaphalādīnaṃ parimaṇḍalatā, migapakkhīnaṃ vicittākāratā ca, evaṃ sabbassāpi lokassa hetupaccayamantarena tathā tathā pariṇāmo akuttimo sabhāvoyevāti attho. Tena vuttaṃ **“yenā”** ti-ādi. Pariṇamanaṃ nānappakāratāpatti. **Yenā**ti sattapāṇādinā. Yathā bhavitabbaṃ, tathevāti sambandho.

Chaḥabhijātiyo parato vitthāriyissanti. “Sukhañca dukkhañca paṭisaṃvedentī”ti vadanto makkhali adukkhamasukhabhūmiṃ sabbena sabbam na jānātīti vuttaṃ **“aññā adukkhamasukhabhūmi natthīti dasseti”** ti. Ayaṃ “sukhañca dukkhañca paṭisaṃvedentī”ti (2.0041) vacanaṃ karaṇabhāvena gahetvā vuttā ācariyassa mati. Potthakesu pana **“aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dasseti”** ti ayameva pāṭho diṭṭho, na “adukkhamasukhabhūmi”ti. Evaṃ sati “chasvevābhijātīsū”ti vacanaṃ adhikaraṇabhāvena gahetvā chasu eva abhijātīsu sukhadukkhaṭṭisaṃ-

vedanaṃ, na tehi aññattha, tāyeva sukhadukkhabhūmi, na tadaññāti dassetīti vuttanti veditabbaṃ. Ayameva ca yuttataro paṭikkhepitabbassa atthassa bhūmiva-sena vuttattā. Yadi hi “sukhañca dukkhañca paṭisaṃvedenti” ti vacanena paṭikkhe-pitabbassa dassanaṃ siyā, atha “aññā adukkhamasukhā natthī” ti dasseyya, na “adukkhamasukhabhūmī” ti dassanahetuvacanassa bhūmi-atthābhāvato. Dasseti cetam tāsam bhūmiyā abhāvameva, tena viññāyati ayaṃ pāṭho, ayañcattho yutta-taroti.

Pamukhayoninanti manussesu khattiyabrāhmaṇādivasena, tiracchānādīsu sīha-byagghādivasena padhānayanonaṃ, padhānatā cettha uttamatā. Tenāha “**uttama-yoninan**” ti. **Saṭṭhi satānī** cha sahasāni. “Pañca ca kammuno satānī” ti padassa atthadassanaṃ “**pañca kammāsātāni cā**” ti. “**Eseva nayo**” ti iminā “kevalaṃ takka-mattakena niraṭṭhakaṃ diṭṭhiṃ dīpetī” ti imamevatthamatidisati. Ettha ca “**takkama-ttakenā**” ti vadanto yasmā takkikā avassayabhūtataṭṭhaggahaṇa-aṅkusanaya-mantarena niraṅkusatāya parikkappanassa yaṃ kiñci attanā parikkappitaṃ sārato maññamānā tatheva abhinivissa tattha ca diṭṭhigāhaṃ gaṇhanti, tasmā na tesam diṭṭhivatthusmiṃ viññūhi vicāraṇā kātabbāti imamadhippāyaṃ vibhāveti. **Kecīti** uttaravihāravāsino. **Pañcindriyavasenā**ti cakkhādipañcindriyavasena. Te hi “cakkhusotaghānāvijhākāyasaṅkhātāni imāni pañcindriyāni ‘pañca kammānī’ ti titthiyā paññapenti” ti vadanti “kāyavacīmanokammāni ca ‘tīṇi kammānī’ ti”. **Kammanti laddhī**ti tadubhayaṃ oḷārikattā paripuṇṇakammanti laddhi. Mano-kammaṃ anoḷārikattā upaḍḍhakammanti laddhīti yojanā. “Dvāsaṭṭhi paṭipadā” ti vattabbe sabhāvaniruttiṃ ajānanto “dvaṭṭhipaṭipadā” ti vadatīti āha “**dvāsaṭṭhi paṭipa-dā**” ti. Saddaracakā pana “dvāsaṭṭhiyā salopo, attamā” ti vadanti, tadayuttameva sabhāvaniruttiyā yogato asiddhattā (2.0042). Yadi hi sā yogena siddhā assa, evaṃ sabhāvaniruttiyeva siyā, tathā ca sati ācariyānaṃ matena virujjhatīti vadanti. “Cullāsīti sahasānī” ti-ādikā pana aññatra diṭṭhapayogā sabhāvaniruttiyeva. Dissati hi **visuddhimaggādīsu-**

“Cullāsīti sahasāni, kappā tiṭṭhanti ye marū;

na tveva tepi tiṭṭhanti, dvīhi cittehi samohitā” ti. (visuddhi. 2.715; mahāni. 10, 39);

Ekasmim kappeti catunnamasaṅkhyeyyakappānaṃ aññatarabhūte ekasmim asaṅkhyeyyakappe. Tatthāpi ca vivaṭṭaṭṭhāyisaññitaṃ ekameva sandhāya “**dvaṭṭha-ntarakappā**” ti vuttaṃ. Na hi so assutasāsanadhammo itare jānāti bāhirakānava-visayattā, ajānanto evamāhāti attho.

Urabbhe hananti, hantvā vā jīvitaṃ kappentīti **orabbhikā**. Esa nayo **sākuṇikā**dī-supi. **Luddāti** vuttāvasesakā ye keci cātuppada-jīvikā nesādā. Māgavikapada-smiñhi rohitādimigajātiyeva gahitā. Bandhanāgāre niyojenti **bandhanāgārikā**. **Kurū-rakammantā**ti dāruṇakammantā. **Ayaṃ** sabbopi kaṇhakamma-pasutatāya **kaṇhā-bhijātīti vadati** kaṇhassa dhammassa abhijāti abbhuppatti yassāti katvā. **Bhikkhū**ti buddhasāsane bhikkhū. **Kaṇṭaketi** chandarāge. Saññogavasena tesam pakkhipanaṃ. Kaṇṭakasadisachandarāgena saññuttā bhuñjantīti hi adhippāyena “**kaṇṭake pakkhipivā**” ti vuttaṃ. Kasmāti ce? Yasmā “te paṇitapaṇite paccaye

paṭisevanti”ti tassa micchāgāho, tasmā ñāyaladdhepi paccaye bhuñjamānā ājīva-
kasamayassa vilomagāhitāya paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti nāmāti
vadati **kaṇṭakavuttikā**ti kaṇṭakena yathāvuttana saha jīvikā. **Ayañhissa pāliye**vāti
ayaṃ makkhalissa vādāpanā attanā racitā pāliyevāti yathāvuttamatthaṃ sama-
ttheti. Kaṇṭakavuttikā eva nāma **eke** apare **pabbajitā** Bāhirakā santi, te nīlābhijātīti
vadatīti attho. Te hi savisesaṃ attakilamathānuyogamanuyuttā. Tathā hi te
kaṇṭake vattantā viya bhavantīti **kaṇṭakavuttikā**ti vuttā. Nīlassa dhammassa abhi-
jāti yassāti **nīlābhijāti**. Evamitaresupi.

Amhākaṃ (2.0043) saññojanagaṇṭho natthīti vādino bāhirakapabbajitā **nigaṇṭhā**.
Ekameva sāṭakaṃ paridahantā **ekasāṭakā**. Kaṇhato parisuddho nīlo, tato pana
lohitoti-ādinā yathākkamaṃ tassa parisuddhaṃ vādaṃ dassetuṃ “**ime kirā**”ti-ādi
vuttaṃ. **Paṇḍaratarā**ti bhuñjananahānapaṭikkhepādivatasamāyogena parisuddha-
tarā kaṇhanīlamupādāya lohitassāpi parisuddhabhāvena vattabbato. **Odātavasa-**
nāti odātavattaparidahanā. **Acelakasāvaka**ti ājīvakasāvaka bhūtā. **Te kira** ājīvaka-
laddhiyā visuddhacittatāya nigaṇṭhehipi **paṇḍaratarā** haliddābhānampi purime
upādāya parisuddhabhāvappattito. “**Evan**”ti-ādinā tassa chandāgamaṃ
dasseti. Nandādināṃ sāvaka bhūtā pabbajitā **ājīvakā**. Tathā **ājīvakiniyo**. Nandā-
dayo kira tathārūpaṃ ājīvakapaṭipattiṃ ukkaṃsaṃ pāpetvā ṭhitā, tasmā niga-
ṇṭhehi ājīvakasāvakehi pabbajitehi paṇḍaratarā vuttā paramasukkābhijātīti ayaṃ
tassa laddhi.

Purisabhūmiyoti padhānaniddeso. Itthīnampi hetā bhūmiyo esa icchateva. **Satta**
divaseti accantasaññogavacanaṃ, ettakampi mandā momūhāti. **Sambādhaṭṭhāna-**
toti mātukucchiṃ sandhāyāha. **Rodanti ceva viravanti ca** tamanussarivā.
Khedanaṃ, kiḷanañca khiḍḍāsaddeneva saṅgahetvā **khiḍḍābhūmi** vuttā. Padassa
nikkhipanaṃ **padanikkhipanaṃ**. Yadā tathā padaṃ nikkhipitum samattho, tadā
padavīmaṃsabhūmi nāmāti bhāvo. Vatāvatassa **jānanakāle**. **Bhikkhu ca pannako-**
ti-ādipi tesāṃ bāhirakānaṃ pāliyeva. Tattha **pannakoti** bhikkhāya vicaraṇako,
tesāṃ vā paṭipattiyā paṭipannako. **Jinoti** jiṇṇo jarāvasena hīnadhātuko, attano vā
paṭipattiyā paṭipakkhaṃ jinitvā ṭhito. So kira tathābhūto dhammampi kassaci na
kathesi. Tenāha “**na kiñci āhā**”ti. Oṭṭhavadanādivippakāre katepi khamanavasena
na kiñci kathetītipi vadanti. **Alābhinti** “so na kumbhimukhā paṭiggaṇhātī”ti-ādinā
nayena mahāsīhanādasutte (dī. ni. 1.394; ma. ni. 1.155) vutta-alābhahetusamāyo-
gena alābhiṃ. Tatoyeva jighacchādubbalaparetatāya sayanaparāyanaṭṭhena
samaṇaṃ pannabhūmiti vadati.

Ājīvavuttisatānīti sattānamājīvabhūtāni jīvikāvuttisatāni. “Paribbājakasatānī”ti
vuccamānepi cesa sabhāvaliṅgamajānanto “**paribbājakasate**”ti (2.0044) vadati.
Evamaññesupi. Tenāha “**paribbājakapabbajāsātānī**”ti. Nāgabhavanaṃ **nāgama-**
ṇḍalaṃ yathā “mahīmsakamaṇḍalan”ti. Paramāṇu-ādi **rajo**. **Pasuggahaṇena** eḷa-
kajāti gahitā. **Migaggahaṇena** rurugavayādi migajāti. **Gaṇṭhimhīti** phaḷumhi,
pabbeti attho. Cātumahārājikādibrahmakāyikādivasena, tesañca antarabhedava-
sena **bahū devā**. Tattha cātumahārājikānaṃ ekacca-antarabhedo **mahāsamayasu-**
ttena (dī. ni. 2.331) dīpetabbo. “**So panā**”ti-ādinā ajānanto panesa bahū devepi

satta eva vadatīti tassa appamāṇataṃ dasseti. **Manussāpi anantā**ti dīpadesakula-vaṃsājīvādivibhāgavasena. Pisācā eva **pesācā**, te aparapetādivasena **mahantama-hantā**, bahutarāti attho. Bāhirakasamaye pana “chaddantadahamandākiniyo kuvā-ḷiyamucalindanāmena voharitā”ti (dī. ni. ṭī. 1.168) ācariyena vuttaṃ.

Gaṇṭhikāti pabbagaṇṭhikā. Pabbagaṇṭhimhi hi pavuṭasaddo. **Mahāpapātā**ti mahātaṭṭā. Pārisesanayena **khuddakapapātasatāni**. Evaṃ supinesupi. “**Mahākappi-no**”ti idaṃ “mahākappānan”ti atthato veditabbaṃ. Saddato pana a jānanto evaṃ vadatīti na vicāraṇakkhamaṃ. Tathā “**cullāsīti sata-sahassāni**”ti idampi. So hi “caturāsīti sata-sahassāni”ti vattumasakkonto evaṃ vadati. Saddaracakā pana “caturāsītiyā tulopo, cassa cu, rassa lo, dvittañcā”ti vadanti. **Ettakā mahāsarā**ti eta-ppamāṇavatā mahāsarato, sattamahāsaratoṭi vuttaṃ hoti. **Kirā**ti tassa vādānussa-vane nipāto. **Paṇḍitopi ...pe... na gacchati**, kasmā? Sattānaṃ saṃsaraṇakālassa niyatabhāvato.

“Acelakavatena vā aññena vā yena kenaci”ti vuttamatidisati “**tādisenevā**”ti iminā. **Tapokammenā**ti tapakaraṇena. Etthāpi “tādisenevā”ti adhikāro. Yo ...pe... visujjhati, so aparipakkaṃ kammaṃ paripāceti nāmāti yojanā. **Antarā**ti caturāsīti-mahākappasatasahassānamabbhantare. **Phussa phussā**ti

patvā patvā. **Vuttaparimāṇaṃ** kālanti caturāsītimahākappasatasahassapamāṇaṃ kālaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- **aparipakkaṃ** saṃsaraṇanimittaṃ kammaṃ silādinā sīghaṃyeva visuddhappattiyā (2.0045) **paripāceti nāma. Paripakkaṃ** Kammaṃ phussa phussa kālena paripakkabhāvānāpādanena **byantiṃ** vigamaṇaṃ **karoti nāmāti. Doṇenāti** pariminanadoṇatumbena. Rūpakavasenaṭṭho labbhatīti vuttaṃ “**mitaṃ viyā**”ti. Na hāpanavaḍḍhanaṃ paṇḍitabālavasenāti dasseti “**na saṃsāro**”-ti-ādinā. Vaḍḍhanaṃ **ukkaṃso. Hāpanaṃ avakaṃso.**

Katasuttaguḷeti katasuttavaṭṭiyaṃ. **Paletīti** pareti yathā “abhisamparāyo”ti, (mahāni. 69; cūḷani. 85; paṭi. ma. 3.4) ra-kārassa pana la-kāraṃ katvā evaṃ vuttaṃ yathā “palibuddho”ti (cūḷani. 15; mi. pa. 3.6). So ca curādigaṇavasena gatiyanti vuttaṃ “**gacchati**”ti. Imāya upamāya cesa sattānaṃ saṃsāro anukkamena khīyateva, na vaḍḍhati paricchinnarūpattāti imamatthaṃ vibhāvetīti āha “**sutte khīṇe**”ti-ādi. **Tatthevāti** khīyanaṭṭhāneyeva.

Ajitatesakambalavādavaṇṇanā

171. Dinnanti deyyadhammasīsena dānacetanāyeva vuttā. Taṃmukhena ca phalanti dasseti “**dinnassa phalābhāvan**”ti iminā. Dinnañhi mukhyato annādi-vatthu, taṃ kathamesa paṭikkhipissati. Esa nayo **yiṭṭhaṃ hutanti** etthāpi. Sabbasādhāraṇaṃ mahādānaṃ **mahāyāgo.** Pāhunabhāvena kattabbasakkāro **pāhunakasa-kkāro. Phalanti** ānisaṃsaphalaṃ, nissandaphalañca. **Vipākoti** sadisaphalaṃ. Caturaṅgasamannāgate dāne ṭhānantarādipatti viya hi ānisaṃso, **saṅkhabrāhma-ṇassa** dāne (jā. 1.10.39) tāṇalābhamattaṃ viya nissando, paṭisandhisaṅkhātaṃ sadisaphalaṃ vipāko. **Ayaṃ loko, paralokoti** ca kammunā laddhabbo vutto phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipanato. Paccakkhaditṭho hi loko kathaṃ tena paṭikkhitto siyā. “**Sabbe tattha tattheva ucchijjanti**”ti iminā kāraṇamāha, yattha yattha bhavayoni-ādīsu ṭhitā ime sattā, tattha tattheva ucchijjanti, nirudayavināsavasena vinassantīti attho. **Tesūti** mātāpitūsu. **Phalābhāvavaseneva vadati,** na mātāpitūnaṃ, nāpi tesu idāni kariyamānasakkārāsakkārānamabhāvavasena tesaṃ loke paccakkhattā. Pubbuḷassa viya imesaṃ sattānaṃ uppādo nāma kevalo, na cavitvā āgamanapubbako atthīti dassanattaṃ (2.0046) “natthi sattā opapātikā”ti vuttanti āha “**cavitvā upapajjanakā sattā nāma natthi**”ti. Samaṇena nāma yāthāvato jānantena kassaci akathetvā saññatena bhavitabbaṃ, aññathā ahopurisikā nāma siyā. Kiñhi paro parassa karissati, tathā ca attano sampādanassa kassaci avassayo eva na siyā tattha tattheva ucchijjanatoti imamatthaṃ sandhāya “**ye imaṅca ...pe... pavedenti**”ti āha. Ayaṃ aṭṭhakathāvasesako attho.

Catūsu mahābhūtesu niyutto **cātumahābhūtikō,** atthamattato pana dassetuṃ “**cātumahābhūtamayo**”ti vuttaṃ. Yathā hi mattikāya nibbattaṃ bhājanaṃ mattikā-mayaṃ, evamayampi catūhi mahābhūtehi nibbatta catumahābhūtamayoti vuccati. **Ajjhattikapathavīdhātūti** sattasantānagatā pathavīdhātu. **Bāhirapathavīdhātūti** bahiddhā mahāpathaviṃ, tena pathavīyeva kāyoti dasseti. **Anugacchatīti** anubandhati. **Ubhayenāpīti** padadvayenapi. **Upeti upagacchatīti** bāhirapathavikāyato

tadekadesabhūtā pathavī āgantvā ajjhattikabhāvappatti hutvā sattabhāvena saṅṅhitā, sā ca mahāpathavī ghaṭṭadigatapathavī viya idāni tameva bāhiraṃ pathavikāyaṃ samudāyabhūtaṃ puna upeti upagacchati, sabbaso tena bāhirapathavikāyena nibbisesataṃ ekībhāvameva gacchatīti attho. **Āpādīsupi eseva nayoti** ettha pajjunnena mahāsamuddato gahita-āpo viya vassodakabhāvena punapi mahāsamuddaṃ, sūriyaraṃsito gahita-indaggisaṅkhātatejo viya punapi sūriyaraṃsiṃ, mahāvāyukkhandhato niggatamahāvāto viya punapi mahāvāyukkhandhaṃ upeti upagacchati parikappanāmattena diṭṭhigatikassa adhippāyo.

Manacchatṭhāni indriyānīti manameva chaṭṭhaṃ yesaṃ cakkhusotaghānajivhākāyānaṃ, tāni indriyāni. **Ākāsaṃ pakkhandanti** tesāṃ visayabhāvāti vadanti. Visayīgahaṇena hi visayāpi gahitā eva honti. Kathaṃ gaṇitā mañcapañcamāti āha “**mañco ceva ...pe... attho**” ti. Ālāhanaṃ susānanti atthato ekaṃ. **Guṇāguṇapadānīti** guṇadosakoṭṭhāsāni. **Sarīrameva vā padāni** taṃtaṃkiriyāya pajjitabbato. **Pārāvatapakkhivaṇṇānīti** pārāvataṃ nāma pakkhino vaṇṇāni. “**Pārāvatapakkhivaṇṇānīti**” ti pāṭho, pārāvatasakuṇassa pattavaṇṇānīti attho. **Bhasmantāti** (2.0047) chārikāpariyantā. Tenāha “**chārikāvasānamevā**” ti. Āhuti saddenetta “dinnaṃ yitṭhaṃ hutā” ti vuttappakāraṃ dānaṃ sabbampi gahitanti dasseti “**pāhunakasakkārādi-bhedam dinnadānaṃ**” ti iminā, virūpekasesaniddeso vā esa. **Atthoti** adhippāyato attho saddato tassa anadhigamitattā. Evamīdisesu. Dabbanti muyhantīti dattū, bālapuggalā, tehi **dattūhi**. Kiṃ vuttaṃ hotīti āha “**bālā denti**” ti-ādi. Pāḷiyaṃ “loko atthī” ti mati yesaṃ te **atthikā**, “atthī” ti cedaṃ nepātikapadaṃ, tesāṃ vādo atthikavādo, taṃ **atthikavādaṃ**.

Tatthāti tesu yathāvuttesu tīsu micchāvādīsū. **Kammaṃ paṭibāhati** akiriyavādi bhāvato. **Vipākaṃ paṭibāhati** sabbena sabbāṃ āyatīṃ upapattiyā paṭikkhipanato. **Vipākanti** ca ānisaṃsanissandasaphalavasena tividhampi vipākaṃ. **Ubhayaṃ paṭibāhati** sabbaso hetupaṭisedhaneneva phalassāpi paṭisedhitattā. **Ubhayanti** ca kammaṃ vipākampi. So hi “ahetū appaccayā sattā saṃkilissanti, visujjhanti cā” ti vadanto kammaṃ viya vipākassāpi saṃkilesavisuddhīnaṃ paccayattābhāvajotānato tadubhayaṃ paṭibāhati nāma. **Vipāko paṭibāhito hoti** asati kammaṃ vipākābhāvato. **Kammaṃ paṭibāhitam hoti** asati vipāke kammaṃ niratthakatāpattito. **Itīti** vuttatthanidassanaṃ. **Atthatoti** sarūpato, visuṃ visuṃ taṃtaṃdiṭṭhidīpakabhāvena pāḷiyaṃ āgatāpi tadubhayaṃ paṭibāhakāvāti attho. Paccekaṃ tividhaditṭhikā eva te ubhayaṃ paṭibāhakattā. “**Ubhayappaṭibāhakā**” ti hi hetuvacanaṃ hetuga bhattā tassa visesaṃ. **Ahetukavādā cevāti**-ādi paṭiññāvacanaṃ tapphalabhāvena nicchitattā. Tasmā vipākappaṭibāhakattā **natthikavādā**, kammaṃ paṭibāhakattā **akiriyavādā**, tadubhayaṃ paṭibāhakattā **ahetukavādāti** yathālābhaṃ hetuphalatāsaṃbandho veditabbo. Yo hi vipākappaṭibāhanena natthikadiṭṭhiko ucchedavādī, so atthato kammaṃ paṭibāhanena akiriyadiṭṭhiko, ubhayaṃ paṭibāhanena ahelikadiṭṭhiko ca hoti. Sesadvayepi eseva nayo.

“**Ye vā panā**” ti-ādinā tesamanudiṭṭhikānaṃ niyā mokaṃtivinichayo vutto. Tattha **tesanti** pūraṇādīnaṃ. **Sajjhāyantīti** taṃ diṭṭhidīpaṃ ganthaṃ yathā (2.0048) tathā tehi kataṃ uggahetvā paṭhanti. **Vīmaṃsantīti** tassa atthaṃ vicārenti. “**Tesan**” -

ti-ādi vīmaṃsanākāradassanaṃ. “Karoto ...pe... ucchijjati”ti evaṃ vīmaṃsantānaṃ tesanti sambandho. **Tasmim ārammaṇeti** yathāparikappite kammaphalābhāvādi ke “karoto na kariyati pāpan”ti-ādi nayappavattāya micchādassanasāṅkhātāya laddhiyā ārammaṇe. **Micchāsati santiṭṭhati**ti micchāsatisāṅkhātā laddhisahagatā taṇhā santiṭṭhati. “Karoto na kariyati pāpan”ti-ādivasena hi anussavūpaladdhe atthe tadākāraparivitakkanehi saviggahe viya sarūpato cittassa paccupaṭṭhite cirakālaparicayena “evametan”ti nijjhānakkhamabhāvūpagamane, nijjhānakkhantiyā ca tathā tathā gahite punappunaṃ tatheva āsevantassa bahulīkarontassa micchāvitakkena samānīyamānā micchāvāyāmupatthambhitā ataṃsabhāvampi “taṃsabhāvan”ti gaṇhanti micchāladdhisahagatā taṇhā musā vitathaṃ saraṇato pavattanato micchāsatiṭṭhi vuccati. **Caturaṅguttaraṭīkāyampi** (a. ni. aṭṭha. 2. 4.30) cesa attho vuttoyeva. Micchāsāṅkappādayo viya hi micchāsati nāma pāṭiyekko koci dhammo natthi, taṇhāsīsena gahitānaṃ catunnampi akusalakkhandhānametaṃ adhivacananti **majjhimāgamatṭhakathāyampi** **sallekhasuttavaṇṇanāyaṃ** (ma. ni. aṭṭha. 1.83) vuttaṃ.

Cittam ekaggaṃ hotīti yathāsakaṃ vitakkādipaccayalābhena tasmim ārammaṇe avatṭhitatāya anekaggataṃ pahāya ekaggaṃ appitaṃ viya hoti, cittasīsena cettha micchāsamādhī eva vutto. So hi paccayavisesehi laddhabhāvanābalo īdise ṭhāne samādhānapatirūpakakiccakaroyeva hoti vālavijjhanādīsu viyāti daṭṭhabbaṃ. **Javanāni javantīti** anekakkhattuṃ tenākārena pubbabhāgiyesu javanavāresu pavattesu sannitṭhānabhūte sabbapacchime javanavāre satta javanāni javanti. “**Paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsū**”ti idaṃ dhammasabhāvadassanameva, na pana tasmim khaṇe tesam tikicchā kenaci sakkā kātunti dassanaṃ tesveva ṭhatvā sattamajavanassa avassamuppajjamānassa nivattituṃ asakkuṇeyyattā, evaṃ lahuparivatte ca cittavāre ovādānusāsana vasena tikiicchāya asambhavato. Tenāha “**buddhānampi atekicchā anivattino**”ti (2.0049). **Ariṭṭhakaṇṭakasadisāti** ariṭṭhabhikkhakaṇṭakasāmaṇerasadisā, te viya atekicchā anivattino micchādiṭṭhigatikāyeva jātāti vuttaṃ hoti.

Tatthāti tesu tīsu micchādassanesu. **Koci ekaṃ dassanaṃ okkamati**ti yassa ekasmimyeva abhiniveso, āsevanā ca pavattā, so ekameva dassanaṃ okkamati. **Koci dve, koci tīnipīti** yassa dvīsu, tīsupi vā abhiniveso, āsevanā ca pavattā, so dve, tīnipi okkamati, etena pana vacanena yā pubbe “iti sabbepete atthato ubhayappaṭibāhakā”ti-ādinā ubhayappaṭibāhakatāmukhena dīpitā atthato siddhā sabbadiṭṭhikatā, sā pubbabhāgiyā. Yā pana micchattaniyāmokkantibhūtā, sā yathāsakaṃ paccayasamudāgamasiddhito bhinnārammaṇānaṃ viya visesādhigamānaṃ ekajjhaṃ anuppattiyā aññamaññaṃ abbokiṇṇā evāti dasseti. “**Ekasmim okkantepī**”ti-ādinā tissannampi diṭṭhīnaṃ samānasāmatthiyataṃ, samānaphalatañca vibhāveti. Saggāvaraṇādinā hetā samānasāmatthiyā ceva samānaphalā ca, tasmā tissopi cetā ekassa uppannāpi abbokiṇṇā eva, ekāya vipāke dinne itarā tassā anubalappadāyikāyoti daṭṭhabbaṃ. “**Patto saggamaggāvaraṇaṅcevā**”ti-ādiṃ vatvā “**abhabbo**”ti-ādinā tadevatthaṃ āvikaroti. **Mokkhamaggāvaraṇanti** nibbānaphathābhūtassa ariyamaggassa nivāraṇaṃ. **Pagevāti** paṭikkhepatthe nipāto, mokkhasa-

ñkhātaṃ pana nibbānaṃ gantuṃ kā nāma kathāti attho. Apica **pagevā**ti pā eva, paṭhamatarameva mokkhaṃ gantumabhabbo, mokkhagamanatopi dūrataramevāti vuttaṃ hoti. Evamaññatthāpi yathārahaṃ.

“**Vatṭakhāṇu nāmesa satto**”ti idaṃ vacanaṃ neyyatthameva, na nītatthaṃ. Tathā hi vuttaṃ **papañcasūdaniyaṃ** nāma **majjhimāgamaṭṭhakathāyaṃ** “kiṃ panesa ekasmiṃyeva attabhāve niyato hoti, udāhu aññasmimpīti? Ekasmiṃyeva niyato, āsevanavasena pana bhavantarepi taṃ taṃ diṭṭhiṃ rocetiyevā”ti (ma. ni. aṭṭha. 3.103). Akusalañhi nāmetaṃ abalaṃ dubbalaṃ, na kusalaṃ viya sabalaṃ mahābalaṃ, tasmā “ekasmiṃyeva attabhāve niyato”ti tattha vuttaṃ. Aññathā sammattaniyāmo viya micchattaniyāmopi accantiko siyā, na ca accantiko. Yadevaṃ vatṭakhāṇujotanā kathaṃ yujjeyyāti āha (2.0050) “āsevanavasena-ti-ādi, tasmā yathā **sattaṅguttarapāḷiyaṃ** “sakiṃ nimuggopi nimuggo eva bālo”ti [a. ni. 7.15 (atthato samānaṃ)] vuttaṃ, evaṃ vatṭakhāṇujotanāpi vuttā. Yādise hi paccaye paṭicca ayaṃ taṃ taṃ dassanaṃ okkanto, puna kadāci tappaṭipakkhe paccaye paṭicca tato sīsukkipanamassa na hotīti na vattabbaṃ. Tasmā tattha, (ma. ni. aṭṭha. 3.102) idha ca aṭṭhakathāyaṃ “**evarūpassa hi yebhuyyena bhavato vuṭṭhānaṃ nāma natthī**”ti yebhuyyaggahaṇaṃ kataṃ, iti āsevanavasena bhavantarepi taṃtaṃdiṭṭhiyā rocanato yebhuyyenassa bhavato vuṭṭhānaṃ natthīti katvā vatṭakhāṇuko nāmesa jāto, na pana micchattaniyāmassa accantikātāyāti nīharitvā ñātabbatthātāya neyyatthamidaṃ, na nītatthanti veditabbaṃ. Yaṃ sandhāya **abhi-dhammepi** “arahā, ye ca puthujjanā maggaṃ na paṭilabhissanti, te rūpakkhandhañca na parijānanti, vedanākkhandhañca na parijānissanti”ti-ādi (yama. 1.khandhayamaka 210) vuttaṃ. **Pathavigopakoti** yathāvuttakāraṇena pathavipālako. Tadatthaṃ samatthetuṃ “**yebhuyyena**”ti-ādi vuttaṃ.

Evaṃ micchādiṭṭhiyā paramasāvajjānusārena sotūnaṃ satimuppādentō “**tasmā**”-ti-ādimāha. Tattha **tasmā**ti yasmā evaṃ

saṃsārakhāṇubhāvassāpi paccayo apanṇakajāto, tasmā parivajjeyyāti sambandho. **Akalyāṇajananti** kalyāṇadhammavirahitajanaṃ asādhujanaṃ. **Āsivisanti** āsumāgatahalāhalaṃ. **Bhūtikāmoti** diṭṭhadhammikasamparāyikaparama-tthānaṃ vasena attano guṇehi vuḍḍhikāmo. **Vicakkhaṇoti** paññācakkhunā vividhattassa passako, dhīroti attho.

Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā

174. “Akaṭā”ti ettha ta-kārassa ṭa-kārādesoti āha “**akatā**”ti, samena, visamena vā kenacipi hetunā akatā, na vihitāti attho. Tathā **akaṭavidhāti** etthāpi. Natthi kata-vidho karaṇavidhi etesanti **akaṭavidhā**. Padadvayenāpi loke kenaci hetupaccayena nesaṃ anibbattabhāvaṃ dasseti. Tenāha “**evaṃ karohī**”ti-ādi. **Iddhiyāpi na nimmitāti** kassaci iddhimato cetovasippattassa puggalassa, devassa, issarādino ca iddhiyāpi na nimmitā. **Animmāpitāti** kassaci (2.0051) animmāpitā. Kāmaṃ saddato yuttaṃ, atthato ca purimena samānaṃ, tathāpi pāḷiyamaṭṭhakathāyañca anāgatameva agahetabbabhāve kāraṇanti dasseti “**taṃ neva pāḷiyan**”ti-ādinā.

Brahmajālasuttasaṃvaṇṇanāyaṃ (dī. ni. aṭṭha. 1.30) **vuttatthameva**. Idamettha yojanāmatṭaṃ- vañjhāti hi vañjhapasuvañjhatālādayo viya aphalā kassaci ajanakā, tena pathavikāyādīnaṃ rūpādijanakabhāvaṃ paṭikkhipati. Rūpasaddādayo hi pathavikāyādīhi appaṭibaddhavuttikāti tassa laddhi. Pabbatassa kūṭamiva ṭhitāti **kūṭaṭṭhā**, yathā pabbatakūṭaṃ kenaci anibbattitaṃ kassaci ca anibbattaṃ, evametepi sattakāyāti adhippāyo. Yamidaṃ “bījato aṅkurādi jāyati”ti vuccati, taṃ vijjamānameva tato nikkhamati, na avijjamānaṃ, itarathā aññatopi aññassa upaladdhi siyā, evametepi sattakāyā, tasmā **esikaṭṭhāyiṭṭhitāti**. **Ṭhitattāti** nibbikārabhāvena suppatiṭṭhitattā. **Na calantīti** na vikāramāpajjanti. Vikārābhāvato hi tesam sattannaṃ kāyānaṃ esikaṭṭhāyiṭṭhitatā, aniñjanañca attano pakatiyā avatṭhānameva. Tenāha “**na vipariṇamanti**”ti. **Pakatinti** sabhāvaṃ. Avipariṇāmadhammattā eva **na aññamaññaṃ upahananti**. Sati hi vikāramāpādetabbabhāve upaghātakatā siyā, tathā anuggahetabbabhāve sati anuggāhakatāpīti tadabhāvaṃ dassetuṃ pāḷiyaṃ “**nālan**”ti-ādi vuttaṃ. Pathavīyeva kāyekadesattā **pathavikāyo** yathā “samuddo diṭṭho”ti, **pathavisamūho vā** kāyasaddassa samūhavācakkattā yathā “hatthikāyo”ti. Jīvasattamānaṃ kāyānaṃ niccatāya nibbikārabhāvato na hantabbatā, na ghātetabbatā ca, tasmā neva koci hantā, ghātetā vā atthīti dassetuṃ pāḷiyaṃ “**sattannaṃ tveva kāyānan**”ti-ādi vuttaṃ. Yadi koci hantā natthi, kathaṃ tesam satthappahāroti tattha codanāyāha “**yathā**”ti-ādi. Tattha **sattannaṃ tvevāti** sattannameva. **Itisaddo** hettha nipātamattaṃ. **Pahatanti** paharitaṃ. Ekatodhārādikaṃ **satthaṃ**. Antareneva pavisati, na tesu. Idam vuttaṃ hoti- **kevalaṃ** “ahaṃ imaṃ jīvitā voropemī”ti tesam tathā **saññāmatameva**, hananaghātanādi pana paramatthato nattheva kāyānaṃ avikopaniyabhāvatoti.

Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā

177. Cattāro (2.0052) yāmā bhāgā catuyāmaṃ, catuyāmaṃ eva **cātuyāmaṃ**. Bhāgattho hi idha **yāma**-saddo yathā “rattiyā paṭhamo yāmo”ti (saṃ. ni. aṭṭha. 3.368). So panettha bhāgo saṃvaralakkhitoti āha “**catukoṭṭhāsena saṃvarena saṃvuto**”ti, saṃyamatto vā **yāmasaddo** yamaṃ saññamaṃ yāmoti katvā. “Yatatto”ti-ādīsu viya hi anupasaggopi sa-upasaggo viya saññamatthavācako, so pana catūhi ākārehīti āha “**catukoṭṭhāsena saṃvarenā**”ti. Ākāro koṭṭhāsoti hi atthato ekaṃ. Vārito sabbavāri yassāyaṃ **sabbavārivārito** yathā “agyāhito”ti. Tenāha “**vāritasabba-udako**”ti. Vārisaddena cettha vāriparibhogo vutto yathā “rattūparato”ti. Paṭikkhitto sabbasītodako tappariabhogo yassāti tathā. **Tanti** sitodakaṃ. **Sabbavāriyuttoti** saṃvaralakkhaṇamattaṃ kathitaṃ. **Sabbavāridhutoti** pāpanijjalakkhaṇaṃ. **Sabbavāriphuṭoti** kammakkhayalakkhaṇanti imamattaṃ dassento “**sabbenā**”ti-ādīmāha, **sabbenā pāpavāraṇena yuttoti** hi sabbappakārena saṃvaralakkhaṇena pāpavāraṇena samannāgato. **Dhutapāpoti** sabbenā nijjalakkhaṇena pāpavāraṇena vidhutapāpo. **Phuṭṭhoti** aṭṭhannampi kammānaṃ khepanena mokkappattiyā kammakkhayalakkhaṇena sabbenā pāpavāraṇena phuṭṭho, taṃ patvā ṭhitoti attho. “Dveyeva gatiyo bhavanti, anaññā”ti-ādīsu (dī. ni. 1. 258; 2.34; 3.199, 200; ma. ni. 2.384, 398) viya gamusaddo niṭṭhānatthoti vuttaṃ “**koṭṭippattacitto**”ti, mokkhādhigamena uttamamariyādappattacittoti attho. Kāyādīsu indriyesu saṃyametabbassa abhāvato **saṃyatacitto**. Atīte hettha ta-saddo. Saṃyametabbassa avasesassa abhāvato **suppatiṭṭhitacitto**. **Kiñci sāsānānulomanti** pāpavāraṇaṃ sandhāya vuttaṃ. **Asuddhaladdhitāyāti** “atthi jīvo, so ca siyā nicco, siyā anicco”ti (dī. ni. ṭī. 1.177). Evamādimalīnaladdhitāya. **Sabbāti** kamma-pakativibhāgādivisayāpi sabbā nijjhānakkantiyo. **Diṭṭhiyevāti** micchādiṭṭhiyo eva jātā.

Sañcayabelatṭhaputtavādavaṇṇanā

179-181. **Amarāvikkhepe** (2.0053) **vuttanayo evāti** brahmajāle amarāvikkhepa-vādavaṇṇanāyaṃ (dī. ni. aṭṭha. 1.61) vuttanayo eva. Kasmā? Vikkhepabyākaraṇa-bhāvato, tatheva ca tattha vikkhepavādassa āgatattā.

Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

182. **Piḷetvāti** telayantena uppīletvā, iminā rañño ābhogamāha. Vadato hi ābhogavasena sabbattha atthanicchayo. Aṭṭhakathācariyā ca tadābhogaññū, paramparābhatatthassāvirodhino ca, tasmā sabbattha yathā tathā vacanokāsaladdhabhāvamattena attho na vutto, atha kho tesam vattumicchitavasenāti gahetabbaṃ, evañca katvā tattha tattha atthuddhārādivasena atthavivecanā katāti.

183. **Yathā te rucceyyāti** idāni mayā pucchiyamāno attho yathā tava citte rucceyya, tayā citte ruccehāti attho. Kammatthe hetam kiriyāpadaṃ. Mayā vā dāni pucchiyamānamattaṃ tava sampadānabhūtassa roceyyātipi vaṭṭati. Ghara-dāsiyā kucchismiṃ jāto **antojāto**. Dhanena kīto **dhanakkīto**. Bandhaggāhagahito

karamarānīto. Sāmameva yena kenaci hetunā dāsabhāvamupagato **sāmaṃdāsa-byopagato.** **Sāmanti** hi sayameva. **Dāsabyanti** dāsabhāvaṃ. Koci dāsopi samāno alaso kammaṃ akaronto “kammakāro”ti na vuccati, so pana na tathābhūtoti vise-sanametanti āha “**analaso**”ti-ādi. **Dūratoti** dūradesato āgataṃ. **Paṭhamamevāti** attano āsannataratṭhānupasaṅkamanato pageva puretameva. **Uṭṭhahatīti** gāravavasena uṭṭhahitvā tiṭṭhati, paccuṭṭhātīti vā attho. **Pacchāti** sāmikassa nipajjāya pacchā. **Sayanato avuṭṭhite**ti rattiya vibhāyanavelāya seyyato avuṭṭhite. **Paccūsakālatoti** atitarattiyā paccūsakālato. **Yāva sāmīno rattiṃ niddokkamananti** aparāya bhāviniyā rattiya padosavelāyaṃ yāva niddokkamaṃ. Yā atitarattiyā paccūsavelā, bhāviniyā ca padosavelā, etthantare sabbakiccaṃ katvā pacchā nipatatīti vuttaṃ (2.0054) hoti. **Kiṃ kāramevāti** kiṃ karaṇīyameva kinti pucchāya kātabbato, pucchitvā kātabbaveyyāvaccanti attho. Paṭissaveneva samīpacāritā vuttāti āha “**paṭisuṇanto vicarati**”ti. Paṭikuddhaṃ mukhaṃ oloketuṃ na visahatītipi dasseti “**tuṭṭhapahaṭṭhan**”ti iminā.

Devo viyāti ādhipaccaparivārādisamannāgato padhānadevo viya, tena maññe-saddo idha upamatthoti ñāpeti yathā “akkhāhataṃ maññe aṭṭhāsi rañño mahāsu-dassanassa antepuraṃ upasobhayamānan”ti (dī. ni. 2.245). **So vatassāhanti** ettha so vata assaṃ ahanti padacchedo, so rājā viya ahampi bhavēyyaṃ. Kenāti ce? Yadi puññāni kareyyaṃ, tenāti atthoti āha “**so vata ahan**”ti-ādi. **Vatasaddo** upamāyaṃ. Tenāha “**evarūpo**”ti. **Puññānīti** uḷārataraṃ puññaṃ sandhāya vuttaṃ aññadā katapuññato uḷārāya pabbajjāya adhippetattā. “**So vatassāyan**”tipi pāṭhe so rājā viya ayaṃ ahampi assaṃ. Kathaṃ? “Yadi puññāni kareyyan”ti atthasambhavato “**ayamevattho**”ti vuttaṃ. **Assanti** hi uttamapurisayoge ahaṃ-saddo appayuttopi ayaṃ-saddena parāmasanato payutto viya hoti. So ahaṃ evarūpo assaṃ vata, yadi puññāni kareyyanti paṭhamapāṭhassa atthamicchanti keci. Evaṃ sati dutiyapāṭhe “ayamevattho”ti avattabbo siyā tattha ayaṃ-saddena ahaṃ-saddassa parāmasanato, “so”ti ca parāmasitabbassa aññassa sambhavato. **Yanti** dānaṃ. **Satabhāgampīti** satabhūtaṃ bhāgampi, raññā dinnadānaṃ satadhā katvā tattha ekabhāgampīti vuttaṃ hoti. **Yāvajīvaṃ na sakkhissāmi dātunti** yāvajīvaṃ dānatthāya ussāhaṃ karontopi satabhāgamattampi dātuṃ na sakkhissāmi, tasmā pabbajissāmīti pabbajjāyaṃ ussāhaṃ katvāti attho. “**Yaṃnūnā**”ti nipāto parivita-kkanattheti vuttaṃ “**evaṃ cintanabhāvan**”ti.

Kāyena pihoti kāyena saṃvaritabbassa kāyadvārena pavattanakassa pāpa-dhammassa saṃvaraṇavasena pidahito. Ussukkavacanavasena panattho vihareyya-padena sambajjhittabbattāti āha “**akusalapavesanadvāraṃ thaketvā**”ti. Hutvāti hi seso. **Akusalapavesanadvāranti** ca kāyakammabhūtānamakusalānaṃ pavesanabhūtaṃ kāyaviññattisaṅkhātaṃ dvāraṃ. **Sesapadadvayepīti** (2.0055) “vācāya saṃvuto, manasā saṃvuto”ti padadvayepi. **Ghāsacchādanena paramatāyāti** ghāsacchādanapariyesane sallekhasena paramatāya, ukkaṭṭhabhāve vā saṅghito ghāsacchādanamattameva paramaṃ pamāṇaṃ koṭi etassa, na tato paraṃ kiñci āmisajātaṃ pariyesati, paccāsisati cāti **ghāsacchādanaparamo**, Tassa bhāvo **ghāsacchādanaparamatā**tipi aṭṭhakathāmuttako nayo. Ghasitabbo

asitabboti ghāso, āhāro, ābhuso chādeti paridahati etenāti **acchādanam**, nivāsanam, apica ghasanam **ghāso**, ābhuso chādiyate **acchādanantipi** yujjati. **Etadattampīti** ghāsacchādanatthāyāpi. **Anesananti** ekavīsatividhampi ananurūpame-sanam.

Vivekaṭṭhakāyānanti gaṇasaṅgaṇikato pavivitte ṭhitakāyānam, sambandhībhūtānam kāyavivekoti sambandho. **Nekhammābhiratānanti** jhānābhiratānam. **Paramavodānappattānanti** tāya eva jhānābhiratiyā paramam uttamam vodānam citta-visuddhim pattānam. **Nirupadhīnanti** kilesūpadhi-abhisāṅkhārūpadhīhi accantavigatānam. Visāṅkhāram vuccati nibbānam, tadadhigamanetā **visaṅkhāragatā**, arahanto, tesam. **“Evaṃ vutte”**ti iminā **mahāniddese** (mahāni. 7, 9) āgatabhāvam dasseti. Ettha ca paṭhamo viveko itarehi dvīhi vivekehi sahāpi vattabbo itaresu siddhesu tassāpi sijjhanato, vinā ca tasmim siddhepi itare samasijjhanato. Tathā dutiyopi. Tatiyo pana itarehi saheva vattabbo. Na vinā itaresu siddhesuyeva tassa sijjhanatoti daṭṭhabbam. **“Gaṇasaṅgaṇikam pahāya”**ti-ādi tadadhippāyavibhāvanam. Tattha gaṇe janasamāgame sannipatanam **gaṇasaṅgaṇikā**, Tam **pahāya**. **Kāyena eko viharati** vicarati puggalavasena asahāyattā. Citte kilesānam sannipatanam **cittakilesasaṅgaṇikā**, tam **pahāya**. **Eko viharati** kilesavasena asahāyattā. Maggassa ekacittakkhaṇikattā, gotrabhu-ādīnañca ārammaṇakaraṇamattattā na tesam vasena sātisayā nibbutisukhasamphusanā, phalasangāpattinirodhasamāpattivasena pana sātisayāti āha **“phalasangāpattim vā nirodhasamāpattim vā”**ti. Phalapariyosāno hi nirodho. **Pavisitvā**ti samāpajjanavasena antokatvā. **Nibbānam patvā**ti ettha ussukkavacanametam ārammaṇakaraṇena, cittacetasikānam nirodhena ca (2.0056) nibbutipajjanassa adhippetattā. **Codanatteti** jānāpetum ussāhakarāṇatthe.

184. AbhiharitvāTi abhimukhabhāvena netvā. **Nanti** tathā pabbajjāya viharantam. **Abhihāro**ti nimantanavasena abhiharaṇam. **“Cīvarādīhi payojanam sādhesāmī”**ti vacanasesena yojanā. Tathā **“yenattho, tam vadeyyāthā”**ti.

Cīvarādivekallanti cīvarādīnaṃ lūkhatāya vikalabhāvaṃ. **Tadubhayampīti** tadeva abhihāradvayampi. **Sappāyanti** sabbagelaññāpaharaṇavasena upakārāvahaṃ. Bhāvino anathassa ajananavasena paripālanāṃ rakkhāgutti. Paccuppanassa pana anathassa nisedhavasena paripālanāṃ āvaraṇagutti. Kimatthiyaṃ “dhammikaṃ”ti visesananti āha “**sā panesā**”ti-ādi. **Vihārasīmāyāti** upacārasīmāya, lābhasīmāya vā.

185. Kevalo yadi-evaṃ-saddo pubbe vuttatthāpekkhakoti vuttaṃ “**yadi tava dāso**”-ti-ādi. **Evaṃ santeti** evaṃ labbhamāne sati. Dutiyaṃ upādāya paṭhamabhāvo, tasmā “paṭhaman”ti bhaṇanto aññassāpi atthitaṃ dīpeti. Tadeva ca kāraṇaṃ katvā rājāpi evamāhāti dassetuṃ “**paṭhamanti bhaṇanto**”ti-ādi vuttaṃ. **Tenevāti** paṭhamasaddena aññassāpi atthitādīpaneneva.

Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

186. **Kasatīti** vilekhati kasim̐ karoti. **Gahapatikoti** ettha ka-Saddo appatthoti vuttaṃ “**ekagehamatte jeṭṭhako**”ti. Idaṃ vuttaṃ hoti- gahassa pati **gahapati**, khuddako gahapati **gahapatiko** ekasmiññeva gehamatte jeṭṭhakattāti, khuddaka-bhāvo panassa gehavasenevāti katvā “ekagehamatte”ti vuttaṃ. Tena hi anekakula-jeṭṭhakabhāvaṃ paṭikkhipati, gahaṃ, gehanti ca atthato samānameva. **Kara-**saddo balimhīti vuttaṃ “**balisaṅkhātan**”ti. **Karotīti** abhinipphādeti sampādeti. **Vaḍḍhetīti** uparūpari uppādanena mahantaṃ sannicayaṃ karoti.

Kasmā tadubhayampi vuttanti āha “**yathā hī**”ti-ādi. Appampi pahāya pabbajituṃ dukkaranti dassanañca pageva mahantanti viññāpanatthaṃ. Esā hi kathikānaṃ (2.0 pakati, yadidaṃ yena kenaci pakārena atthantaraviññāpananti. Appampi pahāya pabbajituṃ dukkarabhāvo pana majjhimanikāye majjhimapapaṇṇāsake **laṭukikopama-**suttena (ma. ni. 2.148 ādayo) dīpetabbo. Vuttañhi tatha “seyyathāpi udāyi puriso daliddo assako anāḷhiyo, tassa’ssa ekaṃ agārakaṃ oluggaviluggaṃ kākātidāyim̐ naparamarūpaṃ, ekā khaṭopikā oluggaviluggā naparamarūpā”ti vitthāro. Yadi appampi bhogaṃ pahāya pabbajituṃ dukkaraṃ, kasmā dāsavārepi bhogagga-ḥaṇaṃ na katanti āha “**dāsavāre panā**”ti-ādi. **Attanopi anissaroti** attānampi sayamanissaro. Yathā ca dāsassa bhogāpi abhogāyeva parāyattabhāvato, evaṃ ñāta-yopīti dāsavāre ñātiparivaṭṭaggahaṇampi na katanti daṭṭhabbaṃ. Parivaṭṭati paramparabhāvena samantato āvaṭṭatīti **parivaṭṭo**, ñātiyeva. Tenāha “**ñātiyeva ñātipa-**rivaṭṭo”ti.

Pañītarasāmaññaphalavaṇṇanā

189. **Tanti** yathā dāsavāre “evamevā”ti vuttaṃ, na tathā idha kassakavāre, tadavacanāṃ kasmāti anuyuñjeyya ceti attho. **Evamevāti vuccamāneti** yathā paṭhamadutiyāni sāmāññaphalāni paññattāni, tathāyeva paññāpetuṃ sakkā nu khoti vutte. **Evarūpāhīti** yathāvuttadāsakassakūpamāsadisāhi upamāhi. **Sāmaññaphalaṃ dīpetuṃ pahoti** Anantapaṭibhānatāya vicittanayadesanabhāvato. **Tatthāti** evaṃ

dīpane. **Pariyantam nāma natthi** anantanayadesanabhāvato, savane vā asantosa-
nena bhiyyo bhiyyo sotukāmatājananato sotukāmatāya pariyantam nāma natthīti
attho. **Tathāpīti** “desanāya uttaruttarādhiṅkānānāyavicittabhāve satipī”ti (dī. ni. ṭī.
189) ācariyena vuttam, satipi evam apariyantabhāvetipi yujjati. Anumānaññena
cintetvā. Upari visesanti tam ṭhapetvā tadupari visesameva sāmāññaphalam
pucchanto. Kasmāti āha “**savane**”ti-ādi. Etena imamattham dīpeti- anekatthā
samānāpi saddā vatticchānupubbikāyeva taṃtadatthadīpakāti.

Sādhukam sādūti ekatthametam sādhusaddasseva ka-kārena vaḍḍhetvā
vuttattā. Teneva hi sādhuḥkasaddasattham vadantena sādhusaddo atthuddhāra-
vasena (2.0058) udāhaṭo. Tena ca nanu sādhuḥkasaddasseva atthuddhāro
vattabbo, na sādhusaddasāti codanā nisedhitā. **Āyācaneti** abhimukham yācane,
abhipatthanāyanti attho. **Sampañcchaneti** paṭiggahaṇe. **Sampahaṃsaneti** samvi-
jjamānaguṇavasena haṃsane tosane, udaggatākaraṇeti attho.

Sādhu dhammarucīti gāthā ummānantijātike (jā. 2.18.101). Tatthāyamaṭṭhaka-
thāvinicchayapaveṇī- sucaritadhamme rocetīti **dhammaruci**, dhammaratoti attho.
Tādiso hi jīvitam jahantopi akattabham na karoti. **Paññānavāti** paññavā ñāṇasa-
mpanno. **Mittānamaddubhoti** mittānam adussanabhāvo. “Adūsako anupaghāta-
ko”ti (dī. ni. ṭī. 1.189) ācariyena vuttam. “Adrubbho”tipi pāṭho da-kārassa
kāram katvā.

Daḥīkammeti sātaccakiriyāyam. **Āṇattiyanti** āṇāpane. **Idhāpīti** sāmāññaphalepi.
Assāti sādhuḥkasaddassa. “Suṇohi sādhuḥkam manasi karohī”ti hi sādhuḥka-
saddena savanamanasikārānam sātaccakiriyāpi tadāṇāpanampi jotitam hoti. Āyāca-
neneva ca uyyojanasāmāññato āṇatti saṅgahitāti na sā viṣum atthuddhāre vuttā.
Āṇārahassa hi āṇatti, tadanarahassa āyācananti viseso. **Sundarepīti** sundara-
tthepi. Idāni yathāvuttena sādhuḥkasaddassa atthattayena pakāsitam visesam
dassetum, tassa vā atthattayassa idha yogyatham vibhāvetum “**daḥīkammatthena**
hī”ti-ādi vuttam. **Suggahitam gaṇhantoti** suggahitam katvā gaṇhanto. **Sundaranti**
bhāvanapuṃsakaṃ. **Bhaddakanti** pasattham, “**dhamman**”ti iminā sambandho.
Sundaram bhaddakanti vā savanānuggahaṇe pariyāyavacanam.

Manasi karohīti ettha na ārammaṇapaṭipādanalakkhaṇo manasikāro, atha kho
vīthipaṭipādanajavanapaṭipādanamanasikārapubbake citte ṭhapanalakkhaṇoti
dassento “**āvajja, samannāharā**”ti āha. **Avikkhittacittoti** yathāvuttamanasikāradva-
yapubbakāya cittapaṭipāṭiyā ekārammaṇe ṭhapanavasena anuddhatacitto hutvā.
Nisāmeḥīti suṇāhi, anaggharatanamiva vā suvaṇṇamañjusāya dullabhadhamma-
ratanam citte paṭisāmeḥītipi attho (2.0059). Tena vuttam “**citte karohī**”ti. Evam
padadvayassa paccekam yojanāvasena attham dassetvā idāni paṭiyogivasena
dassetum “**apicā**”ti-ādi vuttam. Tattha **sotindriyavikkhepavāraṇam** savane niyoja-
navasena kiriyantarapaṭisedhanato, tena sotaṃ odahāti attham dasseti. **Manindri-
yavikkhepavāraṇam** manasikārena daḥīkammaniyojanena aññacintāpaṭisedha-
nato. **Byañjanavipallāsaggāhavāraṇam** “sādhukan”ti visesetvā vuttattā. **Atthavipa-
llāsaggāhavāraṇepi** esa nayo.

Dhāraṇūpaparikkhādīsūti ettha **ādi**-saddena tulanatīraṇādike, diṭṭhiyā suppaṭi-

vedhe ca saṅgaṇhāti. Yathādhīpetamatthaṃ byañjeti pakāseti, sayametenāti vā **byañjanaṃ**, sabhāvanirutti, saha byañjanenāti **sabyañjano**, byañjanasampannoti attho. Sahappavatti hi “sampannatā samavāyatā vijjamānatā”ti-ādinā anekavidhā, idha pana sampannatāyeva tadaññassa asambhavato, tasmā “saha byañjanenā”-ti nibbacanaṃ katvāpi “byañjanasampanno”ti (dī. ni. ṭi. 1.189) attho ācariyena vuttoti daṭṭhabbaṃ, yathā taṃ “na kusalā akusalā, kusalapaṭipakkhā”ti (dha. sa. 1) araṇīyato upagantabbato anudhātabbato **attho**, catupārisuddhisīlādi, saha atthenāti **sāttho**, vuttanayena atthasampannoti attho. Sādhukapadaṃ ekameva samānaṃ āvuttinayādivasena ubhayattha yojetabbā. Kathanti āha “**yasmā**”ti-ādi. **Dhammo** nāma tanti. **Desanā** nāma tassā manasā vavathāpitāya tantiyā desanā. **Attho** nāma tantiyā attho. **Paṭivedho** nāma tantiyā, tanti-atthassa ca yathābhūtāvabodho. Yasmā cete dhammadesanāthapaṭivedhā sasādīhi viya mahāsamuddo mandabuddhīhi dukkhogāhā, alabbhaneyyapaṭiṭṭhā ca, tasmā gambhīrā. Tena vuttaṃ “**yasmā ...pe... manasi karohī**”ti. Ettha ca paṭivedhassa dukkarabhāvato dhammatthānaṃ dukkhogāhatā, desanāññāssa dukkarabhāvato desanāya, uppādetumasakkuṇeyyatāya, tabbisayaññāuppattiyā ca dukkarabhāvato paṭivedhassa dukkhogāhatā veditabbā. Yamettha vattabbā, taṃ **nidānavañṇanāyaṃ** vuttameva.

“Suṇāhi sādhuken”ti “**sādhukaṃ manasi karohī**”ti vadanto na kevalaṃ atthakamato eva ayaṃ yojanā, atha kho saddakkamatopi ubhayattha sambandhattāti dasseti. “**Sakkā mahārājā**”ti idhāpi “aññampi diṭṭheva (2.0060) dhamme sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ ...pe... paṇītatareñcā”ti idamanuvattatīti āha “**evaṃ paṭiññātaṃ sāmāññaphaladesanaṃ**”ti. Vitthārato bhāsananti atthameva daḷhaṃ karoti “**desessāmīti saṃkhittadīpanan**”ti-ādinā. Hi-saddo cettha luttaniddiṭṭho. Idam vuttaṃ hoti- **desanaṃ** nāma uddisanaṃ. **Bhāsanam** nāma niddisanaṃ pari-byattakathanaṃ. Tenāyamatto sambhavatīti yathāvuttamatthaṃ sagāthāvagga-saṃyutte **vaṅgīsasutte** (saṃ. ni. 1.214) gāthāpadena sādhetuṃ “**tenāhā**”ti-ādi vuttaṃ.

Sāḷikāyiva nigghosoti sāḷikāya nigghoso viya, yathā sāḷikāya ālāpo madhuro kaṇṇasukho pemaṇīyo, evanti attho. **Paṭibhānanti** cetassa visesanaṃ liṅgabhedassapi visesanassa dissanato yathā “guṇo pamāṇan”ti. **Paṭibhānanti** ca saddo vuccati paṭibhāti taṃtadākārena dissatīti katvā. **Udīrayīti** uccārayi, vuccati vā, kammaḡabbhañcetaṃ kiriyāpadaṃ. Iminā cetaṃ dīpeti- āyasmantaṃ dhammase-nāpatiṃ thometukāmena desanābhāsanānaṃ visesaṃ dassentena pabhinnapaṭi-sambhidena **āyasmatā vaṅgīsattherena** “saṅkhittena, vitthārenā”ti ca visesanaṃ kataṃ, tenāyamatto viññāyatīti.

Evaṃ vutteti “bhāsissāmī”ti vutte. “Na kira bhagavā saṅkhepeneva desessati, atha kho vitthārenapi bhāsissatī”ti hi taṃ padaṃ sutvāva **ussāhajāto** sañjātussāho, haṭṭhatuṭṭhoti attho. Ayamācariyassa adhippāyo. Apica “tena hi mahārāja suṇohi sādhuken manasi karohi, bhāsissāmī”ti vuttaṃ sabbampi uyyojanapaṭiññākaraṇa-ppakāraṃ ussāhajanakāraṇaṃ sabbeneva ussāhasambhavato, tasmā **evaṃ vutteti** “suṇohi, sādhuken manasi karohi, bhāsissāmī”ti vutte sabbeheva tīhipi

padehi ussāhajātoti attho daṭṭhabbo. **Paccassosīti** pati assosi bhagavato vacana-samanantameva pacchā assosi, “sakkā pana bhante”ti-ādinā vā pucchitvā puna “evaṃ bhante”ti assosīti attho. Taṃ pana patissavanaṃ atthato sampaṭicchana-mevāti āha “**sampaṭicchi, paṭiggahesī**”ti. Teneva hi “iti attho”ti avatvā “**iti vuttaṃ hotī**”ti vuttaṃ.

190. “Athassa (2.0061) bhagavā etadavocā”ti vacanasambandhamattaṃ dassetvā “etaṃ avocā”ti padaṃ vibhajitvā atthaṃ dassento “**idānī**”ti-ādimāha. “**Idhā**”ti iminā vuccamānaṃ adhikaraṇaṃ tathāgatassa uppattiṭṭhānabhūtaṃ lokamevādhippetanti dasseti “**desopadese nipāto**”ti iminā. Desassa upadisaṇaṃ **desopadeso**, tasmimṃ. Yadi sabbattha desopadese, athāyamattho na vattabbo avuttepi labbhamānattāti codanāyāha “**svāyan**”ti-ādi. Sāmaññabhūtaṃ idhasaddaṃ gaṇhitvā “svāyan”ti vuttaṃ, na tu yathāvisesitabbaṃ. Tathā hi vakkhati “katthaci padapūraṇamattamevā”ti (dī. ni. aṭṭha. 1.190). **Lokaṃ upādāya vuccati** lokasaddena samānādhikaraṇabhāvato. **Idha loketi** ca jātikkhettaṃ, tatthāpi ayaṃ cakkavālo adhippeto. **Sāsanamupādāya vuccati** “samaṇo”ti saddantarassannidhānato. Ayañhi catukaṅguttarapāḷi. Tattha **paṭhamo samaṇoti** sotāpanno. **Dutiyo samaṇoti** sakadāgāmī. Vuttañhettaṃ tattheva-

“Katamo ca bhikkhave paṭhamo samaṇo? Idha bhikkhave bhikkhu tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā sotāpanno hotī”ti, (a. ni. 4.241) “katamo ca bhikkhave dutiyo samaṇo? Idha bhikkhave bhikkhu tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā rāgadosamohānaṃ tanuttā sakadāgāmī hotī”ti (a. ni. 4.241) ca ādi.

Okāsanti kañci padesamupādāya vuccati “tiṭṭhamānassā”ti saddantarassannidhānato.

Idheva tiṭṭhamānassāti imissaṃyeva indasālaguhāyaṃ

patiṭṭhamānassa, **devabhūta**ssa me satoti devabhāvena, devo hutvā vā bhūtassa samānassa. **Meti** anādarayoge sāmivacanaṃ. Puna **meti** kattutthe. Idañhi sakka-
pañhato udāhaṭaṃ.

Padapūraṇamattameva okāsāpadisanassāpi asambhavana atthantarassa abo-
dhanato. Pubbe vuttaṃ tathāgatassa uppattiṭṭhānabhūtameva sandhāya “**lo-**
n”ti vuttaṃ. Purimaṃ uyyojanapaṭiññākaraṇavisaye ālapananti (2.0062) puna
“**mahārājā**”ti ālapati. “Arahan”ti ādayo saddā vitthāritāti yojanā. Atthato hi vitthā-
raṇaṃ saddamukheneva hotīti ubhayattha saddaggaṇaṃ kataṃ. Yasmā pana
“aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā tathāgato”ti-ādinā (udā. aṭṭha. 18; itivu. aṭṭha.
38) tathāgata-saddo **udānaṭṭhakathādisu**, “arahan”ti ādayo ca **visuddhimaggaṭi-**
kāyaṃ (visuddhi. ṭī. 1.130) aparehipi pakārehi vitthāritā ācariyena, tasmā tesu
vuttanayenapi tesamattho veditabbo. Tathāgatassa sattanikāyantogadhatāya
“idha pana sattaloko adhippeto”ti vatvā tatthāyaṃ yasmiṃ sattanikāye, yasmiñca
okāse uppajjati, taṃ dassetuṃ “**sattaloke uppajjamānopi cā**”ti-ādi vuttaṃ. **Na deva-**
loke, na brahmaloketi ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ parato āgamissati.

Tassāparenāti tassa nigamassa aparena, tato bahiti vuttaṃ hoti. **Tato** Ti mahā-
sālato. **Orato majjheti** abbhantaraṃ majjhimapadeso. **Evaṃ paricchinne** Ti pañca-
nimittabaddhā sīmā viya pañcahi yathāvuttanimittehi paricchinne. **Aḍḍhateyyayoja-**
nasateti paṇṇāsayojanehi ūnatiyojanasate. Ayañhi majjhimajanapado mudiṅgasa-
ṇṭhāno, na samaparivaṭṭo, na ca samacaturasso, ujukena katthaci asītiyojano hoti,
katthaci yojanasatiko, tathāpi cesa kuṭilaparicchedena miniyamāno pariyanta pari-
kkhepato navayojanasatiko hoti. Tena vuttaṃ “**navayojanasate**”ti. **Asītimahāthe-**
rāti yebhuyyavasena vuttaṃ sunāparantakassa puṇṇattherassāpi mahāsāvakesu
pariyāpannattā. Sunāparantajanapado hi paccantavisayo. Tathā hi “candanama-
ṇḍalamāḷapaṭiggahaṇe bhagavā na tattha aruṇaṃ utṭhapeti”ti **majjhimāgama-**
(ma. ni. aṭṭha. 4.397) **saṃyuttāgamaṭṭhakathāsu** (saṃ. ni. aṭṭha. 3.4.88-89) vuttaṃ. **Sāra-**
ppattāti kulabhogissariyādivasena, sīlasārādivasena ca sārabhūtā. **Brāhmaṇagaha-**
patikātibrahmāyupokkharasāti-ādibrāhmaṇā ceva anāthapiṇḍikādigahapatikā ca.

Tatthāti majjhimapadese, tasmimyeva “uppajjati”ti vacane vā. **Sujātāyāti** evaṃ-
nāmikāya paṭhamaṃ saraṇagamanikāya **yasatthera**mātuyā. Catūsu panetesu
vikappesu paṭhamo buddhabhāvāya āsannatarapaṭipattidassanavasena (2.0063)
vutto. Āsannatarāya hi paṭipattiyā ṭhitopi “uppajjati”ti vuccati uppādassa ekanti-
kattā, pageva paṭipattiyā matthake ṭhito. Dutiyo buddhabhāvāvahapabbajjato
paṭṭhāya āsannamattapaṭipattidassanavasena, tatiyo buddhakaradhammapāripū-
rito paṭṭhāya buddhabhāvāya paṭipattidassanavasena. Na hi mahāsattānaṃ anti-
mabhavūpapattito paṭṭhāya bodhisambhārasambharaṇaṃ nāma atthi buddha-
tthāya kālamāgamayamāneneva tattha patiṭṭhanato. Catuttho buddhabhāvaka-
dhammasamārambhato paṭṭhāya bodhiyā niyatabhāvadassanena. Bodhiyā hi
niyatabhāvappattito pabhuti “buddho uppajjati”ti viññūhi vattuṃ sakkā uppādassa
ekantikattā. Yathā pana “sandanti nadiyo”ti sandanakiriyāya avicchedamupādāya
vattamānappayogo, evaṃ uppādattthāya paṭipajjanakiriyāya avicchedamupādāya
catūsopi vikappesu “**uppajjati nāmā**”ti vuttaṃ, pavattāparatavattamānavacana-

ñcetam. Catubbidhañhi vattamānalakkhaṇam saddasatthe pakāsitam-

“Niccavatti samīpo, pavattuparato tathā;
pavattāparato ceva, vattamāno catubbidho” ti.

Yasmā pana buddhānam sāvakanāma viya na paṭipāṭiyā iddhividhaññāṇādīni uppajjanti, saheva pana arahattamaggena sakalopi sabbaññutaññāṇādiguṇarāsi āgato nāma hoti, tasmā tesam nipphattasabbakiccattā arahattaphalakkhaṇe uppanno nāmāti **ekaṅguttaravaṇṇanāyam** (a. ni. aṭṭha. 1.1.170) vuttam. Asati hi nipphattasabbakiccatte na tāvatā “uppanno” ti vattumarahati. **Sabbapaṭhamam uppannabhāvanti** catūsu vikappesu sabbapaṭhamam “tathāgato sujātāya ...pe... uppajjati nāmā” ti vuttam tathāgatassa uppannatāsaṅkhātam atthibhāvam. Tadeva **sandhāya uppajjati vuttam** buddhabhāvāya āsannatarapaṭipattiyam ṭhitasseva adhippetatā. Ayameva hi attho mukhyato uppajjati vattabbo. Tenāha “**tathāgato ...pe... attho**” ti.

Ettha ca “uppanno” ti vutte atītakālavasena koci attham gaṇheyyāti tannivattanattham “uppanno hoti” ti vuttam. “Uppannā dhammā” ti-ādīsu (dha. sa. tikamātikā 17) viya hi idha uppannasaddo paccuppannakāliko. Nanu ca arahattaphalasamaṅgisaṅkhāto uppannoyeva tathāgato pavedanadesanādīni sādheti, atha kasmā (2.00 yathāvutto arahattamaggapariyosāno uppajjamānoyeva tathāgato adhippeto. Na hi so pavedanadesanādīni sādheti madhupāyāsabhojanato yāva arahattamaggo, tāva tesam kiccānamasādhanatoti? Na hevam daṭṭhabbam, buddhabhāvāya āsannatarapaṭipattiyam ṭhitasseva uppajjamānassa gahaṇeneva arahattaphalasamaṅgisaṅkhātassa uppannassāpi gahitattā. Kāraṇaggahaṇeneva hi phalampi gahitam tadavinābhāvittā. Iti pavedanadesanādisādhakassa arahattaphalasamaṅginopi tathāgatassa gahetabbattā neyyatthamidam “uppajjati” ti vacanam daṭṭhabbanti. Tathā hi **aṅguttaraṭṭhakathāyam** (a. ni. aṭṭha. 1.1.170) uppajjamāno, uppajjati, uppannoti tīhi kālehi atthavibhajane “dīpaṅkarapādamūle laddhabyākaraṇato yāva anāgāmiphalā uppajjamāno nāma, arahattamaggakkhaṇe pana uppajjati nāma, arahattaphalakkhaṇe uppanno nāmā” ti vuttam. Ayamettha **ācariyadhammapālattherassa** mati. Yasmā pana **ekaṅguttaraṭṭhakathāyam** “ekapuggalo bhikkhave loke uppajjamāno uppajjati” ti (a. ni. 1.170) suttapadavaṇṇanāyam “imasmiṃpi sutte arahattaphalakkhaṇameva sandhāya uppajjati” ti vuttam, “uppanno hoti ayañhettha attho” ti (a. ni. aṭṭha. 1.1.170) āgataṃ, tasmā idhāpi arahattaphalakkhaṇameva sandhāya uppajjati vuttanti dasseti “sabbapaṭhamam uppannabhāvam sandhāyā” ti iminā. Tenāha “**uppanno hoti ayañhettha attho**” ti. **Sabbapaṭhamam uppannabhāvanti** ca sabbaveneyyānam paṭhamataram arahattaphalavasena uppannabhāvanti attho. “**Uppanno hoti**” ti ca iminā arahattaphalakkhaṇavasena atītakālam dasseti. Ayameva ca nayo aṅguttaraṭṭhikākārena **ācariyasāriputtatherena** adhippetoti.

So bhagavāti yo so tathāgato “arahan” ti-ādīnā pakittitagūṇo, so bhagavā. Idāni vattabham imasaddena nidasseti vuccamānatthassa parāmasanato. Idam vuttam hoti- nayidam mahājanassa sammukhamattam sandhāya “imaṃ lokan” ti vuttam, atha kho “sadevakan” ti-ādīnā vakkhamānam anavasesapariyādānam sandhāyāti.

“Saha devehi sadevakan”ti-ādinā yathāvākyam padanibbacanam vuttam, yathā-padam pana “sadevako”ti-ādinā vattabbam, ime ca tagguṇasaṃviññāṇabāhira-tthasamāsā. Ettha hi avayavena viggaho, samudāyo samāsatto hoti lokāvayavena (2.0065) kataviggahena lokasamudāyassa yathārahaṃ labbhamānattā. Samavāyajotakasahasaddayoge hi ayameva samāso viññāyati. **Devehīti** ca pañcakāmāvacaradevehi, arūpāvacaradevehi vā. **Brahmunāti** rūpāvacarārūpāvacarabrahmunā, rūpāvacarabrahmunā eva vā, bahukattukādīnamiva nesam siddhi. **Pajātattāti** yathāsakaṃ kammakilesehi pakārena nibbattakattā.

Evaṃ vacanattatto attham dassetvā vacanīyatthatto dassetuṃ “**tatthā**”ti-ādi vuttam. **Pañcakāmāvacaradevaggahaṇam** pārisesañāyena itaresam padantarehi visum gahitattā. **Chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇam** Paccāsattiñāyena. Tattha hi māro jāto, tannivāsī ca. Yasmā cesa dāmarikarājaputto viya tattha vasitattā pākaṭo, tasmā santesupi aññesu vasavattimahārājādīsu pākaṭatarena teneva vise-setvā vuttoti, ayañca nayo **majjhimāgamaṭṭhakathāyam** (ma. ni. aṭṭha. 2.290) pakāsitova. Māraggahaṇena cettha taṃsambandhino devāpi gahitā okāsalokena saddhiṃ sattalokassa gahaṇato. Evañhi vasavattisattalokassa anavasesapariyādānam hoti. **Brahmakāyikādibrahmaggahaṇampi** paccāsattiñāyena. **Paccatthikapaccāmittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇanti** paccatthikā eva paccāmittā, teyeva samaṇabrāhmaṇā, tesam gahaṇam tathā, tena bāhirakasamaṇabrāhmaṇaggahaṇam vuttam, nidassanamattañcetaṃ apaccatthikapaccāmittānampi tesam iminā gahaṇato. **Samitapāpabāhitapāpasamaṇabrāhmaṇaggahaṇanti** pana sāsānikasamaṇabrāhmaṇānam gahaṇam veditabbam. Kāmaṃ “sadevakan”ti-ādivisesanānam vaseneva sattavisayopi lokasaddo viññāyati samavāyatthavasena tulyayogavisiyattā tesam, “salomako sapakkhako”ti-ādīsu pana vijjamānatthavasena atulyayogavisiyayepi ayam samāso labbhatīti byabhicāradassanato abyabhicārenatthañāpakam pajāgahaṇanti āha “**pajāvacanena sattalokaggahaṇan**”ti, na pana lokasaddena sattalokassa aggahitattā evam vuttam. Tenāha “**tīhi padehi okāsalokena saddhiṃ sattaloko**”ti. Sadevakādivacanena upapattidevānam, sassamaṇabrāhmaṇīvacanena visuddhidevānañca gahitattā vuttam “**sadeva ...pe... manussaggahaṇan**”ti. Tattha **sammutidevā** rājāno (2.0066). **Avasesamanussaggahaṇanti** sammutidevehi, samaṇabrāhmaṇehi ca avasiṭṭhamanussānam gahaṇam. **Etthāti** etesu padesu. **Tīhi padehīti** sadevakasamārakasabrahmakapadehi. **Dvīhīti** sassamaṇabrāhmaṇīsadevamanussapadehi. Samāsapadatthesu sattalokassapi vuttanayena gahitattā “**okāsalokena saddhiṃ sattaloko**”ti vuttam.

“**Aparo nayo**”ti-ādinā aparampi vacanīyatthamāha. Arūpinopi sattā attano āneñjavihārena viharanto “dibbantīti devā”ti idaṃ nibbacanam laddhumarahantīti āha “**sadevakaggahaṇena arūpāvacaraloko gahito**”ti. Tenevāha bhagavā **brahmajālādīsu** “ākāsānañcāyatanūpagānam devānam saḥabyatan”ti-ādi, (a. ni. 3.197) arūpāvacarabhūto okāsaloko, sattaloko ca gahitoti attho. Evaṃ **chakāmāvacaradevaloko, rūpī brahmalokoti** etthāpi. Chakāmāvacaradevalokassa savisesam māravase pavattanato vuttam “**samārakaggahaṇena chakāmāvacaradevaloko**”ti. So hi tassa dāmarikassa viya vasapavattanokāso. **Rūpī brahmaloko gahito** pārisesa-

ñāyena arūpībrahmalokassa visuṃ gahitattā. **Catuparisavasena**ti khattiyabrāhmaṇagahapatisamaṇacātumahārājikatāvatiṃsamārabrahmasaṅkhātāsu aṭṭhasu parisāsu khattiyādicatuparisavaseneva tadaññāsaṃ sadevakādiggahaṇena gahitattā. Kathaṃ panettha catuparisavasena manussaloko gahitoti? “Sassamaṇabrāhmaṇin”ti iminā samaṇaparisā, brāhmaṇaparisā ca gahitā, “sadevamanussan”ti iminā khattiyaparisā, gahapatiparisā cāti. “Pajan”ti iminā pana imāyeva catasso parisā vuttā. Catuparisasaṅkhātamaṃ pajanti hi idha attho.

Aññathā gahetabbamāha **“sammutidevehi vā saha manussaloko”**ti. Kathaṃ pana gahitoti? “Sassamaṇabrāhmaṇin”ti iminā samaṇabrāhmaṇā gahitā, “sadevamanussan”ti iminā sammutidevasaṅkhātā khattiyā, gahapatisuddasaṅkhātā ca avasesamanussāti. Ito pana aññesaṃ manussasattānamabhāvato “pajan”ti iminā eteyeva catūhi pakārehi ṭhitā manussasattā vuttā. Catukulappabhedamaṃ pajanti hi idha attho. Evaṃ vikappadvayepi pajāgahaṇena catuparisādivasena manussānaññeva gahitattā (2.0067) idāni avasesasattepi saṅgahetvā dassetuṃ **“avasesasabbasattaloko vā”**ti vuttaṃ. Etthāpi catuparisavasena gahitena manussalokena saha avasesasabbasattaloko gahito, sammutidevehi vā saha avasesasabbasattalokoti yojetabbaṃ. Nāgagaruḷādivasena ca avasesasabbasattaloko. Imaṃ vuttaṃ hoti- catuparisasahito avasesasuddanāgasupaṇṇanerayikādisattaloko, catukulappabhedamanussasahito vā avasesanāgasupaṇṇanerayikādisattaloko gahitoti.

Ettāvatā bhāgaso lokaṃ gahetvā yojanaṃ dassetvā idāni tena tena visesena abhāgaso lokaṃ gahetvā yojanaṃ dassetuṃ **“apicetthā”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **ukkaṭṭhaparicchedatoti** ukkaṃsagatiparicchedato, tabbijānanenāti vuttaṃ hoti. Paṭhamanayena hi pañcasu gatīsu devagatipariyāpannāva pañcakāmaguṇasamaṅgītāya, dīghāyukatāyāti evamādīhi visesehi seṭṭhā. Dutīyanayena pana arūpino dūrasamugghāṭitakilesadukkhatāya,

santapaṇīta-āneñjavihārasamaṅgitāya, ativiya dīghāyukatāyāti evamādīhi vise-
 sehi ativiya ukkaṭṭhā. Ācariyehi pana dutiyanayameva sandhāya vuttaṃ. Evaṃ
 paṭhamapadeneva padhānanayena sabbalokassa sacchikatabhāve siddhepi
 iminā kāraṇavisesena sesapadāni vuttānīti dasseti **“tato yesan”** ti-ādinā. **Tatoti**
 paṭhamapadato paraṃ āhāti sambandho. “Chakāmāvacarissaro” tiyeva vutte
 sakkādīnampi tassa ādhipaccaṃ siyāti āsaṅkānivattanatthaṃ **“vasavattī”** ti vuttaṃ,
 tena sāhasikakaraṇena vasavattāpanameva tassādhipaccanti dasseti. So hi
 chaṭṭhadevalokepi anissaro tattha vasavattidevarājasseva issarattā. Tenāha
 bhagavā **aṅguttarāgamavare** aṭṭhanipāte **dānānisamsasutte** “tatra bhikkhave vasa-
 vattī devaputto dānamayaṃ puññakiriyavatthūṃ atirekaṃ karitvā ...pe... parani-
 mmitavasavattī deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhāti” ti (a. ni. 8.36) vitthāro. **Majjhimāga-**
maṭṭhakathāyampi vuttaṃ “tatra hi vasavattirājā rajjaṃ kāreti, māro pana ekasmiṃ
 padese attano parisāya issariyaṃ pavattento rajjapaccante dāmarikarājaputto
 viya vasatī” ti (ma. ni. 1.60) **“brahmā mahānubhāvo”** ti-ādi (2.0068) dasasaha-
 ssiyaṃ mahābrahmuno vasena vadati. “Ukkaṭṭhaparicchedato” ti hi heṭṭhā vutta-
 meva. **“Ekaṅguliya”** ti-ādi ekadesena mahānubhāvatādassanaṃ. **Anuttaranti**
 seṭṭhaṃ navalokuttaraṃ. **Puthūti** bahukā, visuṃ bhūtā vā. **Ukkaṭṭhatṭhānānanti**
 ukkaṃsagatikānaṃ. **Bhāvānukkamoti** bhāvavasena paresamajjhāsayanurūpaṃ
 “sadevakan” ti-ādipadānaṃ anukkamo, bhāvavasena anusandhikkamo vā **bhāvānu-**
kkamo, atthānañceva padānañca anusandhānapaṭipāṭīti attho, ayameva vā pāṭho
 tathāyeva **samantapāsādikāyaṃ** (pārā. aṭṭha. verañjakaṇḍavaṇṇanā 1) diṭṭhattā,
ācariyasāriputtattherena (sārattha. ṭī. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā) ca vaṇṇitattā.
 “Vibhāvanānukkamo” tipi pāṭho dissati, so pana tesu adiṭṭhattā na sundaro.

Idāni porāṇakānaṃ saṃvaṇṇanānayaṃ dassetuṃ **“porāṇā panāhū”** ti-ādi vuttaṃ.
 Tattha aññapadena niravasesasattalokassa gahitattā sabbattha **avasesalokanti**
 anavasesapariyādānaṃ vuttaṃ. Tenāha **“tibhavūpage satte”** ti, tedhātukasa-
 ṅkhāte tayo bhava upagatasatteti attho. **Tihākārehi** devamārabrahmasahitatāsa-
 ṅkhātehi tīhi ākārehi. **Tīsu padesu** ti “sadevakan” ti-ādīsu tīsu padesu. **Pakkhipi-**
tvāti atthavasena saṅgahetvā. Teyeva tibhavūpage satte “sassamaṇabrāhmaṇiṃ,
 sadevamanussan” ti padadvaye pakkhipatīti ñāpetuṃ **“punā”** ti vuttaṃ. **Tena tenākā-**
renāti sadevakattādinā, sassamaṇabrāhmaṇibhāvādinā ca tena tena pakārena.
 “Tibhavūpage satte” ti vatvā **“tedhātukamevā”** ti vadantā okāsalokena saddhiṃ
 sattaloko gahitoti dassenti. Tedhātukameva pariyādinanti porāṇā panāhūti
 yojanā.

Sāmanti attanā. Aññatthāpohanena, antogadhāvadhāraṇena vā tappaṭisedhana-
 māha **“aparaneyyo hutvā”** ti, aparehi anabhijānāpetabbo hutvāti attho. **Abhiññāti**
 ya-kāralopaniddeso yathā “paṭisaṅkhā yoniso” ti (ma. ni. 1.23, 422; 2.24; 3.75; saṃ.
 ni. 4.120; a. ni. 6.58; mahāni. 206) vuttaṃ **“abhiññāyā”** ti. Abhisaddena na visesa-
 namattaṃ jotitaṃ, atha kho visesanamukhena karaṇampīti dasseti **“adhikena ñāṇe-**
nā” ti iminā. **Anumānādipaṭikkhepoti** ettha ādisaddena (2.0069) upamāna-atthāpa-
 ttisaddantarāsannidhānasampayogavippayogasahacaraṇādinā kāraṇalesama-
 ttena pavedanaṃ saṅgaṇhāti ekappamāṇattā. Sabbattha appaṭihatañāṇacāratāya

hi sabbadhammapaccakkhā buddhā bhagavanto. **Bodheti viññāpetīti** saddato atthavacanaṃ. **Pakāsetīti** adhippāyato. Evaṃ sabbattha vivecitabbo.

Anuttaraṃ vivekasukhanti phalasaṃpattisukhaṃ. **Hitvāpīti** pi-saddaggahaṇaṃ phalasaṃpattiyā antarā t̥hitikāpi kadāci bhagavato desanā hotīti katvā kataṃ. Bhagavā hi dhammaṃ desento yasmiṃ khaṇe parisā sādhu-kāraṃ vā deti, yathā-sutaṃ vā dhammaṃ paccavekkhati, taṃ khaṇampi pubbābhogena paricchindivā phalasaṃpattiṃ samāpajjati, yathāparicchedaṅca samāpattito vuṭṭhāya pubbe t̥hitat̥thānato paṭṭhāya dhammaṃ desetīti aṭṭhakathāsu (ma. ni. aṭṭha. 2.387) vutto-vāyamattho. **Appaṃ vā bahuṃ vā desentoti** ugghaṭitaññussa vasena appaṃ vā vipaṅcitaññussa, neyyassa ca vasena bahuṃ vā desento. Kathaṃ desetīti āha “**ādimhipī**”ti-ādi. Dhammassa kalyāṇatā niyyānikatāya, niyyānikatā ca sabbaso anavajjabhāvenevāti vuttaṃ “**anavajjameva katvā**”ti. **Desanāyāti** pariyattidhammassa desakāyattena hi āṇādividhinā atisajjanaṃ pabodhanaṃ desanāti pariyattidhammo vuccati. Kiñcāpi avayavavinimutto samudāyo nāma paramatthato koci natthi, yesu pana avayavesu samudāyarūpena avekkhitesu gāthādisamaññā, taṃ tato bhinnaṃ viya katvā saṃsāmivohāramāropetvā dassento “**atthi desanāya ādimajjhapariyosānaṃ**”ti āha. **Sāsanassāti** paṭipattidhammassa. Sāsitabbapuggalagatena hi yathāparādhādinā sāsitabbabhāvena anusāsaṇaṃ, tadan̄gavinayādivasena vinayananti katvā paṭipattidhammo “sāsanā”ti vuccati. Atthi sāsanassa ādimajjhapariyosānanti sambandho. **Catuppadikāyapīti** ettha pi-saddo sambhāvane, tena evaṃ appakatarāyapi ādimajjhapariyosānesu kalyāṇatā, pageva bahutarāyāti sambhāveti. Padañcetta gāthāya catutthaṃso, yaṃ “pādo”tipi vuccati, eteneva tipādikachapādikāsupi yathāsambhavaṃ vibhāgaṃ dasseti. Evaṃ suttāvayave kalyāṇattayaṃ dassetvā sakalepi sutte dassetuṃ “**ekānusandhikassā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha nātibahuvibhāgaṃ yathānusandhinā ekānusandhikaṃ (2.0070) sandhāya “ekānusandhikassā”ti āha. Itarasmīṃ pana teneva dhammavibhāgena ādimajjhapariyosānā labbhantīti “**anekānusandhikassā**”ti-ādi vuttaṃ. **Nidānanti ānandattherena** t̥hapitaṃ kāladesadesakaparisādi-apadisanalakkhaṇaṃ nidānaganthaṃ. **Idamavocāti** nigamaṇaṃ upalakkhaṇameva “iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idameṭaṃ paṭicca vuttan”ti nigamanassapi gahetabbato. Saṅgītikārakehi t̥hapitānipi hi nidānanigamanāni satthu desanāya anuvīdhānato tadantogadhānevāti vedītabbaṃ. **Ante anusandhīti** sabbapacchimo anusandhi.

“**Sīlasamādhivipassanā**”ti-ādinā sāsanassa idha paṭipattidhammataṃ vibhāveti. **Vinayaṭṭhakathāyaṃ** pana “sāsanadhammo”ti vuttattā-
“Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā;
sacittapariyodapanaṃ, etaṃ buddhāna sāsanā”ti. (dī. ni. 2.90; dha. pa. 183; netti. 30, 50, 116, 124);

Evaṃ vuttassa satthusāsanassa pakāsako pariyattidhammo eva sīlādi-atthavasena kalyāṇattayavibhāvane vutto. Idha pana paṭipattiyeva. Tena vakkhati “idha desanāya ādimajjhapariyosānaṃ adhippetan”ti. **Sīlasamādhivipassanā ādi nāma** sāsanasampattibhūtānaṃ uttarimanussadhammānaṃ mūlabhāvato. **Kusalānaṃ dhammānanti** anavajjadhammānaṃ. **Dit̥ṭhīti** vipassanā, avinābhāvato panettha

samādhiggahaṇaṃ. Mahāvaggasaṃyutte **bāhiyasuttapada**midam (saṃ. ni. 5.381). Kāmaṃ sutte ariyamaggassa antadvayavigamena tesam majjhimapaṭipadābhāvo vutto, majjhimabhāvasāmaññato pana sammāpaṭipattiyā ārambhanipphattīnaṃ majjhimabhāvassāpi sādhakabhāve yuttanti āha “**atthi bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhāti evaṃ vutto ariyamaggo majjhaṃ nāmā**” ti, sīla-samādhivipassanāsāṅkhātānaṃ ārambhānaṃ, phalanibbānasaṅkhātānañca nipphattīnaṃ vemajjhabhāvato ariyamaggo majjhaṃ nāmāti adhippāyo. Sa-upādisesanibbānadhātuvasena **phalaṃ pariyosānaṃ nāma**, anupādisesanibbānadhātuvasena pana **nibbānaṃ**. Sāsanapariyosānā hi nibbānadhātu. Maggassa nipphatti phalavasena, nibbānasacchikiriyāya ca hoti tato paraṃ kattabbābhāvatoti vā evaṃ vuttaṃ. Idāni tesam dvinnampi sāsanaṃ pariyosānataṃ āgamena sādhetuṃ “**etadatthaṃ idan**” ti-ādimāha. Etadeva (2.0071) phalaṃ attho yassāti **etadatthaṃ**. **Brāhmaṇāti** piṅgalakocchabrāhmaṇaṃ bhagavā ālapati. Idañhi majjhimāgame mūlapaṇṇāsake **cūlasāropamasutta** (ma. ni. 1.312 ādayo) padaṃ. Etadeva phalaṃ sāraṃ yassāti **etaṃsāraṃ** niggahitāgamena. Tathā **etaṃpariyosānaṃ**. **Nibbānoga-dhanti** nibbānantogadhaṃ. **Āvuso visākhāti** dhammadinnāya theriyā visākhagaha-patimālapanaṃ. Idañhi **cūlavedallasutte** (ma. ni. 1.460 ādayo) “**sātthaṃ sabyañjanan**” ti-ādisaddantarassannidhānato “**idha desanāya ādimajjhapariyosānaṃ adhippetan**” ti vuttaṃ.

Evaṃ saddapabandhavasena desanāya kalyāṇattayavibhāgaṃ dassetvā tadatthavasenapi dassento “**bhagavā hī**” ti-ādimāha. Atthatopi hi tassādhippetabhāvaṃ **hi-Saddena** samattheti. Tathā samatthanamukhena ca atthavasena kalyāṇattayavibhāgaṃ dassetīti. Atthato panetaṃ dassento yo tasmim tasmim atthe katavidhi saddapabandho gāthāsuttavasena vavatthito pariyattidhammoyeva idha desanāti vutto, tassa cattho visesato sīlādi evāti āha “**ādimhi sīlan**” ti-ādi. Visesakathanañhetam. Sāmaññato pana sīlaggahaṇena sasambhārasīlaṃ gahitaṃ, tathā magga-ggahaṇena sasambhāramaggoti atthattayavasena anavasesato pariyatti-atthaṃ pariyādāya tiṭṭhati. Itarathā hi kalyāṇattayavibhāgo asabbasādhāraṇo siyā. Ettha ca sīlamūlakattā sāsanaṃ sīlena ādikalyāṇatā vuttā, sāsanasampattiyā vemajjhabhāvato maggena majjhekalyāṇatā. Nibbānādhigamato uttari karaṇiyābhāvato nibbānena pariyosānakalyāṇatā. **Tenāti** sīlādidassanena. Atthavasena hi idha desanāya ādikalyāṇādibhāvo vutto. “**Tasmā**” ti-ādi yathāvuttānusārena sotūnamanusānidassanaṃ.

Esāti yathāvuttākārena kathanā. **Kathikasaṅgīhīti** dhammakathikassa saṅgīhānaṃ kathanavasena samavaṭṭhānaṃ.

Vaṇṇanā atthavivaraṇā, paṃsanā vā. **Na so sātthaṃ deseti** niyyānatthavirahato tassā desanāya. **Tasmāti** catusatipatṭhānādiniyyānatthadesanato. **Ekabyañjanādiyuttāti** sithiladhanitādibhedesu dasasu (2.0072) byañjanesu ekappakāreneva, dvippakāreneva vā byañjanena yuttā **damīla**Bhāsā viya. **Sabbaniroṭṭhabyañjanāti** vivaṭakaraṇatāya oṭṭhe aphasāpetvā uccāretabbato sabbathā oṭṭhaphusanarahitavimuttabyañjanā **kirātabhāsā** viya. **Sabbavissatṭhabyañjanāti** sabbasseva vissajjanīyayuttatāya sabbathā vissaggabyañjanā **savarabhāsā** viya. **Sabbaniggahitabya-**

ñjanā Ti sabbasseva sānusāratāya sabbathā bindusahitabyañjanā pārasikādi **milak** **kkhubhāsā** viya. Evaṃ “damaḷakirātasavaramilakkhūnaṃ bhāsā viyā” ti idaṃ paccekaṃ yojetabbaṃ. **Milakkhūti** ca pārasikādayo. Sabbāpesā byañjanekadesa-vaseneva pavattiyā aparipuṇṇabyañjanāti vuttaṃ “**byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāmā**” ti.

Ṭhānakaraṇāni sithilāni katvā uccāretabbamakkharaṃ pañcasu vaggesu paṭhamatatiyaṃ **sithilaṃ**. Tāni asithilāni katvā uccāretabbamakkharaṃ tesveva duttiya-catutthaṃ **dhanitaṃ**. Dvimattakālamakkharaṃ **dīghaṃ**. Ekamattakālaṃ **rassaṃ**.

Pamāṇaṃ ekamattassa, nimīsumīsato’ bravuṃ;
aṅguliphoṭakālassa, pamāṇenāpi abravuṃ.

Saññogaparaṃ, dīghañca **garukaṃ**. Asaṃyogaparaṃ rassaṃ **lahukaṃ**. Ṭhānakaraṇāni niggahetvā avivaṭena mukhena uccāretabbaṃ **niggahitaṃ**. Parapadena sambajjhitaṃ uccāretabbaṃ **sambandhaṃ**. Tathā asambajjhitaṃ **vavatthitaṃ**. Ṭhānakaraṇāni vissaṭṭhāni katvā vivaṭena mukhena uccāretabbaṃ **vimuttaṃ**. **Dasa-dhāti-**ādīsu evaṃ sithilādivasena byañjanabuddhisāṅkhātassa akkharuppādakacittassa dasahi pakārehi byañjanānaṃ pabhedoti attho. Sabbāni hi akkharāni citta-samuṭṭhānāni, yathādhippetatthassa ca byañjanato pakāsanato **byañjanānīti**, byañjanabuddhiyā vā karaṇabhūtāya byañjanānaṃ dasadhā pabhedotipi yujjati.

Amakkhetvāti amilecchetvā avināsetvā, ahāpetvāti attho. Tadatthamāha “**paripuṇṇabyañjanameva katvā**” ti, yamatthaṃ bhagavā ñāpetuṃ ekagāthaṃ, ekavākyampi desetī, tamatthaṃ parimaṇḍalapadabyañjanāya eva desanāya desetīti vuttaṃ hoti.

Tasmāti paripuṇṇabyañjanadhammadesanato (2.0073). **Kevalasaddo** idha anavasavācako. Na avomissatādivācakoti āha “**sakalādhivacanan**”ti. **Paripuṇṇanti** sabbaso puṇṇaṃ. Taṃ panatthato ūnādhikanisedhananti vuttaṃ “**anūnādhikavacanan**”ti. Tattha yadattham desito, tassa sādhakattā anūnatā veditabbā, tabbidhurassa pana asādhakattā anadhikatā. Upanetabbassa vā vodānatthassa avuttassa abhāvato anūnatā, apanetabbassa saṃkilesatthassa vuttassa abhāvato anadhikatā. **Sakalanti** sabbabhāgavantaṃ. **Paripuṇṇanti** sabbaso puṇṇameva. Tenāha “**ekadesenāpi aparipuṇṇā natthi**”ti. **Aparisuddhā desanā hoti** taṇhāya saṃkilitṭhattā. Lokehi taṇhāya āmasitabbato **lokāmisā**, cīvarādayo paccayā, tesu agadhitacittatāya **lokāmisanirapekkho**. **Hitapharaṇenāti** hitato pharaṇena hitūpasamhārena visesanabhūtena. **Mettābhāvanāya** karaṇabhūtāya **muduhadayo**. **Ullumpanasabhāvasaṅghitenāti** sakalasaṃkilesato, vaṭṭadukkhato ca uddharaṇākārasaṅghitenā, kāruṇṇādhippāyenāti vuttaṃ hoti.

“Ito paṭṭhāya dassāmi, evaṅca dassāmī”ti samādāttabbaṭṭhena dānaṃ **vataṃ**. Paṇḍitapaññattatāya seṭṭhaṭṭhena brahmaṃ, brahmānaṃ vā seṭṭhānaṃ cariyanti dānameva **brahmacariyaṃ**. Macchariyalobhādiniggahaṇena samāciṇṇattā dānameva **suciṇṇaṃ**. **Iddhīti** deviddhi. **Jutīti** pabhā, ānubhāvo vā. **Balavīriyūpapattīti** mahatā balena, vīriyena ca samannāgamo. **Nāgāti** varuṇanāgarājānaṃ vidhurapaṇḍitassa ālapanam.

Dānapatīti dānasāmino. **Opānabhūtanti** udakatitthamiva bhūtaṃ.

Dhīrāti so vidhurapaṇḍitamālapati.

Madhussavoti madhurasasandanaṃ. **Puññanti** puññaphalaṃ, kāraṇavohārena vuttaṃ. Brahmaṃ, brahmānaṃ vā cariyanti **brahmacariyaṃ**, veyyāvaccaṃ. Esa nayo sesesupi.

Tittiriyanti tittirasakuṇarājena bhāsitaṃ.

Aññatra tāhīti paradārabhūtāhi vajjetvā. **Amhanti** amhākaṃ.

Tapassī (2.0074), lūkho, jegucchī, pavivittoti catubbidhassa dukkarassa katattā **caturaṅgasamannāgataṃ**. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Lomahaṃsanasuttaṃ majjhimāgame mūlapanṇāsake**, “**mahāsīhanādasuttaṃ**” tipi (ma. ni. 1.146) taṃ vadanti.

Iddhanti samiddhaṃ. **Phītanti** phullitaṃ. **Vitthārikanti** vitthārabhūtaṃ. **Bāhujaññanti** bahūhi janehi niyyānikabhāvena ñātaṃ. **Puthubhūtanti** bahubhūtaṃ. **Yāva devamanussehīti** ettha devalokato yāva manussalokā supakāsītanti adhippāyavasena **pāsādikasuttaṭṭhakathāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 3.170) vuttaṃ, yāva devā ca manussā cāti attho. **Tasmāti** yasmā sikkhattayaṅgahaṃ sakalāsāsanam idha “brahmacariyan”ti adhippetam, tasmā. “Brahmacariyan”ti iminā samānādhikaraṇāni sabbapadāni yojetvā attham dassento “**so dhammaṃ deseti**”ti-ādimāha. “**Evaṃ desento cā**”ti hi iminā brahmacariyasaddena dhammasaddādinam samānatthataṃ dasseti, “dhammaṃ deseti”ti vatvāpi “brahmacariyaṃ pakāseti”ti vacanam sarūpato atthappakāsanatthanti ca vibhāveti.

191. Vuttappakārasampadanti yathāvutta-ādikalyāṇatādippabhedaguṇasampadaṃ. Dūrasamussāritamānasseva sāsane sammāpaṭipatti sambhavati, na mānajātikassāti vuttaṃ “**nihatamānattā**”ti. **Ussannattāti** bahulabhāvato. Bhogarū-

pādivatthukā madā suppaheyyā honti nimittassa anavaṭṭhānato, na tathā kulavijjā-dimadā nimittassa samavaṭṭhānato. Tasmā khattiyabrāhmaṇakulinānaṃ pabbajitā-nampi jātivijjaṃ nissāya mānajappanaṃ duppajahanti āha “**yebhuyyena ...pe... mānaṃ karonti**” ti. **Vijātitāyā** Ti viparītajātitāya, hīnajātitāyāti attho. Yebhuyyena upanissayasampannā sujātikā eva, na dujjātikāti evaṃ vuttaṃ. **Patīṭṭhātum na sakkontīti** sīle patīṭṭhahitum na ussahanti, suvisuddhaṃ katvā sīlaṃ rakkhitum na sakkontīti vuttaṃ hoti. Sīlameva hi sāsane patīṭṭhā, **patīṭṭhātunti** vā saccapaṭivedhena lokuttarāya patīṭṭhāya patīṭṭhātum. Sā hi nippariyāyato sāsane patīṭṭhā nāma.

Evaṃ byatirekato atthaṃ vatvā anvayatopi vadati “**gahapatidārakā panā**” ti-ā-dinā. **Kacchehi sedaṃ muñcantehīti** itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaṃ. Tathā **piṭṭhiyā loṇaṃ pupphamānāyāti**, sedaṃ muñcantakacchā (2.0075) loṇaṃ pupphamānapiṭṭhikā hutvā, tehi vā pakārehi lakkhitāti attho. **Bhūmiṃ kasitvāti** bhūmiyā kassanato, khettūpajīvanatoti vuttaṃ hoti. **Tādisassāti** jātimantūpanissayassa. Dubbalaṃ **mānaṃ**. Balavaṃ **dappaṃ**. **Kammanti** parikammaṃ. “**Itarehī**” ti-ādinā “ussannattā” ti hetupadaṃ vivarati. “**Itī**” ti vatvā tadaparāmasitabbaṃ dasseti “**nihatamānattā**” ti-ādinā, **itisaddo** vā nidassane, evaṃ yathāvuttanayenāti attho. Esa nayo īdisesu.

Paccājātoti ettha ākāro upasaggamattanti āha “**patijāto**” ti. **Parisuddhanti** rāgā-dīnaṃ accantameva pahānadīpanato nirupakkilesatāya sabbathā suddhaṃ. Dhammassa sāmī taduppādakaṭṭhena, dhammena vā sadevakassa lokassa sāmīti **dhammassāmī**. **Saddhanti** pothujjanikasaddhāvasena saddhanaṃ. Viññū-jātikānañhi dhammasampattigahaṇapubbikā saddhāsiddhi catūsu puggalesu dhammappamāṇadhammappasannapuggalabhāvato. “Yo evaṃ svākkhāta-dhammo, sammāsambuddho vata so bhagavā” ti saddhaṃ paṭilabhati. **Yojanasatan-tarepi vā** padese. **Jāyampatikāti** jānipatikā. Kāmaṃ “jāyampatikā” ti vuttheyeva gharasāmikagharasāminīvasena dvinnameva gahaṇaṃ viññāyati, yassa pana purisassa anakā pajāpatiyo, tassa vattabbameva natthi. Ekāyapi tāva saṃvāso sambādhoyevāti dassanatthaṃ “**dve**” ti vuttaṃ. Rāgādinā **kiñcanaṃ**, khettavatthā-dinā **palibodhanaṃ**, tadubhayena saha vattatīti **sakiñcanapalibodhano**, soye-vattho tathā. Rāgo eva rajo, tadādikā dosamoharajā. Vuttañhi “rāgo rajo na ca pana reṇu vuccatī” ti-ādi (mahāni. 209; cūḷani. 74) āgamanapathatāpi uṭṭhānaṭṭhā-natā evāti dvepi saṃvaṇṇanā ekatthā, byañjanaṃ nānaṃ. **Alaggaṇaṭṭhenāti** asajjanaṭṭhena appaṭibandhasabhāvena. Rūpakavasena, taddhitavasena vā abbhokāsoti dassetuṃ **viya**-saddagahaṇaṃ. Evaṃ akusalakusalappavattīnaṃ ṭhānāṭṭhānabhāvena gharāvāsapabbajjānaṃ sambādhabbhokāsataṃ dassetvā idāni kusalappavattiyā eva aṭṭhānaṭṭhānabhāvena tesam tabbhāvaṃ dassetuṃ “**apicā**” ti-ādi vuttaṃ. Rajānaṃ sannipātaṭṭhānaṃ viyāti sambandho.

Viṣuṃ viṣuṃ paduddhāramakatvā samāsato atthavaṇṇanā **saṅkhepakathā**. **Ekampi divasanti** ekadivasamattampi. **Akhaṇḍaṃ katvāti** dukkaṭamattassāpi anā-pajjanena (2.0076) achiddaṃ katvā. **Carimakacittanti** cuticittaṃ. **Kilesamalenāti** taṇhāsamaṅkilesādimalena. **Amalīnanti** asaṃkiliṭṭhaṃ. Pariyodātaṭṭhena nimmala-

bhāvena saṅkhaṃ viya likhitaṃ dhotanti **saṅkhalikhitaṃ**. Atthamattaṃ pana dassetuṃ “**likhitasāṅkhasadisaṅ**” ti vuttaṃ. **Dhotasaṅkhasappaṭibhāganti** tadatthas-seva vivaraṇaṃ. Apica likhitaṃ saṅkhaṃ **saṅkhalikhitaṃ** Yathā “agyāhito” ti, tassadisattā pana idaṃ saṅkhalikhitantipi dasseti, bhāvanapuṃsakañcetaṃ. **Ajjhāvasatāti** ettha **adhi**-saddena kammappavacanīyena yogato “**agāran**” ti etaṃ bhummatthe upayogavacananti āha “**agāramajjhe**” ti. Yaṃ nūna yadi pana pabba-jeyyaṃ, sādhu vatāti sambandho. Kasāyena rattāni **kāsāyānīti** dasseti “**kasāyara-sa-pītatāyā**” ti iminā. Kasmā cetāni gahitānīti āha “**brahmacariyaṃ carantānaṃ anu-cchavikānī**” ti. **Acchādetvāti** vohāravacanamattaṃ, paridahitvāti attho, tañca kho nivāsanapārūpanavasena. Agāravāso **agāraṃ** uttarapadalopena, tassa **hitaṃ** vuḍḍhi-āvahaṃ **kasivāñijjādikammaṃ**. **Taṃ anagāriyanti** tasmim̄ anagāriye.

192. Sahassatoti kahāpaṇasahassato. **Bhogakkhandho** bhogarāsi. **Ābandhana-ṭṭhenāti** “putto nattā panattā” ti-ādinā pemavasena paricchedaṃ katvā bandhana-ṭṭhena, etena ābandhanattho **parivaṭṭa**-saddoti dasseti. Atha vā pitāmahapituputtā-divasena parivattanaṭṭhena **parivaṭṭo** Tipi yujjati. “Amhākamete” ti ñāyantīti **ñātayo**.

193. Pātimokkhasaṃvarena pihitakāyavacīdvāro samāno tena saṃvarena upeto nāmāti katvā “**pātimokkhasaṃvarena samannāgato**” ti vuttaṃ. Ācāragocara-ṇaṃ vitthāro **vibhaṅgaṭṭhakathādīsu** (vibha. aṭṭha. 503) gahetabbo. “**Ācāragocara-sampanno**” ti-ādi ca tasseva pātimokkhasaṃvarasaṃvutabhāvassa paccayada-ssanaṃ. Aṇusadisatāya appamattakaṃ “aṇū” ti vuttanti āha “**appamattakesū**” ti. Asañcicca āpanna-anukhuddakāpattivaseṇa, sahasā uppanna-akusalacittuppāda-vasena ca appamattakatā. **Bhayadassīti** bhayadassanasīlo. **Sammāti** aviparītaṃ, sundaraṃ vā, tabbhāvo ca sakkaccaṃ yāvajīvaṃ avitikkamavasena. “Sikkhāpade-sū” ti vuttheyeva tadavayavabhūtaṃ (2.0077) “sikkhāpadaṃ samādāya sikkhati” ti atthassa gamyamānattā kamma-padaṃ na vuttanti āha “**taṃ taṃ sikkhāpadan**” ti, taṃ taṃ sikkhākoṭṭhāsaṃ, sikkhāya vā adhigamupāyaṃ, tassā vā nissayanti attho.

Etthāti etasmim̄ “pātimokkhasaṃvarasaṃvuto” ti-ādivacane. **Ācāragocaraggaha-nenevā** Ti “ācāragocarasaṃpanno” ti vacaneneva. Tenāha “**kusale kāyakammava-cīkamme gahitepi**” ti. Na hi ācāragocarasaddamattena kusalakāyavacīkammagga-haṇaṃ sambhavati, iminā punaruttitāya codanālesaṃ dasseti. **Tassāti** ājīvapārisu-ddhisīlassa. **Uppattidvāradassanattanti** uppattiyā kāyavacīviññattisaṅkhātassa dvārassa kammāpadesena dassanattamaṃ, etena yathāvuttacodanāya sodhanaṃ dasseti. Idaṃ vuttaṃ hoti- siddhepi sati punārambho niyamāya vā hoti, atthantara-bodhanāya vā, idha pana atthantaraṃ bodheti, tasmā uppattidvāradassanattamaṃ vuttanti. **Kusalenāti** ca sabbaso anesanapahānato anavajjena. Kathaṃ tena uppa-ttidvāradassananti āha “**yasmā panā**” ti-ādi. Kāyavacīdvāresu uppannena anava-jjena kāyakammavacīkammaṃ samannāgatattā **parisuddhājīvoti** adhippāyo. Tadubhayameva hi ājīvahetukaṃ ājīvapārisuddhisīlaṃ.

Idāni suttantarena saṃsanditumaṃ “**muṇḍikaputtasuttantavasena vā evaṃ vuttan**” -ti āha. **Vā**-saddo cettha suttantarasaṃsandanaṃ saṅkhāta-atthantaravikkappaṇattho. **Muṇḍikaputtasuttantaṃ** nāma majjhimāgamavare majjhimaṇṇāsake, yaṃ “samaṇamuṇḍikaputtasuttan” tipi vadanti. Tattha **thapatīti** pañcakaṅgaṃ nāma

vaḍḍhakiṃ bhagavā ālapati. **Thapati**-saddo hi vaḍḍhaki-pariyāyo. Idaṃ vuttaṃ hoti- yasmā “katame ca thapati kusalā sīlā? Kusalaṃ kāyakammaṃ kusalaṃ vacīkamman”ti sīlassa kusalakāyakammavacīkammabhāvaṃ dassetvā “ājīvapārisuddhampi kho ahaṃ thapati sīlasmīṃ vadāmi”ti (ma. ni. 2.265) evaṃ pavattāya muḍḍikaputtasuttadesanāya “kāyakammavacīkammena samannāgato kusalenā”-ti sīlassa kusalakāyakammavacīkammabhāvaṃ dassetvā “parisuddhājīvo”ti evaṃ pavattā ayaṃ sāmāññaphalasuttadesanā ekasaṅgahā aññadatthu saṃsandati sameti yathā taṃ gaṅgodakena yamunodakaṃ, tasmā īdisīpi bhagavato desanāvibhūti atthevāti (2.0078). **Sīlasmīṃ vadāmi** Ti sīlanti vadāmi, sīlasmīṃ vā ādhārabhūte antogadhaṃ pariyāpannaṃ, niddhāraṇasamudāyabhūte vā ekaṃ sīlanti vadāmi.

Tividhenāti cūḷasīlamajjhimasīlamahāsīlato tividhena. “**Manacchaṭṭhesū**”ti iminā kāyapañcamānameva gahaṇaṃ nivatteti. Upari niddese vakkhamānesu **sattasu ṭhānesu**. **Tividhenā** Ti catūsu paccekaṃ yathālābhayathābalayathāsāruruppatāvasena tibbidhena.

Cūḷamajjhimamahāsīlavaṇṇanā

194-211. Evanti “so evaṃ pabbajito samāno pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati”ti-ādinā nayena. “**Sīlasmin**”ti idaṃ niddhāraṇe bhuttaṃ tato ekassa niddhāraṇiyattāti āha “**ekaṃ sīlan**”ti. Apica iminā ādhāre bhuttaṃ dasseti samudāyassa avayavādhiṭṭhānattā yathā “rukke sākā”ti. “**Idan**”ti padena katvatthavasena samānādhikaraṇaṃ bhuttavacanaṃ katvatthe pavattanato yathā “vanappagumbe yatha phusitagge”ti (khu. pā. 6.13; su. ni. 236) dasseti “**paccattavacanatthe vā etaṃ bhuttaṃ**”ti iminā. **Ayamevatthoti** paccattavacanaṃ eva. **Brahmajāleti** brahmajālasuttavaṇṇanāyaṃ, (dī. ni. aṭṭha. 1.7) brahmajālasuttapade vā. Saṃvaṇṇanāvasena **vuttanayenāti** attho. “Idamassa hoti sīlasmin”ti ettha mahāsīlapariyosānena niddhāriyamānassa abhāvato paccattavacanaṃ sambhavatīti āha “**idaṃ assa sīlaṃ hotīti attho**”ti, tato yeva ca pāḷiyaṃ apiggahaṇamakātanti daṭṭhabbaṃ.

212. Attānuvādaparānuvādadaṇḍabhayādīni asaṃvaramūlakāni bhayāni. “**Sīlasāsaṃvarato**”ti sīlassa asaṃvaraṇato, sīlasaṃvarābhāvatoti attho”ti (dī. ni. ṭī. 1.280) ācariyena vuttaṃ, “yadidaṃ sīlasaṃvarato”ti pana padassa “yaṃ idaṃ bhayaṃ sīlasaṃvarato bhavyeyyā”ti atthavacanaṃ, “sīlasaṃvarahetu bhayaṃ na samanupassati”ti ca atthassa upapattito sīlasaṃvarato sīlasaṃvarahetūti attho yeva sambhavati. “Yaṃ idaṃ bhayaṃ sīlasaṃvarato bhavyeyyā”ti hi pāṭhopi dissati. “**Saṃvarato**”ti hetuṃ vatvā tadadhigamita-atthavasena “**asaṃvaramūlakassa bhayassa abhāvā**”tipi hetuṃ (2.0079) vadati. **Yathāvidhānavihitenāti** yathāvidhānaṃ sampādītena. **Khattiyābhisekenāti** khattiyābhāvāvahena abhisekena. **Muddhani avasittoti** mattha keyeva abhisitto. Ettha ca “yathāvidhānavihitenā”ti iminā porāṇakāciṇṇavidhānasamaṅgitāsaṅkhātāṃ ekaṃ aṅgaṃ dasseti, “khattiyābhisekenā”ti iminā khattiyābhāvāvahatāsaṅkhātāṃ, “muddhani avasitto”ti iminā muddhaniyeva abhisiṅcitabhāvasaṅkhātāṃ. Iti tivaṅgasamannāgato khattiyābhiseko vutto hoti. Yena abhisittarājūnaṃ rājānubhāvo samijjhati. Kena panāyamattho viññāyatīti? Porāṇakasatthāgatanayena. Vuttañhi **aggaññasuttaṭṭhakathāyaṃ** mahāsammatabhisekavibhāvanāya “te panassa khettsāmino tīhi saṅkhehi abhisekampi akaṃsū”ti (dī. ni. aṭṭha. 3.131) **majjhimāgamatṭhakathāñca** mahāsīhanādasuttavaṇṇanāyaṃ vuttaṃ “**muddhāvasittenāti** tīhi saṅkhehi khattiyābhisekena muddhani abhisittenā”ti (ma. ni. aṭṭha. 1.160) **sīhaḷaṭṭhakathāyampi** cūlasīhanādasuttavaṇṇanāyaṃ “paṭhamaṃ tāva abhisekaṃ gaṇhantānaṃ rājūnaṃ suvaṇṇamayādīni tīhi saṅkhāni ca gaṇgodakañca khattiyakaññañca laddhuṃ vaṭṭati”ti-ādi vuttaṃ.

Ayaṃ pana tatthāgatanayena **abhisekavidhānavinicchayo-** abhisekamaṅgalatthañhi alaṅkatapaṭiyattassa maṇḍapassa antokatassa udumbarasākhamaṇḍapassa majjhe suppatitṭhite udumbarabhaddapīṭhamhi abhisekārahaṃ abhijaccaṃ khattiyaṃ nisīdāpetvā paṭhamaṃ tāva maṅgalābharaṇabhūsitā jātisampannā khattiyakaññā gaṇgodakapuṇṇaṃ suvaṇṇamayāsā muddikadakkhiṇāvattāsaṅkhaṃ ubho hi hatthehi sakkaccaṃ gahetvā sīsopari ussāpetvā tena tassa muddhani abhisekodakaṃ abhisiṅcati, evaṃca vadeti “deva taṃ sabbepi khattiyagaṇā attānamārakkhatthaṃ iminā abhisekena abhisekikaṃ mahārājaṃ karonti,

tvam rājadhammesu t̥hito dhammena samena rajjam kārehi, etesu khattiyagaṇesu tvam puttasinghānukampāya sahitacitto, hitasamamettacitto ca bhava, rakkhāvaraṇaguttiyā tesam rakkhito ca bhavāhī”ti. Tato puna purohitopi porohiccaṭṭhānānurūpālaṅkārehi alaṅkatapaṭiyatto gaṅgodakapuṇṇam rajatamayam saṅkham ubho hi hatthehi sakkaccaṃ gahetvā tassa sīsopari ussāpetvā tena tassa muddhani abhisekodakam abhisiṅcati, evaṅca vadeti “deva tam sabbepi brāhmaṇagaṇā (2.0080) attānamārakkhattham iminā abhisekena abhisekikam mahārājam karonti, tvam rājadhammesu t̥hito dhammena samena rajjam kārehi, etesu brāhmaṇagaṇesu tvam puttasinghānukampāya sahitacitto, hitasamamettacitto ca bhava, rakkhāvaraṇaguttiyā tesam rakkhito ca bhavāhī”ti. Tato puna seṭṭhipi seṭṭhiṭṭhānabhūsanabhūsito gaṅgodakapuṇṇam ratanamayam saṅkham ubho hi hatthehi sakkaccaṃ gahetvā tassa sīsopari ussāpetvā tena tassa muddhani abhisekodakam abhisiṅcati, evaṅca vadeti “deva tam sabbepi gahapatigaṇā attānamārakkhattham iminā abhisekena abhisekikam mahārājam karonti, tvam rājadhammesu t̥hito dhammena samena rajjam kārehi, etesu gahapatigaṇesu tvam puttasinghānukampāya sahitacitto, hitasamamettacitto ca bhava, rakkhāvaraṇaguttiyā tesam rakkhito ca bhavāhī”ti. Te pana tassa evam vadantā “sace tvam amhākam vacanānurūpam rajjam karissasi, iccetam kusalam. No ce karissasi, tava muddhā sattadhā phalatū”ti evam rañño abhisapanti viyāti daṭṭhabbanti. **Vaḍḍhakīsūkarajātakādīhi** cāyamatto vibhāvetabbo, abhisekopakaraṇānipi **samantapāsādikādīsu** (pārā. aṭṭha. 1.tatīyasaṅgītikathā) gahetabbānīti.

Yasmā nihatapaccāmitto, tasmā na samanupassatīti sambandho. Anavajjatā kusalahāvenāti āha “**kusalam sīlapadaṭṭhānehi**”ti-ādi. Idam vuttam hoti- kusala-sīlapadaṭṭhānā avippaṭṭisārapāmojjapītipassaddhidhammā, avippaṭṭisārādinimittāṅca uppannam cetāsikasukham paṭisamvedeti, cetāsikasukhasamutṭhānehi ca paṇītarūpehi phuṭṭhasarīrassa uppannam kāyikasukhanti.

Indriyasamvarakathāvaṇṇanā

213. Sāmaññassa visesāpekkhatāya idhādhippetopi viseso tena apariccatto eva hotīti āha “**cakkhusaddo katthaci buddhacakkhumhi vattati**”ti-ādi. Vijjamānameva hi abhidheyyabhāvena visesattham visesantaranivattanena visesasaddo vibhāveti, na avijjamānam. Sesapadesupi eseva nayo. Aññehi asādhāraṇam buddhānameva cakkhu dassananti (2.0081) **buddhacakkhu**, āsayānusayañāṇam, indriyaparopariyattañāṇaṅca. Samantato sabbaso dassanaṭṭhena cakkhūti **samantacakkhu**, sabbaññutaññāṇam. **Tathūpamanti** pabbatamuddhūpamam, dhammayam pāsādanti sambandho. Sumedha samantacakkhu tvam janatamavekkhassūti attho. **Ariyamaggattayapaññāti** heṭṭhimāriyamaggattayapaññā. “Dhammacakkhu nāma heṭṭhimā tayo maggā, tīṇi ca phalāni”ti **saḷāyatanavaggaṭṭhakathāyam** (sam. ni. aṭṭha. 3.4.418) vuttam, idha pana maggeheva phalāni saṅgahetvā dasseti. Catusaccasaṅkhāte dhamme cakkhūti hi **dhammacakkhu**. Paññāyeva dassanaṭṭhena cakkhūti **paññācakkhu**, pubbenivāsāsavakkhayañāṇam. **Dibbaca-**

kkhumhīti dutiyavijjāya. **Idhāti** “cakkhunā rūpaṃ disvā”ti imasmim pāṭhe. **Ayanti** cakkhusaddo. “**Pasādacakkhuvohārenā**”ti iminā idha cakkhusaddo cakkhupasādeyeva nippariyāyato vattati, pariyāyato pana nissayavohārena nissitassa vattabbato cakkhuviññāṇepi yathā “mañcā ukkuṭṭhim karonti”ti dasseti. Idhāpi sasambhārakathā avasiṭṭhāti katvā **sesapadesupīti pi-saddaggahaṇaṃ**, “na nimittaggāhī”ti-ādipadesupīti attho. Vividhaṃ asanaṃ khedanaṃ **byāseko**, kilesa eva byāseko, tena virahito tathā, virahitatā ca asammissatā, asammissabhāvo ca sampayogābhāvato parisuddhatāti āha “**asammissaṃ parisuddhaṃ**”ti, kilesadukkheṇa avomissaṃ, tato ca suvisuddhanti attho. Sati ca suvisuddhe indriyasamvare nīvaraṇesu padhānabhūtapāpadhammavigamena adhicittānuyogo hatthagato eva hoti, tasmā adhicittasukhameva “abyāsekasukhaṃ”ti vuccatīti dasseti “**adhicittasukhaṃ**”ti iminā.

Satisampajaññakathāvaṇṇanā

214. Samantato pakārehi, pakaṭṭhaṃ vā savisesaṃ jānātīti **sampajāno**, tassa bhāvo **sampajaññaṃ**, tathāpavattaññaṃ, tassa vibhajaṇaṃ sampajaññabhājanīyaṃ, tasmim **sampajaññabhājanīyamhi**. “**Gamanan**”ti iminā abhikkamaṇaṃ **abhikkantanti** bhāvasādhanamāha. Tathā paṭikkamaṇaṃ **paṭikkantanti** vuttaṃ “**nivattanan**”ti. Gamanañcettha nivattetvā, anivattetvā ca gamaṇaṃ, nivattanaṃ pana nivattimattameva, aññamaññaṃmupādānakiriyāmatthañcetaṃ dvayaṃ. Kathaṃ labbhatīti āha “**gamane**”ti-ādi. **Abhiharantoti** gamanavasena kāyaṃ upanento. **Paṭinivattento** Ti (2.0082) tato puna nivattento. **Apanāmentoti** apakkamanavasena pariṇāmento. **Āsanassāti** piṭhakādi-āsanassa. **Purima-aṅgābhimukhoti** aṭṭhanikādiapurimāvayavābhimukho. **Saṃsarantoti** saṃsappanto. **Pacchima-aṅgapadesanti** aṭṭhanikādi pacchimāvayavappadesaṃ. **Paccāsaṃsarantoti** paṭi-āsappanto. “**Eseva nayo**”ti iminā nipannasseva abhimukhaṃ saṃsappanapaṭi-āsappanāni dasseti. Ṭhānani-sajjāsāyanesu hi yo gamaṇavidhuro kāyassa purato abhihāro, so **abhikkamo**. Pacchato apahāro **paṭikkamoti** lakkhaṇaṃ.

Sampajānaṇaṃ **sampajānaṃ**, tena attanā kattabbakiccassa karaṇasīlo **sampajānakārīti** āha “**sampajaññaṇa sabbakiccakārī**”ti. “**Sampajaññaṇa eva vā kārī**”ti iminā sampajānaṇassa karaṇasīlo **sampajānakārīti** dasseti. “**So hi**”ti-ādi dutiyavikappassa samatthanaṃ. “**Sampajaññaṇa**”ti ca iminā **sampajāna**-saddassa sampajaññaṇapariyāyatā vuttā. Tathā hi **ācariyānandattherena** vuttaṃ “samantato, sammā, samaṃ vā pajānaṇaṃ sampajānaṃ, tadeva sampajaññaṇa”ti (vibha. mūlaṭṭi. 2.523) ayaṃ aṭṭhakathāto aparō nayo- yathā atikkantādīsu asammohaṃ uppādeti, tathā sampajānaṇassa kāro karaṇaṃ sampajānakāro, so etassa atthīti **sampajānakārīti**.

Dhammato vaḍḍhisāṅkhātena atthēna saha vattatīti **sāthakaṃ**, abhikkantādi, sāthakassa sampajānaṇaṃ **sāthakasampajaññaṃ**. Sappāyassa attano patirūpassa sampajānaṇaṃ **sappāyasampajaññaṃ**. Abhikkamādīsu bhikkhācāragocare, aññattha ca pavattesu avijahitakammaṭṭhānasaṅkhāte gocare sampajānaṇaṃ **gocarasampajaññaṃ**. Sāmaññaniddesena, hi ekasesanayena vā gocarasaddo tada-

tthadvayepi pavattati. Atikkamādīsu asammuyhanasañkhātaṃ asammohameva sampajaññaṃ **asammohasampajaññaṃ**. **Cittavasenevā**ti cittassa vaseneva, cittavasamanugatenevāti attho. **Pariggahetvā**ti tulayitvā tīretvā, paṭisañkhāyāti attho. Saṅghadassaneneva uposathapavāraṇādi-atthāya gamanaṃ saṅgahitaṃ. **Ādisaddena** kasiṇaparikkammādīnaṃ saṅgaho. Saṅkhepato vuttaṃ tadatthameva vivaritaṃ **“cetiyaṃ vā”**ti-ādi vuttaṃ. **Arahattaṃ pāpuṇātī**ti ukkaṭṭhaniddeso esa. Samathavipassanuppādanampi hi bhikkhuno vaḍḍhiyeva. **Tatthā**ti asubhārammaṇe. **Kecī**ti abhayagirivāsino. **Āmisatoti** (2.0083) cīvarādi-āmisapaccayato. Kasmāti āha **“taṃ nissāyā”**ti-ādi.

Tasminti sātthakasampajaññavasena pariggahita-atthe. Yasmā pana dhammato vaḍḍhiyeva attho nāma, tasmā yaṃ “sātthakan”ti adhippetamaṃ gamanaṃ, taṃ sabbampi sappāyamevāti siyā avisesena kassaci āsañkāti tannivattanattaṃ **“cetiyaḍassanaṃ tāvā”**ti-ādi āraddhaṃ. **Mahāpūjāyā**ti mahatīyā pūjāya, bahūnaṃ pūjādivaseti vuttaṃ hoti. **Cittakammārūpakānī viyā**ti cittakammakatapaṭimāyo viya, yantapayogena vā nānappakāraviccittakiriyā paṭimāyo viya. **Tatrā**ti tāsū parisāsu. **Assā**ti bhikkhuno. **Asamapekkhanaṃ** nāma gehassita-aññāṇupekkhāvasena ārammaṇassa ayoniso gahaṇaṃ. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “cakkhunā rūpaṃ disvā uppajjati upekkhā bālassa mūḷhassa puthujjanassā”ti-ādi (ma. ni. 3.308) mātugāmasamphassavasena **kāyasaṃsaggāpatti**. Hatthi-ādisammaddena **jīvitantarāyo**. Visabhāgarūpadassanādinā **brahmacariyantarāyo**. “Dasadvādasayanantare parisā sannipatanti”ti-ādinā **vuttappakāreneva**. **Mahāparisaparivārānanti** kadāci dhammassavanādi-atthāya itthipurisasammissaparivāre sandhāya vuttaṃ.

Tadatthadīpanatthanti asubhadassanassa sātthakabhāvasaṅkhātassa atthassa dīpanattaṃ. **Pabbajitadivasato paṭṭhāya** paṭivacanadānavasena bhikkhūnaṃ anuvattanakathā āciṇṇā, tasmā paṭivacanassa adānavasena anuvattanakathā tassa dutiyā nāma hotīti āha **“dve kathā nāma na kathitapubbā”**ti. **Dve kathā**ti hi vacanakaraṇākaraṇakathā. Tattha vacanakaraṇakathāyeva kathitapubbā, dutiyā na kathitapubbā. Tasmā subbacattā paṭivacanamadāsīti attho.

Evanti iminā. “Sace pana cetiyassa

mahāpūjāyā”ti-ādikaṃ sabbampi vuttappakāraṃ paccāmasati, na “purisassa mātuḡāmāsubhan”ti-ādikameva. Pariggahitaṃ sātthakaṃ, sappāyañca yena so **pariggahitasātthakasappāyo**, tassa, tena yathānupubbikaṃ sampajaññapariggaḡaḡaṃ dasseti. Vuccamānayogakammaṣṣa pavattiṭṭhānatāya bhāvanāya āraḡmaṃaṃ **kammaṭṭhānaṃ**, tadeva bhāvanāya (2.0084) visayabhāvato **gocaranti** āha “**kammaṭṭhānasaṅkhātaṃ gocaraṃ**”ti. **Uggahetvā**ti yathā uggahanimittaṃ uppajjati, evaṃ uggahakosallassa sampādanavasena uggahaḡaṃ katvā. **Bhikkhācāragocare**ti bhikkhācārasaṅkhāte gocare, anena kammaṭṭhāne, bhikkhācāre ca gocarasaddoti dasseti.

Idhāti sāsane. **Haratī**ti kammaṭṭhānaṃ pavattanavasena neti, yāva piṇḡapātapaṭikkamā anuyuñjati attho. **Na paccāharatī**ti āhārūpayogato yāva divāṭṭhānupasaṅkamaṃaṃ kammaṭṭhānaṃ na paṭineti. **Tatthā**ti tesu catūsu bhikkhūsu. **Āvaraṇīye**hīti nīvaraṇehi. **Pagevā**ti pātoyeva. **Sarīraparikammanti** mukhadhovanādisarīrapaṭijaggaṃaṃ. **Dve tayo pallaṅketi** dve tayo nisajjāvāre. Ūrubaddhāsanañhettha pallaṅko. **Usumanti** dve tīṇi uḡhāpanāni sandhāya vuttaṃ. **Kammaṭṭhānaṃ anuyuñjivā**ti tadahe mūlabhūtaṃ kammaṭṭhānaṃ anuyuñjivā. **Kammaṭṭhānasīsenevā**ti kammaṭṭhānamukheneva, kammaṭṭhānamavijahanto evāti vuttaṃ hoti, tena “patopi acetano”ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.214; ma. ni. aṭṭha. 1.209; saṃ. ni. aṭṭha. 3.5.168; vibha. aṭṭha. 523) vakkhamānaṃ kammaṭṭhānaṃ, yathāparihariyamānaṃ vā avijahitvāti dasseti.

Gantvāti pāpuṇitvā. Buddhānussatikammaṭṭhānaṃ ce, tadeva nipaccakārasādhanaṃ. Aññañce, anipaccakāraḡaṃmiva hotīti dassetuṃ “**sace**”ti-ādi vuttaṃ. Atabbisayena **taṃ ṭhapetvā**. “**Mahantaṃ cetiyaṃ ce**”ti-ādinā kammaṭṭhānikassa mūlakammaṭṭhānamanasikārasaṃ papañcābhāvadassanaṃ. Aññaṃaṃ pana tathāpi aññathāpi vanditabbameva. **Tathevā**ti tikkhattumeva. Paribhogacetiyaṃ sārīrikacetiyaṃ garutaranti katvā “**cetiyaṃ vanditvā**”ti pubbakālakiriyāvasena vuttaṃ. Yathāha aṭṭhakathāyaṃ “cetiyaṃ bādhayamānā bodhisākhā haritabbā”ti, (ma. ni. aṭṭha. 4.128; a. ni. aṭṭha. 1.1.275; vibha. aṭṭha. 809) ayaṃ ācariyassa mati, “**bodhiyaṅgaṃaṃ pattenāpi**”ti pana vacanato yaḡi cetiyaṅgaṃato gate bhikkhācāramagge bodhiyaṅgaṃaṃ bhaveyya, sāpi vanditabbāti maggānukkameveva “cetiyaṃ vanditvā”ti pubbakālakiriyāvacaṃaṃ, na tu garukātabbatānukkameva. Evañhi sati bodhiyaṅgaṃaṃ paṭhamāṃ pattenāpi bodhiṃ vanditvā cetiyaṃ vanditabbāṃ, ekameva pattenāpi tadeva vanditabbāṃ, tadubhayampi (2.0085) appattena na vanditabbanti ayamattho suviññāto hoti. Bhikkhācāragatamaggena hi pattaṭṭhāne kattabba-antarāvattadassanaṃmetaṃ, na pana dhuvavattadassanaṃ. Pubbe hesa katavattoyeva. Tenāha “pageva cetiyaṅgaṃabodhiyaṅgaṃavattaṃ katvā”ti-ādi. Buddhaguṇānussaraṇavaseneva bodhi-ādi paribhogacetiye pi nipaccakāraṃaṃ upapannanti dasseti “**buddhassa bhagavato sammukhā viya nipaccakāraṃ dassetvā**”ti iminā. **Paṭisāmitaṭṭhānanti** sopānamūlabhāvasāmaññaṃaṃ vuttaṃ, buddhārammaṃapītivisayabhūtacetiyaṅgaṃabodhiyaṅgaṃato bāhiraṭṭhānaṃ patvāti vuttaṃ hoti.

Gāmasamīpeti gāmūpacāre. Tāva pañhaṃ vā pucchanti, dhammaṃ vā sotu-

kāmā hontīti sambandho. **Janasaṅgahatthanti** “mayi akathente etesaṃ ko kathe-ssati”ti dhammānuggahena mahājanassa saṅgahaṇatthaṃ. Aṭṭhakathācariyānaṃ vacanaṃ samatthetuṃ “**dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthī**”ti vuttaṃ. **Tasmāti** yasmā “dhammakathā nāma kātabbāyevā”ti aṭṭhakathācariyā vadanti, yasmā vā dhammakathā kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi, tasmā dhammakathaṃ kathetvāti sambandho. **Ācariyānandattherena** (vibha. mūlaṭī. 523) pana “tasmā”ti etassa “kathetabbāyevāti vadanti”ti etena sambandho vutto. **Kammaṭṭhānasīsenevāti** attanā parihariyamānaṃ kammaṭṭhānaṃ avijahanava-sena, tadanuguṇaṃyeva dhammakathaṃ kathetvāti attho, dutiyapadepi eseva nayo. **Anumodanaṃ katvāti** etthāpi “kammaṭṭhānasīsenevā”ti adhikāro. **Tatthāti** gāmato nikkhamanaṭṭhāneyeva.

“**Porāṇakabhikkhū**”ti-ādinā porāṇakāciṇṇadassanena yathāvuttamatthaṃ daḷhaṃ karoti. **Sampattaparicchadenevāti** “paricito aparicito”ti-ādivibhāgaṃ akatvā sampattakoṭiyā eva, samāgamamattenevāti attho. **Ānubhāvenāti** anugga-habalena. **Bhayeti** paracakkādibhaye. **Chātaketi** dubbhikkhe.

“Pacchimayāmepe nisajjācaṅkamehi vītināmetvā”ti-ādinā **vuttappakāraṃ. Karo-ntassāti** karamānasseva, anādare cetam sāmivacanaṃ. **Kammajatejo** Ti gahaṇiṃ sandhāyāha. **Pajjalatīti** uṇhabhāvaṃ janeti. Tatoyeva upādinnakaṃ gaṇhāti, sedā muccanti. **Kammaṭṭhānaṃ vīthiṃ nārohati** (2.0086) khudāparissamena kilantakā-yassa samādhānābhāvato. **Anupādinnaṃ** odanādivatthu. **Upādinnaṃ** udarapa-ṭalaṃ. Antokucchiyañhi odanādivatthusmiṃ asati kammajatejo uṭṭhahitvā udarapa-ṭalaṃ gaṇhāti, “chātosmi, āhāraṃ me dethā”ti vadāpeti, bhuttakāle udarapaṭalaṃ muñcitvā vatthum gaṇhāti, atha satto ekaggo hoti, yato “chāyārakkhaso viya kammajatejo”ti aṭṭhakathāsu vutto. **So pagevāti** ettha “tasmā”ti seso. **Gorūpā-nanti** gunnaṃ, gosamūhānaṃ vā, vajato gocaratthāya nikkhamanavelāyamevāti attho. Vuttaviparītanayena **upādinnaṃ muñcitvā anupādinnaṃ gaṇhāti. Antarā-bhatteti** bhattassa antare, yāva bhattaṃ na bhuñjati, tāvāti attho. Tenāha “**kamma-ṭṭhānasīsena āhāraṇca paribhuñjitvā**”ti. **Avasesaṭṭhāneti** yāguyā aggahitaṭṭhāne. **Tatoti** bhuñjanato. **Poṅkhānupoṅkhanti** kammaṭṭhānānupaṭṭhānassa anavaccheda-dassanametam, uttaruttarinti attho, yathā poṅkhānupoṅkhaṃ pavattāya sarapaṭi-pāṭiyā anavacchedo, evametassāpi kammaṭṭhānupaṭṭhānassāti vuttaṃ hoti. “**Edisā cā**”ti-ādinā tathā kammaṭṭhānāmanasikārassāpi sātthakabhāvaṃ dasseti. **Āsa-nanti** nisajjāsaṇaṃ.

Nikkhattadhuroti bhāvanānuyoge anukkhittadhuro anāraddhavīriyo. Vattapaṭi-pattiyā aparipūraṇena sabbavattāni bhinditvā. **Pañcavidhacetokhīlavinibandhacittoti** pañcavidhena cetokhīlena, vinibandhena ca sampayuttacitto. Vuttañhi **majjhimā-game cetokhīlasutte-**

“Katamassa pañca cetokhīlā appahīnā honti? Idha bhikkhave bhikkhu satthari kaṅkhati, dhamme kaṅkhati, saṅghe kaṅkhati, sikkhāya kaṅkhati, sabrahmacārīsu kupito hoti”ti, (ma. ni. 1.185)

“Katamassa pañca cetaso vinibandhā asamucchinnā honti? Idha bhikkhave bhikkhu kāme avītarāgo hoti, kāye avītarāgo hoti, rūpe avītarāgo hoti, yāva-

dattham udarāvadehakaṃ bhuñjitvā seyyasukhaṃ passasukhaṃ middha-
sukhaṃ anuyutto viharati, aññataraṃ devanikāyaṃ pañidhāya brahmacariyaṃ
caratī”ti (ma. ni. 1.186). Ca-

Vitthāro (2.0087). Ācariyena (dī. ni. ṭi. 1.215) pana pañcavidhacetovinibandhacitta-
bhāvoyeva padekadesamullīgetvā dassito. Cittassa kacavarakhāṇukabhāvo hi
cetokhīlo, cittaṃ bandhitvā muṭṭhiyaṃ viya katvā gaṇhanabhāvo cetaso vini-
bandho. Paṭhamo cettha vicikicchādosavasena, dutiyo lobhavasenāti ayametesam
viseso. **Caritvāti** vicaritvā. Kammatṭhānavirahavasena **tuccho**.

Bhāvanāsahitameva bhikkhāya gataṃ, paccāgatañca yassāti **gatapaccāgatikaṃ**,
tadeva vattaṃ, tassa vasena. **Attakāmāti** attano hitasukhamicchantā, dhamma-
cchandavantoti attho. Dhammo hi hitaṃ, sukhañca tannimittakanti. Atha vā
viññūnaṃ attato nibbisesattā, attabhāvapariyāpannattā ca dhammo attā nāma,
taṃ kāmenti icchantīti **attakāmā**. Adhunā pana **atthakāmāti** hitavācakena atthasa-
ddena pāṭho dissati, dhammasaññuttaṃ hitamicchantā, hitabhūtaṃ vā dhamma-
micchantāti tassattho. **Iṇaṭṭāti** iṇena piṭitā. Tathā sesapadadvayepi. **Etthāti** sāsane.

Usabhaṃ nāma vīsati yaṭṭhiyo, **gāvutaṃ** nāma asīti usabhā. **Tāya saññāyāti**
tādisāya pāsāṇasaññāya, kammatṭhānamanasikārena “ettakaṃ ṭhānamāgatā”ti
jānantā gacchantīti adhippāyo. **Nanti** kilesaṃ. Kammatṭhānavippayuttacittena
pāduddhāraṇamakatthukāmato tiṭṭhati, pacchāgato pana ṭhitimanatikkamitukā-
mato. **Soti** uppannakilesa bhikkhu. **Ayanti** pacchāgato. **Etanti** parassa jānanaṃ.
Tatthevāti patiṭṭhitatṭhāneyeva. **Soyeva nayoti** “ayaṃ bhikkhū”ti-ādikā yo pati-
ṭṭhāne vutto, so eva nisajjāyapi nayo. Pacchato āgacchantānaṃ chinnabhattabhā-
vabhayenāpi yonisomanasikāraṃ paribrūhetīti idampi parassa jānaneneva saṅga-
hitanti daṭṭhabbaṃ. **Purimapādeyevāti** paṭhamaṃ kammatṭhānavippayuttacittena
uddharitapādavaḷaṇṇeyeva. **Etīti** gacchati. “**Ālindakavāsī mahāphussadevatthero**
viyā”ti-ādinā aṭṭhāneyevetaṃ kathitaṃ. “Kvāyaṃ evaṃ paṭipannapubbo”ti
āsaṅkaṃ nivatteti.

Maddantāti dhaññakaraṇaṭṭhāne sālīsīsādīni maddantā. **Assāti** therassa, ubha-
yāpekkhavaacanamaṃ. Assa arahattappattadivase caṅkamanakoṭiyanti ca (2.0088)
Adhigamappicchatāya vikkhepaṃ katvā, nibandhitvā ca paṭijānitvāyeva **ārocesi**.

Paṭhamaṃ tāvāti padasobhanatthaṃ pariyāyavacanaṃ. **Mahāpadhānanti**
bhagavato dukkaracariyaṃ, amhākaṃ atthāya lokanāthena chabbassāni kataṃ
dukkaracariyaṃ “evāhaṃ yathābalaṃ pūjessāmī”ti attho. Paṭipattipūjāyeva hi
pasatthatarā satthupūjā, na tathā āmisapūjā. **Ṭhānacaṅkamamevāti** adhiṭṭhāta-
bba-iriyāpathavasena vuttaṃ, na bhojanakālādīsu avassaṃ kattabbanisajjāya
paṭikkhepavasena. **Evasaddena** hi itarāya nisajjāya, sayanassa ca nivattanaṃ
karoti. **Vippayuttena uddhaṭe paṭinivattentoti** sampayuttena uddharitapādeyeva
puna ṭhapanamaṃ sandhāyāha. “**Gāmasamīpaṃ gantvā**”ti vatvā tadatthaṃ vivarati
“**gāvī nū**”ti-ādinā. **Kacchakantarototi** upakacchantarato, upakacche laggitakama-
ṇḍalutoti vuttaṃ hoti. **Udakagaṇḍūsanti** udakāvagaṇḍakāraṃ. Katinaṃ tithīnaṃ
pūraṇī **katimī**, “pañcamī nu kho pakkhassa, aṭṭhamī”ti-ādinā divasaṃ vā pucchi-
toti attho. Anārocanaṃ akattabbattā **āroceti**. Tathā hi vuttaṃ “anujānāmi

bhikkhave sabbeheva pakkhagaṇaṇaṃ uggahetun” ti-ādi (mahāva. 156).

“Udakaṃ gilitvā āroceti” ti **vuttanayena. Tatthāti** gāmadvāre. **Niṭṭhubhananti** udakaniṭṭhubhanaṭṭhānaṃ. **Tesūti** manussesu. Ñāṇacakkhusampannattā **cakkhumā. Īdisoti** susammaṭṭhacetiyaṅgaṇādiko. **Visuddhipavāraṇanti** khīṇāsavabhāvena pavāraṇaṃ.

Vīthiṃ otarivā ito cito ca anoloketvā paṭhamameva vīthiyo sallakkhetabbāti āha “**vīthiyo sallakkhetvā**” ti. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “pāsādikena abhikkantena paṭikkantenā” ti-ādi (pārā. 432). Taṃ gamaṇaṃ dassetuṃ “**tattha cā**” ti-ādimāha. “**Na hi javena piṇḍapātiyadhutaṅgaṃ nāma kiñci atthī**” ti iminā javena gamane loluppacāritā viya asāruppataṃ dasseti. **Udakasakaṭanti** udakasārasakaṭaṃ. Tañhi visambhūmibhāgappattaṃ niccalameva kātuṃ vaṭṭati. **Tadanurūpanti** bhikkhādānānurūpaṃ. “**Āhāre paṭikūlasaññaṃ upaṭṭhapetvā**” ti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ parato āgamissati. Rathassa akkhānaṃ telena abbhañjanaṃ, vaṇassa lepanaṃ, puttaṃ maṃsassa khādanañca tidhā upamā yassa āharaṇassāti tathā. **Aṭṭhaṅgasamannāgatanti** “yāvadeva (2.0089) imassa kāyassa ṭhitiyā, yāpanāyā” ti-ādinā (ma. ni. 1.23; 2.24, 387; saṃ. ni. 4.120; a. ni. 6.58; 5.9; vibha. 518; mahāni. 206) vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṃ katvā. “**Neva davāyā**” ti-ādi pana paṭikkhepamattadassanaṃ. **Bhatakilamathanti** bhattavasena uppannakilamathaṃ. **Purebhattādi** divāvasena vuttaṃ. **Purimayāmādi** rattivasena.

Gatapaccāgatesu kammaṭṭhānassa haraṇaṃ vattanti atthaṃ dassento “**haraṇapaccāharaṇasaṅkhātan**” ti āha. “**Yadi upanissayasampanno hoti**” ti idaṃ “devaputto hutvā” ti-ādīsupi

sabbattha sambajjhitabbaṃ. Tattha paccekabodhiyā upanissayasampadā kappānaṃ dve asaṅkhyeyyāni, sataśahaṣṣaṅca tajaṅgā puññañāṇasambhārasambharaṇaṃ, sāvakaśodhiyā aggaśāvakaṇaṃ ekamaśaṅkhyeyyaṃ, kappasataśahaṣṣaṅca, mahāśāvakaṇaṃ (theragā. aṭṭha. 2.vaṅgīsattheragāthāvaṇṇanā vitthāro) kappasataśahaṣṣameva, itaresaṃ pana atitāsu jātisū vivaṭṭupanissayavasena kālaniyamamantarena nibbattitaṃ nibbedhabhāgiyakusalaṃ. **“Seyyathāpi”** -ti-ādinā tasmim̐ tasmim̐ ṭhānantare etadaggaṭṭhapitānaṃ therānaṃ sakkhidaśśanaṃ. Tattha **thero bāhiyo dārućiriyoti** bāhiyavisaye sañjātasamvaḍḍhatāya bāhiyo, dārućirapariharaṇato dārućiriyoti ca samaññito thero. So hāyasmā-

“Tasmā tiha te bāhiya evaṃ sikkhitabbaṃ ‘diṭṭhe diṭṭhamattaṃ bhavissati, sute, mute, viññāte viññātamattaṃ bhavissati’ ti, evaṅhi te bāhiya sikkhitabbaṃ. Yato kho te bāhiya diṭṭhe diṭṭhamattaṃ bhavissati, sute, mute, viññāte viññātamattaṃ bhavissati, tato tvaṃ bāhiya na tena. Yato tvaṃ bāhiya na tena, tato bāhiya na tattha. Yato tvaṃ bāhiya na tattha, tato tvaṃ bāhiya nevidha na huraṃ na ubhayamantarena, esevento dukkhassā’ti” (udā. 10).

Ettakāya desanāya arahattaṃ sacchākāsi. Evaṃ sārīputtattherādīnampi mahāpaññatādīdīpanāni suttapadāni vitthārato vattabbāni. Viśesato pana aṅguttarāgame etadaggaśuttapadāni (a. ni. 1.188) **sikhāpattanti** koṭippattaṃ niṭṭhānapattaṃ sabbathā paripuṇṇato.

Tanti (2.0090) asaṃmuyhanaṃ. **Evanti** idāni vuccamaṇākārena veditaṃ. “Attā abhikkamati” ti iminā diṭṭhigāhavasena, **“ahaṃ abhikkamāmi”** ti iminā māna-gāhavasena, tadubhayassa pana vinā taṅhāya appavattanato taṅhāgāhavasena tihi pi maññanāhi andhabālaputhujjanaśśa abhikkame saṃmuyhanaṃ dasseti. **“Tathā asaṃmuyhanto”** ti vatvā tadeva asaṃmuyhanaṃ yena ghanavinibbhogena hoti, taṃ dassento **“abhikkamāmi”** ti-ādimāha. **Cittasamuṭṭhānavāyodhātū** Ti teneva abhikkamanacittena samuṭṭhānā, taṃcittasamuṭṭhānikā vā vāyodhātu. **Viññattinti** kāyaviññattim̐. **Janayamānā uppajjati** tassā vikārabhāvato. **Iti** ti tasmā uppajjanato. **Cittakiriyavāyodhātuvipphāravasenā** ti kiriyamayacittasamuṭṭhānavāyodhātuyā vicalanākārasaṅkhātakāyaviññattivasena. **Tassā** ti aṭṭhisāṅghāṭassa. **Abhikkamatoti** abhikkamantassa. **Omattā** ti avamattā lāmakappamāṇā. Vāyodhātu-tejodhātuvaseṇa **itarā dve** dhātuyo.

Idaṃ vuttaṃ hoti- yasmā cettha vāyodhātuyā anugatā tejodhātu uddharaṇassa paccayo. Uddharaṇagatikā hi tejodhātu, tena tassā uddharaṇe vāyodhātuyā anugatabhāvo hoti, tasmā imāsaṃ dvinnamettha sāmattiyato adhimattatā, tathā abhāvato pana itarāsaṃ omattatāti. Yasmā pana tejodhātuyā anugatā vāyodhātu atiharaṇavītiharaṇānaṃ paccayo. Kiriyagatikāya hi vāyodhātuyā atiharaṇavītiharaṇesu sātisayo byāpāro, tena tassā tattha tejodhātuyā anugatabhāvo hoti, tasmā imāsaṃ dvinnamettha sāmattiyato adhimattatā, itarāsaṅca tadabhāvato omattatāti dasseti **“tathā atiharaṇavītiharaṇesu”** ti iminā. Satipi cettha anugamakānugantabbatāvisese tejodhātuvāyodhātubhāvamattaṃ sandhāya tathāśaddaggaṇaṃ kataṃ. Paṭhame hi naye tejodhātuyā anugamakatā, vāyodhātuyā anugantabbatā, dutiye pana vāyodhātuyā anugamakatā, tejodhātuyā anugantabbatāti. Tattha

akkantaṭṭhānato pādassa ukkhipanaṃ **uddharaṇaṃ**, ṭhitaṭṭhānaṃ atikkamitvā purato haraṇaṃ **atiharaṇaṃ**. Khāṇu-ādipariharaṇatthaṃ, patiṭṭhitapādaghaṭṭanā-pariharaṇatthaṃ vā passena haraṇaṃ (2.0091) **vītiharaṇaṃ**, yāva patiṭṭhitapādo, tāva haraṇaṃ **atiharaṇaṃ**, tato paraṃ haraṇaṃ **vītiharaṇanti** vā ayametesam viseso.

Yasmā pathavīdhātuyā anugatā āpodhātu vossajjane paccayo. Garutarasa-bhāvā hi āpodhātu, tena tassā vossajjane pathavīdhātuyā anugatabhāvo hoti, tasmā tāsam dvinnamettha sāmattiyato adhimattatā, itarāsañca tadabhāvato omattatāti dassento āha **“vossajjane ...pe... balavatiyo”** ti. Yasmā pana āpodhātuyā anugatā pathavīdhātu sannikkhepanassa paccayo. Patiṭṭhābhāve viya patiṭṭhāpanepi tassā sātisayakiccattā āpodhātuyā tassā anugatabhāvo hoti, tathā ghaṭṭanakiriyāya pathavīdhātuyā vasena sannirujjhanassa sijjhanato tassā sannirujjhanepi āpodhātuyā anugatabhāvo hoti, tasmā vuttaṃ **“tathā sannikkhepanasannirujjhanesū”** ti.

Anugamakānugantabbatāvisesepi sati pathavīdhātu-āpodhātubhāvamattaṃ sandhāya tathāsaddaggaṇaṃ kataṃ. Paṭhame hi naye pathavīdhātuyā anugamakatā, āpodhātuyā anugantabbatā, dutiye pana āpodhātuyā anugamakatā, pathavīdhātuyā anugantabbatāti. **Vossajjanañcetta** pādassa onāmanavasena vossaggo, tato paraṃ bhūmi-ādīsu patiṭṭhāpanaṃ **sannikkhepanaṃ**, patiṭṭhāpetvā nimmaddanavasena gamanassa sannirodho **sannirujjhanam**.

Tatthāti tasmim atikkamane, tesu vā yathāvuttesu uddharaṇātiharaṇavītiharaṇavossajjanasannikkhepanasannirujjhanasañkhātesu chasu koṭṭhāsesu. **Uddharaṇe** Ti uddharaṇakkhaṇe. **Rūpārūpadhammāti** uddharaṇākārena pavattā rūpadhammā, taṃsamuṭṭhāpakā ca arūpadhammā. **Atiharaṇaṃ na pāpuṇanti** khaṇamattāvaṭṭhānato. Sabbattha esa nayo. **Tattha tatthevāti** yattha yattha uddharaṇādike uppannā, tattha tattheva. Na hi dhammānaṃ desantarasañkamaṇaṃ atthi lahuparivattanato. **Pabbaṃ pabbanti** paricchedaṃ paricchedaṃ. **Sandhi sandhīti** gaṇṭhi gaṇṭhi. **Odhi odhīti** bhāgaṃ bhāgaṃ. Sabbañcetaṃ uddharaṇādikoṭṭhāse sandhāya sabhāgasantativasena vuttanti veditabbaṃ. Itaro eva hi rūpadhammānampi pavattikkhaṇo gamanayogagamanassādānaṃ devaputtānaṃ heṭṭhupariyena paṭimukhaṃ dhāvantaṇaṃ sirasi, pāde ca bandhakhuradhārāsamāgama-topi sīghataro, yathā tilānaṃ bhijjayamānānaṃ paṭapaṭāyanena (2.0092) bhedo lakkhiyati, evaṃ sañkhatadhammānaṃ uppādenāti dassanattaṃ **“paṭapaṭāyantā”** - ti vuttaṃ, uppādasena paṭapaṭa-saddaṃ akarontāpi karontā viyāti attho. Tila-bhedalakkhaṇaṃ paṭapaṭāyanaṃ viya hi sañkhatabhedalakkhaṇaṃ uppādo uppānnānamekantato bhinnattā. **Tatthāti** abhikkamane. **Ko eko abhikkamati** nābhikkamatiyeva. **Kassa vā ekassa abhikkamaṇaṃ** siyā, na siyā eva. Kasmā? **Paramatthato hi ...pe... dhātūnaṃ sayanaṃ**, tasmāti attho. Andhabālaputhujjanasammūḷhasa attano abhikkamanivattanañhetam vacanaṃ. Atha vā **“ko eko ...pe... abhikkamanan”** ti codanāya “paramatthato hi” ti-ādinā sodhanā vuttā.

Tasmim tasmim koṭṭhāseti yathāvutte chabbidhepi koṭṭhāse gamanādikassa apaccāmaṭṭhattā. “Saddhim rūpena uppajjate, nirujjhatī” ti ca silokapadena saha

sambandho. Tattha paṭhamapadasambandhe **rūpenā**ti yena kenaci sahuppajjana-kena rūpena. Dutiyapadasambandhe pana “**rūpenā**”ti idaṃ yaṃ tato nirujjhamāna-cittato upari sattarasamacittassa uppādakkaṇe uppannaṃ, tadeva tassa nirujjhamānacittassa nirodhena saddhiṃ nirujjhanakaṃ sattarasacittakkaṇāyukaṃ rūpaṃ sandhāya vuttaṃ, aññathā rūpārūpadhammā samānāyukā siyuṃ. Yadi ca siyuṃ, atha “rūpaṃ garupariṇāmaṃ dandhanirodhan”ti-ādi (vibha. aṭṭha. pakiṇṇa-kakathā) aṭṭhakathāvacanehi, “nāhaṃ bhikkhave aññaṃ ekadhammampi samanupassāmi, yaṃ evaṃ lahuparivattaṃ, yathayidaṃ cittaṃ”ti (a. ni. 1.38) evamādi-pāḷi-vacanehi ca virodho siyā. Cittacetasi-kā hi sārammaṇasabhāvā yathābalaṃ attano ārammaṇapaccayabhūtamattaṃ vibhāvento eva uppajjanti, tasmā tesāṃ taṃsa-bhāvanipphatti-anantaraṃ nirodho, rūpadhammā pana anārammaṇā pakāsetabbā, evaṃ tesāṃ pakāsetabbabhāvanipphatti soḷasahi cittehi hoti, tasmā ekacittakkaṇātītena saha sattarasacittakkaṇāyukatā rūpadhammānamicchitāti. Lahuparivattanaviññāṇavisesassa saṅgati-mattapaccayatāya tiṇṇaṃ khandhānaṃ, vi-saya-saṅgati-mattatāya ca viññāṇassa lahuparivattitā, dandhamahābhūtapaccaya-tāya rūpassa garuparivattitā. Yathābhūtaṃ nānādhātuñāṇaṃ kho pana tathāgata-sseva, tena ca purejātapaccayo rūpadhammova vutto, pacchājātapaccayo ca tathevāti rūpārūpadhammānaṃ samānakkhaṇatā na yujjateva, tasmā vuttanaye-nevettha attho veditabboti **ācariyena** (dī. ni. ṭi. 1.214) vuttaṃ (2.0093), tadetaṃ cittānuparivattiyā viññattiyā ekanirodhabhāvassa suviññeyyattā evaṃ vuttaṃ. Tato saviññattikena puretaraṃ sattarasamacittassa uppādakkaṇe uppannaena **rūpena** saddhiṃ **aññaṃ cittaṃ nirujjhatī**ti attho veditabbo. Aññaṃ cittaṃ nirujjhati, aññaṃ uppajjate cittanti yojetabbaṃ. Añño hi saddakkamo, añño atthakkamoti. Yañhi purimuppannaṃ cittaṃ, taṃ nirujjhantaṃ aññassa pacchā uppajjamānassa anantarādi-paccayabhāveneva nirujjhati, tathā laddhapaccayameva aññampi uppajjate cittaṃ, avatthāvisesato cettha aññathā. Yadi evaṃ tesamubhinnaṃ antaro labbheyyāti codanaṃ “no”ti apanetumāha “**avīci manusambandho**”ti, yathā vīci antaro na labbhati, tadevedanti avisesaṃ vidū maññanti, evaṃ anu anu sambandho cittasantāno, rūpasantāno ca **nadīsotova** nadiyaṃ udakappavāho viya **vattatī**ti attho. **Avīcī**ti hi nirantaratāvasena bhāvanapuṃsakavacanaṃ.

Abhimukhaṃ lokitaṃ **ālokitanti** āha “**puratopekkhanan**”ti. Yaṃdisābhimukho gacchati, tiṭṭhati, nisīdati, sayati vā, tadabhimukhaṃ pekkhananti vuttaṃ hoti. Yasmā ca tādisamālokitaṃ nāma hoti, tasmā tadanugatadisālokanaṃ vilokitanti āha “**anudisāpekkhanan**”ti, abhimukhadisānurūpagatesu vāmadakkhiṇapassesu vividhā pekkhananti vuttaṃ hoti. Heṭṭhā-uparipacchāpekkhanañhi “**olokita-ullokita-palokitānī**”ti gahitāni. **Sārūppavasena**ti samaṇapatirūpavasena, imināva asārūppavasena itaresamaggahaṇanti sijjhati. Sammajjanaparibhaṇḍādikaraṇe olokitaṃ, ulloka-haraṇādisu ullokitaṃ, pacchato āgacchantaparissayaparivajjanādisu apalokitassa ca siyā sambhavoti āha “**iminā vā**”ti-ādi, etena upalakkhaṇamattañcetanti dasseti.

Kāyasakkhinti kāyena sacchikataṃ paccakkhakāriṇaṃ, sādha-kanti attho. So hi āyasmā vipassanākāle “yamevāhaṃ indriyesu aguttadvārataṃ nissāya sāsane

anabhirati-ādivippakāraṃ patto, tameva suṭṭhu niggahessāmi”ti ussāhajāto balava-hirottappo, tattha ca katādhikārattā indriyasamvare ukkaṃsapāramippatto, teneva naṃ satthā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ indriyesu gutta-dvārānaṃ, yadidaṃ nando”ti (a. ni. 1.230) etadagge ṭhapesi. **Nandassāti** kattutthe sāmivacanaṃ. **Itīti** iminā ālokanena.

Sāthakatā (2.0094) **ca sappāyatā ca veditabbā** ālokitavilokitassāti ajjhāharitvā sambandho. **Tasmāti** kammaṭṭhānāvijahanasseva ālokitavilokite. Gocarasampaja-ññabhāvato **etthāti** ālokitavilokite. **Attano kammaṭṭhānavasenevāti** khandhādika-mmaṭṭhānavaseneva ālokanavilokanaṃ kātabbaṃ, na añño upāyo gavesitabboti adhippāyo. **Kammaṭṭhānasīsenevāti** vakkhamānakammaṭṭhānamukheneva. Yasmā pana ālokitādi nāma dhammamattasseva pavattiviseso, tasmā tassa yāthā-vato jānanaṃ asammoahasampajaññanti dassetuṃ “**abbhantare**”ti-ādi vuttaṃ. **Āloketāti** ālokeno. Tathā **viloketā**. **Viññattinti** kāyaviññattiṃ. **Itīti** tasmā uppajjanato. **Cittakiriyavāyodhātuvipphāravasenevāti** kiriyamayacittasamuṭṭhānāya vāyodhātuyā vicalanākārasaṅkhātakāyaviññattivaseva. **Akkhidalanti** akkhipaṭalaṃ. **Adho sīdatīti** osīdantaṃ viya heṭṭhā gacchati. **Uddhaṃ laṅghetīti** laṅghentaṃ viya upari gacchati. **Yantakenāti** akkhidalesu yojitarajjuyo gahetvā paribbhamanakacakkena. **Tatoti** tathā akkhidalānamosīdanullaṅghanato. Manodvārikajavanassa mūlakāra-ṇaparijānanaṃ **mūlapariññā**. Āgantukassa abbhāgatassa, tāvakālikassa ca taṅkhaṇamattapavattakassa bhāvo **āgantukatāvakālikabhāvo**, Tesam vasena.

Tatthāti tesu gāthāya dassitesu sattasu cittesu. **Aṅgakkiccam sādhamānanti** padhānabhūta-aṅgakkiccam nipphādentam, sarīraṃ hutvāti vuttaṃ hoti. Bhava-ṅgañhi paṭisandhisadisattā padhānamaṅgaṃ, padhānañca “sarīraṃ”ti vuccati, avi-cchedappavattihetubhāvena vā

kāraṇakiccaṃ sādhamānanti attho. **Taṃ āvaṭṭetvāti** bhavaṅgasāmaññavasena vuttaṃ, pavattākāravisesavasena pana atitādinā tibbidham, tattha ca bhavaṅgupacchedasseva āvaṭṭanaṃ. **Tannirodhāti** tassa nirujjhanato, anantarapaccayavasena hetuvacanaṃ. “**Paṭhamajavanepi ...pe... sattamajavanepi**” ti idaṃ pañcadvārikavīthiyaṃ “ayaṃ itthī, ayaṃ puriso” ti rajjanadussanamuyhanānamabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Tattha hi āvajjanavoṭṭhabbanānaṃ puretaraṃ pavattāyonisomanasikāravasena ayoniso āvajjanavoṭṭhabbanākārena pavattanato itṭhe itthirūpādimhi lobhasahagatamattaṃ javanaṃ uppajjati, anitṭhe ca dosasahagatamattaṃ, na panekantarajjanadussanādi, manodvāre (2.0095) eva ekantarajjanadussanādi hoti, tassa pana manodvārikassa rajjanadussanādino pañcadvārikajavanaṃ mūlaṃ, yathāvuttaṃ vā sabbampi bhavaṅgādi, evaṃ manodvārikajavanassa mūlakāraṇavasena mūlapariññā vuttā, āgantukatāvākālikatā pana pañcadvārika javanasseva apubbabhāvavasena, ittaratāvasena ca. **Yuddhamaṇḍaleti** saṅgāmappadesa. **Heṭṭhupariyavasena**ti heṭṭhā ca upari ca parivattamānavasena, aparāparaṃ bhavaṅgupattivasenāti attho. Tathā bhavaṅgupādavasena hi tesam bhijjivāpatanaṃ, iminā pana heṭṭhimassa, uparimassa ca bhavaṅgassa aparāparuppattivasena pañcadvārikajavanato visadisassa manodvārikajavanassa uppādaṃ dasseti tassa vaseneva rajjanādipavattanato. Tenevāha “**rajjanādivasena ālokita-vilokitaṃ hoti**” ti.

Āpāthanti gocarabhāvaṃ. **Sakakiccanipphādanavasena**ti āvajjanādikiccanipphādanavasena. **Tanti** javanaṃ. Cakkhudvāre rūpassa āpāthagamanena āvajjanādīnaṃ pavattanato pavattikāraṇavaseneva “**gehabhūte**” ti vuttaṃ, na nissayavasena. **Āgantukapuriso viyāti** abbhāgatapuriso viya. Duvidhā hi āgantukā atithi-abbhāgatavasena. Tattha kataparicayo “**atithi**” ti vuccati, akataparicayo “**abbhāgato**” ti, ayamevidhādhippeto. Tenāha “**yathā paragehe**” ti-ādi. **Tassāti** javanassa rajjanadussanamuyhanaṃ ayuttanti sambandho. **Āsinesūti** nisinnesu. **Āṇākaraṇanti** attano vasakaraṇaṃ.

Saddhiṃ sampayuttadhammehi phassādīhi. **Tattha tattheva** sakakiccanipphādanatṭhāne **bhijjanti**. **Itīti** tasmā āvajjanādivoṭṭhabbanapariyosānānaṃ bhijjanato. **Ittarānīti** aciraṭṭhitikāni. **Tatthāti** tasmim vacane ayaṃ upamāti attho. Udayabbayaparicchinnō tāva tattako kālo etesanti **tāvākālikāni**, tassa bhāvo, taṃvasena.

Etanti asammosampajaññaṃ. **Etthāti** etasmim yathāvuttadhammasamudāye. **Dassanaṃ** cakkhuvīññaṃ, tassa vaseneva ālokanavilokanapaññāyanato āvajjanādīnamaggahaṇaṃ.

Samavāyete sāmaggiyaṃ. **Tatthāti** pañcakkhandhavasena ālokanavilokana paññāyamāne. Nimittatthe cetam bhummaṃ, tabbinimuttako **ko eko** (2.0096) **āloketi** na tveva āloketi. **Ko** ca eko **viloketi** natveva viloketīti attho.

“**Tathā**” ti-ādi āyatanavasena, dhātuvasena ca dassanaṃ. Cakkhurūpāni yathārahaṃ dassanassa nissayāramaṇapaccayo, tathā āvajjanā anantarādipaccayo, āloko upanissayapaccayoti dassanassa suttantanayena pariyāyato paccayatā vuttā. **Sahajātapaccayopi** dassanasseva, nidassanamattañcetaṃ aññamañña-sampayutta-atthi-avigatādipaccayānampi labbhanato, “sahajātādipaccayā” tipī

adhunā pāṭho dissati. “**Evan**”ti-ādi nigamaṇaṃ.

Idāni yathāpāṭhaṃ samiñjanapasāraṇesu sampajānaṃ vibhāvento “**samiñjite pasārite**”ti-ādimāha. Tattha **pabbānanti** pabbabhūtānaṃ. Taṃsamiñjanapasāraṇe-
neva hi sabbesaṃ hatthapādānaṃ samiñjanapasāraṇaṃ hoti, pabbametesanti vā
pabbā yathā “saddho”ti, pabbavantānanti attho. **Cittavasenevā**ti cittaruciya eva,
cittasāmatthiyā vā. Yaṃ yaṃ cittaṃ uppajjati sātthepi anatthepi samiñjituṃ, pasā-
rituṃ vā, taṃtaṃcittānugateneva samiñjanapasāraṇamakativāti vuttaṃ hoti.
Tatthāti samiñjanapasāraṇesu atthānatthapariggaṇhanaṃ veditabbanti
sambandho. **Khaṇe khaṇeti** tathā ṭhitakkhaṇassa byāpanicchāvacaṇaṃ. **Veda-**
nāti santhambhanādīhi rujanā. “**Vedanā uppajjati**”ti-ādinā paramparapayojanaṃ
dasseti. Tathā “**tā vedanā nuppajjanti**”ti-ādināpi. Purimaṃ purimañhi pacchi-
massa pacchimassa kāraṇavacaṇaṃ. **Kāleti** samiñjituṃ, pasārituṃ vā yuttakāle.
Phātinti vuddhiṃ. Jhānādi pana **viseso**.

Tatrāyaṃ nayoti sappāyāsappāya-apariggaṇhane vatthusandassanaṃ
ñkhāto nayo. Tadapariggahaṇe ādinavadassaneneva pariggahaṇepi ānisaṃso
vibhāvitoti tesamidha udāharaṇaṃ veditabbaṃ. **Mahācetiyaṅgaṇeti** duṭṭhagāma-
ṇiraññā katassa hemamālināmakassa mahācetiyaṃsa aṅgaṇe. Vuttañhi-

“Dīpappasādako therō, rājino ayyakassa me;

evaṃ kirāha nattā te, duṭṭhagāmaṇi bhūpati.

Mahāpuñño (2.0097) mahāthūpaṃ, soṇṇamāliṃ manoramaṃ;

vīsaṃ hatthasataṃ uccaṃ, kāressati anāgate”ti.

Bhūmippadeso cettha **aṅgaṇaṃ** “udaṅgaṇe tattha papaṃ avindun”ti-ādisu (jā. 1.
1.2) viya, tasmā upacārabhūte susaṅkhate bhūmippadeseti attho. **Teneva kāra-**
ṇena gihī jātoti kāyasaṃsaggasamāpajjanahetunā ukkaṇṭhito hutvā hīnāyāvatto.
Jhāyīti jhāyanaṃ ḍayhanamāpajji. Mahācetiyaṅgaṇepi cīvarakuṭiṃ katvā tattha
sajjhāyaṃ gaṇhantīti vuttaṃ “**cīvarakuṭidaṇḍake**”ti, cīvarakuṭiyā cīvarachadana-
tthāya katadaṇḍaketi attho. “**Maṇisappo** nāma sīhaḷadīpe vijjamaṇā ekā sappajā-
tīti vadanti”ti ācariyānandattherena, (vibha. mūlaṭī. 242) **ācariyadhammapālatthe-**
rena (dī. ni. ṭī. 1.214) ca vuttaṃ. “Keci, apare, aññe”ti vā avatvā “vadanti”cceva
vacanañca sārato gahetabbatāvīññāpanatthaṃ aññathā gahetabbassa avacaṇato,
tasmā na nīlasappādi idha “maṇisappo”ti veditabbo.

Mahātheravattunāti evaṃnāmakassa therassa vattunā. **Antevāsikehīti** tattha
nisinnesu bahūsu antevāsikesu ekena antevāsikena. Tenāha “**taṃ antevāsikā**
pucchimsū”ti. **Kammaṭṭhānanti** “abbhantare attā nāmā”ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.214)
vakkhamānappakāraṃ dhātukammaṭṭhānaṃ. Pakaraṇatopi hi attho viññāyatīti.
Tattha ṭhitānaṃ pucchantānaṃ saṅgahaṇavasena “tumhehi”ti puna puthuvacaṇa-
karaṇaṃ. Evaṃ rūpaṃ sabhāvo yassāti **evarūpo** niggahitalopavasena tena,
kammaṭṭhānamanasikārasabhāvenāti attho. **Evametthāpīti** **api**-saddena heṭṭhā
vuttaṃ ālokitavilokitapakkhamapekkhanaṃ karoti. Ayaṃ nayo uparipi.

Suttākaḍḍhanavasenati yante yojitasuttānaṃ āviñchanavasena. **Dāruyanta-**
ssāti dārunā katayantarūpassa. Taṃ taṃ kiriyāṃ yāti pāpuṇāti, hatthapādādīhi vā
taṃ taṃ ākāraṃ kurumānaṃ yāti gacchatīti **yantaṃ**, naṭakādipañcālikārūpaṃ,

dārunā kataṃ yantaṃ tathā, nidassanamattañcetaṃ. Tathā hi naṃ potthena vatthena alaṅkariyattā **potthalikā**, pañca aṅgāni yassā sajjivassevāti **pañcālikā**ti ca voharanti. **Hatthapādalaṅananti** hatthapādānaṃ kampanaṃ, hatthapādehi vā liḷāka-
raṇaṃ.

Saṅghātipattacīvaradhāraṇeti (2.0098) ettha saṅghāṭicīvarānaṃ samānadhāra-
ṇatāya ekatodassanaṃ ganthagaruṭāpanayanatthaṃ, antaravāsakassa **nivāsana-
vasena**, sesānaṃ **pārūpanavasena**ti yathārahamattho. **Tatthāti** saṅghāṭicīvaradhā-
raṇapattadhāraṇesu. **Vuttappakāro**ti paccavekkhaṇavidhinā sutte vuttappabhedo.

Uṇhapakatikassāti uṇhālukassa pariḷāhabahulakāyassa. **Sitālukassāti** sitabahu-
lakāyassa. **Ghananti** appitaṃ. **Dupaṭṭanti** nidassanamattaṃ. “Utuddhaṭānaṃ
dussānaṃ catugguṇaṃ saṅghāṭiṃ, diguṇaṃ uttarāsaṅgaṃ, diguṇaṃ antaravā-
sakaṃ, paṃsukūle yāvadatthan”ti (mahāva. 348) hi vuttaṃ. **Viparīṭanti** tadubha-
yato viparītaṃ, tesāṃ tiṇṇampi **asappāyaṃ**. Kasmāti āha “**aggaḷādidānenā**”ti-ādi.
Uddharitvā alliyāpanakhaṇḍaṃ **aggaḷaṃ**. **Ādisaddena** tunnakammādīni saṅga-
ṇhāti. **Tathā**-saddo anukaḍḍhanattho, asappāyamevāti. Paṭṭuṇṇadesa pāṇakehi
sañjātavatthaṃ **paṭṭuṇṇaṃ**. Vākavisesamayaṃ setavaṇṇaṃ **dukūlaṃ**. **Ādisa-
ddena** koseyyakambalādikaṃ sānulomaṃ kappiyacīvaraṃ saṅgaṇhāti. Kasmāti
vuttaṃ “**tādisañhī**”ti-ādi. **Araññe ekakassa nivāsantarāyakaranti** brahmacariyanta-
rāyekadesamāha. Corādisādhāraṇato ca tathā vuttaṃ. Nippariyāyena taṃ asappā-
yanti sambandho. Aneneva yathāvuttamasappāyaṃ anekantaṃ tathārūpapacca-
yena kassaci kadāci sappāyasambhavato. Idaṃ pana dvayaṃ ekantameva asa-
ppāyaṃ kassaci kadācipi sappāyābhāvatoti dasseti. Micchā ājivanti etenāti **micchā-
jīvo**, Anesanavasena paccayapariyesanapayogo. Nimittakammādīhi pavatto
micchājīvo tathā, etena ekavīsatividhaṃ anesanapayogamāha. Vuttañhi **suttanipā-
taṭṭhakathāyaṃ khuddakapāṭhaṭṭhakathāyañca mettasuttavaṇṇanāyaṃ**-

“Yo imasmiṃ sāsane pabbajitvā attānaṃ na sammā payojeti, khaṇḍasīlo
hoti, ekavīsatividhaṃ anesanaṃ nissāya jīvikaṃ kappeti. Seyyathidaṃ? Veḷu-
dānaṃ, pattadānaṃ, puppha, phala, dantakaṭṭha, mukhodaka, sināna, cuṇṇa,
mattikādānaṃ, cāṭukamyataṃ, muggasūpyataṃ, pāribhaṭutaṃ, jaṅghapesa-
nikaṃ, vejjakammaṃ, dūtakammaṃ, paṇḍagamaṇaṃ, piṇḍapaṭipīṇḍaṃ, dānā-
nuppadaṇaṃ, vatthuvijjaṃ, nakkhattavijjaṃ, aṅgavijjaṃ”ti.

Abhidhammaṭīkākārena pana (2.0099) **ācariyānandattherena** evaṃ vuttaṃ-

“Ekavīsati anesanā nāma vejjakammaṃ karoti, dūtakammaṃ karoti, paṇḍa-
kammaṃ karoti, gaṇḍaṃ phāleti, arumakkhanaṃ deti, uddhaṃvirecanaṃ deti,
adhovirecanaṃ deti, natthutelaṃ pacati, vaṇatelaṃ pacati, veḷudānaṃ deti,
patta, puppha, phala, sināna, dantakaṭṭha, mukhodaka, cuṇṇa, mattikādānaṃ
deti, cāṭukammaṃ karoti, muggasūpiyaṃ, pāribhaṭutaṃ, jaṅghapesanikaṃ dvāvī-
satimaṃ dūtakammena sadisaṃ, tasmā ekavīsati”ti (dha. sa. mūlaṭī. 150-51).

Aṭṭhakathāvacanañcetta **brahmajālādisuttanta**na yena vuttaṃ, ṭīkāvacanaṃ
pana **khuddakavatthuvibhaṅgā**di-abhidhammanayena, ato cettha kesañci visama-
tāti vadanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Apica “**nimittakammādi**”ti iminā nimittobhā-
saparikathāyo vuttā. “**Micchājīvo**”ti pana yathāvuttapayogo, tasmā nimittaka-

mmañca micchājīvo ca, tabbasena **uppannaṃ asappāyaṃ** silavināsanena anattā-
vahattāti attho. Samāhāradvandepe hi katthaci pulliṅgapayogo dissati yathā “cittu-
ppādo”ti. Atiruciye rāgādayo, ati-aruciye ca dosādayoti āha “**akusalā dhammā
abhivaḍḍhanti**”ti. Tanti tadubhayaṃ. **Kammaṭṭhānāvijahanavasena**ti vakkhamāna-
kammaṭṭhānassa avijahanavasena.

“**Abbhantare attā nāmā**”ti-ādinā saṅkhepato asammohasampajaññaṃ
dassetvā “**tattha cīvarampi acetanan**”ti-ādinā cīvarassa viya “**kāyopi acetano**”ti
kāyassa attasuññatāvibhāvanena tamatthaṃ paridīpento “**tasmā neva sundaraṃ
cīvaraṃ labhitvā**”ti-ādinā vuttassa itarītarasantosassa kāraṇaṃ vibhāvetīti
daṭṭhabbaṃ. Evañhi sambandho vattabbo- asammohasampajaññaṃ dassento
“**abbhantare**”ti-ādimāha. Attasuññatāvibhāvanena pana tadatthaṃ paridīpituṃ
vuttaṃ “**tattha cīvaran**”ti-ādi. Idāni attasuññatāvibhāvanassa payojanabhūtaṃ ita-
rītarasantosasaṅkhātaṃ laddhaguṇaṃ pakāsento āha “**tasmā neva sundaran**”ti-ā-
dīti.

Tattha (2.0100) **abbhantare**ti attano santāne. **Tatthāti** tasmiṃ cīvarapārupane.
Tesu vā pārupakattapārupitabbacīvaresu.

Kāyopīti attapaññattimatto kāyopi. “Tasmā”ti ajjhāharitabbaṃ, acetanattāti attho. **Ahanti** kammabhūto kāyo. **Dhātuyoti** cīvarasaṅkhāto bāhirā dhātuyo. **Dhātusamūhanti** kāyasaṅkhātaṃ ajjhattikaṃ dhātusamūhaṃ. Potthakarūpapaṭicchādane dhātuyo dhātusamūhaṃ paṭicchādenti viyāti sambandho. Pusanaṃ snehasecanaṃ, pūraṇaṃ vā **potthaṃ**, lepanakhananakiriyā, tena katanti **potthakaṃ**, tameva rūpaṃ tathā, khananakammaṇibbattaṃ dārumattikādirūpamidhādhippettaṃ. **Tasmāti** acetanattā, attasuññabhāvato vā.

Nāgānaṃ nivāso vammiko **nāgavammiko**. Cittikaraṇaṭṭhānabhūto rukkho **cetiya-rukkho**. Kehici sakkatassāpi kehici asakkatassa kāyassa upamānabhāvena योगyattā tesamidha kathaṇaṃ. **Tehīti** mālāgandhagūthamuttādīhi. Attasuññatāya nāgavammikacetiyarukkhādīhi viya kāyasaṅkhātena attanā somanassaṃ vā domanassaṃ vā na kātabbanti vuttaṃ hoti.

“Labhissāmi vā, no vā”ti paccavekkhaṇapubbakena “labhissāmi”ti atthasampannaneva gahetabbaṃ. Evañhi sātthakasampajaññaṃ bhavati āha “**sahasāva aggahetvā**”ti-ādi.

Garupattoti atibhārabhūto patto. Cattāro vā pañca vā gaṇṭhikā **catupañcagaṇṭhikā** yathā “dvattipattā (pāci. 232), chappañcavācā”ti (pāci. 61) aññapadabhūtassa hi vā-saddasseva attho idha padhāno catugaṇṭhikāhato vā pañcagaṇṭhikāhato vā patto dubbisodhanīyoti vikappanavasena atthassa gayhamānattā. Ahatā catupañcagaṇṭhikā yassāti **catupañcagaṇṭhikāhato** yathā “agyāhito”ti, catupañcagaṇṭhikāhi vā āhato tathā, dubbisodhanīyabhāvassa hetugabbhavaacanañcetaṃ. Kāmañca **ūnapañcabandhanasikkhāpade** (pārā. 612) pañcagaṇṭhikāhatopi patto paribhuñjitabbhāvena vutto, dubbisodhanīyatāmattena pana palibodhakarāṇato idha asappāyoti daṭṭhabbaṃ. **Duddhotapattoti** agaṇṭhikāhatampi pakatiyāva dubbisodhanīyapattaṃ sandhāyāha. “**Taṃ dhovantassevā**”ti-ādi tadubhayassāpi (asappāyabhāve kāraṇaṃ. “**Maṇivaṇṇapatto pana lobhanīyo**”ti iminā kiñcāpi so vinayapariyāyena kappiyo, suttantapariyāyena pana antarāyakaraṇato asappāyoti dasseti. “Pattaṃ bhamaṃ āropetvā majjitvā pacanti ‘maṇivaṇṇaṃ karissāmā’-ti, na vaṭṭati”ti (pārā. aṭṭha. 1pāḷimuttakavinicchayo) hi **vinayaṭṭhakathāsu** pacanakiriyāmatameva paṭikkhittaṃ. Tathā hi vadanti “maṇivaṇṇaṃ pana pattaṃ aññena kataṃ labhitvā paribhuñjituṃ vaṭṭati”ti (sārattha. ṭī. 2.85) “tādisaṅhi araṅṅe ekakassa nivāsantarāyakaraṇa”ti-ādinā cīvare vuttanayena “nimittakammādivasena laddho pana ekanta-akappiyo sīlavināsanena anathāvahattā”ti-ādinā amhehi vuttanayopi yathārahaṃ netabbo. **Sevamānassāti** hetvanto gadhava-canaṃ abhivaḍḍhanaparihāyanassa.

“**Abbhantare**”ti-ādi saṅkhepo. “**Tatthā**”ti-ādi attasuññatāvibhāvanena vitthāro. **Saṅḍāsenāti** kammārānaṃ ayogahaṇavisesena. **Aggivaṇṇapattaggahaṇeti** agginā jhāpitattā aggivaṇṇabhūtapattassa gahaṇe. Rāgādipariḷāhajanakapattassa īdisameva upamānaṃ yuttanti evaṃ vuttaṃ.

“**Apicā**”ti-ādinā saṅghāticīvarapattadhāraṇesu ekato asammohasampajaññaṃ dasseti. Chinnahatthapāde anāthamanusseti sambandho. **Nīlamakkhikā** Nāma āsāṭīkakārikā. Gavādīnañhi vaṇesu nīlamakkhikāhi katā anayabyasanahetubhūtā

aṇḍakā āsāṭikā nāma vuccati. **Anāthasālāyanti** anāthānaṃ nivāsasālāyaṃ. **Dayālu-kāti** karuṇābahulā. **Vaṇamattacoḷakānīti** vaṇappamāṇena paṭicchādanatthāya chinnacoḷakhaṇḍakāni. **Kesañcīti** bahūsu kesañci anāthamanussānaṃ. **Thūlānīti** thaddhāni. **Tatthāti** tasmim̐ pāpuṇane, bhāvalakkhaṇe, nimitte vā etaṃ bhummaṃ. Kasmāti vuttaṃ “**vaṇapaṭicchādanamattenevā**” ti-ādi. **Coḷakena, kapālenāti** ca atthayoge kammатthe tatiyā, karaṇatthe vā. Vaṇapaṭicchādanamatteneva bhesajjakaraṇamattenevāti pana visesanaṃ, na pana maṇḍanānubhavanādippakārena atthoti. Saṅkhāradukkhatādihi niccāturassa kāyassa paribhogabhūtānaṃ pattacīvarānaṃ edisameva upamānamupapannanti tathā vacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Sukhumattasallakkhaṇena uttamassa sampajānassa karaṇasīlattā, purimehi ca sampajānakārīhi uttamattā **uttamasampajānakārī**.

Asanādikiriya (2.0102) kammavisesayogato asitādipadeheva kammavisesasahito kiriyaṃviseṣo viññāyatīti vuttaṃ “**asiteti piṇḍapātabhojane**” ti-ādi. **Aṭṭhavi-dhopi atthoti** aṭṭhappakāropi payojanaviseṣo.

Tattha piṇḍapātabhojanādīsu attho nāma iminā **mahāsi vatthera** vādavasena “imassa kāyassa ṭhitiyā” ti-ādinā (saṃ. ni. 4.120; a. ni. 6.58; 8.9; dha. sa. 1355; mahāni. 206) sutte vuttaṃ aṭṭhavidhampi payojanaṃ dasseti. **Mahāsi vatthero** (dha. sa. 1.1355) hi “heṭṭhā cattāri aṅgāni paṭikkhepo nāma, upari pana aṭṭhaṅgāni payo-janavasena samodhānetabbāni” ti vadati. Tattha “yāvadeva imassa kāyassa ṭhiti-yā” ti ekamaṅgaṃ, “yāpanāyā” ti ekaṃ, “vihimsūparatiyā” ti ekaṃ, “brahmacariyānu-ggahāyā” ti ekaṃ, “iti purāṇaṅca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi” ti ekaṃ, “navaṅca vedanaṃ na uppādessāmi” ti ekaṃ, “yātrā ca me bhavissati” ti ekaṃ, “anavajjatā cā” ti ekaṃ, phāsuvihāro pana bhojanānisamsamattanti evaṃ aṭṭha aṅgāni payo-janavasena samodhānetabbāni. Aññathā pana “neva davāyā” ti ekamaṅgaṃ, “na madāyā” ti ekaṃ, “na maṇḍanāyā” ti ekaṃ, “na vibhūsanāyā” ti ekaṃ, “yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāyā” ti ekaṃ, “vihimsūparatiyā brahmacariyānugga-hāyā” ti ekaṃ, “iti purāṇaṅca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi, navaṅca vedanaṃ na uppā- dessāmi” ti ekaṃ, “yātrā ca me bhavissati” ti ekaṃ, “anavajjatā ca phāsuvihāro cā” - ti pana bhojanānisamsamattanti vuttāni aṭṭhaṅgāni idhānadhīpetāni. Kasmāti ce? Payojanānameva abhāvato, tesameva ca idha atthasaddena vuttattā. Nanu ca “**nevadavāyāti-ādinā nayeṇa vutto**” ti mariyādavacanena dutiyanayasseva idhā- dhīpetabhāvo viññāyatīti? Na, “neva davāyā” ti-ādinā paṭikkhepaṅgadassanamu- khena paccavekkhaṇapāḷiyā desitattā, yathādesitatantikkamasseva mariyādabhā- vena dassanato. Pāṭhakkameneva hi “neva davāyāti-ādinā nayeṇā” ti vuttaṃ, na atthakkamena, tena pana “imassa kāyassa ṭhitiyāti-ādinā nayeṇā” ti vattabbanti.

Tidhā (2.0103) dente dvidhā gāhaṃ sandhāya “**paṭiggahaṇaṃ nāmā**” ti vuttaṃ, bhojanādigahaṇatthāya hattha-otāraṇaṃ bhuñjanādi-atthāya ālopakaraṇanti-ā- dinā anukkamena bhuñjanādipayogo vāyodhātuvaseneva vibhāvito. **Vāyodhātuvi- pphārenevāti** ettha **eva**-saddena nivattetabbāṃ dasseti “**na kocī**” ti-ādinā. **Kuñcika** nāma avāpuraṇaṃ, yaṃ “tāḷo” tipi vadanti. **Yantakenāti** cakkayantakena. Yatati ugghāṭananigghāṭana-ukkipanānikkipanādīsu vāyamati etenāti hi **yantakaṃ**. Sañcuṇṇakaraṇaṃ **musalakkiccam**. Antokatvā patiṭṭhāpanaṃ **udukkhalakkiccam**.

Āloḷitaviloḷitavasena parivattanaṃ **hatthakiccaṃ**. Itīti evaṃ. **Tatthā**ti hatthakiccasā-dhane, bhāvalakkhaṇe, nimitte vā bhummaṃ. **Tanukakheḷoti** pasannakheḷo. **Bahala-kheḷoti** āvilakheḷo. Jivhāsaṅkhātena hatthena āloḷitaviloḷitavasena ito cito ca pariva-ttakamaṃ **jivhāhatthaparivattakamaṃ**. **Kaṭacchu**, **dabbīti** katthaci pariyāyavacanaṃ. “Pume kaṭacchu dabbithī”ti hi vuttaṃ. Idha pana yena bhojanādīni antokatvā gaṇhāti, so **kaṭacchu**, yāya pana tesamuddharaṇādīni karoti, sā **dabbīti** veditabbaṃ. **Palālasanthāra**nti patiṭṭhānabhūtaṃ palālādisanthāraṃ. Nidassanamattañhetamaṃ. **Dhārentoti** patiṭṭhānabhāvena sampaṭicchanto. Pathavīsandhārakajalassa taṃsa-ndhārakavāyunā viya paribhuttāhārassa vāyodhātunāva āmāsaye avaṭṭhānanti dasseti “**vāyodhātuvaseneva tiṭṭhati**”ti iminā. Tathā paribhuttañhi āhāraṃ vāyo-dhātu heṭṭhā ca tiriyañca ghaṇamaṃ parivaṭṭumaṃ katvā yāva pakkā sannirujjhanava-sena āmāsaye patiṭṭhitaṃ karotīti. **Uddhanaṃ** nāma yattha ukkhaliyādīni patiṭṭhā-petvā pacanti, yā “cullī”tipi vuccati. Rassadaṇḍo **daṇḍako**. Patodo **yaṭṭhi**. Itīti vutta-ppakāramatidisati. Vuttappakārasseva hi dhātuvasena vibhāvanā. Tattha **atihara-tīti** yāva mukhā abhiharati. **Vītiharatīti** tato kucchiyaṃ vimissaṃ karonto haratī”ti (dī. ni. ṭī. 1.214) **ācariyadhammapālatthero**, **ācariyānandatthero** pana “tato yāva kucchi, tāva haratī”ti (vibha. mūlaṭī. 523) āha. Tadubhayampi atthato ekameva ubhayatthāpi kucchisambandhamattaṃ haraṇasseva adhippetattā.

Apica **atiharatīti** mukhadvāraṃ atikkāmento harati. **Vītiharatīti** kucchigataṃ passato harati. **Dhāretīti** Āmāsaye patiṭṭhitaṃ karoti (2.0104). **Parivattetīti** aparā-paraṃ parivattanaṃ karoti. **Sañcuṇṇetīti** musalena viya sañcuṇṇanaṃ karoti. **Viso-setīti** visosanaṃ nātisukkhamaṃ karoti. **Nīharatīti** kucchito bahi niddhāreti. Pathavī-dhātukiccesupi yathāvuttoyeva attho. Tāni pana āhārassa dhāraṇaparivattanasa-ñcuṇṇanavisosanāni pathavīsahitā eva vāyodhātu kātuṃ sakkoti, na kevalā, tasmā tāni pathavīdhātuyāpi kiccabhāvena vuttāni. **Sinehetīti** temeti. **Allattañca anu-pāletīti** yathā vāyodhātu-ādīhi ativiya sosanaṃ na hoti, tathā allabhāvañca nāti-a-llatākaraṇavasena anupāleti. **Añjasoti** āhārassa pavisanaparivattananikkhamaṇā-dīnaṃ maggo. **Viññāṇadhātūti** manoviññāṇadhātu pariyesanajjhoharaṇādivijāna-nassa adhippetattā. **Tattha tatthā**ti tasmim tasmim pariyesanajjhoharaṇādikicce. Taṃtaṃvijānanassa paccayabhūto taṃnipphādakoyeva payogo **sammāpayogo** nāma. Yena hi payogena pariyesanādi nipphajjati, So tabbisayavijānanampi nipphādeti nāma tadavinābhāvato. **Tamanvāya** āgammāti attho. **Ābhujatīti** pariye-sanavasena, ajjhāharaṇajiṇṇājiṇṇatādipaṭisaṃvedanavasena ca tāni pariyesana-jjhoharaṇajiṇṇājiṇṇatādīni āvajjeti vijānāti. Āvajjanapubbakattā vijānanassa vijāna-nampettha gahitanti veditabbaṃ. Atha vā **sammāpayogo** nāma sammāpaṭipatti. **Tamanvāya** āgamma. “Abbhantare attā nāma koci bhujjanako natthī”ti-ādinā **ābhu-jati** samannāharati, vijānātīti attho. Ābhogapubbako hi sabbo viññāṇabyāpāroti “ābhujati”cceva vuttaṃ.

Gamanatoti bhikkhācāravasena gocaragāmaṃ uddissa gamanato. Paccāgama-nampi gamanasabhāvattā imināva saṅgahitaṃ. **Pariyesanatoti** gocaragāme bhikkhāya āhiṇḍanato. Pariyesanasabhāvattā imināva paṭikkamanasālādi-upasa-ṅkamanampi saṅgahitaṃ. **Paribhogatoti** dantamusalehi sañcuṇṇetvā jivhāya

samparivattanakkhaṇeyeva antarahitavaṇṇagandhasaṅkhāravisesaṃ suvānado-
ṇiyaṃ suvānavamathu viya paramajegucchaṃ āhāraṃ paribhuñjanato. **Āsayatoti**
evaṃ paribhuttassa āhārassa pittasemhapubbalohitāsayabhāvūpagamanena
paramajigucchanahetubhūtato āmāsayassa upari patiṭṭhānakapittādicatubbidhā-
sayato. Āsayati ekajjhaṃ pavattamānopi (2.0105) kammabalavavatthito hutvā
mariyādavasena aññamaññaṃ asaṅkarato tiṭṭhati pavattati etthāti hi **āsayo**, āmā-
sayassa upari patiṭṭhānako pittādi catubbidhāsayo. Mariyādattho hi ayamākāro.
Nidhānatoti āmāsayato. Nidheti yathābhutto āhāro nicito hutvā tiṭṭhati etthāti hi
āmāsayo “**nidhānan**” ti vuccati. **Aparipakkatoti** bhuttāhāraparipācanena gahaṇīsa-
ṅkhātena kammajatejasā aparipākato. **Paripakkatoti** yathāvuttakammajatejasāva
paripākato. **Phalatoti** nipphattito, sammāparipaccamānassa, asammmāparipacca-
mānassa ca bhuttāhārassa yathākkamaṃ kesādikuṇapadaddu-ādirogābhiniippha-
ttisaṅkhātapayojanatoti vā attho. “Idamassa phalan” ti hi vuttaṃ. **Nissandanatoti**
akkhikaṇṇādīsu anekadvāresu ito cito ca vissandanato. Vuttañhi-
“Annaṃ pānaṃ khādaniyaṃ, bhojanañca mahārahaṃ;
ekadvārena pavisitvā, navadvārehi sandatī” ti. (visuddhi. 1.303);
Sammakkhanatoti hattha-oṭṭhādi-aṅgesu navasu dvāresu

paribhogakāle, paribhuttakāle ca yathārahaṃ sabbaso makkhanato. Sabbattha āhāre paṭikkūlatā paccavekkhitabbāti saha pāṭhasesena yojanā. Taṃtaṃkiriyānipphattipaṭipāṭivasena cāyaṃ “gamanato”ti-ādikā anupubbī ṭhapitā. Sammakkhanam pana paribhogādīsu labbhamānampi nissandavasena visesato paṭikkūlanti sabbapacchā ṭhapitanti daṭṭhabbaṃ.

Pattakāleti yuttakāle, yathāvuttena vā tejena paripaccanato uccārapassāva-bhāvaṃ pattakāle. Vegasandhāraṇena uppannapariḷāhattā **sakalasarīrato sedā muccanti**. Tatoyeva **akkhīni** paribbhamanti, **cittañca ekaggaṃ na hoti. Aññe ca sūlabhagandarādayo rogā uppajjanti. Sabbam tanti** sedamuccanādikaṃ.

Aṭṭhāneti manussāmanussapariggahite khettadevāyatanādike ayuttaṭṭhāne. Tādise hi karontaṃ kuddhā manussā, amanussā vā jīvitakkhayampi pāpenti. **Āpaṭṭīti** pana bhikkhubhikkhunīnaṃ yathārahaṃ dukkaṭapācittiyā. **Patirūpe ṭhāneti** vuttaviparīte ṭhāne. **Sabbam tanti** āpatti-ādikaṃ.

Nikkhamāpetā (2.0106) attā nāma atthi, tassa kāmatāya nikkhamananti bālamaññaṃ nivattetuṃ “**akāmatāyā**”ti vuttaṃ, attano anicchāya apayogena vāyodhātuvipphāreneva nikkhamatīti vuttaṃ hoti. **Sannicitā**ti samuccayena ṭhitā. **Vāyuvegasamuppīlitā**ti vāyodhātuyā vegena samantato avapīlitā, nikkhamanassa cetam hetuvacanaṃ. “**Sannicitā uccārapassāvā**”ti vatvā “**so panāyaṃ uccārapassāvo**”ti puna vacanaṃ samāhāradvandepi pulliṅgapayogassa sambhavatādassanattam. Ekattameva hi tassa niyatalakkhaṇanti. Attanā nirapekkhaṃ nissaṭṭhattā neva attano atthāya santakaṃ vā hoti, kassacipi dīyanavasena anissajjitattā, jigucchanīyattā ca na parassapīti attho. **Sarīranissandovā**ti sarīrato vissandanameva nikkhamanattam. Sarīre sati so hoti, nāsati sarīrassa ānisaṃsamattantipi vadanti. Tadayuttameva nidassanena visamabhāvato. Tattha hi “**paṭijagganamattamevā**”ti vuttaṃ, paṭisodhanamattam evāti cassa attho. Veḷunāḷi-ādi-udakabhājanaṃ **udakatumbo. Tanti** chaḍḍita-udakaṃ.

“**Gateti gamane**”ti pubbe abhikkamapaṭikkamagahaṇena gamanepi purato, pacchato ca kāyassa atiharaṇam vuttanti idha gamanameva gahitan”ti (vibha. mūlaṭi. 525) **ācariyānandattherena** vuttaṃ, taṃ kecivādo nāma **ācariyadhammapālattherena** kataṃ. Kasmāti ce? Gamane pavattassa purato, pacchato ca kāyātiha- raṇassa tadavinābhāvato padavītihāranīyamitāya gamanakiriyāya eva saṅgahitattā, vibhaṅgaṭṭhakathādīhi (abhi. aṭṭha. 2.523) ca virodhanato. Vuttañhi tattha gamanassa ubhayattha samavarodhattam, bhedattañca-

“Ettha ca eko iriyāpatho dvīsu ṭhānesu āgato. So heṭṭhā ‘abhikkante paṭikkante’ti ettha bhikkhācāragāmaṃ gacchato ca āgacchato ca addhānagamana- sena kathito. ‘Gate ṭhite nisinne’ti ettha vihāre cuṅṅikapāduddhāra-iriyāpathava- sena kathitoti veditabbo”ti.

“Gate”ti-ādīsu avatthābhedena kiriyābhedoyeva, na pana atthabhedoti dassetuṃ “**gacchanto vā**”ti-ādi vuttaṃ. Tenāha “**tasmā**”ti-ādi (2.0107). Tattha **sutteti** dīghanikāye, majjhimanikāye ca saṅgīte satipaṭṭhānasutte (dī. ni. 2.372; ma. ni. 1.105) **addhāna-iriyāpathā**ti cirapavattakā dīghakālikā iriyāpathā addhānasa- ddassa cirakālavacanaṃ “addhaniyam assa ciratṭhitikan”ti-ādīsu (dī. ni. 2.184;

3.177; pārā. 21) viya, addhānagamanapavattakā vā dīghamaggikā iriyāpathā. Addhānasaddo hi dīghamaggapariyāyo “addhānagamanasamayo”ti-ādīsu (pāci. 213, 217) viya. **Majjhimā**ti bhikkhācārādivasena pavattā nāticirakālikā, nātidīghamaggikā vā iriyāpathā. **Cuṇṇiya-iriyāpathā**ti vihāre, aññattha vā ito cito ca parivattanādivasena pavattā appamattakabhāvena cuṇṇavicuṇṇiyabhūtā iriyāpathā. Appamattakampi hi “cuṇṇavicuṇṇan”ti loke vadanti. **“Khuddakacuṇṇika-iriyāpathā”**-tipi pāṭho, khuddakā hutvā vuttanayena cuṇṇikā iriyāpathāti attho. **Tasmā**ti evaṃ avatthābhedenā iriyāpathabhedamattassa kathanato. **Tesupī**ti “gate ṭhite”ti-ādīsupi. **Vuttanayenā**ti “abhikkante”ti-ādīsu vuttanayena.

Aparabhāgeti gamana-iriyāpathato aparabhāge. **Ṭhitoti** ṭhita-iriyāpathasampanno. **Etthevā**ti caṅkamaneyeva. Evaṃ sabbattha yathārahaṃ.

Gamaṇaṭhānanisajjānaṃ viya nisīdanasayanassa kamavacanamayuttaṃ yebhuyyena tathā kamābhāvatoti **“uṭṭhāya”** micceva vuttaṃ.

Jāgaritasaddasannidhānato cettha bhavaṅgotaraṇavasena niddokkamana-meva sayanaṃ, na pana piṭṭhipasāraṇamattanti dasseti **“kiriyaṃmayapavattānan”**-ti-ādinā. Divāseyyasikkhāpade (pārā. 77) viya piṭṭhipasāraṇassāpi sayana-iriyāpathabhāvena ekalakkaṇattā etthāvarodhanaṃ daṭṭhabbaṃ. Karaṇaṃ **kiriya**, kāyādikiccaṃ, taṃ nibbattenti **kiriyaṃmayāni** taddhitasaddānamanekatthavuttito. Atha vā āvajjanadvayakiccaṃ **kiriya**, tāya pakatāni, nibbattāni vā **kiriyaṃmayāni**. Āvajjanavasena hi bhavaṅgupacchede sati vīthicittāni uppajjantīti. Aparāparuppattiyā nānappakārato vattanti parivattantīti **pavattāni**. Katthaci pana “cittānan”ti pāṭho, so abhidhammaṭṭhakathādīhi, (vibha. aṭṭha. 523) taṭṭikāhi ca viruddhattā na porāṇapāṭhoti veditabbo. Kiriyaṃmayāni eva pavattāni tathā, javanaṃ, sabbampi vā chadvārikavīthicittaṃ. Tenāha **abhidhammaṭṭikāyaṃ** (vibha. mūlaṭi. 525) “kāyādikiriyaṃmayattā (2.0108), āvajjanakiriyaṃsamuttāhitattā ca javanaṃ, sabbampi vā chadvārappavattaṃ kiriyaṃmayapavattaṃ nāmā”ti. **Appavattanti** niddokkamanakāle anuppajjanaṃ **suttaṃ nāmā**ti attho gaḥetabbo. Neyyatthavacanañhi idaṃ, itarathā chadvārikacittānaṃ purecarānucaravasena uppajjantānaṃ sabbesampi dvāravimuttacittānaṃ pavattaṃ suttaṃ nāma siyā, evañca katvā niddokkamanakālato aññasmiṃ kāle uppajjantānaṃ dvāravimuttacittānampi pavattaṃ jāgarite saṅgāyhatīti veditabbaṃ.

Cittassa payogakāraṇabhūte oṭṭhādike paṭicca yathāsakaṃ ṭhāne saddo jāyati āha **“oṭṭhe ca paṭiccā”**ti-ādi. Kiñcāpi saddo yathāṭhānaṃ jāyati, oṭṭhālanādinā pana payogeneva jāyati, na vinā tena payogenāti adhippāyo. Keci pana vadanti “oṭṭhe cāti-ādi sadduppattiṭṭhānanidassanaṃ”ti, tadayuttameva tathā avacanato. Na hi “oṭṭhe ca paṭiccā”ti-ādinā sasamuccayena kammavacanena ṭhānavacanaṃ sambhavatīti. **Tadanurūpanti** tassa saddassa anurūpaṃ. Bhāsanassa paṭisañcikkhanavirodhato tuṅhībhāvapakke “aparabhāge bhāsito iti paṭisañcikkhatī”ti na vuttaṃ, tena ca viññāyati “tuṅhībhūtova paṭisañcikkhatīti attho”ti.

Bhāsanatuṅhībhāvānaṃ sabhāvato bhede sati ayaṃ vibhāgo yutto siyā, nāsati anuyogenāha **“upādārūpapavattiyañhī”**ti-ādi. Upādārūpassa saddāyatanassa pavatti tathā, saddāyatanassa pavattanaṃ bhāsaṃ, appavattanaṃ tuṅhīti

vuttaṃ hoti.

Yasmā pana mahāsivattheravāde anantare anantare iriyāpathe pavattarūpārūpadhammānaṃ tattha tattheva nirodhadassanavasena sampajānakāritā gahitā, tasmā taṃ mahāsatipaññānasutte (dī. ni. 2.376; ma. ni. 1.109) āgata-asammoha-sampajāññavipassanāvārasena veditabbaṃ, na catubbidhasampajāññavibhāgavasena, ato tattheva tamadhippetam, na idhāti dassento **“tayidan”** ti-ādimāha. Asammohasañkhātaṃ dhuraṃ jeṭṭhakaṃ yassa vacanassāti **asammohadhuraṃ**, mahāsatipaññānasuttēyeva tassa vacanassa adhippetabhāvassa hetugabbhamidaṃ vacanaṃ. Yasmā panettha sabbampi catubbidham sampajāññaṃ labbhati yāvadeva sāmāññaphalavisesadassanapadhānattā (2.0109) imissā desanāya, tasmā taṃ idha adhippetanti dassetuṃ **“imasmim panā”** ti-ādi vuttaṃ. **Vuttanayenevāti** abhikkantādīsu vuttanayeneva. Nanu “satisampajāññaṃ samannāgato” ti etassa uddesassāyaṃ niddeso, atha kasmā sampajāññavaseneva vitthāro katoti codanaṃ sodhento **“sampajānakāriti cā”** ti-ādimāha, satisampayuttasseva sampajānassa vasena atthassa veditabbattā evaṃ vitthāro katoti vuttaṃ hoti. **“Satisampayuttassevā”** ti ca iminā yathā sampajāññaṃ kiccatto padhānatā gahitā, evaṃ satiyāpīti atthaṃ dasseti, na panetaṃ satiyā sampajāññaṃ saha bhāvamatadassanaṃ. Na hi kadāci satirahitā ñāṇappavatti atthīti.

Nanu ca sampajāññavasenevāyaṃ vitthāro, atha kasmā satisampayuttassa sampajāññaṃ vasena attho veditabboti codanaṃ sodheti **“satisampajāññaṃ samannāgatoti etassa hi padassa ayaṃ vitthāro”** ti iminā. Idaṃ vuttaṃ hoti- “satisampajāññaṃ samannāgato” ti evaṃ ekato uddiṭṭhassa atthassa vitthārattā uddese viya niddese pi tadubhayaṃ samadhurabhāveneva gahitanti. Imināpi hi satiyā sampajāññaṃ samadhurataṃyeva vibhāveti ekato uddiṭṭhassa atthassa vitthārabhāvadassanena tadatthassa siddhattā. Idāni **vibhaṅganayenāpi** tadatthaṃ samatthetuṃ **“vibhaṅgappakaraṇe panā”** ti-ādi vuttaṃ. Imināpi hi sampajāññaṃ viya satiyāpettha padhānataṃyeva vibhāveti. Tattha **etāni padānīti** “abhikkante paṭikkante sampajānakārī hoti” ti-ādīni uddesapadāni. **Vibhattānevāti** satiyā sampajāññaṃ sampayogamakativā sabbatṭhānesu visuṃ visuṃ vibhattāniyeva.

Majjhimabhāṅakā, pana ābhidhammikā (vibha. aṭṭha. 523) ca evaṃ vadanti-eko bhikkhu gacchanto aññaṃ cintento aññaṃ vitakkento gacchati, eko kammaṭṭhānaṃ avissajjetvāva gacchati. Tathā eko tiṭṭhanto aññaṃ cintento aññaṃ vitakkento tiṭṭhati, eko kammaṭṭhānaṃ avissajjetvāva tiṭṭhati. Eko nisīdanto aññaṃ cintento aññaṃ vitakkento nisīdati, eko kammaṭṭhānaṃ avissajjetvāva nisīdati. Eko sayanto aññaṃ cintento aññaṃ vitakkento sayati, eko kammaṭṭhānaṃ avissajjetvāva sayati. Ettakena pana gocarasampajāññaṃ na pākaṭaṃ hotīti caṅkamaṇaṃ dīpenti. Yo hi bhikkhu caṅkamaṇaṃ otarivā caṅkamanakoṭiyaṃ ṭhito pariggaṇhāti “pācīnacaṅkamanakoṭiyaṃ pavattā rūpārūpadhammā (2.0110) pacchimacaṅkamanakoṭiṃ appatvā ettheva niruddhā, pacchimacaṅkamanakoṭiyaṃ pavattāpi pācīnacaṅkamanakoṭiṃ appatvā ettheva niruddhā, caṅkamanavemajjhe pavattā ubho koṭiyo appatvā ettheva niruddhā, caṅkamaṇe pavattā rūpārūpadhammā ṭhānaṃ appatvā ettheva niruddhā, ṭhāne pavattā nisajjaṃ, nisajjāya pavattā

sayanaṃ appatvā ettheva niruddhā”ti evaṃ pariggaṇhanto pariggaṇhantoyeva bhavaṅgaṃ otāreti, uṭṭhahanto kammaṭṭhānaṃ gahetvāva uṭṭhahati. Ayaṃ bhikkhu **gatādīsu sampajānakārī** nāma hoti.

Evaṃ pana sutte kammaṭṭhānaṃ avibhūtaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ avibhūtaṃ na kātabbaṃ, tasmā yo bhikkhu yāva sakkoti, tāva caṅkavitvā ṭhatvā nisīditvā sayamāno evaṃ pariggahetvā sayati “kāyo acetano, mañco acetano, kāyo na jānāti ‘ahaṃ mañce sayito’ti, mañcopi na jānāti ‘mayi kāyo sayito’ti. Acetano kāyo acetane mañce sayito”ti. Evaṃ pariggaṇhanto pariggaṇhantoyeva cittaṃ bhavaṅgaṃ otāreti, pabujjhanto kammaṭṭhānaṃ gahetvāva pabujjhati, ayaṃ **sutte sampajānakārī** nāma hoti.

“Kāyādikiriyaṇipphattanena tammayattā, āvajjanakiriyaṇsamuṭṭhitattā ca javanaṃ, sabbampi vā chadvārappavattaṃ kiriyaṃmayapavattaṃ nāma, tasmim̐ sati jāgaritaṃ nāma hoti”ti pariggaṇhanto bhikkhu **jāgarite sampajānakārī** nāma. Apica rattindivaṃ cha koṭṭhāse katvā pañca koṭṭhāse jaggantopi **jāgarite sampajānakārī** nāma hoti.

Vimuttāyatanaśīsenā dhammaṃ desentopi, bāṭṭiṃsa tiracchānakathā pahāya dasakathāvatthunissitaṃ sappāyakathaṃ kathentopi **bhāsite sampajānakārī** nāma.

Aṭṭhatim̐sāya ārammaṇesu cittaruciyaṃ manasikāraṃ pavattentopi dutiyaṃ jhānaṃ samāpannopi **tuṇhībhāve sampajānakārī** nāma. Dutiyañhi jhānaṃ vacīsaṅkhāravirahato visesato tuṇhībhāvo nāmāti.

Ayampi nayo purimanayato visesanayattā idhāpi āharitvā vattabbo. Tathā hesa abhidhammaṭṭhakathādīsu (vibha. aṭṭha. 523) “ayaṃ panettha aparopi nayo”ti ārabhitvā (2.0111) yathāvuttanayo vibhāvitoti. “Evaṃ kho mahārājā”ti-ādi yathānididhiṭṭhassa atthassa nigamanam, tasmā tattha niddesānurūpaṃ atthaṃ dassento “**evan**”ti-ādimāha. **Satisampayuttassa sampajaññassāti** hi niddesānurūpaṃ atthava-canaṃ. Tattha vinicchayo vuttoyeva. **Evanti** iminā vuttappakārena abhikkantaṭṭhā-kantādīsu sattasu ṭhānesu paccekaṃ catubbidhena pakārenāti attho.

Santosakathāvaṇṇanā

215. Atthadassanena padassapi viññāyamānattā padamanapekkhitvā santosassa attani atthitāya bhikkhu santuṭṭhoti pavuccatīti atthamattaṃ dassetuṃ “**itarītarapaccayasantosenā samannāgato**”ti vuttaṃ. Santussati na luddho bhavatīti hi padanibbacanaṃ. Apica padanibbacanavasena atthe vutte yassa santosassa attani atthibhāvato santuṭṭho nāma, so apākaṭoti taṃ pākaṭakaraṇatthaṃ “**itarītarapaccayasantosenā samannāgato**”ti atthamattamāha, cīvarādike yattha katthaci kappiyapaccaye santosenā samaṅgībhūtoti attho. Itara-saddo hi aniyamavacano dvikkhattuṃ vuccamāno yaṃ kiñci-saddena samānattho hoti. Tena vuttaṃ “yattha katthaci kappiyapaccaye”ti. Atha vā itaraṃ vuccati hīnaṃ paṇītato aññattā, tathā paṇītampi hīnato aññattā. Aññamaññāpekkhāsiddhā hi itaratā, tasmā hīnena vā paṇītena vā cīvarādikappiyapaccayena santosenā samaṅgībhūtoti attho daṭṭhabbo. Santussati tena, santussanamattanti vā **santoso**, tathā pavatto alobho, alobhapadhānā vā cattāro khandhā. Labhanaṃ **lābho**, attano lābhassa anurūpaṃ santoso **yathālābhasantoso**. Balanti kāyabalaṃ, attano balassa anurūpaṃ santoso **yathābalasantoso**. Sārūppanti sappāyaṃ patirūpaṃ bhikkhuno anucchavikatā, attano sārūppassa anurūpaṃ santoso **yathāsārūppasantoso**.

Aparo nayo- labbhateti **lābho**, yo yo lābho **yathālābhaṃ**, itarītarapaccayo, yathālābhena santoso **yathālābhasantoso**. Balassa anurūpaṃ pavattatīti **yathābalaṃ**, attano balānucchavikapaccayo, yathā-saddo cettha sasādhanam anurūpakiriyaṃ (2.0112) vadati, yathā taṃ “adhicittan”ti ettha adhi-saddo sasādhanam adhikarānakiriyaṃ. Yathābalena santoso **yathābalasantoso**. Sārūppati patirūpaṃ bhavati, sobhanaṃ vā āropetīti **sārūppam**, yaṃ yaṃ sārūppam **yathāsārūppam**, Bhikkhuno sappāyapaccayo, yathāsārūppena santoso **yathāsārūppasantoso**. Yathāvuttaṃ pabhedamanugatā vaṇṇanā **pabhedavaṇṇanā**.

Idhāti sāsane. **Aññaṃ na patthetīti** appattapatthanabhāvamāha, **labhantopi na gaṇhātīti** pattapatthanābhāvaṃ. Paṭhamena appattapatthanābhāveyeva vutte yathāladdhato aññassa apatthanā nāma appicchatāyapi siyā pavatti-ākāroti appicchatāpasaṅgabhāvato tatopi nivattameva santosassa sarūpaṃ dassetuṃ dutyena pattapatthanābhāvo vuttoti daṭṭhabbaṃ. Evamuparipi. **Pakatidubbaloti** ābādhādivirahepi sabhāvadubbalo. Samāno silādibhāgo yassāti **sabhāgo**, saha vā silādīhi guṇabhāgehi vattatīti **sabhāgo**, lajjīpesalo bhikkhu, tena. **Taṃ parivatte tvāti** pakatidubbalādīnam garucīvaram na phāsubhāvāvaham, sarīrakhedāva-

hañca hotīti payoJanavasena parivattanaṃ vuttaṃ, na atricchatādivasena. Atri-
cchatādippakārena hi parivattetvā lahukacīvaraparibhogo santosavirodhī hoti,
tassa pana tadabhāvato yathāvuttappayoJanavasena parivattetvā lahukacīvarapa-
ribhogopi na santosavirodhīti āha **“lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti”** ti. Payoja-
navasena parivattetvā lahukacīvaraparibhogopi na tāva santosavirodhī, pageva
tathā aparivattetvā paribhogeti sambhāvitassa atthassa dassanattañhettha api-
saddaggaṇaṃ. Cīvaraniddesepe **“pattacīvarādīnaṃ aññataran”** ti vacanaṃ
yathārutaṃ gahitāvasesapaccayasantosassa cīvarasantose samavarodhitādassa-
natthaṃ. “Therako ayamāyasmā mallako” ti-ādīsu theravohārassa paññattima-
ttepe pavattito dasavassato pabhuti ciravassapabbajitesveva idha pavattiñāpa-
natthaṃ **“therānaṃ cirapabbajitānan”** ti vuttaṃ, **therānanti** vā saṅghattheraṃ
vadati. **Cirapabbajitānanti** pana tadavasese vuḍḍhabhikkhū. **Saṅkārakūṭāditoti**
kacavararāsi-ādito. **Anantakānī** Ti nantakāni pilotikāni. “A-kāro (2.0113) cettha
nipātamattan” ti (vi. va. aṭṭha. 1165) **vimānaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ. Tathā cāhu
“nantakaṃ kappāṭo jīṇṇavasanaṃ tu paṭaccaran” ti natthi dasāsaṅkhāto anto koṭi
yesanti hi **nantakāni**, na-saddassa tu anādesse **anantakānī** tipi yujjati. Saṅketakovi-
dānaṃ pana ācariyānaṃ tathā avuttattā vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. **“Sanantakānī”**-
tipi pāṭho, nantakena saha saṃsibbitāni paṃsukūlāni cīvarānīti attho. **Saṅghāṭinti**
tiṇṇaṃ cīvarānaṃ aññataraṃ cīvaraṃ. Tiṇipi hi cīvarāni saṅghaṭitattā “saṅghāṭi” ti
vuccanti. Mahaggaṃ cīvaraṃ, bahūni vā cīvarāni labhitvā tāni vissajjetvā tada-
ññassa gahaṇampi mahicchatādinaye aṭṭhatvā yathāsāruppanaye eva ṭhitattā na
santosavirodhīti āha **“tesaṃ ...pe... dhārentopi santuṭṭhova hoti”** ti. Yathāsāruppa-
nayena yathāladdhaṃ vissajjetvā tadaññagahaṇampi na tāva santosavirodhī,
pageva anaññagahaṇena yathāladdhasseva yathāsāruppaṃ paribhogeti sambhā-
vitassa atthassa dassanattañhettha **api**-saddaggaṇaṃ, evaṃ sesapaccaye-
supi yathābalayathāsāruppaniddesesu api-saddaggaṇe adhippāyo veditabbo.

Pakativiruddhanti sabhāveneva asappāyaṃ. Samaṇadhammakaraṇasīsena
sappāyapaccayapariyesanaṃ, paribhuñjanañca visesato yuttataranti atthantaraṃ
viññāpetuṃ “yāpentopi” ti avatvā **“samaṇadhammaṃ karontopi”** ti vuttaṃ. **Missakā-**
hāranti taṇḍulamuggādīhi nānāvidhapubbaṇṇāparaṇṇehi missetvā kataṃ āhāraṃ.

Aññampi senāsane yathāsāruppasantosaṃ dassento āha **“yo hī”** ti-ādi.
Paṭhame hi naye yathāladdhassa vissajjanena, dutiye pana yathāpattassa asa-
mpaṭicchanena yathāsāruppasantoso vuttoti ayametesam viseso. **Hi**-Saddo
cettha pakkhantarajotako. **Majjhimāgamaṭṭhakathāyaṃ** pana pi-saddo dissati. **“Utta-**
masenāsanam nāma pamādaṭṭhānan” ti vatvā tabbhāvameva dassetuṃ **“tattha**
nisinnassā” ti-ādi vuttaṃ. **Niddābhibhūtassāti** thinamiddokkamanena cittacetasika-
gelaññabhāvato bhavaṅgasantatisaṅkhātāya niddāya abhibhūtassa, niddāyanta-
ssāti attho. **Paṭibujjhatoti** tathārūpena ārammaṇantarena paṭibujjhanatassa paṭibu-
jjhanahetu (2.0114) kāmavitakkā pātubhavantīti vuttaṃ hoti. **“Paṭibujjhanato”** tipi
hi katthaci pāṭho dissati. **Ayampī** Ti paṭhamanayaṃ upādāya vuttaṃ.

Tesaṃ ābhatenāti tehi therādīhi ābhatena, tesaṃ vā yena kenaci santakenāti
ajjhāharitvā sambandho. **Muttaharītakanti** gomuttaparibhāvitam, pūtibhāvena vā

mocitaṃ chaḍḍitaṃ harītakam, idāni pana potthakesu “gomuttaharītakan”ti pāṭho, so na porāṇapāṭho tabbaṇṇanāya (dī. ni. ṭī. 1.215) viruddhattā. **Catumadhuranti majjhimāgamavare mahādhammasamādānasutte** (ma. ni. 1.484 ādayo) vuttaṃ dadhimadhusappiphāṇitasaṅkhātaṃ catumadhuraṃ, ekasmiṅca bhājane catumadhuraṃ ṭhapetvā tesu yadicchasi, taṃ gaṇhāhi bhanteti attho. “**Sacassā**”ti-ādinā tadubhayassa rogavūpasamanabhāvaṃ dasseti. **Buddhādīhi vaṇṇitanti** “pūtimuttabhessajjaṃ nissāya pabbajjā”ti-ādinā (mahāva. 73, 128) sammāsambuddhādīhi pasatthaṃ. Appicchatāvisiṭṭhāya santuṭṭhiyā niyojanato paramena ukkaṃsagatena santosena santussatīti **paramasantuṭṭho**.

Kāmañca santosappabhedā yathāvuttatopi adhikatarā cīvare vīsati santosā, piṇḍapāte pannarasa, senāsane ca pannarasa, gilānapaccaye vīsati, idha pana saṅkhepena dvādasavidhoyeva santoso vutto. Tadadhikatarappabhedo pana catu-raṅguttare **mahā-ariyavaṃsasuttaṭṭhakathāya** (a. ni. aṭṭha. 2.4.28) gaḥetabbo. Tenāha “**iminā panā**”ti-ādi. Evaṃ “idha mahārāja bhikkhu santuṭṭho hotī”ti ettha puggalādhiṭṭhānaniddiṭṭhena santuṭṭhapadeneva santosappabhedam dassetvā idāni “kāyaparihārikena cīvarena kucchiparihārikena piṇḍapātenā”ti-ādi desanānūrūpaṃ tena santosena santuṭṭhassa anucchavikaṃ paccayappabhedam, tassa ca kāyakucchiparihāriyabhāvaṃ vibhāvento evamāhāti ayamettha sambandho. Kāmañcassa cīvarapiṇḍapāteheva yathākkamaṃ kāyakucchiparihāriyehi santuṭṭhatā pāḷiyam vuttā, tathāpi sesaparikkhāracatukkena ca vinā vicaraṇamayuttaṃ, sabbattha ca kāyakucchiparihāriyatā laddhabbāti aṭṭhakathāyaṃ ayaṃ vinicchayo vuttoti daṭṭhabbaṃ. **Dantakaṭṭhacchedanavāsīti** lakkhaṇamattaṃ tadaññakicca-ssāpi tāya sādhetabbatā, tena vakkhati “mañcapīṭhānaṃ aṅgapādacīvarakuṭida-ṇḍakasajjanakāle cā”ti-ādi. Vuttampi cetam porāṇaṭṭhakathāsu “na hetam katthacipi pāḷiyamāgatan”ti.

Bandhananti (2.0115) kāyabandhanaṃ. **Parissāvanena** parissāvanañca, tena sahāti vā attho. Yutto kammaṭṭhānabhāvanāsaṅkhāto yogo yassa, tasmim vā yogo yuttoti **yuttayogo**, tassa.

Kāyam pariharanti posenti, kāyassa vā parihāro posanamattaṃ payojanamete-
hīti **kāyaparihāriyā** ka-kārassa ya-kāraṃ katvā. Posanañcetta vaḍḍhanaṃ, bharaṇam vā, tathā **kucchiparihāriyāpi** veditabbā. Bahiddhāva kāyassa upakāra-
kabhāvena kāyaparihāriyatā, ajjhoharaṇavasena sarīraṭṭhitiyā upakārakabhāvena
kucchiparihāriyatāti ayametesam viseso. Tenāha “**ticīvaraṃ tāvā**”ti-ādi. “**Parihara-
tī**”ti etassa **posetīti** atthavacanaṃ. **Itīti** nidassane nipāto, evam vuttanayena kāya-
parihāriyam hotīti kāraṇajotane vā, tasmā posanato kāyaparihāriyam hotīti. Eva-
muparipi. **Cīvarakaṇṇenāti** cīvarapariyantena.

Kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāleti kuṭiyā samantato vilimpanena sammatṭhakarāṇa-
kāle.

Aṅgam nāma mañcapīṭhānaṃ pādūpari ṭhapito padhānasambhāraviseso. Yattha padarasañcinanapiṭṭhi-apassayanādīni karonti, yo “aṭṭani”tipi vuccati.

Madhuddumapupphaṃ **madhukam** Nāma, makkhikāmadhūhi katapūvaṃ vā. **Parikkhāramattā** parikkhārapamāṇam. **Seyyam pavisantassāti** paccattharaṇaku-

ñcikānaṃ tādise kāle paribhuttabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenāha “**tatraṭṭhakaṃ paccattharaṇaṃ**” ti. Attano santakabhāvena paccattharaṇādhiṭṭhānena adhiṭṭha-hitvā tattheva senāsane tiṭṭhanakañhi “tatraṭṭhakan” ti vuccati. Vikappanavacanato pana tesamaññatarassa navamatā, yathāvuttapaṭipāṭiyā cettha navamabhāvo, na tu tesam tathāpatiniyataabhāvena. Kasmāti ce? Tathāyeva tesamadhāraṇato. Esanayo dasamādīsupi. Telaṃ paṭisāmetvā haritā veḷunāḷi-ādikā **telanāḷi**. Nanu santuṭṭhapuggaladassane santuṭṭhova aṭṭhaparikkhāriko dassetabboti anuyoge yathārahaṃ tesampi santuṭṭhabhāvaṃ dassento “**etesu cā**” ti-ādimāha. Mahanto parikkhārasaṅkhāto bhāro etesanti **mahābhārā**, ayaṃ adhunā pāṭho, **ācariyadhammapālattherena** pana “**mahāgajā**” ti pāṭhassa diṭṭhattā “dupposabhāvena (2.0116) mahāgajā viyāti mahāgajā” ti (dī. ni. ṭī. 1.215) vuttaṃ, na te ettakehi parikkhārehi “mahicchā, asantuṭṭhā, dubbharā, bāhullavuttino” ti ca vattabbāti adhippāyo. Yadi itarepi santuṭṭhā appicchatādisabhāvā, kimetesampi vasena ayaṃ desanā icchitāti codanaṃ sodhetuṃ “**bhagavā panā**” ti-ādi vuttaṃ. Aṭṭhaparikkhārikassa vasena imissā desanāya icchitabhāvo kathaṃ viññāyatīti anuyogampi apaneti “**so hī**” ti-ādinā, tasseva tathā pakkantabhāvena “kāyaparihārikena cīvarenā” ti-ādi pāṭiyā योग्यतो tassa vasena icchitabhāvo viññāyatīti vuttaṃ hoti. Vacanīyassa hetubhāvadassanena hi vācakassāpi hetubhāvo dassitoti. Evañca katvā “**iti imassā**” ti-ādi laddhaguṇavacanampi upapannaṃ hoti. Sallahukā vutti jīvikā yassāti **sallahukavutti**, tassa bhāvo **sallahukavuttitā**, taṃ. **Kāyapārihāriyenā**ti bhāvappadhānaniddeso, bhāvalopaniddeso vāti dasseti “**kāyaṃ pariharaṇamattakenā**” ti iminā, kāyaposanappamāṇenāti attho. Tathā **kucchiparihāriyenā** Ti etthāpi. Vuttanayena cettha dvidhā vacanatto, **ṭīkāyaṃ** (dī. ni. ṭī. 1.215) pana paṭhamassa vacanattassa heṭṭhā vuttattā dutiyova idha vuttoti daṭṭhabbaṃ. Mamāyanataṇhāya **āsaṅgo**. Pariggahataṇhāya **bandho**. **Jiyāmuttoti** dhanujiyāya mutto. **Yūthāti** hatthigaṇato. Tidhā pabhinnamado **madahatthī**. **Vanapabbhāranti** vane pabbhāraṃ.

Catūsu disāsu sukhavīhāritāya sukhavīhāraṭṭhānabhūtā, “ekam disaṃ pharivā”-ti-ādinā (dī. ni. 3.308; ma. ni. 1.77, 459, 509; 2.309) vā nayena brahmavīhārabhāvanāpharaṇaṭṭhānabhūtā catasso disā etassāti **catuddiso**, so eva **cātuddiso**, Catasso vā disā **catuddisaṃ**, Vuttanayena tamassāti **cātuddiso** yathā “saddho”ti. Tāsveva disāsu katthacipi satte vā saṅkhāre vā bhayena na paṭihanati, sayam vā tehi na paṭihaññateti **appaṭigho**. **Santussamānoti** sakena, santena vā, samameva vā tussanako. **Itarītarenāti** yena kenaci paccayena, uccāvacena vā. Paricca sayanti pavattanti kāyacittāni, tāni vā parisayanti abhibhavanti **parissayā**, sīhabyagghādayo bāhirā, kāmacchandādayo ca ajjhakkā kāyacittupaddavā, upayo-gatthe (2.0117) cetam sāmivacanaṃ. **Sahitāti** adhivāsanakhantiyā, vīriyādidhammehi ca yathārahaṃ khantā, gahantā cāti attho. Thaddhabhāvakarabhayābhāvena **achambhī**. **Eko careti** asahāyo ekākī hutvā carituṃ viharituṃ sakkuṇeyya. Samatthane hi **eyya**-saddo yathā “ko imaṃ vijaṭṭhaya jaṭan”ti (saṃ. ni. 1.23) khagga-visāṇakappatāya ekavīhārīti dasseti “**khaggavisāṇakappo**”ti iminā. Saṅghānena khaggasadisam ekameva matthake uṭṭhitam visāṇam yassāti **khaggo**; khaggasaddena taṃsadisavisāṇassa gahitattā, mahimsappamāṇo migaviseso, yo loke “palāsādo, gaṇṭhako”ti ca vuccati, tassa visāṇena ekībhāvena sadisoti attho. Apica ekavīhāritāya khaggavisāṇakappoti dassetumpi evam vuttam. Vitthāro panassā attho **khaggavisāṇasuttavaṇṇanāyam**, (su. ni. aṭṭha. 1.42) **cūlaniddese** (cūlani. 128) ca vuttanayena veditabbo.

Evam vaṇṇitanti khaggavisāṇasutte bhagavatā tathā desanāya vivaritam, thomitam vā. Khaggassa nāma migassa visāṇena kappo sadiso tathā. Kasaddo hettha “satthukappena vata bho kira sāvakena saddhiṃ mantayamānā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.260) viya paṭibhāge vattati, tassa bhāvo **khaggavisāṇakappatā**, tam so āpajjati sambandho.

Vātābhīghātādīhi siyā sakuṇo chinnapakko, asaṅjātapakko vā, idha pana ḍetuṃ samattho sapakkhikova adhippetoti visesadassanattam paḷiyam “**pakkhī sakuṇo**”ti vuttam, na tu “ākāse antalikkhe caṅkamatī”ti-ādīsu (paṭi. ma. 3.11) viya pariyāyamattadassanattanti āha “**pakkhayutto sakuṇo**”ti. **Uppatati** uddham patati gacchati, pakkhandati attho. **Vidhunantāti** vibhindantā, vicālentā vā. **Ajjatanāyāti** ajjabhāvattāya. Tathā **svātanāyāti** etthāpi. Attano pattam eva bhāro yassāti **sapattabhāro**. Mamāyanatanābhābhāvena **nissaṅgo**. Pariggahatanābhābhāvena **nirapekkho**. Yena **kāmanti** yatha attano ruci, tatha. Bhāvanapuṃsakaṃ vā etaṃ. Yena yathā pavatto kāmoti hi **yenakāmo**, tam, yathākāmanti attho.

Nīvaraṇappahānakathāvaṇṇanā

216. Pubbe (2.0118) vuttasseva atthacatukkassa puna sampiṇḍetvā kathanam kimatthanti adhippāyena anuyogaṃ uddharitvā sodheti “**so ...pe... kiṃ dasseti**”-ti-ādinā. **Paccayasampattinti** sambhārapāripūriṃ. **Ime cattāro**ti silasaṃvaro indriyasamvaro sampajaññaṃ santosoti pubbe vuttā cattāro āraññikassa sambhārā. **Na ijjhatī**ti na sampajjati na saphalo bhavati. Na kevalam anijhanamattam, atha kho

ayampi dosoti dasseti “**tiracchānagatehi vā**” ti-ādinā. **Vattabbatam āpajjati** “asu-kassa bhikkhuno araññe tiracchānagatānaṃ viya, vanacarakānaṃ viya ca nivāsana-mattameva, na pana araññavāsānucchavikā kāci sammāpaṭipatti atthi” ti apavā-davasena vacanīyabhāvamāpajjati, imassatthassa pana dassanena virujjhanato saddhiṃ-saddo na porāṇoti daṭṭhabbaṃ. Atha vā āraññakehi tiracchānagatehi, vanacaravisabhāgajanehi vā saddhiṃ vipaṭipattivasena vasanīyabhāvaṃ āpa-jjati. “Na bhikkhave paṇidhāya araññe vatthabbaṃ, yo vaseyya, āpatti dukkaṭassā” -ti-ādīsu (pārā. 223) viya hi **vatthabba**-saddo vasitabbapariyāyo. Tathā hi **vibhaṅga-ṭṭhakathāyampi** vuttaṃ “evarūpassa hi araññavāso kāḷamakkāṭa-acchataraccha-dīpimigānaṃ aṭavivāsasadiṭṭhi hoti” ti (vibha. aṭṭha. 526) **adhivatthāti** adhivasantā. Paṭhamam **bheravasaddam sāventi**. Tāvata apalāyantassa **hatthehi** pi sīsam paharivā palāpanākāraṃ karontīti ācariyasāriputtattherena kathitaṃ. Evaṃ byatirekato paccayasampattiyā dassitabhāvaṃ pakāsetvā idāni anvayatopi pakāsetum “**yassa panete**” ti-ādi vuttaṃ. Katham ijjhatīti āha “**so hī**” ti-ādi. **Kāḷako tilakoti** vaṇṇavikārā-panarogavasena aññattha pariyāyavacanaṃ. Vuttañhi-

“Dunnāmakañca arisaṃ, chaddiko vamathūrito;
davathu paritāpotha, tilako tilakāḷako” ti.

Tilasaṅghānaṃ viya jāyatīti hi **tilako**, kāḷo hutvā jāyatīti **kāḷako**. Idha pana paṇṇa-ttivītikkamasañkhātānaṃ thullavajjaṃ kāḷakasadisattā **kāḷakaṃ**, micchāvītikkamasa-ñkhātānaṃ aṇumattavajjaṃ tilakasadisattā **tilakanti** (2.0119) ayaṃ viseso. **Tanti** tathā uppāditaṃ pītiṃ. Vigatabhāvena upaṭṭhānato khayavayavasena sammasanaṃ. Khīyanaṭṭhena hi **khayova** vigato, viparīto vā hutvā ayanatṭhena **vayotipi** vuccati. **Ariyabhūmi** nāma lokuttarabhūmi. **Itīti** ariyabhūmi-okkamanato, deva-tānaṃ vaṇṇabhaṇanato vā, tattha tattha devatānaṃ vacanaṃ sutvā tassa yaso patthaṭoti vuttaṃ hoti, evañca katvā heṭṭhā vuttaṃ ayasapattharaṇampi devatāna-mārocanavasenaṅgāti gahetabbaṃ.

Vivitta-saddo janaviveketi āha “**suññan**” ti. Taṃ pana janasaddanigghosābhā-vena veditabbaṃ saddakaṅṭhakattā jhānassāti dassetum “**appasaddam appaniggho-santi attho**” ti vuttaṃ. Janakaggahaṇeneva hi idha jaññaṃ gahitaṃ. Tathā hi vuttaṃ **vibhaṅge** “yadeva taṃ appanigghosaṃ, tadeva taṃ vijanavātan” ti (vibha. 533). **Appasaddanti** ca pakatisaddābhāvamāha. **Appanigghosanti** nagaraniggho-sādisaddābhāvaṃ. Īdisesu hi byañjanaṃ sāvasesaṃ viya, attho pana niravase-soti aṭṭhakathāsu vuttaṃ. **Majjhimāgamaṭṭhakathāvaṇṇanāyaṃ** (ma. ni. aṭṭha. 3.364) pana **ācariyadhammapālatthero** evamāha “appasaddassa parittapariyāyaṃ manasi katvā vuttaṃ ‘byañjanaṃ sāvasesaṃ siyā’ ti. Tenāha ‘na hi tassā’ ti-ādi. **Appasaddo** panettha abhāvatthotipi sakkā viññātuṃ ‘appābādhatāñca sañjānāmī’ -ti-ādīsu (ma. ni. 1.225) viyā” ti. Tamatthaṃ **vibhaṅgapāliya** (vibha. 528) saṃsa-ndanto “**etadevā**” ti-ādimāha. **Etadevāti** ca mayā saṃvaṇṇiyamānaṃ nissaddataṃ evāti attho. **Santikepīti** gāmādīnaṃ samīpepi edisaṃ vivittaṃ nāma, pageva dūreti attho. **Anākiṇṇanti** asaṅkiṇṇaṃ asambādhaṃ. Yassa senāsanassa samantā gāvutampi aḍḍhayaḍḍhayaṃ pabbatagahanaṃ vanagahanaṃ nadīga-hanaṃ hoti, na koci avelāya upasaṅkamaṃ sakkoti, idaṃ santikepi anākiṇṇaṃ

nāma. **Setī**ti sayati. **Āsatī**ti nisīdati. “**Etthā**”ti iminā **senā**-saddassa, **āsana**-saddassa ca adhikaraṇatthabhāvaṃ dasseti, **ca**-saddena ca tadubhayapadassa catthasamāsabhāvaṃ. “**Tenāhā**”ti-ādinā **vibhaṅgapāḷi**meva āharati.

Idāni tassāyevattham senāsanappabhedadassanavasena vibhāvetum “**apicā**”-ti-ādi vuttam. Vibhaṅgapāḷiyam nidassananayena sarūpato dassitasenāsana-sseva hi ayam vibhāgo. Tatha **vihāro** pākāraparicchinnō sakalo (2.0120) āvāso. **Aḍḍhayogo** dīghapāsādo, “garuḷasaṅghānapāsādo”tipi vadanti. **Pāsādo** caturassapāsādo. **Hammiyam** Muṇḍacchadanapāsādo. **Aṭṭo** paṭirājūnam paṭibāhanayoggo catupañcabhūmako patissayaviseso. **Māḷo** ekakūṭasaṅgahito anekakoṇavanto patissayaviseso. Aparō nayo- **vihāro** dīghamukhapāsādo. **Aḍḍhayogo** ekapassachadanakageham. Tassa kira ekapasse bhitti uccatarā hoti, itarapasse nīcā, tena tam ekachadanakam hoti. **Pāsādo** Āyatacaturassapāsādo. **Hammiyam** muṇḍacchadanakam candikaṅgaṇayuttam. **Guhā** kevalā pabbataguhā. **Leṇam** dvārabandham pabbhāram. Sesam vuttanayameva. “Maṇḍapotī sākhaṃmaṇḍapo”ti (dī. ni. ṭī. 1.216) evam **ācariyadhammapālattherena**, aṅguttaraṭṭikākārena ca **ācariyasāriputtattherena** Vuttam.

Vibhaṅgaṭṭhakathāyam (vibha. aṭṭha. 527) pana **vihāro**ti samantā parihāra-patham, antoyeva ca rattitṭhānadivāṭṭhānāni dassetvā katasenāsanam. **Aḍḍhayogoti** supaṇṇavaṅkageham. **Pāsādoti** dve kaṇṇikāni gahetvā kato dīghapāsādo. **Aṭṭoti** paṭirājādipaṭibāhanattham iṭṭhakāhi kato bahalabhittiko catupañcabhūmako patissayaviseso. **Māḷoti** bhojanasālāsadiso maṇḍalamāḷo. **Vinayaṭṭhakathāyam** pana “ekakūṭasaṅgahito caturassapāsādo”ti (pārā. aṭṭha. 2.482-487) vuttam. **Leṇanti** pabbatam khaṇitvā vā pabbhārassa appahonakaṭṭhāne kuṭṭam utṭhāpetvā vā katasenāsanam. **Guhāti** bhūmidari vā yattha rattindivam dīpam laddhum vaṭṭati, pabbataguhā vā bhūmiguhā vāti vuttam.

Tam āvasathabhūtam patissayasenāsanam viharitabbaṭṭhena, viharatṭhāna-ṭṭhena ca **vihārasenāsanam nāma**. Masārakādicatubbidho **mañco**. Tathā **pīṭham**. Uṇṇabhisi-ādipañcavidhā **bhisi**. Sīsappamāṇam **bimbohanam**. Vitthārato vidatthi-caturaṅgulatā, dīghato mañcavitthārappamāṇatā cettha sīsappamāṇam. Masārakādīni mañcapīṭhabhāvato, bhisi-upadhānañca mañcapīṭhasambandhato **mañcapīṭhasenāsanam**. Mañcapīṭhabhūtañhi senāsanam, mañcapīṭhasambandhañca sāmāññaniddesena, ekasesena vā “mañcapīṭhasenāsanam”ti vuccati. **Ācariyasāriputtattheropi** evameva vadati. **Ācariyadhammapālattherena** pana “mañcapīṭhasenāsananti mañcapīṭhañceva mañcapīṭhasambandhasenāsanāñcā”ti (dī. ni. ṭī. 1.216) vuttam. **Cimilikā** (2.0121) nāma sudhāparikkammakatāya bhūmiyā vaṇṇānurakkhaṇattham paṭakhaṇḍādīhi sibbetvā katā. **Cammakhaṇḍo** nāma sīhabyaggha-dīpitaracchacammādīsipi yam kiñci cammam. **Aṭṭhakathāsu** (pāci. aṭṭha. 112; vi. saṅga. aṭṭha. 82) hi senāsanaparibhoge paṭikkhattacammam na dissati. **Tiṇasanthāro**ti yesam kesañci tiṇānam santhāro. Eseva nayo **paṇṇasanthārepi**. Cimilikādi bhūmiyam santharitabbaṭṭhāya **santhasenāsanam**. **Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti** ṭhapetvā vā etāni mañcādīni yattha bhikkhū sannipatanti, **sabbametam senāsanam** nāmāti evam vuttam avasesam rukkhāmūlādipaṭikkamitabbaṭṭhānam

abhisankharaṇābhāvato kevalaṃ sayanassa, nissajjāya ca okāsabhūtattā **okāsasenāsanam**. **Senāsanaggahaṇenāti** “vivittaṃ senāsanāna”ti iminā senāsanasaddena vivittasenāsanassa vā ādānena, vacanena vā gahitameva sāmaññajotanāya visese avaṭṭhānato, visesatthinā ca visesassa payujjitabbato.

Yadevaṃ kasmā “araññaṇa”ti-ādi puna vuttanti anuyogena “**idha panassā**”ti-ādi-māha. Evaṃ gahitesupi senāsanesu yathāvuttassa bhikkhuno anucchavikameva senāsanam dassetukāmattā puna evaṃ vuttanti adhippāyo. “**Bhikkhunīnam vasena āgatan**”ti idaṃ vinaye āgatameva sandhāya vuttaṃ, na abhidhamme. Vinaye hi **gaṇamhā-ohīyanasikkhāpade** (pāci. 691) bhikkhunīnam araññakadhutaṅgassa paṭikkhittattā idampi ca tāsam araññaṇam nāma, na pana pañcadhanusatikam pacchimaṃ araññaṇameva senāsanam, idampi ca tāsam gaṇamhā-ohīyanāpattikaram, na tu pañcadhanusatikādimeva araññaṇam. Vuttañhi tattha-

“Ekā vā gaṇamhā ohīyeyyāti agāmake araññe dutiyikāya bhikkhuniyā dassa-nūpacāram vā savanūpacāram vā vijahantiyā āpatti thullaccayassa, vijahite āpatti saṅghādisesassā”ti.

Vinayaṭṭhakathāsupi (pāci. aṭṭha. 692) hi tathāva attho vuttoti. Abhidhamme pana “araññaṇanti nikkhamitvā bahi indakhilā sabbametaṃ araññaṇa”ti (vibha. 529) āgataṃ. Vinayasuttantā hi ubhopi pariyāyadesanā nāma, abhidhammo pana nippariyāyadesanā, tasmā yaṃ na gāmapadesantogadhaṃ, taṃ araññaṇanti nippariyāyena dassetuṃ tathā vuttaṃ. Indakhilā bahi nikkhamitvā yaṃ ṭhānaṃ pavattaṃ (2.0122), sabbametaṃ araññaṇam nāmāti cettha attho. **Āraññaṇakam**

nāma ...pe... pacchimanti idaṃ pana suttantanayena āraññakasikkhāpade (pārā. 652) āraññikaṃ bhikkhuṃ sandhāya vuttaṃ **imassa bhikkhuno anurūpaṃ**, tasmā **visuddhimagge dhutaṅganiddese** (visuddhi. 1.19) yaṃ **tassa lakkhaṇaṃ vuttaṃ**, taṃ yuttameva, ato tatha vuttanayena gahetabbanti adhippāyo.

Sandacchāyanti sītacchāyaṃ. Tenāha “**tattha hī**”ti-ādi. **Rukkhamūlanti** rukkha-samīpaṃ. Vuttañhetam “yāvatā majjhanhike kāle samantā chāyā pharati, nivāte paṇṇāni nipatanti, ettāvatā rukkhamūlan”ti. **Pabbatanti** suddhapāsāṇasuddhapaṃsu-ubhayamissakavasena tividhopi pabbato adhippeto, na silāmayo eva. **Se-Saddo pana avisesato pabbatapariyāyoti katvā evaṃ vuttaṃ**. “**Tattha hī**”ti-ādinā tadubhayassa anurūpaṃ dasseti. **Disāsu khāyamānāsūti** dasasu disāsu abhimukhībhāvena dissamānāsu. Tathārūpenapi kāraṇena siyā cittassa ekaggatāti etaṃ vuttaṃ, sabbadisāhi āgatena vātena bījyamānabhāvahetudassanattanti keci. **Kaṃ vuccati udakaṃ** pipāsavinodanassa kārakattā. “**Yaṃ nadītumbantipi nadīkuñjantipi vadanti**, taṃ kandaranti apabbatapadesepi vidugganadīnivattanapadesaṃ kandaranti dasseti”ti (vibha. mūlaṭī. 530) **ācariyānandatthero**, Teneva viññāyati “nadītumbanadīkuñjasaddā nadīnivattanapadesavācakā”ti. Nadīnivattanapadeso ca nāma nadiyā nikkhamana-udakena puna nivattitvā gato viduggapadeso. “Apabbatapadesepi”ti vadanto pana aṭṭhakathāyaṃ nidassanamattena paṭhamam pabbatapadesanti vuttaṃ, yathāvutto pana nadīpadesopi kandaro evāti dasseti.

“**Tattha hī**”ti-ādināpi nidassanamatteneva tassānurūpabhāvamāha. **Ussāpe-tvāti** puñjaṃ katvā. “Dvinnaṃ pabbatānampi āsannatare ṭhitānaṃ ovarakādisa-disaṃ vivaraṃ hoti, ekasmiṃyeva pana pabbate umaṅgasadisaṃ”ti vadanti ācariyā. Ekasmiṃyeva hi umaṅgasadisaṃ antoleṇaṃ hoti upari paṭicchannattā, na dvīsu tathā appaṭicchannattā, tasmā “umaṅgasadisaṃ”ti idaṃ “ekasmiṃ yevā”ti iminā sambandhaniyaṃ. “Mahāvivaraṃ”ti idaṃ pana ubhayehipi. **Umaṅgasadisanti** ca “suduṅgāsadisaṃ”ti (dī. ni. ṭī. 1.216) **ācariyena** vuttaṃ. **Suduṅgāti** hi bhūmigharassetam (2.0123) adhivacanaṃ, “taṃ gahetvā suduṅgāya ravantaṃ yakkhinī khipī”ti-ādīsu viya. **Manussānaṃ anupacāraṭṭhānanti** pakatisaṅcāravasena manussehi na saṅcaritabbaṭṭhānaṃ. Kassanavappanādivasena hi pakatisaṅcārapaṭikkhepo idhādhippeto. Tenāha “**yattha na kasanti na vapanti**”ti. **Ādisa-dena** pana “vanapatthanti vanasaṅṭhānametaṃ senāsanānaṃ adhivacanaṃ, vanapatthanti bhīsanakānametaṃ, vanapatthanti salomahaṃsānametaṃ, vanapatthanti pariyantānametaṃ, vanapatthanti na manussūpacārānametaṃ senāsanānaṃ adhivacanaṃ”ti (vibha. 531) imaṃ **vibhaṅgapāḷisesaṃ** saṅgaṇhāti. **Patthoti** hi pabbatassa samānabhūmi, yo “sānū”tipi vuccati, tassadisattā pana manussānamasaṅcāraṇabhūtaṃ vanaṃ, tasmā patthasadiṣaṃ vanaṃ **vanapatthoti** visesanaparaniṣāto daṭṭhabbo. Sabbesaṃ sabbāsu disāsu abhimukho okāso **abbhokāsoti** āha “**acchannaṃ**”ti, kenaci chadanena antamaso rukkhasākhāyapi na chādītanti attho. Daṇḍakānaṃ upari cīvaraṃ chādetvā katā **cīvarakuṭi**. **Nikkaḍḍhitvā** Ti nīharitvā. Antopabbhāraleṇasadiso palālarāsiyeva adhippeto, itarathā tiṇapaṇṇasanthārasaṅgopi siyāti vuttaṃ “**pabbhāraleṇasadise ālaye**”ti, pabbhārasadise, leṇasadise vāti attho. **Gacchagumbādīnampīti** pi-saddena puri-

manayaṃ sampiṇḍeti.

Piṇḍapātassa pariyesanaṃ **piṇḍapāto** uttarapadalopena, tato paṭikkanto **piṇḍapā-tapaṭikkantoti** āha “**piṇḍapātapariyesanato paṭikkanto**”ti. **Pallaṅkanti** ettha **pa-saddo** “**samantato**”ti **etasmim atthe, tasmā parisamantato añkanaṃ āsanaṃ pallaṅko** Ra-kārassa la-kāraṃ, dvibhāvañca katvā yathā “palibuddho”ti, (mi. pa. 6. 3.6) samantabhāvo ca vāmoruṃ, dakkhiṇoruñca samaṃ ṭhapetvā ubhinnaṃ pādānaṃ aññamaññasambandhanakaraṇaṃ. Tenāha “**samantato ūrubaddhāsana-n**”ti. Ūrūnaṃ bandhanavasena nisajjāva idha pallaṅko, na āharimehi vāḷehi katoti vuttaṃ hoti. **Ābhujitvā**ti ca yathā pallaṅkavasena nisajjā hoti, tathā ubho pāde ābhugge samiñjite katvā, taṃ pana ubhinnaṃ pādānaṃ tathābandhatākaraṇame-vāti āha “**bandhitvā**”ti. **Ujuṃ kāyanti** ettha **kāya-saddo** uparimakāyavisayo heṭṭhi-makāyassa anujukaṃ ṭhapanassa nisajjāvacaneneva viññāpitattāti vuttaṃ “**upa-rimaṃ sarīraṃ ujuṃ ṭhapetvā**”ti. Taṃ pana uparimakāyassa (2.0124) ujukaṃ ṭhapanāṃ sarūpato dasseti “**aṭṭhārasā**”ti-ādinā, aṭṭhārasannaṃ piṭṭhikaṇṭakattṭhi-kānaṃ koṭiyā koṭiṃ paṭipādanameva tathā ṭhapananti adhippāyo.

Idāni tathā ṭhapanassa payojanaṃ dassento “**evañhi**”ti-ādimāha. Tattha **evanti** tathā ṭhapanē sati, iminā vā tathāṭhapanahetunā. **Na paṇamantīti** na onamanti. “**Athassā**”ti-ādi pana paramparapayojanadassanaṃ. **Athāti** evaṃ anonamane. **Vedanāti** piṭṭhigilānādivedanā. **Na paripatatīti** na vigacchati vīthiṃ na vilaṅgheti. Tato eva pubbenāparaṃ visesappattiyā kammaṭṭhānaṃ **vuddhiṃ phātiṃ vepullaṃ upagacchati**. Parisaddo cettha abhisaddapariyāyo abhimukhatthoti vuttaṃ “**kamma-ṭṭhānābhimukhan**”ti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṃyeva purakkhatvāti attho. Parisaddassa samīpatthataṃ dasseti “**mukhasamīpe vā katvā**”-ti iminā, mukhasa samīpe viya citte nibaddhaṃ upaṭṭhāpanavasena katvāti vuttaṃ hoti. Parisaddassa samīpatthataṃ **vibhaṅgapāliyā** (vibha. 537) sādhetuṃ “**tenevā**”ti-ādi vuttaṃ. **Nāsikaggeti** nāsapuṭagge. **Mukhanimittaṃ** nāma uttarō-ṭṭhassa vemajjhappadeso, yattha nāsikavāto paṭihaññati.

Ettha ca yathā “vivittaṃ senāsaṇaṃ bhajati”ti-ādinā (vibha. 508) bhāvanānu-rūpaṃ senāsaṇaṃ dassitaṃ, evaṃ “nisīdati”ti iminā alīnānuddhaccapakkhiko santo iriyāpatho dassito, “pallaṅkaṃ ābhujitvā”ti iminā nisajjāya daḷhabhāvo, “parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā”ti iminā ārammaṇapariggahaṇūpāyoti. **Pa-saddo pariggahaṭṭho** “**pariṇāyikā**”ti-ādīsu (dha. sa. 16) viya. **Mukha-saddo** niyyā-naṭṭho “suññatavimokkhamukhan”ti-ādīsu viya. Paṭipakkhato nikkhamanameva hi niyyānaṃ. Asammosanabhāvo **upaṭṭhānaṭṭho**. **Tatrāti** paṭisambhidānaye. **Parig-gahitaniyyānanti** sabbathā gahitāsammosatāya pariggahitaṃ, pariccattasammo-sapaṭipakkhatāya ca niyyānaṃ **satiṃ katvā**, paramaṃ satinepakkaṃ upaṭṭhape-tvāti vuttaṃ hoti. Ayaṃ **ācariyadhammapālattherassa, ācariyasāriputtattherassa** ca mati. Atha vā “kāyādīsu suṭṭhupavattiyā pariggahitaṃ, tato eva ca niyyānabhā-vayuttaṃ, kāyādipariggahaṇaññasampayuttatāya vā pariggahitaṃ, tatoyeva ca niyyānabhūtaṃ (2.0125) upaṭṭhānaṃ katvāti attho”ti ayaṃ **ācariyānandattherassa** (vibha. mūlaṭi. 537) mati.

217. Abhijjhāyati gijjhāti abhikaṅkhati etāyāti **abhijjhā**, kāmacchandanivaraṇaṃ.

Luccanaṭṭhenāti bhijjanaṭṭhena, khaṇe khaṇe bhijjanaṭṭhenāti atthoti **ācariyadhammapālattherena**, (dī. ni. ṭī. 1.217) **aṅguttaraṭṭhikākārena** ca **ācariyasāriputtattherena** vuttaṃ. Suttasu ca dissati “luccatīti kho bhikkhu lokoti vuccati. Kiñca luccati? Cakkhu kho bhikkhu luccati, rūpā luccanti, cakkhuviññāṇaṃ luccati”ti-ādi. (saṃ. ni. 4.82) **abhidhammaṭṭhakathāyaṃ**, (dha. sa. aṭṭha. 7-13) pana idha ca adhunā potthake “luccanapaluccanaṭṭhenā”ti likhitaṃ. Tattha luccanameva paluccanapariyāyena visesetvā vuttaṃ. Lucasaddo hi apekkhanādi-atthopi bhavati “oloketi”ti-ādīsu, bhijjanapabhijjanaṭṭhenāti attho. **Vaṃsatthapakāsiniyaṃ** pana vuttaṃ “khaṇabhaṅgavasena luccanasabhāvato, cutibhaṅgavasena ca paluccanasabhāvato loko nāmā”ti (vaṃsatthapakāsiniyaṃ nāma mahāvaṃsaṭṭhikāyaṃ paṭhamapari-cchede pañcamagāthā vaṇṇanāyaṃ) keci pana “bhijjana-uppajjanaṭṭhenā”ti atthaṃ vadanti. Āhaccabhāsita vacanātthena virujjhanato, lucasaddassa ca anuppādavācakkattā ayuttamevetāṃ. Apica ācariyehipi “luccanapaluccanaṭṭhenā”ti pāṭhameva ulliṅgetvā tathā attho vutto siyā, pacchā pana paramparābhatavasena pamādalekhattā tattha tattha na diṭṭhoti daṭṭhabbaṃ, na luccati na paluccatīti yo gahitopi tathā na hoti, sveva loko, aniccānupassanāya vā luccati bhijjati vinassatīti gahetabova lokoti taṃgahaṇarahitānaṃ lokuttarānaṃ natthi lokatā, dukkhasaccaṃ vā lokoti vuttaṃ “**pañcupādānakkhandhā loko**”ti. Evaṃ tattha tattha vacanatopi yathāvutto kesañci attho na yuttoti.

Tasmāti pañcupādānakkhandhānameva lokabhāvato. **Vikkhambhanavasenā**ti ettha **vikkhambhanaṃ** tadaṅgappahānavaseneva anuppādanaṃ appavattanaṃ, na pana vikkhambhanappahānavasena paṭipakkhānaṃ suṭṭhupahīnaṃ. “**Pahīnattā**”ti hi tathāpahīnasadisataṃ eva sandhāya vuttaṃ. Kasmāti ce? Jhānassa anadhi-gatattā. Evaṃ pana pubbabhāgabhāvanāya tathā pahānatoyevetaṃ cittaṃ **vigatābhijjhaṃ** nāma, na (2.0126) tu cakkhuviññāṇamiva sabhāvato abhijjhāvira-hitattāti dassetaṃ “**na cakkhuviññāṇasadisenā**”ti vuttaṃ. **Yathā tanti** ettha **tanti** nipāta-mattaṃ, **taṃ** cittaṃ vā. Adhunā muñcanassa, anāgate ca puna anādānassa karaṇaṃ parisodhanaṃ nāmāti vuttaṃ hoti. Yathā ca imassa cittassa pubbabhā-gabhāvanāya parisodhitattā vigatābhijjhatā, evaṃ abyāpannatā, vigatathinami-ddhatā, anuddhatatā, nibbikicchatā ca veditabbāti nidassento “**byāpādapadosaṃ pahāyāti-ādīsupi eseva nayo**”ti āha. **Pūtikummāsādayoti** ābhidosikayavakummā-sādayo. **Purimapakatinti** parisuddhapaṇḍarasabhāvaṃ, iminā vikāramāpajjati atthaṃ dasseti. **Vikārāpattiyāti** purimapakativijahanasañkhātena vikāramāpajjana. “**Ubhayan**”ti-ādinā tulyatthasamāsabhāvamāha. “Yā tasmim samaye cittassa akallatā”ti-ādinā (dha. sa. 1162; vibha. 546) thinassa, “yā tasmim samaye kāyassa akallatā”ti-ādinā ca middhassa **abhidhamme** niddiṭṭhattā “**thinaṃ cittage-laññaṃ, middhaṃ cetasikagelaññaṃ**”ti vuttaṃ. Satipi hi thinamiddhassa añña-maññaṃ avippayoge cittakāyalahutādīnaṃ viya cittacetasikānaṃ yathākkamaṃ taṃtaṃvisesassa yā tesam akallatādīnaṃ visesapaccayatā, ayametesam sabhāvoti daṭṭhabbaṃ. **Diṭṭhāloko** nāma passito rattim candāloka-dīpāloka-ukkāloka-ādi, divā ca sūriyāloka-ādi. Rattimpi divāpi tassa sañjānanasamatthā saññā **ālokasaññā**, tassā ca vigatanīvaraṇāya parisuddhāya atthitā idha adhippetā. Atisayatthavisi-

ṭṭhassa hi atthi-atthassa avabodhako ayamikāroti dassento “**rattimpī**” ti-ādimāha, vigatathinamidhabhāvassa kāraṇattā cetam vuttam. Suttasu pākaṭovāyamatto.

Saratīti **sato**, sampajānātīti **sampajānoti** evam puggalaniddesoti dasseti “**satiyā ca ñāṇena ca samannāgato**” ti iminā. Santesupi aññesu vīriyasamādhi-ādīsu kasmā idameva ubhayaṃ vuttam, vigatābhijjhādīsu vā idaṃ ubhayaṃ avatvā kasmā idheva vuttanti anuyogamapanetum “**idaṃ ubhayan**” ti-ādi vuttam, puggalā-dhiṭṭhānena niddiṭṭhasatisampajāññasaṅkhātāṃ idaṃ ubhayanti attho. **Atikkamivā ṭhitoti** ta-saddassa atītatthataṃ āha, pubbabhāgabhāvanāya pajahanameva ca atikkamanaṃ. “Kathaṃ idaṃ (2.0127) kathaṃ idan” ti pavattatīti **kathaṃkathā**, vicikicchā, sā etassa atthīti **kathaṃkathī**, na kathaṃkathī **akathaṃkathī**, nibbicikicchoti vacanattho, atthamattaṃ pana dassetum “**kathaṃ idaṃ kathaṃ idan**” ti **evam nappavattatīti akathaṃkathī**” ti vuttam. “Kusalesu dhammesū” ti idaṃ “akathaṃkathī” ti iminā sambajjhittabbanti āha “**na vicikicchati, na kaṅkhatīti attho**” ti. **Vacana-tthalakkhaṇādibhedatoti** ettha **ādisaddena paccayapahānapahāyākādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo**. Tepi hi pabhedato vattabbāti.

218. Vaḍḍhiyā gahitaṃ dhanam iṇam nāmāti vuttam “**vaḍḍhiyā dhanam gahetvā**” - ti. Vigato anto **byanto**, So yassāti **byantī**. Tenāha “**vigatantan**” ti, virahitadātabba-iṇapariyantam kareyyāti cetassa attho. **Tesanti** vaḍḍhiyā gahitānam iṇadhanānam. **Pariyanto nāma** taduttari dātabba-iṇaseso. Natthi iṇamassāti **aṇaṇo**. Tassa bhāvo **āṇaṇyam**. Tameva nidānam **āṇaṇyanidānam**, āṇaṇyahetu āṇaṇyakāraṇāti attho. **Āṇaṇyameva** hi nidānam kāraṇamassāti vā **āṇaṇyanidānam**, “pāmojjaṃ somanassan” ti imehi sambandho. “Iṇapalibodhato muttomhī” ti **balavapāmojjaṃ labhati**.

“Jīvikānimittampi me avasiṭṭhaṃ atthi”ti **somanassaṃ adhigacchati**.

219. Visabhāgavedanā nāma dukkhavedanā. Sā hi kusalavipākasantānassa virodhibhāvato sukhavedanāya visabhāgā, tassā **uppattiyā** karaṇabhūtāya. **Kakace-
nevāti** kakacena iva. **Catu-iriyāpathanti** catubbidhampi iriyāpathaṃ. Byādhito hi yathā ṭhānagamanesu asamattho, evaṃ nisajjādīsupi. **Ābādhetī**ti piḷeti. Vātādīnaṃ vikārabhūtā visamāvattāyeva **“ābādho”**ti vuccati. Tenāha **“taṃsamuttāhānena dukkhena dukkhito”**ti, ābādhasamuttāhānena dukkhavedanāsaṅkhātena dukkhena dukkhito dukkhasamannāgatoti attho. Dukkavedanāya pana ābādhabhāvena ādimhi bādhatīti **ābādhoti** katvā ābādhasaṅkhātena mūlabyādhinā **ābādhiko**, aparāparaṃ sañjātadukkhasaṅkhātena anubandhabyādhinā **dukkhitoti** attho gahe-
tabbo. Evañhi sati dukkhavedanāvasena vuttassa dukkhitapadassa ābādhikapade-
na visesitabbatā pākaṭā hotīti ayamettha (2.0128) **ācariyadhammapālattherena**
(dī. ni. ṭī. 1.219) vuttanayo. Adhikaṃ mattaṃ pamāṇaṃ **adhimattaṃ**, bāḷhaṃ, adhi-
mattaṃ gilāno dhātusaṅkhayena parikkhīṇasarīroti **adhimattagilāno**. **Adhimatta-
byādhiparetatāyāti** adhimattabyādhipiḷitatāya. **Na rucceyyāti** na rucceṭṭha, kamma-
tthapadañcetaṃ “bhattañcassā”ti ettha “assā”ti kattudassanato. Mattāsaddo ana-
tthakoti vuttaṃ **“balamattāti balamevā”**ti, appamattakaṃ vā balaṃ **balamattā**.
Tadubhayanti pāmojjaṃ, somanassañca. **Labhetha pāmojjaṃ** “rogato mutto-
mhi”ti. **Adhigaccheyya somanassaṃ** “atthi me kāyabalan”ti pāḷiyā attho.

220. Kākaṇikamattaṃ nāma “ekaguñjamattan”ti vadanti. “Diyadḍhavihimattan”-
ti **vinayaṭīkāyaṃ** vuttaṃ. Apica **kaṇa**-saddo kuṇḍake-

“Akaṇaṃ athusaṃ suddhaṃ, sugandhaṃ taṇḍulapphalaṃ;

tuṇḍikīre pacitvāna, tato bhujjanti bhojanan”ti. (dī. ni. 3.281) ādīsu viya;

“Kaṇo tu kuṇḍako bhava”ti (abhidhāne bhakaṇḍe catubbaṇṇavagge 454 gāthā)
hi vuttaṃ. Appako pana kaṇo **kākaṇoti** vuccati yathā “kālavaṇan”ti, tasmā kāka-
ṇova pamāṇamassāti **kākaṇikaṃ**, kākaṇikameva **kākaṇikamattaṃ**, khuddakaku-
ṇḍakappamāṇamevāti attho daṭṭhabbo. Evañhi sati “rājadāyo nāma kākaṇika-
mattaṃ na vaṭṭati, adḍhamāsagghanikaṃ maṃsaṃ detī”ti (jā. aṭṭha. 6.umaṅgajāta-
kavaṇṇanāya) vuttena **umaṅgajātakavacanena** ca aviruddhaṃ hoti. **Vayoti** khayō
bhaṅgo, tassa “bandhanā muttomhi”ti āvajjayato tadubhayaṃ hoti. Tena vuttaṃ
“labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassan”ti. Vacanāvasesaṃ sandhāya
“sesaṃ vuttanayenevā”ti-ādi vuttaṃ. **Vuttanayenevāti** ca paṭhamadutiya-
padesu vuttanayeneva. **Sabbapadesūti** tatiyādīsu tīsu koṭṭhāsesu. Ekeko hi upamāpakko
“padan”ti vutto.

221-222. Adhīnoti āyatto, na seribhāvayutto. Tenāha **“attano ruciyā kiñci kātuṃ
na labhati”**ti. Evamitarasmimpi. Yena gantukāmo, tena kāmaṃ gamo na hotīti
sapāṭhasesayojanaṃ dassetaṃ **“yenā”**ti-ādi vuttaṃ. **Kāmanti** cetāṃ bhāvanapuṃ-
sakavacanāṃ, kāmena vā icchāya gamo **kāmaṅgamo** niggahītāgamena. **Dāsa-
byāti** (2.0129) ettha **bya**-saddassa bhāvatthataṃ dasseti **“dāsabhāvā”**ti iminā.
Aparādhīnatāya attano bhujō viya sakicce esitabbo pesitabboti **bhujisso**, sayamva-
sīti nibbacanaṃ. “Bhujō nāma attano yathāsukhaṃ viniyogo, so isso icchitabbo
etthāti **bhujisso**, assāmiko”ti **mūlapaṇṇāsakaṭīkāyaṃ** vuttaṃ. Atthamattaṃ pana

dassento “**attano santako**” ti āha, attāva attano santako, na parassāti vuttaṃ hoti. Anudakatāya kaṃ pāṇiyam tarenti etthāti **kantāro**, Addhānasaddo ca dīghapariyāyoti vuttaṃ “**nirudakam dīghamaggaṃ**” ti.

223. Sesānīti byāpādādīni. **Tatrāti** dassane. **Ayanti** idāni vuccamānā **sadisatā**, yena iṇādīnaṃ upamābhāvo, kāmacchandādīnañca upameyyabhāvo hoti, so nesam upamopameyyasambandho sadisatāti daṭṭhabbam. **Tehīti** parehi iṇasāmi-kehi. **Kiñci paṭibāhitunti** pharusavacanādikaṃ kiñcīpi paṭisedhetum na sakkoti iṇam dātumasakkuṇattā. Kasmāti vuttaṃ “**titikkhākāraṇaṃ**” ti-ādi, iṇassa titikkhākāraṇattāti attho. **Yo yamhi kāmacchandena rajjati** ti yo puggalo yamhi kāmacchandassa vatthubhūte puggale kāmacchandena rajjati. **Taṇhāsahagatena taṃ vatthum gaṇhātīti** taṇhābhūtena kāmacchandena taṃ kāmacchandassa vatthubhūtam puggalam “mametana” ti gaṇhāti. Sahagatasaddo hettha tabbhāvamatto “yāyam taṇhā ponobhavikā nandīrāgasahagatā” ti-ādīsu (dī. ni. 2.400; ma. ni. 1.133, 480; 3.373; saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 15; paṭi. ma. 2.30) viya. **Tenāti** kāmacchandassa vatthubhūtena puggalena. Kasmāti āha “**titikkhākāraṇaṃ**” ti-ādi, kāmacchandassa titikkhākāraṇattāti attho. Titikkhāsadiso cettha rāgapadhāno akusala-cittuppādo “titikkhā” ti vutto, na tu “**khantī** paramam tapo titikkhā” ti-ādīsu (dī. ni. 2.91; dha. pa. 184) viya tapabhūto adosapadhāno cittuppādo. **Gharasāmikehīti** gharassa sāmikabhūtehi sassusasurasāmikehi. Itthīnaṃ kāmacchando titikkhākāraṇam hoti viyāti sambandho.

“**Yathā panā**” ti-ādinā sesānaṃ rogādisadisatā vuttā. Tattha pittadosakopanavasena **pittarogāturo**. Tassa pittakopano sabbampi (2.0130) madhusakkarādikaṃ amadhurabhāvena sampajjati vuttaṃ “**tittakam tittakanti uggiratiyevā**” ti. **Tumhe upaddavethāti** ṭikāyam (dī. ni. ṭi. 1.223) uddhaṭapāṭho, “upaddavam karothā” ti nāmadhātuvasena attho, idāni pana “tumhehi upaddutā” ti pāṭho dissati. **Vibbhama-tīti** ito cito ca āhiṇḍati, hīnāya vā āvattati. Madhusakkarādīnaṃ rasaṃ **na vindati** nānubhavati na jānāti na labhati ca viyāti sambandho. **Sāsanarasanti** sāsanassa rasaṃ, sāsanameva vā rasaṃ.

Nakkhattaṇaṃ **nakkhattam**. Tenāha “**aho naccam, aho gītan**” ti. **Muttoti** bandhanato pamutto. **Dhammassavanassāti** sotabbadhammassa.

Sīgham pavattetabbakiccaṃ **accāyikaṃ**. Sīghattho hi **atisaddo** “pāṇātipāto” ti-ādīsu (ma. ni. 2.193; vibha. 968) viya. **Vinaye apakataññunāti** vinayakkame akusale. Pakataṃ niṭṭhānaṃ vinicchayaṃ jānātīti **pakataññū**, na pakataññū tathā. So hi kappiyākappiyam yāthāvato na jānāti. Tenāha “**kismiñcīdevā**” ti-ādi. **Kappiyamaṃ sepīti** sūkaramaṃsādikepi. **Akappiyamaṃsasaññāyāti** acchamaṃsādisaññāya.

Daṇḍakasaddenāpīti sākhaḍaṇḍakasaddenapi. **Ussaṅkitaparisaṅkitoti** avasaṅkito ceva samantato saṅkito ca, ativiya saṅkitoti vuttaṃ hoti. Tadākāradassanaṃ “**gacchatipi**” ti-ādi. So hi thokaṃ gacchatipi. Gacchanto pana tāya ussaṅkitaparisaṅkitatāya tattha tattha **tiṭṭhatipi**. Idise kantāre gate “ko jānāti, kiṃ bhavissatī” ti **nivat-tatipi**, tasmā ca **gataṭṭhānato agataṭṭhānameva bahutaram hoti**, tato eva ca **so kicchena kasirena khemantabhūmiṃ pāpuṇāti vā, na vā pāpuṇāti**. Kicchena kasi-renāti pariyāyavacanam, kāyikadukkheṇa khedanaṃ vā **kiccam**, cetasikadu-

kkhena pīḷanaṃ **kasiraṃ**. **Khemantabhūminti** khemabhūtaṃ bhūmiṃ antasa-
 ddassa tabbhāvattā, bhayassa khīyanaṃ vā **khemo**, sova anto paricchedo yassā
 tathā, sā eva bhūmiti **khemantabhūmi**, Taṃ nibbhayappadesanti attho. **Aṭṭhasu**
ṭhānesūti “tatha katamā vicikicchā? Satthari kaṅkhati vicikicchati. Dhamme.
 Saṅghe. Sikkhāya. Pubbante. Aparante. Pubbantāparante. Idappaccayatāpaṭicca-
 samuppannesu dhammesu kaṅkhati vicikicchati”ti (vibha. 915) **vibhaṅge** (2.0131)
 vuttesu aṭṭhasu ṭhānesu. **Adhimuccitvāti** vinicchinitvā, saddahitvā vā. **Saddhāya**
gaṇhitunti saddheyavattum “idamevan”ti saddahanavasena gaṇhitum, sadda-
 hitum na sakkotiti attho. **Itīti** tasmā vuttanayena asakkuṇanato antarāyaṃ karotiti
 sambandho. “Atthi nu kho, natthi nu kho”ti araṅṅaṃ pavitṭhassa ādimhi eva
 sappanaṃ saṃsayo **āsappanaṃ**. Tato paraṃ samantato, uparūpari vā sappanaṃ
parisappanaṃ. Ubhayenapi tattheva saṃsayavasena paribbhamanaṃ dasseti.
 Tenāha “**apariyogāhanan**”ti, “evamidan”ti samantato anogāhananti attho.
Chambhitattanti araṅṅasaṅṅāya uppannaṃ chambhitabhāvaṃ hadayamaṃsaca-
 lanaṃ, utrāsanti vuttaṃ hoti. Upameyyapakkepi yathārahamesamattho.

224. Tatrāyaṃ sadisatāti ettha pana appahīnapakkhe vuttanayānusārena sadi-
 satā veditabbā. Yadaggena hi kāmacchandādayo iṇādisadisā, tadaggena ca
 tesam pahānaṃ āṇaṇyādisadisatāti. Idam pana anuttānapadatthamattaṃ- **sami-**
ddhatanti aḍḍhataṃ. Pubbe paṇṇamāropitāya vaḍḍhiyā saha vattatīti **savaḍḍhikaṃ**.
Paṇṇanti iṇadānaggahaṇe sallakkhaṇavasena likhitapaṇṇaṃ. Puna **paṇṇanti** iṇa-
 yācanavasena sāsanalikhitapaṇṇaṃ. **Nillepatāyāti** dhanasambandhābhāvena avi-
 limpanatāya. Tathā **alaggetāya**. Pariyāyavacanaṅhetam dvayaṃ. Atha vā **nillepatā-**
yāti vuttanayena avilimpanabhāvena visesanabhūtena **alaggetāyāti** attho. **Cha**
dhammeti asubhanimittassa uggaho, asubhabhāvanānuyogo, indriyesu guttadvā-
 ratā, bhojane mattaṅṅutā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. **Bhāve-**
tvāti brūhetvā, attani vā uppādetvā. Anuppanna-anuppādana-uppannappahānādi-
 vibhāvanavasena mahāsatipaṭṭhānasutte savisesaṃ pāḷiyā āgatattā “**mahāsatipa-**
ṭṭhāne vaṇṇayissāmā”ti vuttaṃ. “**Mahāsatipaṭṭhāne**”ti ca imasmiṃ dīghāgame (dī.
 ni. 2.372 ādayo) saṅgītamāha, na majjhimāgame nikāyantarattā. Nikāyantarāga-
 topi hi attho ācariyehi aṅṅattha yebhuyyena vuttoti vadanti. Esa nayo byāpādādi-
 ppahānabhāgepi. **Paravatthumhīti** ārammaṇabhūte parasmim vattusmim. Mamā-
 yanābhāvena **neva saṅgo**. Pariggahābhāvena **na baddho**. **Dibbānipi rūpāni**
passato kilesa na samudācarati, pageva mānusiyanīti sambhāvane **api-saddo**.

Anatthakaroti (2.0132) attano, parassa ca ahitakaro. **Cha dhammeti** mettānimit-
 ttassa uggaho, mettābhāvanānuyogo, kammassakatā, paṭisaṅkhānabahulatā,
 kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. **Tatthevāti** mahāsatipaṭṭhāne-
 yeva. Cārittasilameva uddissa paṅṅattasikkhāpadaṃ “**ācārapaṇṇatti**”ti vuttaṃ. **Ādi-**
saddena vārittapaṇṇattisikkhāpadaṃ saṅgaṇhāti.

Pavesitoti pavesāpito. Bandhanāgāraṃ pavesāpitattā aladdhanakkhattānubha-
 vano puriso hi “**nakkhattadivase bandhanāgāraṃ pavesito puriso**”ti vutto, nakkha-
 ttadivase eva vā tadanānubhavanattham tathā kato puriso evaṃ vuttotipi vaṭṭati.
Aparasminti tato pacchime, aṅṅasmim vā nakkhattadivase. **Okāsanti** kammakāra-

ṇākāraṇaṃ, kammakāraṇakkhaṇaṃ vā. **Mahānatthakaranti** diṭṭhadhammikādi-atthahāpanamukhena mahato anathassa kāraṇaṃ. **Cha dhammeti** atibhojane nimittaggāho, iriyāpathasamparivattanatā, ālokasaññāmanasikāro, abbhokāsa-vāso, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme, **dhammanakkhattassāti** yathāvuttasotabbadhammasaṅkhātassa mahassa. Sādhūnaṃ ratijananato hi dhammopi chaṇasadisatṭhena “nakkhattan”ti vutto.

Uddhaccakukkucce **mahānatthakaranti** parāyattatāpādanena vuttanayena mahato anathassa kāraṇaṃ. **Cha dhammeti** bahussutatā, paripucchakatā, vinaye pakataññutā, vuḍḍhasevitā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. Balassa, balena vā attanā icchitassa karaṇaṃ **balakkāro**, tena. **Nekkhammaṭṭipadanti** nīvaraṇato nikkhamanapaṭṭipadaṃ upacārabhāvanameva, na paṭhamam jhānaṃ. Ayañhi upacārabhāvanādhikāro.

Balavāti paccatthikavidhamanasamatthena balena balavā vantu-saddassa abhisayatthavisiṭṭhassa atthiyatthassa bodhanato. **Hatthasāranti** hatthagatadhana-sāraṃ. **Sajjāvudhoti**

sajjitadhanvādi-āvudho, sannaddhapañcāvudhoti attho. Sūravīrasevakajanava-sena **saparivāro. Tanti** yathāvuttam purisaṃ. Balavantatāya, sajjāvudhatāya, saporivāratāya ca **corā dūratova disvā palāyeyyūṃ. Anattakārikā**ti sammāpaṭipattiyā vibandhakaraṇato vuttanayena ahitakārikā. **Cha dhammeti** bahussutatā, paripucchakatā (2.0133), vinaye pakataññutā, adhimokkhabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. Yathā bāhusaccādīni uddhaccakukkuccassa pahānāya saṃvattanti, evaṃ vicikicchāyapīti idhāpi bahussutatādayo tayopi dhammā gahitā, kalyāṇamittatā, pana sappāyakathā ca pañcannampi pahānāya saṃvattanti, tasmā tāsū tassa tassa nīvaraṇassa anucchavikasevanatā daṭṭhabbā. **Tiṇaṃ viyāti** tiṇaṃ bhayavasena na gaṇeti viya. **Duccaritakantāraṃ nittharivāti** duccaritacaraṇūpāyabhūtāya vicikicchāya nittharaṇavasena duccaritasāṅkhātāṃ kantāraṃ nittharivā. Vicikicchā hi sammāpaṭipattiyā appaṭipajjananimittatāmu-khena micchāpaṭipattimeva paribrūhetīti tassā appahānaṃ duccaritacaraṇūpāyo, pahānañca duccaritavidhūnanūpāyoti.

225. “Tuṭṭhākāro”ti iminā pāmojjaṃ nāma taruṇapītiṃ dasseti. Sā hi taruṇatāya kathañcīpi tuṭṭhāvattā tuṭṭhākāramattaṃ. **“Tuṭṭhassā”**ti idaṃ “pamuditassā”ti etassa atthavacanaṃ, tassattho “okkantikabhāvappattāya pītiyā vasena tuṭṭhassā”-ti **ṭīkāyaṃ** vutto, evaṃ sati pāmojjapadena okkantikā pītiyeva gahitā siyā. **“Sakalasarīraṃ khobhayamānā pīti jāyati”**ti etassā cattho “attano savipphārikatāya, attasamuṭṭhānapanāṇitarūpuppattiyā ca sakalasarīraṃ khobhayamānā pharaṇalakkhaṇā pīti jāyati”ti vutto, evaṃ sati pītipadena pharaṇā pītiyeva gahitā siyā, kāraṇaṃ panettha gavesitabbaṃ. Idha, pana aññattha ca taruṇabalavatā mattasāmaññena padadvayassa atthadīpanato yā kāci taruṇā pīti **pāmojjaṃ**, balavatī **pīti**, pañcavi-dhāya vā pītiyā yathākkamaṃ taruṇabalavatāsambhavato purimā purimā **pāmojjaṃ**, pacchimā pacchimā **pīti**tipi vadanti, ayamettha tadanucchaviko attho. **Tuṭṭhassā**ti pāmojjasaṅkhātāya taruṇapītiyā vasena tuṭṭhassa. Ta-saddo hi atītattho, itarathā hetuphalasambandhābhāvāpattito, hetuphalasambandhabhāvassa ca vuttattā. **“Sakalasarīraṃ khobhayamānā”**ti iminā pīti nāma ettha balavapītiṃ dasseti. Sā hi attano savipphārikatāya, attasamuṭṭhānapanāṇitarūpuppattiyā ca sakalasarīraṃ saṅkhobhayamānā jāyati. Sakalasarīre pītivegassa pītivipphārassa uppādanañcetta saṅkhobhanaṃ.

Pītisahitaṃ (2.0134) **pīti** uttarapadalopena. Kiṃ pana taṃ? Mano, pīti mano etas-sāti samāso. Pītiyā sampayuttaṃ mano yassātipi vaṭṭati, tassa. Atthamattaṃ pana dassetuṃ **“pītisampayuttacittassa puggalassā”**ti vuttaṃ. **Kāyoti** idha sabbopi arūpakalāpo adhippeto, na pana kāyalahutādīsu viya vedanādikkhandha-ttayameva, na ca kāyāyatanādīsu viya rūpakāyampīti dasseti **“nāmakāyo”**ti iminā. Passaddhidvayavaseneva hettha passambhanamadhippetam, passambhanaṃ pana vigatakilesadarathatāti āha **“vigatadaratho hoti”**ti, pahīna-uddhaccādīkilesa-darathoti attho. Vuttappakārāya pubbhāgabhāvanāya vasena cetāsikasukhaṃ paṭisaṃvedentoyeva taṃsamuṭṭhānapanāṇitarūpaphuṭṭasarīratāya kāyikampi sukhaṃ paṭisaṃvedetīti vuttaṃ **“kāyikampi cetāsikampi sukhaṃ vedayati”**ti. **Iminā nekkhammasukhenāti** “sukhaṃ vedetī”ti evaṃ vuttena saṃkilesanīvaraṇapakkhato

nikkhamantattā, paṭhamajjhānapakkhikattā ca yathārahaṃ nekkhammasaṅkhātena upacārasukhena appanāsukhena ca. Samādhānampettha tadubhayenevāti vuttaṃ “**upacāravasenāpi appanāvasenāpi**” ti.

Ettha panāyamadhippāyo- kāmaccchandappahānato paṭṭhāya yāva passaddhakāyassa sukhaṭṭisaṃvedanā, tāva yathā pubbe, tathā idhāpi pubbabhāgabhāvanāyeva vuttā, na appanā. Tathā hi kāmaccchandappahāne **ācariyadhammapālattherena** Vuttaṃ “vikkhambhanavasenāti ettha vikkhambhanaṃ anuppādanaṃ appavattanaṃ, na paṭipakkhānaṃ suppahīnatā, pahīnattāti ca pahīnasadisataṃ sandhāya vuttaṃ jhānassa anadhigatattā” ti (dī. ni. ṭī. 1.261). Passaddhakāyassa sukhaṭṭisaṃvedanāya ca vuttappakārāya pubbabhāgabhāvanāya vasena cetasikasukhaṃ ṭṭisaṃvedentoyeva taṃsamuttāhānapañītarūpaphuṭṭasarīratāya kāyikampi sukhaṃ ṭṭisaṃvedetīti. Apica kā nāma kathā aññehi vattabbā aṭṭhakathāyameva “cha dhamme bhāvetvā” ti tattha tattha pubbabhāgabhāvanāya vuttattā. Sukhino cittasamādhāne pana sukhasa upacārabhāvanāya viya appanāyapi kāraṇattā, “so vivicceva kāmehi” ti-ādinā ca vakkhamānāya appanāya hetuphalavasena sambajjhanato pubbabhāgasamādhi, appanāsamādhi ca vutto, pubbabhāgasukhamiva vā appanāasukhampi appanāsamādhissa kāraṇamevāti tampi appanāasukhaṃ appanāsamādhino (2.0135) kāraṇabhāvena **ācariyadhammapālattherena** Gahitanti imamatthamasallakkhentā nekkhammapadatthaṃ yathātathaṃ aggahetvā pāḷiyaṃ, aṭṭhakathāyampi saṃkiṇṇākulaṃ keci karontīti.

Paṭhamajjhānakathāvaṇṇanā

226. Yadevaṃ “sukhino cittaṃ samādhīyati” ti eteneva upacāravasenapi appanāvasenapi cittassa samādhānaṃ kathitaṃ siyā, evaṃ sante “so vivicceva kāmehi” ti-ādikā desanā kimatthīyāti codanāya “**so vivicceva ...pe... vuttanti veditabban**” ti vuttaṃ. Tattha “samāhite” ti padadvayaṃ “dassanattaṃ vuttan” ti imehi sambandhitvā samāhitattā tathā dassanattaṃ vuttanti adhippāyo veditabbo. **Uparivisesa-****dassanattanti** upacārasamādhito, paṭhamajjhānādisamādhito ca upari patta-**bbassa** paṭhamadutiya-jjhānādivisesassa dassanattaṃ. Upacārasamādhisama-**dhigameneva** hi paṭhamajjhānādiviseso samadhigantaṃ sakkā, na pana tena vinā, dutiya-jjhānādisamadhigamepi pāmojjuppādādikāraṇaparamparā icchitabbā, dutiya-**maggādisamadhigame** paṭipadāññādadassanavisuddhi viyāti daṭṭhabbaṃ. **Appa-****nāsamādhināti** paṭhamajjhānādi-appanāsamādhinā. **Tassa samādhinoti** yo appa-**nālakkaṇo** samādhī “sukhino cittaṃ samādhīyati” ti sabbasādhāraṇavasena vutto, tassa samādhino. **Pabhedadassanattanti** dutiya-jjhānādivibhāgassa ceva paṭha-**mābhiññādivibhāgassa** ca pabhedadassanattaṃ. **Karajakāyanti** catusantirūpa-**samudāyabhūtaṃ** cātumahābhūtikakāyaṃ. So hi gabbhāsāye kariyatīti katvā kara-**saṅkhātato** pupphasambhavato jātattā **karajoti** vuccati. **Karoti** hi mātu soṇitasā-**ṅkhātapupphassa**, pitu sukkaṅkhātasambhavassa ca nāmaṃ, tato jāto pana aṇḍajajalābujavasena gabbhaseyyakakāyova. Kāmaṃ opapātikādīnampi hetusa-**mpannānaṃ** yathāvuttasamādhisamadhigamo sambhavati, tathāpi yebhuyyattā,

pākaṭattā ca sveva kāyo vuttoti. Karoti putte nibbattetīti **karo**, sukkasonitaṃ, karena jāto **karajoti**pi vadanti.

Nanu ca nāmakāyopi vivekajena pītisukhena tathā laddhūpakārova siyā, atha kasmā yathāvutto rūpakāyova idha gahitoti? Saddantarābhisambandhena adhiga-tattā. “Abhisandeti”ti-ādisaddantarābhisambandhato hi rūpakāyo (2.0136) eva idha bhagavatā vuttoti adhigamīyati tasseva abhisandanādikiriyāyogyattāti. **Abhisandeti**ti abhisandanaṃ karoti, so imameva kāyaṃ vivekajena pītisukhenāti hi bheda-vasena, samudāyāvayavavasena ca parikkappanāmattasiddhā hetukiriyā ettha labbhati, abhisandanaṃ panetaṃ jhānamayena pītisukhena karajakāyassa tinta-bhāvāpādanaṃ, sabbatthakameva ca lūkhabhāvassāpanayananti āha “**temeti sneheti**”ti, avassutabhāvaṃ, allabhāvañca karotīti attho. Atthato pana abhisandanaṃ nāma yathāvuttapītisukhasamuṭṭhānehi paṇītarūpehi kāyassa parippharaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Tenevāha “**sabbattha pavattapīti sukhaṃ karoti**”ti. Taṃsamuṭṭhānarūpapharaṇavaseneva hi sabbattha pavattapītisukhatā. **Parisandeti**ti-ādīsupi eseva nayo. **Bhastam** nāma cammapasibbakaṃ. **Parippharatīti** suddhakiriyā-padaṃ. Tena vuttaṃ “**samantato phusati**”ti, so imameva kāyaṃ vivekajena pītisukhena samantato phuṭṭho bhavatīti attho. Phusanakiriyāyevettha upapannā, na byāpanakiriyā bhikkhusseva suddhakattubhāvato. Sabbaṃ etassa atthīti **sabbavā** yathā “guṇavā”ti, tassa **sabbavato**, “avayavāvayavīsambandhe avayavini sāmivacanan”ti saddalakkhaṇena panetassa “kiñcī”ti avayavena sambajjhanato avayavī-visayoyevesa sabbasaddoti mantvā chavimaṃsādikoṭṭhāsasañkhātena avayavena avayavībhāvaṃ dassento āha “**sabbakoṭṭhāsavato kāyassā**”ti. “**Kiñcī**”ti etassa “**upā ...pe... ṭhānan**”ti atthavacanaṃ. **Upādinnakasantatipavattiṭṭhāneti** kammajarūpasantatiyā pavattiṭṭhāne aphuṭaṃ nāma na hotīti sambandho. **Chavimaṃsalohitānugatanti** chavimaṃsalohitādikammajarūpamanugataṃ. Yattha yattha kammajarūpaṃ, tattha tattha cittajarūpassāpi byāpanato tena tassa kāyassa phuṭabhāvaṃ sandhāya “**aphuṭaṃ nāma na hotī**”ti vuttaṃ.

227. Chekoti kusalo, taṃ pana kosallaṃ “kaṃsathāle nhāniyacunṇāni ākiritvā”ti-ādisaddantarāsannidhānato, pakaraṇato ca nhāniyacunṇānaṃ karaṇe, payo-jane, piṇḍane ca samatthātāvasena veditabbanti dasseti “**paṭibalo**”ti-ādinā. **Kaṃsa-**saddo pana “mahatīyā kaṃsapātiyā”ti-ādīsu (2.0137) (ma. ni. 1.61) suvaṇṇe āgato, “kaṃso upahato yathā”ti-ādīsu (dha. pa. 134) kittimalohe, “upakaṃso nāma rājā mahākaṃsassa atrajo”ti-ādīsu [jā. aṭṭha. 4.10.164 (atthato samānaṃ)] paṇṇattimatte. Idha pana yattha katthaci loheti āha “**yena kenaci lohena katabhājane**”ti. Nanu upamākaraṇamattamevidaṃ, atha kasmā kaṃsathālakassa savise-sassa gahaṇaṃ katanti anuyogaṃ pariharati “**mattikābhājanan**”ti-ādinā. “**Sandenta-**ssā”ti parimaddetvā piṇḍaṃ karontasseva bhijjati, na pana sandanakkhamaṃ hoti, anādaralakkhaṇe cetam sāmivacanaṃ. Kiriyantarassa pavattanakkhaṇeyeva kiriyantarassa pavattanañhi anādaralakkhaṇaṃ. “Paripphosakaṃ paripphosakan”ti idaṃ bhāvanapuṃsakanti dasseti “**siñcivā siñcivā**”ti iminā. Phusasaddo cettha parisiñcane yathā taṃ vātavuṭṭhisamaye “devo ca thokaṃ thokaṃ phusāyati”ti, (pāci. 362) tasmā tato tato nhāniyacunṇato upari udakena byāpanakaraṇavasena

parisiñcitvā parisiñcitvāti attho. Anupasaggopi hi saddo sa-upasaggo viya pakara-
ṇādhigatassa atthassa dīpako, “siñcitvā siñcitvā”ti pana vacanaṃ “paripphosakaṃ
paripphosakan”ti etassa “sandeyyā”ti ettha visesanabhāvaviññāpanatthaṃ. Eva-
mīdisesu. “Sandeyyā”ti ettha sanda-saddo piṇḍakaraṇeti vuttaṃ “**piṇḍaṃ kareyyā**”-
ti. **Anugatā**ti anupavisanavasena gatā upagatā. **Pariggahitā**ti parito gahitā sama-
ntato phuṭṭhā.

Antaro ca bāhiro ca padeso, tehi saha pavattatīti **santarabāhirā**, nhāniyapiṇḍi,
“**samantarabāhirā**”tipi pāṭho, ma-kāro padasandhivasena āgamo. Yathāvuttena
pariggahitatākāraṇeneva santarabāhiro nhāniyapiṇḍi phuṭṭhā udakasnehenāti āha
“**sabbatthakameva udakasinehena phuṭṭhā**”ti. Sabbattha pavattanaṃ **sabbatthakaṃ**,
bhāvanapuṃsakañcetanaṃ, sabbapadeso hutvā eva phuṭṭhāti attho. “Santarabāhirā
phuṭṭhā”ti ca iminā nhāniyapiṇḍiyā sabbaso udakena temitabhāvamāha, “na ca
paggharaṇī”ti pana iminā tintāyapi tāya ghanathaddhabhāvaṃ. Tenāha “**na ca
binduṃ bindun**”ti-ādi. Udakassa phusitaṃ phusitaṃ, (2.0138) na ca paggharaṇī
sūdanīti attho, “binduṃ udakaṃ”tipi katthaci pāṭho, udakasañkhātaṃ bindunti
tassattho. Bindusaddo hi “byālabambudharabindu”ti-ādīsu viya dhārāvayave.
Evaṃ pana apaggharaṇato hatthenapi dvīhipi tīhipi aṅgulehi gahetuṃ, ovaṭṭikāya
vā kātuṃ sakkā. Yadi hi sā paggharaṇī assa, evaṃ sati snehavigamanena
sukkhattā thaddhā hutvā tathā gahetuṃ, kātuṃ vā na sakkāti vuttaṃ hoti. **Ovaṭṭikā-
yāti** parivaṭṭulavasena, guḷikāvasena sā piṇḍi kātuṃ sakkāti attho.

Dutiyajjhānakathāvaṇṇanā

229. Tāhi tāhi udakasirāhi ubbhijjati uddhaṃ nikkhamatīti **ubbhidaṃ**, tādīsaṃ
udakaṃ yassāti **ubbhidodako**, da-kārassa pana ta-kāre kate **ubbhitodako**, ima-
matthaṃ dassetuṃ “**ubbhinna-udako**”ti vuttaṃ, nadītīre khatakūpako viya ubbhijja-
naka-udakoti attho. Ubbhijjanakampi udakaṃ katthaci heṭṭhā ubbhijjivā dhārāva-
sena uṭṭhahitvā bahi gacchati, na taṃ koci antoyeva patiṭṭhitaṃ kātuṃ sakkoti
dhārāvasena uṭṭhahanato, idha pana vālikātaṭṭe viya udakarahadassa antoyeva
ubbhijjivā tattheva tiṭṭhati, na dhārāvasena uṭṭhahitvā bahi gacchatīti viññāyati
akhobhakassa sannisinnasseva udakassa adhippetattāti imamatthaṃ sandhā-
yāha “**na heṭṭhā**”ti-ādi. **Heṭṭhāti** udakarahadassa

heṭṭhā mahā-udakasirā, lohitānugatā lohitasirā viya udakānugato pathavipadeso “udakasirā”ti vuccati. **Uggacchanaka-udakoti** dhārāvasena uṭṭhahanaka-udako. **Antoyevāti** udakarahadassa anto samatalapadese eva. **Ubbhijanaka-udakoti** ubbhijitvā tattheva tiṭṭhanaka-udako. **Āgamanamaggoti** bāhirato udakarahadābhimukhaṃ āgamanamaggo. **Kālena kālanti** ruḥhīpadaṃ “eko ekāyā”ti-ādi (pārā. 443, 444, 452) viyāti vuttaṃ “**kāle kāle**”ti. **Anvaddhamāsanti** ettha anusaddo byāpane. Vassānassa addhamāsaṃ addhamāsanti attho. Evaṃ **anudasāhanti** etthāpi. **Vuṭṭhinti** vassanaṃ. **Anuppavaccheyyāti** na upavaccheyya. Vassasaddato cassa siddhīti dasseti “**na vasseyyā**”ti iminā.

“Sītā (2.0139) vāridhārā”ti itthilingapadassa “**sītaṃ dhāraṇa**”ti napuṃsakalingena atthavacanaṃ dhārasaddassa dvilingikabhāvaviññāpanatthaṃ. **Sītanti** khobhanābhāvena sītalaṃ, purāṇapaṇṇatiṇakattādisaṃkiṇṇābhāvena vā **setaṃ** parisuddhaṃ. **Setaṃ** sītanti hi pariyāyo. Kasmā panettha ubbidodakoyeva rahado gahito, na itareti anuyogamaṇeti “**heṭṭhā uggacchana-udakañhi**”ti-ādinā. **Uggantvā uggantvā bhijjantanti** uṭṭhahitvā uṭṭhahitvā dhārākiraṇavasena ubbhijjantaṃ, vinassantaṃ vā. **Khobhetīti** āloḷeti. **Vuṭṭhīti** vassanaṃ. **Dhārānipātapubbula-kehīti** udakadhārānipātehi ca tatoyeva uṭṭhita-udakapubbula-kasaṅkhātehi pheṇapaṭalehi ca. Evaṃ yathākkamaṃ tiṇṇampi rahadānamagahetabbataṃ vatvā ubbidodakasseva gahetabbataṃ vadati “**sannisinnamevā**”ti-ādinā. Tattha **sannisinnamevā**ti sammā, samaṃ vā nisinnameva, aparikkhobhatāya niccalameva, suppasannamevāti adhippāyo. **Iddhinimmitamivāti** iddhimatā iddhiyā tathā nimmitaṃ iva. **Tatthāti** tasmim̐ upamopameyyavacane. **Sesanti** “abhisandeti”ti-ādikaṃ.

Tatijajjhānakathāvaṇṇanā

231. “Uppalini”ti-ādi gacchassapi vanassapi adhivacanaṃ. Idha pana “yāva aggā, yāva ca mūlā”ti vacanayogena “**appekaccāni**”ti-ādinā uppalagacchādīnameva gahetabbatāya vanamevādhippettaṃ, tasmā “**uppalānīti** uppalagacchāni. **Etthāti** uppalavane”ti-ādinā attho veditabbo. Avayavena hi samudāyassa nibbācanaṃ kataṃ. Ekañhi uppalagacchādi uppalādiyeva, catupañcamattampi pana uppalādivananti voharīyati, **sāratthadīpaniyaṃ** pana jalāsāyopi uppalini-ādibhāvena vutto. **Ettha cāti** etasmim̐ padattaye, etesu vā tīsu uppalapadumaṇḍarīka-saṅkhātesu atthesu. “**Setarattanīlesū**”ti uppalameva vuttaṃ, setuppalarattuppalanīluppalesūti attho. **Yaṃ kiñci uppalaṃ uppalameva** uppalasaddassa sāmāññanā-mavasena tesu sabbesupi pavattanato. **Satapattanti** ettha **satasaddo** bahupariyāyo “satagghī sataraṃsi sūriyo”ti-ādīsu viya anekasaṅkhyābhāvato. Evañca katvā anekapattassāpi padumabhāve saṅgaho siddho hoti. **Pattanti** ca pupphadalamadhippettaṃ. Vaṇṇaniyamena **setaṃ padumaṃ, rattaṃ** (2.0140) **puṇḍarīkanti** sāsānavohāro, loke pana “rattaṃ padumaṃ, setaṃ puṇḍarīkaṃ”ti vadanti. Vuttañhi “puṇḍarīkaṃ sītaṃ rattaṃ, kokanadaṃ kokāsako”ti. Rattavaṇṇatāya hi kokanāmakānaṃ sunakhānaṃ nādayato saddāpayato, tehi ca asitabbato “**koka-**

nadam, kokāsako”ti ca padumaṃ vuccati. Yathāha “padmaṃ yathā kokanadam sugandhan”ti. Ayaṃ panettha vacanattho udakaṃ pāti, uduke vā plavatīti **uppalam**. **Pañke davati gacchati, pakārena vā davati viruhatīti padumaṃ**. Paṇḍaram vaṇṇa-massa, mahantatāya vā muḍitabbamkhaṇḍetabbanti **puṇḍarikaṃ** ma-kārassa pa-kārādivasena. Muḍisaddaṇhi muḍarisaddaṃ vā khaṇḍanattamicchanti sadda-vidū, saddasatthato cettha padasiddhi. Yāva aggā, yāva ca mūlā udakena abhisandanādibhāvadassanattamaṃ pāḷiyaṃ “udakānuggatānī”ti vacanaṃ, tasmā udakato na uggatānicceva attho, na tu uduke anurūpagatānīti āha “**udakā ...pe... gatānī**”ti. Idha pana uppalādīni viya karajakāyo, udakaṃ viya tatiyajjhānasukhaṃ daṭṭhabbaṃ.

Catutthajjhānakathāvaṇṇanā

233. Yasmā pana catutthajjhānacittameva “cetasā”ti vuttaṃ, tañca rāgādi-upakkilesamalāpagamato nirupakkilesaṃ nimmalaṃ, tasmā upakkilesavigamana-meva parisuddhabhāvoti āha “**nirupakkilesatṭhena parisuddhan**”ti. Yasmā ca parisuddhasseva paccayavisesena pavattiviseso pariyodātātā suddhantasuvaṇṇassa nighaṃsanena pabhassaratā viya, tasmā pabhassaratāyeva pariyodātātāti āha “**pabhassaratṭhena pariyodātan**”ti. Vijju viya pabhāya ito cito ca niccharaṇaṃ **pabhassaram** yathā “ābhassarā”ti. **Odātena vatthenā**ti ettha “odātenā”ti guṇavacanaṃ sandhāya “**odātena ...pe... idan**”ti vuttaṃ. **Utupharaṇatthanti** uṇhassa utuno pharaṇadassanattamaṃ. Kasmāti āha “**kiliṭṭhavatthenā**”ti-ādi. **Utupharaṇaṃ na hotīti** odātavatthena viya savisesaṃ utupharaṇaṃ na hoti, appakamattameva hotīti adhippāyo. Tenāha “**taṅkhaṇa ...pe... balavaṃ hoti**”ti. “**Taṅkhaṇadhotaparissuddhenā**”ti ca etena odātasaddo ettha parisuddhavacono eva “gihī odātavatthavasano”ti-ādīsu viya (2.0141), na setavacano yena kenaci taṅkhaṇadhotaparissuddhe-neva utupharaṇasambhavatoti dasseti.

Nanu ca pāḷiyaṃ “nāssa kiñci sabbāvato kāyassa odātena vatthena aphuṭaṃ assā”ti kāyassa odātavatthapharaṇaṃ vuttaṃ, na pana vatthassa utupharaṇaṃ, atha kasmā utupharaṇaṃ idha vuttanti anuyogenāha “**imissāya hī**”ti-ādi. Yasmā vatthaṃ viya karajakāyo, utupharaṇaṃ viya catutthajjhānasukhaṃ, tasmā evamattho veditabboti vuttaṃ hoti, etena ca odātena vatthena sabbāvato kāyassa pharaṇāsambhavato, upameyyena ca ayuttattā kāyaggahaṇena tannissitavatthaṃ gahetabbam, vatthaggahaṇena ca tappaccayaṃ utupharaṇanti dasseti. Neyyattatho hi ayaṃ upamā vuttā. Vicitradesanā hi buddhā bhagavantoti. Yogino hi karajakāyo vatthaṃ viya daṭṭhabbo utupharaṇasadisena catutthajjhānasukhena pharibattā, utupharaṇaṃ viya catutthajjhānasukhaṃ vatthassa viya tena karajakāyassa pharaṇato, purisassa sarīraṃ viya catutthajjhānaṃ utupharaṇatṭhāniyassa sukhasa nissayabhāvato. Tenāha “**tasmā**”ti-ādi. Idañhi yathāvuttavacanassa guṇadassanaṃ. Ettha ca pāḷiyaṃ “parisuddhena cetasā”ti cetogahaṇena catutthajjhānasukhaṃ bhagavatā vuttanti ṇāpetuṃ “catutthajjhānasukhaṃ, catutthajjhānasukhenā”ti ca vuttanti daṭṭhabbaṃ. Nanu ca catutthajjhānasukhaṃ nāma sātala-

kkhaṇaṃ natthīti? Saccam, santasabhāvattā panettha upekkhāyeva “sukhan”ti adhippetā. Tena vuttaṃ **sammohavinodaniyaṃ** “upekkhā pana santattā, sukhami-cceva bhāsītā”ti (vibha. aṭṭha. 232; visuddhi. 2.644; mahāni. aṭṭha. 27; paṭi. ma. aṭṭha. 1.105).

Ettāvatāti paṭhamajjhānādhi-gamaparidīpanato paṭṭhāya yāva catutthajjhānādhi-gamaparidīpanā, tāvatā vacanakkamena. Labhanaṃ **lābho**, so etassāti **lābhī**, rūpa-jjhānānaṃ lābhī **rūpajjhānalābhī** yathā “lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapa-cayabhesajjaparikkhārānan”ti, (saṃ. ni. 2.70; udā. 38) labhanasīlo vā **lābhī**. Kiṃ labhanasīlo? Rūpajjhānānītipi yujjati. Evamitarasmimpi. Na arūpajjhānalābhīti na veditabboti yojetabbaṃ. Kasmāti vuttaṃ “**na hī**”ti-ādi, aṭṭhannampi samāpattīnaṃ upari abhiññādhi-game avinābhāvatoti (2.0142) vuttaṃ hoti. **Cuddasahākārehi** Ti “kasiṇānulomato, kasiṇapaṭilomato kasiṇānulomapaṭilomato, jhānānulomato, jhānapaṭilomato, jhānānulomapaṭilomato, jhānukkantikato, kasiṇukkantikato, jhānakasiṇukkantikato, aṅgasaṅkantito, ārammaṇasaṅkantito, aṅgārammaṇasa-ṅkantito aṅgavavatthānato, ārammaṇavavatthānato”ti (visuddhi. 2.365) **visuddhi-magge** vuttehi imehi cuddasahākārehi. Satipi jhānesu āvajjanādipañcavidhavasī-bhāve ayameva cuddasavidho vasībhāvo abhiññā nibbattane ekantena icchita-bboti dassentena “**cuddasahākārehi ciṇṇavasībhāvan**”ti vuttaṃ, iminā ca arūpa-samāpattīsu ciṇṇavasībhāvaṃ vinā rūpasamāpattīsu eva ciṇṇavasībhāvena samā-patti na ijjhatīti tāsam abhiññādhi-game avinābhāvaṃ dassetīti veditabbaṃ.

Nanu yathāpāṭhameva vinicchayo vattabboti codanaṃ sodheti “**pāliyaṃ panā**”-ti-ādinā, sāvasesapāṭhabhāvato nīharitvā esa vinicchayo vattabboti vuttaṃ hoti. Yajjevam arūpajjhānānīpi pāliyaṃ gahetabbāni, atha kasmā tāni aggahetvā sāva-sesapāṭho bhagavatā katoti? Sabbābhiññānaṃ visesato rūpāvacaracatutthajjhā-napādakattā. Satipi hi tāsam tathā avinābhāve visesato panetā rūpāvacaracatu-tthajjhānapādakā, tasmā tāsam tappādakabhāvaviññāpanatthaṃ tattheva ṭhatvā desanā katā, na pana arūpāvacarajjhānānaṃ idha ananupayogato. Tenāha “**arūpa-jjhānāni āharitvā kathetabbāni**”ti.

Vipassanāññakathāvaṇṇanā

234. “Puna caparaṃ mahārāja (pāliyaṃ natthi) bhikkhū”ti vatvāpi kimatthaṃ dassetuṃ “so”ti padaṃ puna vuttanti codanāyāha “**so ...pe... dassetī**”ti, yathāruta-vasena, neyyatthavasena ca vuttāsu aṭṭhasu samāpattīsu ciṇṇavasitāvisiṭṭhaṃ bhikkhuṃ dassetuṃ evaṃ vuttanti adhippāyo. **Sesanti** “so”ti padatthato sesaṃ “evaṃ samāhite”ti-ādīsu vattabbaṃ sādhippāyamattahajātaṃ. Ñeyyaṃ jānātīti **ñāṇaṃ**, tadeva paccakkhaṃ katvā passatīti **dassanaṃ**, ñāṇameva dassanaṃ na cakkhādikanti **ñāṇadassanaṃ**, pañcavidhampi ñāṇaṃ, tayidaṃ pana ñāṇadassa-napadaṃ (2.0143) sāsane yesu ñāṇavisesesu niruḷhaṃ, taṃ sabbaṃ atthuddhāra-vasena dassento “**ñāṇadassananti maggañāṇampi vuccatī**”ti-ādimāha. **Ñāṇadassa-navisuddhatthanti** ñāṇadassanassa visuddhipayojanāya. **Phāsuvihāro**ti ariyavihā-rabhūto sukhavihāro. **Bhagavatopīti** na kevalaṃ devatārocanameva, atha kho

tadā bhagavatopi ñāṇadassanaṃ udapādīti attho. Sattāhaṃ kālaṅkatassa assāti **sattāhakālaṅkato**. “**Kālāmo**”ti gottavasena vuttaṃ. **Cetovimutti** [vimutti (aṭṭhaka-thāyaṃ)] nāma arahattaphalasamāpatti. Yasmā vipassanāñāṇaṃ ñeyyasāṅkhāte tebhūmakasāṅkhāre aniccādito jānāti, bhaṅgānupassanato ca paṭṭhāya pacca-kkato te passati, tasmā yathāvuttaṭṭhena ñāṇadassanaṃ nāma jātanti dasseti “**idha panā**”ti-ādinā.

Abhinīharatīti vipassanābhimukhaṃ cittaṃ tadaññakaraṇīyato nīharitvā haratīti ayaṃ saddato attho, adhippāyato pana taṃ dassetuṃ “**vipassanāñāṇassā**”ti-ādi vuttaṃ. Tadabhimukhabhāvoyeva hissa tanninnatādikaraṇaṃ, taṃ pana vuttana-yena aṭṭhaṅgasamannāgate tasmīṃ citte vipassanākkamena jāte vipassanābhimukhaṃ cittapesanamevāti daṭṭhabbaṃ. **Tanninnanti** tassaṃ vipassanāyaṃ ninnaṃ. Itaradvayaṃ tasseva vevacanaṃ. Tassaṃ **poṇaṃ** vaṅkaṃ **pabbhāraṃ** nīcanti attho. Brahmajāle **vuttoyeva**. Odanakummāsehi upacīyati vaḍḍhāpīyati, upacayati vā vaḍḍhatīti atthaṃ sandhāya “**odanena**”ti-ādi vuttaṃ. **Aniccucchādana-parimaddanabhedanavidhamaṃsanadhammoti** ettha “aniccadhammo”ti-ādinā **dhammasaddo** paccekaṃ yojetabbo. Tattha **aniccadhammoti** pabhaṅgutāya addhuvasabhāvo. **Duggandhavighātathāyāti** sarīre duggandhassa vigamāya. **Ucchādanadhammoti** ucchādetabbatāsabhāvo, imassa pūtikāyassa duggandhabhāvato gandhodakādīhi ubbaṭṭanavilimpanajātikoti attho. Ucchādanena hi pūtikāye sedavātapittasemhādīhi garubhāvaduggandhānamapagamo hoti. Mahāsambāhanaṃ mallādīnaṃ bāhuvaḍḍhanādi-atthaṃva hoti, aṅgapaccaṅgābādhavinodanattaṃ pana khuddakasambāhanameva yuttanti āha “**khuddakasambāhanena**”ti, mandasambāhanenāti attho. **Parimaddanadhammoti** parimadditabbatāsabhāvo.

Evam (2.0144) aniyamitakālavasena atthaṃ vatvā idāni niyamitakālavasena atthaṃ vadati “**daharakāle**”ti-ādinā. **Vā**-saddo cettha atthadassanavaseneva atthantaravikappanassa viññāyamānattā na payutto, luttaniddiṭṭho vā. **Daharakāle**ti aciravijātakāle. Sayāpetvā añchanapīḷanādivasena parimaddanadhammoti sambandho. **Mitanti** bhāvanapuṃsakaniddeso, tena yathāpamāṇaṃ, mandaṃ vā añchanapīḷanādīni dasseti. **Añchanañ**cettha ākaḍḍhanaṃ. **Pīḷanaṃ** sambāhanaṃ. **Ādisaddena** samīṅjana-uggamanādīni saṅgaṇhāti. **Evam pariharitopī**ti ucchādanādinā sukhedhitopi. **Bhijjati cevāti** aniccatādivasena nassati ca. **Vikirati cāti** evaṃ

bhindanto ca kiñci payojanaṃ asādhento vippakiñṇova hoti. Evaṃ navahi padehi yathārahaṃ kāye samudayavayadhammānupassitā dassitāti imamatthaṃ vibhāvento **“tathā”** ti-ādimāha. Tatha **chahi padehīti** “rūpī, cātumahābhūtika, mātāpettikasambhavo, odanakummāsūpacayo, ucchādanadhammo, parimaddanadhammo” - ti imehi chahi padehi. Yuttaṃ tāva hotu majjhe tīhipi padehi kāyassa samudayakathanāṃ tesāṃ tadatthadīpanato, “rūpī, ucchādanadhammo, parimaddanadhammo” - ti pana tīhi tpadehi kathaṃ tassa tathākathanāṃ yuttaṃ siyā tesāṃ tadatthassa adīpanatotī? Yuttameva tesampi tadatthassa dīpitattā. **“Rūpī”** ti hi idaṃ attano paccayabhūtena utu-āhāralakkhaṇena rūpena rūpavāti atthassa dīpakaṃ. Paccayaśāngamavisitṭhe hi tadassatthi-atthe ayamīkāro. “Ucchādanadhammo, parimaddanadhammo” ti ca idaṃ padadvayaṃ tathāvidharūpuppādanena saṅghānasaṃpādanatthassa dīpakanti. **Dvīhīti** “bhedanadhammo, viddhaṃsanadhammo” ti dvīhi padehi. **Nissitañca** kāyapariyāpanne hadayavatthumhi nissitattā vipassanācittassa. Tadā pavattañhi vipassanācittameva “idañca me viññāṇaṃ” ti āsanna-paccakkhavasena vuttaṃ. **Paṭibaddhañca** kāyena vinā appavattanato, kāyasaññitānañca rūpadhammānaṃ ārammaṇakaraṇato.

235. Suṭṭhu obhāsati **subho**, pabhāsampanno maṇi, tāya eva pabhāsampattiyā maṇino bhadratāti atthamattaṃ dassetuṃ **“subhoti sundaro”** ti vuttaṃ. Parisuddhākarasamuṭṭhānameva maṇino suvisuddhajātītīti āha **“jātimāti parisuddhākarasamuṭṭhito”** ti. Suvisuddharatanākarato samuṭṭhitoti attho. Ākaraparivissuddhimūlako eva hi (2.0145) maṇino kuruvindajāti-ādijātivisesoti. Idhādhippetassa pana veḷuriyamaṇino viḷūra (vi. va. aṭṭha. 34 ādayo vākyakkhkhndhesu passitabbaṃ) pabbatassa, viḷūra gāmassa ca avidūre parisuddhākarō. Yebhuyyena hi so tato samuṭṭhito. Tathā hesa viḷūranāmakassa pabbatassa, gāmassa ca avidūre samuṭṭhitattā veḷuriyoti paññāyittha, devaloke pavattassapi ca taṃsadisavaṇṇanibhatāya tadeva nāmaṃ jātaṃ yathā taṃ manussaloke laddhanāmasena devaloke devatānaṃ, so pana mayūragivāvaṇṇo vā hoti vāyasapattavaṇṇo vā siniddhaveṇupattavaṇṇo vāti **ācariyadhammapālattherena paramatthadīpaniyaṃ** (vi. va. aṭṭha. 34) vuttaṃ. **Vinayaśāṃvaṇṇanāsu** (vi. vi. ṭī. 1.281) pana “allaveḷuvaṇṇo” ti vadanti. Tathā hissa “vaṃsavaṇṇo” tipi nāmaṃ jātaṃ. “Mañjārakkhimaṇḍalavaṇṇo” ti ca vutto, tatoyeva so idha padese mañjāramaṇīti pākaṭo hoti. Cakkavattiparibhogārahapaṇītataramaṇibhāvato pana tasseva pāliyaṃ vacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Yathāha “puna caparaṃ ānanda rañño mahāsudassanassa maṇiratanāṃ pāturahosi, so ahosi maṇi veḷuriyo subho jātimā aṭṭhaṃso” ti-ādi (dī. ni. 2.248). Pāsāṇasakkharādidosanīharaṇavaseneva parikammanipphattīti dasseti **“apanītapāsāṇasakkharo”** ti iminā.

Chaviyā eva saṅghabhāvena acchatā, na saṅghātassāti āha **“acchoti tanucchavī”** - ti. Tato ceva visesena pasannoti dassetuṃ **“suṭṭhu pasanno”** ti vuttaṃ. Paribhoga- maṇiratanākārasampatti sabbākārasampannatā. Tenāha **“dhovanavedhanādīhi”** - ti-ādi. Pāsāṇādīsu dhotatā **dhovanaṃ**, kāḷakādi-apaharaṇatthāya ceva suttena āvunatthāya ca vijjhītabbatā **vedhanaṃ**. **Ādisaddena** tāpasāṅhakarāṇādīnaṃ saṅgaho. **Vaṇṇasampattinti** āvunitasuttassa vaṇṇasampattiṃ. Kasmāti vuttaṃ **“tādisan”** ti-ādi, tādisasseva āvutassa pākaṭabhāvatoti vuttaṃ hoti.

Maṇi viya karajakāyo paccavekkhitabbato. **Āvutasuttaṃ viya viññāṇaṃ** anupa-
visitvā t̥hitattā. **Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu** (2.0146) samma-
deva tassa dassanato, tassa purisassa maṇino āvibhūtakālo viya tassa bhikkhuno
kāyassa āvibhūtakālo tannissayassa pākaṭabhāvato. Suttassāvibhūtakālo viya
tesaṃ dhammānamāvibhūtakālo tannissitassa pākaṭabhāvatoti ayamettha upamā-
sompādane kāraṇavibhāvanā, **“āvutasuttaṃ viya vipassanāññāṇaṃ”**ti katthaci
pāṭho, “idañca viññāṇaṃ”ti vacanato pana “viññāṇaṃ”ti pāṭhova sundarataro, “vipa-
ssanāviññāṇaṃ”ti vā bhavitabbaṃ. **Vipassanāññāṇaṃ abhinīharitvā**ti vipassanāññā-
ñābhimukhaṃ cittaṃ nīharitvā.

Tatrāti veḷuriyamaṇimhi. **Tadārammaṇānanti** kāyasaññitarūpadhammāramma-
ṇānaṃ. “Phassapañcamakānaṃ”ti-ādipadattayasetaṃ visesanaṃ atthavasā
liṅgavibhattivacanavipariṇāmoti katvā pacchimapadassāpi visesanabhāvato.
Phassapañcamakaggahaṇena, sabbacittacetasiaggahaṇena ca gahitadhammā
vipassanācittuppādapariyāpannā evāti daṭṭhabbaṃ. Evañhi tesaṃ vipassanāvi-
ññāṇagatikattā āvutasuttaṃ viya “vipassanāviññāṇaṃ”ti heṭṭhā vuttavacanaṃ avi-
rodhitam hoti. Kasmā pana vipassanāviññāṇasseva gahaṇanti? “Idañca me
viññāṇaṃ ettha sitaṃ ettha paṭibaddhan”ti iminā tasseva vacanato. “Ayaṃ kho
me kāyo”ti-ādinā hi vipassanāññāṇena vipassitvā “tadeva vipassanāññāṇasampa-
yuttaṃ viññāṇaṃ ettha sitaṃ ettha paṭibaddhan”ti nissayavisayādivasena
manasi karoti, tasmā tasseva idha gahaṇaṃ sambhavati, nāññassāti daṭṭhabbaṃ.
Tenāha **“vipassanāviññāṇasseva vā āvibhūtakālo”**ti. Dhammasaṅgahādīsu (dha.
sa. 2 ādayo) desitanayena pākaṭabhāvato cettha phassapañcamakānaṃ
gahaṇaṃ, niravasesapariggahaṇato sabbacittacetasiakānaṃ, yathārutam desitava-
sena padhānabhāvato vipassanāviññāṇassāti veditabbaṃ. Kiṃ panete paccave-
kkhaṇaṇāṇassa āvibhavanti, udāhu puggalassāti? Paccavekkhaṇaṇāṇasseva,
tassa pana āvibhūtattā puggalassāpi āvibhūtā nāma honti, tasmā **“bhikkhuno āvi-
bhūtakālo”**ti vuttanti.

Yasmā panidaṃ vipassanāññāṇaṃ maggaññāṇānantaraṃ hoti, tasmā lokiyābhi-
ññāṇaṃ parato, chaṭṭhabhiññāya ca purato vattabbaṃ, atha kasmā sabbābhi-
ññāṇaṃ puratova vuttanti codanālesam dassetvā pariharanto (2.0147) **“idañca
vipassanāññāṇaṃ”**ti-ādimāha. “Idañca maggaññāṇānantaran”ti hi iminā yathāvuttaṃ
codanālesam dasseti. Tattha **“maggaññāṇānantaran”**ti sikhāppattavipassanā-
bhūtaṃ gotrabhuññaṃ sandhāya vuttaṃ. Tadeva hi arahattamaggassa,
sabbesaṃ vā maggaphalānāmanantaraṃ hoti, padhānato pana tabbacaneneva
sabbassapi vipassanāññāṇassa gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ avisesato tassa idha
vuttattā. Maggasaddena ca arahattamaggasseva gahaṇaṃ tassevābhiññāpariyā-
pannattā, abhiññāsambandhena ca codanāsambhavato. Lokiyābhiññāṇaṃ purato
vuttaṃ vipassanāññāṇaṃ tāsam nānantaratāya anupakāraṃ, āsavakkhayaññāsa-
ñkhātāya pana lokuttarābhiññāya purato vuttaṃ tassā anantaratāya upakāraṃ,
tasmā idaṃ lokiyābhiññāṇaṃ parato, chaṭṭhābhiññāya ca purato vattabbaṃ.
Kasmā pana upakāraṭṭhāne tathā avatvā anupakāraṭṭhāneva bhagavatā vuttanti
hi codanā sambhavati. **“Evaṃ santepī”**ti-ādi parihāradassanaṃ. Tattha **evaṃ**

santepīti yadipi ñāṇānupubbiyā maggañāṇassa anantaratāya upakāraṃ hoti, evaṃ satipīti attho.

Abhiññāvāreti chaḷabhiññāvasena vutte desanāvāre. **Etassa antarā vāro natthīti** pañcasu lokiyābhiññāsu kathitāsu ākaṅkheyyasuttādīsu (ma. ni. 1.65) viya chaṭṭhābhiññāpi avassaṃ kathetabbā abhiññālakkhaṇabhāvena tappariyāpannato, na ca vipassanāñāṇaṃ lokiyābhiññānaṃ, chaṭṭhābhiññāya ca antarā pave-setvā kathetabbaṃ anabhiññālakkhaṇabhāvena tadapariyāpannato. Iti etassa vipassanāñāṇassa tāsamabhiññānaṃ antarā vāro natthi, tasmā tattha avasarābhāvato idheva rūpāvacaracatutthajjhānānantaraṃ vipassanāñāṇaṃ kathitanti adhippāyo. **“Yasmā cā”**ti-ādinā atthantaramāha. Tattha **ca**-saddo samuccayattho, tena na kevalaṃ vipassanāñāṇassa idha dassane tadeva kāraṇaṃ, atha kho ida-mpīti imamatthaṃ samuccinātīti **ācariyena** (dī. ni. ṭī. 1.235) vuttaṃ. Saddavidū pana īdise ṭhāne ca-saddo vā-saddattho, so ca vikappatthoti vadanti, tampi yuttameva atthantaradassane payuttatā. Attanā payujjitabbassa hi vijjamānatthasseva jotakā upasagganipātā yathā magganidassane sākḥābhaṅgā, yathā ca adissamānā jotane padīpāti evamidisesu. Hoti cettha-

“Atthantaradassanamhi (2.0148), ca saddo yadi dissati;
samuccaye vikappe so, gahetabbo vibhāvinā”ti.

Akatasammasanassāti hetugabbhapaḍaṃ. Tathā **katasammasanassāti** ca. **“Dibbena cakkhunā bheravampi rūpaṃ passatoti** ettha iddhividhañāṇena bheravaṃ rūpaṃ nimminivā maṃsacakkhunā passatoti vattabbaṃ. Evampi hi abhiññālābhino apariññātavatthukassa bhayaṃ santāso uppajjati uccavālikavāsi-mahānāgattherassa viyā”ti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.235) vuttaṃ. Yathā cettha, evaṃ **dibbāya sotadhātuyā bheravaṃ saddaṃ suṇatoti** etthāpi iddhividhañāṇena bheravaṃ saddaṃ nimminivā maṃsasotena suṇatopīti vattabameva. Evampi hi abhiññālābhino apariññātavatthukassa bhayaṃ santāso uppajjati uccavālikavāsi-mahānāgattherassa viya. Thero hi koṅcanādasahitaṃ sabbasettaṃ hatthināgaṃ māpetvā disvā, sutvā ca sañjātabhayasantāso **atṭhakathāsu** (vibha. aṭṭha. 2.882; ma. ni. aṭṭha. 1.81; visuddhi. 2.733) vutto. Aniccādivasena katasammasanassa dibbāya ...pe... bhayaṃ santāso na uppajjati sambandho. **Bhayavinodanahetu** nāma vipassanāñāṇena katasammasanātā, tassa, tena vā sampādanatthanti attho. **Idhevāti** catutthajjhānānantarameva. **“Apicā”**ti-ādinā yathāpāṭhaṃ yuttatara-nayaṃ dasseti. Vipassanāya pavattaṃ pāmojjapītipassaddhiparamparāgata-sukhaṃ **vipassanāsukhaṃ. Pāṭiyekanti** jhānābhiññādīhi asammissaṃ visuṃ bhūtaṃ **sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ**. Tenāha bhagavā **dhammapade-**

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;

labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan”ti-ādi. (dha. pa. 374);

Idhāpi vuttaṃ “idampi kho mahārāja sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ ...pe... paṇīta-tarañcā”ti, tasmā pāḷiyā saṃsandanato imameva nayaṃ yuttataranti vadanti. **Ādito-vāti** abhiññānamādimhiyeva.

Manomayiddhiñāṇakathāvaṇṇanā

236-7. Manomayanti ettha pana **mayasaddo** aparapaññattivikārapadapūraṇani-bbatti-ādīsu anekesvatthesu āgato. Idha pana nibbatti-attheti dassetuṃ (2.0149) “**manena nibbattitan**” ti vuttaṃ. “Abhiññāmanena nibbattitan” ti atthoti ācariyenāti (dī. ni. ṭī. 1.236, 237) vuttaṃ. Visuddhimagge (visuddhi. 2.397) pana “adhiṭṭhāna-manena nimmitattā manomayan” ti āgataṃ, abhiññāmanena, adhiṭṭhānamanena cāti ubhayathāpi nibbattattā ubhayampetaṃ yuttameva. **Aṅgaṃ** nāma hatthapādā-ditaṃtaṃsamudāyaṃ, **paccaṅgaṃ** nāma kapparajaṅṅu-ādi tasmim̐ tasmim̐ samudāye avayavaṃ. “Ahīnindriyan” ti ettha paripuṇṇatāyeva ahīnatā, na tu appaṇītatā, paripuṇṇabhāvo ca cakkhusotādīnaṃ saṅghānavaseneva. Nimmitarūpe hi pasādo nāma natthīti dassetuṃ “**saṅghānavasena avikalindriyan**” ti vuttaṃ, imināva tassa jīvitindriyādīnampi abhāvo vuttoti daṭṭhabbaṃ. **Saṅghānavasenāti** ca kamaladalā-disadisasaṅghānamattavasena, na rūpābhīghātārahābhūtappasādādi-indriyavasena. “Sabbāṅgapaccaṅgiṃ ahīnindriyan” ti vuttamevatthaṃ samatthento “**iddhimatā**” ti-ādīmāha. **Aviddhakaṅṅoti** kulacārittavasena kaṅṅālāṅkārapīḷandhanatthaṃ avijjhitaṅṅo, nidassanamattametāṃ. Tenāha “**sabbākārehī**” ti, vaṅṅasaṅghānavavavisesādisabbākārehīti attho. **Tenā** Ti iddhimatā.

Ayamevattho pāḷiyampi vibhāvitoti āha “**muñjamhā īsikanti-ādi-upamāttayampi hi ...pe... vuttan**” ti. Katthaci pana “**muñjamhā īsikanti-ādi upamāmattaṃ. Yampi hi sadisabhāvadassanatthameva vuttan**” ti pāḷho dissati. Tattha “**upamāmattan**” ti iminā atthantaradassanaṃ nivatteti, “**yampi hī**” ti-ādīnā pana tassa upamābhāvaṃ samattheti. Niyatānapekkhena ca yaṃ-saddena “muñjamhā īsikan” ti-ādivacana-meva

paccāmasati. **Sadisabhāvadassanattamevāti** saṅṭhānatopi vaṇṇatopi avayavavisesatopi sadisabhāvadassanattamaṃyeva. Kathaṃ sadisabhāvoti vuttaṃ “**muñjasadisā eva hī**” ti-ādi. **Muñjaṃ** nāma tiṇaviseso, yena kocchādīni karonti. “Pavāheyyā” ti vacanato anto tṭhitā eva īsikā adhippetāti dasseti “**anto īsikā hotī**” ti iminā. **Īsikāti** ca kaḷīro. **Visuddhimaggaṭikāyaṃ** pana “kaṇḍan” ti (visuddhi. ṭī. 2.399) vuttaṃ. **Vatṭāya kosiyāti** parivaṭṭulāya asikosiyā. **Patthaṭāyāti** paṭṭikāya. Karaḍitabbo bhājetabboti **karaṇḍo**, peḷā. Karaḍitabbo jigucchitabboti **karaṇḍo**, Nimmokaṃ. Idhāpi (2.01 nimmokamevāti āha “**karaṇḍāti idampī**” ti-ādi. **Vilivakaraṇḍo** nāma peḷā. Kasmā ahikañcukasseva nāmaṃ, na vilivakaraṇḍakassāti codanaṃ sodheti “**ahikañcuko hī**” ti-ādinā, sveva ahinā sadiso, tasmā tasseva nāmanti vuttaṃ hoti. **Visuddhimaggaṭikāyaṃ** pana “**karaṇḍāyāti** peḷāya, nimmokatoti ca vadantī” ti (visuddhi. ṭī. 2.399) vuttaṃ. Tattha peḷāgahaṇaṃ ahinā asadisatāya vicāretabbaṃ.

Yajjevamaṃ “seyyathāpi pana mahārāja puriso ahiṃ karaṇḍā uddhareyyā” ti purisassa karaṇḍato ahi-uddharaṇūpamāya ayamattho virujjheyya. Na hi so hatthena tato uddharitumaṃ sakkāti anuyogenāha “**tatthā**” ti-ādi. “Uddhareyyā” ti hi aniyamavacanepi hatthena uddharaṇasseva pākaṭattā taṃdassanamiva jātaṃ. Tenāha “**hatthena uddharamāno viya dassito**” ti. “**Ayañhī**” ti-ādi cittena uddharaṇassa hetudassanaṃ. Ahino nāma pañcasu tṭhānesu sajātiṃ nātivattanti upapattiyamaṃ, cutiyamaṃ, vissatṭhaniddokkamaṃ, samānajātiyā methunapaṭisevane, jiṇṇatacāpanayaneti vuttaṃ “**sajātiyamaṃ tṭhito**” ti. Uragajātiyameva tṭhito pajahati, na nāgiddhiyā aññajātirūpoti attho. Idañhi mahiddhike nāge sandhāya vuttaṃ. **Sarīraṃ khādayamānaṃ viyāti** attanoyeva tacamaṃ attano sarīraṃ khādayamānaṃ viya. **Purāṇatacamaṃ jigucchanto** ti jiṇṇatāya katthaci muttamaṃ katthaci olambitamaṃ jiṇṇatacamaṃ jigucchanto. **Catūhīti** “sajātiyamaṃ tṭhito, nissāya, thāmena, jigucchanto” ti yathāvuttehi catūhi kāraṇehi. **Tatoti** kañcukato. **Aññenāti** attato aññena. **Cittenāti** purisassa citteneva, na hatthena. Seyyathāpi nāma puriso ahiṃ passivā “aho vatāhaṃ imaṃ ahiṃ kañcukato uddhareyyan” ti ahiṃ karaṇḍā cittena uddhareyya, tassa evamassa “ayamaṃ ahi, ayamaṃ karaṇḍo, añño ahi, añño karaṇḍo, karaṇḍā tveva ahi ubbhato” ti, evameva ...pe... so imamahā kāyā aññaṃ kāyamaṃ abhinimmināti ...pe... ahinindriyanti ayamettha adhippāyo.

Iddhividhaññādikathāvaṇṇanā

239. Bhājanādivikatikiriyaṇissayabhūtā (2.0151) **suparikammakata mattikādayo viya** vikubbanakiriyaṇissayabhāvato **iddhividhaññaṃ daṭṭhabbaṃ**.

241. Pubbe nīvaraṇappahānavāre viya kantāraggahaṇamaṃ akatvā kevalamaṃ addhānamaggaggahaṇamaṃ khemamaggadassanattamaṃ. Kasmā pana khemamaggasseva dassanaṃ, na kantāramaggassa, nanu upamādassanamattametanti codanaṃ pariharanto “**yasmā**” ti-ādimāha. “**Appaṭibhayañhī**” ti-ādi pana khemamaggasseva gahaṇakāraṇadassanaṃ. Vātātapādinivāraṇattamaṃ **sīse sātakaṃ katvā**. Tathā tathā pana paripuṇṇavacanaṃ upamāsampattiyā upameyyasampādanattamaṃ, adhippetassa ca upameyyatthassa suviññāpanattamaṃ, hetudāharaṇa-

bhedyabhedakādisampannavacanena ca viññūjātikānaṃ cittārādhanaṃ atthanti vedītabbaṃ. Evaṃ sabbattha. **Sukhaṃ vavatthapēti** akicchaṃ akasirena sallakkheti, paricchindati ca.

243. Mando uttānaseyyakādārakopi “daharo”ti vuccatīti tato visesanatthaṃ “yuvā”ti vuttanti mantvā yuvasaddena visesitabbameva daharasaddassa atthaṃ dassetuṃ “**taruṇo**”ti vuttaṃ. Tathā yuvāpi koci anicchanako, anicchanato ca amaṇḍana-jātikoti tato visesanatthaṃ “maṇḍana-jātikoti”ti-ādi vuttanti mantvā maṇḍana-jātikādisaddena visesitabbameva yuvasaddassa atthaṃ dassetuṃ “**yobbannena samannāgato**”ti vuttaṃ. Pāḷiyañhi yathākkamaṃ padattayassa visesitabbavisesa-kabhāvena vacanato tathā saṃvaṇṇanā katā, itarathā ekakenāpi padena adhippetatthādhigamikā saparivārā saṃvaṇṇanāva kātabbā siyāti. “Maṇḍanapakatiko”ti vuttameva vivarituṃ “**divasassā**”ti-ādimāha. **Kaṇikasaddo** dosapariyāyo, doso ca nāma kāḷatīlakādīti dasseti “**kāḷatīlakā**”ti-ādinā. Kāḷatīlappamāṇā bindavo **kāḷatīlakāni**, **kāḷā** vā kammāsā, ye “sāsapabījīkā”tipi vuccanti. Tilappamāṇā bindavo **tilakāni**. **Vaṅgaṃ** nāma viyaṅgaṃ vipariṇāmitamaṅgaṃ. Yobbannapīlakādayo **mukhadūsipīlakā**, ye “kharapīlakā”tipi vuccanti. **Mukhanimittanti** mukhacchāyaṃ. Mukhe gato doso **mukhadoso** (2.0152). Lakkhaṇavacanamattametaṃ mukhe adosaṃsapi pākaṭabhāvassa adhippetatā, yathā vā mukhe doso, evaṃ mukhe adosopi **mukhadosoti** saralopena vutto sāmāññaniddesatopi anekatthassa viññātabbattā, pisaddalopena vā ayamattho vedītabbo. Avuttopi hi attho sampiṇḍanavasena vutto viya viññāyati, mukhadoso ca mukha-adoso ca **mukhadosoti** ekadesasarūpekasesanayenapettha attho daṭṭhabbo. Evañhi atthassa paripuṇṇatāya “paresaṃ soḷasavidhaṃ cittaṃ pākaṭaṃ hotī”ti vacanaṃ samatthitaṃ hoti. Tenetaṃ vuccati-

“Vattabbassāvasiṭṭhassa, gāho nidassanādinā;
apisaddādīlopena, ekasesanayena vā.

Asamāne sadde tidhā, catudhā ca samānake;
sāmāññaniddesatopi, vedītabbo vibhāvinā”ti.

“Sarāgaṃ vā cittaṃ”ti-ādinā pāḷiyaṃ vuttaṃ **soḷasavidhaṃ cittaṃ**.

245. **Pubbenivāsaññāpamāyanti** pubbenivāsaññāṇassa, pubbenivāsaññāṇe vā dassitāya upamāya. Kasmā pana pāḷiyaṃ gāmatayameva upamāne gahitanti codanaṃ sodhetuṃ “**taṃ divasaṃ**”ti-ādi vuttaṃ. Taṃ divasaṃ katakiriyā nāma pākatikasattasāpi yebhuyyena pākaṭā hoti. Tasmā taṃ divasaṃ gantuṃ sakkuṇeyyaṃ gāmatayameva bhagavatā gahitaṃ, na taduttarīti adhippāyo. Kiñcāpi pāḷiyaṃ taṃdivasaggahaṇaṃ natthi, gāmatayaggahaṇena pana tadaheva katakiriyā adhippetāti mantvā aṭṭhakathāyaṃ taṃdivasaggahaṇaṃ katanti daṭṭhabbaṃ. Taṃdivasagatagāmatayaggahaṇeneva ca mahābhinihārehi aññesampi pubbenivāsaññāḷābhīnaṃ tīsupi bhavesu katakiriyā yebhuyyena pākaṭā hotīti dīpitanti daṭṭhabbaṃ. Etadatthampi hi gāmatayaggahaṇanti. **Tīsu bhavesu katakiriyāyāti** abhisamparāyesu pubbe diṭṭhadhamme pana idāni, pubbe ca katakiccassa.

247. Pāḷiyaṃ **rathikāya vīthiṃ sañcaranteti** aññāya rathikāya aññaṃ rathīṃ sañcaranteti attho, tena aparāparaṃ sañcaraṇaṃ dassitanti āha “**aparāparaṃ sañcarante**”ti, taṃtaṃkiccavasena ito cito ca sañcaranteti vuttaṃ hoti, ayame-

vattho rathivīthisaddānamekatthattā. **Siṅghāṭakamhīti** vīthicatukke. **Pāsādo viya bhikkhussa karajakāyo daṭṭhabbo** (2.0153) tattha paṭiṭṭhitassa daṭṭhabbadassana-siddhito. Maṃsacakkhumato hi dibbacakkhusamadhigamo. Yathāha “maṃsacakkhussa uppādo, maggo dibbassa cakkhuno”ti (itivu. 61). **Cakkhumā puriso viya ayameva dibbacakkhum patvā ṭhito bhikkhu** daṭṭhabbassa dassanato. Gehaṃ pavisanto, tato nikkhamanto viya ca mātukucchiṃ paṭisandhivasena pavisanto, tato ca vijātivāsena nikkhamanto mātukucchiyā gehasadisattā. Tathā hi vuttaṃ “mātaraṃ kuṭikaṃ brūsi, bhariyaṃ brūsi kulāvakan”ti (saṃ. ni. 1.19). Ayaṃ aṭṭhakathāmuttako nayo- gehaṃ pavisanto viya attabhāvaṃ upapajjanavasena okkamanto, gehā nikkhamanto viya ca attabhāvato cavanavasena apakkamanto attabhāvassa gehasadisattā. Vuttañhi “gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasī”ti (dha. pa. 154).

Aparāparaṃ sañcaraṇakasattāti punappunaṃ saṃsāre paribbhamanakasattā. **Abbhokāsaṭṭhāneti** ajjhokāsadesabhūte. **Majjheti** nagarassa majjhabhūte **siṅghāṭake**. **Tattha tathāti** tasmim tasmim bhavekadese. **Nibbattasattāti** uppajjamānaka-sattā. Iminā hi tasmim tasmim bhavē jātasaṃvaddhe satte vadati, “aparāparaṃ sañcaraṇakasattā”ti pana etena tathā aniyamitakālike sādharmaṇasatte. Evañhi tesam yathākkamaṃ sañcaraṇakasannisinnakajanopamatā upapannā hotīti. **Tīsu bhavesu nibbattasattānaṃ āvibhūtakāloti** ettha pana vuttappakārānaṃ sabbesampi sattānaṃ aniyamato gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Nanu cāyaṃ dibbacakkhukathā, atha kasmā “tīsu bhavesū”ti catuvokārabhava-ssāpi saṅgaho kato. Na hi so arūpadhammārammaṇoti anuyogaṃ pariharanto “**idañcā**”ti-ādimāha. Tattha “**idanti** tīsu bhavesu nibbattasattānanti idaṃ vacanaṃ”ti (dī. ni. ṭi. 1.247) ayamettha ācariyassa mati, evaṃ sati aṭṭhakathācariyehi aṭṭhakathāyameva yathāvutto anuyogo pariharitoti. Ayaṃ panettha amhākaṃ khanti-nanu cāyaṃ dibbacakkhukathā, atha kasmā “dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne”ti-ādinā avisesato catuvokārabhavūpagassāpi saṅgaho kato. Na hi (2.0154) so arūpadhammārammaṇoti anuyogaṃ pariharanto “**idañcā**”ti-ādimāha. Tattha **idanti** “satte passati cavamāne upapajjamāne”ti-ādivacanaṃ. Evañhi sati aṭṭhakathācariyehi pāḷiyameva yathāvutto anuyogo pariharitoti. Yadaggena so pāḷiyaṃ pariharito, tadaggena aṭṭhakathāyampi tassā atthavaṇṇanābhāvato. **Desanāsukhatthamevāti** kevalaṃ desanāsukhatthaṃ eva avisesena vuttaṃ, na pana catuvokārabhavūpagānaṃ dibbacakkhussa āvibhāvasabbhāvato. “Ṭhapetvā arūpabhavan”ti vā “dvīsu bhavesū”ti vā satte passati kāmāvacarabhavato, rūpāvacarabhavato ca cavamāneti vā kāmāvacarabhavē, rūpāvacarabhavē ca upapajjamāneti vā vuccamānā hi desanā yathārahaṃ bhedyabhedakādivibhāvanena sukhāsukhāvabodhā ca na hoti, avisesena pana evameva vuccamānā sukhāsukhāvabodhā ca. Desetaṃ, avabodhetuñca sukaratāpayojanañhi “desanāsukhatthan”ti vuttaṃ. Kasmāti āha “**āruppe ...pe... natthi**”ti, dibbacakkhugocarabhūtānaṃ rūpadhammānamabhāvatoti vuttaṃ hoti.

Āsavakkhayañāṇakathāvaṇṇanā

248. Idha vipassanāpādakam catutthajjhānacittam veditabbam, na lokiyābhiññāsu viya abhiññāpādakam. Vipassanāpādakanti ca vipassanāya padaṭṭhānabhūtam, vipassanā ca nāmesā tividhā vipassakapuggalabhedena mahābodhisattānam vipassanā, paccekabodhisattānam vipassanā, sāvakanam vipassanā cāti. Tattha mahābodhisattānam, paccekabodhisattānañca vipassanā cintāmayañāṇasambandhikā sayambhuñāṇabhūtā, sāvakanam pana sutamayañāṇasambandhikā paropadesasambhūtā. Sā “ṭhapetvā nevasaññānāsaññāyatanaṃ avasesarūpārūpajjhānānaṃ aññatarato vuṭṭhāyā”ti-ādinā anekadhā, arūpamukhavasena catudhātuvavatthāne vuttānam tesam tesam dhātupariggahamukhānañca aññataramukhavasena anekadhā ca **visuddhimagge** (visuddhi. 2.664) nānāyato vibhāvītā, mahābodhisattānam pana catuvīsaticōṭisatasahassamukhena pabhedagamānato nānāyamaṃ sabbaññūtaññāṇasannissayassa ariyamaggañāṇassa adhiṭṭhānabhūtam pubbabhāgañāṇagabbham gaṇhāpentam (2.0155) paripākamaṃ gacchantam paramagambhīram saṅhasukhumataram anaññasādhāraṇam vipassanāñāṇam hoti, yaṃ aṭṭhakathāsu “mahāvajirañāṇan”ti vuccati, yassa ca pavattivibhāgena catuvīsaticōṭisatasahassappabhedassa pādakabhāvena samāpajjiyamānā catuvīsaticōṭisatasahassasaṅkhyā devasikam satthu vaḷañjanasamāpattiyo vuccanti. Svāyamaṃ buddhānaṃ vipassanācāro **paramatthamañjūsāyamaṃ visuddhimaggavaṇṇanāyamaṃ** (visuddhi. ṭī. 1.144) uddesato ācariyena dassito, tato so atthikehi gahetabbo. Idha pana sāvakanam vipassanāva adhippetā.

“Āsavānaṃ khayañāṇāyā”ti idaṃ kiriyāpayojanabhūte tadatthe sampadānavacanaṃ, tasmā asatipi payojanavācāke payojanavaseneva attho veditabboti āha “khayañāṇanibbattanatthāyā”ti. Evamīdisesu. Nibbānaṃ, arahattamaggo ca ukkaṭṭhaniddesena idha

khayo nāma, tатtha ñāṇaṃ **khayañāṇaṃ**, тassa nibbattanasaṅkhāto атtho payo-
janaṃ, tadatthāyāti атtho. Khepeti pāpadhamme samucchindatīti **khayo**, maggo.
So pana pāpakkhayo āsavakkhayena vinā natthi, тasmā “khaye ñāṇaṃ”ti (dha. sa.
suttantadukamātikā 148) ettha khayaggahaṇena āsavakkhayova vuttoti dasseti
“**āsavānaṃ khayō**”ti iminā. **Anuppāde ñāṇanti** āsavānamanuppādabhūte ariya-
phale ñāṇaṃ. Khīyimsu āsavā etthāti **khayo**, phalaṃ. Samitapāpatāya **samaṇo**,
samitapāpatā ca nipariyāyato arahattaphalenevāti āha “**āsavānaṃ khayā samaṇo**
hotīti ettha phalaṃ”ti. **Khayāti** ca khīṇattāti атtho. Khīyanti āsavā etthāti **khayo**,
nibbānaṃ. “Āsavakkhayā”ti pana samāsavasena dvibhāvaṃ katvā vuttattā “āsa-
vānaṃ khayō”ti padassa атthuddhāre āsavakkhayapadaggahaṇaṃ.

“**Paravajjānupassissā**”ti-ādigāthā dhammapade (dha. pa. 253). Tатtha **ujjhānasa-**
ññinoti garahasaññino. **Arāti** dūrā. “Arā siṅghāmi vārijaṃ”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.234;
jā. 1.6.116) viya hi dūratthoyaṃ nipāto. “Ārā”tipi pāṭho. Arāsaddo viya ārāsaddopi
dūratthe eko nipātoti veditabbo. Tadeva hi padaṃ saddasatthe udāhaṭaṃ.
Kāmañca **dhammapadaṭṭhakathāyaṃ** “arahattamaggasaṅkhātā ārā dūraṃ gatova
hotī”ti (dha. pa. atṭha. 2.253) vuttaṃ, tathāpi āsavavaḍḍhiyā saṅkhāre vaḍḍhento
(2.0156) visaṅkhārato suvidūradūro, тasmā “ārā so āsavakkhayā”ti ettha āsava-
kkhayapadaṃ visaṅkhārādhivacanampi sambhavatīti āha “**nibbānaṃ**”ti.
Khayanaṃ **khayo**, āsavānaṃ khaṇanirodho. Sesam тassa pariyāyavacanaṃ.
Bhaṅgo āsavānaṃ khayoti vuttoti yojanā. Idha pana nibbānampi maggopi avinā-
bhāvato. Na hi nibbānamanārabbha maggeneva āsavānaṃ khayō hotīti.

Tanninnanti тasmim āsavānaṃ khayañāṇe ninnaṃ. Sesam тasseva vevacanaṃ.
Pāliyaṃ **idaṃ dukkhanti** dukkhassa ariyasaccassa paricchinditvā, anavasesetvā
ca tadā тassa bhikkhuno paccakkhato gahitabhāvadassananti dassetuṃ “**ettakan**”-
ti-ādi vuttaṃ. Tатtha hi **ettakaṃ dukkhanti** тassa paricchijja gahitabhāvadassanaṃ.
Na ito bhiyyoti anavasesetvā gahitabhāvadassanaṃ. Tenāha “**sabbampi dukkhasa-**
ccan”ti-ādi. Sarasalakkhaṇapaṭivedhavasena pajānanaṃ yathābhūtaṃ pajā-
nanaṃ nāmāti dasseti “**sarasalakkhaṇapaṭivedhenā**”ti iminā. **Rasoti** sabhāvo
rasitabbo jānitabboti katvā, атtano raso **saraso**, so eva lakkhaṇaṃ, тassa asammo-
hato paṭivijjhanenāti атtho. Asammohato paṭivijjhanañca nāma yathā тasmim ñāṇe
pavatte pacchā dukkhasaccassa sarūpādiparicchede sammoho na hoti, tathā
тassa pavattiyeva. Tena vuttaṃ “**yathābhūtaṃ pajānāti**”ti. “**Nibbattikan**”ti iminā
“dukkhaṃ samudeti etasmāti **dukkhasamudayo**”ti nibbacanaṃ dasseti. **Tadubha-**
yanti dukkhaṃ, dukkhasamudayo ca. **Yaṃ ṭhānaṃ patvāti** yaṃ nibbānaṃ
maggassa ārammaṇapaccayaṭṭhena kāraṇabhūtaṃ āgamma. **Ṭhānanti** hi
kāraṇaṃ vuccati tiṭṭhati ettha phalaṃ tadāyattatāyāti katvā. **Tadubhayaṃ patvāti**
ca tadubhayavato puggalassa tadubhayassa patti viya vuttā. Puggalasseva hi āra-
mmaṇakaraṇavasena nibbānappatti, na tadubhayassa. Apica **patvāti** pāpuṇana-
hetu, puggalassa ārammaṇakaraṇavasena samāpajjanatoti атtho. Asamānaka-
ttuke viya hi samānakattukepi tvāpaccayassa hetvatthe pavatti saddasatthesu
pākaṭā. **Appavattīti** appavattinimittaṃ “na pavattati tadubhayametena”ti katvā,
appavattitṭhānaṃ vā “na pavattati tadubhayametthā”ti katvā, anena ca “dukkhaṃ

nirujjhati ettha, etenāti vā **dukkhanirodho**”ti nibbacanaṃ dasseti, dukkhasamudaya-
yassa pana gahaṇaṃ taṃnibbattakassa nirujjhanato tassāpi nirujjhanadassana-
tthanti daṭṭhabbaṃ. Nibbānapadeyeva (2.0157) ta-saddo nivattatīti ayaṃ-saddo
puna vutto. Sabbanāmikañhi padaṃ vuttassa vā liṅgassa gāhakaṃ, vuccamā-
nassa vā. **Tassā**ti dukkhanirodhassa. **Sampāpakanti** sacchikaraṇavasena samma-
deva pāpakam, etena ca “dukkhanirodhaṃ gamayati, gacchati vā etāyāti **dukkhani-
rodhagāmini**, sāyeva paṭipadā **dukkhanirodhagāminipaṭipadā**”ti nibbacanaṃ
dasseti.

Kilesavasenāti āsavasaṅkhātakilesavasena. Tadeva āsavapariyāyena
dassento puna āha, tasmā na ettha punaruttidosoti adhippāyo. Pariyāyadesanā-
bhāvo nāma hi āveṇiko buddhadhammoti heṭṭhā vuttovāyamattho. Nanu ca āsa-
vānaṃ dukkhasaccapariyāyova atthi, na sesasaccapariyāyo, atha kasmā sarū-
pato dassitasaccāniyeva kilesavasena pariyāyato puna dassento evamāhāti
vuttanti? Saccaṃ, taṃsambandhattā pana sesasaccānaṃ taṃsamudayādipariyā-
yopi labbhatīti katvā evaṃ vuttanti veditabbaṃ. Dukkhasaccapariyāyabhūta-āsa-
vasambandhāni hi āsavasamudayādīnīti, saccāni dassentotipi yojetabbaṃ. “Āsa-
vānaṃ khayañāyā”ti āraddhattā cettha āsavānameva gahaṇaṃ, na sesakile-
sānaṃ tathā anāraddhattāti daṭṭhabbaṃ. Tathā hi “kāmāsavāpi cittaṃ vimuccatī”-
ti-ādinā (dī. ni. 1.248; ma. ni. 1.433; 3.19) āsavavimuttasīseneva sabbakilesavi-
mutti vuttā. “Idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti”ti-ādinā missakamaggova idha
kathito lokiyavipassanāya lokuttaramaggassa missakattāti vuttaṃ **“saha vipassa-
nāya koṭippattaṃ maggaṃ kathesi”**ti. “Jānato passato”ti iminā tayopi pariññāsa-
cchikiriyābhāvanābhīsamayā vuttā catusaccapajānanāya eva catukiccasiddhito,
pahānābhīsamayo pana pārisesato “vimuccatī”ti iminā vuttoti āha **“maggakkhaṇaṃ
dasseti”**ti. Cattāri hi kiccāni catusaccapajānanāya eva siddhāni. Yathāha “taṃ
kho panidaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ pariññātanti me bhikkhave pubbe ananussu-
tesu dhammesu cakkhuṃ udapādi”ti-ādi (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 15; paṭi. ma. 2.
29). Ayaṃ **aṭṭhakathā**muttako nayo- **jānato passatoti** ca hetuniddeso, “jānanahetu
passanahetu kāmāsavāpi cittaṃ vimuccatī”ti-ādinā yojanā. Kāmañcettha jānana-
passanakiriyānaṃ, vimuccanakiriyāya ca samānakālatā, tathāpi (2.0158)
dhammānaṃ samānakālikānampi paccayapaccayuppannatā sahaṃjātādikoṭiyā
labbhatīti, hetugabbhavisenanatādassanametantipi vadanti.

Bhavāsavaggahaṇena cettha bhavarāgassa viya bhavadiṭṭhiyāpi samavaro-
dhoti diṭṭhāsavassāpi saṅgaho daṭṭhabbo, adhunā pana “diṭṭhāsavāpi cittaṃ vimu-
ccatī”ti katthaci pāṭho dissati, so na porāṇo, pacchā pamādalikhitoti veditabbo.
Bhayabheravasuttasaṃvaṇṇanādīsu (ma. ni. aṭṭha. 1.54) anekāsupi tatheva
saṃvaṇṇitattā. Ettha ca kiñcāpi pāḷiyaṃ saccapaṭivedho aniyamitapuggalassa
aniyamitakālavasena vutto, tathāpi abhisamayakāle tassa paccuppannataṃ upā-
dāya “evaṃ jānato evaṃ passato”ti vattamānakālaniddeso kato, so ca kāmam
kassaci maggakkhaṇato paraṃ yāvajatanā atītakāliko eva, sabbapaṭhamam
panassa atītakālikattaṃ phalakkhaṇena veditabbanti āha **“vimuttasminti iminā
phalakkhaṇaṃ”**ti. **Paccavekkhaṇañāṇanti** phalapaccavekkhaṇañāṇam tathā ceva

vuttattā. Taggahaṇena pana tadavinābhāvato sesāni niravasesāni gahetabbāni, ekadesāni vā aparipuṇṇāyapi paccavekkhaṇāya sambhavato. **“Khīṇā jāti”** ti-ādīhi padehi **“nāparaṃ itthattāyā”** ti padapariyosānehi. **Tassāti** paccavekkhaṇāñāṇassa. **Bhūminti** pavattiṭṭhānaṃ. Nanu ca **“vimuttasmiṃ vimuttan”** ti vuttaṃ phalameva tassa ārammaṇasaṅkhātā bhūmi, atha kathaṃ **“khīṇā jāti”** ti-ādīhi tassa bhūmidassananti codanaṃ sodhetuṃ **“tena hī”** ti-ādi vuttaṃ. Yasmā pana pahīnakilesapaccavekkhaṇena vijjamānassāpi kammassa āyatīṃ appaṭisandhikabhāvato **“khīṇā jāti”** ti pajānāti, yasmā ca maggapaccavekkhaṇādīhi **“vusiṭaṃ brahmacariyan”** ti-ādīni pajānāti, tasmā **“khīṇā jāti”** ti-ādīhi tassa bhūmidassananti vuttaṃ hoti. **“Tena ñāṇenā”** ti hi yathārutato, avinābhāvato ca gahitena pañcavidhena paccavekkhaṇāñāṇenāti attho.

“Khīṇā jāti” ti ettha sotujanānaṃ suviññāpanatthaṃ parammukhā viya codanaṃ samuṭṭhāpeti **“katamā panā”** ti-ādinā. Yena panādhippāyena codanā katā, tādhippāyaṃ pakāsetvā parihāraṃ vattukāmo **“na tāvassā”** ti-ādimāha. **“Na tāva ...pe... vijjamānattā”** ti vakkhamānameva hi atthaṃ manasi katvā ayaṃ codanā samuṭṭhāpitā, tattha **na tāvassa atitā** (2.0159) **jāti khīṇāti** assa bhikkhuno atitā jāti, na tāva maggabhāvanāya khīṇā. Tattha kāraṇamāha **“pubbeva khīṇattā”** ti, maggabhāvanāya purimatarameva nirujjhanavasena khīṇattāti adhippāyo. Na anāgatā assa jāti khīṇā maggabhāvanāyāti yojanā. Tattha kāraṇamāha **“anāgate vāyāmābhāvato”** ti, idaṅca anāgatabhāvasāmaññameva gahetvā lesena codanādhippāyavibhāvanatthaṃ vadati, na anāgatavisesaṃ anāgate maggabhāvanāya khepanapayogābhāvatoti attho. Vijjamāneyeva hi payogo sambhavati, na avijjamāneti vuttaṃ hoti. Anāgataviseso panettha adhippeto, tassa ca khepane vāyāmopi labbhateva. Tenāha **“yā pana maggassā”** ti-ādi. **Anāgatavisesoti** ca abhāvite magge uppajjanāraho anantarajātibhedo vuccati. Na paccuppannā assa jāti khīṇā maggabhāvanāyāti yojanā. Tattha kāraṇamāha **“vijjamānattā”** ti, ekabhavapariyāpannatāya vijjamānattāti attho. Tattha tattha bhava paṭhamābhiniṭṭhānā hi jāti. **“Yā panā”** ti-ādinā pana maggabhāvanāya kilesahetuvināsanamukhena anāgatajātiyā eva khīṇabhāvo pakāsitoti daṭṭhabbaṃ. **Ekacatupañcavokārabhavesūti** bhavattayaggahaṇaṃ vuttanayena anavasesato jātiyā khīṇabhāvadassanatthaṃ, pubbapadadvayepettha uttarapadalopo. **Ekacatupañcakkhandhappabhedāti** etthāpi eseva nayo. **“Taṃ so”** ti-ādi **“kathaṅca naṃ pajānāti”** ti codanāya sodhanāvacaṇaṃ. Tattha **tanti** yathāvuttaṃ jātiṃ. **Soti** khīṇāsavo bhikkhu. **Paccavekkhitvāti** pajānanāya pubbabhāge pahīnakilesapaccavekkhaṇadassanaṃ. Evaṅca katvā paccavekkhaṇaparamparāya tathā pajānanā siddhāti daṭṭhabbaṃ. Paccavekkhaṇantaravibhāvanatthameva hi **“jānanto pajānāti”** ti vattamānavacanadvayaṃ vuttaṃ, jānanto hutvā, jānanahetu vā pajānāti nāmāti attho.

Brahmacariyavāso nāma ukkaṭṭhaniddesato maggabrahmacariyassa nibbattanamevāti āha **“parivutthan”** ti, samantato niravasesena vasitaṃ pariciṇṇanti attho. Kasmā panidaṃ so atitakālavasena pajānātīti anuyogenāha **“puthujjanakalyāṇakena hi saddhin”** ti-ādi. Puthujjanakalyāṇakopi hi heṭṭhā vuttalakkhaṇo sotāpatti-phalāsacchikiriyāya paṭipanno (2.0160) nāma **dakkhiṇavibhaṅgasuttā** dīsu (ma. ni.

3.379) tathā eva vuttattā. **Vasanti nāmā**ti vasantā eva nāma honti, na vutthavāsā. **Tasmā**ti vutthavāsattā. Nanu ca “so ‘idaṃ dukkhan”ti yathābhūtaṃ pajānāti”ti-ādinā pāḷiyaṃ sammādiṭṭhiyeva vuttā, na sammāsaṅkappādayo, atha kasmā “**catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasena soḷasavidhaṃ kiccaṃ niṭṭhāpitaṃ**”ti aṭṭhaṅgikassa maggassa sādharmaṇato vuttanti? Sammāsaṅkappādīnampi catukiccasādhanavasena pavattito. Sammādiṭṭhiyā hi catūsu saccesu pariññādikiccasādhanavasena pavattamānāya sammāsaṅkappādīnampi sesānaṃ dukkhasacce pariññābhisamayānugunāva pavatti, itarasaccesu ca nesāṃ pahānābhisamayādivasena pavatti pākaṭā evāti. Dukkhanirodhama-ggesu yathākkamaṃ pariññāsacchikiriyābhāvanāpi yāvadeva samudayapahānattāti katvā tadattheyeva tāsāṃ pakkhipanena “kataṃ karaṇīyaṃ”ti padassa adhippāyaṃ vibhāvetuṃ “**tenā**”ti-ādi vuttaṃ. “**Dukkhamūlaṃ samucchinnaṃ**”ti imināpi tadeva pakārantarena vibhāveti.

Kasmā panettha “kataṃ karaṇīyaṃ”ti atītaniddeso katoti āha “**puthujjanakalyāṇa-kādayo**”ti-ādi. Ime pakārā **itthaṃ**, tabbhāvo **itthattanti** dasseti “**itthabhāvāyā**”ti iminā, **āya**-saddo ca sampadānatthe, tadatthāyāti attho. Te pana pakārā ariyama-ggabyāpārabhūtā pariññādayo idhādhippetāti vuttaṃ “**evaṃ soḷasakiccabhāvāyā**”-ti. Te hi maggaṃ paccavekkhato maggānubhāvena pākaṭā hutvā upaṭṭhahanti magge paccavekkhite taṃkiccapaccavekkhaṇāyapi sukhena siddhito. Evaṃ sādharmaṇato catūsu maggesu paccekaṃ catukiccavasena soḷasakiccabhāvaṃ pakāsetvā tesupi kiccesu pahānameva padhānaṃ tadatthattā itaresāṃ pariññādīnanti tadeva visesato pakāsetuṃ “**kilesakkhayabhāvāyā vā**”ti āha.

Apica purimanayena paccavekkhaṇaparamparāya paccavekkhaṇavidhiṃ dassetvā idāni padhānattā pahīnakilesapaccavekkhaṇavidhimeva dassetuṃ evaṃ vuttantipi daṭṭhabbaṃ. Dutiyavikappe ayaṃ pakāro **itthaṃ**, tabbhāvo **itthattaṃ**, **āya**-saddo cettha sampadānavacanassa kāriyabhūto nissakkattheti dasseti “**itthabhāvato**”ti iminā. “Imasmā

evam pakārā”ti pana vadanto pakāro nāma (2.0161) pakāravantato atthato bhedo natthi. Yadi hi so bhedo assa, tasseva so pakāro na siyā, tasmā itthaṃ-saddo pakāravantavācako, atthato pana abhedepi sati avayavāvayavitādinā bhedaparikappanāvasena siyā kiñci bhedamatthaṃ, tasmā itthattasaddo pakāravācakoti dasseti. Ayamidha **ṭikāyaṃ**, (dī. ni. ṭi. 1.248) **majjhimāgamaṭikāvinayaṭikā** dīsu (sārattha. ṭi. 1.14) ca āgatanayo.

Saddavidū pana pavattinimittānusārena evamicchanti- ayaṃ pakāro assāti **itthaṃ**, pakāravanto. Vicitrā hi taddhitavutti. Tassa bhāvo **itthattaṃ**, pakāro, imamatthaṃ dasseto “**itthabhāvato imasmā evam pakārā**”ti āhāti. Paṭhamavikappepi yathā-raham esa nayo. **Idāni vattamānakhandhasantānā**ti sarūpakathanam. **Aparanti anāgataṃ**. “**Ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti**”ti idāni pāṭho, “ime pana carimakattabhāvasaṅkhātā pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti”ti pana **majjhimāgama-vinayaṭikā** dīsu, (sārattha. ṭi. 1.14) idha ca **ṭikāyaṃ** (dī. ni. ṭi. 1.248) ulliṅgita-pāṭho. Tattha **carimakattabhāvasaṅkhātā**ti ekasantatipariyāpanabhāvena pacchimakattabhāvakathitā. **Pariññātā**ti maggena paricchijja ñātā. **Tiṭṭhanti**ti appa-tiṭṭhā anokāsā tiṭṭhanti. Etena hi tesam khandhānam aperiññāmūlābhāvena apati-ṭṭhābhāvaṃ dasseti. Aperiññāmūlikā hi patiṭṭhā, tadabhāvato pana appatiṭṭhā-bhāvo. Yathāha “kabalīkāre ce bhikkhave āhāre atthi rāgo, atthi nandī, atthi taṇhā, patiṭṭhitam tattha viññāṇam viruḷhan”ti-ādi (saṃ. ni. 2.64; kathā. 296; mahāni. 7). Tadupamaṃ vibhāveti “**chinnamūlakā rukkhā viyā**”ti iminā, yathā chinnamūlakā rukkhā mūlābhāvato appatiṭṭhā anokāsā tiṭṭhanti, evametepi aperiññāmūlābhāvato-ti. Ayamettha opammasaṃsandana. **Carimakacittanirodhenā**ti parinibbānacittanirodhena. **Anupādānoti** anindhano. **Apaṇṇattikabhāvanti** yesu khandhesu vijjamānesu tathā tathā parikappanāsiddhā paññatti, tadabhāvato tassāpi dharamānaka-paññattiyā abhāvena apaññattikabhāvaṃ gamissanti. Paṇṇatti paññattiti hi atthato ekaṃ yathā “paññāsa paṇṇāsā”ti. Paññāsa paṇṇādesoti hi akkharacintakā vadanti.

249. Yebhuyyena (2.0162) saṃkhipati saṅkucito bhavatīti **saṅkhepo**, pabbatamatthakaṃ. Tañhi pabbatapādato anukkamena bahulaṃ saṃkhittaṃ saṅkucitaṃ hoti. Tenāha “**pabbatamatthake**”ti, pabbatasikhareti attho. Ayaṃ **aṭṭhakathā** muttako nayo- saṅkhipiyati pabbatabhāvena gaṇiyatīti saṅkhepo, pabbatapariyāpanno padeso, tasmim pabbatapariyāpanne padeseti atthoti. **Anāviloti** akālusiyo, sā cassa anāvilatā kaddamābhāvena hotīti āha “**nikkaddamo**”ti. Sapati apadāpi samānā gacchatīti **sippi**, khuddakā sippi **sippiyo** kā-kārassa ya-kāraṃ katvā, yo “muttiko”tipi vuccati. Savati pasavatīti **sambuko**, yaṃ “jalasutti, saṅkhalikā”ti ca voharanti. Samāhāre yebhuyyato napuṃsakapayogoti vuttaṃ “**sippiyasambun**”ti. Evamīdisesu. **Sakkharā**ti mutṭhippamāṇā pāsāṇā. **Kathalānī**ti kapālakhaṇḍāni. Samūhavācakassa ghaṭāsaddassa itthi liṅgassāpi dissanato “gumban”ti padassatthaṃ dasseti “**ghaṭā**”ti iminā.

Kāmañca “sippiyasambukampi sakkharakathalampi macchagumbampi tiṭṭhantampi carantampi”ti ettha sakkharakathalaṃ tiṭṭhatiyeva, sippiyasambukamacchagumbāni carantipi tiṭṭhantipi, tathāpi sahacaraṇanayena sabbāneva caranti

viya evaṃ vuttanti atthaṃ dassento “**tiṭṭhantampi carantampīti etthā**” ti-ādimāha. Tattha hi “**sakkharakathalaṃ tiṭṭhatiyevā**” ti-ādinā yathāsambhavamattaṃ dasseti, “**yathā panā**” ti-ādinā pana sahacaraṇanayaṃ. **Pana**-saddo arucisaṃsū-cane, tathāpīti attho. **Antarantarā**ti bahūnaṃ gāvīnamantarantarā ṭhitāsu gāvīsu vijjamānāsupi. **Gāvoti** gāvīyo. **Itarāpīti** ṭhitāpi nisinnāpi. **Carantīti vuccanti** sahacaraṇanayena. **Tiṭṭhantamevā**ti-ādīsu ayamadhippāyo- sippiyasambukamacchagumbānaṃ caraṇakiriyāyapi yogato ṭhānakiriyāya anekantattā ekantato tiṭṭhantameva na kadācīpi carantaṃ sakkharakathalaṃ upādāya sippiyasambukampi macchagumbampi tiṭṭhantanti vuttaṃ, na tu tesāṃ ṭhānakiriyamupādāya. Tesāṃ pana caraṇakiriyamupādāya “carantampī”ti pi-saddalopo hettha daṭṭhabbo. **Itarāmpī dvayanti** sippiyasambukamacchagumbāṃ padavasena evaṃ vuttaṃ. **Itarāñca dvayanti** sippiyasambukamacchagumbameva. **Carantanti vuttanti** etthāpi tesāṃ ṭhānakiriyamupādāya “tiṭṭhantampī”ti pi-saddalopo, evamettha aṭṭhakathā-cariyehi sahacaraṇanayo dassito, ācariyadhammapālattherena pana yathālābhanayopi. Tathā (2.0163) hi vuttaṃ “kiṃ vā imāya sahacariyāya, yathālābhaggaṇaṃ panettha daṭṭhabbaṃ. Sakkharakathalassa hi vasena tiṭṭhantanti, sippisambukassa macchagumbassa ca vasena tiṭṭhantampi carantampīti evaṃ yojanā kātābbā”ti (dī. ni. ṭī. 1.249). Alabbhamānassāpi atthassa sahayogivasena desanā-mattaṃ pati sahacaraṇanayo, sādharmaṇato desitassāpi atthassa sambhavavasena vivecanaṃ pati yathālābhanayoti ubhayathāpi yujjati.

Evampettha vadanti- **aṭṭhakathāyaṃ** “sakkharakathalaṃ tiṭṭhatiyeva, itarāni carantīpi tiṭṭhantīpi”ti iminā yathālābhanayo dassito yathāsambhavaṃ atthassa vivecitattā, “yathā panā”ti-ādinā pana sahacaraṇanayo alabbhamānassāpi atthassa sahayogivasena desanā-mattassa vibhāvitattāti, tadetampi anupavajjameva atthassa yuttattā, **aṭṭhakathāyañca** tathā dassanassāpi sambhavatoti daṭṭhabbaṃ. “**Tatthā**”ti-ādi upamāsaṃsandanaṃ. **Tīreti** udakarahadassa tīre. **Udakarahado** ca nāma katthaci samuddopi vuccati “rahadopi tattha gambhīro, samuddo saritodako”ti-ādīsu (dī. ni. 3.278). Katthaci jalāsayopi “rahadopi tattha dharaṇī nāma, yato meghā pavassanti, vassā yato patāyanti”ti-ādīsu, (dī. ni. 3.281) idhāpi jalāsayoyeva. So hi udakavasena raho cakkhuraḥādikaṃ dadātīti **udakarahado** o-kārassa a-kāraṃ katvā. Saddavidū pana “udakaṃ haratīti **udakarahado** Niruttinayenā”ti vadanti.

“**Ettāvatā**”ti-ādinā catutthajjhānāntaraṃ dassitavipassanāñāṇato paṭṭhāya yathāvuttatthassa sampiṇḍanaṃ. Tattha **ettāvatā**ti “puna caparaṃ mahārāja bhikkhu evaṃ samāhite citte ...pe... ñāṇadassanāya cittaṃ abhinīharatī”ti-ādinā ettakena, etaparimāṇavantena vā vacanakkamena. **Vipassanāñāṇanti** ñāṇadassanāmena dassitaṃ vipassanāñāṇaṃ, tassa ca visuṃ gaṇanadassanena heṭṭhā catutthajjhānāntaraṃ vattabbatākāraṇesu tīsu nāyesu tatiyanayasseva yuttatarabhāvopi dīpitoti daṭṭhabbaṃ. Manomayañāṇassa iddhividhasamavarodhita-bhāve **visuddhimagge** (visuddhi. 2.379 ādayo) vuttepi idha pāliyaṃ visuṃ desitattā visuṃ eva gahaṇaṃ, tathā desanā ca pāṭiyekkasandiṭṭhikasāmaññaphalattāti daṭṭhabbaṃ. Anāgataṃsañāṇayathākammūpagañāṇadvayassa (2.0164)

pāḷiyam anāgatattā “**dibbacakkhuvasena nipphanna**” ti vuttaṃ, tabbasena nipphanattā taggahaṇeneva gahitaṃ taṃ ñāṇadvayanti vuttaṃ hoti. Dibbacakkhussa hi anāgataṃsañāṇaṃ, yathākammūpagañāṇaṃcāti dvepi ñāṇāni paribhaṇḍāni hontīti. **Dibbacakkuñāṇanti** cutūpapātañāṇanāmena dassitaṃ dibbacakkuñāṇaṃ.

Sabbesaṃ pana dasannaṃ ñāṇānaṃ ārammaṇavibhāgassa **visuddhimagge** anāgatattā tatthānāgatañāṇānaṃ ārammaṇavibhāgaṃ dassetuṃ “**tesan**” ti-ādi vuttaṃ. **Tesanti** dasannaṃ ñāṇānaṃ. **Tatthā**ti tasmim ārammaṇavibhāge, tesu vā dasasu ñāṇesu. Bhūmibhedato parittamahaggataṃ, kālabhedato atītānāgatapa-cuppannaṃ, santānabhedato ajjhatabhiddhā cāti **vipassanāñāṇaṃ sattavidhārammaṇaṃ**. Parittārammaṇāditikattayeneva hi tassa ārammaṇavibhāgo, na maggārammaṇatikena. **Nimmitarūpāyatanaṃmattamevā** Ti attanā nimmitaṃ rūpārammaṇameva, attanā vā nimmite manomaye kāye vijjamānaṃ rūpāyatanaṃmattamevātipi yujjati. Idañhi tassa ñāṇassa abhinimmiyamāne manomaye kāye rūpāyatanaṃmattamevārabba pavattanato vuttaṃ, na pana tattha gandhāyatanaṃmattamevāvato. Na hi rūpakalāpo gandhāyatanaṃmattamevāvato atthi sabbathā parinipphannaṃmattamevā. Tenāha “**parittapaccuppannabahiddhārammaṇaṃ**” ti, yathākkamaṃ bhūmikālasantānabhedato tibbiddhārammaṇanti attho. Nibbānavasena ekadhammārammaṇampi samānaṃ āsavakkhayañāṇaṃ parittārammaṇāditikavasena tividdhārammaṇaṃ dassetuṃ “**appamāṇabahiddhānavattabbārammaṇaṃ**” ti vuttaṃ. Tañhi parittatikavasena appamāṇārammaṇaṃ, ajjhantikavasena bahiddhārammaṇaṃ, atītatikavasena navattabbārammaṇaṃca hoti.

Uttaritarasaddo, paṇītatarasaddo ca pariyāyoti dasseti “**setṭhataran**” ti iminā. Ratanakūṭaṃ viya kūṭāgārassa arahattaṃ kūṭaṃ uttamaṅgabhūtaṃ bhagavato desanāya arahattapariyosānattāti āha “**arahattanikūṭena**” ti. **Desanaṃ niṭṭhāpesīti** titthakaramataharavibhāvinim nānāvidhakuhanalapanādimicchājīvaiddhamṣiniṃ tividdhasīlālaṅkataparamasallekhapaṭipattiparidīpiniṃ jhānābhiññādi-uttarimanu-ssadhammavibhūsinim cuddasavidhamahāsāmaññaphalapaṭimaṇḍitaṃ anaññasādhāraṇaṃ sāmāññaphaladesanaṃ ratanāgāraṃ (2.0165) viya ratanakūṭena arahattakūṭena niṭṭhāpesi “vimuttasmin” ti iminā, arahattaphalassa desitattāti attho.

Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

250. Ettāvatā bhagavatā desitassa sāmāññaphalasuttassa atthavaṇṇanaṃ katvā idāni dhammasaṅgāhakehi saṅgītassa “evaṃ vutte” ti-ādipāṭhassapi atthavaṇṇanaṃ karonto paṭhamaṃ sambandhaṃ dassetuṃ “**rājā**” ti-ādimāha. **Tattha tatthā**ti tasmim tasmim sāmāññaphale, suttapadese vā. Karaṇaṃ **kāro**, sādhu iti kāro tathā, “sādhu bhagavā, sādhu sugatā” ti-ādinā taṃ pavattento. **Ādimajjhapariyosānanti** desanāya ādiṅca majjhaṅca pariyosānaṅca. **Sakkaccaṃ** sādaraṃ gāraṃ **sutvā**, “cintetvā” ti ettha idaṃ pubbakālakiriyāvacanaṃ. Ime pañhe puthū samaṇabrāhmaṇe pucchanto ahaṃ ciraṃ vata amhi, evaṃ pucchantopi ahaṃ thuse koṭṭento viya kañci sāraṃ nālatthanti yojanā. Tathā yo ...pe... vissajjesi,

tassa bhagavato guṇasampadā aho vata. Dasabalassa guṇānubhāvaṃ ajānanto ahaṃ vañcito suciraṃ vata amhīti. **Vañcitoti** ca aññāṇena vañcito āvaṭṭito, mohena paṭicchādito amhīti vuttaṃ hoti. Tenāha “**dasabalassa guṇānubhāvaṃ ajānanto**” ti. Sāmaññajotanā hi visese avatiṭṭhati. Cintetvā āvikarontoti sambandho. Ullaṅghanasamatthāyapi ubbegapītiyā anullaṅghanampi siyāti āha “**pañcavidhāya pītiyā phuṭasarīro**” ti. **Phuṭasarīro**ti ca phusitasarīroti attho, na byāpitasarīroti sabbāya pītiyā abyāpitattā. **Tanti** attano pasādassa āvikaraṇaṃ, upāsakattapavedanañca. **Āraddhaṃ** dhammasaṅgāhakehi.

Abhikkantāti atikkantā vigatā, vigatabhāvo ca khayō evāti āha “**khaye dissati**” ti. Tathā hi vuttaṃ “**nikkhanto paṭhama yāmo**” ti. **Abhikkantataroti** ativiya kantataro manoramo, tādiso ca sundaro bhaddako nāmāti vuttaṃ “**sundare**” ti.

“**Ko me**” ti-ādi gāthā **vimānavatthumhi** (vi. va. 857). Tattha **koti** devanāgayakkhagandhabbādīsu katamo. **Meti** mama. **Pādānī**ti pāde, liṅgavipariyāyoyāṃ. **Iddhiyāti** īdisāya deviddhiyā. **Yasasāti** īdisena parivārena, parijanena (2.0166) ca. **Jalanti** jalanto vijjotamāno. **Abhikkantenāti** ativiya kantena kamanīyena, abhirūpenāti vuttaṃ hoti. **Vaṇṇenāti** chavivaṇṇena sarīravaṇṇanibhāya. **Sabbā obhāsayaṃ disāti** sabbā dasapi disā obhāsayaṃ. Cando viya, sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekālokaṃ karonto ko vandatīti sambandho.

Abhirūpeti atirekarūpe uḷāravaṇṇena sampannarūpe. **Abbhānumodaneti** abhi-anumodane abhippamoditabhāve. Kimatthiyaṃ “**abbhānumodane**” ti vacananti āha “**tasmā**” ti-ādi. Yuttaṃ tāva hotu abbhānumodane, kasmā panāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti codanāya sodhanāmukhena āmeḍitavisayaṃ niddhāreti “**bhaye kodhe**” ti-ādinā, iminā saddalakkhaṇena hetubhūtena evaṃ vutto, iminā ca iminā ca visayenāti vuttaṃ hoti. “Sādhu sādhu

bhante”ti āmeditavasena atthaṃ dassetvā tassa visayaṃ niddhārento evamāhātipi sambandhaṃ vadanti. Tattha “coro coro, sappo sappo”ti-ādīsu **bhaye āmeditaṃ**, “vijjha vijjha, pahara paharā”ti-ādīsu **kode**, “sādhū sādhū”ti-ādīsu (saṃ. ni. 2.127; 3.35; 5.1085) **pasamsāyaṃ**, “gaccha gaccha, lunāhi lunāhi”ti-ādīsu **turite**, “āgaccha āgacchā”ti-ādīsu **kotūhale**, “buddho buddhoti cintento”ti-ādīsu (bu. vaṃ. 2.44) **acchare**, “abhikkamathāyasmanto abhikkamathāyasmanto”ti-ādīsu (dī. ni. 3.20; a. ni. 9.11) **hāse**, “kahaṃ ekaputtaka, kahaṃ ekaputtakā”ti-ādīsu (saṃ. ni. 2.63) **soke**, “aho sukhaṃ, aho sukhan”ti-ādīsu (udā. 20; dī. ni. 3.305) **pasāde**. Casaddo avuttasamuccayattho, tena garahā asammānādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. “Pāpo pāpo”ti-ādīsu hi **garahāyaṃ**, “abhirūpaka abhirūpakā”ti-ādīsu **asammāne**. Evametesu navasu, aññesu ca visayesu āmeditavacanaṃ budho kareyya, yojeyyāti attho. Āmedānaṃ punappunamuccāraṇaṃ, āmedīyati vā punappunamuccāriyatīti **āmeditaṃ**, ekassevatthassa dvattikkhattuṃ vacanaṃ. **Meḍi**saddo hi ummādane, āpubbo tu dvattikkhattumuccāraṇe vattati yathā “etadeva yadā vākya-māmedāyati vāsavo”ti.

Evam (2.0167) āmeditavasena dvikkhattuṃ vuttabhāvaṃ dassetvā idāni nayidaṃ āmeditavaseneva dvikkhattuṃ vuttaṃ, atha kho paccekamatthadvayavasena pīti dassento “**atha vā**”ti-ādimāha. Āmeditavasena atthaṃ dassetvā vicchāvasenāpi dassento evamāhātipi vadanti, tadayuttameva byāpetabbassa dvikkhattumavuttattā. Byāpetabbassa hi byāpakena guṇakiriyādabbena byāpanicchāya dvattikkhattuṃ vacanaṃ vicchā yathā “gāmo gāmo ramaṇīyo”ti. Tattha **abhikkantanti** abhikkamanīyaṃ, tabbhāvo ca ati-iṭṭhatāyāti vuttaṃ “**ati-iṭṭhan**”ti-ādi, padaṭṭayañcetanaṃ pariyāyavacanaṃ. **Etthāti** dvīsu abhikkantasaddesu. “Abhikkantaṃ”ti vacanaṃ apekkhitvā napuṃsakaliṅgena vuttaṃ, taṃ pana bhagavato vacanaṃ dhammadesanāyevāti katvā “**yadidaṃ bhagavato dhammadesanā**”ti āha, yāyaṃ bhagavato dhammadesanā mayā sutā, tadidaṃ bhagavato dhammadesanāsaṅkhātāṃ vacanaṃ abhikkantanti attho. Evam paṇiniddesopi hi atthato abhedattā yutto eva “yattha ca dinnāṃ mahapphalaṃ”ti-ādīsu (vi. va. 888) viya. “Abhikkantaṃ”ti vuttassa vā atthamattadassanaṃ etaṃ, tasmā atthavasena liṅgavibhattivipariṇāmo veditabbo, kāriyavipariṇāmasena cettha vibhattivipariṇāmatā. Vacananti hettha seso, abhikkantaṃ bhagavato vacanaṃ, yāyaṃ bhagavato dhammadesanā mayā sutā, sā abhikkantaṃ abhikkantāti attho. Dutiyapadehi “abhikkantanti pasādanaṃ apekkhitvā napuṃsakaliṅgena vuttan”ti-ādinā yathārahamesa nayo netabbo.

“**Bhagavato vacanan**”ti-ādinā atthadvayasārūpaṃ dasseti. Tattha **dosanāsana**toti rāgādikilesadosavidhamaṃsanato. **Guṇādhigamanato**ti sīlādiguṇānaṃ sampādanavasena adhigamāpanato. Ye guṇe desanā adhigameti, tesu “guṇādhigamanato”ti vuttasuyeva guṇesu padhānabhūtā guṇā dassetabbāti te padhānabhūte guṇe tāva dassetuṃ “**saddhājananato paññājananato**”ti vuttaṃ. Saddhāpadhānā hi lokiyā guṇā, paññāpadhānā lokuttarāti, padhānaniddeso cesa desanāya adhigametaṃ sīlasamādhidukādīhipi yojanāsambhavato. Aññampi atthadvayaṃ dasseti “**sāttato**”ti-ādinā. Sīlādi-atthasampattiyā (2.0168) **sāttato**. Sabhāvaniru-

ttisampattiyā **sabyañjanato**. Suviññeyyasaddapayogatāya **uttānapadato**. Saṅhasukhumabhāvena dubbiññeyyatthatāya **gambhīratthato**. Siniddhamudumadhurasaddapayogatāya **kaṇṇasukhato**. Vipulavisuddhapemaṇiyatthatāya **hadayaṅgamato**. Mānātimānavidhamanena **anattukkamsanato**. Thambhasārambhanimmaddanena **aparavambhanato**. Hitādhippāyappavattiyā paresaṃ rāgapariḷāhādivūpasamānena **karuṇāsīlato**. Kilesandhakāraavidhamanena **paññāvadātato**. Avadātaṃ, odātanti ca atthato ekaṃ. Karavīkarutamañjutāya **āpātharamaṇiyato**. Pubbāparāviruddhasuvisuddhatāya **vimaddakkhamato**. Āpātharamaṇiyatāya eva **suyyamānasukhato**. Vimaddakkhamatāya, hitajjhāsayappavattitāya ca **vīmaṃsiyamānahitototi** evamettha attho veditabbo. **Ādisaddena** pana saṃsāracakkanivattanato, saddhammacakkappavattanato, micchāvādaiddhamāsanato, sammāvādapatiṭṭhāpanato, akusalamūlasamuddharaṇato, kusalamūlasaṃpropanato, apāyadvāravīdhānato, saggamaggadvāravivaraṇato, pariyuṭṭhānavūpasamanato, anusayasamuggahāṇanatoti evamādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo.

Na kevalaṃ padadvayeneva, **tato parampi catūhi upamāhīti pi-saddo** sampiṇḍanatto. “Cakkhumanto rūpāni dakkhanti”ti idaṃ “telapajjotaṃ dhāreyyā”ti catuttha-upamāya ākāramattadassanaṃ, na pana upamantaradassananti āha “**catūhi upamāhī**”ti. **Adhomukhaṭṭhapitanti** kenaci adhomukhaṃ ṭhapitaṃ. **Heṭṭhāmukhajātanti** sabhāveneva heṭṭhāmukhaṃ jātaṃ. **Ugghāṭeyyāti** vivaṭaṃ kareyya. “**Hatthe gahetvā**”ti samācikkhaṇadassanattaṃ vuttaṃ, “puratthābhimukho, uttarābhimukho vā gacchā”ti-ādinā vacanamattaṃ avatvā “esa maggo, evaṃ gacchā”ti hatthe gahetvā nissandehaṃ dasseyyāti vuttaṃ hoti. Kāḷapakke cātuddasī **kāḷapakkhacātuddasī**. Nirantararukkhaḡahanena ekagghano vanasaṅḡo **ghanavana-saṅḡo**. Meghassa paṭalaṃ **meghapaṭalaṃ**, meghacchannatāti vuttaṃ hoti. **Nikkujjitaṃ ukkujjeyyāti** kassacipi ādheyyassa anādhārabhūtaṃ kiñci bhājanaṃ ādhārabhāvāpādanavasena ukkujjeyya upari mukhaṃ ṭhapeyya. Heṭṭhāmukhajātatāya **vimukhaṃ**, adhomukhaṭṭhapitatāya asaddhamme **patitanti** evaṃ padadvayaṃ nikkujjitapadassa yathādassitena (2.0169) atthadvayena yathārahaṃ yojetabbaṃ, na yathāsaṅkhaṃ. Attano sabhāveneva hi esa rājā saddhammavimukho, pāpamittena pana devadattena pitughātādīsu uyyojitattā asaddhamme patitoti. Vuṭṭhāpentena bhagavatāti sambandho.

“**Kassapassa bhagavato**”ti-ādinā tadā raññā avuttassāpi atthāpattimattadassanaṃ. Kāmañca kāmacchandādayopi paṭicchādakā nīvaraṇabhāvato, micchādiṭṭhi pana savisesaṃ paṭicchādikā satte micchābhinivesavasenāti āha “**micchādiṭṭhigahanapaṭicchannan**”ti. Tenāha bhagavā “micchādiṭṭhiparamāhaṃ bhikkhave vajjaṃ vadāmī”ti, [a. ni. 1.310 (atthato samānaṃ)] micchādiṭṭhisāṅkhātagumbapaṭicchannanti attho. “Micchādiṭṭhigahanapaṭicchannaṃ sāsanaṃ vivarantena”ti vadanto sabbabuddhānaṃ ekāva anusandhi, ekaṃva sāsanaṃ katvā kassapassa bhagavato sāsanaṃ iminā saddhiṃ ekasāsanaṃ karotīti daṭṭhabbaṃ. **Āṅguttaraṭṭhakathādīsūpi** hi tathā ceva vuttaṃ, evañca katvā micchādiṭṭhigahanapaṭicchannassa sāsanaṃ vivaraṇavacanaṃ upapannaṃ hotīti.

Sabbo akusaladhammasāṅkhāto apāyagāmimaggo **kummaggo** kucchito

maggoti katvā. Sammādiṭṭhi-ādīnaṃ ujupaṭipakkhatāya micchādiṭṭhi-ādayo aṭṭha micchattadhammā **micchāmaggo** mokkhamaggato micchā vitatho maggoti katvā. Teneva hi tadubhayassa paṭipakkhataṃ sandhāya “**saggamokkhamaggaṃ āvikarontenā**”ti vuttaṃ. Sabbo hi kusaladhammo **saggamaggo**. Sammādiṭṭhi-ādayo aṭṭha sammattadhammā **mokkhamaggo**. Sappi-ādisannissayo padīpo na tathā ujjalo, yathā telasannissayoti **telapajjotaggahaṇaṃ**. **Dhāreyyā**ti dhareyya, samāhareyya samādaheyyāti attho. **Buddhādiratanarūpānī**ti buddhādīnaṃ tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇāyatanāni. Tesāṃ buddhādiratanarūpānaṃ paṭicchādakassa mohandhakārassa viddhaṃsakāṃ tathā. Desanāsaṅkhātaṃ pajjotaṃ tathā. Tadubhayaṃ tulyādhikaraṇavasena viyūhitvā tassa dhārako samādahakoti atthena “**tappaṭicchādakamohandhakāraviddhaṃsakadesanāpajjotadhārakenā**”ti vuttaṃ. **Etehi pariyāyehī**ti yathāvuttehi nikkujjitukkujjanapaṭicchannavivaraṇamaggācikkhaṇatelpajjotadhāraṇa saṅkhāta catubbidhopamopamitabbappakārehi, yathāvuttehi (2.0170) vā nānāvidhakuhanalapanādīmicchājīvaividhamanādivibhāvanapariyāyehi. Tenāha “**anekapariyāyena dhammo pakāsito**”ti.

“**Evan**”ti-ādīnā “esāhan”ti-ādipāṭhassa sambandhaṃ dasseti. Pasannacittatāya pasannākāraṃ karoti. Pasannacittatā ca imaṃ desanaṃ sutvā evāti atthaṃ ṇāpetuṃ “**imāya desanāyā**”ti-ādī vuttaṃ. **Imāya desanāya** hetubhūtāya. **Pasannākāranti** pasannehi sādhujanehi kattabbasakkāraṃ. **Saraṇanti** paṭisaraṇaṃ. Tenāha “**parāyaṇan**”ti. Parāyaṇatā pana anathanisedhanena, atthasampādanena cāti vuttaṃ “**aghasa tātā, hitassa ca vidhātā**”ti. **Aghassā**ti nissakke sāmivacanaṃ, pāpatoti attho. Dukkhatotipi vadanti keci. Tāyati avassayaṃ karotīti **tātā**. **Hitassā**ti upayogatthe sāmivacanaṃ. Vidahati saṃvidhānaṃ karotīti **vidhātā**. “**Iti iminā adhippāyenā**”ti vadanto “itisaddo cettha luttaniddiṭṭho, so ca ākārattho”ti dasseti. **Saraṇanti** gamanaṃ. Hitādhippāyena bhajanaṃ, jānanaṃ vā, evañca katvā **vinayaṭṭhakathādīsu** “saraṇanti gacchāmi”ti saheva itisaddena attho vuttoti. Ettha hi nāyaṃ gami-saddo nī-saddādayo viya dvikammiko, tasmā yathā “ajaṃ gāmaṃ netī”ti vuccati, evaṃ “bhagavantaṃ saraṇaṃ gacchāmi”ti vattuṃ na sakkā, “saraṇanti gacchāmi”ti pana vattabbaṃ, tasmā ettha itisaddo luttaniddiṭṭhoti veditabbaṃ, evañca katvā “yo buddhaṃ saraṇaṃ gacchati, so buddhaṃ vā gaccheyya saraṇaṃ vā”ti (khu. pā. aṭṭha. 1.gamatīyadīpanā) **khuddakanikāyaṭṭhakathāya** uddhaṭā codanā anavakāsā. Na hi gami-saddaṃ duhādīnyādīgaṇikaṃ karonti akkharacintakāti. Hotu tāva gami-saddassa ekakammabhāvo, tathāpi “gacchateva pubbaṃ disaṃ, gacchati pacchimaṃ disaṃ”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.159; 3. 87) viya “bhagavantaṃ, saraṇan”ti padadvayassa samānādhikaraṇatā yuttāti? Na, tassa padadvayassa samānādhikaraṇabhāvānupapattito. Tassa hi samānādhikaraṇabhāve adhippete paṭihatacittopi bhagavantaṃ upasaṅkamanto buddhaṃ saraṇaṃ gato nāma siyā. Yañhi taṃ “buddho”ti visesitaṃ saraṇaṃ, tamevesa gatoti, na cettha anupapattikena atthena attho, tasmā “bhagavantan”ti gamanīyattassa dīpanaṃ, “saraṇan”ti pana gamanākārassāti vuttanayena (2.0171) itilopavaseneva attho gahetabboti. **Dhammañca saṅghañcā**ti etthāpi eseva nayo. Honti cettha-

“Gamissa ekakammattā, itilopaṃ vijāniyā;
paṭighātappasaṅgattā, na ca tulyatthatā siyā.
Tasmā gamanīyatthassa, pubbapadaṃva jotakaṃ;
gamanākārassa paraṃ, ityuttaṃ saraṇattaye”ti.

“Iti iminā adhippāyena bhagavantaṃ gacchāmi”ti pana vadanto aneneva adhippāyena bhajanaṃ, jānanaṃ vā saraṇagamaṃ nāmāti niyāmeti. Tatha “**gacchāmi**”ti-ādīsu purimassa purimassa pacchimaṃ pacchimaṃ atthavacanaṃ, “**gacchāmi**”ti etassa vā anaññasādhāraṇatādassanavasena pāṭiyekkameva atthavacanaṃ “**bhajāmi**”ti-ādipadattayaṃ. **Bhajanañhi** saraṇādhippāyena upasaṅkamaṃ, **sevanaṃ** santikāvācarabhāvo, **payirupāsanaṃ** vattapaṭivattakaraṇena upaṭṭhānanti evaṃ sabbathāpi anaññasādhāraṇataṃyeva dasseti. Evaṃ “gacchāmi”ti padassa gati-atthaṃ dassetvā buddhi-atthampi dassetuṃ “**evaṃ vā**”ti-ādīmāha, tatha **evanti** “bhagavā me saraṇaṃ”ti-ādinā adhippāyena. Kasmā pana “gacchāmi”ti padassa “bujjhāmi”ti ayamattho labbhatīti codanaṃ sodheti “**yesañhi**”ti-ādinā, anena ca niruttinayamantarena sabhāvatova gamudhātussa buddhi-atthoti dīpeti. **Dhātūnanti** mūlasaddasaṅkhātānaṃ i, yā, kamu, gamu-iccādīnaṃ.

“**Adhigatamagge, sacchikatanirodhe**”ti padadvāyenaṃ phalaṭṭhā eva dassitā, na maggaṭṭhāti te dassento “**yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne cā**”ti āha. Nanu ca kalyāṇaputhujjanopi “yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjati”ti vuccatīti? Kiñcāpi vuccati, nippariyāyena pana maggaṭṭhā eva tathā vattabbā, na itaro niyāmokkamaṇābhāvato. Tathā hi te eva “**apāyesu apatamāne dhāreti**”ti vuttā. Sammattaniyāmokkamaṇena hi apāyavinimuttisambhavoti. Evaṃ anekehipi vinaya- (sārattha. ṭī. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā) suttantaṭīkākārehī (dī. ni. ṭī. 1.250) vuttaṃ, tadetaṃ sammattaniyāmokkamaṇavasena nippariyāyato apāyavinimuttake sandhāya vuttaṃ, tadanupapattivasena pana pariyāyato apāyavinimuttakaṃ kalyāṇaputhujjanampi “yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne”ti padena dassetīti daṭṭhabbaṃ. Tathā (2.0172) hesa **dakkhiṇavibhaṅgasuttā**dīsu

(ma. ni. 3.379) sotāpatti phalāsacchikiriyāya paṭipannabhāvena vuttoti, **chattavimāne** (vi. va. 886 ādayo) chattamāṇavako cettha nidassanaṃ. Adhigatamagge, sacchikatanirodhe ca yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne ca puggale apāyesu apatamāne katvā dhāretīti sapāṭhasesayojanā. Atītakālikena hi purimapadadvayena phalaṭṭhānameva gahaṇaṃ, vattamānakālikena ca pacchimena padena saha kalyāṇaputhujjanena maggaṭṭhānameva. **“Apatamāne”** ti pana padena dhāraṇākāradassanaṃ apatanakaraṇavaseneva dhāretīti, dhāraṇasarūpadassanaṃ vā. Dhāraṇaṃ nāma apatanakaraṇamevāti, apatanakaraṇaṅca apāyādinibbattakakile-saviddhaṃsanavasena vaṭṭato niyyānameva. **“Apāyesū”** ti hi dukkhabahulaṭṭhānātāya padhānavasena vuttaṃ, vaṭṭadukkhesu pana sabbesupi apatamāne katvā dhāretīti attho veditabbo. Tathā hi **abhidhammaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ **“sotāpattimaggo cettha apāyabhavato vuṭṭhāti, sakadāgāmimaggo sugatikāmabhavekadesato, anāgāmimaggo kāmabhavato, arahattamaggo rūpārūpabhavato, sabbabhavahipi vuṭṭhāti evāti vadantī”** ti (dha. sa. aṭṭha. 350) evaṅca katvā ariyamaggo niyyānikatāya, nibbānaṅca tassa tadatthasiddhihetutāyāti ubhayameva nippariyāyena dhammo nāmāti sarūpato dassetuṃ **“so atthato ariyamaggo ceva nibbānañcā”** ti vuttaṃ. Nibbānaṅhi āramaṇaṃ labhitvā ariyamaggassa tadatthasiddhi, svāyamattho ca pāḷiyā eva siddhoti āha **“vuttañcetan”** ti-ādi. **Yāvatāti** yattakā. **Tesanti** tattakānaṃ dhammānaṃ. **“Aggo akkhāyati”** ti vattabbe o-kārassa a-kāraṃ, ma-kārāgamaṅca katvā **“aggamakkhāyati”** ti vuttaṃ. **“Akkhāyati”** ti cettha itisaddo ādi-attho, pakārattho vā, tena **“yāvatā bhikkhave dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesam aggamakkhāyati”** ti-ādi (itivu. 90; a. ni. 4.34) suttapadaṃ saṅgaṇhāti, **“vitthāro”** ti iminā vā tadavasesasaṅgaho.

Yasmā pana ariyaphalānaṃ **“tāya saddhāya avūpasantāyā”** ti-ādi vacanato maggena samucchinnānaṃ kilesānaṃ paṭippassaddhippahanakiccatāya niyyānānuguṇatā, niyyānapariyosānatā ca, pariyattiyā pana niyyānadhammasamadhigamāhetutāya (2.0173) niyyānānuguṇatāti iminā pariyāyena vuttanayena dhammabhāvo labbhati, tasmā tadubhayampi saṅgaṇhanto **“na kevalañcā”** ti-ādimāha. Svāyamattho ca pāṭhāruḷho evāti dasseti **“vuttañhetan”** ti-ādinā. Tatha **chattamāṇavakavimāneti** chatto kira nāma setabyāyaṃ brāhmaṇamaṇavako, so ukkaṭṭhāyaṃ pokkharasātibrāhmaṇassa santike sippaṃ uggahetvā **“garudakkhiṇaṃ dassāmi”** ti ukkaṭṭhābhimukho gacchati, athassa bhagavā antarāmagge corantarāyaṃ, tāvatīṃsabhavane nibbattamānaṅca disvā gāthābandhavasena saraṇagamana-vidhiṃ desesi, tassa tāvatīṃsabhavanupagassa tiṃsayojanikaṃ vimānaṃ chatta-māṇavakavimānaṃ. Devalokepi hi tassa manussakāle samaññā yathā **“maṇḍūko devaputto, (vi. va. 858 ādayo) kuvero devarājā”** ti, idha pana chattamāṇavakavimānaṃ vatthu kāraṇaṃ etassāti katvā uttarapadalopena **“na tathā tapati nabhe sūriyo, cando ca na bhāsati na phusso, yathā”** ti-ādikā (vi. va. 889) desanā **“chattamāṇavakavimānan”** ti vuccati, tatrāyaṃ gāthā pariyāpannā, tasmā chattamāṇavakavimānavatthudesanāyanti attho veditabbo.

Kāmarāgo bhavarāgoti evamādibhedo anādikālavibhāvito sabbopi rāgo virajjati pahiyati etenāti **rāgavirāgo**, maggo. Ejāsaṅkhātāya taṇhāya, antonijjhānalakkha-

ṇassa ca sokassa taduppattiyam sabbaso parikkhiṇattā natthi ejā, soko ca eta-sminti **anejam, asokañca**, phalam. **Tadaṭṭhakathāyam** (vi. va. aṭṭha. 887) pana “taṇhāvasiṭṭhānaṃ sokanimittānaṃ kilesānaṃ paṭippassambhanato asokaṃ”ti vuttaṃ. **Dhammamasāṅkhatanti** sampajja sambhūya paccayehi appaṭisaṅkhatattā asaṅkhatam attano sabhāvadhāraṇato paramatthadhammabhūtam nibbānaṃ. **Tadaṭṭhakathāyam** pana “dhammanti sabhāvadhammaṃ. Sabhāvato gahetabbadhammo hesa, yadidaṃ maggaphalanibbānāni, na pariyattidhammo viya paññattidhammavasenā”ti (vi. va. aṭṭha. 887) vuttaṃ, evaṃ sati dhammasaddo tīsupi ṭhānesu yojetabbo. **Appaṭikūlasaddena** ca tattha nibbānameva gahitaṃ “natthi ettha kiñcīpi paṭikūlan”ti katvā, **appaṭikūlanti** ca avirodhadīpanato kiñci aviruddham, iṭṭham paṇīṭanti vā attho. Paṇḍarūpena (2.0174) pavattitattā, pakatṭhaguṇavibhāvanato vā **paguṇam**. Yathāha “vhiṃsasaññī paguṇam na bhāsim, dhammaṃ paṇīṭam manujesu brahme”ti (ma. ni. 1.283; 2.339; mahāva. 9).

Dhammakhandhā kathitāti yojanā. Evaṃ idha catūhipi padehi pariyattidhammoyeva gahito, **tadaṭṭhakathāyam** pana “savanavelāyam, upaparikkhaṇavelāyam, paṭipajjanavelāyanti sabbadāpi iṭṭhamevāti **madhuram**, sabbaññutaññāṇasannissayāya paṭibhānasampadāya pavattitattā supavattibhāvato, nipuṇabhāvato ca **paguṇam**, vibhajitabbassa atthassa khandhādivasena, kusalādivasena, uddesādivasena ca suṭṭhu vibhajanato **suviḥattanti** tīhipi padehi pariyattidhamma-meva vadatī”ti (vi. va. aṭṭha. 887) vuttaṃ. Āpāthakāle viya majjanakālepi, kathe-ntassa viya suṇantassāpi sammukhibhāvato ubhatopaccakkhatādassanattam idheva “iman”ti āsannapaccakkhavacanamāha. Puna “**dhamman**”ti idaṃ yathāvuttassa catubbidhassāpi dhammassa sādharāṇavacanam. Pariyattidhammopi hi saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhānamattāyapi yāthāvapaṭipattiyā apāyapatanato dhāreti, imassa ca atthassa idameva chattamāṇavakavimānaṃ sādhakanti daṭṭhabbam. Sādharāṇabhāvena yathāvuttaṃ dhammaṃ paccakkham katvā dassento puna “**iman**”ti āha. Yasmā cesā bha-kārattayena ca paṭimaṇḍitā dodhakagāthā, tasmā tatiyapāde madhurasadde ma-kāro adhikopi ariyacariyādipadehi viya anakkarapadena yuttattā anupavajjoti daṭṭhabbam.

Diṭṭhisīlasaṅghātenāti “yāyam diṭṭhi ariyā niyyānikā niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāya, tathārūpāya diṭṭhiyā diṭṭhisāmaññagato viharatī”ti (dī. ni. 3.324, 356; a. ni. 6.11; pari. 274) evaṃ vuttāya diṭṭhiyā ceva “yāni tāni sīlāni akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni bhujissāni viññupasatthāni aparāmaṭṭhāni samādhisaṃvattanikāni, tathārūpehi sīlehi sīlasāmaññagato viharatī”ti (dī. ni. 3.324, 356; ma. ni. 1.492; 3.54; a. ni. 6.92; pari. 274) evaṃ vuttānaṃ sīlānañca saṃhatabhāvena, diṭṭhisīlasāmaññenāti attho. **Samhatoti** saṅghaṭito, sametoti vuttaṃ hoti. Ariyapuggalā (2.0175) hi yattha katthaci dūre ṭhitāpi attano guṇasāmaggiyā saṃhatā eva. “**Vuttañhetan**”ti-ādinā āhaccapāṭhena samattheti.

Yatthāti yasmim saṅghe. **Dinnanti** pariccattam annādideyyadhammaṃ, gāthābandhattā cettha anunāsikalopo. Dodhakagāthā hesā. **Mahapphalamāhūti** “mahapphalan”ti buddhādayo āhu. **Catūsūti** cettha ca-kāro adhikopi vuttanayena anupavajjo. Accantameva kilesāsucito visuddhattā **sucīsu**. “Sotāpanno sotāpattiphalasa-

cchikiriyāya paṭipanno”ti-ādinā (saṃ. ni. 5.488) vuttesu catūsu **purisayugesu**. Catusaccadhammassa, nibbānadhammassa ca paccakkhato dassanena, ariyadhammassa paccakkhadassāvitāya vā **dhammadasā**. **Te puggalā** maggaṭṭhaphalattṭhe yugale akatvā visuṃ visuṃ puggalagaṇanena **aṭṭha ca** honti. **Imaṃ saṅghaṃ saraṇatthaṃ** saraṇāya parāyaṇāya apāyadukkhavaṭṭadukkhaparitāṇāya **upehi** upagaccha bhaja seva, evaṃ vā jānāhi bujjhassūti saha yojanāya attho. Yattha yesu sucīsu catūsu purisayugesu dinnaṃ mahapphalamāhu, dhammadasā te puggalā aṭṭha ca, imaṃ saṅghaṃ saraṇatthamupehīti vā sambandho. Evampi hi paṭiniddeso yutto eva atthato abhinnattāti daṭṭhabbaṃ. Gāthāsukhatthañcetha purisapade ikāraṃ, puggalāpade ca rassaṃ katvā niddeso.

Ettāvatāti “esāhan”ti-ādivacanakkamena. Tīṇi vatthūni “saraṇan”ti gamanāni, tikkhattuṃ vā “saraṇan”ti gamanānīti **saraṇagamanāni**. **Paṭivedesīti** attano hada-yagataṃ vācāya pavedesi.

Saraṇagamanakathāvaṇṇanā

Saraṇagamanassa visayappabhedaphalasaṃkilesabhedānaṃ viya, kattu ca vibhāvanā tattha kosallāya hoti yevāti saha kattunā taṃ vidhiṃ dassetuṃ “**idāni tesu saraṇagamanesu kosallatthaṃ ...pe... veditabbo**”ti vuttaṃ. “**Yo ca saraṇaṃ gacchati**”ti iminā hi kattāraṃ vibhāveti tena vinā saraṇagamanasseva asambhāvato, “**saraṇagamanan**”ti iminā ca saraṇagamanameva, “**saraṇan**”ti-ādīhi pana yathākkamaṃ visayādayo. Kasmā panettha vodānaṃ na gahitaṃ, nanu vodānavibhāvanāpi tattha kosallāya hotīti? Saccametam, taṃ pana saṃkilesaggahaṇe-veva atthato (2.0176) vibhāvitaṃ hotīti na gahitaṃ. Yāni hi nesam saṃkilesakāraṇāni aññāṇādīni, tesam sabbena sabbaṃ anuppannānaṃ anuppādanena, uppānnānañca pahānena vodānaṃ hotīti. **Atthatoti** saraṇasaddatthato, “saraṇatthato”-tipi pāṭho, ayamevattho. Hiṃsatthassa sarasaddassa vasenetam siddhanti dassento dhātvatthavasena “**hiṃsatīti saraṇan**”ti vatvā taṃ pana hiṃsanaṃ kesam, kathaṃ, kassa vāti codanaṃ sodheti “**saraṇagatānan**”ti-ādinā. **Kesanti** hi saraṇagatānaṃ. **Kathanti** teneva saraṇagamanena. **Kassāti** bhayādīnanti yathākkamaṃ sodhanā. Tattha **saraṇagatānanti** “saraṇan”ti gatānaṃ. **Saraṇagamane-nāti** “saraṇan”ti gamanena kusaladhammena. **Bhayanti** vaṭṭabhayaṃ. **Santāsanti** cittutrāsaṃ teneva cetasikadukkhassa saṅgahitattā. **Dukkhanti** kāyikadukkhaggaḥaṇaṃ. **Duggatiparikilesanti** duggatipariyāpannaṃ sabbampi dukkhaṃ “duggatīyaṃ parikilissanaṃ saṃvibādhanam, samupatāpanam vā”ti katvā, tayidaṃ sabbaṃ parato phalakathāyaṃ āvi bhavissati. Hiṃsanañcetha vināsanameva, na pana sattahiṃsanamivāti dasseti “**hanati vināseti**”ti iminā. **Etanti** saraṇapadaṃ. **Adhivacananti** nāmaṃ, pasiddhavadanaṃ vā, yathābhuccaṃ vā guṇaṃ adhikicca pavattavacanaṃ. Tenāha “**ratanattayassevā**”ti.

Evaṃ hiṃsanatthavasena avisesato saraṇasaddatthaṃ dassetvā idāni tadatthavaseneva visesato dassetuṃ “**atha vā**”ti-ādi vuttaṃ. Ratanattayassa paccekam hiṃsanakāraṇadassanameva hi purimanayato imassa visesoti. Tattha **hite pavatta-**

nenāti “sampannasīlā bhikkhave viharathā”ti-ādinā (ma. ni. 1.64, 69) atthe sattānaṃ niyojanena. **Ahitā ca nivattanēnāti** “pāṇātipātassa kho pāpako vipāko, pāpakaṃ abhisamparāyan”ti-ādinā ādinavadassanādimukhena anattato ca sattānaṃ nivattanena. **Bhayaṃ hiṃsatīti** hitāhitesu appavattipavattihetukaṃ byasanaṃ appavattikaraṇena vināseti. Bhavakantārā uttāraṇena maggasaṅkhāto dhammo, phalanibbānasaṅkhāto pana assāsādānena sattānaṃ bhayaṃ hiṃsatīti yojanā. **Kārānanti** dānavasena, pūjāvasena ca upanītānaṃ sakkārānaṃ. Anupasaggopi hi saddo sa-upasaggo viya atthavisesavācako “appakampi kataṃ kāraṃ, puññaṃ hoti mahapphalan”ti-ādīsu viya. Anuttaradakkhiṇeyyabhāvato (2.0177) vipulaphalapaṭilābhakaraṇena sattānaṃ bhayaṃ hiṃ satīti yojetabbaṃ. **Imināpi pariyāyenāti** ratanattayassa paccekaṃ hiṃsakabhāvakāraṇadassanavasena vibhajitvā vuttena imināpi kāraṇena. Yasmā panidaṃ saraṇapadaṃ nāthapadaṃ viya suddhanāmapadattā dhātvatthaṃ antonītaṃ katvā saṅketatthampi vadati, tasmā heṭṭhā saraṇaṃ parāyaṇanti attho vuttoti daṭṭhabbaṃ.

Evam saraṇatthaṃ dassetvā idāni saraṇagamanatthaṃ dassento “**tappasādā**”ti-ādimāha. Tattha “sammāsambuddho bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho”ti evamādinā tasmim ratanattaye pasādo **tappasādo**, tadeva ratanattayaṃ garu etassāti **taggaru**, tassa bhāvo **taggarutā**, tappasādo ca taggarutā ca **tappasādataggarutā**, tāhi. **Vihatakilesa** vidhutavicikicchāsammohāsaddhiyādipāpadhammattā, tadeva ratanattayaṃ parāyaṇaṃ parāgati tāṇaṃ leṇaṃ etassāti **tapparāyaṇo**, tassa bhāvo **tapparāyaṇatā**, sāyeva ākāro **tapparāyaṇatākāro**, tena pavatto **tapparāyaṇatākārappavatto**. Ettha ca **pasādaggahaṇena** lokiyaṃ saraṇagamanamāha. Tañhi saddhāpadhānaṃ, na ñāṇapadhānaṃ, **garutāgahaṇena** pana lokuttaraṃ. Ariyā hi ratanattayaṃ guṇābhiññatāya pāsānacchattaṃ viya garuṃ katvā passantī, tasmā tappasādēna tadaṅgappahānavasena vihatakilesa, taggarutāya ca agāravakaraṇahetūnaṃ samucchēdavasēnāti yojetabbaṃ. Tapparāyaṇatā panettha taggatikatāti tāya catubbidhampi vakkhamānaṃ saraṇagamanam gahitanti daṭṭhabbaṃ. Avisesena vā pasādagarutā jotitāti pasādaggahaṇena anaveccappasādassa lokiyassa, aveccappasādassa ca lokuttarassa gahaṇaṃ, tathā **garutāgahaṇena** lokiyassa garukaraṇassa, lokuttarassa

cāti ubhayenapi padena ubhayampi lokiyalokuttarasaraṇagamanam yojetabbaṃ. Uppajjati cittametenāti **uppādo**, sampayuttadhammasamūho, cittañca taṃ uppādo cāti **cittuppādo**. Samāhāradvandepe hi katthaci pullīngamicchanti saddavidū, tadā-kārappavattaṃ saddhāpaññādisampayuttadhammasahitaṃ cittaṃ **saraṇagamanam** nāma “saraṇanti gacchati etenāti katvā”ti vuttaṃ hoti. “**Taṃsamaṅgī-**”ti-ādi kattuvibhāvanā. Tena yathāvuttacittuppādena samaṅgīti **taṃsamaṅgī**. Tenāha “**vuttappakārena cittuppādenā**”ti (2.0178). **Upetīti** bhajati sevati payirupāsati, jānāti vā, bujjhatīti attho.

Lokuttaram saraṇagamanam kesanti āha “**diṭṭhasaccānan**”ti, aṭṭhannaṃ ariya-puggalānanti attho. Kadā taṃ ijhatīti āha “**maggakkhaṇe**”ti, “ijhatī”ti padena cetassa sambandho. Maggakkhaṇe ijhamāneneva hi catusaccādhigamena phala-ṭṭhānampi saraṇagamakatā sijjhati lokuttarasaraṇagamanassa bhedābhāvato, tesañca ekasantānattā. Kathaṃ taṃ ijhatīti āha “**saraṇagamanupakkilesasamucchedenā**”ti-ādi, upapakkilesasamucchedato, ārammaṇato, kiccato ca sakalepi ratanattaye ijhatīti vuttaṃ hoti. **Saraṇagamanupakkilesasamucchedenā**ti cettha pahānābhisamayaṃ sandhāya vuttaṃ, **ārammaṇato**ti sacchikiriyābhisamayaṃ. Nibbānārammaṇam hutvā ārammaṇato ijhatīti hi yojetabbaṃ, tvā-saddo ca hetu-tthavācako yathā “sakko hutvā nibbattī”ti (dha. pa. aṭṭha. 1.2.29). Apica “ārammaṇato”ti vuttamevatthaṃ sarūpato niyameṭi “**nibbānārammaṇam hutvā**”ti iminā. “**Kiccato**”ti tadavasesaṃ bhāvanābhisamayaṃ pariññābhisamayañca sandhāya vuttaṃ. “**Ārammaṇato nibbānārammaṇam hutvā**”ti etena vā maggakkhaṇānurūpaṃ ekārammaṇataṃ dassetvā “**kiccato**”ti iminā pahānato avasesaṃ kiccattayaṃ dassitanti daṭṭhabbaṃ. “Maggakkhaṇe, nibbānārammaṇam hutvā”ti ca vuttattā atthato maggañāṇasaṅkhāto catusaccādhigamo eva lokuttarasaraṇagamananti viññāyati. Tattha hi catusaccādhigamane saraṇagamanupakkilesassa pahānābhisamayavasena samucchindanaṃ bhavati, nibbānadhammo pana sacchikiriyābhisamayavasena, maggadhammo ca bhāvanābhisamayavasena paṭivijjhiyamānoyeva saraṇagamanatthaṃ sādheti, buddhaguṇā pana sāvakagocarabhūtā pariññābhisamayavasena paṭivijjhiyamānā saraṇagamanatthaṃ sādheti, tathā ariyasaṅghaguṇā. Tenāha “**sakalepi ratanattaye ijhatī**”ti.

Phalapariyattīnampettha vuttanayena maggānuguṇappavattiyā gahaṇaṃ, apariññeyyabhūtānañca buddhasaṅghaguṇānaṃ tagguṇasāmaññatāyāti daṭṭhabbaṃ. Evañhi sakalabhāvavasiṭṭhavacanaṃ upapannaṃ hotīti. Ijjhantañca saheva ijhatī, na lokiyam viya paṭipāṭiyā asammohapaṭivedhena paṭividdhattāti gahetabbaṃ. Paḍīpassa (2.0179) viya hi ekakkhaṇeyeva maggassa catukiccasāadhananti. Ye pana vadanti “saraṇagamanam nibbānārammaṇam hutvā na pavattati, maggassa adhigatattā pana adhigatameva taṃ hoti ekaccānaṃ tevijjādīnaṃ lokiyavijjādayo viyā”ti, tesaṃ pana vacane lokiyameva saraṇagamanam siyā, na lokuttaram, tañca ayuttameva duvidhassāpi tassa icchitabbattā. Tadaṅgappahānena **saraṇagamanupakkilesavikkhambhanaṃ**. **Ārammaṇato buddhādiguṇārammaṇam hutvāti** etthāpi vuttanayena attho, saraṇagamanupakkilesavikkhambhanaṃ, ārammaṇato ca sakalepi ratanattaye ijhatīti vuttaṃ hoti.

Tanti lokiyasaraṇagamanam. “Sammāsambuddho bhagavā” ti-ādinā **saddhāpaṭi-lābho**. **Saddhāmūlikā**ti yathāvuttasaddhāpubbaṅgamā. Sahajātavasena pubbaṅamatāyeva hi tammūlikatā saddhāviraḥitassa buddhādīsu sammādassanassa asambhavato. **Sammādiṭṭhi** nāma buddhasubuddhataṃ, dhammasudhammataṃ saṅghasuppaṭipannatañca lokiyāvabodhavasena sammā ñāyena dassanato. “**Saddhāpaṭilābho**” ti iminā sammādiṭṭhiviraḥitāpi saddhā lokiyasaraṇagamananti dasseti, “**saddhāmūlikā ca sammādiṭṭhī**” ti pana etena saddhūpanissayā yathāvuttā paññāti. Lokiyampi hi saraṇagamanam duvidham ñāṇasampayuttaṃ, ñāṇavippayuttañca. Tattha paṭhamena padena mātādīhi ussāhitadāraḥādīnam viya ñāṇavippayuttaṃ saraṇagamanam gahitaṃ, dutiyena pana ñāṇasampayuttaṃ. Tadubhayameva puññakiriyavatthu visesabhāvena dassetuṃ “**dasasu puññakiriyavatthūsu diṭṭhijukammanti vuccati**” ti āha. Diṭṭhi eva attano paccayehi ujum karīyatīti hi atthena sammādiṭṭhiyā diṭṭhijukammabhāvo, diṭṭhi ujum karīyati etenāti atthena pana saddhāyapi. Saddhāsammādiṭṭhiggahaṇena cettha tappadhāna-ssāpi cittuppādassa gahaṇam, diṭṭhijukamma padena ca yathāvuttena karaṇasādhanena, evañca katvā “tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo” ti heṭṭhā vuttavacanam samatthitaṃ hoti, saddhāsammādiṭṭhīnam pana visum gahaṇam taṃsāmpayuttacittuppādassa tappadhānatāyāti daṭṭhabbam.

Tayidanti lokiyam saraṇagamanameva paccāmasati lokuttarassa tathā bhedābhāvato. Tassa hi maggakkhaṇeyeva vuttanayena ijghanato tathāvidhassa samādānassa avijjamānattā esa bhedo na (2.0180) sambhavatīti. Attā sanniyyātīyati appīyati pariccajīyati etenāti **attasanniyyātanam**, yathāvuttam saraṇagamanasāṅkhātam diṭṭhijukammaṃ. Tam ratanattayam parāyaṇam paṭisaraṇametassāti **tapparāyaṇo**, puggalo, cittuppādo vā, tassa bhāvo **tapparāyaṇatā**, tadeva diṭṭhijukammaṃ. “Saraṇan” ti adhippāyena sissabhāvam antevāsikabhāvasāṅkhātam vattapaṭivattādikaraṇam upagacchati etenāti **sissabhāvūpagamanam**. Saraṇagamanādhippāyeneva paṇipatati etenāti **paṇipāto**, paṇipatanañcettha abhivādanapaccuṭṭhāna-añjalikammasāmīcikammameva, sabbattha ca atthato yathāvuttadiṭṭhijukammameva veditabbam.

Saṃsāradukkhaniṭṭharaṇattham attano attabhāvassa pariccajanam **attapariccajanam**. **Tapparāyaṇatā**dīsupi eseva nayo. Hitopadesakathāpariyāyena dhammassāpi ācariyabhāvo samudācariyati “phalo ambo aphalo ca, te satthāro ubho mamā” ti-ādīsu viyāti āha “**dhammassa antevāsiko**” ti. “**Abhivādanā**” ti-ādi paṇipā-tassa atthadassanam. **Buddhādīnamyevāti** avadhāraṇassa attasanniyyātanādīsupi sīhagatikavasena adhikāro veditabbo. Evañhi tadaññanivattanam kataṃ hotīti. “**Imesañhi**” ti-ādi catudhā pavattanassa samatthanam, kāraṇadassanam vā.

Evaṃ attasanniyyātanādīni ekena pakārena dassetvā idāni aparehipi pakārehi dassetuṃ “**apicā**” ti-ādi āradham, etena attasanniyyātanatapparāyaṇatādīnam catunnam pariyāyantarehipi attasanniyyātanatapparāyaṇatādi katameva hoti atthassa abhinnattā yathā tam “sikkhāpaccakkhāna-abhūtārocanānī” ti dasseti. **Jīvitapariyantikanti** bhāvanapuṃsakavacanam, yāvajivam gacchāmīti attho. **Mahāka-ssapo** kira sayameva pabbajitavesam gahetvā **mahātitha**brāhmaṇagāmato

nikkhamitvā gacchanto tigāvutamaggaṃ paccuggamaṃ katvā antarā ca rāja-gahaṃ, antarā ca nāḷandaṃ bahuputtakanigrodharukkhamaṃle ekakameva nisinnaṃ bhagavantaṃ passitvā “ayaṃ bhagavā arahaṃ sammāsambuddho”ti ajānantoyeva “satthārañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva (2.0181) passeyyaṃ”ti-ādinā (saṃ. ni. 2.154) saraṇagamanamakāsi. Tena vuttaṃ “**mahāka-ssapassa saraṇagamaṃ viyā**”ti. Vitthāro **kassapasamyuttaṭṭhakathāyaṃ** (saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.154) gahetabbo. Tattha **satthārañcavatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantaṃ passeyyanti** sace ahaṃ satthāraṃ passeyyaṃ, imaṃ bhagavantaṃyeva passeyyaṃ. Na hi me ito aññena satthārā bhavituṃ sakkā. **Sugatañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantaṃ passeyyanti** sace ahaṃ sammāpaṭipattiyā suṭṭhu gatattā sugataṃ nāma passeyyaṃ, imaṃ bhagavantaṃyeva passeyyaṃ. Na hi me ito aññena sugatena bhavituṃ sakkā. **Sammāsambuddhañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantaṃ passeyyanti** sace ahaṃ sammā sāmāñca saccāni buddhattā sammāsambuddhaṃ nāma passeyyaṃ, imaṃ bhagavantaṃyeva passeyyaṃ, na hi me ito aññena sammāsambuddhena bhavituṃ sakkāti aya-mettha aṭṭhakathā. Sabbattha **ca**-saddo, **vata**-saddo ca padapūraṇamattaṃ, ce-saddena vā bhavitabbaṃ “sace”ti **aṭṭhakathāyaṃ** (saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.154) vuttattā. **Vata**-saddo ca passitukāmatāya ekaṃsatthaṃ dīpetītipi yujjati.

“**So ahan**”ti-ādi **suttanipāte āḷavakasutte**. Tattha kiñcāpi maggeneva tassa saraṇagamanamāgataṃ, sotāpannabhāvadassanattaṃ, pana pasādānurūpadassanattañca evaṃ vācaṃ bhindatīti **tadaṭṭhakathāyaṃ** (su. ni. aṭṭha. 1.181) vuttaṃ. **Gāmā gāmanti** aññasmā devagāmā aññaṃ devagāmaṃ, devatānaṃ vā khuddakaṃ, mahantañca gāmanti attho. **Purā puranti** etthāpi eseva nayo. **Dhammassa ca sudhammatanti** buddhassa subuddhataṃ, dhammassa sudhammataṃ, saṅghassa suppaṭipannatañca abhitthavitvāti saha samuccayena, pāṭhasesena ca attho, sambuddhaṃ namassamāno dhammaghosako hutvā vicarissā-mīti vuttaṃ hoti.

Āḷavakādīnanti ādi-saddena sātāgirahe mava tādīnampi saṅgaho. Nanu ca ete āḷavakādayo adhigatamaggattā maggeneva āgatasaraṇagamanā, kasmā tesaṃ tapparāyaṇatāsaraṇagamaṃ vuttanti? Maggenāgatasaraṇagamanehipi tehi tapparāyaṇatākārassa paveditattā. “So ahaṃ vicarissāmi ...pe... sudhammataṃ, (saṃ. ni. 1.246; su. ni. 194) te mayaṃ vicarissāma, gāmā gāmaṃ nagā nagaṃ ...pe... sudhammatan”ti (su. ni. 182) ca hi etehi tapparāyaṇatākāro pavedito. Tasmā saraṇagamanavisesamanapekkhitvā pavedanākāramattaṃ upadisanta evaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. **Athāti** “kathaṃ kho brāhmaṇo hotī”ti-ādinā puṭṭhassa aṭṭhavidhapañhassa “pubbenivāsaṃ yo vedī”ti-ādinā byākaraṇapariyosānakāle. Idañhi **majjhima paṇṇāsake brahmāyusutte** (ma. ni. 2.394) **paricumbatīti** pariphu-sati (2.0182). **Parisambāhatī**ti parimajjati. **Evampi paṇipāto daṭṭhabboti** evampi paramanipaccakārena paṇipāto daṭṭhabbo.

So panesāti paṇipāto. **Ñāti ...pe... vasenāti** ettha ñātivaseṇa, bhayavaseṇa, āca-riyavaseṇa, dakkhiṇeyyavaseṇāti paccekaṃ yojetabbaṃ dvandaparato suyyamā-nattā. Tattha **ñātivaseṇāti** ñātibhāvavaseṇa. Bhāvappadhānaniddeso hi ayaṃ,

bhāvalopaniddeso vā tabbhāvasseva adhippetattā. Evaṃ sesesupi paṇipātapa-
dena cetesaṃ sambandho tabbasena paṇipātassa catubbidhattā. Tenāha “**dakki-
ṇeyyapaṇipātenā**” ti, dakkhiṇeyyatāhetukena paṇipātenevāti attho. **Itarehī**ti ñāti-
bhāvādihetukehi paṇipātehi. “**Seṭṭhavasenevā**” ti-ādi tassevatthassa samatthanaṃ.
Idāni “na itarehī” ti-ādinā vuttameva atthattayaṃ yathākkamaṃ vitthārato dassetuṃ.
“**tasmā**” ti-ādi vuttaṃ. “**Sākiyo vā**” ti pitupakkhato ñātikuladassanaṃ, “**koliyo vā**” ti
pana mātupakkhato. **Vandatī**ti paṇipātassa upalakkhaṇavacanaṃ. **Rājapūjī**ti
rājūhi, rājūnaṃ vā pūjito yathā “gāmapūjito” ti. Pūjāvacaṇapayoge hi kattari sāmiva-
cānamicchanti saddavidū. **Bhagavatoti** bodhisattabhūtassa, buddhabhūtassa vā
bhagavato. **Uggahitanti** sikkhitasippaṃ.

“**Catudhā**” ti-ādi **siṅgālovādasutte** (dī. ni. 3.265) **gharamāvasanti** ghare vasanto,
kammappavacaṇīyayogato cettha bhummatthe upayogavacanaṃ. **Kammaṃ payo-
jayeti** kasivāṇijjādikammaṃ payojeyya. Kulānañhi na sabbakālaṃ ekasadisamaṃ
vattati, kadāci rājādivasena āpadāpi uppajjati, tasmā “āpadāsu uppannāsu bhavi-
ssati” ti evaṃ manasi katvā nidhāpeyyāti āha “**āpadāsu bhavissati**” ti. Imesu pana
catūsu koṭṭhāsesu “ekena bhoge bhuñjeyyā” ti vuttakoṭṭhāsatoyeva gahetvā
bhikkhūnampi kapaṇaddhikādīnampi dānaṃ dātabbaṃ, pesakāraṇhāpitakādī-
nampi vetanaṃ dātabbanti ayaṃ bhogapariggahaṇānusāsani, evarūpaṃ anusā-
saniṃ uggahetvāti attho. Idañhi diṭṭhadhammikamaṃyeva sandhāya vadati, samparā-
yikaṃ, pana niyyānikaṃ vā anusāsaniṃ paccāsisantopi dakkhiṇeyyapaṇipāta-
meva karoti nāmāti daṭṭhabbaṃ. “**Yo panā**” ti-ādi “seṭṭhavaseneva ...pe... gaṇhāti” -
ti vuttassatthassa vitthāravacanaṃ.

“**Evan**” ti-ādi (2.0183) pana “seṭṭhavasena ca bhijjati” ti vuttassa byatirekada-
ssanaṃ. Atthavasā līṅgavibhattivipariṇāmoti katvā gahitasaraṇāya upāsikāya
vātipi yojetabbaṃ. Evamīdisesu. **Pabbajitampī**ti pi-saddo sambhāvanatthoti vuttaṃ
“**pageva apabbajitan**” ti. **Saraṇagamaṇaṃ na bhijjati** seṭṭhavasena avanditattā.
Tathāti anukaḍḍhanatthe nipāto “saraṇagamaṇaṃ na bhijjati” ti. **Raṭṭhapūjī**ti
raṭṭhe, raṭṭhavāsīnaṃ vā pūjīti. Tayidaṃ bhayavasena vanditabbabhāvasseva
samatthanaṃ, na tu abhedassa kāraṇadassanaṃ, tassa pana kāraṇaṃ seṭṭhava-
sena avanditattāti veditabbaṃ. Vuttañhi “seṭṭhavasena ca bhijjati” ti.

Seṭṭhavasenāti loke aggadakkhiṇeyyatāya seṭṭhabhāvavasenāti attho. Tenāha “ayaṃ loke aggadakkhiṇeyyoti vandati”ti. **Titthiyampi vandato na bhijjati**, pageva itaraṃ. **Saraṇagamanappabhedoti** saraṇagamanavibhāgo, tabbibhāgasambandhato cettha sakkā abhedopi sukkena dassetunti abhedadassanaṃ kataṃ.

Ariyamaggo eva lokuttarasaraṇagamananti cattāri sāmaññaphalāni vipākaphalabhāvena vuttāni. **Sabbadukkhakkhayoti** sakalassa vaṭṭadukkhassa anuppādanirodho nibbānaṃ. Ettha ca kammaasadaṃ **vipākaphalaṃ**, tabbiparītaṃ **ānisaṃsaphalanti** daṭṭhabbaṃ. Yathā hi sālibijādīnaṃ phalāni taṃsadisāni vipakkāni nāma honti, vipākaniruttiñca labhanti, na mūlaṅkurapattakkhandhanāḷāni, evaṃ kusalākusalānaṃ phalāni arūpadhamabhāvena, sārammaṇabhāvena ca sadisāni vipakkāni nāma honti, vipākaniruttiñca labhanti, na tadaññāni kammanibbattānipi kamma-asadisāni, tāni pana ānisaṃsāni nāma honti, ānisaṃsaniruttimattañca labhanti. **“Vuttañhetan”**ti-ādinā **dhammapade aggidattabrāhmaṇavattupāḷi**māharitvā dasseti.

Yo cāti ettha **ca**-saddo byatireke, yo panāti attho. Tatrāyamadhippāyo- byatirekatthadīpane yadi “bahuṃ ve saraṇaṃ yanti, pabbatāni vanāni cā”ti-ādinā (dha. pa. 188) vuttaṃ khemaṃ saraṇaṃ na hoti, na uttamaṃ saraṇaṃ, etañca saraṇamāgama sabbadukkhā na pamuccati, evaṃ sati kiṃ nāma vatthu khemaṃ saraṇaṃ hoti, uttamaṃ saraṇaṃ, kiṃ nāma vatthuṃ saraṇamāgama sabbadukkhā pamuccatīti ce?

Yo (2.0184) ca buddhañca dhammañca, saṅghañca saraṇaṃ gato ...pe... etaṃ kho saraṇaṃ khemaṃ, etaṃ saraṇamuttamaṃ; etaṃ saraṇamāgama, sabbadukkhā pamuccatīti. (dha. pa. 190-92);

Evamīdisesu. Lokiyassa saraṇagamanassa aññatitthiyāvandanādinā kuppanato, calanato ca akuppaṃ acalaṃ lokuttarameva saraṇagamaṃ pakāsetuṃ **“cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passatī”**ti vuttaṃ. Vācāsiliṭṭhatthañcettha sammāsaddassa rassattaṃ. **“Dukkhan”**ti-ādi “cattāri ariyasaccāni”ti vuttassa sarūpadaṣṣanaṃ. **Dukkhassa ca atikkamanti** dukkhanirodhaṃ. **Dukkhūpasamaḡāminanti** dukkhanirodhagāmiṃ. **“Etan”**ti “cattāri ...pe... passatī”ti (dha. pa. 190) evaṃ vuttaṃ lokuttarasaraṇagamanasaṅkhātaṃ ariyasaccadassanaṃ. **Kho**-saddo avadhāraṇattho padattayepi yojetabbo.

Niccato anupagamanādivasenāti “niccan”ti aggahaṇādivasena, itinā niddisita-bbehi to-saddamicchanti saddavidū. **“Vuttañhetan”**ti-ādinā **ñāṇavibhaṅgādīsu** (ma. ni. 3.126; a. ni. 1.268) āgataṃ pāḷiṃ sādhakabhāvena āharati. **Aṭṭhānanti** janaka-hetupaṭikkhepo. **Anavakāso**ti paccayahetupaṭikkhepo. Ubhayenāpi kāraṇameva paṭikkhipati. **Yanti** yena kāraṇena. **Diṭṭhisampannoti** maggadiṭṭhiyā sampanno sotāpanno. **Kaṅci saṅkhāranti** catubhūmakeṣu saṅkhatasaṅkhāreṣu ekampi saṅkhāraṃ. **Niccato upagaccheyyāti** “nicco”ti gaṇheyya. **Sukhato upagaccheyyāti** “ekantasukhī attā hoti arogo paraṃ maraṇā”ti (dī. ni. 1.76) evaṃ attadiṭṭhivasena “sukho”ti gaṇheyya, diṭṭhivippayuttacittena pana ariyasāvako pariḷāhavūpasamatthaṃ mattahatthiparittāsito cokkhabrāhmaṇo viya ukkārabhūmiṃ kaṅci saṅkhāraṃ sukhato upagacchati. Attavāre kasiṇādipaṇṇattisaṅghaṇatthaṃ

“saṅkhāraṇ” ti avatvā **“dhamman”** ti vuttaṃ. Yathāha **parivāre-**

“Aniccā sabbe saṅkhārā, dukkhānattā ca saṅkhatā;

nibbānañceva paññatti, anattā iti nicchayā” ti. (pari. 257);

Imesu pana tīsupi vāresu ariyasāvakassa catubhūmakavaseneva paricchedo veditabbo, tebhūmakavaseneva vā. Yaṃ yañhi puthujjano “niccaṃ (2.0185) sukhaṃ attā” ti gāhaṃ gaṇhāti, taṃ taṃ ariyasāvako “aniccaṃ dukkhaṃ anattā” ti gaṇhanto gāhaṃ viniveṭheti.

“**Mātaraṇ**” ti-ādīsu janikā **mātā**, janako **pitā**, manussabhūto khīṇāsavo **arahāti** adhippeto. Kiṃ pana ariyasāvako tehi aññampi pāṇaṃ jīvitā voropeyyāti? Etampi aṭṭhānameva. Cakkavattirajjasakajīvitahetupi hi so taṃ jīvitā na voropeyya, tathāpi puthujanabhāvassa mahāsāvajjatādassanattamaṃ ariyabhāvassa ca bala-vatāpakāsanattamaṃ evaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. **Paduṭṭhacittoti** vadhakacittena padūsanacitto, padūsitacitto vā. **Lohitaṃ uppādeyyāti** jīvamānakasarīre khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitaṃ uppādeyya. **Saṅghaṃ bhindeyyāti** samāna-saṃvāsakaṃ samānasīmāyaṃ ṭhitaṃ saṅghaṃ pañcahi kāraṇehi bhindeyya, vuttañhetamaṃ “pañcahupāli ākārehi saṅgho bhijjati kamma, uddesena, voharanta, anussāvanena, salākaggāhenā” ti (pari. 458) **aññaṃ satthāranti** ito aññaṃ titthakamaṃ “ayaṃ me satthā” ti evaṃ gaṇheyya, netamaṃ ṭhānaṃ vijjatīti attho. **Bhava-sampadāti** sugatibhavana sampadā, idaṃ vipākaphalaṃ. **Bhogasampadāti** manussabhogadevabhogehi sampadā, idaṃ pana ānisaṃsaphalaṃ. “**Vuttañhetan**” ti-ā-dinā **devatāsaṃyuttādipāḷiṃ** (saṃ. ni. 1.37) sādhakabhāvena dasseti.

Gatā seti ettha **se**-iti nipātamaṃ. **Na te gamissanti apāyabhūminti** te buddhaṃ saraṇaṃ gatā tannimittaṃ apāyaṃ na gamissanti. **Mānusi** ca gāthābandhava-sena visaññoganiddeso, manussesu jātanti attho. **Devakāyanti** devasaṅghaṃ, devapuraṃ vā “devānaṃ kāyo samūho etthā” ti katvā.

“**Aparampī**” ti-ādinā saḷāyatanavagge **moggallānasamyutte** (saṃ. ni. 4.341) āgataṃ aññampi phalamāha, aparampi phalaṃ **mahāmoggallānattherena** vuttanti attho. **Aññe deveti** asaraṇaṅgate deve. **Dasahi ṭhānehīti** dasahi kāraṇehi. “**Dibbenā**” ti-ādi tassarūpadassanaṃ. **Adhigaṇhantīti** abhibhavanti atikkamitvā tiṭṭhanti. “**Esa nayo**” ti iminā “sādhu kho devānaminda dhammasaraṇagamanaṃ hotī” ti (saṃ. ni. 4.341) suttapadaṃ atidisati. **Velāmasuttaṃ** (2.0186) nāma **aṅguttaranikāye** navanipāte jātigottarūpabhogasaddhāpaññādīhi mariyādavelātikantehi uḷārehi guṇehi samannāgatattā **velāma**nāmakassa bodhisattabhūtaṃ caturāsītisahasārājūnaṃ ācariyabrāhmaṇassa dānakathāpaṭisaññuttaṃ suttaṃ (a. ni. 9.20) tattha hi karīsassa catutthabhāgappamāṇānaṃ caturāsītisahasāsānkyānaṃ suvaṇṇapātirūpiyapātikaṃsapātīnaṃ yathākkamaṃ rūpiyasuvaṇṇa hiraññapūrānaṃ, sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitānaṃ, caturāsītiyā hatthisahasānaṃ caturāsītiyā assasahasānaṃ, caturāsītiyā rathasahasānaṃ, caturāsītiyā dhenu-sahasānaṃ, caturāsītiyā kaññāsahasānaṃ, caturāsītiyā pallaṅkasahasānaṃ, caturāsītiyā vatthakoṭṭisahasānaṃ, aparimāṇassa ca khajjabhojjādibhedassa āhā-rassa pariccajanavasena sattamāsādhikāni sattaṃvaccharāni nirantaraṃ pavat-tavelāmamahādānato ekassa sotāpannassa dinnadānaṃ mahapphalataraṃ, tato

sataṃsotāpannānaṃ dinnadānato ekassa sakadāgāmino, tato ekassa anāgāmino, tato ekassa arahato, tato ekassa paccekabuddhassa, tato sammāsambuddhassa, tato buddhappamukhassa saṅghassa dinnadānaṃ mahapphalataraṃ, tato cātu-ddisaṃ saṅghaṃ uddissa vihārakaraṇaṃ, tato saraṇagamaṇaṃ mahapphalataraṃti ayamatto pakāsito. Vuttañhettaṃ-

“Yaṃ gahapati velāmo brāhmaṇo dānaṃ adāsi mahādānaṃ, yo ceṇaṃ diṭṭhisampannaṃ bhojeyya, idaṃ tato mahapphalataraṃ, yo ca sataṃ diṭṭhisampannānaṃ bhojeyya, yo ceṇaṃ sakadāgāmiṃ bhojeyya, idaṃ tato mahapphalataraṃ”ti-ādi (a. ni. 9.20).

Iminā ca ukkaṭṭhaparicchedato lokuttarasseva saraṇagamaṇassa phalaṃ dassitanti veditabbaṃ. Tathā hi **velāmasuttaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ “saraṇaṃ gaccheyyāti ettha maggenāgataṃ anivattanasaraṇaṃ adhippettaṃ, apare paṇāhu ‘attānaṃ niyyātetvā dinnattā saraṇagamaṇaṃ tato mahapphalataraṃ’ti vuttaṃ”ti (a. ni. aṭṭha. 3.9.20) **kūṭadantasuttaṭṭhakathāyaṃ** pana vakkhati “yasmā ca saraṇagamaṇaṃ nāma tiṇṇaṃ ratanānaṃ jīvitapariccāgamayaṃ puññakammaṃ saggasampattiṃ deti, tasmā mahapphalataraṃca mahānisaṃsataṃcāti veditabbaṃ”ti (dī. ni. aṭṭha. 1.350, 351) iminā pana (2.0187) nayena lokiyassāpi saraṇagamaṇassa phalaṃ idha dassitamevāti gahetabbaṃ. **Ācariyadhammapālattherena**pi (dī. ni. ṭī. 1.250) hi ayamevattho icchitoti viññāyati idha ceva aññāsu ca **majjhimāgamaṭīkā**-dīsu avisesatoyeva vuttattā, **ācariyasāriputtatherena**pi ayamatto abhimato siyā **sāratthadīpaniyaṃ**, (sārattha. ṭī. verañjaka-aṇḍavaṇṇanā.15) **aṅguttaraṭīkāya**ṃca tadubhayasādhāraṇavacanato. Apare pana vadanti “**kūṭadantasuttaṭṭhakathāyampi** (dī. ni. ṭī. 1.249) lokuttarasseva saraṇagamaṇassa phalaṃ vuttaṃ”ti, tadayuttameva tathā avuttattā. “Yasmā ...pe... deti”ti hi tadubhayasādhāraṇakāraṇavasena tadubhayassāpi phalaṃ tattha vuttanti. **Velāmasuttādīnanti** ettha **ādisaddena** (a. ni. 4.34; itivu. 90) **aggappasādasuttachattamaṇavakavimānā**dīnaṃ (vi. va. 886 ādayo) saṅgaho daṭṭhabbo.

Aññānaṃ nāma vatthuttayassa guṇānamajānanaṃ tattha sammoho. **Samṣayo** nāma “buddho nu kho, na nu kho”ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 2.216) vicikicchā. **Micchāññānaṃ** nāma vatthuttayassa guṇānaṃ aguṇabhāvaparikkappanena viparītaggāho. **Ādisaddena** anādarāgāravadīnaṃ saṅgaho. **Samkilissatīti** samkiliṭṭhaṃ malīnaṃ bhavati. **Na mahājutikanti**-ādipi samkilesapariyāyo eva. Tattha **na mahājutikanti** na mahujjalaṃ, aparisuddhaṃ apariyodātanti attho. **Na mahāvippāraṇanti** na mahānubhāvaṃ, apaṇitaṃ anuḷāraṇanti attho. **Sāvajjoti** taṇhādiṭṭhādivasena sadoso. Tadeva phalavasena vibhāvetuṃ “**aniṭṭhaphalo**”ti vuttaṃ, sāvajjattā akantiphalo hotīti attho. Lokiyasaraṇagamaṇaṃ sikkhāsamādānaṃ viya agahitakālaparicchedaṃ jīvitapariyantameva hoti, tasmā tassa khandhabhedena bhedo, so ca taṇhādiṭṭhādivirahitattā adosoti āha “**anavajjo kālakiriyāya hoti**”ti. **Soti** anavajjo saraṇagamaṇabhedo. Satipi anavajjatte iṭṭhaphalopi na hoti, pageva aniṭṭhaphalo avipākattā. Na hi taṃ akusalaṃ hoti, atha kho bhedanamattanti adhippāyo. **Bhavaṇtarepīti** aññasmimpi bhava.

Dharasaddassa dvikammikattā “upāsakaṃ”ti idampi kammameva, taṃca kho

ākāraṭṭhāneti atthamattaṃ dassetuṃ “**upāsako ayanti evaṃ dhāretū**”ti (2.0188) vuttaṃ. **Dhāretū**ti ca upadhāretūti attho. Upadhāraṇaṅcetha jānanamevāti dasseti “**jānātū**”ti iminā. **Upāsakavidhikosallatthanti** upāsakabhāvavidhānakosallattham. **Ko upāsakoti** sarūpapucchā, kiṃ lakkhaṇo upāsako nāmāti vuttaṃ hoti. **Kasmāti** hetupucchā, kena pavattinimittena upāsakasaddo tasmaṃ puggale niruḷhoti adhippāyo. Tenāha “**kasmā upāsakoti vuccati**”ti. Saddassa hi abhidheyye pavattinimittameva tadatthassa tabbhāvakāraṇam. **Kimassa sīlanti** vatasamādānapucchā, kīdisaṃ assa upāsakassa sīlam, kittakena vatasamādānenāyaṃ sīlasampanno nāma hotīti attho. **Ko ājīvoti** kammasamādānapucchā, ko assa sammā-ājīvo, kena kammasamādānena assa ājīvo sambhavatīti pucchati, so pana micchājīvassa parivajjanena hotīti micchājīvopi vibhajīyati. **Kā vipattīti** tadubhayesaṃ vippaṭipattipucchā, kā assa upāsakassa sīlassa, ājīvassa ca vipattīti attho. Sāmaññaniddiṭṭhe hi sati anantarasseva vidhi vā paṭisedho vāti anantarassa gahaṇam. **Kā sampattīti** tadubhayesameva sammāpaṭipattipucchā, kā assa upāsakassa sīlassa, ājīvassa ca sampattīti vuttanayena attho. Sarūpavacananatthādisaṅkhātena pakārena kiratīti **pakiṇṇam**, tadeva **pakiṇṇakam**, anekākārena pavattaṃ atthavinicchayanti attho.

sesoti dasseti, “saraṇagato” ti iminā pana saraṇagamanamevettha pamāṇanti. **Yo kocīti** khattiyabrāhmaṇādīsu yo koci, iminā padena akāraṇamettha jāti-ādivi-
sesoti dasseti, “**saraṇagato**” ti iminā pana saraṇagamanamevettha pamāṇanti. **“Gahaṭṭho”** ti ca iminā āgārikesveva upāsakasaddo niruḷho, na pabbajjūpagate-
sūti. Tamatthaṃ mahāvaggasaṃyutte **mahānāmasuttena** (saṃ. ni. 5.1033) sādheṇto **“vuttañhetan”** ti-ādimāha. Tattha **yatoti** buddhādisaraṇagamanato. **Mahā-
nāmāti** attano cūḷapituno sukkodanassa puttaṃ mahānāmaṃ nāma sakyarājānaṃ bhagavā ālapati. **Ettāvatāti** ettakena buddhādisaraṇagamanena upāsako nāma hoti, na jāti-ādīhi kāraṇehīti adhippāyo. Kāmañca tapussabhallikānaṃ viya dnevā-
cika-upāsakabhāvopi atthi, so pana tadā vatthuttayābhāvato kadāciyeva hotīti sabbadā pavattaṃ tevācika-upāsakabhāvaṃ (2.0189) dassetuṃ “saraṇagato” ti vuttaṃ. Tepi hi pacchā tisaraṇagatā eva, na cettha sambhavati aññaṃ paṭikkhi-
pivā ekaṃ vā dve vā saraṇagato upāsako nāmāti imamatthampi ñāpetuṃ evaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Upāsanatoti teneva saraṇagamanena, tattha ca sakkaccakāritāya gāravabahu-
mānādiyogena payirupāsanato, iminā katvatthaṃ dasseti. Tenāha **“so hī”** ti-ādi.

Veramaṇiyoti ettha veraṃ vuccati pāṇātipātādidussīlyaṃ, tassa maṇanato hana-
nato vināsanato veramaṇiyo nāma, pañca viratiyo viratipadhānattā tassa sīlassa. Tathā hi udāhaṭe **mahānāmasutte** vuttaṃ **“pāṇātipātā paṭivirato hoti”** ti-ādi (saṃ. ni. 5.1033) **“yathāhā”** ti-ādinā sādhaṃ, sarūpañca dasseti yathā taṃ uyyānapā-
lassa ekeneva udakapatiṭṭhānapayogena ambasecanaṃ, garusinānañca. Yathāha **ambavimāne** (vi. va. 1151 ādayo)-

“Ambo ca sitto samaṇo ca nhāpito,
mayā ca puññaṃ pasutaṃ anappakaṃ;
Iti so pītiyā kāyaṃ, sabbaṃ pharati attano” ti.

[“Ambo ca siñcato āsi, samaṇo ca nahāpito;

bahuñca puññaṃ pasutaṃ, aho saphalaṃ jīvitān” ti. (idha ṭīkāyaṃ mūlapāṭho)]

Evamīdisesu. **Ettāvatāti** ettakena pañcaveraviratimattena.

Micchāvaṇijjāti ayuttavaṇijjā, na sammāvaṇijjā, asāruppavaṇijjakammānīti attho. **Pahāyāti** akaraṇeneva pajahitvā. **Dhammenāti** dhammato anapetena, tena micchāvaṇijjakamma ājīvanato aññaṃ adhammikaṃ ājīvanaṃ paṭikkhipati. **Samenāti** avisamena, tena kāyavisamādiduccaritaṃ vajjetvā kāyasamādinā suca-
ritena ājīvanaṃ dasseti. **“Vuttañhetan”** ti-ādinā **pañcaṅguttarapāli** māharitvā sādhaṃ, sarūpañca dasseti. Vāṇijjānaṃ ayanti **vaṇijjā**, yassa kassaci vikkayo, itthilīṅgapadametaṃ. **Satthavaṇijjāti** āvudhabhaṇḍaṃ katvā vā kāretvā vā (2.0190) yathākataṃ paṭilabhivā vā tassa vikkayo. **Sattavaṇijjāti** manussavikkayo. **Maṃsa-
vaṇijjāti** sūnakārādayo viya migasūkarādike posetvā maṃsaṃ sampādetvā vikkayo. **Majjavaṇijjāti** yaṃ kiñci majjaṃ yojetvā tassa vikkayo. **Visavaṇijjāti** viṣaṃ yojetvā, saṅgahetvā vā tassa vikkayo. Tattha satthavaṇijjā paroparodhanimitta-
tāya **akaraṇiyāti** vuttā, sattavaṇijjā abhujissabhāvākaraṇato, maṃsavaṇijjā vadha-
hetuto, majjavaṇijjā pamādaṭṭhānato, visavaṇijjā parūpaghātakāraṇato.

Tassevāti yathāvuttassa pañcaveramaṇilakkhaṇassa sīlassa ceva pañcami-cchāvaṇijjādippahānalakkhaṇassa ājīvassa ca paṇiddeso. **Vipattīti** bhedo, pakopo ca. Evaṃ sīla-ājīvavipattivāsena upāsakassa vipattiṃ dassetvā assaddhiyādivāsenapi dassento “**apicā**”ti-ādimāha. **Yāyāti** assaddhiyādivipattiya. **Caṇḍāloti** nīcadhammajātikaṭṭhena upāsakacaṇḍālo. **Malanti** malīnaṭṭhena upāsakamalaṃ. **Patikiṭṭhoti** lāmakatṭhena upāsakanihīno. **Sāpissāti** sāpi assaddhiyādivipattiya assa upāsakassa vipattīti veditabbā. Kā panāyanti vuttaṃ “**te cā**”ti-ādi. Upāsakacaṇḍālasuttaṃ, (a. ni. 5.175) upāsakaratanasuttañca pañcaṅguttare. Tattha buddhādīsu, kammakammaphalesu ca saddhāvīpariyāyo micchāvīmokkho assaddhiyaṃ, tena samannāgato **assaddho**. Yathāvuttasīlavipatti-ājīvavipattivāsena **dussīlo**. “Iminā diṭṭhādīnā idaṃ nāma maṅgalaṃ hotī”ti evaṃ bālaṇaparikkāpitaṃ kotūhalasaṅkhātena diṭṭhasutamutamaṅgalena samannāgato **kotūhalamaṅgaliko**. **Maṅgalaṃ pacceṭīti** diṭṭhamaṅgalādibhedamāṅgalameva pattiyaṃ **no kammanti** kammassakataṃ no pattiyaṃ. **Ito ca bahiddhāti** ito sabbaññubuddhasāsanato bahiddhā bāhirakasamāyā. **Ca-saddo aṭṭhānapayutto**, sabbattha “assaddho”ti-ādīsu yojetabbo. **Dakkhiṇeyyaṃ pariyesatīti** duppaṭipannaṃ dakkhiṇārāhasaṅgī gavesatī. **Tatthāti** bahiddhā bāhirakasamāyā. **Pubbakāraṃ karotīti** paṭhamataraṃ dānamānanādikaṃ kusalakiriyaṃ karotī, bāhirakasamāyā paṭhamataraṃ kusalakiriyaṃ katvā pacchā sāsane karotīti vuttaṃ hotīti (2.0191). **Tatthāti** vā tesamā bāhirakānaṃ titthiyānantipi vadanti. Ettha ca dakkhiṇeyyapariyesanapubbakāre ekaṃ katvā pañca dhammā veditabbā.

Assāti upāsakassa. **Sīlasampadāti** yathāvuttena pañcaveramaṇilakkhaṇena sīlena sampadā. **Ājīvasampadāti** pañcamicchāvaṇijjādippahānalakkhaṇena ājīvena sampadā. Evaṃ sīlasampadā-ājīvasampadāvasena upāsakassa sampattiṃ dassetvā saddhādivāsenapi dassento “**ye cassā**”ti-ādimāha. Ye ca pañca dhammā, tepi assa sampattīti yojanā. **Dhammehīti** guṇehi. Catunnaṃ parisānaṃ ratijānaṇaṭṭhena upāsakova ratanaṃ **upāsakaratanamā**. Guṇasobhākittisaddasugandhatādīhi upāsakova padumaṃ **upāsakapadumamā**. Tathā **upāsakapūṇḍarīkamā**. Sesamā vipattiyaṃ vuttavīpariyāyena veditabbamā.

Nigaṇṭhīnanti nigaṇṭhasamaṇīnaṃ. **Ādimhīti** paṭhamatthe. **Ucchagganti** ucchu-aggamā ucchukoṭī. Tathā **veḷagganti** etthāpi. **Koṭiyanti** pariyaṇṭakotiyaṃ, pariyaṇṭattheti attho. **Ambilagganti** ambilakoṭṭhāsamā. Tathā **tittakagganti** etthāpi. **Vihāraggenāti** ovaṛakakoṭṭhāsenā “imasmīṃ gabbhe vasantānaṃ idaṃ nāma phalaṃ pāpuṇāti”ti-ādīnā taṃtaṃvasanaṭṭhānaṅgāsenāti attho. **Pariveṇaggenāti** etthāpi eseva nayo. **Aggeti** ettha upayogavācānassa ekārādeso, vacānavipallāso vā, katvā-saddo ca sesoti vuttaṃ “**ādiṃ katvā**”ti. Bhāvatthe tā-saddoti dasseti “**ajjabhāvan**”ti iminā, ajjabhāvo ca nāma tasmīṃ dhammassavānasamāyā dharmānakatāpāpuṇākabhāvo. Tadā hi taṃ nissayavāsena dharmānataṃ nimittaṃ katvā taṃdivāsanissita-arūṇuggamanato paṭṭhāya yāva puna arūṇuggamanā etthantare ajjasaddo pavattati, tasmā tasmīṃ samāyā dharmānakatāsaṅkhātaṃ ajjabhāvaṃ ādiṃ katvāti attho daṭṭhabbo. **Ajjatanti** vā ajja-icceva attho tā-saddassa sakatthavuttito yathā “devatā”ti, ayaṃ ācariyaṇamā matī. Evaṃ paṭha-

makkharena dissamānapāṭhānurūpaṃ atthaṃ dassetvā idāni tatiyakkharena dissamānapāṭhānurūpaṃ atthaṃ dassetuṃ “**ajjadaggeti vā pāṭho**” ti-ādi vuttaṃ. Āgamamattattā **dakāro padasandhikaro**. **Ajjāti** hi nepātikamidaṃ padaṃ. Tenāha “**ajja agganti attho**” ti.

“**Pāṇo**” ti idaṃ paramatthato jīvitindriye eva, “**pāṇupetan**” ti ca karaṇattheneva samāsoti ñāpetuṃ “**yāva me jīvitam pavattati, tāva (2.0192) upetan**” ti āha. Upeti upagacchatīti hi **upeto**, pāṇehi karaṇabhūtehi upeto **pāṇupetoti** attho ācariyehi abhimato. Iminā ca “pāṇupetanti idaṃ padaṃ tassa saraṇagamanassa āpāṇakoṭi-katādassanan” ti imamattaṃ vibhāveti. “Pāṇupetan” ti hi iminā yāva me pāṇā dharanti, tāva saraṇam upeto, upento ca na vācāmattena, na ca ekavāram cittupādāmatte, atha kho pāṇānam pariccajanavasena yāvajīvam upetoti āpāṇakoṭikatā dassitā. “**Tīhi ...pe... gatan**” ti idaṃ “saraṇam gatan” ti etassa atthavacanaṃ. “**Anaññasatthukan**” ti idaṃ pana antogadhāvadhāraṇena, aññatthāpohanena ca nivattetabattadassanaṃ. Ekacco kappiyakārasaddassa attho upāsakasa-ddassa vacanīyopi bhavatīti vuttaṃ “**upāsakaṃ kappiyakāraṇaṃ**” ti, attasanniyātanasaraṇagamaṃ vā sandhāya evaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. Evaṃ “pāṇupetan” ti iminā nītatthato dassitaṃ tassa saraṇagamanassa āpāṇakoṭikataṃ dassetvā evaṃ vadanto panesa rājā “jīvitena saha vatthuttayaṃ paṭipūjento saraṇagamaṃ rakkhāmī” ti adhippāyaṃ vibhāvetīti neyyatthato vibhāvitam tassa rañño adhippāyaṃ vibhāvento “**ahañhī**” ti-ādimāha. Tattha **hi-saddo samatthane**, kāraṇatthe vā, tena imāya yuttīyā, iminā vā kāraṇena upāsakaṃ maṃ bhagavā dhāretūti aya-mattho pakāsito.

Accayaṃ sādhumariyādaṃ atikkamma madditvā pavattanaṃ **accayo**, kāyikā-di-ajjhācārasaṅkhāto dosoti āha “**aparādho**” ti, acceti abhibhavitvā pavattati ete-nāti vā **accayo**, kāyikādivītikammaṃ pavattanaṃ akusaladhammasaṅkhāto doso eva, so ca aparajjhati etenāti **aparādhoti** vuccati. So hi aparajjhantaṃ purisaṃ abhibhavitvā pavattati. Tenāha “**atikkamma abhibhavitvā pavatto**” ti. **Dhammanti** dasarājadhammaṃ. Vitthāro panetassa **mahāhaṃsajātakādīhi** vibhāvetabbo. **Cara-tīti** ācarati karoti. **Dhammenevāti** dhammato anapeteneva, anapetakusaladhamme-nevāti attho. Tenāha “**na pitughātanādinā adhammenā**” ti. “**Paṭiggaṇhātū**” ti etassa adhivāsanaṃ sampañchatūti saddato attho, adhippāyato pana (2.0193) atthaṃ dassetuṃ “**khamatū**” ti vuttaṃ. Puna akaraṇamettha saṃvaroti dasseti “**puna evarū-passā**” ti-ādinā. “**Aparādhassā**” ti-ādi aññamaññaṃ vevacanaṃ.

251. “Yathādhammo ṭhito, tathevā” ti imināpi yathā-saddassa anurūpatthamāha, sādhusamāciṇṇakusaladhammānurūpanti attho. Paṭisaddassa anattakataṃ dasseti “**karosī**” ti iminā. Paṭikammaṃ karosīti vadanti. Yathādhammaṃ paṭika-raṇam nāma katāparādhassa khamāpanamevāti āha “**khamāpesīti vuttaṃ hotī**” ti. “Paṭiggaṇhāmā” ti etassa adhivāsanaṃ sampañchāmāti atthaṃ dasseti “**khamā-mā**” ti iminā. **Vuddhi hesāti** ettha **ha-kāro** padasiliṭṭhatāya āgamo, **hi-saddo** vā nipā-tamattaṃ. **Esāti** yathādhammaṃ paṭikiriya, āyatim saṃvarāpajjanā ca. Tenāha “yo accayaṃ ...pe... āpajjati” ti. Sadevakena lokena “saraṇan” ti araṇīyato upaga-ntabbato tathāgato **ariyo** nāmāti vuttaṃ “**buddhassa bhagavato**” ti. Vineti satte ete-

nāti **vinayo**, sāsanaṃ. Vaddhati saggamokkhasampatti etāyāti **vuddhi**. Katamā pana sā, yā “esā”ti niddiṭṭhā vuddhīti codanamapanetuṃ “yo accayan”ti-ādi vuttanti sambandhaṃ dasseti “**katamā**”ti-ādinā, yā ayaṃ saṃvarāpajjanā, sā “esā”-ti niddiṭṭhā vuddhi nāmāti attho. “Yathādhammaṃ paṭikarotī”ti idaṃ āyatimaṃ saṃvarāpajjanāya pubbakiriyādassananti viññāpanatthaṃ “**yathādhammaṃ paṭikarivā āyatimaṃ saṃvarāpajjanā**”ti vuttaṃ. Esā hi ācariyānaṃ pakati, yadidaṃ yena kenaci pakārena adhippāyantaraviññāpanaṃ, etapadena pana tassāpi paṭiniddeso sambhavati “yathādhammaṃ paṭikarotī” tipi paṭiniddisitabbassa dassanato. Keci pana “yathādhammaṃ paṭikarotī”ti idaṃ pubbakiriyāmatasseva dassanaṃ, na paṭiniddisitabbassa. ‘Āyatiñca saṃvaraṃ āpajjati’ti idaṃ pana paṭiniddisitabbassevāti viññāpanatthaṃ evaṃ vuttan”ti vadanti, tadayuttameva khamāpanassāpi vuddhihetubhāvena ariyūpavāde vuttattā. Itarathā hi khamāpanābhāvepi āyatimaṃ saṃvarāpajjanāya eva ariyūpavādāpagamanaṃ vuttaṃ siyā, na ca pana vuttaṃ, tasmā vuttanayeneva attho veditabboti.

Kasmā pana “yāyan”ti-ādinā dhammaniddeso dassito, nanu pāḷiyaṃ “yo accayan”ti-ādinā puggalaniddeso katoti codanaṃ

sodhetum “**desanam panā**” ti-ādi āradhham. **Puggalādhiṭṭhānaṃ karontoti** puggalā-dhiṭṭhānadhammadesanaṃ (2.0194) karonto. Puggalādhiṭṭhānāpi hi puggalādhiṭṭhānadhammadesanā, puggalādhiṭṭhānapuggaladesanāti duvidhā hoti. Ayame-tthādhippāyo- kiñcāpi “vuddhi hesā” ti-ādinā dhammādhiṭṭhānadesanā āradhā, tathāpi puna puggalādhiṭṭhānaṃ karontena “yo accayan” ti-ādinā puggalādhiṭṭhānadesanā āradhā desanāvilāsavasena, veneyyajjhāsavavasena cāti. Tadubhaya-vaseneva hi dhammādhiṭṭhānādibhedena catubbidhā desanā.

252. Vacasāyatteti vacasā āyatte. Vācāpaṭibandhatteti vadanti, taṃ “so hī” ti-ā-dinā viruddham viya dissati. **Vacasāyatthe** Ti pana vācāpariyosānattheti attho yutto osānakaraṇatthassa sāsaddassa vasena sāyasaddanipphattito yathā “dāyo”-ti. Evañhi samatthanavacanampi upapannaṃ hoti. Gamanāya kataṃ vācāpariyosānaṃ katvā vuttatā tasmimyeva atthe vattatīti. **Handa**saddaṅhi codanatthe, vaca-saggatthe ca icchanti. “Handa dāni bhikkhave āmantayāmi” ti-ādīsu (dī. ni. 2.218; saṃ. ni. 1.186) hi codanatthe, “handa dāni apāyāmi” ti-ādīsu (jā. 2.22.843) vacasa-ggatthe, **vacasaggo** ca nāma vācāvissajjanaṃ, tañca vācāpariyosānamevāti daṭṭhabbaṃ. Dukkarakiccavasena bahukiccatāti āha “**balavakiccā**” ti. “Avassaṃ kattabbaṃ **kiccaṃ**, Itaraṃ **karaṇīyaṃ**. Paṭhamaṃ vā kattabbaṃ **kiccaṃ**, pacchā kattabbaṃ **karaṇīyaṃ**. Khuddakaṃ vā **kiccaṃ**, mahantaṃ **karaṇīyaṃ**” tipi **udānattha-kathādīsu** (udā. aṭṭha. 15) vuttaṃ. Yaṃ-taṃ-saddānaṃ nīccasambandhattā, gama-nakālajānanato, aññakiriyāya ca anupayuttatā “**tassa kālaṃ tvameva jānāsī**” ti vuttaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti “tayā ñātaṃ gamanakālaṃ tvameva ñatvā gacchāhi” ti. Atha vā yathā kattabbakiccaniyojane “imaṃ jāna, imaṃ dehi, imaṃ āharā” ti (pāci. 88, 93) vuttaṃ, tathā idhāpi tayā ñātaṃ kālaṃ tvameva jānāsī, gamanavasena karohīti gamane niyojetīti dassetuṃ “**tvameva jānāsī**” ti pāṭhaseso vuttoti daṭṭhabbaṃ. “**Tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā**” ti-ādi yathāsamāciṇṇaṃ pakaraṇā-dhigatamattaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Tattha **padakkhiṇanti** pakārato kataṃ dakkhiṇaṃ. Tenāha “**tikkhattuṃ**” ti. **Dasanakhasamodhānasamujjalanti** dvīsu hatthesu jātānaṃ dasannaṃ nakhānaṃ samodhānena ekībhāvena samujjalantaṃ, tena dvinnaṃ karatalānaṃ samaṭṭhapanānaṃ (2.0195) dasseti. **Añjali**nti hatthapuṭaṃ. Añjati byattim paṅkaseti etāyāti **añjali**. Añju-saddaṅhi byattiyaṃ, alipaccayañca icchanti saddavidū. **Abhimukhovāti** sammukho eva, na bhagavato piṭṭhiṃ dassetvāti attho. Pañcappatiṭṭhitavandanānayo vutto eva.

253. Imasmimyeva attabhāve vipaccanakānaṃ attano pubbe katakusalamū-lānaṃ khaṇanena **khato**, tesameva upahananena **upahato**, padadvayenapi tassa kammāparādhameva dasseti pariyāyavacanattā padadvayassa. Kusalamūlasa-ñkhātapatīṭṭhābhedanena khatūpahatabhāvaṃ dassetuṃ “**bhinnapatīṭṭho jāto**” ti vuttaṃ. Patīṭṭhā, mūlanti ca atthato ekaṃ. Patīṭṭhahati sammattaniyā mokkamaṃ etāyāti hi **patīṭṭhā**, tassa kusalūpanissayasampadā, sā kiriyāparādhena bhinnā vināsītā etenāti **bhinnapatīṭṭho**. Tadeva vitthārento “**tathā**” ti-ādimāha. Yathā kusa-lamūlasañkhātā attano patīṭṭhānajātā, tathā anena raññā attanāva attā khato khanitoti yojanā. **Khatoti** hi idaṃ idha kammavasena siddham, pāḷiyaṃ pana kattu-vasenāti daṭṭhabbaṃ. Padadvayassa pariyāyattā “upahato” ti idha na vuttaṃ.

“Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccatī”ti-ādi (mahāni. 209; cūḷani. 74) vacanato rāgadosamohāva idha rajo nāmāti vuttaṃ **“rāgarajādivirahitan”**ti. Vītasaddassa vigatapariyāyataṃ dasseti **“vigatattā”**ti iminā. **Dhammesu cakkhanti** catusacca-dhammesu pavattaṃ tesam dassanaṭṭhena cakkhuṃ. **Dhammesūti** vā heṭṭhimesu tīsu maggadhammesu. **Cakkhanti** sotāpattimaggasaṅkhātaṃ ekaṃ cakkhuṃ, samudāyekadesavasena ādhāratthasamāsoyaṃ, na tu niddhāraṇatthasamāso. So hi sāsana-ganthesu, sakkataganthesu ca sabbattha paṭisiddhoti. **Dhammama-yanti** samathavipassanādhammena nibbattaṃ, iminā “dhammena nibbattaṃ cakkhu **dhammacakkhū**”ti atthamāha. Apica **dhammamayanti** silāditividhadhammakhandhoyeva **maya**-saddassa sakatthe pavattanato, anena “dhammoyeva cakkhu **dhammacakkhū**”ti atthamāha. **Aññesu ṭhānesūti** aññesu suttapadesesu, etena yathāpāṭhaṃ tividhatthataṃ dasseti. Idha pana sotāpattimaggassevetam adhvacaṇaṃ, tasmimpi anadhigate aññesaṃ vattabbatāyeva abhāvatoti adhippāyo.

Idāni (2.0196) “khatāyaṃ bhikkhave rājā”ti-ādipāṭhassa suviññeyyamadhippāyaṃ dassento **“idaṃ vuttaṃ hotī”**ti-ādimāha. Tattha **nābhavissāti** sace na abhavissatha, evaṃ satīti attho. Atīte hi idaṃ kālātipattivacaṇaṃ, na anāgateti daṭṭhabbaṃ. Esa nayo **sotāpattimaggam patto abhavissāti** etthāpi. Nanu ca maggapāpuṇanavacaṇaṃ bhavissamānattā anāgatakālikanti? Saccaṃ aniyamite, idha pana **“idhevāsane nisinno”**ti niyamitattā atītakālikamevāti veditabbaṃ. Idañhi bhagavā rañño āsanā vuṭṭhāya acira-pakkantasseva avocāti. **Pāpamittasaṃ-saggenāti** devadattena, devadattaparisaṅkhātena ca pāpamittena saṃsaggato. **Assāti** sotāpattimaggassa. **“Evaṃ santepī”**ti-ādinā pāṭhānaruḷhaṃ vacanāva sesaṃ dasseti. **Tasmāti** saraṇaṃ gatattā muccissatīti sambandho. **“Mama ca sāsana-mahantatāyā”**ti pāṭho yutto, katthaci pana **ca**-saddo na dissati, tattha so luttaniddiṭṭhoti daṭṭhabbaṃ. Na kevalaṃ saraṇaṃ gatattāyeva muccissati, atha kho yattha esa pasanno, pasannākārañca karoti, tassa ca tividhassapi sāsanaṃ uttamāyāti hi saha samuccayena attho adhippetoti.

“Yathā nāmā”ti-ādi dukkarakammavipākato sukarena mucanena upamāda-ssanaṃ. **Kocīti** koci puriso. **Kassacīti** kassaci purisassa, “vadhan”ti ettha bhāva-yoge kammattthe sāmivacaṇaṃ. **Pupphamuṭṭhimattena daṇḍenāti** pupphamuṭṭhi-mattasaṅkhātena dhanadaṇḍena. **Mucceyyāti** vadhakammadaṇḍato mucceyya, **daṇḍenāti** vā nissakkatthe karaṇavacaṇaṃ “sumuttā mayaṃ tena mahāsamaṇe-nā”ti-ādīsu (dī. ni. 2.232; cūḷava. 437) viya, pupphamuṭṭhimattena dhanadaṇḍato, vadhadaṇḍato ca mucceyyāti attho. **Lohakumbhiyanti** lohakumbhinarake. Tattha hi tadanubhavanakānaṃ sattānaṃ kammabalena lohamayā mahatī kumbhī nibbattā, tasmā taṃ **“lohakumbhī”**ti vuccati. Uparimatalato **adho patanto**, heṭṭhimatalato **uddham gacchanto**, ubhayathā pana saṭṭhivassasahassāni honti. Vuttañca-

“Saṭṭhivassasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso;

niraye paccamānānaṃ, kadā anto bhavissatī”ti. (pe. va. 802; jā. 1.4.54);

“Heṭṭhimatalaṃ (2.0197) patvā, uparimatalaṃ pāpuṇitvā muccissatī”ti vadanto imamattaṃ dīpeti- yathā aññe seṭṭhiputtādayo aparāparaṃ adho patantā,

uddham gacchantā ca anekāni vassasatasahassāni tattha paccanti, na tathā ayaṃ, ayaṃ pana rājā yathāvuttakāraṇena ekavārameva adho patanto, uddhañca gacchanto saṅghivassasahassāniyeva paccitvā muccissatīti. Ayaṃ pana attho kuto laddhoti anuyogaṃ pariharanto **“idampi kira bhagavatā vuttamevā”** ti āha. **Kira-**saddo cettha anussavanattho, tena bhagavatā vuttabhāvassa ācariyaparamparato suyyamānataṃ, imassa ca atthassa ācariyaparamparābhatabhāvaṃ dīpeti. Atha pāḷiyaṃ saṅgītaṃ siyāti codanamapaneti **“pāḷiyaṃ pana na āruḷhan”** ti iminā, pakiṇṇakadesanābhāvena pāḷiyamanāruḷhattā pāṭhabhāvena na saṅgītanti adhippāyo. Pakiṇṇakadesanā hi pāḷiyamanāruḷhāti aṭṭhakathāsu vuttaṃ.

Yadi anantare attabhāve narake paccati, evaṃ sati imaṃ desanaṃ sutvā ko rañño ānisaṃso laddhoti kassaci āsaṅkā siyāti tadāsaṅkānivattanatthaṃ codanaṃ uddharitvā pariharituṃ **“idaṃ panā”** ti-ādi vuttaṃ. **“Ayañhi”** ti-ādinā niddālābhādikāṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ anekavidhaṃ mahānisaṃsaṃ sarūpato niyametvā dasseti. Ettha hi **“ayaṃ ...pe... niddaṃ labhati”** ti iminā niddālābhaṃ dasseti, tadā kāyikacetasikadukkhāpagatabhāvañca niddālābhasīsenā, **“tiṇṇaṃ ...pe... akāsi”** ti iminā tiṇṇaṃ ratanānaṃ mahāsakkāriyaṃ, **“pothujjanikāya ...pe... nāhosī”** ti iminā sātisaṃsaṃ pothujjanikasaddhāpaṭilābhaṃ dasseti evamādi diṭṭhadhammiko, **“anāgate ...pe... parinibbāyissati”** ti iminā pana ukkaṃsato samparāyiko dassito, anavasesato pana aparāparesu bhavesu aparimāṇoyeva samparāyiko veditabbo.

Tattha **madhurāyāti** madhurarasabhūtāya. **Ojavantiyāti** madhurarasassāpi sārābhūtāya ojāya ojavatiyā. Puthujjane bhavā **pothujjanikā**. Pañca māre visesato jita-vāti **vijitāvī**, parūpadesavirahatā cettha visesabhāvo. Paccekaṃ abhisambuddhoti **paccekabuddho**, Anācariyako hutvā sāmāññeva sambodhiṃ abhisambuddhoti attho. Tathā hi “paccekabuddhā sayameva bujjhanti, na pare bodhenti, attharasameva (2.0198) paṭivijjhanti, na dhammarasaṃ. Na hi te lokuttara-dhammaṃ paññattiṃ āropetvā desetum sakkonti, mūgena diṭṭhasupino viya, vana-carakena nagare sāyitabyañjanaraso viya ca nesaṃ dhammābhisamayo hoti, sabbaṃ iddhisamāpattipaṭisambhidāpabhedāṃ pāpuṇanti” ti (su. ni. aṭṭha. 1.kha-ggavisāṇasuttavaṇṇanā; apa. aṭṭha. 1.90, 91) aṭṭhakathāsu vuttaṃ.

Etthāha- yadi rañño kammantarāyābhāve tasmimyeva āsane dhammacakkhu uppajjissatha, atha kathaṃ anāgate paccekabuddho hutvā parinibbāyissati. Yadi ca anāgate paccekabuddho hutvā parinibbāyissati, atha kathaṃ tasmimyeva āsane dhammacakkhu uppajjissatha, nanu ime sāvakabodhipaccekabodhi-upani-ssayā bhinnanissayā dvinnaṃ bodhīnaṃ asādhāraṇabhāvato. Asādhāraṇā hi etā dve yathākkamaṃ pañcaṅgadvayaṅgasampattiyā, abhinīhārasamiddivasena, pāramīsambharaṇakālavasena, abhisambujjhanavasena cāti? Nāyaṃ virodho ito paratoyevassa paccekabodhisambhārānaṃ sambharaṇiyattā. Sāvakabodhiyā bujjhanakasattāpi hi asati tassā samavāye kālantare paccekabodhiyā bujjhissanti tathābhinihārassa sambhavatoti. Apare pana bhaṇanti- “paccekabodhiyāyevāyaṃ rājā katābhinihāro. Katābhinihārāpi hi tattha niyatimappattā tassa ñāṇassa pari-pākaṃ anupagatattā satthu sammukhībhāve sāvakabodhiṃ pāpuṇissanti

bhagavā ‘sacāyaṃ bhikkhave rājā’ti-ādimavoca, mahābodhisattānameva ca ānantiyaparimutti hoti, na itaresaṃ bodhisattānaṃ. Tathā hi paccekabodhiyaṃ niyato samāno devadatto cirakālasambhūtena lokanāthe āghātena garutarāni ānantiyakammāni pasavi, tasmā kammantarāyena ayaṃ idāni asamavetadassanābhisamayo rājā paccekabodhiniyāmena anāgate vijitāvī nāma paccekabuddho hutvā parinibbāyissati”ti daṭṭhabbaṃ, yuttataramettha vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

Yathāvuttaṃ pāḷimeva saṃvaṇṇanāya nigamavasena dassento **“idamavocā”**-ti-ādimāha. Tassattho hi heṭṭhā vuttoti. Apica pāḷiyamanāruḷhampi atthaṃ saṅga-hetuṃ **“idamavocā”**ti-ādinā nigamanaṃ karotīti daṭṭhabbaṃ.

Iti (2.0199) sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajanāya ajjavamaddavasoraccasaddhāsati-dhitibuddhikhantivīriyādidhammasamaṅginā sātṭhakathe piṭakattaye asaṅgāsaṃhiravisāradaññācārinā anekappabhedasakasamayasaṃyantara-gahanajjhogāhinā mahāgaṇinā mahāveyyākaraṇena ñāṇābhivaṃsadhammasenāpatināmatherena mahādhammarājādhirājagarunā katāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthappakāsaniyā sāmāññaphalasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsana.

Sāmāññaphalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā

Addhānagamanavaṇṇanā

254. Evaṃ (2.0200) sāmāññaphalasuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni ambaṭṭhasuttaṃ saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, sāmāññaphalasuttassānantaraṃ saṅgītassa suttassa ambaṭṭhasuttabhāvaṃ pakāsetuṃ **“evaṃ me suttaṃ ...pe... kosalesūti ambaṭṭhasuttaṃ”**ti āha.

Evamīdisesu. Itisaddo cettha ādi-attho, padatthavipallāsajotako pana itisaddo luttaniddiṭṭho, ādisaddalopo vā esa, upalakkhaṇaniddeso vā. **Apubbapadavaṇṇanā** nāma heṭṭhā aggahitatāya apubbassa padassa atthavibhajanā. “Hitvā punappunā-gata-matthaṃ atthaṃ pakāsayissāmī”ti (dī. ni. aṭṭha. 1.ganthārambhakathā) hi vuttaṃ, “anupubbapadavaṇṇanā”ti katthaci pāṭho, so ayuttova ṭikāya anuddhaṭṭā, tathā asaṃvaṇṇitattā ca.

“Rājakumārā **gottavasena** kosalā nāmā”ti (dī. ni. ṭī. 1.254) ācariyena vuttaṃ. Akkharacintakā pana vadanti “kosam lanti gaṇhanti, kusalam vā pucchantiti **kosalā**”ti. **Janapadinoti** janapadavanto, janapadassa vā issarā. “Kosalā nāma rājakumārā”ti vuttheyeva siddhepi “janapadino”ti vacanaṃ santesupi aññesu taṃtaṃnāmapaññātesu tattha nivasantesu janapadibhāvato tesameva nivasanamupādāya janapadassāyaṃ samaññāti dassanattaṃ. “**Tesaṃ nivāso**”ti iminā “kosalānaṃ nivāsā kosalā”ti taddhitaṃ dasseti. “**Ekopi janapado**”ti iminā pana saddatoyevetaṃ puthuvacanaṃ, atthato panesa eko evāti vibhāveti. **Api**-saddo cettha anuggahe, tena kāmaṃ ekoyevesa janapado, tathāpi iminā kāraṇena puthuvacanamupapannanti anuggaṇhāti. Yadi ekova janapado, kathaṃ tattha bahuvacananti āha “**ruḥhisaddenā**”ti-ādi, ruḥhisaddattā bahuvacanamupapannanti vuttaṃ hoti. Nissitesu payuttassa puthuvacanassa, puthubhāvassa vā nissaye abhiniropānā idha ruḥhi, tena vuttaṃ ācariyena idha ceva aññattha ca **majjhimāgamaṭikādīsu** “akkharacintakā hi īdisesu ṭhānesu yutte viya īdisaliṅgavacanāni icchanti, ayamettha ruḥhi yathā ‘aññatthāpi kurūsu viharati, aṅgesu viharati’ti (2.0201) cā”ti. Keci pana kosalanāmābhiniropānamicchanti, ayuttametam puthuvacanassa appayujjita-bbattā. Nāmābhiniropānāya hi ekavacanampi bhavati yathā “siho gāyati”ti. Tabbisesitepi janapadasadde jātisaddattā ekavacanameva. Tenāha “**tasmiṃ kosalesu janapade**”ti, kosalanāmake tasmiṃ janapadeti attho. Abhūtato hi vohāramattaṃ ruḥhi, bhūtato yeva attho vinicchinitabbo. Yathā hi-

“Santi puttā videhānaṃ, dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano;

te rajjaṃ kārayissanti, mithilāyaṃ pajāpati”ti. (jā. 2.22.276) ādisu-

Taṃputtasāṅkhātassa ekatthassa ruḥhivasena “puttā”ti bahuvacanapayogo, tathā idhāpi tannivāsasāṅkhātassa ekatthassa ruḥhivasena “kosalesū”ti bahuvacanapayogo hoti. Yathā ca “pāṇaṃ na haññe, na ca’dinnamādiye”ti-ādīsu (a. ni. 8.42, 43, 45) jātivāsena bahvatthānamekavacanapayogo, tathā idhāpi jātivāsena avayavappabhedena bahvatthassa “janapade”ti ekavacanapayogo hoti. Vuttañca ācariyena **majjhimāgamaṭikāyaṃ** “tabbisesanepi janapadasadde jātisadde ekavacanameva. Tenāha ‘tasmiṃ aṅgesu janapade’ti”.

Evam ruḥhivasena bahumhi viya vattabbe bahuvacanaṃ dassetvā idāni bahvatthavasena bahumpi eva vattabbe bahuvacanaṃ dassento “**porāṇā panāhū**”ti-ādīmāha. **Pana**-saddo cettha visesatthajotano, tena puthu-atthavisayatāya evetaṃ puthuvacanaṃ, na ruḥhivasenāti vakkhamānaṃ visesaṃ joteti. So hi padeso tiyojanasataparimāṇatāya bahuppabhedoti, imasmiṃ pana naye tesu kosalesu janapadesūti attho veditabbo. **Mahāpanādanti** mahāpanādajātaka (jā. 1.3.40, 41, 42) surucijātakesu (jā. 1.14.102 ādayo) āgataṃ surucino nāma videharañño puttam

mahāpanādanāmakam rājakumāram. **Nānānāṭakānī**ti bhaṇḍukaṇḍapaṇḍukaṇḍa-
pamukhāni chasatasahassāni nānāvidhanāṭakāni, katthaci pana ādisaddopi diṭṭho,
so jātakatṭhakathāyaṃ na dissati, yadi ca dissati, tena naṭalaṅghakādīnaṃ
saṅgaho daṭṭhabbo. **Sitamattampī**ti mihitamattampi. Tassa (2.0202) kira dibbanā-
ṭakānaṃ anantarabhaveyeva diṭṭhattā manussanāṭakānaṃ naccaṃ amanuññaṃ
ahosi. **Naṅgalānīpi chaḍḍetvā**ti kasikammappahānavasena naṅgalāni pahāya,
nidassanamattañcetaṃ. Na hi kevalaṃ kassakā eva, atha kho aññepi ubhayara-
ṭṭhavāsino manussā attano attano kiccaṃ pahāya tasmim maṅgalaṭṭhāne sannipa-
tiṃsu. Tadā kira mahāpanādakumārassa pāsādamaṅgalaṃ, chattamaṅgalaṃ,
āvāhamaṅgalanti tīṇi maṅgalāni ekato akaṃsu, kāsivideharaṭṭhavāsīnopi tattha
sannipativā atirekasattavassāni chaṇamanubhaviṃsūti, adhunā pana “naṅgalādī-
nī”ti pāṭho dissati, so na porāṇapāṭho ṭikāyamanuddhaṭṭatā.

Mahājanakāye sannipatitēti keci “pahaṃsanavidhiṃ dassetvā rājakumāraṃ
hāsāpessāmā”ti, keci “taṃ kīḷanaṃ passissāmā”ti evaṃ mahājanasamūhe sanni-
patite. Atulambābhiruhanadārucitakapavesanādi **nānākīḷāyo dassetvā**. Sakkape-
sito kira dibbanāṭako rājaṅgaṇe ākāse ṭhatvā upaḍḍhabhāgaṃ nāma dasseti,
ekova hattho, eko pādo, ekaṃ akkhi, ekā dāṭhā naccati calati, upaḍḍhaṃ
phandati, sesaṃ niccalamahosi, taṃ disvā mahāpanādo thokaṃ hasitamakāsi,
imamatthaṃ sandhāya “**so dibbanāṭakam dassetvā hasāpesī**”ti vuttaṃ. **Suhajjā**
Nāma vissāsikā “suṭṭhu hadayametesan”ti katvā. **Ādisaddena** ñātakaparijanā-
dīnaṃ saṅgaho. **Tasmāti** tathā vacanato. **Taṃ kusalanti vacanaṃ upādāyā**ti ettha
“kacci kusalaṃ? Āma kusalan”ti vacanapaṭivacanavasena pavattakusalavāditāya
te manussā ādito “**kusalā**”ti samaññaṃ labhiṃsu, tesam kusalānaṃ issarāti rāja-
kumārā **kosalā** nāma jātā, tesam nivāsaṭṭhānatāya pana padeso **kosalāti** pubbe
vuttanayameva. Tenāha “**so padeso kosalāti vuccati**”ti. Evam **majjhimāgamaṭi-**
kāyaṃ ācariyeneva vuttaṃ. Tatrāyamadhippāyo siyā- “so padeso kosalāti vucca-
ti”ti saññisaññā yathākkamaṃ ekavacanabahuvacanavasena vuttattā purimanaye
viya idhāpi ruḷhivaseneva bahuvacanaṃ hoti. Rājakumārānaṃ nāmalābhahetuma-
ttañhettha visesoti. Idha pana ācariyena evaṃ vuttaṃ **so padesoti** padesasāma-
ññato vuttaṃ, vacanavipallāsena vā, te padesāti attho. **Kosalāti vuccati** kusalā (2.0202)
eva kosalāti katvā”ti (dī. ni. ṭi. 1.254) tatrāyamadhippāyo siyā- **so padesoti** jātisa-
ddavasena, vacanavipallāsena vā vuttattā puthu-atthavisayatāya eva bahuva-
canaṃ hoti. Padesassa nāmalābhahetu hettha visesoti. “Kusalan”ti hi vacanamu-
pādāya ruḷhināmasena vuttanayena kosalā yathā “yevāpanakam, natumhākava-
ggo”ti. Apica vacanapaṭivacanavasena “kusalan”ti vadanti etthāti **kosalā**. Vicitrā
hi taddhitavuttīti. **Kusalanti** ca ārogyaṃ “kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anā-
mayan”ti-ādīsu (jā. 1.15.145; jā. 2.20.129) viya, kacci tumhākaṃ ārogyaṃ hotīti
attho, chekaṃ vā “kusalā naccagītassa, sikkhitā cāturitthiyo”ti-ādīsu (jā. 2.22.94)
viya, kacci tesam nāṭakānaṃ chekatā hotīti attho.

Caraṇaṃ **cārikā**, caraṇaṃ vā cāro, so **eva cārikā**, tayidaṃ maggagamanameva
idhādhippetam, na cuṇṇikagamanamattanti dassetuṃ “**addhānagamanan**”ti
vuttaṃ, bhāvanapuṃsakañcetaṃ, addhānagamanasankhātāya cārikāya caramā-

noti vuttaṃ hoti, abhedepi vā bhedavohārena vuttaṃ yathā “divāvihāraṃ nisīdī”ti, (ma. ni. 1.256) addhānagamanasaṅkhātaṃ **cārikaṃ caramāno**, caraṇaṃ karoṇtoti attho. Sabbatthako hi karabhūdhātūnamatthoti. “Addhānamaggaṇ”tipi katthaci pāṭho, so na sundaro. Na hi cārikāsaddo maggavācakoti. Idāni taṃ vibhāgena dassetvā idhādhippetamaṃ niyamaṃto “**cārikā ca nāmesā**”ti-ādimāha. Sāvakānampi ruḥhivasena cārikāya sambhavato tato viseseti “**bhagavato**”ti iminā. Tathā hi **majjhimāgamaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ “cārikaṃ caramānoti ettha kiñcāpi ayaṃ cārikā nāma mahājanasaṅgahatthamaṃ buddhānaṃyeva labbhati, buddhe upādāya pana ruḥhisaddena sāvakānampi vuccati kilañjādīhi katabījanīpi tālavaṇṭaṃ viyā”ti. **Dūrepīti** ettha pi-saddena, api-saddena vā nātidūrepīti sampiṇḍanaṃ tatthāpi cārikāsambhavato. **Bodhaneyyapuggalanti** catusaccapaṭivedhavasena bodhanārahapuggalaṃ. **Sahasā gamananti** sīghagamaṇaṃ. “Mahākassapassa paccuggamaṇādisū”ti vuttameva sarūpato dasseti “**bhagavā hī**”ti-ādinā. **Paccuggacchantoti** paṭimukhaṃ gacchantaṃ, paccuṭṭhahantaṃ attho. “**Tathā**”ti iminā “tiṃsayojanaṃ”ti pada-manukaḍḍhati. **Pakkusāti** nāma **gandhārārājā**. **Mahākappino** (2.0204) nāma kukkuṭavātīrājā. **Dhaniyo** nāma koraṇḍasetṭhiputto gopo.

Evamaṃ dhammagarutākittanamukhena mahākassapapaccuggamaṇādīni (saṃ. ni. aṭṭha. 2.154) ekadesena dassetvā idāni vanavāsītissasāmaṇerassa vatthumaṃ vitthāretvā cārikaṃ dassetumaṃ “**ekadivasaṇ**”ti-ādi āraddhaṃ. Ko panesa tissasāmaṇero nāma? Sāvattiyamaṃ dhammasenāpatino upaṭṭhākakule jāto mahāpuñño “piṇḍapātadāyakatisso, kambaladāyakatisso”ti ca pubbe laddhanāmo pacchā “vanavāsītisso”ti pākaṭo khīṇāsavasāmaṇero. Vitthāro **dhammapade** (dha. pa. aṭṭha. 1.74 vanavāsītissasāmaṇeravatthu). Ākāsagāmihi saddhiṃ ākāseneva gantukāmo bhagavā “**chaḷabhiññānaṃ ārocehī**”ti avoca. **Tassāti** tissasāmaṇerassa. **Tanti** bhagavantaṃ saddhiṃ bhikkhusaṅghena cīvaraṃ pārupantaṃ. No therō no oramattako vatāti sambandho, guṇena lāmakappamaṇiko no hotīti attho.

Attano pattāsaneti bhikkhūnaṃ āsanapariyante. Tesaṃ gāmikānaṃ dānapaṭi-saṃyuttaṃ **maṅgalaṃ vatvā**. Kasmā pana sadevakassa lokassa maggadesakopi samāno bhagavā evamāhāti codanaṃ sodhetumaṃ “**bhagavā kirā**”ti-ādi vuttaṃ. **Maggadesakoti** nibbānamaggassa, sugatimaggassa vā desako.

Tāyāti araññasāññāya. Saṅghakammavasena sijjhamānāpi upasampadā satthu āṇāvasena sijjhanato “**buddhadāyajjaṃ te dassāmi**”ti vuttanti vadanti. Apare pana “aparipuṇṇavāsītivassasseva tassa upasampadaṃ anujānanto satthā ‘**buddhadāyajjaṃ te dassāmi**’ti avocā”ti vadanti. **Dhammasenāpatinā upajjhāyena upasampādetvā**, tatoyevesa dhammasenāpatino saddhivihārikoti aṭṭhakathāsu vutto. **Dhammapadaṭṭhakathāyaṃ** pana dhammasenāpati-āditherānaṃ cattālīsa-bhikkhusahassaparivārānaṃ attano attano parivārehi saddhiṃ paccekaṃ gamaṇaṃ, bhagavato ca ekakasseva gamaṇaṃ **khuddakabhāṇakānaṃ** matena vuttaṃ, idha, pana **majjhimāgamaṭṭhakathāyañca** (ma. ni. aṭṭha. 2.65) aññathā gamaṇaṃ **dīghabhāṇakamajjhimabhāṇakānaṃ** matenāti daṭṭhabbaṃ. **Ayanti** mahākassapādīnamatthāya cārikā. Yaṃ pana anuggaṇhantassa bhagavato gamaṇaṃ, ayaṃ aturita-cārikā nāmāti sambandho.

Imaṃ (2.0205) **pana cārikanti** aturitacārikam. **Mahāmaṇḍalanti** majjhimadesapariyāpanneva bāhirimena pamāṇena paricchinnattā mahantataram maṇḍalam. **Majjhimamaṇḍalanti** itaresaṃ ubhinnaṃ vemajjhe pavattaṃ maṇḍalam. **Antomaṇḍalanti** itarehi khuddakam maṇḍalam, itaresaṃ vā antogadhattā antimam maṇḍalam, abhantarimam maṇḍalanti vuttaṃ hoti. Kiṃ panimesaṃ pamāṇanti āha “**katthā**” ti-ādi. Tattha navayojanasatikatā majjhimadesapariyāpannavaseneva gahetabbā tato paraṃ aturitacārikāya agamanato. Taduttari hi turitacārikāya eva tathāgato gacchati, na aturitacārikāya. Pavāretvāva cārikācaraṇam buddhāciṇṇanti vuttaṃ “**mahāpavāraṇāya pavāretvā**” ti-ādi. **Pāṭipadadivaseti** paṭhamakattikapuṇṇamiyā anantare pāṭipadavase. **Samantāti** gatagataṭṭhānassa catūsu passesu samantato. Mahājanakāyassa sannipatanato **purimaṃ purimaṃ āgatā nimantetuṃ labhanti**. Tathā sannipatanameva dassetuṃ “**itairesū**” ti-ādi vuttaṃ. **Samathavipassanā taruṇā hontīti** ettha samathassa taruṇabhāvo upacārasamādhivasena, vipassanāya pana saṅkhāraparicchedaññaṃ, kaṅkhāvitaraṇaññaṃ, sammasaññaṃ, maggāmaggaññaṃ catunnaṃ ñāṇaṃ vasena veditabbo. **Taruṇavipassanāti** hi tesam catunnaṃ ñāṇānamadhivacanaṃ. **Pavāraṇāsaṅgahaṃ datvāti** anumatiḍānavasena datvā. **Kattikapuṇṇamāyanti** pacchimakattikapuṇṇamiyaṃ. “**Migasirassa paṭhamapāṭipadadivase**” ti idaṃ majjhimadesavohārasena migasiramāsassa paṭhamam pāṭipadadivasaṃ sandhāya vuttaṃ, etarahi pavattavohārasena pana pacchimakattikamāsassa kāḷapakkhapāṭipadadivaso veditabbo.

Aññenapi kāraṇenāti bhikkhūnaṃ samathavipassanātaruṇabhāvato aññenapi majjhimamaṇḍale veneyyānaṃ

ñāṇaparipākādikāraṇena. **Catumāsanti** āsaḥīpuṇṇamiyā pāṭipadato yāva pacchi-makattikapuṇṇamī, tāva catumāsaṃ. “Samantā yojanasatan”ti-ādinā **vuttanayeneva. Vasanaṃ vassaṃ**, Vasanakiriyā, vutthaṃ vasitaṃ vassamassāti **vutthavasso**, Tassa. Tathāgatena vinetabbattā “**bhagavato veneyyasattā**”ti sāminiddeso vutto, kattuniddeso vā esa. **Veneyyasattā**ti ca caritānurūpaṃ vinetabbasattā. **Indriyapari-pākaṃ āgamayamānoti** saddhādi-indriyānaṃ vimuttiparipācanabhāvena pari-pakkaṃ paṭimānento. Phussamāghaphagguṇacittamāsānaṃ (2.0206) aññataramāsassa paṭhamadivase nikkhamanato māsaniyamo ettha na katoti daṭṭhabbaṃ. Tenāha “**ekamāsaṃ vā dviticutumāsaṃ vā tattheva vasitvā**”ti. **Tatthevā**ti vassūpa-gamanaṭṭhāne eva. “**Sattahi vā**”ti-ādi “ekamāsaṃ vā”ti-ādinā yathākkamaṃ yoje-tabbaṃ- yadi aparampi ekamāsaṃ tattheva vasati, sattahi māsehi cārikaṃ pariyo-sāpeti. Yadi dvimāsaṃ chahi, yadi timāsaṃ pañcahi, yadi catumāsaṃ tattheva vasati, catūhi māsehi cārikaṃ pariyo-sāpeti. Kasmā pana cārikāgamananti āsa-ṅkānivattanatthaṃ “**itī**”ti-ādi vuttaṃ. Atirekaṃ jarādubbalo **bāḥajjāṇo. Te kadā passissanti**, na passissanti eva. **Lokānukampakāyā**ti lokānukampakāya eva. Tena vuttaṃ “na cīvarādihetū”ti.

Jaṅghavīhāravasenāti jaṅghāhi vicaraṇavasena, jaṅghāhi vicarivā tattha tattha katipāhaṃ nivasanavasena vā. Sabbiriyāpathasādhāraṇāñhi vihāravacanaṃ. **Sarī-raphāsukatthāyā**ti ekasmimyeva ṭhāne nibaddhavāsavasena ussannadhātukassa sarīrassa vicaraṇena phāsubhāvattāya. **Aṭṭhuppattikālābhikaṅkhanatthāyā**ti aggikkhandhopamasutta (a. ni. 7.72) maghadevajātakādi (jā. 1.1.9) desanānaṃ viya dhammadesanāya abhikaṅkhitabba-aṭṭhuppattikālatthāya, aṭṭhuppattikālassa vā abhikaṅkhanatthāya, aṭṭhuppattikāle dhammadesanatthāyāti vuttaṃ hoti. **Sikkhā-padapaññāpanatthāyā**ti surāpānasikkhāpadādi (pāci. 327, 328, 329) paññāpane viya sikkhāpadānaṃ paññāpanatthāya. **Bodhanatthāyā**ti aṅgulimālādayo (ma. ni. 2.347) viya **bodhaneyyasatte** catusaccabodhanatthāya. **Mahatā**ti mahatiyā. Kañci, katipaye vā puggale uddissa cārikā **nibaddhacārikā**. Tadaññā sambhule uddissa gāmanigamanagarapaṭipāṭiyā cārikā **anibaddhacārikā**. Tenāha “**tatthā**”ti-ādi. **Yaṃ caratī**ti kiriyāparāmasanaṃ.

“Esā idha adhippetā”ti vuttameva vitthārato dassetuṃ “**tadā kirā**”ti-ādi vuttaṃ. **Dasasahassilokadhātuyā**ti jātikkhettabhūtaṃ dasasahassacakkavāḷaṃ sandhāya vuttaṃ. Kasmāti ce? Tattheva bhabbasattānaṃ sambhavato. Tattha hi satte bhabbe paripakkindriye passituṃ buddhañāṇaṃ abhinīharitvā ṭhito bhagavā ñāṇa-jālaṃ pattharatīti vuccati, idaṅca devabrahmānaṃ (2.0207) vasena vuttaṃ. Manussā pana imasmimyeva cakkavāḷe, imasmimyeva ca saparivāre jambudīpe bodhaneyyā honti. **Bodhaneyyabandhave**ti bodhaneyyasattasaṅkhāte bhagavato bandhave. Gottādisambandhā viya hi saccapaṭivedhasambandhā veneyyā bhaga-vato bandhavā nāmāti. Gocarabhāvūpagamaṃ sandhāya “**sabbaññutaññājā-lassa anto pavitṭho**”ti vuttaṃ. Bhagavā kira mahākaruṇāsamāpattiṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya “ye sattā bhabbā paripakkañāṇā, te mayhaṃ ñāṇassa upaṭṭhahantū”-ti cittaṃ adhiṭṭhāya samannāharati, tassa sahasamannāhārā eko vā dve vā sambahulā vā tadā vinayūpagā veneyyā ñāṇassa āpāthamāgacchanti, ayamettha

buddhānubhāvo. Evamāpāthagatānaṃ pana nesaṃ upanissayaṃ pubbacariyaṃ, pubbahetuṃ, sampati vattamānañca paṭipattiṃ oloketi. Veneyyasattapariggaṇhanatthañhi samannāhāre kate paṭhamaṃ nesaṃ veneyyabhāvena upaṭṭhānaṃ hoti, atha “kiṃ nu kho bhavissati”ti saraṇagamanādivasena kañci nipphattiṃ vīmaṃsamāno pubbūpanissayādīni oloketi. Tenāha “**atha bhagavā**”ti-ādi. **Soti ambaṭṭho. Vādapaṭivādaṃ katvāti** “evaṃ nu te ambaṭṭhā”ti-ādinā (dī. ni. 1.262) mayā vuttavacanassa “ye ca kho te bho gotama muṇḍakā samaṇakā”ti-ādinā (dī. ni. 1.263) paṭivacanaṃ datvā, **asabbhivākyanti** asappurisavācaṃ, tikkhattuṃ ibbhavādanipātanavasena nānappakāraṃ sādhusabhāvāya vācāya vattumayuttaṃ vākyaṃ vakkhatīti vuttaṃ hoti. **Nibbisevananti** vigatatudanaṃ, mānadappavasena apagatapariniipphandaṃ attho.

Avasaritabbanti upagantabbaṃ. Tassa gāmassa idaṃ nāmamattaṃ, kimettha atthapariyesanāyāti vuttaṃ “**ijjhānaṅgalanti pāṭho**”ti. “Yena disābhāgenā”ti karaṇaniddesānurūpaṃ karaṇatthe upayogavacananti dasseti “**tena avasari**”ti iminā. “Yasmiṃ padese”ti pana bhummaniddesānurūpaṃ “**taṃ vā avasari**”ti vuttaṃ. Tadubhayamevatthaṃ vivarati “**tena disābhāgenā**”ti-ādinā. **Gatoti** upagato, agamāsīti attho. Puna **gatoti** sampatto, sampāpuṇīti attho. “**icchānaṅgale**”ti idaṃ tadā bhagavato gocaraḡamanidassanaṃ, samīpatthe cetaṃ bhummaṃ. “**icchānaṅgalavanasaṅḡe**”ti idaṃ pana nivāsaṭṭhānadassanaṃ, nippariyāyato adhikaraṇe cetaṃ bhummanti tadubhayampi padaṃ visesatthadassanena vivaranto “**icchānaṅgalaṃ upanissāyā**”ti-ādimāha (2.0208). “**Sīlakhandhāvāraṃ**”ti-ādi vuttanayena veneyyahitasamapekkhanavaseneva bhagavato vihāradassanaṃ. Tattha dhammarājassa bhagavato sabbaso adhammaniggaṇhanaparā eva paṭipatti, sā ca sīlasamādhipaññāvasenāti sīlādittayasseva gahaṇaṃ. **Sīlakhandhāvāraṃ**ti cakkavattirañño dāru-iṭṭhakādikaṃ khandhāvārasadisamaṃ sīlasaṅkhātaṃ khandhāvāraṃ bandhitvā viharatīti sambandho. Dārukhandhādīhi āsamantato varanti parikkhipanti etthāti hi **khandhāvāro** a-kārassa dīghaṃ katvā, rājūnaṃ aciranivāsaṭṭhānaṃ. Tattha pana bhagavato aciranivasanakiriyāsambandhamattena bhayanivāraṇaṭṭhena taṃsadisatāya sīlampi tathā vuccati. **Samādhikontanti** sammāsamādhisaṅkhātaṃ maṅgalasattiṃ. **Sabbaññutaññāṇapadanti** sabbaññutaññāṇasaṅkhātaṃ jayamantapadaṃ. **Parivattayamānoti** parijappamāno. “**Sabbaññutaññāṇasara**”tipi pāṭho, sabbaññutaññāṇavajiraggasaraṃ aparāparaṃ samparivattamānoti attho. **Yathābhirucitena vihārenāti** sabbavihārasādhāraṇadassanaṃ, dibbavihārādīsu yena yena attanā abhirucitena vihārena viharatīti attho.

Pokkharasātivatthuvaṇṇanā

255. Manteti iruvedādimantasatthe. Iruvedādayo hi guttabhāsitaṃbaṭṭhena “mantā”ti vuccanti. Aṇa-saddo saddeti āha “**sajjhāyati**”ti. Lokiyā pana vadanti “brahmuno apaccaṃ brāhmaṇo, nāgamo, ṇattaṃ, dīghādī”ti. Kasmā ayameva vacanattho vuttoti āha “**idamevā**”ti-ādi. Atha kesamaṃ itaro vacanatthoti codanamaṃpaneti “**ariyā panā**”ti-ādinā. Atha vā yaṃ lokiyā vadanti “brahmunā jāto brāhmaṇo”-

ti-ādiniruttim, taṃ paṭikkhipituṃ evaṃ vuttaṃ. “Idamevā”ti hi avadhāraṇena taṃ paṭikkhipati. **“Jātibrahmaṇānan”**ti pana iminā saddantarena dassitesu jātibrahmaṇavisuddhibrahmaṇavasena duvidhesu brahmaṇesu visuddhibrahmaṇānaṃ niruttim dassento **“ariyā panā”**ti-ādimāha. Bahanti pāpe bahi karontīti hi ariyā **brahmaṇā** niruttinayena. **“Tassa kira kāyo setapokkharasadiso”**ti idamevassa nāmalābhahetudassanaṃ, sesaṃ pana tappasaṅgena yathāvijjamānavisesadassanameva. Tenāha **“iti naṃ pokkharasadisattā pokkharasātīti sañjānanti”**ti. Pokkharena sadiso kāyo yassāti hi **pokkharasātī** niruttinayena (2.0209). Sāta-saddo vā sadisattho, pokkharena sāto sadiso kāyo tathā, so yassāti **pokkharasātī**. **Setapokkharasadisoti** setapadumavaṇṇo. **Devanagareti** ālakamandādevapure. **Ussāpitarajatatorāṇanti** gambhīranemanikhātāṃ accuggatāṃ rajatamayaṃ indakhīlaṃ. **Kāḷamegharājīti** kadāci dissamānā kāḷa-abbhalekhā. **Rajatapanālikāti** rajatamayatumbaṃ. **Suvaṭṭitāti** vaṭṭabhāvassa yuttatṭhāne suṭṭhu vaṭṭulā. Kāḷavaṅgatilakādīnamabhāvena **suparisuddhā**. **“Arājake”**ti-ādināpi sobhaggappattabhāvameva nidasseti.

Idāni aparampi tassa nāmalābhahetuṃ dassento **“ayaṃ panā”**ti-ādimāha. Tattha ca **“himavantapadese mahāsare padumagabbhe nibbatti”**ti idamevassa nāmalābhahetudassanaṃ. Sesaṃ pana tappasaṅgena tathāpavattākāradassanameva. Tenāha **“iti naṃ pokkhare sayitattā pokkharasātīti sañjānanti”**ti. Pokkhare kamale sayatīti hi **pokkharasātī**, sātaṃ vā vuccati samasaṅghānaṃ, pokkhare jātaṃ samasaṅghānaṃ tathā, tamassatthitipi **pokkharasātī**. Yaṃ pana ācariyena vuttaṃ “imassa brahmaṇassa kīdiso pubbayogo, yena naṃ bhagavā anuggaṇhituṃ taṃ ṭhānaṃ upagatoti āhā”ti, (dī. ni. ṭī. 1.255) tadetaṃ “ayaṃ panā”ti-ādivacanaṃ eka-desameva sandhāya vuttaṃ. “So tato manussalokaṃ”ti-ādivacanato **devaloke nibbattīti** ettha aparāparaṃ nibbatti eva vuttāti daṭṭhabbaṃ. Tathārūpena kammena nibbattimeva sandhāya **“mātukucchivāsaṃ jigucchitvā”**ti-ādi vuttaṃ. **“Padumagabbhe nibbatti”**ti iminā saṃsedajoyeva hutvā nibbattīti dasseti. **Na pupphatīti** na vikaṣati. **Tenāti** tāpasena. **Nālatoti** pupphadaṇḍato. Suvaṇṇacuṇṇehi piṅjaraṃ hemavaṇṇo yassāti **suvaṇṇacuṇṇapiṅjaro**, taṃ, suvaṇṇacuṇṇehi vikiṇṇabhāvena hemavaṇṇanti attho. Piṅjarasaddo hi hemavaṇṇapariyāyoti **sāratthadīpaniyaṃ** (sārattha. ṭī. 1.22) vuttaṃ. Esa nayo **padumareṇupīṅjaranti** etthāpi. **Rajatabimbakanti** rūpiyamayarūpakāṃ. **Paṭijaggāmīti** posemi. **Pāranti** pariyo-sānaṃ, nipphatti vā vuccati nadīsamuddādīnaṃ pariyo-sānabhūtaṃ pāraṃ viyāti katvā. Paṭisandhipaññāsaṅkhātena sabhāvaññaṇena **paṇḍito**. Iti kattabbesu, vedesu vā visāradapaññāsaṅkhātena veyyattiyena (2.0210) **byatto**. **Aggabrahmaṇoti** disāpāmokkhabrahmaṇo. **Sippanti** vedasippaṃ tasseva pakaraṇādhigatattā. **Brahmadeyyaṃ adāsīti** vakkhamānanayena brahmadeyyaṃ katvā adāsī.

“Ajjhāvasati”ti ettha **adhi**-saddo, **ā**-saddo ca upasaggamattaṃ, tato “ukkaṭṭhan”-ti idaṃ ajjhāpubbavasayoge bhummatthe upayogavacanaṃ. **Adhi**-saddo vā issariyattho, **ā**-saddo mariyādattho tato “ukkaṭṭhan”ti idaṃ kammappavacanīyayoge bhummatthe upayogavacanaṃti dasseti **“ukkaṭṭhanāmake”**ti-ādinā. Tadevatthaṃ vivarituṃ **“tassā”**ti-ādi vuttaṃ. **“Tassa nagarassa sāmiko hutvā”**ti hi “abhibhavitvā”-

ti etassatthavivaraṇaṃ, tenetaṃ dīpeti “sāmibhāvo abhibhavanan”ti. “**Yāya mariyādāyā**”ti-ādi pana ā-saddassatthavivaraṇaṃ, tenetaṃ dīpeti “āsaddo mariyādattho, mariyādā ca nāma yāya tattha vasitabbaṃ, sāyeva aparādhīnatā”ti. **Yāya mariyādāyāti** hi yāya aparādhīnatāsaṅkhātāya anaññasādhāraṇāya avatthāyāti attho. “**Upasaggavasenā**”ti-ādi pana “ukkaṭṭhanāmake”ti etassatthavivaraṇaṃ, tenetaṃ dīpeti “satipi bhummavacanappasaṅge dhātvatthānuvattakavisesakabhūtehi duvidhehipi upasaggehi yuttattā upayogavacanamevettha vihitan”ti. “**Tassa kirā**”ti-ādi pana atthānugatasamaññāparidīpanaṃ. **Vatthu** nāma nagaramāpanārahabhūmippadeso “ārāmavattu, vihāravatthū”ti-ādīsu viya.

Ukkāti daṇḍadīpikā. **Aggahesunti** “ajja maṅgaladivaso, tasmā sunakkhattaṃ, tathāpi ayaṃ sukhaṇo mā atikkamī”ti rattivibhāyanaṃ anurakkhantā, rattiyaṃ āloka-karaṇatthāya ukkā ṭhapetvā ukkāsu jalamānāsu nagarassa vatthuṃ aggahesuṃ, tenetaṃ dīpeti- ukkāsu ṭhitāti **ukkaṭṭhā**. Mūlavibhujādi ākatigaṇapakkepena, niruttinayena vā ukkāsu vijjotayantīsu ṭhitāti **ukkaṭṭhā**, tathā ukkāsu ṭhitāsu ṭhitā āsītipi **ukkaṭṭhāti**. **Majjhimāgamaṭṭhakathāyaṃ** pana evaṃ vuttaṃ “tañca nagaraṃ ‘maṅgaladivaso sukhaṇo, sunakkhattaṃ mā atikkamī’ti rattimpi ukkāsu ṭhitāsu māpitattā ukkaṭṭhātiipi vuccati, daṇḍadīpikāsu jāletvā dhāriyamānāsu māpitattāti vuttaṃ hotī”ti, (ma. ni. aṭṭha. 1.mūlapariyāyasuttavaṇṇanā) tadapiminā saṃsāndati ceva sameti (2.0211) ca nagaravatthupariggahassapi nagaramāpanapariyāpannattāti daṭṭhabbaṃ. Apare pana bhaṇanti “bhūmibhāgasampattiyā, upakaraṇasampattiyā, manussasampattiyā ca taṃ nagaraṃ ukkaṭṭhaguṇayogato **ukkaṭṭhāti** nāmaṃ labhati”ti. Lokiyā pana vadanti “ukkā dhāriyati etassa māpitakāleti **ukkaṭṭhā**, vaṇṇavikāroyan”ti, itthilingavasena cāyaṃ samaññā, tenevidha payogo dissati “yathā ca bhavaṃ gotamo ukkaṭṭhāya aññāni upāsakakulāni upasaṅkamatī”ti (dī. ni. 1.299) **mūlapariyāyasuttādīsu** (ma. ni. 1.1) ca “ekaṃ samayaṃ bhagavā ukkaṭṭhāyaṃ viharati subhagavane sālārājamūle”ti-ādi. Evamettha hotu upasaggavasena upayogavacanaṃ, kathaṃ panetaṃ sesapadesu siyāti

anuyogenāha “**tassa anupayogattā sesapadesū**”ti. Tattha **tassāti** upasaggavasena upayogasaññuttassa “**ukkaṭṭhan**”ti padassa. **Anupayogattāti** visesanabhāvena anupayuttattā. **Sesapadesū**ti “**sattussadan**”ti-ādīsu sattu padesu.

Kim nu khvāyaṃ saddapayogo saddalakkhaṇānugatoti codanamapaneti “**tattha ...pe... pariyesitabban**”ti iminā. **Tatthāti** upasaggavasena, anupayogavasena ca upayogavacananti vutte dubbidhepi vidhāne. **Lakkhaṇanti** gahaṇūpāyañāya bhūtaṃ saddalakkhaṇaṃ, suttaṃ vā. **Pariyesitabbanti** saddasatthesu vijjamānattā ñāṇena gavesitabbaṃ, gahetabbanti vuttaṃ hoti. Etena hi saddalakkhaṇānugato-vāyaṃ saddapayogoti dasseti, saddavidū ca icchanti “upa-anu-adhi-ā-iccādipu-bbavasayoge sattamiyatthe upayogavacanaṃ pāpuṇāti, visesitabbapade ca yathā-vidhimanupayogo visesanapadānaṃ samānādhikaraṇabhūtānaṃ”ti. Tatra yadā adhi-saddo, ā-saddo ca upasaggamattaṃ, tadā “**tatiyāsattamīnañcā**”ti lakkhaṇena ajjhāpubbavasayoge upayogavacanaṃ. Tathā hi vadanti “**sattamiyatthe kāladi-sāsu upānvajjhāvasayoge, adhipubbasīṭhāvasānaṃ payoge, tappānacāresu ca dutiyā. Kāle** pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā, ekaṃ samayaṃ bhagavā, kañci kālaṃ purejātapaccayena paccayo, imaṃ rattiṃ cattāro mahārājāno. **Disāyaṃ** purimaṃ disaṃ dhataratṭho. **Upādipubbavasayoge** gāmaṃ upavasati, gāmaṃ anuvasati, gāmaṃ āvasati, agāraṃ ajjhāvasati, **adhipubbasīṭhāvasānaṃ payoge** (2.0212) pathaviṃ adhisessati, gāmaṃ adhiṭṭhati, gāmaṃ ajjhāvasati. **Tappānacāresu** nadiṃ pivati, gāmaṃ carati iccādīti.

Yadā pana adhi-saddo issariyattho, ā-saddo ca mariyādattho, tadā “**kammappavacaniyayutte**”ti lakkhaṇena kammappavacaniyayoge upayogavacanaṃ. Tathā hi vadanti “**anu-ādayo upasaggā, dhī-ādayo nipātā ca kammappavacaniyasaññā** honti kiriyāsaṅkhātaṃ kammaṃ pavacaniyaṃ yesaṃ te **kammappavacaniyā**”ti. Sesapadānaṃ pana yathāvidhimanupayoge katarena lakkhaṇena upayogavacananti? Yathāvuttalakkhaṇeneva. Yajjevaṃ tesampi ādhārahāvato nānādhāratā siyāti? Na, bahūnampi padānaṃ nagaravasena ekatthabhāvato. Sakatthamattañhi tesam nānākaraṇanti. Aññe pana saddavidū evamicchanti “**samānādhikaraṇapadānaṃ paccekaṃ kiriyāsambandhanena visesitabbapadena samānavacana-tā yathā ‘kaṭaṃ karoti, vipulaṃ, dassaniyaṃ’**ti ettha ‘**kaṭaṃ karoti, vipulaṃ karoti, dassaniyaṃ karoti**’ti paccekaṃ kiriyāsambandhanena kammatttheyeva dutiyā”ti, tadetaṃ vicāretabbaṃ visesanapadānaṃ samānādhikaraṇānaṃ kiriyāsambajjhānābhāvato. Yadā hi kiriyāsambajjhanaṃ, tadā visesanameva na hotīti.

Ussadatā nāmettha bahulatāti vuttaṃ “**bahujanan**”ti. Taṃ pana bahulataṃ dasseti “**ākiṇṇamanussan**”ti-ādīnā. Araññādīsu gahetvā posetabbā **posāvaniyā**, etena tesam dhammabhāvaṃ dasseti. **Āvijhitvāti** parikkhipitvā. Khaṇitvā katā **pokkharāṇi**, Ābandhitvā kataṃ taḷākaṃ. Acchinnūdakaṭṭhāneyeva jalajakusumāni jātānīti vuttaṃ “**udakassa niccabharitānevā**”ti. **Udakassāti** ca pūraṇakiriyāyoge karaṇatthe sāmivacanaṃ “**mahante mahante sāṇipasibbake kārāpetvā hiraññasuvaṇṇassa pūrāpetvā**”ti-ādīsu (pārā. 34) viya. **Saha dhaññenāti sadhaññanti** nagarasaddāpekkhāya napuṃsakaliṅgena vuttaṃ, yathāvākyaṃ vā upayogavacanaena. Evaṃ sabbattha. **Pubbaṇṇāparaṇṇādibhedam bahudhaññasannicayanti** ettha **ādi-**

saddena tadubhayavinimuttaṃ alābukumbhaṇḍādisūpeyyaṃ saṅgaṇhāti. Tenāya-
mattho viññāyati- nayidha dhaññasaddo sāli-ādiddhaññavisesavācako, posane
sādhuttamattena pana niravasesapubbaṇṇāparaṇṇasūpeyyavācako, virūpekase-
savasena (2.0213) vā payuttoti. **Ettāvatāti** yathāvuttapadattayena. **Rājalīlāyāti**
rājūnaṃ vilāsena. Samiddhiyā upabhogaparibhogasampunṇabhāvena sampatti
samiddhisampatti.

“Rājabhoggan”ti vutte “kena dinnan”ti avassaṃ pucchitabbato evaṃ vuttanti
dasseti “**kenā**”ti-ādinā. Raññā viya bhuñjitabbanti vā **rājabhogganti** aṭṭhakathāto
aparo nayo. Yāva puttanaṭṭapanattaparamparā kulasantakabhāvena rājato
laddhattā “**rañño dāyabhūtan**”ti vuttaṃ. “Dhammadāyādā me bhikkhave bhavathā”-
ti-ādīsu (ma. ni. 1.29) viya ca **dāyasaddo** dāyajjapariyāyoti āha “**dāyajjanti attho**”ti.
Kathaṃ dinnattā brahmadeyyaṃ nāmāti codanaṃ pariharati “**chattaṃ ussāpetvā**”-
ti-ādinā. Rājanīhārena paribhuñjitabbato hi uddhaṃ paribhogalābhassa brahmade-
yyatā nāma natthi, idaṅca tathā dinnameva, tasmā brahmadeyyaṃ nāmāti vuttaṃ
hoti. **Chejjabhejjanti** sarīradaṇḍadhadanaḍḍādibhedam daṇḍamāha. **Nadītitthapa-**
bbatādīsūti nadītitthapabbatapādagāmadvāra-aṭṭavimukhādīsu. **Setacchattaggaha-**
ṇena sesarājakakudhabhaṇḍampi gahitaṃ tappamukhattāti veditabbaṃ. “**Raññā**
bhuñjitabban”tveva vutte idhādhippetattho na pākaṭoti **hutvā**-saddaggahaṇaṃ
kataṃ. Tañhi so rājakulato asamudāgatopi rājā hutvā bhuñjituṃ labhatīti ayami-
dhādhippeto attho. Dātābbanti **dāyaṃ**, “rājadāyan”ti imināva raññā dinnabhāve
siddhe “raññā pasenadinā kosalena dinnan”ti puna ca vacanaṃ kimatthiyanti āha
“**dāyakarājadīpanatthan**”ti-ādi. Asukena raññā dinnanti dāyakarājassa adīpitattā
evaṃ vuttanti adhippāyo. Ettha ca paṭhamanaye “rājabhoggan”ti pade pucchāsa-
mbhavato idaṃ vuttaṃ, dutiyanaye pana “rājadāyan”ti padeti ayampi viseso
daṭṭhabbo. Tattha atibahulatāya purato ṭhapanokāsābhāvato passenapi odanasū-
pabyañjanādi diyati etassāti **pasenadi**, aluttasamāsavasena. So hi rājā taṇḍulado-
ṇassa odanampi tadupiyena sūpabyañjanena bhuñjati. Tathā hi naṃ bhuttapātārā-
sakāle satthu santikamāgantvā ito cito ca samparivattantaṃ niddāya abhibhuyya-
mānaṃ ujukaṃ nisīditumasakkantaṃ bhagavā-

“Middhī (2.0214) yadā hoti mahagghaso ca,

niddāyitā samparivattasāyī;

mahāvarāhova nivāpavuṭṭho,

punappunaṃ gabbhamupeti mando”ti. (dha. pa. 325; netti. 26, 90);

Imāya gāthāya ovadi. Bhāgineyyaṅca so sudassanaṃ nāma māṇavaṃ-

“Manujassa sadā satīmato,

mattaṃ jānato laddhabhojane;

tanukassa bhavanti vedanā,

saṅikaṃ jīrati āyupālayan”ti. (saṃ. ni. 1.24)-

Imaṃ gāthaṃ bhagavato santike uggahāpetvā attano bhuñjantassa osānapiṇḍa-
kāle devasikaṃ bhaṇāpeti, so aparena samayena tassā gāthāya atthaṃ salla-
kkhetvā punappunaṃ osānapiṇḍapariharaṇena nāḷikodanamattāya saṅṭhahitvā
tanusarīro balavā sukhappatto ahosīti. **Udānaṭṭhakathāyaṃ** (udā. aṭṭha. 12) pana

evam vuttam “paccāmittam parasenam jinātīti pasenadī”ti. Saddavidūpi hi ja-kā-rassa da-kāre idamudāharanti. So hi attano bhāgineyyam ajātasatturājānam, pañcacorasatādīni ca avaruddhakāni jinātīti. Kosalaratṭhassādhipatibhāvato **kosalo**, tasmā kosalādhipatinā pasenadi nāmakena raññā dinnanti attho veditabbo. Nissatṭhapariccattatāsaṅkhātena puna aggahetabbabhāveneva dinnattā idha **brahma-deyyam** nāma, na tu purimanaye viya rājasāṅkhepena paribhuñjitabbabhāvena dinnattāti āha “**yathā**”ti-ādi. Nissatṭham hutvā, nissatṭhabhāvena vā pariccattam **nissatṭhapariccattam**, muttacāgavasena cajitanti attho.

Savanam upalabbhoti dasseti “**upalabhī**”ti iminā, so cāyamupalabbho savanava-seneva jānananti vuttam “**sotadvārasampattavacananigghosānusārena aññāsī**”ti. Sotadvārānusāraviññāṇavīthivasena jānanameva hi idha savanam teneva “samaṇo khalu bho gotamo”ti-ādinā vuttassatthassa adhigatattā, na pana sotadvā-ravīthivasena sutamattam (2.0215) tena tadatthassa anadhigatattā. Avadhāraṇa-phalattā saddapayogassa sabbampi vākyam antogadhāvadhāraṇam. Tasmā tada-tthajotakasaddena vināpi aññatthāpohanavasena assosi eva, nāssa koci savana-ntarāyo ahoṣiti ayamattho viññāyatīti āha “**padapūraṇamate nipāto**”ti, antogadhā-vadhāraṇepi ca sabbasmim vākye nītatthato avadhāraṇattham kho-saddagga-haṇam “evā”ti sāmattiyā sātisayam etadatthassa viññāyamānattāti paṭhamavi-kappo vutto, nītatthato avadhāraṇena ko attho ekantiko kato, avadhārito cāti vuttam “**tatthā**”ti-ādi. Atha padapūraṇamattena kho-saddena kiṃ payoananti codanamapaneti “**padapūraṇenā**”ti-ādinā, akkharasamūhapadassa, padasamūha-vākyassa ca siliṭṭhatāpayoanammattamevāti attho. “**Assosī**”ti hidaṃ padaṃ sadde gahite tena phullitam maṇḍitam vibhūsitam viya hontam pūritam nāma hoti, tena ca purimapacchimapaḍāni sukhuccāraṇavasena siliṭṭhāni honti, na tasmim aggahite, tasmā padapūraṇamattampi padabyañjanasiliṭṭhatāpayoananti vuttam hoti. Mattasaddo cettha visesanivatti-attho, tenassa anattantaradīpanatā dassitā, **eva**-saddena pana padabyañjanasiliṭṭhatāya ekantikatā.

“Samaṇo khalū”ti-ādi yathāsutatthanidassananti dasseti “**idāni**”ti-ādinā. **Samita-pāpattā**ti ettha accantam anavasesato savāsanam samitapāpattāti attho gahe-tabbo. Evañhi bāhirakavītarāgasekkhāsekkhapāpasamanato bhagavato pāpasa-manam yathāraham visesitam hoti. Tena vuttam “**bhagavā ca anuttarena ariyama-ggena samitapāpo**”ti. Tadevattham niddesapāṭhena sādhetum “**vuttañhetan**”ti-ā-dimāha. **Assāti** anena bhikkhunā, bhagavatā vā. **Samitāti** samāpitā, samabhāvam vā āpādayitā, assa vā sampadānabhūtassa santā hontīti attho. Atthānugatā cāyam bhagavati samaññāti vuttam “**bhagavā cā**”ti-ādi. **Tenāti** tathā samitapāpattā. Yathābhūtam pavatto **yathābhuccam**, tadeva guṇo, tena adhigatam tathā. “**Khalū**”ti idaṃ nepātikam khalupacchābhattikapade (mi. pa. 4.1.8) viya, na nāmam, anekatthattā ca nipātānam anussavanatthova idhādhippetoti āha “**anussa-vanatthe nipāto**”ti, paramparasavanañcettha (2.0216) anussavanam. **Brāhmaṇajā-tisamudāgatanti** brāhmaṇajātiyā āgataṃ, jātisiddhanti vuttam hoti. **Ālapanama-ttanti** piyālapanavacanammattam, na taduttari atthaparidīpanam. Piyasamudāhārā hete “bho”ti vā “āvuso”ti vā “devānam piyā”ti vā. **Dhammapade brāhmaṇavatthu-**

pāṭhena, (dha. pa. 315 ādayo) **suttanipāte** ca **vāseṭṭhasutta**padena brāhmaṇajāti-samudāgatālanabhāvaṃ samatthetuṃ “**vuttampi cetan**” ti-ādimāha.

Tatrāyamatto- sace rāgādikiñcanehi sakiñcano assa, so āmantanādīsu “bho bho” ti vadanto hutvā vicaraṇato bhovādīyeva nāma hoti, na brāhmaṇo. “Akiñcanaṃ anādānaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇan” ti (dha. pa. 396, su. ni. 625) sesagāthāpadaṃ. Tattha rāgādayo satte kiñcanti maddanti palibuddhantīti **kiñcanāni**. Manussā kira goṇehi khalaṃ maddāpentā “kiñcehi kapila, kiñcehi kāḷakā” ti vadanti, tasmā kiñcanasaddo maddanatto veditabbo. Yathāha **niddese** “akiñcanti rāgakiñcanaṃ, dosa, moha, māna, diṭṭhi, kilesakiñcanaṃ, duccharitakiñcanaṃ, yassete kiñcanā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati akiñcano” ti (cūḷani. 28, 32, 60, 63). **Gotamoti** gottavasena parikittanaṃ, yaṃ “ādiccagottaṃ” tipī loke vadanti, **sakyaputtoti** pana jātivasena sākiyoti ca tasseva vevacanaṃ. Vuttañhettaṃ **pabbajjāsutte-**

“Ādiccā nāma gottena, sākiyā nāma jātiyā;

tamhā kulā pabbajitomhi, na kāme abhipatthayan” ti. (su. ni. 425);

Tathā cāha “**gotamoti bhagavantaṃ gottavasena parikitteti**” ti-ādi. Tattha gaṃ tāyatīti **gottaṃ**,

“gotamo”ti pavattamānaṃ abhidhānaṃ, buddhiñca ekaṃsīkavisayatāya rakkhatīti attho. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na vattati, evaṃ abhidhānaṃ abhidheyyabhūtena, tasmā so gottasaṅkhāto attho tāni rakkhatīti vuccati, go-saddo cettha abhidhāne, buddhiyañca vattati. Tathā hi vadanti-

“Go (2.0217) goṇe cendriye bhumaṃ, vacane ceva buddhiyaṃ;
ādicce rasmiyañceva, pāṇīyepi ca vattate;
tesu atthesu goṇe thī, pumā ca itare pumā”ti.

Tattha “gosu duyhamānāsu gato, gopañcamo”ti-ādīsu gosaddo goṇe vattati. “Gocaro”ti-ādīsu indriye. “Gorakkhan”ti-ādīsu bhūmiyaṃ. Tathā hi **suttanipātaṭṭha-kathāya vāseṭṭhasuttasaṃvaṇṇanāyaṃ** vuttaṃ “gorakkhanti khettarakkhaṃ, kasi-kammanti vuttaṃ hoti. Pathavī hi ‘go’ti vuccati, tappabhedo ca “khettan”ti (su. ni. aṭṭha. 2.619-626). “Gottaṃ nāma dve gottāni hīnañca gottaṃ, ukkaṭṭhañca gottan”-ti-ādīsu (pāci. 15) vacane, buddhiyañca vattati. “Gogottaṃ gotamaṃ name”ti porāṇakaviracānāya ādicce, ādiccabandhuṃ gotamaṃ sammāsambuddhaṃ namā-mīti hi attho, “uṇhagū”ti-ādīsu rasmiyaṃ, uṇhā gāvo rasmiyo etassāti hi **uṇhagu**, sūriyo. “Gosītacandanā”ti-ādīsu (a. ni. ṭī. 1.49) pāṇīye, gosaṅkhātaṃ pāṇīyaṃ viya sītaṃ, tadeva candanaṃ tathā. Tasmīñhi uddhanato uddharitapakkuthitate-lasmīṃ pakkhitte taṅkhaṇaṅñeva taṃ telaṃ sītaṃ hotīti. Etesu pana atthesu goṇe vattamāno go-saddo yathārahaṃ itthiliṅgo ceva pulliṅgo ca, sesesu pana pulliṅgoyeva.

Kiṃ panetaṃ gottaṃ nāmāti? Aññakulaparamparāya asādhāraṇaṃ tassa kulassa ādipurisasamudāgataṃ taṃkulapariyāpannasādhāraṇaṃ sāmāññarūpanti daṭṭhabbaṃ. Sādhāraṇameva hi idaṃ taṃkulapariyāpannānaṃ sādhāraṇato ca sāmāññarūpaṃ. Tathā hi taṃkule jātā suddhodanamahārājādayopi “gotamo” tveva vuccanti, teneva bhagavā attano pitaraṃ suddhodanamahārājānaṃ “atikka-ntavarā kho gotama tathāgatā”ti (mahāva. 105) avoca, vessavaṇopi mahārājā bhagavantaṃ “vijjācaraṇasampannaṃ, buddhaṃ vandāma gotamaṃ”ti, (dī. ni. 3.288) āyasmāpi vaṅgīso āyasmantaṃ ānandaṃ “sādhu nibbāpanaṃ brūhi, anu-kampāya gotamā”ti (saṃ. ni. 1.212). Idha pana bhagavantameva. Tenāha “bhaga-vantaṃ gottavasena parikitteti”ti. **Tasmāti** yathāvuttamatthattayaṃ paccāmasati. Ettha ca “**samaṇo**”ti iminā (2.0218) sarikkhakajanehi bhagavato bahumatabhāvo dassito tabbisayasamitapāpatāparikittanato, “**gotamo**”ti iminā lokiya-janehi tabbisa-ya-uḷāragottasambhūtatāparikittanato.

Sakyassa suddhodanamahārājassa putto **sakyaputto**, iminā pana uccākulapa-ridīpanaṃ uditoditavipulakhattiyakulasambhūtatāparikittanato. Sabbakhattiyā-
nañhi ādibhūtamahāsammata mahārājato paṭṭhāya asamhinnaṃ uḷāratamaṃ sakyarājakulaṃ. Yathāha-

“Mahāsammatarājassa, vaṃsajo hi mahāmuni;
kappādismiñhi rājāsi, mahāsammatanāmako”ti. (mahāvamse dutiyapari-
cchede paṭhamagāthā);

Kathaṃ saddhāpabbajitabhāvaparidīpananti āha “**kenaci**”ti-ādi. Parijīyanaṃ parihāyanaṃ **pārijuññaṃ**, parijiratīti vā **parijīṇṇo**, tassa bhāvo **pārijuññaṃ**, tena.

Ñātipārijuññabhogapārijuññādinā kenaci pārijuññena parihāniyā anabhibhūto anajjhotthaṭṭo hutvā pabbajitoti attho. Tadeva pariyāyantarena vibhāvetuṃ “**aparikkhīṇaṃyeva taṃ kulaṃ pahāyā**” ti vuttaṃ. **Aparikkhīṇanti** hi ñātipārijuññabhogapārijuññādinā kenaci pārijuññena aparikkhayaṃ. **Saddhāya pabbajitoti** saddhāya eva pabbajito. Evañhi “kenaci” ti-ādinā nivattitavacanaṃ sūpapannaṃ hoti. Nanu ca “sakyakulā pabbajito” ti idaṃ uccākulā pabbajitabhāvaparidīpanameva siyā tadatthasseva viññāyamānattā, na saddhāpabbajitabhāvaparidīpanaṃ tadatthassa aviññāyamānattāti? Na kho panevaṃ daṭṭhabbaṃ mahantaṃ ñātiparivaṭṭaṃ, mahantañca bhogakkhandhaṃ pahāya saddhāpabbajitabhāvassa atthato siddhattā. Tathā hi lokanāthassa abhijātiyaṃ tassa kulassa na kiñci pārijuññaṃ, atha kho vuḍḍhiyeva, tato tassa samiddhataṃabhāvo loke pākaṭṭo paññāto hoti, tasmā “sakyakulā pabbajito” ti ettakeyeva vutte tathā samiddhataṃ kulaṃ pahāya saddhāpabbajitabhāvo siddhoyevāti, imaṃ parihāraṃ “kenaci pārijuññena” ti-ādinā vibhāveti daṭṭhabbaṃ. **Tato paranti** “kosalesu cārikaṃ caramāno” ti-ādivacanaṃ.

“Sādhu dhammaruci rājā, sādhu paññāṇavā naro;

sādhu mittānamadubbho, pāpassākaraṇaṃ sukhaṃ” ti. ādisu-

Viya (2.0219) sādhusaddo idha sundaratthoti āha “**sundaraṃ kho panā**” ti. **Khoti** avadhāraṇatthe nipāto, **panāti** pakkhantaratthe. Evaṃ sātthakatāviññāpanatthañhi saṃvaṇṇanāyametesaṃ gahaṇaṃ. **Sundaranti** ca bhaddakaṃ, bhaddakatā ca passantānaṃ hitasukhāvahabhāvenāti vuttaṃ “**atthāvahaṃ sukhāva-**” ti. **Attho** cettha diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena tividhaṃ hitaṃ **sukhampi** tatheva tividhaṃ sukhaṃ.

Tathārūpānanti tādisānaṃ, ayaṃ saddato attho. Atthamattaṃ pana dassetuṃ “**evārūpāna**” ti vuttaṃ. Yādisehi ca guṇehi bhagavā samannāgato catuppamāṇi-kassa lokassa sabbakālampi-accantāya-saddhāya-pasādaniyo tesaṃ yathābhūta-sabhāvattā, tādisahi guṇehi samannāgatabhāvaṃ sandhāya “tathārūpānaṃ arahatan” ti vuttanti dassento “**yathārūpo**” ti-ādimāha. **Laddhasaddhānanti** laddhasaddahānaṃ, parajanassa saddhaṃ paṭilabhantānanti vuttaṃ hoti. **Laddhasaddā-** **nanti** vā paṭiladdhakittisaddānaṃ, etena “arahatan” ti padassa arahantānanti attho, arahantasamaññāya ca pākaṭṭabhāvo dassito, apica “yathārūpo so bhavaṃ gotamo” ti iminā “tathārūpāna” ti padassa aniyamavasena atthaṃ dassetvā sarūpaniyamavasenapi dassetuṃ “**yathābhuccaguṇādhigamena loke arahantoti laddhasaddhāna**” ti vuttaṃ, idampi hi “tathārūpāna” ti padasseva atthadassanaṃ, aya-meva ca nayo ācariyehi adhippeto idha **ṭīkāyaṃ**, (dī. ni. ṭī. 1.255) **sāratthadīpaniya-** **ñca** tatheva vuttattā. “Yathārūpā te bhavanto arahanto” ti avatvā “yathārūpo so bhavaṃ gotamo” ti vacanaṃ bhagavatiyeva garugāravavasena “tathārūpānaṃ arahatan” ti puthuvacananiddiṭṭhabhāvaviññāpanatthaṃ. Attani, garūsu ca hi bahuvacanaṃ icchanti saddavidū. “**Yathābhucca ...pe... arahatan**” ti iminā ca dhammapamāṇānaṃ, lūkhappamāṇānañca sattānaṃ bhagavato pasādāvahataṃ yathārūtato dasseti arahantabhāvassa tesaññeva yathārahaṃ visayattā, taṃdassanena pana itaresampi rūpappamāṇaghosappamāṇānaṃ pasādāvahatā dassitāyeva

tadavinābhāvatoti daṭṭhabbam.

Pasādasommānī pasannāni, sītalāni ca, pasādavasena vā sītalāni, anena pasannamanataṃ dasseti. “Dassanan”ti vuttepi taduttari kattabbatāsambhavato (2.0220) ayam sambhāvanattho labbhatīti āha “**dassanamattampi sādhu hotī**”ti. Itarathā hi “dassanaññeva sādhu, na taduttari karaṇan”ti anadhippetattho āpajjati, sambhāvanattho cettha pi-saddo, api-saddo vā luttaniddiṭṭho. “Brahmacariyaṃ pakāsetī”ti ettha iti-saddo “abhuggato”ti iminā sambandhamupagato, tasmā ayam “sādhu hotī”ti idha iti-saddo “brāhmaṇo pokkharasātī ambaṭṭhaṃ māṇavaṃ āmantesī”ti iminā sambajjhitabbo, “ajjhāsayaṃ katvā”ti ca pāṭhaseso tadatthassa viññāyamānattā. Yassa hi attho viññāyati, saddo na payujjati, so “pāṭhaseso”ti vuccati, imamattham vibhāvento āha “**dassanamattampi sādhu hotīti evaṃ ajjhāsayaṃ katvā**”ti. **Mūlapaṇṇāsake cūlasihanādasuttatṭhakathāya** (ma. ni. aṭṭha. 1.144) āgataṃ **kosiyasakuṇavattu** cettha kathetabbam.

Ambaṭṭhamāṇavakathāvaṇṇanā

256. “Ajjhāyako”ti idaṃ paṭhamapakatiyā garahāvacaṇameva, dutiyapakatiyā pasamsāvacaṇam katvā voharanti yathā taṃ “puriso naro”ti dassetum **aggaññasuttapada** (dī. ni. 3.132) mudāhaṭam. Tattha **imeti** jhāyakanāmena samaññitā janā. **Na jhāyantīti** paṇṇakuṭisu jhānam na appenti na nipphādentī, gāmanigamasāmantam osarivā vedaganthe karontāva acchantīti attho. Taṃ panetesam brāhmaṇajhāyakasaṅkhātam paṭhamadutiyanāmaṃ upādāya tatiyameva jātanti āha “**ajjhāyakātveva tatiyaṃ akkharam upanibbattan**”ti, **akkharanti** ca nirutti samaññā. Sā hi tasmimyeva niruḥhabhāvena aññattha asaṅcaraṇato “akkharan”ti vuccati. **Mante parivatteti** vede sajjhāyati, pariyāpuṇāti attho. Idha hi adhi-āpubba-i-saddavasena padasandhi, itarattha pana jhe-saddavasena. **Mante dhāretīti** yathā-adhīte mante asamūḷhe katvā hadaye ṭhapeti.

Āthabbaṇavedo parūpaghātakarattā sādhuṇamaparibhogoti katvā “**irurvedayajurvedasāmavedānan**”ti vuttam. Tattha iccante thomiyante devā etāyāti **iru** ica-dhātuvasena ca-kārassa ra-kāram katvā, itthiliṅgoyam (2.0221). Yajjante pujjante devā anenāti **yaju** punnapuṃsakaliṅgavasena. Soyanti antam karonti, sāyanti vā tanum karonti pāpamanenāti **sāmam** so-dhātupakkhe o-kārassa ā-kāram katvā. Vidanti dhammam, kammam vā etehīti **vedā**, te eva **mantā** “sugatiyopi munanti, suyanti ca etehī”ti katvā. Paharaṇam saṅghaṭṭanam **pahatam**, oṭṭhānam pahatam tathā, tassa karaṇavasena, oṭṭhāni cāletvā paguṇabhāvakaraṇavasena pāram gato, na atthavibhāvanavasenāti vuttam hoti. **Pāragūti** ca niccasāpekkhatāya kitantasa-māso.

“**Saha nighaṇṭunā**”ti-ādinā yathāvākyaṃ vibhatyantavasena nibbacanada-ssanam. **Nighaṇṭurukkhādīnanti nighaṇṭu** nāma rukkhaviseso, tadādīkānamatthānanti attho, etena nighaṇṭurukkhapariyāyam ādiṃ katvā tappamukhena sesapariyāyānam tattha dassitattā so gantho nighaṇṭu nāma yathā taṃ “pārājikakaṇḍo, kusalattiko”ti ayamattho dassito iminā yathārutameva tadatthassa adhigatattā.

Ācariyā pana evaṃ vadanti “vacanīyavācakahāvena atthaṃ, saddaṅca nikhaḍḍati bhindati vibhajja dasseti **nikhaṇḍu**, so eva kha-kārassa gha-kāraṃ katvā ‘nighaṇḍūti vutto’ ti (dī. ni. ṭi. 1.256), tadetaṃ aṭṭhakathāyato aññanayadassananti gahetabbam. Itarathā hi so aṭṭhakathāya virodho siyā, vicāretabbametam. Akkharacintakā pana evamicchanti “tatha tathāgatāni nāmāni nissesato ghaṭenti rāsiṃ karonti etthāti nighaṇṭu niggahitāgamenā” ti. **Vevacanappakāsa-kanti** pariyāyasaddadīpakaṃ, ekekassa atthassa anekapariyāyavacanavibhāvā-kanti attho. Nidassanamattañcetaṃ anekesampi atthānaṃ ekasaddavacanīyatāvivibhāvanavasenapi tassa ganthassa pavattattā. Ko panesoti? Etarahi nāmaliṅgānusāsanaratanamālābhīdhānappadīpikādi. Vacībhedādīlakkaṇā kiriyā kappīyati etenāti **kiriyākappo**, tatheva vividham kappīyati etenāti **vikappo**, kiriyākappo ca so vikappo cāti **kiriyākappavikappo**. So hi vaṇṇapadasambandhapadatthādivibhāgato bahuvikappoti katvā “kiriyākappavikappo” ti vuccati, so ca ganthavisesoyevāti vuttaṃ “**kavīnaṃ upakārāvahaṃ satthan**” ti, catunnampi kavīnaṃ kavibhāvāsampadābhogasampadādīpayojanavasena upakārāvaho ganthoti attho (2.0222). Ko panesoti? Kabyabandhanavidhividhāyako kabyālaṅkāragītāsubodhālaṅkāraḍi. Idaṃ pana mūlakiriyākappagantham sandhāya vuttaṃ. So hi mahāvisayo satasahassagāthāparimāṇo, yaṃ “nayacariyādīpakaraṇaṃ” tipī vadanti. Vacanatthato pana kiṭayati gameti ñāpeti kiriyādivibhāganti **keṭubham** kiṭa-dhātuto abhapaccaya-vasena, a-kārassa ca ukāro. Atha vā kiriyādivibhāgaṃ anavasesapariyādānato kiṭento gamanto obheti pūreti **keṭubham** kiṭa-saddūpapada-ubhadhātuvasena. Apica kiṭanti gacchanti kavayo bandhesu kosallametenāti **keṭubham**, purimanayenevettha padasiddhi. Ṭhānakaraṇādivibhāgato, nibbacanavibhāgato ca akkharā pabhedīyanti etenāti **akkharappabhedo**, taṃ pana chasu vedaṅgesu pariyāpannam

pakaraṇadvayamevāti vuttaṃ “**sikkhā ca nirutti cā**” ti. Tattha sikkhanti akkharasamayametāyāti **sikkhā**, akārādivaṇṇānaṃ ṭhānakaraṇapayatanaṇapaṭipādakasatthaṃ. Nicchayena, nissesato vā utti **nirutti**, vaṇṇāgamavaṇṇavipariyāyādilakkhaṇaṃ. Vuttañca-

“Vaṇṇāgamo vaṇṇavipariyāyo,

dve cāpare vaṇṇavikāranāsā;

dhātussa atthātisayena yogo,

taduccate pañcavidhā nirutti” ti. (pārā. aṭṭha. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā;

visuddhi. 1.144; mahāni. aṭṭha. 1.50);

Idha pana tabbasena anekadhā nibbacaṇaparidīpakaṃ satthaṃ uttarapadalopena “nirutti” ti adhippetamaṃ nibbacaṇavibhāgatopi akkharapabhedabhāvassa ācariyehi (dī. ni. ṭī. 1.256) vuttattā, tamantarena nibbacaṇavibhāgassa ca byākaraṇaṅgena saṅgahitattā. Byākaraṇaṃ, nirutti ca hi paccekameva vedaṅgaṃ yathāhu-

“Kappo byākaraṇaṃ joti-satthaṃ sikkhā nirutti ca;

chandoviciti cetāni, vedaṅgāni vadanti chā” ti.

Tasmā byākaraṇaṅgena asaṅkarabhūtameva niruttinayena nibbacaṇamidhādhippetamaṃ, na chasu byañjanapadesu viya tadubhayasādhāraṇanibbacaṇaṃ vedaṅgavisayattāti veditabbaṃ. Ayaṃ panettha **mahāniddesaṭṭhakathāya** (mahāni. aṭṭha. 50) āgataniruttinayavinicchayo (2.0223). Tattha hi “nakkhattarājā-riva tārakānaṃ” ti (jā. 1.1.11, 25) ettha ra-kārāgamo viya avijjamānassa akkharassa āgamo **vaṇṇāgamo** nāma. Hiṃsanattā “hiṃso” ti vattabbe “sīho” ti parivattanaṃ viya vijjamānānamakkharānaṃ heṭṭhupariyavasena parivattanaṃ **vaṇṇavipariyāyo** nāma. “Navachannakedāni diyyatī” ti (jā. 1.6.88) ettha a-kārassa e-kārāpajjanaṃ viya aññakkharassa aññakkharāpajjanaṃ **vaṇṇavikāro** nāma. “Jīvanassa mūto jīvanamūto” ti vattabbe “jīmūto” ti va-kāra na-kārānaṃ vināso viya vijjamānakkharānaṃ vināso **vaṇṇavināso** nāma. “Pharusāhi vācāhi pakubbamāno, āsajja maṃ tvaṃ vadase kumārā” ti (jā. 1.10.85) ettha “pakubbamāno” ti padassa abhibhavamānoti atthapaṭipādanaṃ viya tattha tattha yathāyogaṃ visesatthapaṭipādanaṃ **dhātūnamatthātisayena yogo** nāmāti.

Yathāvuttappabhedānaṃ tiṇṇaṃ vedānaṃ ayaṃ catutthoyeva siyā, atha kena saddhiṃ pañcamoti āha “**āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā**” ti. **Āthabbaṇavedo** nāma āthabbaṇavedikehi vihito parūpaghātakaro manto, so pana itihāsapañcambhāvappakāsanatthaṃ gaṇitatāmattena gahito, na sarūpavasena, evañca katvā “**etesan**” ti padassa tesamaṃ tiṇṇaṃ vedānantveva attho gahetabbo. Tañhi “tiṇṇaṃ vedānaṃ” ti etassa visesananti. **Itiha asāti** evamaṃ idha loke ahosi “**āsā**” tipi katthaci pāṭho, soyevattho. **Iha** ṭhāne **iti** evamaṃ, idaṃ vā kammaṃ, vatthumaṃ vā **āsa** icchāhī tipi attho. Tassa ganthassa mahāvisayatādīpanatthañcetta vicchāvacaṇaṃ, iminā “itihāsā” ti vacanena paṭisaṃyutto **itihāso** taddhitavasenaṅgāti atthaṃ dasseti. Itiha āsa, itiha āsā” ti īdisavacaṇapaṭisaṃyutto **itihāso** niruttinayenaṅgāti atthadassanaṅgāti vadanti. Akkharacintakā pana evamicchanti “itihāso-saddo pāraṃpariyopadeso ekova nipāto, asati vijjatīti **aso**, itihāso etasminti **itihāso** samāsavasenaṅgāti, tesamaṃ mate “**itihāso**” ti ettha evamaṃ pāraṃpariyopadeso asa vijjamāno ahositi attho.

“**Purāṇakathāsaṅkhāto**”ti iminā tassa ganthavisesabhāvamāha, bhāratanāma-kānaṃ dvebhātikarājūnaṃ yuddhakathā, rāmarañño sītāharaṇakathā, naraśiharā-juppattikathāti evamādi purāṇakathāsaṅkhāto (2.0224) bhāratapurāṇarāmapurāṇa-narasīhapurāṇādigantho itihāso nāmāti vuttaṃ hoti. “**Tesaṃ itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ**”ti iminā yathāvākyam “tiṇṇaṃ vedānaṃ”ti ettha visesaṇabhāvaṃ dasseti.

Pajjati attho etenāti **padam**, Nāmākhyātopasagganipātādivasena anekavi-bhāgaṃ vibhattiyantapadam. Tadapi byākaraṇe āgatamevāti vuttaṃ “**tadavasesaṃ**”-ti, padato avasesaṃ pakatipaccayādisaddalakkhaṇabhūtaṃ attho. Taṃ taṃ saddam, tadatthañca byākaroti byācikkhati etenāti **byākaraṇam**, visesena vā āka-rīyante pakatipaccayādayo abhinipphādīyante ettha, anenāti vā **byākaraṇam**, sādhusaddānaṃ manvākhyāyakaṃ **muddhabodhabyākaraṇa sārassatabyākaraṇa pāṇinībyākaraṇacandrabyākaraṇādi** adhunāpi vijjamaṇasattham. **Adhiyatīti** ajjhā-yati. **Vedetīti** paresaṃ vāceti. **Ca**-saddo atthadvayasamuccinanattho, vikappa-nattho vā atthantarassa vikappitattā. Vicitrā hi taddhitavutti. **Padakoti** byākaraṇesu āgatapadakoṣallaṃ sandhāya vuttaṃ, **veyyākaraṇoti** tadavasitṭhapakatipaccayā-disaddavidhikosallanti imassatthassa viññāpanattham padadvayassa ekato attha-vacanaṃ. Esā hi ācariyānaṃ pakati, yadidaṃ yena kenaci pakārena atthantaravi-ññāpanaṃ. Ayaṃ **aṭṭhakathāto** aparō nayo- te eva vede padaso kāyatīti **padakoti**. Tattha **padasoti** gajjabandhapajjabandhapadena. **Kāyatīti** katheti yathā “jātaṅkaṃ”ti, iminā vedakārasamatthataṃ dasseti. Evañhi “ajjhāyako”ti-ādīhi imassa viseso pākaṭo hotīti.

Āyatim hitam bālajanaṅkhāto loko na yatati na ihati anenāti **lokāyatam**. Tañhi gantham nissāya sattā puññakiriyāya cittampi na uppādentī, lokā vā bālajānā āya-tanti ussahanti vādassādena etthāti **lokāyatam**. Aññamaññaviruddham, saggamo-kkhaviruddham vā tanonti etthāti **vitaṇḍo** ḍa-paccayavasena, na-kārassa ca kāraṃ katvā, viruddhena vādadaṇḍena tāḷenti vādino etthāti **vitaṇḍo** taḍi-dhātuva-sena, niggahitāgamañca katvā. Adesampi yaṃ nissāya vādīnaṃ vādo pavatto, taṃ tesam desatopi upacāravasena vuccati yathā “cakkhum (2.0225) loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā pahīyamānā pahīyati, ettha nirujjhamānā nirujjhati”ti, (dī. ni. 2.401; ma. ni. 1.133; vibha. 204) visesena vā paṇḍitānaṃ maṇaṃ taḍenti cālenti etenāti **vitaṇḍo**, taṃ vadanti, so vādo vā etesanti **vitaṇḍavādā**, tesam sattham tathā. Lakkhaṇadīpakasattham uttarapadalopena, taddhitavasena vā **lakkhaṇanti** dasseti “**lakkhaṇadīpakaṃ**”ti-ādīna. Lakkhiyati buddhabhāvādi ane-nāti **lakkhaṇam**, nigrodhabimbatādi. Tenāha “**yesam vasaṇā**”ti-ādī. **Dvādasasaha-ssaganthapamāṇanti** ettha bhāṇavārappamāṇādīsu viya bāttiṃsakkharaganthova adhippeto. Vuttañhi-

“Aṭṭhakkharā ekapadam, ekā gāthā catuppadam;
gāthā cekā mato gantho, gantho bāttiṃsatakkharo”ti.

Dvādasahi guṇitasahasabāttiṃsakkharaganthappamāṇanti attho. **Yatthāti** yasmim lakkhaṇasatthe, ādhāre cetam bhummaṃ yathā “rukkhe sākha”ti. Soḷasa

ca saḥassañca **soḷasasahassaṃ**, soḷasādhikasahassagāthāparimāṇāti attho. Evañhi ādhārādheyyavacanāṃ sūpapannaṃ hotīti. Padhānavasena buddhānaṃ lakkhaṇadīpanato **buddhamantā nāma**. Paccekabuddhādīnampi hi lakkhaṇaṃ tattha dīpitameva. Tena vuttaṃ **“yesaṃ vasaṇā”** ti-ādi.

“Anūno paripūrakārī” ti atthamattadassanaṃ, saddato pana adhigatamatthaṃ dassetuṃ **“avayo na hotī”** ti vuttaṃ. Ko panesa avayoti anuyogamapaneti **“avayo nāmā”** ti-ādinā. Ayamettādhippāyo- yo tāni sandhāretuṃ sakkoti, so “vayo” ti vuccati. Yo pana na sakkoti, so avayo nāma. Yo ca avayo na hoti, so “dve paṭi-sedhā pakatīyatthagamakā” ti ñāyena vayo evāti. Vayatīti hi **vayo**, ādimajjhapariyosānesu katthacipi aparikilamanto avitthāyanto te ganthe santāne paṇeti byavaharatīti attho. Ayamā pana **vinayaṭṭhakathānayo** (pārā. 84)- **anavayoti** anu avayo, sandhivasena u-kāralopo, anu anu avayo anūno, paripuṇṇasippoti attho. **Vayoti** hi hāni “āyavayo” ti-ādīsu viya, natthi etassa yathāvuttaganthesu vayo ūnatāti **avayo**, anu anu avayo **anavayoti**.

“Anuññāto” ti (2.0226) padassa kammaśādhanaśādhana, “paṭiññāto” ti padassa ca kattusādhanaśādhana atthaṃ dassento **“ācariyānā”** ti-ādimāha. **Assāti** ambaṭṭhassa. Pāḷiyaṃ “yamahaṃ jānāmi, taṃ tvaṃ jānāsī” ti idaṃ anujānanākāradaśśanaṃ, “yaṃ tvaṃ jānāsī, tamahaṃ jānāmi” ti idaṃ pana paṭijānanākāradaśśanaṃ dasseti **“yaṃ ahaṃ”** ti-ādinā. **“Āma ācariyā”** ti hi yathāgataṃ paṭijānanavacanameva atthavasena vuttaṃ. **Yanti** tevijjakaṃ pāvacaṇaṃ. **Tassāti** ācariyassa. Paṭivacaṇadānameva paṭiññā tathā, tāya sayameva **paṭiññātoti** attho. **“Sake”** ti-ādi anujānanapaṭijānanādhikāradaśśanaṃ. Adesassapi desamiva kappanāmatthenāti vuttaṃ **“katarasmin”** ti-ādi. Sassa attano santakaṃ sakaṃ. Ācariyānaṃ paramparato, paramparabhūtehi vā ācariyehi āgataṃ **ācariyakaṃ**. Tisso vijjā, tāsāṃ samūho **tevijjakaṃ**, vedattayaṃ. Padhānaṃ vacanaṃ, pakatṭhānaṃ vā aṭṭhakādīnaṃ vacanaṃ **pāvacaṇaṃ**.

257. Idāni yenādhippāyena brāhmaṇo pokkharasāti ambaṭṭhaṃ māṇavaṃ āmantetvā “ayaṃ tātā” ti-ādivacaṇamabrvi, tadadhippāyaṃ vibhāvento **“esa kirā”** ti-ādimāha. Tattha **uggatassāti** pubbe pākāṭassa kittimato porāṇajanassa. **Bahū janāti** pūraṇakassapādayo sandhāya vuttaṃ. **Ekaccanti** khattiyādijātīnaṃ, lokasammataṃ vā **janaṃ**. **Garūti** bhāriyaṃ, attānaṃ tato mocetvā apagamanamattampi dukkaraṃ hoti, pageva taduttari karaṇanti vuttaṃ hoti. **Anattho** nāma tathāpaga-manādinā nindābyārosa-upārambhādi.

“Abbhuggato” ti ettha abhisaddayogena **itthambhūtākhyānatthavaseneva** “gotaman” ti **upayogavacaṇaṃ**. “Taṃ bhavantaṃ, tathā santamaṃyevā” ti padesuṃ tassa anupayogattā tadatthavasenevāti dasseti **“tassa bhoto”** ti-ādinā. Tenāha **“idhāpi”** ti-ādi. **Tathā satoyevāti** yenākārena arahatādinā saddo abbhuggato, tenākārena santassa bhūtassa eva tassa bhavato gotamassa saddo yadi vā abbhuggatoti attho. Apica **taṃ bhavantaṃ gotamaṃ tathā santamaṃyevāti** ekassapi atthassa dvikkhattuṃ sambandhabhāvena vacanaṃ sāmāññaviṣiṭṭhatāparikkappaṇena atthavisesaviññāpanatthaṃ, tasmā “tassa bhoto gotamassa” ti sāmāññasambandhabhāvena vicchinditvā “tathā satoyevā” ti (2.0227) visesasambandhabhāvena

yojetabbaṃ. **Yadi**-saddo cettha saṃsayattho dvinnampi atthānaṃ saṃsayita-
bbattā. **Vā**-saddo ca vikappanatto tesu ekassa vikappetabbattā. Saddavidū pana
evaṃ vadanti- “imassa vacanaṃ saccaṃ vā yadi vā musā”ti-ādīsu viya ya-
saddo vā-saddo ca ubhopi vikappatthāyeva. Yadi-saddopi hi “yaṃ yadeva pariyaṃ
upasaṅkamati yadi khattiyapariyaṃ yadi brāhmaṇapariyaṃ”ti-ādīsu (a. ni. 5.34)
vā-saddattho dissati. “Appaṃ vassasataṃ āyu, idānetarāhi vijjatī”ti-ādīsu viya ca
idha samānatthasaddapayogoti. Pāḷiyaṃ “**yadi vā no tathā**”ti idampi “santaṃyeva
saddo abbhuggato”ti iminā sambajjhivā yathāvuttanayeneva yojetabbaṃ. Nānu
“gotamaṃ”ti padeyeva upayogavacanaṃ siyā, na etthāti codanāya “**idhāpi**”ti-ādi
vuttaṃ, tassa anupayogattā, vicchindivā sambandhaviśesabhāvena yojetabbattā
vā idhāpi itthambhūtākhyānatthavaseneva upayogavacanaṃ nāmāti vuttaṃ hoti.
Itthambhūtākhyānaṃ attho yassa tathā, abhisaddo, itthambhūtākhyānameva vā
attho tathā, soyevattho. Yadaggena hi saddayogo hoti, tadaggena atthayogopīti.

258. Bhoti attano ācariyaṃ ālapati. Yathā-saddaṃ sātthakaṃ katvā saha pāṭha-
sesena yojetuṃ “**yathā sakkā**”ti-ādi vuttaṃ. **So**Ti bhagavā. Purimanaye ākārattha-
jotanayathā-saddayogyato kathanti pucchāmatthaṃ, idha pana tadayogyato “**ākāra-
pucchā**”ti vuttaṃ. Bāhirakasamaye ācariyamhi upajjhāyasamudācāroti āha “**atha
naṃ upajjhāyo**”ti, upajjhāyasaññito ācariyabrāhmaṇoti attho.

Kāmañca manto, brahmaṃ, kappoti tibbidho vedo, tathāpi aṭṭhakādi vuttaṃ padhānabhūtaṃ mūlaṃ **manto**, tadatthavivaraṇamatthaṃ **brahmaṃ**, tattha vuttanayena yaññakiriyāvidhānaṃ **kappoti** mantasseva padhānabhāvato, itaresañca tannissayeneva jātattā mantaggahaṇena brahmakappānampi gahaṇaṃ siddhamevāti dasseti “**tīsu vedesū**”ti iminā. **Manto** Ti hi aṭṭhakādīhi isihi vuttamūlavedasseva nāmaṃ, **vedoti** sabbassa, tasmā “vedesū”ti vutte (2.0228) sabbesampi gahaṇaṃ sijjhatīti veditabbaṃ. **Lakkaṇānī**ti lakkaṇadīpakāni mantapadāni. Pajjagajjabaṇḍhapavesanavasena **pakkhipivā**. **Brāhmaṇavesenevāti** vedavācakabrāhmaṇaliṅgeneva. **Vedeti** mahāpurisalakkaṇamante. **Mahesakkhā sattāti** mahāpuññavanto paṇḍitasattā. Jānissanti iti manasi katvā vācentīti sambandho. **Tenā** Ti tathā vācanato. **Pubbeti** “tathāgato uppajjissatī”ti vattabbakālato pabhuti tathāgatassa dharamānakāle. Ajjhāyitabbavācetaḥabbabhāvena **āgacchanti** pākaṭā bhavanti. Eka-gāthādvigāthādivasena **anukkamena antaradhāyanti**. Na kevalaṃ lakkaṇamantāyeva, atha kho aññepi vedā brāhmaṇānaṃ aññāṇabhāvena anukkamena antaradhāyanti evāti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.258) vuttaṃ.

Buddhabhāvapaṭṭhanā **paṇidhi**, pāramīsambharaṇaṃ **samādānaṃ**, kammaṣṣakātipaññā **ñāṇaṃ**. “Paṇidhimahato samādānamahatoti-ādinā paccekaṃ mahantasaddo yojetabbo”ti (dī. ni. ṭī. 1.258) ācariyena vuttaṃ. Evañca sati karuṇā ādi yesaṃ saddhāsīlādīnaṃ te **karuṇādayo**, te eva guṇā **karuṇādiguṇā**, paṇidhi ca samādānañca ñāṇaṃ ca, tehi mahanto **paṇidhisamādānaññākaruṇādiguṇamahantoti** nibbacanaṃ kātappaṃ. Evañhi dvandatoparattā mahantasaddo paccekaṃ yojīyatīti. Apica paṇidhi ca samādānañca ñāṇaṃ ca, tamādi yesaṃ te tathā, teyeva guṇā, tehi mahantoti nibbacanenapi attho sūpaṇṇo hoti, paṇidhimahantatādi cassa buddhavaṃsa (bu. vaṃ. 9 ādayo) cariyāpiṭakādi (cariyā. 1 ādayo) vasena veditabbo. **Mahāpadānasuttaṭṭhakathāyaṃ** pana “mahāpurisassāti jātigottakulapadesādivasena mahantassa purisassā”ti (dī. ni. aṭṭha. 2.33) vuttaṃ. Tattha “khattiyō, brāhmaṇo”ti evamādi **jāti**. “Koṇḍañño, gotamo”ti evamādi **gottaṃ**. “Poṇikā, cikkhallikā, sākiyā, koliyā”ti evamādi **kulapadeso**, tadetaṃ sabbampi idha ādisaddena saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Evañhi sati “dveyyeva gatiyo bhavanti”ti ubhinnaṃ sādharmaṇavacanaṃ samatthitaṃ hotīti.

Niṭṭhāti nipphattiyo siddhiyo. Nanvāyaṃ gati-saddo anekattho, kasmā niṭṭhāyameva vuttoti āha “**kāmañcāyan**”ti-ādi. **Bhavabhedeti** (2.0229) nirayādibhavaviseso. So hi sucaritaduccaritakammaṇa sattehi upapajjanavasena gantabbāti **gati**. Gacchati pavattati etthāti **gati**, nivāsaṭṭhānaṃ. Gamati yathāsabhāvaṃ jānātīti **gati**. **Paññā, gamanaṃ byāpanaṃ gati**, vissaṭṭabhāvo, so pana ito ca etto ca byāpetvā ṭhitatāva. Gamaṇaṃ nipphattanaṃ **gati**, niṭṭhā, ajjhāsayapaṭisaraṇatthāpi nidassanayena gahitā. Tathā hesa “imesaṃ kho ahaṃ bhikkhūnaṃ silavantānaṃ kalyāṇadhammānaṃ neva jānāmi āgatiṃ vā gatiṃ vā”ti (ma. ni. 1.508) ettha ajjhāsaye vattati, “nibbānaṃ arahato gati”ti (pari. 339) ettha paṭisaraṇe, parāyaṇe apassayeti attho. Gacchati yathāruci pavattatīti **gati**, ajjhāsayo. Gacchati avacarati, avacaraṇavasena vā pavattati etthāti **gati**, paṭisaraṇaṃ. Sabbasaṅkhatavisaññuttassa hi arahato nibbānameva paṭisaraṇaṃ, idha pana niṭṭhāyaṃ vattatīti veditabbo tada-

ññesamavisayattā.

Nanu dvinnam nippattīnam nimittabhūtāni lakkhaṇāni visadisāneva, atha kasmā “yehi samannāgatassā”ti-ādinā tesam sadisabhāvo vuttoti codanālesam dassetvā sodhento “**tattha kiñcāpi**”ti-ādimāha. Samānepi nigrodhabimbatādila-kkhaṇabhāve attheva koci nesam visesoti dassetuṃ “**na teheva buddho hoti**”ti vuttaṃ. “Yathā hi buddhānam lakkhaṇāni suvisadāni, suparibyattāni, paripuṇṇāni ca honti, **na** evaṃ cakkavattīnan”ti ayaṃ pana viseso **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. 1.258) pakāsito. Jāyanti bhinnesupi atthesu abhinnadhīsaddā etāyāti **jāti**, lakkhaṇabhāvamattaṃ. Vuttañhi-

“Sabalādīsu bhinnesu, yāya vattantubhinnadhī;
saddā sā jātiresā ca, mālāsuttamivanvitā”ti.

Tasmā lakkhaṇatāmattena samānabhāvato visadisānīpi tāniyeva cakkavattīni-pphattinimittabhūtāni lakkhaṇāni sadisāni viya katvā tāni buddhanipphattinimittabhūtāni lakkhaṇāni nāmāti idaṃ vacanaṃ vuccatīti attho. Adhi-āpubbavasayoge bhummatthe upayogavacananti āha “**agāre vasati**”ti **catūhi acchariyadhammehīti** abhirūpatā, dīghāyukatā, appābādhatā, brāhmaṇagahapatikānaṃ piyamanāpatāti imehi catūhi acchariyasabhāvabhūtāhi iddhīhi. Yathāha-

“Rājā (2.0230) ānanda, mahāsudassano catūhi iddhīhi samannāgato ahosi.

Katamāhi catūhi iddhīhi? Idhānanda, rājā mahāsudassano abhirūpo ahosi dassaniyo pāsādiko”ti-ādi (dī. ni. 2.252).

Cetiyajātike (jā. aṭṭha. 3.8.44) āgatanayaṃ gahetvāpi **evaṃ** vadanti “sarīrato candanagandho vāyati, ayaṃ ekā iddhi. Mukhato uppalaṅgandho vāyati, ayaṃ dutiyā. Cattāro devaputtā catūsu disāsu sabbakālaṃ khaggahatthā ārakkhaṃ gaṇhanti, ayaṃ tatiyā. Ākāsenā vicarati, ayaṃ catutthī”ti. **Anāgatavaṃsasamaṃvaṇṇa-nāyaṃ** pana “abhirūpabhāvo ekā iddhi, samavepākinīyā gahaṇīyā samannāgatabhāvo dutiyā, yāvatāyukampi sakalalokassa dassanātittikabhāvo tatiyā, ākāsa-cāribhāvo catutthī”ti vuttaṃ. Tattha **samavepākinīyā gahaṇīyā samannāgatabhāvoti** samavipācanīyā kammajatejodhātuyā sampannatā. Yassa hi bhuttamattova āhāro jīrati, yassa vā pana puṭabhattaṃ viya tattheva tiṭṭhati, ubhopete na samavepākinīyā samannāgatā. Yassa pana puna bhattakāle bhattacchando uppajjateva, ayaṃ samavepākinīyā samannāgato nāma, tathārūpatāti attho. **Saṅgahavatthūhīti** dānaṃ, piyavacanaṃ, atthacariyā, samānattatāti imehi saṅgahopāyehi. Yathāha-

“Dānañca peyyavajjañca, atthacariyā ca yā idha;
samānattatā ca dhammesu, tattha tattha yathārahaṃ;
ete kho saṅgahā loke, rathassāṇiva yāyato.

Ete ca saṅgahā nāssu, na mātā puttakāraṇā;
labhetha mānaṃ pūjaṃ vā, pitā vā puttakāraṇā.

Yasmā ca saṅgahā ete, samapekkhanti paṇḍitā;

tasmā mahattaṃ papponti, pāsaṃsā ca bhavanti te”ti. (dī. ni. 3.273);

Rañjanatoti pītisomanassavasena rañjanato, na rāgavasena, pītisomanassānaṃ jananatoti vuttaṃ hoti. Catūhi saṅgahavatthūhi rañjanaṭṭhena rājāti pana sabbesaṃ rājūnaṃ samaññā tathā akarontānampi vilīvabījanādīsu (2.0231) tālava-

ṇṭavohāro viya ruḥhivasena pavattito, tasmā “acchariyadhammehī” ti asādhāraṇa-nibbacanaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Saddasāmatthiyato anekadhā cakkavattisaddassa vacanatthaṃ dassento padhānabhūtaṃ vacanatthaṃ paṭhamaṃ dassetuṃ “**cakkaratanan**” ti-ādimāha. Idameva hi padhānaṃ cakkaratanassa pavattanamantarena cakkavattibhāvānā-pattito. Tathā hi **aṭṭhakathāsu** vuttaṃ “kittāvatā cakkavattī hotīti? Ekaṅguladvanṅulamattampi cakkaratane ākāsaṃ abbhuggantvā pavatte” ti (dī. ni. aṭṭha. 2.243; ma. ni. aṭṭha. 3.256). Yasmā pana rājā cakkavattī ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā vāmahatthena hatthisoṇḍasadisapanāḷiṃ suvaṇṇabhiṅkāraṃ ukkhipitvā dakkhiṇa-hatthena cakkaratanaṃ udakena abbhukkiritvā “pavattatu bhavaṃ cakkaratanaṃ, abhivijjātu bhavaṃ cakkaratanan” ti (dī. ni. 2.244) vacanena cakkaratanaṃ vehāsaṃ abbhuggantvā pavattesi, tasmā tādisaṃ pavattāpanaṃ sandhāya “**cakkaratanaṃ vatteti**” ti vuttaṃ. Yathāha “atha kho ānanda rājā mahāsudassano uṭṭhāyāsanā ...pe... cakkaratanaṃ abbhukkiri ‘pavattatu bhavaṃ cakkaratanan’ ti” ādi (dī. ni. 2.244). Na kevalaṅca cakkasaddo cakkarataneyeva vattati atha kho sampatticakkādīsopi, tasmā taṃtadatthavācakasaddasāmatthiyatopi vacanatthaṃ dasseti “**sampatticakkehi**” ti-ādinā. Tatha **sampatticakkehī-**

“Patirūpe vase dese, ariyamittakaro siyā;

sammāpaṇidhisampanno, pubbe puñṇakato naro;

dhaññaṃ dhanaṃ yaso kitti, sukhañcetaṃdhivattati” ti. (a. ni. 4.31)-

Vuttehi patirūpadesavāsādisampatticakkehi. **Vattati** pavattati sampajjati, uparūpari kusaladhammaṃ vā paṭipajjati. **Tehīti** sampatticakkehi. **Paranti** sattanikāyaṃ, yathā sayamsaddo suddhakattutthassa jotako, tathā paraṃsaddopi hetukattutthasāti veditabbaṃ. **Vatteti** pavatteti sampādeti, uparūpari kusaladhammaṃ vā paṭipajjāpeti. Yathāha-

“Rājā mahāsudassano evamāha ‘pāṇo na hantabbo, adinnaṃ na ādāttabbaṃ, kāmesu micchā na caritabbā, musā na bhaṇitabbā, majjaṃ na pāttabbaṃ, yathābhuttaṅca bhuñjathā’ ti. Ye kho panānanda (2.0232) puratthimāya disāya paṭirājāno, te rañño mahāsudassanassa anuyantā ahesun” ti-ādi (dī. ni. 2.244).

Iriyāpathacakkānanti iriyāpathabhūtānaṃ cakkānaṃ. Iriyāpathopi hi “cakkan” ti vuccati “catucakkaṃ navadvāraṇ” ti-ādīsū (saṃ. ni. 1.29, 109). Yathāha-

“Rathaṅge lakkhaṅge dhammo-racakkesviriyāpathe;

cakkaṃ sampattiyaṃ cakka-ratane maṇḍale bale;

kulālabhaṅḍe āṇāya-māyudhe dānarāsisū” ti.

Vattoti pavattanaṃ uppajjanaṃ, imināva iriyāpathacakkaṃ vatteti parahitāya uppādeti nibbacanampi dasseti atthato samānattā. Tathā cāha-

“Atha kho taṃ ānanda cakkaratanaṃ puratthimaṃ disaṃ pavatti, anvadeva rājā mahāsudassano saddhiṃ caturaṅginīyā senāya. Yasmīṃ kho panānanda, padese cakkaratanaṃ patiṭṭhāsi, tattha rājā mahāsudassano vāsaṃ upagacchi saddhiṃ caturaṅginīyā senāyā” ti-ādi (dī. ni. 2.244).

Ayaṃ aṭṭhakathāto aparo nayo- appaṭihataṃ āṇāsaṅkhātaṃ cakkaṃ vatteti **cakkavattī**. Tathā hi vuttaṃ-

“Pañcahi bhikkhave dhammehi samannāgato rājā cakkavattī dhammeneva cakkam vatteti, tam hoti cakkam appaṭivattiyam kenaci manussabhūtena pacca-tthikena pāṇinā. Katamehi pañcahi? Idha bhikkhave rājā cakkavattī atthaññū ca hoti, dhammaññū ca mattaññū, ca kālaññū ca parisaññū ca. Imehi kho ...pe... pāṇinā”ti-ādi (a. ni. 5.131).

Khattiyamaṇḍalādisaññitam cakkam samūham attano vase vatteti anuvattetiṭipi **cakkavattī**. Vuttañhi “ye kho panānanda puratthimāya disāya paṭirājāno, te rañño mahāsudassanassa anuyantā ahesun”ti-ādi (dī. ni. 2.244). Cakkalakkhaṇam vattati

etassātipi **cakkavattī**. Tenāha “imassa deva kumārassa heṭṭhā (2.0233) pādatalesu cakkāni jātāni saḥassārāni sanemikāni sanābhikāni sabbākāraparipūrānīti-ādi (dī. ni. 2.35). Cakkaṃ mahantaṃ kāyabalaṃ vattati etassātipi **cakkavattī**. Vuttañhetam “ayañhi deva kumāro sattussado ...pe... ayañhi deva kumāro sīhapubbaddhakāyo”ti-ādi (dī. ni. 2.35). Tena hissa lakkhaṇena mahabbalabhāvo viññāyati. Cakkaṃ dasavidham, dvādasavidham vā vattadhammaṃ vattati paṭipajjatīti **cakkavattī**. Tena vuttaṃ “na hi te tāta dibbaṃ cakkaratanaṃ pettikaṃ dāyajjaṃ, iṅgha tvaṃ tāta ariye cakkavattivatte vattāhi”ti-ādi (dī. ni. 3.83). Cakkaṃ mahantaṃ dānaṃ vatteti pavattetītipi **cakkavattī**. Vuttañca-

“Paṭṭhapesi kho ānanda rājā mahāsudassano tāsam pokkharaṇīnaṃ tīre eva rūpaṃ dānaṃ annaṃ annatthikassa, pānaṃ pānatthikassa, vatthaṃ vatthatthikassa, yānaṃ yānatthikassa, sayanaṃ sayanatthikassa, itthiṃ itthitthikassa, hiraññaṃ hiraññatthikassa, suvaṇṇaṃ suvaṇṇatthikassā”ti-ādi (dī. ni. 2.254).

Rājāti sāmāññaṃ tadaññasādhāraṇato. **Cakkavattīti visesaṃ** anaññasādhāraṇato. **Dhammasaddo** ñāye, samo eva ca ñāyo nāmāti āha “**ñāyena samena**”ti. **Vattati** uppajjati, paṭipajjatīti vā attho. “Idaṃ nāma caratī”ti avuttepi sāmāññajotanaṃ visese avaṭṭhānato, visesatthinā ca visesassa payujjitabbattā “sadatthaparatthe”ti yojīyati. Padesaggahaṇe hi asati gahetabbassa nippadesatā viññāyati yathā “dikkhito na dadātī”ti. Yasmā cakkavattirājā dhammeneva rajjamadhigacchati, na adhammena parūpaghātādinā. Tasmā vuttaṃ “**dhammena rajjaṃ labhivā**”ti-ādi, **dhammenāti** ca ñāyena, kusaladhammena vā. Rañño bhāvo **rajjaṃ**, issariyaṃ.

Paresaṃ hitopāyabhūtaṃ dhammaṃ karoti, caratīti vā **dhammiko**. Attano hitopāyabhūtassa dhammassa kāraṇo, carako vā rājāti **dhammarājāti** imaṃ savisesaṃ atthaṃ dasseti “**parahitadhammakaraṇena vā**”ti-ādinā. Ayaṃ pana mahāpadānaṭṭhakathānayo- dasavidhe kusaladhamme, agatirahite vā rājadhamme niyuttoti **dhammiko**; teneva dhammena lokaṃ (2.0234) rañjetīti **dhammarājā**. Pariyāyavacanameva hi idaṃ padadvayanti. Ācariyena pana evaṃ vuttaṃ “cakkavattivattasaṅkhātaṃ dhammaṃ carati, cakkavattivattasaṅkhāto vā dhammo etassa, etasmiṃ vā atthīti **dhammiko**, dhammato anapetattā dhammo ca so rañjanaṭṭhena rājā cāti **dhammarājā**”ti (dī. ni. ṭī. 1.258). “Rājā hoti cakkavattī”ti vacanato “cāturanto”ti idaṃ catudīpissarataṃ vibhāvetīti āha “**cāturantāyā**”ti-ādi. Cattāro samuddā antā pariyosānā etissāti **cāturantā**, pathavī. Sā hi catūsu disāsu puratthimasamuddādicatusamuddapariyosānattā evaṃ vuccati. Tena vuttaṃ “**catusamudda antāyā**”ti, sā pana avayavabhūtehi catubbidhehi dīpehi vibhūsitā ekalokadhātupariyāpannā pathaviyevāti dasseti “**catubbidhadīpavibhūsitāya pathaviyā**”ti iminā. Yathāha-

“Yāvatā candimasūriyā, pariharanti disā bhanti virocana; sabbeva dāsā mandhātu, ye ca pāṇā pathavissitā”ti.

Ettha ca “catudīpavibhūsitāyā”ti avatvā **catubbidhadīpavibhūsitāyāti vidhasa-**ddaggahaṇaṃ paccekaṃ pañcasataparittadīpānampi mahādīpeyeva saṅghaṇatthaṃ saddātiritteṇa atthātiritteṇa viññāyamānattā, koṭṭhāsavācakena vā vidha-

saddena samānabhāgānaṃ gahitattāti daṭṭhabbaṃ. **Kopādipaccatthiketi** ettha **ādi-**saddena kāmamohamānamadādi-ke saṅgaṇhāti. **Vijetī** taṃkālāpekkhāya vattamānavacanaṃ, vijitavāti attho. Saddavidū hi atīte tāvīsaddamicchanti. “Sabbarājāno vijetī”ti vadanto kāmaṃ cakkavattino kenaci yuddhaṃ nāma natthi, yuddhena pana sādhetabbassa vijayassa siddhiyā “vijitasaṅgāmo” tveva vuttoti dasseti.

Thāvarassa dhuvassa bhāvo **thāvariyaṃ**, yathā janapade thāvariyaṃ patto, taṃ dassetuṃ “**na sakkā kenaci**”ti-ādi vuttaṃ, iminā kenaci akampiyatṭhena janapade thāvariyaṃ patto tappurisasamāsaṃ dasseti, itarena ca daḷhabhattibhāvato janapado thāvariyaṃ patto etasminti aññapadatthasamāsaṃ. **Tamhīti** asmiṃ rājini. Yathā janapado tasmim thāvariyaṃ patto, tadāvikaṇṭhaṃ “**anuyutto**”ti-ādimāha. Tattha **anuyuttoti** niccapayutto. **Sakammaniratoti** cakkavattino rajjakamme sadā pavatto (2.0235). **Acalo asampavedhīti** pariyāyavacanametam, corānaṃ vā vilopanamattena **acalo**, dāmarikattena **asampavedhī**. Corehi vā **acalo**, paṭirājūhi **asampavedhī**. Anatimudubhāvena vā **acalo**, anaticaṇḍabhāvena **asampavedhī**. Tathā hi aticaṇḍassa rañño balikhaṇḍādīhi lokaṃ piḷayato manussā majjhima janapadaṃ chaḍḍetvā pabbatasamuddatirādīni nissāya paccante vāsaṃ kappenti, atimudukassa ca rañño corasāhasikajanavilopapīḷitā manussā paccantaṃ pahāya janapadamajjhe vāsaṃ kappenti, iti evarūpe rājini janapado thāvarabhāvaṃ na pāpuṇāti. Etasmim pana tadubhayavirahite suvaṇṇatulā viya samabhāvappatte rājini rajjaṃ kārayamāne janapado pāsāṇapīṭṭhiyaṃ ṭhapetvā ayopaṭṭhena parikkhitto viya acalo asampavedhī thāvariyaṃ patto.

Seyyathidanti ekova nipāto, “so katamo, taṃ katamaṃ, sā katamā”ti-ādinā yathārahaṃ liṅgavibhattivacanavasena payojiyamānova hoti, idha tāni katamānīti payuttoti āha “**tassa cetānī**”ti-ādi. Cacati cakkavattino yathārucci ākāsādigamanāya paribbhamatīti **cakkaṃ**. Cakkaratanañhi antosamuṭṭhitavāyodhātuvasena rañño cakkavattissa vacanasamanantarameva pavattati, na candasūriyavimānādi viya bahisamuṭṭhitavāyodhātuvasenāti **vimānaṭṭhakathāyaṃ** (vi. va. aṭṭha. 1paṭhamapīṭṭhavimānavaṇṇanā) vuttaṃ. **Ratijananaṭṭhenāti** pītisomanassuppādanaṭṭhena. Tañhi passantassa, suṇantassa ca anappakaṃ pītisomanassaṃ uppaṅgati acchariyadhammattā. Vacanaṭṭhato pana rameti ratim karotīti **ratanaṃ**, ramaṇaṃ vā ratanaṃ, taṃ netīti **ratanaṃ**, ratanaṃ vā janetīti **ratanaṃ** ja-kāralopavaseṇātipi neruttikā. **Sabbatthāti** hatthiratanādīsu.

Cittikatabhāvādināpi cakkassa ratanaṭṭho veditabbo, so pana ratijananaṭṭhena ekasaṅgahatāya visuṃ na gahito. Kasmā ekasaṅgahoti ce? Cittikatādibhāvassapi ratinimittattā. Atha vā ganthabyāsaṃ pariharitukāmena cittikatādibhāvo na gahitoti veditabbaṃ. Aññāsu pana **aṭṭhakathāsu** (dī. ni. aṭṭha. 2.33; saṃ. ni. aṭṭha. 5.223; khu. pā. aṭṭha. 6.3.yānīdhātigāthāvaṇṇanā; su. ni. aṭṭha. 1.226; mahāni. aṭṭha. 156) evaṃ vuttaṃ-

“Ratijananaṭṭhena (2.0236) ratanaṃ. Apica-

Cittikataṃ mahaggaṇca, atulaṃ dullabhadassanaṃ;
anomasattaparibhogaṃ, ratanaṃ tena vuccati.

“Cakkaratanaṃ ca nibbattakālato paṭṭhāya aññaṃ devaṭṭhānaṃ nāma na

hoti, sabbepi gandhapupphādīhi tasseva pūjañca abhivādanādīni ca karontīti cittikataṭṭhena ratanaṃ. Cakkaratanassa ca ettakaṃ nāma dhanam agghatīti aggho natthi, iti mahagghaṭṭhenapi ratanaṃ. Cakkaratanañca aññehi loke vijjamānaratanehi asadisanti atulaṭṭhena ratanaṃ. Yasmā pana yasmim kappe buddhā uppajjanti, tasmimyeva cakkavattino uppajjanti, buddhā ca kadāci karahaci uppajjanti, tasmā dullabhadassanaṭṭhenapi ratanaṃ. Tadetam jātirūpakula-issariyādīhi anomassa uḷārasattasseva uppajjati, na aññassāti anomasattaparibhogaṭṭhenapi ratanaṃ. Yathā ca cakkaratanaṃ, evam sesānipī”ti.

Tatrāyaṃ **taṭṭikāya**, aññattha ca vuttanayena atthavibhāvanā- idañhi **“cittikatan”**-ti-ādivacanaṃ nibbacanattavasena vuttaṃ na hoti, atha kinti ce? Loke “ratanan”-ti sammatassa vatthuno garukātabbhāvena vuttaṃ. Sarūpato panetaṃ lokiya-mahājanena sammataṃ hiraññasuvaṇṇādikaṃ, cakkavattirañño uppannaṃ cakkaratanaṃ, kataññukatavedipuggalādikaṃ, sabbukkaṭṭhaparicchedavasena buddhādisaraṇattayañca daṭṭhabbaṃ. “Aho manoharan”ti citte kattabbatāya **cittikataṃ**, svāyaṃ cittikāro tassa pūjanīyatāyāti katvā pūjanīyanti atthaṃ vadanti. Keci pana “vicitrakataṭṭhena cittikatan”ti bhaṇanti, taṃ na gahetabbaṃ idha citta-saddassa hadayavācakattā “cittikatvā suṇātha me”ti (bu. vaṃ. 1.80) āhaccabhāsita-pāḷiyam viya. Tathā cāhu “yathārahamivaṇṇāgamo bhūkaresū”ti. “Passa cittikataṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena cā”ti-ādīsu (ma. ni. 2.302) pana pubbe avicitraṃ idāni vicitraṃ katanti **cittikatanti** attho gahetabbo tattha citta-saddassa vicitravācakattā. Mahantaṃ vipulaṃ aparimitaṃ agghatīti **mahagghaṃ**. Natthi etassa tulā upamā, tulaṃ vā sadisanti **atulaṃ**. Kadācideva uppajjanato dukkhena (2.0237) laddhabbadassanattā **dullabhadassanaṃ**. Anomehi uḷāraguṇeheva sattehi paribhuñjitabbato **anomasattaparibhogaṃ**.

Idāni nesam cittikatādi-atthānaṃ savisesam cakkaratane labbhamānataṃ dassetvā itaresupi te atidisitum **“yathā ca cakkaratanaṃ”**-ti-ādi āraddhaṃ. Tattha **aññaṃ devaṭṭhānaṃ nāma na hoti** rañño anaññasādhāraṇissariyādisampatti-pāḷi-bhahetuto, aññesaṃ sattānaṃ yathicchitathapaṭilābhahetuto ca. **Aggho natthi** ativiya uḷārasamujjalaratanattā, acchariyabbhutadhammatāya ca. Yadaggena ca mahagghaṃ, tadaggena atulaṃ. Sattānaṃ pāpajigucchana vigatakāḷako puññapasutatāya maṇḍabhūto yādiso kālo buddhuppādāraho, tādise eva cakkavattinampi sambhavoti āha **“yasmā panā”**-ti-ādi. **Kadāci karahacī** pariyāyavacanaṃ, **“kadāci”**-ti vā yathāvuttakālaṃ sandhāya vuttaṃ, **“karahaci”**-ti **jambusiridīpa**-nkhātaṃ desaṃ. Tenāha-

“Kālaṃ dīpañca desañca, kulaṃ mātarameva ca;

ime pañca viloketvā, uppajjati mahāyaso”ti. (dha. pa. aṭṭha. 1.1.10);

Upamāvasena cetam vuttaṃ. Upamopameyyānañca na accantameva sadisatā, tasmā yathā buddhā kadāci karahaci uppajjanti, na tathā cakkavattino, cakkavattino pana anekadāpi buddhuppādakappe uppajjantīti attho gahetabbo. Evam santepi cakkavattivattapūraṇassa dukkarabhāvato dullabhuppādoyevāti iminā dullabhuppādātāsāmaññaṃ tesam dullabhadassanattā vuttāti veditabbaṃ. Kāmaṃ cakkaratanañubhāvena samijjhamāno guṇo cakkavattiparivārajanasādhā-

raṇo, tathāpi cakkavattī eva naṃ sāmibhāvena visavitāya paribhuñjatīti vatta-
bbataṃ arahati tadatthameva uppajjanatoti dassento “**tadetan**” ti-ādimāha. Yathā-
vuttānaṃ pañcannaṃ, channampi vā atthānaṃ sesaratanesupi labbhanato “**evaṃ
sesānipī**” ti vuttaṃ.

Imehi pana ratanehi rājā cakkavattī kimatthaṃ paccanubhoti, nanu vināpi tesu
kenaci raññā cakkavattinā bhavitabbanti codanāya tassa tehi hathārahamatthapa-
ccanubhavanadassanena kenacipi avinābhāvitaṃ vibhāvetuṃ “**imesu panā-**
” ti-ādi āradhāṃ. **Ajitaṃ** puratthimādidisāya khattiyamaṇḍalaṃ (2.0238) **jināti**
mahesakhatāsaṃvattaniyakammanissandabhāvato. **Yathāsukhaṃ anuvicarati**
hatthiratanāṃ, assaratanañca abhiruhitvā tesāṃ ānubhāvena antopātarāsaṃyeva
samuddapariyantāṃ pathaviṃ anupariyāyitvā rājadhāniyā eva paccāgamanato.
Pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati tattha tattha kattabbakiccasaṃvidahanato.
Avasesehi maṇiratana-itthiratanagahapatiratanehi upabhuñjanena pavattaṃ **upa-
bhogasukhaṃ anubhavati** yathārahaṃ tehi tathānubhavanasiddhito. So hi maṇira-
tanena yojanappamāṇe padese andhakāraṃ vidhametvā ālokadassanādinā
sukhamanubhavati, itthiratanena atikkantamānusakarūpadassanādivasena, gaha-
patiratanena icchiticchitamaṇikanakarajatādīdhanapaṭilābhavasena sukhamanu-
bhavati.

Idāni sattiyā, sattiphalena ca yathāvuttamatthaṃ vibhāvetuṃ “**paṭhamenā-**
” ti-ādi vuttaṃ. Tividhā hi **sattiyo** “sakkonti samatthenti rājāno etāyā” ti katvā.
Yathāhu-

“Pabhāvussāhamantānaṃ, vasā tisso hi sattiyo;
pabhāvo daṇḍajo tejo, patāpo tu ca kosajo.
Manto ca mantanaṃ so tu, catukkaṇṇo dvigocarō;
tigocarō tu chakkaṇṇo, rahassaṃ guyhamuccate”ti.

Tattha vīriyabalaṃ **ussāhasatti**. Paṭhamena cassa cakkaranena tadanuyogo paripuṇṇo hoti. Kasmāti ce? Tena ussāhasattiyā pavattetabbassa appaṭihatāṇācakkabhāvassa siddhito. Paññābalaṃ **mantasatti**. **Pacchimena** cassa pariṇāyakaratanena tadanuyogo. Kasmāti ce? Tassa sabbarājakkicesu kusalabhāvena mantasattiyā viya avirajjanapayogattā. Damanena, dhanena ca pabhuttaṃ **pabhūsatti**. **Hatthi-assagahapatiratanehi** cassa tadanuyogo paripuṇṇo hoti. Kasmāti ce? Hatthi-assaratanānaṃ mahānubhāvatāya, gahapatiratanato paṭiladdhakosasampattiyā ca pabhāvasattiyā viya pabhāvasamiddhisiddhito. Itthimaṇiratanehi tividdhasattiyogaphalaṃ paripuṇṇaṃ hotīti sambandho, yathāvuttāhi tividdhāhi sattīhi payujjanato yaṃ phalaṃ laddhabbaṃ. Taṃ sabbaṃ tehi (2.0239) paripuṇṇaṃ hotīti attho. Kasmāti ce? Teheva upabhogasukhassa sijjanato.

Duvidhasukhavasenapi yathāvuttamatthaṃ vibhāvetuṃ “**so itthimaṇiratanehī**”-ti-ādi kathitaṃ. **Bhogasukhanti** samīpe katvā paribhogavasena pavattasukhaṃ. **Sesehīti** tadavasesehi cakkādipañcaratanehi. Apaccatthikatāvasena pavattasukhaṃ **issariyasukhaṃ**. Idāni tesāṃ sampannahetivasenapi kenaci avinābhāvitameva vibhāvetuṃ “**visesato**”-ti-ādimāha. **Adosakusalamūlajanitakammānubhāvenāti** adosasañkhātena kusalamūlena sahaṇṇātipaccayavasena uppāditakammassa ānubhāvena **sampajjanti** sommataratanajātikattā. Kammaphalañhi yebhuyyena kammasarikkhakaṃ. **Majjhimāni** maṇi-itthigahapatiratanāni **alobhaku-salamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti** uḷāradhanassa, uḷāradhanapaṭilābhakāraṇassa ca pariccāgasampadāhetukattā. **Pacchimaṃ** pariṇāyakaratanāṃ **amohakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjati** mahāpaññeneva cakkavattirājakkicassa parinetabbattā, mahāpaññabhāvassa ca amohakusalamūlajanitakammānissandabhāvato. **Bojjaṅgasamyutteti** mahāvagge dutiye bojjaṅgasamyutte (saṃ. ni. 5.223). **Ratanasuttassā**ti tattha pañcamavagge saṅgītassa dutiyassa ratanasuttassa (saṃ. ni. 5.223). **Upadeso** nāma savisesaṃ sattannaṃ ratanānaṃ vicāraṇavasena pavatto nayo.

Saraṇato paṭipakkhavidhamanato **sūrā** sattivanto, nibbhayāvahāti attho. Tenāha “**abhīrukajātikā**”-ti. Asure vijinitvā ṭhitattā sakko devānamindo dhīro nāma, tassa senaṅgabhāvato devaputto “aṅgaṃ”-ti vuccati, dhīrassa aṅgaṃ, tassa rūpa-miva rūpaṃ yesaṃ te **dhīraṅgarūpā**, tena vuttaṃ “**devaputtasadisakāyā**”-ti. **Eketi sārasamāsanāmakā ācariyā**, tadakkhamanto āha “**ayaṃ panetthā**”-ti-ādi. **Sabhāvoti** sabhāvabhūto attho. **Uttamasūrāti** uttamayodhā. Sūrasaddo hi idha yodhattho. Evañhi purimanayato imassa visesatā hoti, “uttamattho sūrasaddo”-tipi vadanti, “**uttamā sūrā vuccanti**”-tipi hi pāṭho dissati. **Vīrānanti** vīriyavantānaṃ. **Aṅganti** kāraṇaṃ “aṅgiyati ñāyati phalametenā”-ti katvā. Yena vīriyena “dhīrā”-ti vuccanti, tadeva dhīraṅgaṃ nāmāti (2.0240) āha “**vīriyanti vuttaṃ hoti**”-ti. **Rūpanti** sarīraṃ. Tena vuttaṃ “**vīriyamayasarirā viyā**”-ti. Vīriyameva **vīriyamayaṃ** yathā “dānamaya-

n”ti, (dī. ni. 3.305; itivu. 60; netti. 34) tasmā vīriyasaṅkhātasarīrā viyāti attho. Vīriyaṃ pana na ekantarūpanti viya-saddaggahaṇaṃ kataṃ. Apica dhīraṅgena nibbattaṃ dhīraṅganti atthaṃ dassetuṃ “**vīriyamayasarīrā viyā**”ti vuttaṃ, evampi vīriyato rūpaṃ na ekantaṃ nibbattanti viya-saddena dasseti. Atha vā rūpaṃ sarīrabhūtaṃ dhīraṅgaṃ vīriyametesanti yojetabbaṃ, tathāpi vīriyaṃ nāma kiñci saviggahaṃ na hotīti dīpeti “**vīriyamayasarīrā viyā**”ti iminā, idhāpi mayasaddo saka-ttheyeva daṭṭhabbo, tasmā saviggahavīriyasadisāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti- saviggahaṃ ce vīriyaṃ nāma siyā, te cassa puttā taṃsadisāyeva bhaveyyunti aya-meva cattho ācariyena (dī. ni. 1.258) anumato. **Mahāpadānaṭṭhakathāyaṃ** pana evaṃ vuttaṃ “dhīraṅgaṃ rūpametesanti **dhīraṅgarūpā**, vīriyajātikā vīriyasabhāvā vīriyamayā akilāsuno ahesuṃ, divasampi yujjhantā na kilamantīti vuttaṃ hotī”ti, (dī. ni. aṭṭha. 2.34) tadetaṃ rūpasaddassa sabhāvatthataṃ sandhāya vuttanti daṭṭhabbaṃ. Idha ceva aññattha katthaci “**dhīraṅgarūpā**”ti pāṭho dissati. Vīriyatthopi hi dhitisaddo hoti “saccaṃ dhammo dhiti cāgo, diṭṭhaṃ so ativattati”ti-ādīsu (jā. 1.1.57) dhitisaddo viya. Katthaci pana “**vīraṅgan**”ti pāṭhova diṭṭho. Yathā rucati, tathā gahetabbaṃ.

Nanu ca rañño cakkavattissa paṭisenā nāma natthi, ya’massa puttā pama-ddeyyuṃ, atha kasmā “parasenaṃ pamaddanā”ti vuttanti codanaṃ sodhento “**sace**”-ti-ādīmāha, parasenā hotu vā, mā vā, “sace pana bhaveyyā”ti parikappanāmat-tena tesam evamānubhāvataṃ dassetuṃ tathā vuttanti adhippāyo, “parasenaṃ pamaddanā”ti vuttepi parasenaṃ pamaddituṃ samatthāti attho gahetabbo pakaraṇa-topi atthantarassa viññāyamānattā, yathā “sikkhamānena bhikkhave bhikkhunā aññātabbaṃ paripucchitabbaṃ paripañhitabban”ti (pāci. 434) etassa padabhājanīye (pāci. 436) “sikkhitukāmenā”ti atthaggahaṇanti imamatthaṃ dassetuṃ “**taṃ parimaddituṃ samatthā**”ti vuttaṃ. Na hi te parasenaṃ pamaddantā tiṭṭhanti, atha kho pamaddanasamatthā eva honti (2.0241). Evamaññatrapī yathārahaṃ. Para-senaṃ pamaddanāya samatthentīti **parasenaṃ pamaddanā**ti atthaṃ dassetiipi vadanti.

Pubbe katūpacitassa etarahi vipaccamānakassa puññadhammassa cirataraṃ vipaccituṃ paccayabhūtaṃ cakkavattivattasamudāgataṃ payogasampattisa-ṅkhātaṃ dhammaṃ dassetuṃ “dhammenā”ti padassa “**pāṇo na hantabboti-ādinā pañcasīladhammenā**”ti atthamāha. Ayañhi attho “ye kho panānanda puratthimāya disāya paṭirājāno, te rājānaṃ mahāsudassanaṃ upasaṅkamtivā evamāhaṃsu ‘ehi kho mahārāja, svāgataṃ te mahārāja, sakaṃ te mahārāja, anusāsa mahārājā’-ti. Rājā mahāsudassano evamāha ‘pāṇo na hantabbo, adinnaṃ na ādātabbaṃ, kāmesu micchā na caritabbā, musā na bhaṇitabbā, majjaṃ na pātabbaṃ, yathābhuttañca bhuñjathā’ti. Ye kho panānanda puratthimāya disāya paṭirājāno, te rañño mahāsudassanassa anuyantā ahesuṃ”ti-ādinā (dī. ni. 2.244) āgataṃ rañño ovādadhammaṃ sandhāya vutto. Evañhi “**adaṇḍena asatthenā**”ti idampi visesana-vacanaṃ susamatthitaṃ hoti. Aññāsupi **suttanipātaṭṭhakathādīsu** (su. ni. aṭṭha. 226; khu. pā. aṭṭha. 6.3; dī. ni. aṭṭha. 2.33; saṃ. ni. aṭṭha. 3.223) ayamevattho vutto.

Mahāpadānaṭṭhakathāyaṃ pana “**adaṇḍenā**ti ye katāparādhe satte satampi

sahassampi gaṇhanti, te dhanadaṇḍena rajjaṃ kārenti nāma, ye chejjabhejjaṃ anusāsanti, te satthadaṇḍena. Ayaṃ pana duvidhampi daṇḍaṃ pahāya adaṇḍena ajjhāvasati. **Asatthenā**ti ye ekatodhārādīnā satthena paraṃ vihesanti, te satthena rajjaṃ kārenti nāma. Ayaṃ pana satthena khuddakamakkhikāyapi pivanamattaṃ lohitaṃ kassaci anuppādetvā dhammeneva, ‘ehi kho mahārājā’ti evaṃ paṭirājūhi sampaṭicchitāgamano vuttappakāraṃ pathaviṃ abhivijinitvā ajjhāvasati abhibhavivā sāmī hutvā vasatīti attho”ti (dī. ni. aṭṭha. 2.34) vuttaṃ, tadetaṃ “dhammenā”ti padassa “pubbe katūpacitena etarahi vipaccamānakena yena kenaci puññadhammenā”ti atthaṃ sandhāya vuttaṃ. Teneva hi “dhammena paṭirājūhi sampaṭicchitāgamano vuttappakāraṃ pathaviṃ (2.0242) abhivijinitvā ajjhāvasati”ti. Ācariyenapi (dī. ni. ṭī. 1.258) vuttaṃ **dhammenā**ti katūpacitena attano puññadhammena. Tena hi sañcoditā pathaviyaṃ sabbarājāno paccuggantvā “svāgataṃ te mahārājā”ti-ādīni vatvā attano rajjaṃ rañño cakkavattissa niyyātentī. Tena vuttaṃ “so imaṃ pathaviṃ sāgarapariyantaṃ adaṇḍena asatthena dhammena abhivijīya ajjhāvasatī”ti, tenapi yathāvuttamevatthaṃ dasseti, tasmā ubhayathāpi ettha attho yutto evāti daṭṭhabbaṃ. Cakkavattivattapūraṇādipayogasampattimantarena hi pubbe katūpacitakammeneva evamajjhāvasanaṃ na sambhavati, tathā pubbe katūpacitakammamantarena cakkavattivattapūraṇādipayogasampattiyā evāti.

Evaṃ ekaṃ nipphattiṃ kathetvā dutiyaṃ nipphattiṃ kathetuṃ yadetaṃ “sace kho panā”ti-ādivacanaṃ vuttaṃ, tatha anuttānamatthaṃ dassento **“arahaṃ ...pe... vivaṭṭacchadoti etthā”**ti-ādīmāha. Yasmā rāgādayo satta pāpadhammā loke uppajjanti, uppajjamānā ca te sattasantānaṃ chādetvā pariyanandhitvā kusalappavattiṃ nivārentī, tasmā te idha chadasaddena vuttāti dasseti **“rāgadosā”**ti-ādīnā. **Duccaritanti** micchādiṭṭhito aññena manoduccaritena saha tīṇi duccaritāni, micchādiṭṭhi pana visesena sattānaṃ chadanato, paramasāvajjattā ca visuṃ gahitā. Vuttañca “sabbe te imeheva dvāsaṭṭhiyā vatthūhi antojālīkatā, ettha sitāva ummujjamānā ummujjanti”ti-ādi (dī. ni. 1.146). Tathā muyhanaṭṭhena **moho**, aviditakaraṇaṭṭhena **avijjā**ti pavatti-ākārabhedena aññāṇameva dvidhā vuttaṃ. Tathā hissa dvidhāpi chadanattho kathito “andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ moho sahate naran”ti, (mahāni. 5, 156, 195) “avijjāya nivuto loko, vevicchā pamādā nappakāsati”ti (su. ni. 1039; cūḷani. pārāyanavagga.2) ca. Evaṃ rāgadosādīnampi chadanattho vattabbo. **Mahāpadānaṭṭhakathāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 2.33) pana rāgadosamohamānadiṭṭhikilesataṇhāvasena satta pāpadhammā gahitā. Tatra rañjanaṭṭhena **rāgo**, taṇhāyanaṭṭhena **taṇhā**ti pavatti-ākārabhedena lobho eva dvidhā vutto. Tathā hissa dvidhāpi chadanattho ekantikova. Yathāha “andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ rāgo sahate naran”ti, “kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachāditā”ti (2.0243) (udā. 94) ca, kilesaggahaṇena ca vuttāvasiṭṭhā vicikicchādayo vuttā.

Sattahi paṭicchanneti hetugabbhavaacanaṃ, sattahi pāpadhammehi paṭicchannattā kilesavasena andhakāre loketi attho. **Taṃ chadananti** sattapāpadhammasaṅkhātaṃ chadanaṃ. **Vivaṭṭetvā**ti vivaṭṭaṃ katvā vigametvā. Tadeva pariyāyanta-rena vuttaṃ **“samantato sañjātāloko hutvā”**ti. Kilesachadanavigamo eva hi āloko, etena vivaṭṭayitabbo vigametabboti **vivaṭṭo**, chādeti paṭicchādetīti **chado**, vivaṭṭo

chado anenāti **vivaṭṭacchadā**, **vivaṭṭacchado** vāti atthaṃ dasseti. Ayañhi vivaṭṭacchadasaddo daḷhadhammapaccakkhadhammasaddādayo viya pulliṅgavasena ākāraṇo, okāraṇo ca hoti. Tathā hi **mahāpadānaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ “rāgadosa-mohamānadiṭṭhikilesatanhāsāṅkhātāṃ chadanaṃ āvaraṇaṃ vivaṭṭaṃ viddhaṃ-sitaṃ vivaṭṭakaṃ etenāti vivaṭṭacchado, ‘vivaṭṭacchadā’tipi pāṭho, ayamevattho”ti, (dī. ni. aṭṭha. 2.33) tassā līnatthappakāsaniyampi vuttaṃ “vivaṭṭacchadāti okā-rassa ākāraṇaṃ katvā niddeso”ti. Saddavidū pana “ādhanvāditoti lakkhaṇena samā-santagatehi dhanusaddādīhi kvaci āpaccayo”ti vatvā “kaṇḍivadhanvā, paccakkha-dhammā, vivaṭṭacchadā”ti payogamudāharanti.

Kasmā padattayametāṃ vuttanti anuyogaṃ hetālaṅkāranayena pariharanto “**tatthā**”ti-ādimāha, **tatthāti** ca tīsu padesūti attho. Pūjāvīsesaṃ paṭiggaṇhituṃ ara-hatīti **arahanti** atthena **pūjārahatā** vuttā. **Yasmā sammāsambuddho**, tasmā pūjāra-hatāti **tassā** pūjārahatāya **hetu** vutto. Savāsanasabbakilesappahānapubbakattā buddhabhāvassa **buddhattahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttā**. Kammādivasena tividhaṃ vaṭṭaṅca rāgādivasena sattavidho chado ca **vaṭṭacchadā**, vaṭṭacchadehi vigato, vigatā vā vaṭṭacchadā yassāti **vivaṭṭacchado**, **vivaṭṭacchadā** vā, dvandapu-bbago pana vi-saddo ubhayattha yojetabboti imamatthaṃ dassetuṃ “**vivaṭṭo ca vicchado cā**”ti vuttaṃ. Evampi vadanti “vivaṭṭo ca so vicchado cāti **vivaṭṭacchado**, uttarapade (2.0244) pubbapadalopoti atthaṃ dasseti”ti. “**Arahaṃ vaṭṭābhāvenā**”ti idaṃ kilesehi ārakattā, kilesārīnaṃ saṃsāraccakkassārānaṅca hatattā, pāpaka-raṇe ca rahābhāvāti atthaṃ sandhāya vuttaṃ. Idañhi phalena hetānumānada-ssanaṃ- yathā taṃ dhūmena aggissa, udakoghena upari vuṭṭhiyā, etena ca atthena arahabhāvo hetu, vaṭṭābhāvo phalanti ayaṃ ācariyamati. “Paccayādīnaṃ, pūjāvīsesassa ca arahattā”ti pana hetunā phalānumānadassanaṃ siyā yathā taṃ agginā dhūmassa, upari vuṭṭhiyā udakoghassa. “**Sammāsambuddho chadanā-bhāvenā**”ti idaṃ pana hetunā phalānumānadassanaṃ savāsanasabbakilesaccha-danābhāvapubbakattā

sammāsambuddhabhāvassa. Arahattamaggena hi vicchadatā, sabbaññutaññā-
ṇena sammāsambuddhabhāvo. “**Vivaṭṭo ca vicchado cā**”ti idaṃ hetudvayaṃ.
Kāmañca ācariyamatiyā phalena hetu-anumānadassane vivaṭṭatā phalameva
hoti, hetu-anumānadassanassa, pana tathāñāṇassa ca hetubhāvato hetuyeva
nāmāti veditabbaṃ.

Evam padattayavacane hetālaṅkāranayena payojanaṃ dassetvā idāni catuve-
sārajjavasenapi dassento “**dutiyenā**”ti-ādimāha. Tattha **dutiyena vesārajjenāti**
“cattārimāni bhikkhave tathāgatassa vesārajjāni, yehi vesārajjehi samannāgato
tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sihanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ
pavatteti”ti-ādinā (a. ni. 4.8; ma. ni. 1.150) bhagavatā vuttakkamena dutiyabhū-
tena “khīṇāsavassa te paṭijānato ‘ime āsavā aparikkhīṇā’ti, tatra vata maṃ
samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṃ saha
dhammena paṭicodessatīti nimittametaṃ bhikkhave na samanupassāmi, eta-
mahaṃ bhikkhave nimittaṃ asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesā-
rajjappatto viharāmī”ti paridīpitena vesārajjena. **Purimasiddhīti** purimassa “arahan”-
ti padassa atthasiddhi arahattasiddhi, dutiyavesārajjassa tadatthabhāvato tena
vesārajjena tadatthasiddhīti vuttaṃ hoti. “Khīṇāsavassa te paṭijānato ‘ime āsavā
aparikkhīṇā’ ti”ādinā vuttameva hi dutiyavesārajjaṃ “kilesehi ārakattā”ti-ādinā
vutto “arahan”ti padassa atthoti. Tato ca viññāyati “yathā dutiyena (2.0245) vesā-
rajjena purimasiddhi, evaṃ purimenapi atthena dutiyavesārajjasiddhī”ti. Evañca
katvā iminā nayena catuvesārajjavasena padattayavacane payojanadassanaṃ
upapannaṃ hoti. Itarathā hi kiñcipayojanābhāvato idaṃyeva vacanaṃ idha ava-
ttabbaṃ siyāti. Esa nayo sesesupi.

Paṭhamenāti vuttanayena paṭhamabhūtena “sammāsambuddhassa te paṭijā-
nato ‘ime dhammā anabhisambuddhā’ti, tatra ...pe... viharāmī”ti paridīpitena vesā-
rajjena. **Dutiyasiddhīti** dutiyassa “sammāsambuddho”ti padassa atthasiddhi
buddhattasiddhi tassa tadatthabhāvato. **Tatiyacatutthehīti** vuttanayeneva tatiyaca-
tutthabhūtehi “ye kho pana te antarāyikā dhammā vuttā, te paṭisevato nālaṃ anta-
rāyāyāti, tatra ...pe... viharāmī”ti ca “yassa kho pana te atthāya dhammo desito,
so na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti, tatra ...pe... viharāmī”ti (a. ni.
4.8; ma. ni. 1.150) ca paridīpitehi vesārajjehi. **Tatiyasiddhīti** tatiyassa “vivaṭṭaccha-
dā”ti padassa atthasiddhi vivaṭṭacchadatthasiddhi tehi tassa pākaṭabhāvatoti attho.
“Yāthāvato antarāyikaniyyānikadhammāpadesena hi satthu vivaṭṭacchadabhāvo
loke pākaṭo ahoṣī”ti (dī. ni. ṭī. 1.258) ācariyena vuttaṃ, vivaṭṭacchadabhāveneva
antarāyikaniyyānikadhammadesanāsiddhito “tatiyena tatiyacatutthasiddhī”tipi
vattuṃ yujjati.

Evam padattayavacane catuvesārajjavasena payojanaṃ dassetvā idāni cakkhu-
ttayavasenapi dassento “**purimañcā**”ti-ādimāha. Tattha **ca**-saddo upanyāsatho.
Purimaṃ “arahan”ti padaṃ bhagavato heṭṭhimamaggaphalattayaññasaṅkhātaṃ
dhammacakkhuṃ sādheti kilesārīnaṃ, saṃsāracakkassa arānañca hatabhāvadi-
panato. **Dutiyam** “sammāsambuddho”ti padaṃ āsayānusaya-indriyaparopariyatta-
ññasaṅkhātaṃ **buddhacakkhuṃ sādheti** sammāsambuddhasseva taṃsambha-

vato. Tadetañhi ñāṇadvayaṃ sāvakaṃpaccekabuddhānaṃ na sambhavati. **Tatiyaṃ** “vivaṭṭacchadā”ti padaṃ sabbaññutaññāṇasaṅkhātāṃ **samantacakkhuṃ sādheti** savāsanasabbakilesappahānadīpanato. “Sammāsambuddho”ti hi vatvā “vivaṭṭacchadā”ti vacanaṃ sammāsambuddhabhāvāya savāsanasabbakilesappahānaṃ vibhāvetīti. “Ahaṃ kho pana tāta ambaṭṭha mantānaṃ dātā”ti idaṃ appadhānaṃ, “tvam mantānaṃ paṭiggahetā”ti idameva padhānaṃ samuttejanāvacaṇanti sandhāya (2.0246) “**tvam mantānaṃ paṭiggahetāti iminā’ssa mantesu sūrabhāvaṃ janetī**”ti vuttaṃ, lakkhaṇavibhāvane visadaññatāsaṅkhātāṃ sūrabhāvaṃ janetīti attho.

259. Evaṃ bhoti ettha evaṃ-saddo vacanasampañcchane nipāto, vacanasampañcchanañcetta tathā mayaṃ taṃ bhavantaṃ gotamaṃ vedissāma, tvam mantānaṃ paṭiggahetāti ca evaṃ pavattassa pokkharasātino vacanassa sampañciggaho. “Tassattho”ti-ādināpi hi tadevatthaṃ dasseti. Tathā ca vuttaṃ “brāhmaṇassa pokkharasātissa paṭissutvā”ti, taṃ panesa ācariyassa samuttejanāya lakkhaṇesu vigatasammohabhāvena buddhamante sampassamānattā vadatīti dassento “sopī”ti-ādimāha. Tattha “tāyāti tāya yathāvuttāya samuttejanāyā”ti (dī. ni. ṭī. 1.259) ācariyena vuttaṃ, adhunā pana potthakesu “tāya ācariyakathāyā”ti pāṭho dissati. Atthato cesa aviruddhoyeva. Mantesu satisamuppādikā hi kathā samuttejanāti.

Ayānabhūminti yānassa abhūmiṃ, yānena yātumasakkuṇeyyaṭṭhānabhūtaṃ, dvārakoṭṭhakasamīpaṃ gantvāti attho.

Avisesena vuttassapi vacanassa attho aṭṭhakathāpamāṇato visesena gahetabboti āha “**ṭhitamajjhānikasamaye**”ti. Sabbesamāciṇṇavasena paṭhamanayaṃ vatvā padhānikānameva āveṇikāciṇṇavasena dutiyanayo vutto. **Divāpadhānikāti** divāpadhānānuyuñjanakā, divasabhāge samaṇadhammakaraṇatthaṃ te evaṃ caṅkamantīti vuttaṃ hoti. Tenāha “**tādisānañhi**”ti-ādi. “Pariveṇato pariveṇamāga-cchanto papañco hoti, pucchitvāva pavisissāmi”ti ambaṭṭhassa tadupasaṅkamanā-dhippāyaṃ vibhāvento “**so kirā**”ti-ādimāha.

260. Abhiññātakule jāto abhiññātakolañño. Kāmañca vakkhamānanayena pubbe ambaṭṭhakulamapaññātaṃ, tadā pana paññātanti āha “tadā kirā”ti-ādi. Rūpajātimantakulāpadesehīti “ayamīdiso”ti apadisanahetubhūtehi catūhi rūpajātimantakulehi. Yena te (2.0247) bhikkhū cintayimṃsu, tadadhippāyaṃ āvi kātum “yo hī”ti-ādi vuttaṃ. Avisesato vuttampi visesato viññāyamānatthaṃ sandhāya bhāsītavacaṇanti dasseti “gandhakuṭim sandhāyā”ti iminā. Evamīdisesu.

Aturitoti avegāyanto, “**aturanto**”tipi pāṭho, soyevattho. Kathaṃ pavisanto ataramāno pavisati nāmāti āha “**saṇikan**”ti-ādi. Tattha **padappamāṇaṭṭhāneti** dvinnaṃ padānaṃ antare muṭṭhiratanapamāṇaṭṭhāne. **Sinduvāro** nāma eko pupphūpagarukkho, yassa setaṃ pupphaṃ hoti, yo “nigguṇḍī”tipi vuccati. **Pamukhanti** gandhakuṭigabbhapamukhaṃ. “Kuñcīkacchiddasamīpe”ti vuttavacaṇaṃ samatthetuṃ “**dvāraṃ kirā**”ti-ādi vuttaṃ.

261. “Dānaṃ dadamānehī”ti iminā pāramitānubhāvena sayameva dvāravivaraṇaṃ dasseti.

Bhagavatā saddhiṃ sammodiṃsū Ti ettha samatthena **saṃ**-saddena viññāya-mānaṃ bhagavato tehi saddhiṃ paṭhamaṃ pavattamodatāsaṅkhātaṃ neyyatthaṃ dassento “**yathā**” ti-ādimāha. Bhagavāpi hi “kacci bho māṇavā khamaniyaṃ, kacci yāpaniyaṃ” ti-ādīni pucchanto tehi māṇavehi saddhiṃ pubbabhāsītāya paṭhamaññeva pavattamodo ahosi. **Samappavattamodā** ti bhagavato tadanukaraṇena samaṃ pavattasaṃsandanā. Tadatthaṃ saha upamāya dassetuṃ “**sītodakaṃ viyā**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha paramanibbutakilesadarathatāya bhagavato sītodakasadisatā, anibbutakilesadarathatāya ca māṇavānaṃ uṇhodakasadisatā daṭṭhabbā. **Sammoditanti** saṃsanditaṃ. **Muda** saddo hettha saṃsandaneyeva, na pāmojje, evañhi yathāvutta-upamāvacaṇaṃ samatthitaṃ hoti. Tathā hi vuttaṃ “**ekībhān**” ti, sammodanakiriyāya samānataṃ ekarūpatanti attho.

Khamaniyanti “catucakkaṃ navadvāraṃ sarīrayantaṃ dukkhabahulatāya sabhāvato dussahaṃ kacci khamituṃ sakkuṇeyyaṃ” ti pucchanti, **yāpaniyanti** āhārādipaccayapaṭibaddhavuttikaṃ cirappabandhasaṅkhātāya yāpanāya kacci yāpetuṃ sakkuṇeyyaṃ, sīsarogādi-ābādihābhāvena **kacci appābādhaṃ**, dukkhajīvikābhāvena **kacci appātaṅkaṃ**, taṃtaṃkiccakaraṇe uṭṭhānasukhatāya **kacci lahuṭṭhānaṃ**, tadanurūpabalayogato **kacci balaṃ**, sukhavihāraphalasabbhāvena **kacci-phāsuvihāro** atthīti sabbattha kacci-saddaṃ yojetvā attho veditabbo. Balappattā (2.0) pīti **pītiyeva**. Taruṇā pīti **pāmojjaṃ**. Sammodanaṃ janeti karotīti sammodanikaṃ, tadeva **sammodaniyaṃ** ka-kārassa ya-kāraṃ katvā. Sammodetabbato sammodaniyanti imamattaṃ dasseti “**sammodituṃ yuttabhāvato**” ti iminā. Evaṃ ācariyehi vuttaṃ. Sammodituṃ arahatīti sammodanikaṃ, tadeva **sammodaniyaṃ** yathāvuttanayenāti imamattampi dassetīti daṭṭhabbaṃ. “**Sāretun**” ti etassa “**nirantaraṃ pavattetun**” ti atthavacaṇaṃ. **Saritabbabhāvato** ti anussaritabbabhāvato. “Sāretuṃ arahatī” ti atthe yathāpadaṃ dīghena “sāraṇiyaṃ” ti vuttaṃ. “Saritabban” ti atthe pana “saraṇiyaṃ” ti vattabbe dīghaṃ katvā “**sāraṇiyaṃ**” ti vuttanti veditabbaṃ. Evaṃ saddato atthaṃ dassetvā idāni atthamattato dassetuṃ “**suyyamānasukhato**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **suyyamānasukhatoti** āpāthamadhurattamāha, **anussariyamānasukhatoti** vimaddaramaṇiyattaṃ. **Byañjanaparisuddhatāyā** ti sabhāvaniruttibhāvena tassā kathāya vacanacāturiyaṃ, **atthaparisuddhatāyā** ti atthassa nirupakkilesattaṃ. **Anekehi pariyāyehī** ti anekehi kāraṇehi.

Apasādessāmī ti maṅkuṃ karissāmi. Ubhosu khandhesu sātakaṃ āsajjetvā kaṅṭhe olambanaṃ sandhāya “**kaṅṭhe olambivā**” ti vuttaṃ. **Dussakaṅṇaṃ gahe-tvā** ti nivatthasātakassa koṭiṃ ekena hatthena gahe-tvā. Caṅkakitumāruhanaṃ sandhāya “**caṅkamaṃ abhiruhivā**” ti āha. **Dhātusamatā** ti rasādīdhātūnaṃ samāvattatā, arogatāti attho. **Pāsādikatthanti** pasādajananatthaṃ “gatagataṭṭhāne” ti iminā sambandho. “**Pāsādikattā**” tipi pāṭho, tassattho- aṅgapaccaṅgānaṃ pasādāvahattāti, “uppannabahumānā” ti iminā sambandho. **Uppaṇḍanakathanti** avahasitabbatāyuttakathaṃ. “**Anācārabhāvasāraṇiyaṃ**” ti tassa visesanaṃ, anācārabhāvena sāraṇiyaṃ “anācāro vatāyan” ti saritabbakanti attho.

262. Kātuṃ dukkaramasakkuṇeyyaṃ kiccamaayaṃ ārabhīti dassetuṃ “**bhavaggaṃ gahetukāmo viyā**” ti-ādi vuttaṃ. Asakkuṇeyyañhetuṃ sadevakenapi

lokena, yadidaṃ bhagavato apasādanaṃ. Tenāha “aṭṭhāne vāyamati” ti. **Handa tena saddhiṃ mantemī**ti evaṃ aṭṭhāne vāyamantopi ayaṃ bālo “mayi kiñci akathente mayā saddhiṃ uttari kathetumpi (2.0249) na visahati” ti mānameva paggaṅhissati, kathente pana kathāpasaṅgenassa jātigotte vibhāvite mānaniggaho bhavissati, “handa tena saddhiṃ mantemī” ti bhagavā ambaṭṭhaṃ māṇavaṃ etadavocāti attho. Ācārasamācārasikkhāpanena **ācariyā**, tesam pana ācariyānaṃ pakatṭhā ācariyāti **pācariyā** yathā “papitāmaho” ti imamattaṃ dassetuṃ “**ācariyehi ca tesam ācariyehi cā**” ti vuttaṃ.

Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā

263. Kiñcāpi “sayāno vā” ti-ādivacanaṃ na vattabbaṃ, mānavasena pana yugaggāhaṃ karonto vadatīti dassento “**kāmaṃ tīsū**” ti-ādīmāha. Tattha **tīsū iriyāpathe-sū**ti ṭhānagamananisajjāsu. Tesveva hi ācariyena saddhiṃ sallapitumarahati, na tu sayane garukaraṇiyānaṃ sayānānampi sammukhā garukārehi sayanassa akatṭabbabhāvato. **Kathāsallāpanti** kathāvasena yugaggāhakaraṇatthaṃ sallapanaṃ. Sayānena hi ācariyena saddhiṃ sayānassa kathā nāma ācāro na hoti, tathāpetam itarehi sadisaṃ katvā kathanaṃ idha kathāsallāpo.

Yaṃ panetaṃ “sayāno vā hi bho gotama brāhmaṇo sayānena brāhmaṇena saddhiṃ sallapitumarahati” ti vuttassa sallāpassa anācārabhāvavibhāvanaṃ satthārā ambaṭṭhena saddhiṃ kathentena kataṃ, taṃ pāḷivasena saṅgītimanāruḷhampi agarahitāya ācariyaparamparāya yāvajjatanā samābhatanti “ye ca kho te bho gotamā” ti-ādikāya uparipāḷiyā sambandhabhāvena dassento “**tato kirā**” ti-ādīmāha. **Gorūpanti** go nūna rūpakavasena vuttattā, rūpasaddassa ca tabbhāvavuttito. Yadi ahīento bhavye, “muṇḍā samaṇā” ti vadeyya, hīento pana garahatthena ka-saddena padaṃ vaḍḍhetvā

“muṇḍakā samaṇakā”ti vadatīti dassetuṃ “**muṇḍe muṇḍā**”ti-ādi vuttaṃ. **Ibbhāti gahapatikā**ti atthamattavacanāṃ, saddato pana ibhassa payogo **ibho** uttarapada-lopena, taṃ ibhaṃ arahantīti **ibbhā** dvittaṃ katvā. Kiṃ vuttaṃ hoti- yathā sobhanaṃ gamanato ibhasaṅkhāto hatthivāhanabhūto parassa vasena pavattati, na attano, evametepi brāhmaṇānaṃ sussūsakā suddā parassa vasena (2.0250) pavattanti, na attano, tasmā ibhasadisapayogatāya **ibbhāti**. Te pana kuṭumbika-tāya gharavāsino gharasāmikā hontīti atthamattaṃ dasseti “**gahapatikā**”ti iminā.

Kaṇhāti kaṇhajātikā. Dvijā eva hi suddhajātikā, na itareti tassādhippāyo. Tenāha “**kālakā**”ti. Pitāmahabhāvena ñātibandhavattā **bandhu**. Tenāha “**pitāma-hoti voharanti**”ti. **Apaccāti** puttā. **Mukhato nikkhantā**ti brāhmaṇānaṃ pubbapurisā brahmuno mukhato nikkhantā, ayaṃ tesāṃ paṭhamuppattīti adhippāyo. Sesapadesupī eseva nayo. Ayaṃ panettha viseso- “ibbhā kaṇhā”ti vatvā “bandhupādāpaccā”ti vadanto kulavasena samaṇā vessakulapariyāpannā, paṭhamuppattivasena pana brahmuno piṭṭhipādato nikkhantā, na pakativessā viya nābhitoti dassetīti, idaṃ panassa “mukhato nikkhantā”ti-ādivacanatopi ativiya asamavekkhitapubbavacanāṃ catuvaṇṇapariyāpannasseva samaṇabhāvasambhavato. **Aniyametvāti** avisesetvā, anuddesikabhāvenāti attho.

Mānameva nissāya kathesīti mānamevāpassayaṃ katvā attānaṃ ukkaṃsento, pare ca vambhento “muṇḍakā samaṇakā”ti-ādivacanaṃ kathesi. **Jānāpessāmīti** attano gottapamāṇaṃ yāthāvato vibhāvanena viññāpessāmi. **Atthoti** hitaṃ, icchita-vatthu vā, taṃ pana kattabbakiccamevāti vuttaṃ “**āgantvā kattabbakiccasāṅkhāto attho**”ti, so **etassa atthīti atthikaṃ** yathā “daṇḍiko”ti. Dutiyassapi puggalavācaka-kassa tadassatthipaccayassa vijjāmānattā paṭhamena tadārammaṇikacittameva viññāyatīti āha “**tassa māṇavassa cittaṃ**”ti. **Atthikamassa atthīti atthikavā** yathā “guṇavā”ti.

“Yāyeva kho panatthāyā”ti liṅgavipallāsavasena vuttanti dasseti “**yeneva kho panatthenā**”ti iminā. Tenevāha “**tameva atthanti idaṃ purisaliṅgavaseneva vuttaṃ**”ti. Tattha hi sābhāvikaliṅgatādassanena idha asābhāvikaliṅgatāsiddhīti. Ayaṃ panettha **aṭṭhakathāto** aparo nayo- **yāya atthāyāti** pulliṅgavaseneva tadatthe sampadānavacanāṃ, yassa kattabbakiccasāṅkhātassa atthassa atthāyāti atthoti. **Assāti** ambaṭṭhassa (2.0251) dassetvāti sambandho. **Aññesaṃ santikaṃ āgatānanti** garuṭṭhāniyānaṃ santikamupagatānaṃ sādthurūpānaṃ. **Vattanti** tesāṃ samāciṇṇaṃ. Pakaraṇatoyeva “ācariyakule”ti attho viññāyati, “avusitavā”ti ca asikkhitabhāvoyeva vohāravasena vutto yathā taṃ cīvaradānaṃ ticīvarena acchādesīti. Tenāha “**ācariyakule avusitavā asikkhito**”ti. Asikkhitattā eva **appassuto**, “Vusitamānī”ti ca padāpekkhāya apariyositavacanattā samānoti pāṭhasesoti dasseti “**appassutova samāno**”ti iminā. Bāhusaccañhi nāma yāvadeva upasamatthaṃ icchitabbaṃ, tadabhāvato panāyaṃ ambaṭṭho avusitavā asikkhito appassutoti viññāyatīti evampi atthāpattito kāraṇaṃ vibhāvento āha “**kimaññatra avusitattā**”ti. Imampi sambandhaṃ dīpeti “**etassa hī**”ti-ādinā. Yathārutato pana pharusavacanasamudācārena anupasamakāraṇadassanametāṃ. Tatrāyaṃ yojanā- “kimaññatra avusitattā”ti idaṃ kāraṇaṃ etassa ambaṭṭhassa pharusavacanasamu-

dācāre kāraṇanti. “**Pharusavacanasamudācārenā**” tipi pāṭho, tathā samudācāra-vasena vuttaṃ kāraṇanti attho. Evampi yojenti- avusitattā avusitabhāvaṃ aññatra ṭhapetvā etassa evaṃ pharusavacanasamudācāre kāraṇaṃ kimaññaṃ atthīti. Purimayojanāvettha yuttatarā yathāpāṭhaṃ yojetabbato. “Aññatrā”ti nipātayogato **avusitattā**ti upayogatthe nissakkavacanaṃ. Tadeva kāraṇaṃ samattheti “**ācariya-kule**”ti-ādinā.

264. Kodhasaṅkhātassa parassa vasānugatacittatāya **asakamano. Mānanimma-danatthanti** mānassa nimmadanatthaṃ abhimaddanatthaṃ, amadanatthaṃ vā, mānamadavirahatthanti attho. **Dosaṃ uggiletvāti** sinehapānena kilinnaṃ vātapitta-semhadosaṃ ubbamaṇaṃ katvā. **Gottena gottanti** ambaṭṭheneva bhagavatā puṭṭhena vuttana sāvajjena purātanagottena adhunā anavajjasaññaṃ gottaṃ. **Kulāpadesena kulāpadesanti** etthāpi eseva nayo. **Uṭṭhāpetvāti** sāvajjato uṭṭhāhanaṃ katvā, uddharitvāti vuttaṃ hoti. Gottañcettha ādipurisavasena, kulāpadeso pana tadanvaye uppannābhiññātapurisavasena gahetabbo yathā “ādicco māghavo”ti. Sākiyānañhi **ādiccagottaṃ** aditiyā nāma devadhītāya puttabhūtaṃ ādipurisaṃ (2.0252) pati hoti, taṃ “gotamagottaṃ” tipi vadanti. Yathāha **pabbajjāsutte**—
“Ādiccā nāma gottena, sākiyā nāma jātiyā;

tamhā kulā pabbajitomhi, na kāme abhipatthayan”ti. (su. ni. 425);

Māghavakulaṃ pana tadanvaye abhiññātaṃ macalagāmikapurisaṃ pati hotīti. Gottamūlassa gārayhatāya amānavatthubhāvapavedanato “**mānaddhajaṃ mūle chetvā nipātesāmi**”ti vuttaṃ. **Ghaṭṭentoti** jātigottavasena omasanto. **Hīlentoti** hīlanaṃ garaḥaṃ karonto. “Caṇḍā bho gotama sakyajāti”ti-ādinā sākiyesu caṇḍa-bhāvādidosaṃ pāpitesu samaṇopi gotamo **pāpito bhavissatīti** adhippāyo.

Yasmiṃ mānussayakodhussayā aññamaññūpatthaddhā, so “caṇḍo”ti vuccatīti dasseti “**mānanissitakodhayuttā**”ti iminā, pakatūpanissayārammaṇavasena cettha nissitabhāvo, na saha-jātādivasena. **Kharāti** cittena, vācāya ca kakkhaḷā. **Lahukāti** taruṇā avuddhakammā. Tenāha “**appakenevā**”ti-ādi. **Alābukaṭāhanti** lābuphalassa abhejjakapālaṃ. Aṭṭhakathāmuttakanayaṃ dassetuṃ “**bhassāti** sāhasikāti keci vadanti, sārāmbhakāti apare”ti (dī. ni. ṭī. 1.264) ācariyena vuttaṃ. **Samānāti** hontā bhavamānāti asasaddavasena atthoti āha “**santāti purimapada-sseva vevacanaṃ**”ti. **Na sakkarontīti** sakkāraṃ na karontīti atthameva viññāpeti “**na brāhmaṇānaṃ**”ti-ādinā. **Apacitikammanti** paṇipātakammaṃ. “Yadime sakyā”ti pacchimavākye ya-saddassa kiriyāparāmasanassa aniyamassa “tayidaṃ bho gotamā”ti purimavākye ta-saddena niyamaṇaṃ veditabbanti āha “**yaṃ ime sakyā**”-ti-ādi. **Nānulomanti** attano jātiyā na anucchavikaṃ.

Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā

265. Sandhāgārapadanibbacanaṃ heṭṭhā vuttameva. Tadā abhisittasakyarājū-nampi bahutaṃ sandhāyāha “**abhisittasakyarājāno**”ti. Kāmañhi sakyarājakule yo sabbesaṃ vuddhataro, samattho ca, so eva abhisekaṃ labhati (2.0253). Ekacco pana abhisitto samāno “idaṃ rajjaṃ nāma bahukiccaṃ bahubyāpāraṇaṃ”ti tato

nibbijja rajjaṃ vayasā anantarassa niyyātetī, kadāci sopi aññassāti evaṃ paramparāniyyātanavasena tadā bahū abhisittapubbā sakyarājāno hontīti idaṃ ācariyassābhimataṃ (dī. ni. 1.265). Apica yathārahaṃ ṭhānantaresu abhisittasakyarājūnampi bahutaṃ sandhāya evamāhātipi yujjati. Te hi “rājāno”ti vuccanti. Yathāha-

“Rājāno nāma pathabyārājā, padesarājā, maṇḍalikā, antarabhogikā, akkhadassā, mahāmatā, ye vā pana chejjabhejjaṃ karontā anusāsanti, ete rājāno nāmā”ti (pārā. 92).

Samhārimēhi vāḷarūpehi kato **pallaṅko**, bhaddapīṭhaṃ **vettāsanaṃ**. Mihitamattaṃ **hasitamattaṃ**. **Anuhasantīti** mamuddesikaṃ mahāhasitaṃ karonti, idaṃhi “**anujagghantā**”ti etassa samvaṇṇanāpadaṃ. **Jagghasaddo** ca mahāhasane pavattati “na ujjagghikāya antaraghare gamissāmī”ti-ādīsu (pāci. 586) viya.

Kaṇhāyanato paṭṭhāya paramparāgataṃ kulavaṃsaṃ anussavavasena jānanti. Kulābhimānino hi yebhuyyena paresaṃ uccāvacaṃ kulaṃ tathā tathā udāharanti, attano ca kulavaṃsaṃ jānanti, evaṃ ambaṭṭho, tathā hesa parato bhagavatā pucchito vajirapāṇi bhayena attano kulavaṃsaṃ yāthāvato kathesīti. **Olambetvāti** hatthisoṇḍasaṅṭhānādinā sātakaṃ avalambetvā. **Tatoti** tathājānanato, gamanato ca. **Mamaññeva maññeti** mamameva anujagghantā maññe.

Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā

266. Khettaledḍūnanti khetto kasanavasena utṭhāpitamattikākhaṇḍānaṃ. Ledḍukānamantare nivāsītattā “ledḍukikā” icceva (dī. ni. 1.266) saññātā **khuddakasaṅkikā**. **Majjhimaṇṇāsake ledḍukikopamasuttavaṇṇanāyaṃ** “cātakaṅkikā”ti (ma. ni. aṭṭha. 3.150) vuttā, nighaṇṭusatthesu pana taṃ “lāpasakaṅkikā”ti vadanti. **Kodhavasena laggitunti** upanayhituṃ, āghātaṃ bandhitunti attho.

“Amhe (2.0254) haṃsakoṅcamorasame karoti”ti vadanto heṭṭhā gahitaṃ “na taṃ koci haṃso vā koṅco vā moro vā āgantvā kiṃ tvaṃ lapasīti nisedheti”ti idampi vacanaṃ saṅgītimanāruḷhaṃ tadā bhagavatā vuttamevāti dasseti. Tadā vadantoyeva hi evaṃ karotīti vattumarahati. “Evaṃ nu te”ti-ādivacanaṃ, “avusitavāyevā”ti-ādivacanañca mānavasena samaṇena gotamena vuttanti ambaṭṭho maññatīti adhippāyenāha “**nimmāno dāni jātoti maññamāno**”ti.

Dāsiputtavādavaṇṇanā

267. Nimmādetīti a-kārassa ā-kāraṃ katvā niddeso ummāde madasaddena nipphannattāti dasseti “**nimmādetī**”ti iminā. **Nimmāneti** vigatamāne. Yadi panāhaṃ gottaṃ puccheyyaṃ sādhu vatāti attho. Pākaṭaṃ kātukamyatāya **tikkhattuṃ mahāsaddena avoca**. **Kasmā avocāti** pana asuddhabhāvaṃ jānantassāpi tathāvacane kāraṇapucchā. Gottabhūtaṃ nāmameva adhippettaṃ, na visuṃ gottanti āha “**mātāpettikanti mātāpitūnaṃ santakan**”ti. Gottañhi pitito laddhabbaṃ pettikameva, na mātāpettikaṃ. Na hi brāhmaṇānaṃ sagottāya eva āvāhavivāho icchito, gottanāmaṃ pana jātisiddhaṃ, na kittimaṃ, na guṇanāmaṃ vā, jāti ca ubhayasamba-

ndhinīti mātāpettikameva, na pettikamattaṃ. **Nāmagottanti** gottabhūtaṃ nāmaṃ, na kittimaṃ, na guṇanāmaṃ vā visesanaparanipātavasena vuttattā yathā “agyāhito”ti. Nāmañca tadeva paveṇivasena pavattattā gottañcāti hi **nāmagottaṃ**. Tattha yā “kaṇhāyano”ti nāmapaṇṇatti niruḷhā, taṃ sandhāyāha “**paṇṇattivasena nāman**”-ti. Taṃ panetaṃ nāmaṃ kaṇha-isito paṭṭhāya tasmim kulaparamparāvasena āgataṃ, na etasmimyeva niruḷhanti vuttaṃ “**paveṇivasena gottan**”ti. Gottapadassa vacanattho heṭṭhā vuttoyeva.

“Anussarato”ti ettha na kevalaṃ anussaraṇamattaṃ adhippettaṃ, atha kho kulasuddhivīmaṃsanavasenevāti āha “**kulakoṭiṃ sodhentassā**”ti, kulaggaṃ visodhentassāti attho. “Ayyaputtā”ti ettha ayyasaddo ayyiraketi vuttaṃ “**sāmino puttā**”ti. Catūsu dāsīsu (2.0255) disā okkākarañño antojātadāsī. Tenāha “**gharadāsiyā putto**”ti. Ettha ca yasmā ambaṭṭho jātiṃ nissāya mānathaddho, na ca tassa yāthāvato jātiyā avibhāvitāya mānaniggaho kariyati, akate ca mānaniggahe mānavasena ratanattayaṃ aparajjhissati, kate pana mānaniggahe aparabhāge ratanattaye pasīdissati, na cedisī vācā pharusavācā nāma hoti cittassa saṇhabhāvato. Majjhimaṇṇāsake abhayasuttañca (ma. ni. 2.83) ettha nidassanaṃ. Keci ca janā kakkhaḷāya vācāya vuttā agginā viya lohādayo mudubhāvaṃ gacchanti, tasmā bhagavā ambaṭṭhaṃ nibbisevanaṃ kattukāmo “ayyaputtā sakyā bhavanti, dāsi-putto tvamasi sakyānan”ti avoca.

“Idhekacco pāpabhikkhu tathāgatappaveditaṃ dhammavinayaṃ

pariyāpuṇitvā attano dahati”ti-ādīsu (pārā. 195) viya dahasaddo dhāraṇattho, dhāraṇañcetta pubbapurisavasena saññāpananti āha “**okkāko no pubbapuriso**”-ti-ādi. Dahasaddaṅhi bhasmikaraṇe, dhāraṇe ca icchanti saddavidū. **Pabhā niccharatīti** pabhassaraṃ hutvā nikkhamati tathārūpena puññakammena dantānaṃ pabhassarabhāvato.

Teti jeṭṭhakumāre. **Paṭhamakappikānanti** paṭhamakappassa ādikāle nibbatānaṃ. Kirasaddena cettha anussavatthena, yo vuccamānāya rājaparamparāya kesañci matibhedo, taṃ ulliṅgeti. Anussavavacaneneva hi ananussuto uttaravihāravāsi-ādīnaṃ matibhedo nirākariyatīti. **Mahāsammata**ssaṭi aggaññasutte vakkhamānanayena “ayaṃ no rājā”ti mahājanena sammannitvā ṭhapitattā “mahāsammato”ti evaṃ sammatassa. Yaṃ sandhāya vadanti-

“Ādiccakulasambhūto, suvisuddhaguṇākaro;
mahānubhāvo rājāsi, mahāsammatanāmako.
Yo cakkhubhūto lokassa, guṇaraṃsisamujjalo;
tamonudo virocittha, dutiyo viya bhāṇumā.
Ṭhapitā (2.0256) yena mariyādā, loke lokahitesinā;
vavatthitā sakkuṇanti, na vilaṅghayitu janā.
Yasassināṃ tejassināṃ, lokasīmānurakkhakaṃ;
ādibhūtaṃ mahāvīraṃ, kathayanti ‘manū’ti yan”ti. (dī. ni. ṭī. 1.267);

Tassa ca puttapaputtaparamparaṃ sandhāya evaṃ vadanti-

“Tassa putto mahātejo, rojo nāma mahīpati;
tassa putto vararojo, pavaro rājamaṇḍale.
Tassāsi kalyāṇaguṇo, kalyāṇo nāma atrajo;
rājā tassāsi tanayo, varakalyāṇanāmako.
Tassa putto mahāvīro, mandhātā kāmabhogināṃ;
aggabhūto mahindena, aḍḍharajjena pūjito.
Tassa sūnu mahātejo, varamandhātunāmako;
‘uposatho’ti nāmena, tassa putto mahāyaso.
Varo nāma mahātejo, tassa putto mahāvaro;
tassāsi upavaroti, putto rājā mahābalo.
Tassa putto maghadevo, devatulyo mahīpati;
caturāsīti sahasāni, tassa puttaparamparā.
Tesaṃ pacchimako rājā, ‘okkāko’iti vissuto;
mahāyaso mahātejo, akhuddo rājamaṇḍale”ti. (dī. ni. ṭī. 1.267);

Idaṃ aṭṭhakathānuparodhavacanaṃ. Yaṃ pana **dīpavaṃse** vuttaṃ-

“Paṭhamābhisitto rājā, bhūmipālo jutindharo;
mahāsammato nāmena, rajjaṃ kāresi khattiyo.
Tassa putto rojo nāma, vararojo ca khattiyo;
kalyāṇo varakalyāṇo, uposatho mahissaro.
Mandhātā (2.0257) sattamo tesaṃ, catudīpamhi issaro;
varo upavaro rājā, cetiyo ca mahissaro”ti-ādi.

Yaṅca **mahāvamaṃsādīsu** Vuttaṃ-

“Mahāsammatarājassa, vaṃsajo hi mahāmuni;
kappādismiṃ rājāsi, mahāsammatanāmako.
Rojo ca vararojo ca, tathā kalyāṇakā duve;
uposatho ca mandhātā, varako pavarā duve”ti-ādi.

Sabbametaṃ yebhuyyato aṭṭhakathāvirodhavacanaṃ. Aṭṭhakathāyañhi mandhā-
turājā chaṭṭho vutto, maghadevarājā ekādasamo, tassa ca puttaparamparāya catu-
rāsītisahassarājūnaṃ pacchimako okkākarājā, tesu pana mandhāturājā sattamo
vutto, maghadevarājā anekesaṃ rājasahassānaṃ pacchimako, tassa ca puttapa-
ramparāya anekarājasahassānaṃ pacchimako okkākarājāti evamādinā anekadhā
virodhavacanaṃ aṭṭhakathāyaṃ nirākaroti. Nanu avocumha “kirasaddena cettha
anussavatthena, yo vuccamānāya rājaparamparāya kesañci matibhedo, taṃ ulli-
ṅgeti”ti. **Tesaṃ pacchatoti** maghadevaparamparābhūtānaṃ kaḷārajanakapariyosā-
nānaṃ caturāsītikhattiyasahassānaṃ aparabhāgeti yathānussutaṃ ācariyena
vuttaṃ. **Dīpavaṃsādīsu** pana “kaḷārajanakarañño puttaparamparāya anekakhatti-
yasahassānaṃ pacchimako rājā sujāto nāma, tassa putto okkāko rājā”ti vuttaṃ.
Maghadevaparamparāya anekasahassarājūnaṃ aparabhāge paṭhamo okkāko
nāma rājā ahosi, tassa paramparābhūtānaṃ pana anekasahassarājūnaṃ aparā-
bhāge dutiyo okkāko nāma rājā ahosi, tassapi paramparāya anekasahassarā-
jūnaṃ aparabhāge tatiyo okkāko nāma rājā ahosi. Taṃ sandhāyāha “**tayo okkāka-
vaṃsā ahesun**”ti-ādi.

Jātiyā pañcamadivase nāmakammādimaṅgalaṃ lokāciṅṅanti vuttaṃ “**pañcama-
divase alaṅkaritvā**”ti. **Sahasā varam adāsinti** puttadassanena balavasomanassa-
ppatto (2.0258) turitaṃ avīmaṃsitvā tuṭṭhidāyavasena varam adāsiṃ “yaṃ
icchasi, taṃ gaṇhāhi”ti. **Sāti jantukumāramātā. Rajjaṃ pariṇāmetuṃ icchatī** Ti
mama varadānaṃ antaraṃ katvā imaṃ rajjaṃ pariṇāmetuṃ icchati.

Rajjaṃ kāressantīti rājabhāvaṃ mahājanena mahājanaṃ vā kārāpessanti.
Nappasaheyyāti nivāsathāya pariyatto na bhavēyya.

Kaḷāravaṇṇatāya **kapilabrāhmaṇo** nāma ahosi. **Nikkhammāti** gharāvāsato
kāmehi ca nikkhamitvā. **Sāko** nāma sabbasāramayo rukkhaviseso, yena pāsā-
dādi kariyate, taṃsamudāyabhūte vanasaṇḍeti attho. Bhūmiyā pavattaṃ **bhummaṃ**,
taṃ guṇadosaṃ jāleti joteti, taṃ vā jalati jotati pākaṭaṃ bhavati etāyāti **bhummajālā**.
Heṭṭhā cāti ettha **ca-saddena** “asītihatthe”ti idamanukaḍḍhati. **Etasmiṃ padeseti**
sākavanasāṇḍamāha. Khandhapantivasena **dakkhiṇāvattā**. Sākhāpantivasena
pācīnābhimukhā. **Tehīti** migasūkarehi, maṇḍūkamūsikehi ca. **Teti** sīhabyagghā-
dayo sappabīlārā ca.

Etthāti evaṃ māpiyamāne nagare. Tumhākaṃ purisesu pariyāpannaṃ eke-
kampi purisaṃ paccatthikabhūtaṃ aññaṃ purisasatampi purisasahassampi abhi-
bhavituṃ na sakkhissatīti yojanā. **Cakkavattibalenāti** cakkavattibalabhāvena. **Atise-
yyoti** ativiya uttamo bhavēyya. Kapilassa isino vasanaṭṭhānattā **kapilavatthu**.

Nesaṃ santike bhavēyyāti sambandho. **Asadisasaṃyogeti** jātiyā asadisānaṃ
gharāvāsapayoge hetubhūte. **Avasesāhi** attano attano kaṇiṭṭhāhi.

Vadḍhamānānanti anādare sāmivacanaṃ, anantarāyikāya puttadhītuvaḍḍha-

nāya vaḍḍhamānesu eva udapādīti attho. Lohitakatāya **koviḷārapupphasadisāni**. Kuṭṭharogo nāma sāsamasūrīrogā viya yebhuyyena saṅkamanasabhāvoti vuttaṃ “**ayaṃ rogo saṅkamati**”ti. **Upari** padarena **paṭicchādetvā paṃsuṃ** rāsikaraṇena **datvā**. **Nāṭakitthiyo** (2.0259) nāma naccantiyo. Rājabhariyāyo **orodhā** nāma. **Tassāti** susirassa. **Migasakuṇādīnanti** ettha **ādisaddena** vanacarakapetādike saṅganhāti.

Tasmiṃ rāmarañṇe nisinni sambandho. **Padareti** dāruphalake. Khatiyamāyā-rocanena **attano khatiyabhāvaṃ jānāpetvā**.

Mātikanti mātito āgataṃ. **Pābhatanti** mūlabhaṇḍaṃ, paṇṇākāro vā. **Rañṇoti** rāmarājassa jeṭṭhaputtabhūtaṃ bārāṇasirañṇo. **Tatthā**ti bārāṇasiyaṃ. **Idhevāti** himavantapasseyeva. **Nagaranti** rājadhānībhūtaṃ mahānagaraṃ. **Kolarukkho** nāma kuṭṭhabhesajjupago eko rukkhaviseso. **Byagghapatheti** byagghamagge.

Mātulāti mātu bhātaro. **Kesaggahaṇanti** kesaveṇibandhanaṃ. **Dussaggahaṇanti** vatthassa nivasanākāro. **Nhānatitthanti** yathāvuttāya pokkharāṇiyā udakanhānatitthaṃ. Idānipi tesāṃ jātisambhedābhāvaṃ dassento “**evaṃ tesā**”ti-ādī-māha. **Āvāho** dārikāharaṇaṃ. **Vivāho** Dārikādānaṃ. **Tatthāti** tesu sakyakolīyesu. Dhātusaddānamanekatthattā samusaddo nivāsattoti vuttaṃ “**vasanti**”ti. **Aggeti** upayogathe bhummavacanaṃ, ādyatthe ca aggasaddo, kiriyāvīsesoti ca dasseti “**taṃ agga**”ti-ādīnā. Yadettha bhagavatā vuttaṃ “**atha kho ambaṭṭha rājā okkāko udānaṃ udānesi ‘sakyā vata bho kumārā, paramasakyā vata bho kumārā’ti, tadagge kho pana ambaṭṭha sakyā paññāyanti**”ti, tadetaṃ saddato, atthato ca sābhāvikanibbaccanānidassanaṃ “**sakāhi bhaginīhipi saddhiṃ saṃvāsavasena jātisambhedamakavā kulavaṃsaṃ anurakkhituṃ sakkuṇanti samatthenti sakyā**”ti teyeva saddaracānāvīsesena **sākiyā**. Yaṃ panetaṃ sakkatanighaṇṭusatthesu vuttaṃ-

“Sākarukkhapaṭicchannaṃ, vāsaṃ yasmā purākamsu;
tasmā diṭṭhā vaṃsajāte, bhuvi ‘sakyā’ti vissutā”ti.

Tadetaṃ saddamattaṃ pati asābhāvikanibbaccanānidassanaṃ “**kapilamunino vasanaṭṭhāne sākavane vasanti sakyā, sākiyā**”ti ca.

Kāḷavaṇṇatāya (2.0260) **kaṇho** Nāmāti vuttaṃ “**kāḷavaṇṇan**”ti-ādī. Hanuyaṃ jātā **massū**, uttaroṭṭhassa ubhosu passesu dāṭhākārena jātā **dāṭhikā**. Idāñca atthamattena vuttaṃ, taddhitavasena pana yathā etarahi yakkhe “**pisāco**”ti samaññā, evaṃ tadā “**kaṇho**”ti, tasmā jātamatteyeva sabyāharaṇena pisācasadisatāya **kaṇho**ti. Tathāhi vuttaṃ “**yathā kho pana ambaṭṭha etarahi manussā pisāce disvā ‘pisācā’ti sañjānanti, evameva kho ambaṭṭha tena kho pana samayena manussā pisāce ‘kaṇhā’ti sañjānanti**”ti-ādī. Tattha **pisāco jātoti** idāni pākāṇāmena suviññāpanatthaṃ purimapadasseva vevacanaṃ vuttaṃ. “**Na sakabaḷena mukhena byāharissāmi**”ti-ādīsū (pāci. 619) viya upasaggavasena saddakaraṇattho harasaddo, puna dutiyopasaggena yutto

uccāsaddakaraṇe vattatīti vuttaṃ “**uccāsaddamakāsi**” ti.

268. Attano **upārambhamocanathāyā**ti ācariyena, ambaṭṭhena ca attano attano upari pāpetabbopavādassa apanayanatthaṃ. “Attano”ti hettaṃ vicchālopavacanāṃ. **Paribhindissatī**ti anattakāmatāpavedanena paribhedāṃ karissati, pesuññaṃ upasaṃharissatīti vuttaṃ hoti. Atthaviññāpane sādhanatāya vācā eva karaṇaṃ **vākkaraṇaṃ** Niruttinayena, taṃ kalyāṇamassatī **kalyāṇavākkaraṇo**. **Asmiṃ vacaneti** ettha tasaddena kāmaṃ “cattārome bho gotama vaṇṇā”ti-ādinā (dī. ni. 1.266) ambaṭṭhena heṭṭhā vutto jātivādo parāmasitabbo hoti, tathāpesa jātivādo vede vuttavidhināyeva tena paṭimantetabbo, tasmā paṭimantanahetubhāvena pasiddhaṃ vedattayavacanameva parāmasitabbanti dassetuṃ vuttaṃ “**attanā uggahite vedattayavacane**” ti. Idāni “porāṇaṃ kho pana te ambaṭṭha mātāpettikan”ti-ādinā bhagavatā vuttavacanassapi parāmasanaṃ dasseto “**etasmim vā dāsiputtavacane**” ti āha. Apica **paṭimantetunti** ettha paṭimantanā nāma pañhāvissajjanā, uttarikathanā vā, tasmā atthadvayānurūpaṃ tabbisayassa ta-saddena parāmasanaṃ dassetīti daṭṭhabbaṃ.

269. **Tāvā**ti mantanāya paṭhamameva, akatāya eva mantanāyāti vuttaṃ hoti. **Dujjānā**ti dubbhiññeyyā, paṭhamameva sīsamukkhīpitūṃ asamatthanato (2.0261), jātiyā ca dubbhiññeyyattā, aṭṭassa ca dukkaraṇato ambaṭṭho sayameva mocetūti adhippāyo. Attanāva sakyesu ibbhavādanipātanena attano upari pāpuṇanaṃ sandhāya “**attanā baddhaṃ puṭakan**” ti vuttaṃ, attanāva baddhaṃ puṭolīnti attho.

270. **Dhammo** nāma kāraṇaṃ “dhammapaṭisambhidā”ti-ādīsu (vibha. 718 ādayo) viya, dhammena saha vattatīti sahadhammo, so eva **sahadhammiko** Ti āha “**sahetuko**” ti-ādi, pariyāyavacanametāṃ. Janako vā **hetu**, upatthambhako **kāraṇaṃ**. **Aññena** aṭṭhānagatena **aññaṃ** aṭṭhānagataṃ **vacanaṃ**. Tenāha “**yo hī**” ti-ādi.

Tatoti dvikkhattuṃ codanāto paraṃ, tatiyacodanāya anāgatāya eva pakkamissāmīti vuttaṃ hoti.

271. Pūjitabbato sakko devarājā **yakkho** nāma. Yo aggissa pakativaṇṇo, tena samannāgatanti vuttaṃ “**ādittanti aggivaṇṇan**” ti. **Kandalo** nāma pupphūpagarukkhaviseso, yassa setaṃ pupphaṃ pupphati, makuḷampissa setavaṇṇaṃ dāṭhā-kāraṃ hoti. **Virūparūpanti** viparītarūpasanṭhānaṃ.

Aṭṭhamasattāhe ajapālanigrodhamūle nisinnassa sabbabuddhassa āciṇṇasamāciṇṇaṃ apposukkataṃ sandhāya “**ahañcevā**” ti-ādi vuttaṃ. **Avattamāneti** appaṭipajjamāne, ananuvattamāne vā. **Tasmāti** tadā tathāpaṭiññātattā. **Tāsetvā pañhaṃ vissajjāpessāmīti āgato** yathā taṃ mūlapaṇṇāsake āgatassa saccakaparibbājakaṃ samāgame (ma. ni. 1.357).

“Bhagavā ceva passati ambaṭṭho cā” ti ettha itaresamadassane duvidhampi kāraṇaṃ dasseto “**yadi hī**” ti-ādimāha. **Hi**-saddo kāraṇatthe nipāto. Yasmā agaru, yasmā ca vadeyyuṃ, tasmāti sambandho. Aññesampi sādharmaṇato **agaru** abhāriyaṃ. **Āvāhetvā**ti mantabalena avhānaṃ katvā. **Tassāti** ambaṭṭhassa. **Antokucchi** Anta-antaguṇādiko. **Vādasanṅhaṭṭeti** vācāsanṅhaṭṭane. **Maññaṃ mānoti** maññaṇato. Sambandhadassanañhetāṃ.

272. **Tānaṃ gavesamānoti** “ayameva samaṇo gotamo ito bhayato mama tāya-

ko”ti bhagavantamyeva “tāṇan”ti pariyesanto (2.0262), upagacchantoti vuttaṃ hoti. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Tāyatīti** yathūpaṭṭhitabhayato pāleti. Tenāha “**rakkhati**”ti, kattusādhanametam. **Niliyatīti** yathūpaṭṭhiteneva bhayena upadduto nilino hoti, adhikaraṇasādhanametam. **Sarasaddo** hiṃsane, tañca viddhamṣana-meva adhippetanti vuttaṃ “**bhayaṃ hiṃsati viddhamseti**”ti, kattusādhanametam.

Ambaṭṭhavaṃsakathāvaṇṇanā

274. Gaṅgāya dakkhiṇatoti gaṅgāya nāma nadiyā dakkhiṇadisābhāge. **Brāhmaṇatāpasāti** brahmakulino tāpasā. Saraṃ vā satti-ādayo vā parassa upari khipitukā-massa mantānubhāvena hatthaṃ na parivattati, hatthe pana aparivattante kuto āvudhaṃ parivattissatīti tathā aparivattanaṃ sandhāya “**āvudhaṃ na parivattati**”ti vuttaṃ. **Bhadraṃ bhoti** sampaṭicchanaṃ, sādhuṭi attho. Dhanunā khittasarena agamanīyaṃ sasambhārakathānāyena “**dhanu agamanīyan**”ti vuttaṃ yathā “dhanunā vijjhati, cakkhunā passati”ti. **Ambaṭṭhaṃ nāma vijjanti** sattānaṃ sarīre abhaṅgaṃ ṭhapetīti **ambaṭṭhā** niruttināyena, evaṃladdhanāmaṃ mantavijjanti attho. Yato ambaṭṭhā vijjā etasmiṃ atthīti katvā kaṇho isi “**ambaṭṭho**”ti paññāyittha, tabbaṃsajātātāya panāyaṃ māṇavo “**ambaṭṭho**”ti vohariyati. So kira “kathaṃ nāmāhaṃ disāya dāsiyā kucchimhi nibbatto”ti taṃ hīnaṃ jātiṃ jigucchanto “handāhaṃ yathā tathā imaṃ jātiṃ sodhessāmī”ti niggato. Tena vuttaṃ “**idāni me manorathaṃ pūressāmī**”ti. Ayañhissa manoratho- vijjābalena rājānaṃ tāsetvā tassa dhītaraṃ laddhakālato paṭṭhāya myāyaṃ dāsajāti sodhitā bhavissatīti.

Setṭhamanteti setṭhabhūte vedamante. **Ko nu** kiṃ kāraṇā **dāsiputto** samāno maddarūpiṃ dhītaraṃ yācatīti attho. Khurati chindati, khuraṃ vā pāti pivatīti **khurappo**, khuramassa agge appiyati ṭhapiyatīti vā **khurappo**, saro. **Mantānubhāvena** rañño bāhukkhambhamattaṃ jātaṃ, tena pana bāhukkhambhena “ko jānāti, kiṃ bhavissati”ti rājā bhīto ussānkī utraṣṭo ahosi. Tathā ca vuttaṃ “**bhayena vedhamāno aṭṭhāsī**”ti.

Sarabhaṅgajātake (2.0263) (jā. 2.17.52) āgatānaṃ daṇḍakīrājādīnaṃ pacchā okkākarājā ahosi, tesam pavatti ca sabbattha cirakālaṃ pākaṭāti āha “**daṇḍakīrañño**”ti-ādi. Aparaddhassa daṇḍakīrañño, aparaddho nāḷikero, ajjuno cāti sambandho. Satipi vālukādivasse āvudhavasseneva vināsoti vuttaṃ “**āvudhavuṭṭhiyā**”ti. “Ayampi īdiso mahānubhāvo”ti maññamānā evaṃ **cintayantā bhayena avocunti** daṭṭhabbaṃ.

Undriyissatīti bhindiyissati. Kammarūpañhetam “pathavi”ti kammakattuvasena vuttattā yathā “kusulo bhijjati”ti. Tenāha “**bhijjissati**”ti. **Thusamuṭṭhīti** palāsamuṭṭhi, bhusamuṭṭhi vā. Kasmāti āha “**sarasanthambhanamatte**”ti-ādi.

Bhītatasitā bhayavasena chambhitasarīrā uddhaggalomā honti haṭṭhalomā, abhītatasitā pana bhayupaddavābhāvato acchambhitasarīrā patitalomā honti ahaṭṭhalomā, khemena sotthinā tiṭṭhanti, tāya pana patitalomatāya tassa sotthibhāvo pākaṭo hotīti phalena kāraṇaṃ vibhāvetuṃ pāliyaṃ “pallomo”ti vuttanti dasseti “**pannalomo**”ti-ādinā. Niruttināyena padasiddhi yathā taṃ **bhayabheravasutte**

“bhiyyo pallomamāpādiṃ araññe vihārāyā”ti (ma. ni. 1.36 ādayo). **Idanti** osānavacanaṃ. “Sace me rājā taṃ dārikaṃ dasseti, kumāro sotthi pallomo bhavissatī”ti paṭiññākaraṇaṃ pakaraṇatoyeva pākaṭaṃ. **Tenāti** kaṇhena. **Manteti** bāhukkhambhakamantassa paṭippassambhakavijjāsāṅkhāte mante. Evarūpānañhi bhayupaddavakarānaṃ mantānaṃ ekaṃseneva paṭippassambhakamantāhonti yathā taṃ kusumārakavijjādīnaṃ. **Parivattiteti** pajappite. Attano dhītuyā apavādamocanattaṃ taṃ adāsaṃ bhujissaṃ karoti. Tassā anurūpe issariye ṭhapanattaṃ **uḷāre ca naṃ ṭhāne ṭhapesi**. **Ekena pakkhenāti** mātupakkhena. Karuṇāyanto **samassāsanattaṃ āha**, na pana uccākulīnabhāvadassanattaṃ. Tenāha “**atha kho bhagavā**”ti-ādi.

Khattiyasetṭhabhāvavaṇṇanā

275. BrāhmaṇesūTi vohāramattaṃ, brāhmaṇānaṃ samīpe brāhmaṇehi laddhabbāni āsanādīni labhethāti vuttaṃ hoti. Tena vuttaṃ “**brāhmaṇānaṃ** (2.0264) **antare**”ti. Kevalaṃ vedasatthānurūpaṃ paralokagate saddhāya eva kātappaṃ, na tadaññaṃ kiñci abhipatthentenāti **saddhanti** nibbacanaṃ dassetuṃ “**matake uddissa katabhatte**”ti vuttaṃ. **Maṅgalādibhatteti** ettha **ādisaddena** ussavadevatārādhanādibhatte saṅgaṇhāti. **Yaññabhatteti** pāpasaññamādivasena katabhatte. “Pāpasaññamādibhatto bhavissatī”ti-ādinā hi aggihomo idha yaññaṃ. **Pāhunakānanti** atithīnaṃ. Anāgantukānampi pāheṇakabhattaṃ “pāhunan”tveva vuccatīti āha “**paṇṇākārabhatte vā**”ti. **Āvaṭaṃ** nivāraṇaṃ. **Anāvaṭaṃ** anivāraṇaṃ. **Khattiyabhāvaṃ appatto** ubhato sujātābhāvato. Tenāha “**aparisuddho**”ti.

276. Itthiyā vā itthiṃ karitvāti ettha karaṇaṃ nāma kiriyāsāmaññavisayaṃ karabhūdhātūnaṃ atthavasena sabbadhātvantogadhattāti āha “**pariyesitvā**”ti. Khattiyakumārassa bhariyābhūtaṃ brāhmaṇakakāññaṃ itthiṃ pariyesitvā gahetvā brāhmaṇānaṃ itthiyā vā khattiyāva seṭṭhā, “hīnā brāhmaṇā”ti pālī mudāharitvā yojetappaṃ. “**Purisena vā purisaṃ karitvāti** etthāpi eseva nayo”ti (dī. ni. ṭī. 1.276) ācariyena vuttaṃ. Tatthāpi hi khattiyakakāññāya patibhūtaṃ brāhmaṇakumāraṃ purisaṃ pariyesitvā gahetvā brāhmaṇānaṃ purisena vā khattiyāva seṭṭhā, hīnā brāhmaṇāti yojanā. **Kismiñcideva pakaraṇeti ettha pakaraṇaṃ** nāma kāraṇaṃ “etasmimīdāne etasmimīdānaṃ pakaraṇe”ti-ādīsu (pāci. 42, 90) viya, tasmā rāgādivasena pakkhalite ṭhāne hetubhūtetī attho, taṃ pana atthato aparādhova, so ca akattabbakaraṇanti āha “**kismiñcideva dose**”ti-ādi. Bhassasaddo bhasmapariyāyo. Bhasiyati niratthakabhāvena khipiyatīti hi **bhassaṃ**, chārikā. “Vadhivā”ti etassa atthavacanaṃ “**okiritvā**”ti.

277. Kammakilesehi janetabbo, tehi vā jāyatīti janito, sveva **janeto**, manussova. Tathā hi vuttaṃ “ye gottapaṭisārino”ti. Tadetapaṃ pajāvācanaṃ viya jātisaddavasena bahumhi ekavācānanti āha “**pajāyāti attho**”ti. Etasmimīdānaṃ janetipi yujjati. **Paṭisarantī**Ti gottaṃ paṭicca “ahaṃ gotamo, ahaṃ kassapo”ti-ādinā saraṇaṃ karonti vicinanti.

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā

278. Imasmim (2.0265) pana siloke āhariyamāne brahmagarukā saddheyyataṃ āpajjissanti, ambaṭṭho ca “vijjācaraṇasampanno”ti padaṃ sutvā vijjācaraṇaṃ pucchissati, evamayaṃ vijjācaraṇaparidīpanī desanā mahājanassa sātthikā bhavissatīti passivā lokanātho imaṃ silokaṃ sanaṅkumārabhāsitaṃ āharīti imama-tthampi vibhāvento “**imāya pana gāthāyā**”ti-ādimāha. Itarathā hi bhagavāpi asa-bbaññū parāvassayo bhaveyya, na ca yujjati bhagavato parāvassayatā sammāsa-mbuddhabhāvato. Tenāha “ahampi hi, ambaṭṭha, evaṃ vadāmi”ti-ādi. **Brāhmaṇasa-maye siddhanti** brāhmaṇaladdhiyā pākaṭaṃ. Vakkhamānanayena **jātivādādiṭṭhi-saṃyuttaṃ**. “**Saṃsanditvā**ti ghaṭetvā, aviruddhaṃ katvāti attho”ti (dī. ni. ṭī. 1.277) ācariyenavuttaṃ. Idāni pana potthakesu “paṭikkhipitvā”ti pāṭho dissati, so ayu-ttova. Kasmāti ce? Na hi pāḷiyaṃ brāhmaṇasamayāsiddhaṃ vijjācaraṇaṃ paṭi-kkhipati, tadeva ambaṭṭhena cintitaṃ vijjācaraṇaṃ ghaṭetvā aviruddhaṃ katvā anu-ttaraṃ vijjācaraṇaṃ desetīti.

Vādoti laddhi, vacībhedo vā. Tenāha “**brāhmaṇa ...pe...ādivacanan**”ti. Laddhipi hi vattabbattā vacanameva. **Idanti** ajjhenajjhāpanayajanayājanādi-kammaṃ, na vessassa, na khattiyassa, na tadaññesanti atthaṃ **ādisaddena** saṅgaṇhāti. **Sabbatthā**Ti gottavādamānavādesu. Tatthāpi hi **gottavādoti** gottaṃ ārabha vādo, kassapassevidaṃ vaṭṭati, na kosiyassāti-ādivacananti attho. **Māna-vādoti** mānaṃ ārabha attukkaṃsanaparavambhanavasena vādo, brāhmaṇasse-vidaṃ vaṭṭati, na

suddassāti-ādivacananti attho. **Jātivāde vinibaddhāti** jātisannissitavāde paṭi-
baddhā. **Sabbatthāti** gottavādavinibaddhādīsu. **Gottavādavinibaddhāti** hi gotta-
vāde vinibaddhā. **Mānavādavinibaddhāti** mānavāde vinibaddhā, ye hi brāhmaṇa-
sseva ajjhenajjhāpanayanayanādayoti evaṃ attukkaṃsanaparavambhanava-
sena pavattā, te mānavādavinibaddhā ca honti. **Āvāhavivāhavinibaddhāti** āvāha-
vivāhesu vinibaddhā. Ye hi vinibaddhattayavasena “arahasi vā maṃ tvaṃ, na vā
maṃ tvaṃ arahasī”ti evaṃ pavattanakā, te āvāhavivāhavinibaddhā ca hontīti ima-
matthasesaṃ sandhāya “**esa nayo**”ti (2.0266) vuttaṃ. Āvāhavivāhavinibaddha-
bhāvavibhāvanatthañhi “arahasi vā maṃ tvaṃ, na vā maṃ tvaṃ arahasī”ti pāḷiyaṃ
vuttaṃ, tadetaṃ jātivādādīhi tīhi padehi yojetabbaṃ. Āvutti-ādinayena hi jātivādā-
dayo dvikkhattumatthadīpakā. Tathā hi ācariyena vuttaṃ “ye pana āvāhavivāhavi-
nibaddhā, te eva sambandhattayavasena ‘arahasi vā maṃ tvaṃ, na vā maṃ tvaṃ
arahasī’ti evaṃ pavattanakā”ti (dī. ni. 1.278).

Nanu pubbe vijjācaraṇaṃ puṭṭhaṃ, kasmā taṃ puna pucchati codanaṃ
sodhento “**tato ambaṭṭho**”ti-ādimāha. Tattha **yatthāti** yassaṃ vijjācaraṇasampa-
ttiyaṃ. Brāhmaṇasamayāsiddhaṃ sandhāya vuttaṃ. **Laggissāmāti** olaggā anto-
gadhā bhavissāma. **Tatoti** tāya vijjācaraṇasampadāya. **Avakkhipīti** avacāsī. Para-
matthato avijjācaraṇāniyeva “vijjācaraṇānī”ti gahetvā ṭhito hi paramatthato vijjāca-
raṇesu vibhajyamānesu so tato dūrato apanīto nāma hoti. **Yatthā**ti yassaṃ pana
vijjācaraṇasampattiyaṃ. Anuttaravijjācaraṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Jānanakiriyā-
yoge kammampi yujanakiriyāyoge kattāyeva upapanno. Padhānakiriyāpekkhā hi
kāraṇāti vuttaṃ “**ayaṃ no vijjācaraṇasampadā ñātum vaṭṭati**”ti. Evamidisesu.
Samudāgamatoti ādisamuṭṭhānato.

279. Kāmaṃ caraṇapariyāpannattā caraṇavasena niyyātetuṃ vaṭṭati, amba-
ṭṭhassa pana asamapathagamaṃ nivārento sīlavaseneva niyyātetīti ima-
matthaṃ vibhāvetuṃ “**caraṇapariyāpannampī**”ti vuttaṃ. Brahmajāle (dī. ni. 1.7, 11,
21) vuttanayena khuddakādibhedaṃ **tividhaṃ sīlaṃ. Sīlavasenevāti** sīlapariyāya-
vaseneva. **Kiñci kiñci sīlanti** brāhmaṇānaṃ jātisiddhaṃ ahiṃsanādiyamaniyamala-
kkhaṇaṃ appamattakaṃ sīlaṃ. **Tasmāti** tathā vijjamānattā, attani vijjamānaṃ sīla-
mattampi nissāya laggeyyāti adhippāyo. “**Tattha tattheva laggeyyāti** tasmim-
tasmimyeva brāhmaṇasamayāsiddhe sīlamatte ‘caraṇaṃ’ti laggeyyā”ti (dī. ni. 1.
279) ācariyena vuttaṃ, tadetaṃ aṭṭhakathāyameva sākāravacanassa vuttattā vicā-
retabbaṃ, adhippāyamattadassanaṃ vā etaṃ. Ayaṃ panettha attho- **tattha**
tattheva laggeyyāti tasmim- tasmimyeva attani vijjamānasīlamattapaṭisaṃyutta-
ṭṭhāne “mayampi caraṇasampannā”ti laggeyya, tasmā sīlavaseneva niyyātetīti
sambandho. Tathāpasaṅgābhāvato pana upari caraṇavaseneva niyyātetīti (2.0267)
dassento “**yaṃ panā**”ti-ādimāha. Rūpāvacaracatutthajjhānaniddeseneva arūpāva-
carajjhānānampi niddiṭṭhabhāvāpattito “**aṭṭhapi samāpattiyo ‘caraṇaṃ’ti niyyāti-**
tā”ti vuttaṃ. Tānipi hi aṅgasamatāya catutthajjhānānevāti. **Niyyātitāti** ca asesato
nīharitvā gahitā, nidassitāti attho. **Vipassanāñāṇato panāti** “so evaṃ samāhite
citte parisuddhe pariyodāte anaṅgaṇe vigatūpakkilese mudubhūte kammaniye
ṭhite āneñjappatte ñāṇadassanāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti”ti-ādinā

nayena vipassanāññato paṭṭhāya.

Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā

280. Asampāpuṇantoti ārabhitvāpi sampajjitumasakkonto. **Avisahamānoti** ārabhitumeva asakkonto. “**Khārī**” ti tāpasaparikkhārassetaṃ adhivacanaṃ, so ca anekabhedoti vibhajitvā dassetuṃ “**araṇī**” ti-ādi vuttaṃ. Tatha **araṇī**ti heṭṭhimuparimavasena aggidhamanakaṃ araṇīdvayaṃ. **Kamaṇḍalū**ti kuṇḍikā. **Sujāti** homadabbi. Sujāsaddo hi homakammani habyanādīnamuddharaṇatthaṃ katadabbiyaṃ vattati yathā taṃ kūṭadantasutte “paṭhamo vā dutiyo vā sujaṃ paggaṇhantānaṃ” ti (dī. ni. 1.341). Tathā hi imasmimyeva ṭhāne ācariyena vuttaṃ “sujāti dabbī” ti (dī. ni. ṭī. 1.280). Habyannādīnaṃ sukhaḅḅharaṇatthaṃ jāyatīti hi **sujā**. Keci pana imamatthamavicāretvā tunnatthameva gaḅḅetvā “sūci” ti paṭhanti, tadayuttameva ācariyena tathā avaṇṇitattā. Camati adatīti **camaro**, migaviseso, tassa vālena katā **bijani cāmarā**. **Ādisaddena** tidaṇḍatighaṭikādīni saṅgaṇhāti. Kucchitena vaṅkārena jāyatīti **kājo** yathā “kālavaṇaṃ” ti; kacati bhāraṃ bandhati etthāti vā **kāco**. Duvidhampi hi padamicchanti saddavidū. **Khāribharitanti** khārīhi paripuṇṇaṃ. Ekena vi-kārena padaṃ vaḍḍhetvā “khārivividhan” ti paṭhantānaṃ vāde samuccayasamāsenā atthaṃ dassento “**ye panā**” ti-ādimāha.

Nanu upasampannassa bhikkhuno sāsānikopi yo koci anupasampanno atthato paricāraḅḅa hoti api khīṇāsavasāmaṇero, kimaṅgaṃ pana bāhirakapabbajiteti anuyogaṃ pati tatha visesaṃ dassetuṃ “**kāmañcā**” ti-ādi vuttaṃ. **Vuttanayenāti** “kappiya ...pe... vattakaraṇavasena” ti (2.0268) evaṃ vuttanayena. Anekasatasahassasaṃvaravinayasamādānavasena upasampannabhāvassa visiṭṭhabhāvato khīṇāsavasāmaṇeropi puthujjanabhikkhuno paricārakoti vutto.

“Navakoṭisahasāni, asītisatakoṭiyo;

paññāsasatasahasāni, chattiṃsa ca punāpare;

Ete saṃvaravinayā, sambuddhena pakāsītā;

peyyālamukhena niddiṭṭhā, sikkhā vinayasaṃvare” ti. (visuddhi. 1.20; apa. aṭṭha. 2.55; paṭi. ma. aṭṭha. 1.2.37);

Evaṃ vuttappabhedānaṃ anekasatasahasānaṃ saṃvaravinayānaṃ samādāya sikkhanena uparibhūtā aggabhūtā sampadāti hi **upasampadā**, Tāya cesa upasampadāya puthujjanabhikkhu upasampannoti.

Ayaṃ panāti yathāvuttalakkaḅḅo tāpasō. Tāpasā hi kammavādikiriyavādino, na sāsānassa paṭāṇībhūtā, yato nesaṃ pabbajitumāgatānaṃ vināva titthiyaparivāsena khandhake pabbajjā anuññātā. Tapo etesamatthīti **tāpasā** ta-kārassa dīghaṃ katvā. “Lomasā” ti-ādīsu viya hi sa-paccayamicchanti saddavidū. Idaṃ vuttaṃ hoti- kāmaṃ khīṇāsavopi sāmaṇero puthujjanassa bhikkhuno atthato paricāraḅḅa hoti, so pana vattakaraṇamatteneva paricāraḅḅo, na lāmakabhāvena. Tāpasō tu guṇavasena ceva veyyāvaccakaraṇavasena ca lāmakabhāvene va paricāraḅḅo, na vattakaraṇamattena, evamimesaṃ nānākaraṇaṃ sandhāya tāpasasse va paricārakatā vuttāti.

“**Kasmā**”ti-ādinā codako kāraṇaṃ codeti. “**Yasmā**”ti-ādinā ācariyo kāraṇaṃ dassetvā pariharati. Evaṃ saṅkhepato pariharitamatthaṃ vivarituṃ “**imasmiñhi**”-ti-ādi vuttaṃ. **Asakkontanti** asamatthanena vipaṭṭipajantaṃ alajjīṃ. **Khuradhārūpa-****manti** khuradhārānaṃ matthakeneva akkamitvā gamanūpamaṃ. **Bahujanasamma-****tāti** mahājanena seṭṭhasammata. **Aññe** Ti apare bhikkhū. **Idhāti** tāpasapabbajjāya. Chandena saha carantīti **sachandacārino**, yathākāmaṃ paṭipannakāti vuttaṃ hoti. **Anusikkhantoti** diṭṭhānugatiyā sikkhanto. **Tāpasāva bahukā honti**, na bhikkhū.

Kudālapitākānaṃ (2.0269) nibbacanaṃ heṭṭhā vuttameva. **Bahujanakuhāpana-****tthanti** bahuno janassa vimhāpanatthaṃ. **Aggisālanti** aggihuttasālaṃ. **Nānādārū-****hīti** palāsarukkhadāṇḍādīhi nānāvidhasamidhādārūhi. **Homakaraṇavasena**ti yaññakaraṇavasena.

Udakavasenettha **pānāgāraṃ**. Tenāha “**pāniyaṃ upaṭṭhapetvā**”ti-ādi. Yaṃ bhattapuṭaṃ vā yāni taṇḍulādīni vāti sambandho. **Ambilayāgu** nāma takkādi-ambilasamaṃyuttā yāgu. Taṇḍulādīhi āmasitabbato cīvarādi **āmisam** nāma. **Vaḍḍhiyāti** diguṇatiguṇādivaḍḍhiyā. **Kuṭumbaṃ saṅghapetīti** dhanam paṭiṭṭhāpeti. Yathāvuttamatthaṃ pāliyaṃ nidassanamattena vuttanti āha “**idaṃ panassa paṭipattimukhan**”-ti, idaṃ pana pālivacanaṃ assa catutthassa puggalassa kohaññapaṭipattiyā mukhamattanti attho. Kasmāti ce? So hi nānāvidhena kohaññena lokaṃ vimhāpayaṃto tattha acchati. Tenāha “**iminā hi**”ti-ādi. **Evanti** “tattha pāniyaṃ upaṭṭhapetvā”-ti-ādinā vuttanayena.

“Sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā”ti dhammādhiṭṭhānanayena dassitameva puggalādhiṭṭhānanayena vivarituṃ “**aṭṭhavidhā hi**”ti-ādi vuttaṃ. Khalādīsu manu-ssānaṃ santike upatiṭṭhitvā vīhimuggamāsatilādīni bhikkhācariyaniyāmena saṅka-ḍḍhitvā uñchanaṃ **uñchā**, sā eva cariyā vutti etesanti **uñchācariyā**. Aggipakkikāya bhattabhikkhāya jīvantīti **aggipakkikā**, na aggipakkikā **anaggipakkikā**, taṇḍulabhikkhāya eva jīvikāti vuttaṃ hoti. Uñchācariyā hi khalādīni gantvā upatiṭṭhitvā manussehi diyyamānaṃ khalaggaṃ nāma dhaññaṃ paṭiggaṇhanti, anaggipakkikā pana tādisamapaṭiggaṇhitvā taṇḍulameva paṭiggaṇhantīti ayametesam viseso. Na sayam pacantīti **asāmapākā**, pakkabhikkhāya eva jīvikā. Ayo viya kaṭṭhino muṭṭhi-ppamāṇo pāsāṇo **ayamuṭṭhi** nāma, tena vattantīti **ayamuṭṭhikā**. Dantena uppāṭitaṃ vakkalaṃ rukkhattaco **dantavakkalaṃ**, tena vattantīti **dantavakkalikā**. Pavattaṃ rukkhādito pātāpitaṃ phalaṃ bhuñjanti sīlenāti **pavattaphalabhojino**. Paṇḍupalāsa-saddassa ekasesanayena dvidhā attho, jiṇṇatāya paṇḍubhūtaṃ palāsañceva jiṇṇapakkabhāvena taṃsadisam pupphaphalādi (2.0270) cāti. Tena vakkhati “sayam patitāneva pupphaphalapaṇḍupalāsādīni khādantā yāpentī”ti, (dī. ni. aṭṭha. 280) tena vattantīti **paṇḍupalāsikā**, sayampatitapaṇṇapupphaphalabhojino. Idāni te aṭṭhavidhepi sarūpato dassetuṃ “**tatthā**”ti-ādi vuttaṃ. **Keṇiyajaṭilavatthu** khandhakavaṇṇanāya (mahāva. aṭṭha. 300) gahetabbaṃ.

Saṅkaḍḍhitvāti bhikkhācariyāvasena ekajjhaṃ katvā.

Taṇḍulabhikkhanti taṇḍulameva bhikkhaṃ. Bhikkhitabbā yācitabbā, bhikkhūnaṃ ayanti vā **bhikkhāti** hi bhikkhāsaddo taṇḍulādīsipi niruḷho. Tena vuttaṃ “**pacitvā paribhuñjantī**”ti.

Bhikkhāpariyetthi nāma dukkhāti paresaṃ gehato gehaṃ gantvā bhikkhāya pariyesanā nāma dīnavuttibhāvena dukkhā.

Ye pana “pāsāṇassa pariggaho nāma dukkho pabbajitassā”ti danteheva uppā-
ṭetvā khādanti, te **dantavakkalikā nāmāti** ayaṃ aṭṭhakathāmuttakanayo.

Paṇḍupalāsasaddo pupphaphalavisayopi sadisatākappanenāti dasseti “**puppha-
phalapaṇḍupalāsādīnī**”ti iminā.

Teti paṇḍupalāsikā. Nidassanamattamaṃ aññesampi tathā bhedasambha-
vato. **Pāpuṇanaṭṭhāneti** gahetuṃ sampāpuṇanaṭṭhāne. **Ekarukkhatoti** paṭhamaṃ
upagatarukkhatoti.

Kathamettāvatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhāti codanā na tāva visodhitāti
āha “**imā panā**”ti-ādi. **Catūhiyevāti** “khārividhamādāyā”ti-ādinā vuttāhi pavattapha-
labhojanikā, kandamūlaphalabhojanikā, agyāgārikā, āgārikā ceti catūhi eva tāpa-
sapabbajjāhi. **Agāraṃ bhajantīti** agāraṃ nivāsabhāvena upagacchanti. Iminā hi
“catudvāraṃ agāraṃ karitvā acchatī”ti-ādinā idha vuttāya catutthāya tāpasapabba-
jjāya tesamavarodhataṃ dasseti. Evamita resupi paṭilomato yojanā veditabbā.
Aggiparicaraṇavasena **agyāgāraṃ bhajanti** (2.0271). Evaṃ pana tesamavaro-
dhataṃ vadanto tadanurūpaṃ imesampi paccekaṃ duvidhataṃ dassetīti
daṭṭhabbaṃ.

281. Ācariyena pokkharasātinā saha pavattatīti **sācariyako**, tassa. **Apāyamukhampīti** vināsakāraṇampi. Pageva vijjācaraṇasampadāya sandissaneti pi-saddo garahāyaṃ. Tena vuttaṃ “**api nu tvam imāya anuttarāya vijjācaraṇasampadāya sandissasi sācariyako**” ti-ādi. Tatrāyamattḥakathāmuttakanayo- “no hidam bho gotamā” ti sandissanaṃ paṭikkhipitvā asandissanākārameva vibhāvetuṃ “**ko cāhan**” ti-ādi vuttaṃ. Sācariyako ahaṃ ko ca kīdiso hutvā anuttarāya vijjācaraṇasampadāya sandissāmi, anuttarā vijjācaraṇasampadā kā ca kīdisā hutvā sācariyake mayi sandissati, ārakā ahaṃ ...pe... sācariyakoti saha pāṭhasesena yojanā.

282. Apāye vināsanupāye niyutto **āpāyiko**. Tabbhāvaṃ na paripūreti paripūretuṃ na sakkotīti **aparipūramāno**, tabbhāvena aparipuṇṇoti attho. Attanā āpāyikena hontenāpi tabbhāvaṃ aparipūramānena pokkharasātinā esā vācā bhāsītāti atthato sambandhattā katvatthe cetaṃ paccattavacananti āha “**āpāyikenāpi aparipūramānenā**” ti. Apica attanā aparipūramānena āpāyikenāpi sayaṃ aparipūramānāpāyikena hutvāpi pokkharasātinā esā vācā bhāsītāti atthayuttito itthambhūtalakkhaṇe cetaṃ paccattavacananti evaṃ vuttaṃ. Añño hi saddakkamo, añño atthakkamoti. Keci pana “karaṇatthameva dassetuṃ evaṃ vuttan” ti vadanti, tadayuttameva padadvayassa kattupadena samānatthattā, samānatthānañca padānaṃ aññamaññaṃ karaṇabhāvānupapattito, alamatipapañcena.

Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā

283. Dīyateti datti, sā eva **dattikanti** āha “**dinnakan**” ti. Adātukāmampi dātu-kāmaṃ katvā sammukhā paramāvaṭṭeti sammūlhaṃ karoti etāyāti **sammukhāvattāni**. Tenāha “**na demīti vattuṃ na sakkoti**” ti. Puna **tassāti** brāhmaṇassa. Kāraṇānurūpaṃ rājūnaṃ puṇṇapattanti āha “**kasmā me (2.0272) dinno**” ti. **Saṅkhalitakuṭṭhanti** dhotasaṅkhamiva setakuṭṭhaṃ. Setapokkhararajatato guṇasamānakāyattā evamāha. **Anugacchatīti** paramanubandhati.

Yadi duvidhenapi kāraṇena rājā brāhmaṇassa sammukhābhāvaṃ na deti, atha kasmā tadupasaṅkamaṃ na paṭikkhittanti āha “**yasmā panā**” ti-ādi. “**Khettavijjāyāti** nītisatthe” ti (dī. ni. ṭī. 1.283) ācariyena vuttaṃ. Heṭṭhāpi **brahmajālavaṇṇanāyaṃ** evaṃ vuttaṃ “khettavijjāti abbheyyamāsurakkharājasatthādinītisatthan” ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.21) **dussamettha** tirokaraṇiyaṃ. Tenāha “**sāṇipākārassa anto ṭatvā**” ti. Antasaddena pana tabbhāvena pade vaḍḍhiyamāne **dussantaṃ** yathā “vananto” ti. “**Payātanti** saddhaṃ, sassatikaṃ vā. Tenāha abhiharitvā dinnan” ti ācariyena vuttaṃ, tasmā matakabhattasaṅkhepena vā niccabhattasaṅkhepena vā abhiharitvā dinnaṃ bhikkhanti attho veditabbo. “**Ayaṃ panā**” ti-ādi atthāpattivacanaṃ. **Niṭṭhanti** nicchayaṃ. Kasmā pana bhagavā brāhmaṇassa evarūpaṃ amanāpaṃ mammavacanaṃ avocāti codanaṃ kāraṇaṃ dassetvā sodhetuṃ “**idam panā**” ti-ādi vuttaṃ. Rahassampi paṭicchannampi mammavacanaṃ pakāsesīti sambandho.

284. Rājāsaṃ nāma hatthikkhandhapadesaṃ sandhāya “**hatthigivāya vā nisi-nno**” ti pāḷiyaṃ vuttaṃ. **Rathūpatthareti** rathassa upari attharitapadesa. Tenāha

“**rathamhī**” ti-ādi. **Uggatuggatehī**ti uggatānamatisayena uggatehi. Na hi vicchāsamāso lokikehi abhimatoti. Rañño apaccam **rājañño**, bahukattam pati, ekasesanayena vā “**rājaññehī**” ti vuttam. **Pākaṭamantananti** pakāsabhūtam mantanam. Tadevidhādhippetam, na rahassamantanam suddādhipi suyyamānassa icchittā. Tena vuttam “**atha āgaccheyya suddo vā suddadāso vā**” ti-ādi. **Tādisehiyevā** Ti rañño ākārasadiseheva. Tassatthassa sādhanasamattham vacanam raññā bhaṇitam yathā, tathā sopi tassatthassa sādhanasamatthameva bhaṇitam vacanam apinu bhaṇatīti yojetabbam.

285. “Pavattāro” ti etassa pāvacanabhāvena vattāroti saddato attho. Yasmā pana te tathābhūtā mantānam pavattakā nāma, tasmā (2.0273) adhippāyato attham dassetum “**pavattayitāro**” ti vuttam. Vadasaddena, hi tupaccayena ca “vattāro” ti padasiddhi, tathā vatusaddena “pavattayitāro” ti. Idaṃ ācariyassa (dī. ni. ṭi. 1.285) ca ācariyasāriputtattherassa ca mataṃ. Vatusaddeneva “pavattāro” ti padasiddhiṃ dassetīti keci vadanti. Padadvayassa tulyādhikaraṇattā “**mantamevā**” ti vuttam. “Sudde bahi katvā raho bhāsitaḥḥena mantā eva taṃ taṃ attha-ṇipattihetutāya padan” ti hi tulyādhikaraṇam hoti, anupanītāsādhāraṇatāya rahassabhāvena vattabbāya mantanakiriyāya padamadhigamupāyantīti **mantapadanti** aṭṭhakathāmuttako nayo. **Gītanti** gāyanavasena sajjhāyitam, gāyanampidha udattānudattādisarasampādanavaseneva adhippetanti vuttam “**sarasampattivase-nā**” ti. Pāvacanabhāvena **aññesaṃ vuttam**. Tamaññesaṃ vādāpanavasena **vācitam**. Saṅgahetvā uparūpari saññūḥhāvasena **samupabyūḥham**. Iruvedayajurvedasāma-vedādivasena, tatthāpi paccekaṃ mantabrahmādivasena, ajjhāyānuvākādivasena ca **rāsikataṃ**. Yathāvuttanayeneva **piṇḍam katvā ṭhapitam**. **Aññesaṃ vācitam anuvācentīti** aññesaṃ kammabhūtānam tehi vācāpitaṃ mantapadaṃ etarahi brāhmaṇā aññesaṃ anuvācāpentī.

Tesanti mantakattūnam. Dibbacakkhuparibhaṇḍam yathākammūpagañāṇam, paccakkhato dassanaṭṭhena dibbacakkhusadisañca pubbenivāsānussatiñāṇam sandhāya “**dibbena cakkhunā**” ti vuttam. Ato dibbacakkhuparibhaṇḍena yathākammūpagañāṇena sattānam kammassakatādīni ceva dibbacakkhusadisena pubbenivāsānussatiñāṇena atītakappe brāhmaṇānam mantajjhenavidhiñca oloketvāti attho gahetabbo. Rūpameva hi paccuppannam dibbacakkhussa ārammaṇanti tamidha aṭṭhānagataṃ hoti. **Pāvacanena saha saṃsanditvāti** yaṃ kassapasammā-sambuddhena vuttam vaṭṭasannissitam vacanam, tena saha saṃsanditvā aviruddham katvā. Na hi tesam vivaṭṭasannissito attho paccakkhato hoti. **Ganthiṃ-sūti** pajjagajjabandhavasena sakkatabhāsāya bandhiṃsu. **Aparā pareti** aṭṭhakādīhi aparā aññepi pare pacchimā okkākarājakālādīsu uppanā. **Pāṇātipātādīni pakkhipitvāti** aṭṭhakādīhi ganthitamantapadesveva pāṇātipātādīkilesasannissitapadānam tattha tattha pakkhipanam katvā. **Viruddhe akaṃsūti** suttanipāte **brāhmaṇa-dhammikasuttādīsu** (su. ni. brāhmaṇadhammikasutta) āgatanayena saṃkilesikatthadīpanato (2.0274) paccanīkabhūte akaṃsu. **Isīti** nidassanamattaṃ. “Isi vā isitthāya paṭipanno vā” ti hi vattabbam. Kasmā panettha paṭiññāgahaṇavasena desanāsotapatitam na karotīti āha “**idha bhagavā**” ti-ādi. **Idhāti** “tyāham mante adhi-

yāmi, ‘sācariyako’ti tvam maññasi”ti vuttaṭṭhāne. **Paṭiññaṃ aggahetvā**ti yathā heṭṭhā paṭiññā gahitā, tathā “taṃ kiṃ maññasi ambaṭṭha, tāvatā tvam bhavissasi isi vā isitthāya vā paṭipanno sācariyakoti, no hidaṃ bho gotamā”ti evaṃ idha paṭiññaṃ aggahetvā.

286. Nirāmagandhāti kilesāsucivasena vissagandharahitā. **Anitthigandhā**ti itthinaṃ gandhamattassapi avisahanena itthigandharahitā. **Rajojalladharā**ti pakatirajasedādi jalladharā. **Pākārapurisaguttī**ti pākārāvaraṇaṃ, purisāvaraṇaṅca. Ettha pana “**nirāmagandhā**”ti etena tesaṃ dasannaṃ brāhmaṇānaṃ vikkhambhitakilesataṃ dasseti, “**anitthigandhā, brahmacārino**”ti ca etena ekavihāritaṃ, “**rajojalladharā**”ti etena maṇḍanavibhūsanābhāvaṃ, “**araññāyatane pabbatapādesu vasimsū**”ti etena manussūpacāraṃ pahāya vivittavāsaṃ, “**vanamūlaphalāhārā vasimsū**”ti etena sālīmaṃsodanādipaṇitāhāra paṭikkhepaṃ, “**yadā**”ti-ādinā yānavāhanapaṭikkhepaṃ, “**sabbadisāsū**”ti-ādinā rakkhāvaraṇapaṭikkhepaṃ. Evaṃca dassento micchāpaṭipadāpakkhikaṃ sācariyakassa ambaṭṭhassa vuttiṃ upādāya sammāpaṭipadāpakkhikāpi tesaṃ brāhmaṇānaṃ vutti ariyavinaye sammāpaṭipattiṃ upādāya micchāpaṭipadāyeva. Kathaṅhi nāma te bhavissati sallekhaṭipattiyuttatāti. “Evaṃ su te”ti-ādinā bhagavā ambaṭṭhaṃ santajjento niggaṇhātītipi vibhāveti. Idaṅhi vakkhamānāya pāḷiyā piṇḍatthadassananti.

Dussapaṭṭikā **dussapaṭṭaṃ**. Dussakalāpo **dussaveṇī**. **Veṭhakehī**ti veṭhakapaṭṭakehi, dussehi saṃveṭhetvā katanamitaphāsukāhīti vuttaṃ hoti. **Kappetunti** kattarikāya chinditūṃ. **Kappitavālehī**ti etthāpi eseva nayo. “Na bhikkhave massu kappāpetabban”ti-ādīsu (cūḷava. 275) viya hi **kapusaddo** chedane vattati. **Yuttaṭṭhānesūti** gīvāsīsavāladhīsu. **Vālā**ti tesu ṭhānesu jāyamānā lomā. Sahacaraṇavasena, ṭhānīnāmena vā “**kuttavālā**”ti (2.0275) vuttā. Keci pana “vāḷayuttattā”ti pāṭhaṃ kappetvā vāḷarūpayuttattāti atthaṃ vadanti, pāḷiyānapekkhanameva tesaṃ doso. “Kuttavālehi vaḷavārathehi”ti pāḷiyaṃ vuttaṃ. **Samantānagaranti** nagarassa samantato. **Pākārassa adhobhāge katasudhākammaṃ** ṭhānaṃ nagarassa samīpe kattabbato, upakāraṇato ca “**upakārikā**”ti **vuccati**. Nagarassa upakārikā etāsanti **nagarūpakārikāyo**, rājadhānī-apekkhāya itthiliṅganiddeso. Tenāha “**idha panā**”ti-ādi. **Matī**ti vicikicchāvasena anekamaṃsikajānanā. Upari desanāya avaḍḍhakāraṇaṃ dassento “**idaṃ bhagavā**”ti-ādimāha. Pāḷiyaṃ **so maṃ pañhenā**ti so jano maṃ pucchāvasena sodheyya. **Ahaṃ veyyākaraṇena sodhessāmī**ti ahampimaṃ vissajjanāvasena sodhessāmīti yathārahamadhikāraṇavasena attho veditabbo.

Dvelakkaṇadassanavaṇṇanā

287. “Nisinnānan”ti-ādi anādare sāmivacanaṃ, visesanaṃ vā. Saṅkucite iriyāpathe anavasesato lakkhaṇānaṃ dubbibhāvanato “**na sakkoti**”ti vuttaṃ, tathā suvibhāvanato pana “**sakkoti**”ti. Pariyesanasukhatthameva tadāciṇṇatā daṭṭhabbā. **Tenā**ti duvidhenapi kāraṇena.

Gavesīti ñāṇena pariyesanamakāsi. **Gaṇayantoti** ñāṇeneva saṅkalayanto. **Samānayī**ti sammā ānaya samāhari. “**Kaṅkhatī**”ti padassa ākaṅkhatīti atthoti āha “**aho**

vatā”ti-ādi. Anupasaggampi hi padaṃ katthaci sa-upasaggamiva atthavisesavā-cakaṃ yathā “gotrabhū”ti. **Tato tato** sarīrappadesato. **Kicchatī**ti kilamati. Tenāha “**na sakkoti daṭṭhun**”ti. **Tāyā**ti “vicinanto kicchatī”ti vuttāya **vicikicchāya**. **Tatoti** sannitṭhānaṃ agamanato. Evaṃ “kaṅkhatī”ti padassa āsisanatthataṃ dassetvā idāni saṃsayatthataṃ dassento “**kaṅkhāya vā**”ti-ādimāha. Tattha **kaṅkhāyā**ti “kaṅkhatī”ti padena vuttāya kaṅkhāya. Asatvapadhānañhi ākhyātikaṃ. Esa nayo sesesupi. Avatthāpabhedagatā vimati eva “**tīhi dhammehī**”ti vuttā, tippakārehi saṃsayadhammehīti attho. **Kālusiyabhāvoti** appasannatāya hetubhūto āvilabhāvo.

Vatthikosenāti (2.0276) nābhiyā adhobhāgasaṅkhāte vatthimhi jātena liṅgapasibbakena. “Aṇḍakoso”ti-ādīsu (ma. ni. 1.152, 189; 2.27; a. ni. 7.71; pārā. 11) viya hi kosasaddo pariveṭhakapasibbake vattati. Vatthena guhitabbattā **vatthaguyhaṃ**. Yasmā bhagavato kosohitaṃ vatthaguyhaṃ sabbabuddhāveṇikaṃ aññehi asādhāraṇaṃ suvisuddhakañcanaṃaṇḍalasannibhaṃ, attano saṅghānasannivesasundaratāya ājāneyyagandhahatthino varaṅgaparamacārubbhāvaṃ, vikasamānatapaniyāravindasamujjalakesarāvattavilāsaṃ, sañjhāpabhānurañjitajalavanantarābhilakkhitasampunṇacandamaṇḍalasobhañca attano siriya abhibhuyya virājati, yaṃ bāhirabbhantaramalehi anupakkiliṭṭhatāya, cirakālaparicitabrahmacariyādhikāratāya, saṅghitasanṅghānasampattiyā ca kopīnampi samānaṃ akopīnameva jātaṃ. Tena vuttaṃ “**bhagavato hī**”ti-ādi. **Varavāraṇassevā**ti varagandhahatthino iva. **Pahūtabhāvanti** puthulabhāvaṃ. Ettheva hi tassa saṃsayo. Tanumudusukumārādīsu panassa guṇesu vicāraṇā eva nāhosi.

288. “Tathārūpan”ti idaṃ samāsapadanti āha “**taṃrūpan**”ti. **Etthāti** yathā ambaṭṭho kosohitaṃ

vatthaguyhamaddassa, tathā iddhābhisaṅkhāramabhisaṅkharaṇe. Iminā hi “tathā-rūpaṃ iddhābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkharī”ti-ādipāḷiparāmasanaṃ, ato cettha saha iddhābhisaṅkhāranayena vatthaguyhadassanakāraṇaṃ milindapañhāpāṭhena (mi. pa. 3.3) vibhāvitaṃ hoti. Keci pana “vatthaguyhadassane”ti parāmasanti, tadyuttameva. Na hi taṃ pāliyaṃ, aṭṭhakathāyañca atthi, yaṃ evaṃ parāmasitabbaṃ siyā, iddhābhisaṅkhāranayo ca avibhāvito hoti. **Kimettha aññena vattabbaṃ** catu-ṭṭhisambhidāpattena chaḷabhiññena vādīvarena bhadantanāgasenattherena vuttanayeneva sampaṭicchitabbatā. Hirī kariyate etthāti **hirikaraṇaṃ**, tadeva okāso tathā, hiriyitabbaṭṭhānaṃ. **Uttarassāti** suttanipāte āgatassa uttaramāṇavassa (ma. ni. 2.384). Sabbesampi cetesaṃ vatthu suttanipātato gahetabbaṃ.

Chāyanti paṭibimbaṃ. Kathaṃ dassesi, kīdisaṃ vāti āha “**iddhiyā**”ti-ādi. **Chāyārūpakamattanti** bhagavato paṭibimbarūpakameva, na pakativatthaguyhaṃ, tañca buddhasantānato vinimuttatā rūpakamattaṃ bhagavatā sadisavaṇṇasaṅghānāvaya-yaṃ iddhimayaṃ bimbakameva hoti, evañca katvā appakatthena ka-kārena visesitavacanaṃ upapannaṃ hoti. Chāyārūpakamattaṃ iddhiyā abhisaṅkharitvā dassesīti sambandho. “Taṃ pana dassento bhagavā yathā attano buddharūpaṃ na (2.0277) dissati, tathā katvā dasseti”ti (dī. ni. ṭī. 1.288) ācariyā vadanti. Tadeva bhadantanāgasenattherena vuttana iddhābhisaṅkhatachāyārūpakamattadassanavacanena saṃsandati ceva sameti ca yathā taṃ “khīrena khīraṃ, gaṅgodakena yamunodakan”ti daṭṭhabbaṃ. Tathāvacaneneva hi sesabuddharūpassa taṅkhaṇe adassitabhāvo atthato āpanno hoti. Nivāsananivatthatadivacanena panettha buddhasantānato vinimuttassapi chāyārūpakassa nivāsanaḍi-abahigatabhāvo dassito, na ca codetabbaṃ “kathaṃ nivāsanaḍi-antaragataṃ chāyārūpakam bhagavā dasseti, kathañca ambaṭṭho passati”ti. Acinteyyo hi iddhivisayoti. **Chāyaṃ diṭṭheti** chāyāya diṭṭhāya. **Etanti** chāyārūpakaṃ. Bujjhanake sati jīvitanimittampi **hadayamaṃsaṃ dasseyyāti** adhippāyo. **Ninnetvāti** nīharitvā. Ayameva vā pāṭho. **Kallosīti** vissajjane tvaṃ kusalo cheko asi, yathāvutto vā vissajjanāmaggo upa-panno yutto asīti attho. “Kusalo”ti keci paṭhanti, ayuttametaṃ. Milindapañhe hi sabbattha vissajjanāvasāne “kallo” icceva diṭṭhoti.

Ninnāmetvāti mukhato nīharaṇavasena kaṇṇasotādi-abhimukhaṃ paṇāmetvā, adhippāyameva dassetuṃ “**nīharitvā**”ti vuttaṃ. **Kathinasūciṃ viyāti** ghanasukhumabhāvāpādanena kakkhaḷasūcimiva katvā. **Tathākaraṇenāti** kathinasūciṃ viya-karaṇena. **Etthāti** pahūtajivhāya. **Mudubhāvo, dīghabhāvo, tanubhāvo** ca dassito amuduno ghanasukhumabhāvāpādanatthamasakkuṇeyyattāti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.288) vuttaṃ. Tatrāyamadhippāyo- yasmā mudumeva ghanasukhumabhāvāpādanattham sakkoti, tasmā tathākaraṇena mudubhāvo dassito aggi viya dhūmena. Yasmā ca muduyeva ghanasukhumabhāvāpajjanena dīghagāmi, tasmā kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo dassito. Yasmā pana mudu eva ghanasukhumabhāvāpajjanena tanu hoti, tasmā nāsikāsotānumasanena tanubhāvo dassitoti. Aputhu-lassa tathāpaṭicchādanatthamasakkuṇeyyattā **nalāṭacchādanena puthulabhāvo** dassito.

289. Patthento hutvā udikkhantoti yojetabbaṃ.

290. Mūlavacanaṃ (2.0278) **kathā**. Paṭivacanaṃ **sallāpo**.

291. “Uddhumātakan”ti-ādīsu (saṃ. ni. 5.242; visuddhi. 1.102) viya ka-saddo jigucchanaṭṭhoti vuttaṃ “**tameva jigucchanto**”ti. **Tamevā**ti paṇḍitabhāvameva, ambaṭṭhamevātipi attho. Ambaṭṭhañhi sandhāya evamāha. Tathā hi pāḷiyaṃ vuttaṃ “evaṃ ...pe... ambaṭṭhaṃ māṇavaṃ etadavocā”ti. Kāmañca ambaṭṭhaṃ sandhāya evaṃ vuttaṃ, nāmagottavasena pana aniyamaṃ katvā garahanto puthuvacanaena vadatīti veditabbaṃ. “Yadeva kho tvan”ti etassa aniyamavacana-
nassa “evarūpenā”ti idaṃ niyamavacanaṃ dasseti “**yādiso**”ti-ādinā. Bhāvenabhā-
valakkhaṇe bhummavacanaṭṭhe karaṇavacanaṃ vuttaṃ “**edise atthacarake**”ti. **Na aññatrā**ti na aññattha sugatiyaṃ. Ettha pana “atthacarakenā”ti iminā byatirekamukhena anattacarakataṃyeva vibhāvetīti daṭṭhabbaṃ. “Upaneyya upaneyyā”ti idaṃ tvādyantaṃ vicchāvacaṇanti āha “**brāhmaṇo kho panā**”ti-ādi. **Evaṃ upanetvā upanetvā**ti taṃ taṃ dosaṃ upaniya upaniya. Tenāha “**suṭṭhu dāsādibhāvaṃ āropetvā**”ti. **Pātesī**ti pavatṭanavasena pātesi. Yañca agamāsi, tampi assa tathāga-
manasañkhātāṃ ṭhānaṃ acchinditvāti yojanā.

Pokkharasātibuddhūpasāṅkamanavaṇṇanā

292-3-6. Kittako pana soti vuttaṃ “**sammodaniyakathāyapi kālo natthī**”ti. **Āgamā nūti** āgato nu. **Khoti** nipātamattaṃ. **Idhā**ti ettha, tumhākaṃ santikanti attho. **Adhivāsetū**ti sādīyatu, taṃ pana sādīyanaṃ idha manasāva sampaṭiggaho, na kāyavācāhīti āha “**sampaṭicchātū**”ti. Ajja pavattamānaṃ **ajjatanam**, Puññaṃ, pītipāmojjañca, imamatthaṃ dassetuṃ “**yaṃ me**”ti-ādi vuttaṃ. **Kāranti** upakāraṃ, sakkāraṃ vā. **Acopetvā**ti acāletvā.

297. “**Sahatthā**”ti idaṃ karaṇatthe nissakkavacanaṃ. Tenāha “**sahatthenā**”ti. **Suhitanti** dhātaṃ, jighacchādukkhābhāvena vā sukhiṭaṃ. **Yāvadatthanti** yāva attho, tāva bhojanaena tadā kataṃ. Paṭikkhepapavāraṇāvettha adhippetā, na niman-
tanapavāraṇāti āha “**alan**”ti-ādi. “**Hatthasaññāyā**”ti nidassanamattaṃ aññattha mukhavikārena, vacībhedena ca paṭikkhepassa vuttattā (2.0279), ekakkhaṇepi ca tathāpaṭikkhepassa labbhanato. Onītā pattato pāṇi etassāti **onītapattapāṇi**ti bhinnādhikaraṇavisayo tipado bāhiratthasamāso. Muddhajaṇa-kārena, pana saññogata-kārena ca **oṇittasaddo** vinābhūtetīti dasseti “**oṇītapattapāṇintipi pāṭho**”-
ti-ādinā. Sucikaraṇatthe vā **oṇittasaddo**. Oṇittaṃ āmisāpanayanena sucikataṃ pattam pāṇi ca assāti hi **oṇītapattapāṇi**. Tenāha “**hatthe ca pattañca dhovivā**”ti. “Oṇittaṃ nānābhūtaṃ vinābhūtaṃ, āmisāpanayanena vā sucikataṃ pattam pāṇito assāti oṇītapattapāṇi”ti (sārattha. ṭī. 1.23) **sāratthadīpaniyaṃ** vuttaṃ. Tattha pacchimavacanaṃ “hatthe ca pattañca dhovivā”ti iminā asaṃsandana-
to vicāretabbaṃ. **Evambhūtanti** “bhuttāviṃ onītapattapāṇin”ti vuttappakārena bhūtaṃ.

298. **Anupubbim kathanti** anupubbaṃ kathetabbaṃ kathaṃ. Tenāha “**anupaṭipā-
ṭīkathan**”ti. Kā pana sāti āha “**dānānantaraṃ sīlan**”ti-ādi, tenāyamatto bodhito hoti-
dānakathā tāva pacurajanesupi pavattiyā sabbasādhāraṇattā, sukarattā, sīle patiṭṭhānassa upāyabhāvato ca ādito kathetabbā. Pariccāgasīlo hi puggalo pari-

ggahavatthūsu vinissaṭabhāvato sukheveva sīlāni samādiyati, tattha ca suppati-
 tṭhito hoti, sīlena dāyakapaṭiggāhakasuddhito parānuggahaṃ vatvā parapīḷāniva-
 ttivacananato, kiriyadhammaṃ vatvā akiriyadhammavacananato, bhogasampattihetuṃ
 vatvā bhavasampattihetuvacananato ca **dānakathānantaram sīlakathā** Kathetabbā.
 Tañce dānasīlaṃ vaṭṭanissitaṃ, ayaṃ bhavasampatti tassa phalanti dassanatthaṃ
sīlakathānantaram saggakathā. Tāya hi evaṃ dassitaṃ hoti “imehi dānasīlama-
 yehi, paṇitapaṇitatarādibhedabhinnehi ca puññakiriyavatthūhi etā cātumahārājikā-
 dīsu paṇitapaṇitatarādibhedabhinna aparimeyyā dibbasampattiyo laddhabbā”ti.
 Svāyaṃ saggo rāgādīhi upakkiliṭṭho, sabbathā pana tehi anupakkiliṭṭho ariyama-
 ggoti dassanatthaṃ **saggakathānantaram maggakathā**. Maggañca kathentena
 tadadhigamupāyadassanatthaṃ kāmānaṃ ādīnavo, okāro, saṃkilesa,
 nekkhamme ānisaṃso ca kathetabbo. Saggapariyāpannāpi hi sabbe kāmā nāma
 bahvādīnavā aniccā addhuvā vipariṇāmadhammā, pageva itareti (2.0280) **ādīnavo**,
 sabbepi kāmā hīnā gammā pothujanikā anariyā anattasaṃhitāti lāmakabhāvo
okāro, sabbepi bhavā kilesānaṃ vatthubhūtāti **saṃkilesa**, sabbasaṃkilesavippa-
 yuttaṃ nibbānanti **nekkhamme ānisaṃso** ca kathetabboti. Ayampi attho bodhitoti
 veditabbo. **Maggoti** hi ettha **iti**-saddena ādyatthena kāmādīnavādīnampi saṅga-
 hoti ayamatthavaṇṇanā katā. Tenāha “seyyathidaṃ- dānakathaṃ sīlakathaṃ
 saggakathaṃ kāmānaṃ ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ nekkhamme ānisaṃsaṃ
 pakāseti”ti. Vitthāro **sāratthadīpaniyaṃ** (sārattha. ṭī. 3.26) gahetabbo.

Kasi-saddo ñāṇena gahaṇeti āha “**gahitā**”ti-ādi. Sāmaṃsaddena nivattetabba-
 matthaṃ dasseti “**asādhāraṇā aññesan**”ti iminā, lokuttaradhammādhigame parū-
 padesavigatattā, ekeneva loke paṭhamaṃ anuttarāya sammāsambodhiyā abhisa-
 mbuddhattā ca aññesamasādhāraṇāti vuttaṃ hoti. **Dhammacakkhanti ettha sotāpa-**
ttimaggova adhippeto, na brahmāyusutte (ma. ni. 2.383 ādayo) viya heṭṭhimā tayo
 maggā, na ca **cūlarāhulovādasutte** (ma. ni. 3.416) viya āsavakkhayo. “Tassa uppa-
 tti-ākāradassanatthan”ti kasmā vuttaṃ, nanu maggañāṇaṃ asaṅkhatadhammāra-
 mmaṇameva, na saṅkhatadhammārammaṇanti codanaṃ sodhento “**tañhī**”ti-ādi-
 māha. **Kiccavasenā** Ti asammoḥapaṭivedhakiccavasena.

Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

299. Pāḷiyaṃ “**diṭṭhadhammo**”ti-ādīsu dassanaṃ nāma ñāṇato aññampi cakkhā-
 didassanaṃ atthīti tannivattanatthaṃ “**pattadhammo**”ti vuttaṃ. Patti ca ñāṇapa-
 ttito aññāpi kāyagamanādīpatti vijjatīti tato visesadassanatthaṃ “**viditadhammo**”ti
 vuttaṃ. Sā panesā viditadhammatā ekadesatopi hotīti nippadesato viditadha-
 mmatam dassetuṃ “**pariyogāḷhadhammo**”ti vuttaṃ, tenassa saccābhisambodha-
 meva dīpeti. Maggañāṇaṃhi ekābhisamayavasena pariññādicatukiccaṃ
 sādheṇtaṃ nippadesena catusaccadhammaṃ samantato ogāḷhaṃ nāma hoti.
 Tenāha “**diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti diṭṭhadhammo**”ti. “Kathaṃ pana eka-
 meva ñāṇaṃ ekasmiṃ khaṇe cattāri kiccāni sādheṇtaṃ pavattati. Na hi tādīsaṃ
 loke diṭṭhaṃ, na āgamo vā tādīso atthī”ti (2.0281) na vattabbaṃ. Yathā hi padīpo

ekasmimyeva khaṇe vaṭṭiṃ dahati, snehaṃ pariyādiyati, andhakāraṃ vidhamati, ālokañcāpi dasseti, evametam ñāṇanti daṭṭhabbam. “Maggasamaṅgissa ñāṇam dukkhepetam ñāṇam, dukkhasamudayepetam ñāṇam, dukkhanirodhepetam ñāṇam, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāyapetam ñāṇan”ti (vibha. 794) suttapadampettha udāharitabbanti.

Tiṇṇā vicikicchāti sappaṭibhayakantārasadisā soḷasavatthukā, aṭṭhavatthukā ca vicikicchā **anena** vitiṇṇā. **Vigatā kathaṃkathā**ti pavatti-ādīsu “evaṃ nu kho, na nu kho”ti evaṃ pavattikā kathaṃkathā **assa** vigatā samucchinnā. **Visāradabhāvaṃ pattoti** sārājkarānaṃ pāpadhammānaṃ pahīnattā, tappaṭipakkhesu ca silādiguṇesu suppatiṭṭhitattā visāradabhāvaṃ veyyattiyam patto adhigato. Sāyaṃ vesārajappatti suppatiṭṭhitatā katthāti codanāya “satthusāsane”ti vuttanti dassento **“kattha? Satthusāsane”**ti āha. Attanāva paccakkhato diṭṭhattā, adhigatattā ca na assa paccayo pacceṭabbo paro atthīti attho. Tatthādhippāyamāha **“na parassā”**-ti-ādinā. **Na vattatī**ti na pavattati, na paṭipajjati vā, na paraṃ pacceṭi pattiyāyatīti **aparappaccayoti**pi yujjati. Yaṃ panettha vattabbampi avuttaṃ, tadetaṃ pubbe vuttattā, parato vuccamānattā ca avuttanti veditabbam.

Iti sumāṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya ajjavamaddavasoraccasaddhāsatiḍḍhitibuddhikhantivīriyādidhammasamaṅginā sātṭhakathe piṭakattaye asaṅgāsaṃhīravisāradaññācārīnā anekappabhedasakasamayasa-mayantaragahanajjhogāhinā mahāgaṇinā mahāveyyākaraṇena ñāṇābhivaṃsadharmasenāpatināmattherena mahādhammarājādhirājagarunā katāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā ambaṭṭhasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsānā.

Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā

300. Evaṃ (2.0282) ambaṭṭhasuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni soṇadaṇḍasuttaṃ saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, ambaṭṭhasuttassānantaraṃ saṅgītassa suttassa soṇadaṇḍasuttabhāvaṃ vā pakāsetuṃ “**evaṃ me suttaṃ ...pe... aṅgesūti soṇadaṇḍasuttan**” ti āha. Sundarabhāvena sātisayāni aṅgāni etesamatthīti **aṅgā**. Taddhitapaccayassa atisayavisiṭṭhe atthitā-atthe pavattito, padhānato rājakumārā, ruḷhivasena pana janapadoti vuttaṃ “**aṅgā nāmā**” ti-ādi. **Idhāpi adhippetā**, na ambaṭṭhasutte eva. “**Tadā kirā**” ti-ādi tassā cārikāya kāraṇavacanaṃ. Āgamane ādīnavaṃ dassetvā paṭikkhipanavasena **āgantū na dassanti**, nānujānissantīti adhippāyo.

Nīlāsokakaṇḍikāravivāḍākarakundarājārakkhādisammissatāya taṃ campakavanaṃ **nīlādīpañcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṃ**, na campakarukkhaññaeva nīlādīpañcavaṇṇakusumatāyāti vadanti, tathārūpāya pana dhātuyā campakarukkha nīlādīpañcavaṇṇampi kusumaṃ pupphanti. Idānīpi hi katthaci dese dissanti, evañca yathārutampi aṭṭhakathāvacanaṃ upapannaṃ hoti. **Kusumagandhasugandhe** Ti vuttanayena sammissakānaṃ, suddhacampakānaṃ vā kusumānaṃ gandhehi sugandhe. Evaṃ pana vadanto na māpanakāleyeva tasmīṃ nagare campakarukkha ussannā, atha kho aparabhāgepi dasseti. Māpanakāle hi campakarukkhanamussannatāya taṃ nagaraṃ “**campā**” ti nāmaṃ labhi. **Issarattā**ti adhipatibhāvato. Senā etassa atthīti seniko, sveva **seniyo**. Bahubhāvavisiṭṭhā cettha atthitā taddhitapaccayena jotitāti vuttaṃ “**mahatiyā senāya samannāgatattā**” ti. **Sārasuvaṇṇasadisatāyāti** uttamajātisuvaṇṇasadisatāya. **Cūladukkhakkhandhasuttaṭṭhakatthāyaṃ** pana evaṃ vuttaṃ “**seniyo**” ti tassa nāmaṃ, **bimbīti** attabhāvassa nāmaṃ vuccati, so tassa sārabhūto dassaniyo pāsādiko attabhāvasamidhiyā bimbisāroti vuccati” ti (ma. ni. aṭṭha. 1.180).

301-2. Saṃhatāti sannipatanavasena saṅghaṭitā, sannipatitāti vuttaṃ hoti. **Ekekiṣṣāya disāyāti** ekekāya padesabhūtāya disāya. Pāḷiyaṃ brāhmaṇagahapatikānamadhippetattā “saṅghino” ti vattabbe (2.0283) “saṅghi” ti puthutte ekavacanaṃ vuttanti dasseti “**etesan**” ti iminā. Evaṃ ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.301, 302) vuttaṃ, **saṅghīti** pana dīghavasena bahuvacanaṃpi dissati. **Agaṇāti** asamūhabhūtā agaṇabandhā, “**agaṇanā**” tipi pāṭho, ayamevattho, saṅkhyāthassa ayuttattā. Na hi tesam saṅkhyā atthīti. Idaṃ vuttaṃ hoti- pubbe antonagare agaṇāpi pacchā bahinagare gaṇaṃ bhūtā pattāti **gaṇībhūtāti**. Abhūtatabbhāve hi karāsabhūyoge a-kārassa īkārādeso, ipaccayo vā. Rājarājaññādīnaṃ daṇḍadharo purisova tato tato khattiyānaṃ tāyanato rakkhaṇato **khattā** niruttinayena. So hi yattha tehi pesito, tattha tesam dosaṃ pariharanto yuttapattavasena pucchitamattaṃ katheti. Tenāha “**pucchitapañhe byākaraṇasamattho**” ti. Kulāpadesādīnā mahatī mattā pamāṇame-tassāti **mahāmatta**.

Soṇadaṇḍaguṇakathāvaṇṇanā

303. Ekassa rañño āṇāpavattiṭṭhānāni rajjāni nāma, visiṭṭhāni rajjāni virajjāni, tāneva **verajjāni**, nānāvidhāni verajjāni tathā, tesu jātāti-ādinā tidhā taddhitanibba-

canaṃ. Vicitrā hi taddhitavuttīti. **Yaññānubhavanatthanti** yassa kassaci yaññassa anubhavanatthaṃ. **Teti** nānāverajjakā brāhmaṇā. **Tassāti** soṇadaṇḍabrāhmaṇassa. **Uttamabrāhmaṇoti** abhijanasampattiyā, vittasampattiyā, vijjāsampattiyā ca uggatataro, uḷāro vā brāhmaṇo. **Āvaṭṭanīmāyā** vuttāva. Lābhamaccherena nippīlita-tāya **asannipāto bhavissati**.

Aṅgeti gameti attano phalaṃ ñāpeti, sayamaṃ vā aṅgiyati gamiyati ñāyatīti **aṅgaṃ**, hetu. Tenāha **“kāraṇenā”**ti. Lokadhammatānussaraṇena aparānipi kāraṇāni āhaṃ-sūti dassento **“evan”**ti-ādimāha.

Dvīhi pakkhehīti mātupakkhena, pitupakkhena cāti dvīhi ñātipakkhehi. “Ubhato sujāto”ti hi ettha keyeva vutte yehi kehici dvīhi bhāgehi sujātattaṃ vijāneyya, sujāta-saddo ca “sujāto cārudassano”ti-ādīsu (ma. ni. 2.399) ārohasampattipariyāyopi hotīti jātivāseneva (2.0284) sujātattaṃ vibhāvetuṃ **“mātito ca pitito cā”**ti vuttaṃ. Tenāha **“bhoto mātā brāhmaṇī”**ti-ādi. **Evanti** vuttappakārena, mātupakkhato ca pitupakkhato ca paccekaṃ tividhena ñātiparivaṭṭenāti vuttaṃ hoti. “Saṃsuddhagahaṇiko”ti imināpi “mātito ca pitito cā”ti vuttamevatthaṃ samatthetīti āha **“saṃsuddhā te mātugahaṇī”**ti, saṃsuddhāva anaññapurisasādhāraṇāti attho. Anorasaputtavasena hi loke mātāpitūsamaññā dissati, idha panassa orasaputtavaseneva icchitāti dassetuṃ **“saṃsuddhagahaṇiko”**ti vuttaṃ. Gabbhaṃ gaṇhāti dhāretīti **gahaṇī**, tatiyāvaṭṭasaṅkhāto gabbhāsayaśaṇṇito mātukucchipadeso **sama-vepākiniyāti** samavipācaniyā. **Etthā**ti mahāsudassanasutte. Yathābhuttamāhāraṃ vipācanavasena gaṇhāti na chaḍḍetīti **gahaṇī**, kammajatejodhātu, yā “udaraggi”ti loke paññāyati.

Pitupitāti pituno pitā. **Pitāmahoti** āmaha-paccayena taddhitasiddhi. “Catuyugan”ti-ādīsu viya taṃ tadatthe yujjitabbato kālaviseso **yugaṃ** nāma. **Etaṃ** yugasaddena āyuppamāṇavacanaṃ **abhiḷāpamattaṃ** lokavohāravacanamattameva, adhippetatthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugasaddena vutto tasseva padhā-nabhāvena adhippetattāti adhippāyo. **Tato uddhanti** pitāmahato upari. Tenāha **“pubbapurisā”**ti, tadavasesā pubbakā cha purisāti attho. Purisaggahaṇaṅcetha ukkaṭṭhaniddesena katanti daṭṭhabbaṃ. Evañhi “mātito”ti pāḷivacanaṃ samatthitaṃ hoti.

Tatrāyamaṭṭhakathāmuttakanayo- mātā ca pitā ca **pitāro**, pitūnaṃ pitāro **pitā-mahā**, tesamaṃ yugo dvando **pitāmahayugo**, tasmā, yāva sattamā pitāmahayugā pitāmahadvandāti attho veditabbo, evaṅca pitāmahaggahaṇeneva mātāmahopi gahito. Yugasaddo cetha ekaseso “yugo ca yugo ca yugo”ti, ato tattha tattha ñātiparivaṭṭe pitāmahadvandaṃ gahitaṃ hotīti.

“Yāva sattamā pitāmahayugā”ti idaṃ kākāpekkhanamiva ubhayattha sambandhagatanti āha **“evan”**ti-ādi. Yāva sattamo puriso, tāva akkhitto (2.0285) anupakuṭṭho jātivādenāti sambandho. **Akkhittoti** appattakhepo. **Anavakkhittoti** saddhathālipākādīsu na chaḍḍito. **Na upakuṭṭhoti** na upakkosito. “Jātivādenā”ti idaṃ hetumhi karaṇavacanaṃ dassetuṃ **“kena kāraṇenā”**ti-ādi vuttaṃ. **Itipīti** imināpi kāraṇena. Ettha ca **“ubhato ...pe... yugā”**ti etena brāhmaṇassa yonidosābhāvo dassito saṃsuddhagahaṇikabhāvakkittanato, **“akkhitto”**ti etena kiriyāparādhā-

bhāvo. Kiriyaṅparādheṇa hi sattā khepaṃ pāpuṅanti. **“Anupakuṭṭho”** ti etena ayuttasamaggābhāvo. Ayuttasamaggāñhi paṭicca sattā akkosam labhanti.

Issaroti ādhipateyyasaṃvattaniyakammabalena īsanasiḷo, sā panassa issaratā vibhavasampattipaccayā pākaṭā jātā, tasmā aḍḍhabhāvapariyāyena dassento **“aḍḍhoti issaro”** ti āha. Mahantaṃ dhanamassa bhūmigataṃ, vehāsagatañcāti **mahaddhano**. **Tassāti** tassa tassa guṇassa, ayameva ca pāṭho adhunā dissati. **Aguṇameva dassemāti** anvayato tassa guṇaṃ vatvā byatirekato bhagavato anupasaṅkamanakāraṇaṃ aguṇameva dassema.

Adhikarūpoti viṣiṭṭharūpo uttamasariḷo. Dassanaṃ arahatīti **dassaniyoti** āha **“dassanayoggo”** ti. Pasādaṃ āvahaṭīti **pāsādiko**. Tenāha **“pasādajananato”** ti. Pokkharasaddo idha sundaratthe, sarīratthe ca niruḷho. **Vaṇṇassā** Ti vaṇṇadhātuyā. Pakāsaniyena parisuddhanimittena vaṇṇasaddassa vaṇṇadhātuyaṃ pavattanato tannimittameva vaṇṇatā, sā ca vaṇṇanissitāti abhedavasena vuttaṃ **“uttamena parisuddhena vaṇṇenā”** ti. **Sarīraṃ** pana sannivesaviṣiṭṭhaṃ karacaraṇagīvāsīsādisamudāyaṃ, tañca avayavabhūtena saṅghānanimittena gayhati, tasmā tannimittameva pokkharatāti vuttaṃ **“sarīrasaṅghānasampattiyā”** ti, uttamāya sarīrasaṅghānasampattiyātipi yojetabbaṃ. Atthavasā hi līṅgavibhattivipariṇāmo. Sabbesu vaṇṇesu suvaṇṇavaṇṇova uttamoti āha **“parisuddhavaṇṇesupi seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇena samannāgato”** ti. Tathā hi buddhā, cakkavattino ca suvaṇṇavaṇṇāva honti. Yasmā pana vacchāsaddo sarīrābhe pavattati, tasmā **brahmavacchasīti** uttamasarīrābho, suvaṇṇābho icceva attho. Imameva hi atthaṃ sandhāya **“mahābrahmuno sarīrasadiseneva sarīrena samannāgato”** ti (2.0286) vuttaṃ, na brahmujugattataṃ. **Okāsoti** sabbaṅgapaccaṅgaṭṭhānaṃ. Ārohapariṇāhasampattiyā, avayavapāriṇāyā ca dassanassa okāso na khuddakoti attho. Tenāha **“sabbānevā”** ti-ādi.

Sīlanti yamaniyamalakkhaṇaṃ sīlaṃ, taṃ panassa rattaññutāya vuddhaṃ vaddhitanti visesato **“vuddhasīli”** ti vuttaṃ. **Vuddhasīlenāti** sabbadā sammāyogato vuddhena dhuvasīlena. Evañca katvā padattayampetaṃ adhippetatthato viṣiṭṭhaṃ hoti, saddatthamattaṃ pana sandhāya **“idaṃ vuddhasīlipadasseva vevacanan”** ti vuttaṃ. Pañcasīlato paraṃ tattha sīlassa abhāvato, tesamajānanato ca **“pañcasīlamattamevā”** ti āha.

Vācāya parimaṇḍalapadabyañjanatā eva sundarabhāvoti vuttaṃ **“sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā”** ti. Ṭhānakaraṇasampattiyā, sikkhāsampattiyā ca kassācīpi anūnatāya parimaṇḍalapadāni byañjanāni akkharāni etissāti **parimaṇḍalapadabyañjanā**. Akkhameva hi taṃtatthavācābhāvena paricchinnaṃ **padam**. Atha vā padameva atthassa byañjakattā **byañjanaṃ**, sithiladhanitādi-akkharapāriṇāyā ca padabyañjanassa parimaṇḍalatā, parimaṇḍalaṃ padabyañjanameti-ssāti tathā. Apica pajjati attho etenāti **padam**, nāmādi, yathādhippetaṃ atthaṃ byañjetīti **byañjanaṃ**, vākyaṃ, tesam paripuṇṇatāya **parimaṇḍalapadabyañjanā**. **Atthaviññāpane sādhanatāya vācāva karaṇaṃ vākkaraṇanti** tulyādhikaraṇataṃ dassetuṃ **“udāharaṇaghoso”** ti vuttaṃ, vacībhedasaddoti attho. Tassa brāhmaṇassa, tena vā bhāsītābhassa atthassa **guṇapariṇābhāvena pūre** guṇehi pari-

puṇṇabhāve bhavāti **porī**. Puna **pureti** rājadhānīmahānagare. **Bhavattāti** saṃva-
ḍḍhattā. **Sukhumālattanēti** sukhumālabhāvena, iminā tassā vācāya mudusaṅha-
ttamāha. **Apalibuddhāyāti** pittasemhādīhi apariyonaddhāya, hetugabbhapada-
metaṃ. Tato eva hi yathāvuttadosābhāvoti. Ḍaṃsetvā viya ekadesakathanam
sandiṭṭham, saṅikaṃ cirāyitvā kathanam **vilambitam**, “sanniddhivilambitādī”tipi
pāṭho. Saddena ajanakam vacinam, mammakasaṅkhātam vā ekakkhameva
dvattikkhattumuccāraṇam **sanniddham**. **Ādisaddena** dukkhalitānukaḍḍhitādīni
saṅgaṇhāti. **Eḷāgaḷenāti** eḷāpaggharaṇena. “Eḷā gaḷanti”ti vuttasseva dvidhā
attham dassetuṃ “**lālā vā paggharanti**”ti-ādi (2.0287) vuttam. “Passe’lamūgaṃ
uragaṃ dujivhan”ti-ādīsu (jā. 1.7.49) viya hi eḷāsaddo lālāya, kheḷe ca pavattati.
Kheḷaphusitānīti kheḷabindūni.

Tatrāyamaṭṭhakathāmuttakanayo- **elanti** doso vuccati “yā sā vācā nelā kaṇṇasu-
khā”ti-ādīsu (dī. ni. 1.8, 194) viya. Duppaññā ca sadosameva katham katham
elam paggharāpentī, tasmā tesam vācā **elagaḷā** nāma hoti, **tabbiparītāyāti attho**.
“**Ādimajjhapariyosānam pākātam katvā**”ti iminā tassā vācāya atthapāripūriṃ
vadati. Viññāpanasaddena etassa sambandho.

Jarājiṇṇatāya jiṇṇoti khaṇḍiccapāliccādibhāvamāpādito. **Vuddhimariyādappa-**
ttoti vuddhiyā paricchedam pariyaṅgam patto. **Jātimahallakatāyāti** upapattiyā
mahallakabhāvena. Tenāha “**cirakālappasuto**”ti. **Addhasaddo** addhānapariyāyo
dīghakālavācako. Kittako pana soti āha “**dve tayo rājaparivaṭṭe**”ti, dvinnam tiṇṇam
rājūnam

rajjasāsānapaṭipāṭiyoti attho. “Addhagato”ti vatvāpi kataṃ vayogahaṇaṃ osānavayāpekkhanti vuttaṃ **“pacchimavayaṃ sampatto”**ti. **Pacchimo tatiyabhāgoti** vassasatassa tidhā katesu bhāgesu tatiyo osānabhāgo. Paccekaṃ tettiṃsava-ssato ca adhikamāsapakkhādipi vibhajiyati, tasmā sattasaṭṭhime vasse yathā-raham labbhamānamāsapakkhadivasato paṭṭhāya pacchimavayo veditabbo. **Ācariyasāriputtattherenapi** hi imamevatthaṃ sandhāya “sattasaṭṭhivassato paṭṭhāya pacchimavayo koṭṭhāso”ti (sārattha. ṭī. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā) vuttaṃ. Itarathā hi “pacchimavayo nāma vassasatassa pacchimo tatiyabhāgo”ti aṭṭhakathāvaca-nena virodho bhavēyyāti.

Evam kevalajātivāsena paṭhamavikappaṃ vatvā guṇamissakavasēnapi dutiya-vikappaṃ vadantena **“apicā”**ti-ādi āradhāṃ. Tattha nāyaṃ jīṇṇatā vayomattena, atha kho kulaparivaṭṭena purāṇatāti āha **“jīṇṇoti porāṇo”**ti-ādi. **Cirakālapavattaku-lanvayoti** cirakālaṃ pavattakulaparivaṭṭo, tenāssa kulavasena uditoditabhāva-māha. “Vayo-anuppatto”ti iminā jātivuddhiyā vakkhamānattā, guṇavuddhiyā (2.0288 ca tato sātisayattā **“vuddhoti sīlācārādiguṇavuddhiyā yutto”**ti vuttaṃ. Vakkhamānaṃ pati pārisesaggahaṇaṇhetā. Tathā jātimahallakatāyapi teneva padena vakkhamānattā, vibhavamahattatāya ca anavasesitattā **“mahallakoti vibhavama-hantatāya samannāgato”**ti āha. **Maggapaṭipannoti** brāhmaṇānaṃ yuttapaṭipatti-vīthiṃ avokkamma caraṇavasena upagatoti atthaṃ dasseti **“brāhmaṇānaṃ”**ti-ā-dinā. Jātivuddhabhāvamanuppatto, tampi **antimavayaṃ** pacchimavayameva anu-ppattoti sādhippāyayojanā. Iminā hi pacchimavayavasena jātivuddhabhāvaṃ dasseti.

Buddhaguṇakathāvaṇṇanā

304. Tādisehi mahānubhāvehi saddhiṃ yugaggāhavasena ṭhapanampi na mādisānaṃ paṇḍitajātīnāmanucchavikaṃ, kuto pana ukkaṃsavasena ṭhapananti idaṃ brāhmaṇassa na yuttarūpanti dassento **“na kho pana metan”**ti-ādimāha. Tattha yepi guṇā attano guṇehi sadisā, tepi guṇe uttaritareyeva maññamāno pakāsetīti sambandho. **Sadisāti** ca ekadesena sadisā. Na hi buddhānaṃ guṇehi sabbathā sadisā kecipi guṇā aññesu labbhanti. **“Ko cāhan”**ti-ādi uttaritarākārada-ssanaṃ. Ahañca kīdiso nāma hutvā sadiso bhavissāmi, samaṇassa ...pe... guṇā ca kīdisā nāma hutvā sadisā bhavissantīti sādhippāyayojanā. Keci navaṃ paṭhaṃ karonti, ayameva mūlapāṭho yathā taṃ **ambatṭhasutte** “ko cāhaṃ bho gotama sācariyako, kā ca anuttarā vijjācaraṇasampadā”ti. **Itareti** attano guṇehi asadisē guṇe, “pakāsetī”ti imināva sambandho. **Ekantenevāti** sadisaguṇānaṃ viya pasā-ṅgābhāvena.

Evam niyāmento soṇadaṇḍo **idaṃ** atthajātaṃ **dīpeti**. **Yathā hīti** ettha **hi-saddo** kāraṇe. Tenāha “tasmā mayameva arahāmā”ti. **Gopadakanti** gāviyā khuraṭṭhāne ṭhita-udakaṃ. **Guṇeti** sadisaguṇepi, pageva asadisaguṇe.

Saṭṭhikulāsatasahassanti saṭṭhisahassādhikaṃ kulāsatasahassaṃ. **Dhammapa-datṭhakathā**dīsu (dha. pa. aṭṭha. 16) pana katthaci bhagavato asītikulāsahassatā-

vacanaṃ ekekapakkhameva sandhāyāti veditabbaṃ.

Sudhāmaṭṭhapokkharāṇiyoti (2.0289) sudhāya parikammakatā pokkharāṇiyo. **Sattaratanānanti** sattahi ratanehi. Pūrayoge hi karaṇatthe bahulaṃ chaṭṭhīva-canaṃ. **Pāsādaniyūhādayoti** uparipāsāde ṭhitatulāsīsādayo. “Sattaratanānan”ti adhikāro, abhedepi bhedavohāro esa. **Kulapariyāyenāti** suddhodanamahārājassa asambhinnakhattiyakulānukkamena. **Tesupīti** catūsu nidhīsupi. **Gahitaṃ gahitaṃ** ṭhānaṃ **pūratīyeva** dhanena pākatikameva hoti, na ūnaṃ.

Bhaddakenāti sundarena. Pacchimavaye vuttanayena paṭhamavayo veditabbo. Mātāpitūnaṃ anicchāya pabbajjāva **anādamo** tena yutte atthe **sānivacananti** vuttaṃ hoti. **Etesanti** mātāpitūnaṃ. **Kanditvāti** “kahaṃ piyaputtakā”ti-ādinā paridevitvā.

Aparimāṇoyevāti “ettako eso”ti kenaci paricchinditumasakkuṇeyyatāya aparicchinnoyeva. Dve veḷū adhokaṭimattakameva hontīti āha “**dvinnaṃ veḷūnaṃ upari kaṭimattamevā**”ti. Pāramitānubhāvena brāhmaṇassa eva paññāyati, bhagavā pana tadā pakatippamāṇovāti dassetuṃ “**paññāyamāno**”ti vuttamiva dissati, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. “**Na hī**”ti-ādinā pāramitābaleneva evaṃ aparimāṇatā, na iddhibalenāti dassetī”ti vadanti. **Atuloti** asadiso. “**Dhammapade gāthamāhā**”ti katthaci pāṭho ayuttova. Na hi dhammapade ayaṃ gāthā dissati. **Sudhāpiṇḍiyatthe-rāpadānā**dīsu (apa. 1.10.sudhāpiṇḍiyattherāpadāna) panāyaṃ gāthā āgatā, sā ca kho aññavattusmiṃ eva, na imasmiṃ vatthumhi, tasmā pāḷivasena saṅgītimanāruḷhā pakiṇṇakadesanāyevāyaṃ gāthāti daṭṭhabbaṃ.

Tattha **te tādiseti** pariyāyavacanametam “appaṃ vassasataṃ āyu, idānetarahi vijjati”ti-ādīsu (bu. vaṃ. 27.21) viya, “etādise”tipi paṭhanti, tadasundaraṃ apadānādīsu tathā adissanato. Kilesaparinibbānena **parinibbute** kutoci pi abhaye te tādiseti pūjayato ettha idaṃ puññaṃ **kenaci** mahānubhāvena api saṅkhātuṃ na sakkāti attho.

Bāhantaranti (2.0290) dvinnaṃ bāhūnamantaraṃ. **Dvādasa yojanasatānīti** dvādasādhikāni yojanasatāni. **Bahalantarenāti** samantā sarīrapariṇāhappamaṇena. **Puthulatoti** vitthārato. **Āṅgulipabbānīti** ekekāni āṅgulipabbāni. **Bhamukantaranti** dvinnaṃ bhamukānamantaraṃ. **Mukhaṃ** vitthārato **dviyojanasataṃ** parimaṇḍalato viṣuṃ vuttatā. “Ediso bhagavā”ti yā parehi vuttā kathā, tassā anurūpanti **yathākathaṃ**, iminā aññehi vuttaṃ bhagavato vaṇṇakathaṃ sutvā oloketukāmatāya āgatoti dasseti, **yathākathanti** vā kīdisaṃ. “Yathākathaṃ pana tumhe bhikkhave samaggā sammadamānā avivadamaṇā phāsukaṃ vassaṃ vasitthā”ti-ādīsu (pārā. 194) viya hi pucchāyaṃ esa nipātasamudāyo, eko vā nipāto.

Gandhakuṭipariveṇeti gandhakuṭiyā pariveṇe, gandhakuṭito bahi pariveṇabbhantareti attho. **Tatthāti** mañcake. “**Sīhaseyyaṃ kappesī**”ti yathā rāhu asurindo āyāmato, vitthārato, ubbedhato ca bhagavato rūpakāyassa paricchedaṃ gahetuṃ na sakkoti, tathā rūpaṃ iddhābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkharonto sīhaseyyaṃ kappesī”ti (dī. ni. ṭī. 1.304) evaṃ ācariyena vuttaṃ, “tadetaṃ ‘na mayā asurinda adhomukhena pāramiyo pūritā, uddhaggameva katvā dānaṃ dinnan”ti aṭṭhakathāvacanena accantameva viruddhaṃ hoti. Etañhi gandhakuṭidvāravivaraṇādīsu viya

pāramitānubhāvasiddhidassanaṃ, aññathā tadeva vacanaṃ vattabbaṃ bhaveyyā”-
ti vadanti, vīmaṃsitvā sampañcchitabbaṃ. **Adhomukhenāti** osakkitaṃ vīriyataṃ
sandhāya vuttaṃ, **uddhaggamevāti** anosakkitaṃ vīriyataṃ, ubbhakoṭikaṃ katvāti
attho. Tadā rāhu upāsakabhāvaṃ paṭivedesīti āha **“taṃ divasan”** ti-ādi.

Kilesehi ārakattā **ariyaṃ** niruttinayena, atoyeva uttamatā parisuddhatāti vuttaṃ
“uttamaṃ parisuddhan” ti. **Anavajjaṭṭhena kusalaṃ**, na sukhavipākaṭṭhena tassa
arahatamasambhavato. **Kusalasīlenāti** anavajjeneva viddhastavasāsanakilesena
sīlena. Evañca katvā padacatukkampetaṃ adhippetatthato viṣiṭṭhaṃ hoti, sadda-
tthamattaṃ pana sandhāya **“idamassa vevacanan”** ti vuttaṃ.

Katthaci (2.0291) caturāsītipāṇasahassāni, katthaci aparimāṇāpi devamanu-
ssāti atthaṃ sandhāya **“bhagavato ekekāya dhammadesanāyā”** ti-ādimāha. Mahā-
samayasutta (dī. ni. 2.331 ādayo) maṅgalasutta- (khu. pā. 5.1 ādayo; su. ni. 261
ādayo) desanādīsu hi catuvīsatiyā ṭhānesu asaṅkhyeyyā aparimeyyā devama-
nussā maggaphalāmatataṃ pivimsu. Koṭisatasahassādīparimāṇenapi bahū eva,
nidassanavasena panevaṃ vuttaṃ. **Tasmā** anuttarasikkhāpakabhāvena bhagavā
bahūnaṃ ācariyo, tesam ācariyabhūtānaṃ sāvakaṇāmaācariyabhāvena **sāvaka-
veyyānaṃ pācariyo**. Bhagavatā hi dinnanaye ṭhatvā sāvakā veneyyaṃ vinenti,
tasmā bhagavāva tesam padhāno ācariyoti.

Vadantassādhippetova attho pamāṇaṃ, na lakkhaṇahārādivisayoti āha
“brāhmaṇo panā” ti-ādi. **“Imassa vā pūtikāyassā”** ti pāṭhavasāne peyyālaṃ katvā
“kelanā paṭikelanā” ti vuttaṃ. Ayañhi khuddakavatthuvibhaṅgapāḷi (vibha. 854)
“bāhirānaṃ vā parikkhārānaṃ maṇḍanā” ti-ādi peyyālavasena gayhati. Tattha
imassa vā pūtikāyassāti imassa vā manussasarīrassa. Yathā hi tadahujātōpi
siṅgālo “jarasiṅgālo” tveva, ūruppamāṇāpi ca galocilatā “pūtilatā” tveva saṅkhyāṃ
gacchati, evaṃ suvaṇṇavaṇṇōpi manussasarīro “pūtikāyo” tveva, tassa maṇḍa-
nāti attho. **Kelanāti** kiḷanā. “Kelāyanā” tipa paṭhanti. **Paṭikelanāti** paṭikiḷanā. Capa-
lassa bhāvo **cāpalyaṃ, cāpallaṃ** vā, yena samannāgato puggalo vassasatikopi
samāno tadahujātadārako viya hoti, tassedamadhivacanananti veditabbaṃ.

Apāpe pure karoti, na vā pāpaṃ pure karōti **apāpapurekkhāro**ti yuttāyuttasamā-
sena duvidhamattaṃ dassetaṃ **“apāpe navalokuttaradhamme”** ti-ādi vuttaṃ. **Apā-
pe**ti ca pāpapaṭipakkhe, pāpavirahite vā. Brahmani seṭṭhe bhagavati bhavā tassa
dhammadesanāvasena ariyāya jātiyā jātattā, brahmuno vā bhagavato apaccaṃ
garukaraṇādīnā, yathānusiṭṭhaṃ paṭipattiyā ca, brahmaṃ vā seṭṭhaṃ ariya-
maggāṃ jānātīti **brahmaññā**, ariyasāvakaṇākhātā pajā. Tenāha **“sāriputtamogga-
llānā”** ti-ādi. **Brāhmaṇapajāyāti** bahitapāpapajāya. “Apāpapurekkhāro”ti ettha
“purekkhāro”ti padamadhikāroti dasseti **“etissāya (2.0292) ca pajāya purekkhā-
ro”** ti iminā. **Ca**-saddo samuccayattho “na kevalaṃ apāpapurekkhāro eva, atha
kho brahmaññāya ca pajāya sambandhabhūtāya purekkhāro”ti. **“Ayañhi”** ti-ādi
adhippāyamattadassanaṃ. “Apāpapurekkhāro”ti idaṃ “brahmaññāya pajāyā”ti
imināva sambandhitabbaṃ, na ca paccekamatthadīpakaṃ, pakatibrāhmaṇajātiva-
senapi cetassa attho veditabboti dassento **“apicā”** ti-ādimāha. Ayuttasamāso
cāyaṃ. **Pāpanti** pāpakammaṃ, ahitaṃ dukkhanti attho. Tassa sambandhipe-

kkhattā kassā apāpapurekkhāroti pucchāya evamāhāti dassetuṃ “**kassā**” ti-ādi vuttaṃ. “**Attanā**” ti-ādi tadatthavivaraṇaṃ. **Brāhmaṇapajāyāti** brāhmaṇajātipajāya. Rañjanti aṭṭaṃ bhajanti rājāno etenāti **raṭṭhaṃ**, ekassa rañño rajjabhūtakāsikosa-lādimahājanapadā. Janā pajjanti sukhajīvikāṃ pāpuṇanti etthāti **janapado**, ekassa rañño rajje ekekakoṭṭhāsabhūtā uttarapathadakkhiṇapathādikhuddakajanapadā. **Tatthāti** tathā āgatesu. **Pucchāyāti** attanā abhisaṅkhatāya pucchāya. **Vissajjanāsa-mpaṭicchane**ti vissajjanāya attano ñāṇena sampaṭiggahaṇe. Kesañci upanissaya-sampattiṃ, ñāṇaparipākāṃ, cittācāraṇca ñatvā bhagavāva pucchāya ussāhaṃ janetvā vissajjetīti adhippāyo.

“**Tattha katamaṃ sākhalāya**” ti-ādi nikkhepakaṇḍapāḷi (dha. sa. 1350). **Addhāna-darathanti** dīghamaggāgamanaparissamaṃ. **Assāti** bhagavato, mukhapadumanti sambandho. **Bālātapasamphassanenevā** Ti abhinavuggatasūriyaraṃsisamphassanena iva. Tathā hi sūriyo “padmabandhū” ti loke pākaṭo, cando pana “kumudabandhū” ti. Puṇṇacandassa siriya samānā sirī etassāti **puṇṇacandasassirikaṃ**. Kathaṃ nikkujjitasadisatāti āha “**sampattāyā**” ti-ādi. Ettha pana “**ehi svāgatavādī**” - ti iminā sukhasambhāsapubbakāṃ piyavāditaṃ dasseti, “**sakhilo**” ti iminā saṇhavā-cataṃ, “**sammodako**” ti iminā paṭisandhārakusalataṃ, “**abbhākuṭiko**” ti iminā sabbattheva vipprasannamukhataṃ, “**uttānamukho**” ti iminā sukhasallāpataṃ, “**pubbabhāsī**” ti iminā dhammānuggahassa okāsakaraṇena hitajjhāsayataṃ dasseti veditabbaṃ.

Yattha (2.0293) **kirāti** ettha **kira**-saddo arucisūcane-

“Khaṇavatthuparittattā, āpāthaṃ na vajanti ye;

te dhammārammaṇā nāma, ye’ saṃ rūpādayo kirā”ti.-

Ādisu (abhidhammāvātāra-aṭṭhakathāyaṃ ārammaṇavibhāge chaṭṭha-anucchede- 77) viya, tena bhagavatā adhivutthapadese na devatānubhāvena manu-ssānaṃ anupaddavatā, atha kho buddhānubhāvenāti dasseti. Buddhānubhāve neva hi tā ārakkhaṃ gaṇhanti. **Paṃsupisācakādayoti** paṃsunissitapisācakādayo . **Ādisaddena** bhūtarakkhasādīnaṃ gahaṇaṃ. Idāni buddhānubhāvameva pākaṭaṃ katvā dassetuṃ “**apicā**”ti-ādi vuttaṃ.

Anusāsitaḅbo saṅgho nāma sabbopi veneyyajanasaṃmūho. **Sayaṃ uppādito saṅgho** nāma nibbattita-ariyapuggalasaṃmūho. “**Tādiso**”ti iminā “sayaṃ vā uppādito”ti vuttavikappo eva paccāmaṭṭho anantarassa vidhi paṭisedhovāti katvā, tasmā “purimapadasseva vā”ti vikappantaragahaṇanti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.304) vuttaṃ. Tatrāyamadhippāyo- kāmaṃ “gaṇi”ti idaṃ “saṅghi”ti padasseva vevacanaṃ, atthamattaṃ pana dassetuṃ yathāvuttavikappadvaye dutiyavikappameva paccāmasitvā “tādisovassa gaṇo atthi”ti vuttattā avasiṭṭhassapi paṭhamavikappassa saṅgahaṇatthaṃ “**purimapadasseva vā vevacanametana**”ti vuttanti. Evampi vadanti- dhammasenāpatittherādīnaṃ paccekagaṇīnaṃ gaṇaṃ, suttantikādi-gaṇaṃ vā sandhāya “**tādiso**”ti-ādi vuttaṃ. Tatthāpi hi sabbova bhikkhugaṇo anusāsitaḅbo nāma, nibbattita-ariyagaṇo pana sayaṃ uppādito nāma, tasmā “tādiso”-ti iminā vikappadvayassāpi paccāmasanaṃ upapannaṃ hoti. Evaṃ padadvayassa visesatthataṃ dassetvā sabbathā samānatthataṃ dassetuṃ “**purimapadassevā**”ti-ādi vuttanti. Pūraṇamakkhali-ādīnaṃ **bahūnaṃ titthakarānaṃ**, niddhāraṇe cetāṃ sāmivacanaṃ. **Acelakādimattakenapi kāraṇenāti** niccolatādimattakenapi appicchasantuṭṭhatādisamaṃropanalakkhaṇena kāraṇena.

Navakāti abhinavā. **Pāhunakāti** pahaṇakaṃ paṭiggaṇhitumanucchavikā, etena duvidhesu āgantukesu puretaramāgatavasena idha atithino, na bhojanavelāyamāgatavasena (2.0294) abbhāgatāti dasseti. **Pariyāpuṇāmīti** paricchindituṃ jānāmi, dhātvatthamattaṃ pana dassetuṃ “**jānāmi**”ti vuttaṃ.

Kappampīti āyukappampi, bhaṇeyya ceti sambandho. **Ciraṃ** cirakāle kappo khīyetha, **dīghamantare** dīghakālantarepi tathāgatassa vaṇṇo na khīyethāti yojanā. “**Ciran**”ti cettha vattabbepi chandahānibhayā rassatthaṃ niggahitalopo, atidīghakālaṃ vā sandhāya “**ciradīghamantare**”ti vuttaṃ, ubhayattha sambandhitabbametaṃ, kiriyārahādiyoge viya ca antarayoge adhiakkharapādo anupavajjo, ayaṅca gāthā abhūtaparikappanāvasena aṭṭhakathāsu (dī. ni. aṭṭha. 1.304; 3.141; ma. ni. aṭṭha. 2.425; udā. aṭṭha. 53; bu. vaṃ. aṭṭha. 4.4; cariyā. aṭṭha. nidānakathā, pakiṇṇakakathā; apa. aṭṭha. 2.7.20) vuttā tathā bhāsamānassa abhāvato.

305. Nanti ācariyaṃ. **Alaṃ**-saddo idha arahattho “alameva nibbinditun”ti-ādisu (dī. ni. 2.272; saṃ. ni. 2.134, 143) viyāti āha “**yuttamevā**”ti. Puṭena netvā asitabbato paribhuñjitabbato **puṭosaṃ vuccati pātheyyaṃ**. Itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaṃ dasseti “**taṃ gahetvā**”ti iminā. Pāliyaṃ puṭaṃsenapi kulaputtenāti sambandhaṃ dassetuṃ “**tena puṭaṃsenā**”ti vuttaṃ. “**Aṃsenā**”ti-ādi adhippāya-

mattadassanaṃ, vahantena kulaputtana upasaṅkमितुṃ alamevāti attho.

Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā

306-7. Na idha tiro-saddo “tirokuḍḍe vā tiropākāre vā chaḍḍeyya vā chaḍḍāpeyya vā”ti-ādīsu (pāci. 825) viya bahi-atthoti āha “antovanasaṇḍe gatassā”ti. Tattha vihāropi vanasaṇḍapariyāpannoti dasseti “vihārabbhantaram pavitṭhassā”ti iminā. **Ete** añjaliṃ paṇāmetvā nisinnā micchādiṭṭhivasena ubhatopakkhikā, “itare pana sammādiṭṭhivasena ekatopakkhikā”ti atthato āpanno hoti. Daliddattā, ñātipārijuññādinā jiṇṇattā ca nāmagottavasena apākaṭā hutvā pākaṭā bhavitukāmā evamakamsūti adhippāyo. **Kerāṭikā**ti saṭhā. **Tatthā**ti dvīsu janesu. **Tatoti** vissāsato, dānato vā.

Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā

309. Anonatakāyavasena (2.0295) **thaddhagatto**, na mānavasena. Tena pāḷiyam vakkhati “abbhunnāmetvā”ti. Cetovitakkaṃ sandhāya cittasīsenā “cittam aññāsi”ti vuttaṃ. **Vighātanti** cittadukkhaṃ.

311. SakasamayeTi brāhmaṇaladdhiyaṃ. **Miyamānoti** mariyamāno. **Diṭṭhisañjānanenevā**ti attano laddhisañjānaneneva. **Sujanti** homadabbim, nibbacanaṃ vuttameva. **Gaṇhantesūti** juhanatthaṃ gaṇhanakesu, iruvijjesūti attho. **Iruvedavasena** homakaraṇato hi yaññayajakā “iruvijjā”ti vuccanti. **Paṭhamo vā**ti tattha sannipatitesu sujākiriyāyaṃ sabbapadhāno vā. **Dutiyo vā**ti tadanantariko vā. “**Sujan**”ti idaṃ karaṇatthe upayogavacananti āha “**sujāyā**”ti. Aggihuttamukhatāya yaññassa yaññe diyyamānaṃ sujāmukhena diyyati. Vuttañca “aggihuttamukhā yaññā, sāvittī chandaso mukhan”ti (ma. ni. 2.400). Tasmā “diyyamānan”ti ayam pāṭhaseso viññāyatīti **ācariyena** (dī. ni. ṭi. 1.311) vuttaṃ. Apica sujāya diyyamānaṃ **sujanti** taddhitavasena atthaṃ dassetuṃ evamāha. **Porāṇāti** aṭṭhakathācariyā. Purimavāde cettha dānavasena paṭhamo vā dutiyo vā, pacchimavāde ādānavasenaṇāti ayametesam viseso. **Visesatoti** vijjācaraṇavisesato, na brāhmaṇehi icchitavijjācaraṇamattato. **Uttamabrāhmaṇassāti** anuttaradakkhiṇeyyatāya ukkaṭṭhabrāhmaṇassa. Yathādhippetassa hi vijjācaraṇavisesadīpakassa “katamaṃ pana taṃ brāhmaṇasīlam, katamā sā paññā”ti-ādivacanassa okāsakaraṇatthameva “imesam pana brāhmaṇa pañcannaṃ aṅgānan”ti-ādivacanaṃ bhagavā avoca, tasmā padhānavacanānurūpamanusandhiṃ dassetuṃ “**bhagavā panā**”ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṃ.

313. Apavadatīti vaṇṇādīni apanetvā vadati, atthamattaṃ pana dassetuṃ “**paṭikkhipatī**”ti vuttaṃ. **Idanti** “mā bhavaṃ soṇadaṇḍo evaṃ avacā”ti-ādivacanaṃ. **Brāhmaṇasamayanti** brāhmaṇasiddhantaṃ. **Mā bhindīti** mā vināsesi.

316. Samoyeva hutvā samoti **samasamo**, sabbathā samoti attho. Pariyāyadvayañhi atisayatthadīpakaṃ yathā “dukkhadukkhaṃ, rūparūpan”ti. Ekadesamattato pana aṅgakena māṇavena tesam samabhāvato (2.0296) taṃ nivattento “**ṭhapetvā**

ekadesamattan”ti-ādimāha. **Kulakoṭiparidīpananti** kulassa ādiparidīpanaṃ. Yasmā attano bhaginiyā ...pe... na jānissati, tasmā na tassa mātāpitumattaṃ sandhāya vadati, kulakoṭiparidīpanaṃ pana sandhāya vadatīti adhippāyo. **“Attha-bhañjanakan”**ti iminā kamma pathapattaṃ vadati. **Guṇeti** yathāvutte pañcasīle. **Athāpi siyāti** yadipi tumhākaṃ evaṃ parivitakko siyā, bhinnasīlassāpi **puna pakatisīle** t̥hitassa **brāhmaṇabhāvaṃ** vaṇṇādayo **sādhentīti** evaṃ siyāti attho. “Sādhenti”-ti pāṭhe “vaṇṇo”ti kattā ācariyena (dī. ni. t̥. 1.316) ajjhāhaṭṭo, nidassanañcetaṃ. **Mantajātisupi** hi eseva nayo. **Sīlamevāti** puna pakatibhūtaṃ sīlameva brāhmaṇabhāvaṃ sādhesati, kasmāti ce **“tasmim̐ hi ...pe... vaṇṇādayo”**ti. Tatha **sammohamattaṃ vaṇṇādayoti** vaṇṇamantajātiyo brāhmaṇabhāvassa aṅganti sammohamattametaṃ, asamavekkhitvā kathitamidaṃ.

Sīlapaññākathāvaṇṇanā

317. Kathito brāhmaṇena pañhoti “sīlavā ca hoti”ti-ādinā dvinnameva aṅgānaṃ vasena yathāpucchito pañho yāthāvato vissajjito. **Etthāti** yathāvissajjite atthe, aṅgadvaye vā. **Tassāti** soṇadaṇḍassa. Yadi ekamaṅgaṃ t̥hapeyya, atha patiṭṭhātum na sakuṇeyya. Yadi pana na t̥hapeyya, atha sakuṇeyya, kiṃ panesa tathā sakkhissati nu kho, noti vīmaṃsanatthameva evamāha, na tu ekassa aṅgassa t̥hapaniyattāti vuttaṃ hoti. Tathā cāha **“evametaṃ brāhmaṇā”**ti-ādi. Dhovittāva parisujjananti āha **“sīlaparisuddhā”**ti, sīlasampattiyā sabbaso suddhā anupakkilitt̥hāti attho. **Kuto dussīle paññā** asamāhitattā tassa. **Kuto vā paññārahite jāle eḷamūge sīlaṃ** sīlavibhāgassa, sīlaparisodhanūpāyassa ca ajānato. Eḷā mukhe gaḷati yassāti **eḷamūgo** kha-kārassa ga-kāraṃ katvā, **elamukho, elamūko** vā. Iti bahudhā pāṭhoti **bhayabheravasuttaṭṭhakathāyaṃ** (ma. ni. aṭṭha. 1. 48) vutto. Pakatṭhaṃ ukkatṭhaṃ ñāṇaṃ **paññānanti** katvā pākatiṃ ñāṇaṃ nivattetaṃ **“paññāṇan”**ti vuttaṃ. Vipassanādiñāṇaṃhi idhādhippettaṃ, tadetaṃ pakārehi jānato **paññāvāti** āha **“paññāyevā”**ti.

Catupārisuddhisīlena (2.0297) **dhotāti** samādhipadaṭṭhānena catupārisuddhisīlena sakalasaṃkilesamalavisuddhiyā dhovitā visuddhā. Tenāha **“kathaṃ panā”**-ti-ādi. Tatha **dhovatīti** sujhati. **Saṭṭhi-asītivassānīti** saṭṭhivassāni vā asītivassāni vā. **Marāṇakālepi**, pageva aññasmim̐ kāle. **Mahāsaṭṭhivassatthero viyāti** saṭṭhivassamahāthero viya. **Vedanāpariggahamattampīti** ettha **vedanāpariggaho** nāma yathā-uppannaṃ vedanaṃ sabhāvasarasato upadhāretvā puna padaṭṭhānato “ayaṃ vedanā phassaṃ paṭicca uppajjati, so ca phasso anicco dukkho vipariṇāmadhammo”ti lakkhaṇattayaṃ āropetvā pavattitavipassanā. Evaṃ passantena hi sukhena sakkā sā vedanā adhvāsetum “vedanā eva vedayati”ti. **Vedanāṃ vikkhambhetvāti** yathā-uppannaṃ dukkhavedanaṃ anuvattitvā vipassanaṃ ārabhitvā vīthipaṭipannāya vipassanāya taṃ vinodetvā. **Saṃsumārapatitenāti** kumbhīlena viya bhūmiyaṃ urena nipajjamānena. **“Nāhan”**ti-ādiṃ tathā sīlarakkhaṇameva dukkaranti katvā vadati. Sīle patiṭṭhitassa hi arahattaṃ hatthagataṃyeva. Yathāha “sīle patiṭṭhāya ...pe... vijaṭṭhaya jaṭan”ti (saṃ. ni. 1.23, 192; peṭako. 22; mi. pa. 2.9)

catūsu puggalesu ugghāṭitañño evāyaṃ visayoti āha “**ugghāṭitaññutāyā**” ti. **Paññāya sīlaṃ dhovivāti** sīlaṃ ādimajjhapariyosānesu akhaṇḍādibhāvāpādanaena paññāya suvisodhitam katvā. **Santatihāmattavatthu** dhammapade (dha. pa. aṭṭha. 2.santimahāmattavatthu).

318. “Kasmā āhā” ti uparidesanāya kāraṇam pucchati. **Lajjā** nāma “sīlassa ca jātiyā ca guṇadosappakāsanena samaṇena gotamena pucchitapañham viśajjesī” ti parisāya paññātātā, sā tathā viśajjitumasamatthātāya bhijjissatīti attho, paṭhamam alajjamānopi idāni lajjissāmīti vuttam hoti. **Paramanti** pamāṇam. “Ettakapamā mayan” ti padānam tulyādhikaraṇam dassetum “**te mayan**” ti vuttam. Idam vuttam hoti- “sīlapaññāṇan” ti vacanameva amhākam paramam, tadatthabhūtāni pañcasīlāni, vedattayavibhāvanam paññañca lakkhaṇādito niddhāretvā jānanam natthi, kevalam tatha vacīparamāva mayanti. Ayam panettha aṭṭhakathā-muttakanayo- **ettakaparamāti** ettaka-ukkamsakoṭikā, paṭhamam pañhāvissajjanāva amhākam (2.0298) ukkamsakoṭīti attho. Tenāha “mayā sakasamayavasena pañho viśajjito” ti. **Paranti** atirekam. **Bhāsitassāti** vacanassa saddassa.

Ayam pana viśesoti sīlaniddese niyyātanamattam apekkhitvā vuttam. Tenāha “**sīlamicceva niyyātitan**” ti. Sāmaññaphalasutte (dī. ni. 1.150) hi sīlam niyyātetvāpi puna sāmaññaphalamicceva niyyātitam. Sabbesampi mahaggatacittānam ñāṇasampayuttatā, jhānānañca tam sampayogato “**atthato**

paññāsampadā”ti vuttaṃ. Paññāniddese hi jhānapaññaṃ adhiṭṭhānaṃ katvā paṭhamam vipassanāpaññā niyyātītā. Tenāha “vipassanāpaññāyā”ti-ādi.

Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

321. Daharo yuvāti ettha daharavacanena paṭhamayobbanabhāvaṃ dasseti. Paṭhamayobbanakālagato hi “daharo”ti vuccati. Puttassa putto **nattā** nāma. **Nappa-hotī**ti na sampajjati, puttannattappamāṇopi na hotīti attho. “Āsanā me taṃ vuṭṭhānaṃ”ti etassa atthāpattiṃ dassetuṃ “**mama agāravenā**”ti-ādi vuttaṃ. **Etanti** añjalipa-ggaṇaṃ. Ayañhi yathā tathā attano mahājanassa sambhāvanaṃ uppādetvā kohaññaena pare vimhāpetvā lābhuppādanaṃ nijigīsanto vicarati, tasmāssa ativiya kuhakabhāvaṃ dassento “**iminā kirā**”ti-ādiṃ vadati. **Agāraṃ nāma natthīti** agāravavacanam nāma natthi, nāyam bhagavati agāravena “ahañceva kho panā”ti-ādimāha, atha kho attano lābhaparihānibhayenevāti vuttaṃ hoti.

322. Taṅkhaṇānurūpāyāti yādisī tadā tassa ajjhāsayappavatti, tadanurūpāyāti majjhepadalopena attho. Tadā tassa vivaṭṭasannissitassa tādisassa ñāṇaparipā-kassa abhāvato kevalam abbhudayasannissito eva attho dassitoti āha “**diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ attham sandassetvā**”ti, paccakkhato vibhāvetvāti attho. **Kusale dhammeti** tebhūmake kusaladhamme, ayamettha nippariyāyato attho. Pariyāyato pana “catubhūmake”tipi vuttuṃ vaṭṭati lokuttarakusalassapi āyatim labbhamānattā. Tathā hi vakkhati “āyatim nibbānatthāya, vāsanābhāgiyāya (2.0299) vā”ti. **Tatthāti** kusale dhamme yathāsamādapite. **Nanti** soṇadaṇḍabrāhmaṇaṃ. **Samuttejetvāti** sammadeva uparūpari nisānetvā puññakiriyāya tikkhavisadabhāvamāpādetvā. Taṃ pana atthato tattha ussāhajanameva hotīti āha “**sa-ussāham katvā**”ti. **Tāya ca sa-ussāhatāyāti** evam puññakiriyāya sa-ussāhatā niyamato diṭṭhadhammikādi-atthasampādanīti yathāvuttāya sa-ussāhatāya ca sampahamsetvāti sambandho. **Aññehi ca vijjamānaguṇehīti** evarūpā te guṇasamaṅgitā ca eka-ntena diṭṭhadhammikādi-atthanipphādanīti tasmim vijjamānehi, aññehi ca guṇehi **sampahamsetvā** sammadeva haṭṭhatuṭṭhabhāvamāpādetvāti attho.

Yadi bhagavā dhammaratanavassaṃ vassi, atha kasmā so visesaṃ nādhigacchīti codanaṃ sodhetuṃ “**brāhmaṇo panā**”ti-ādi vuttaṃ. **Kuhakatāyāti** vuttana-yena kohaññakattā, iminā payogasampatti-abhāvaṃ dasseti. Yajjevaṃ kasmā bhagavā tassa tathā dhammaratanavassaṃ vassīti paṭicodanampi sodhento “**kevalamassā**”ti-ādimāha. Tattha **kevalanti** nibbedhāsekkhabhāgiyena asammisaṃ. **Nibbānatthāyāti** nibbānādhigamatthāya, parinibbānatthāya vā. Āyatim visesādhigamanūpāyabhūtā puññakiriyāsu paricayasāṅkhātā vāsanā eva bhāgo, tasmim upāyabhāvena pavattāti **vāsanābhāgiyā**. Na hi bhagavato niratthakā catuppadika-gāthāmattāpi dhammadesanā atthi. Tenāha “**sabbā purimapakchimakathā**”ti. Ādito cettha pabhuti yāva brāhmaṇassa vissajjanāpariyosānaṃ, tāva **purimakathā**, bhagavato pana sīlapaññāvissajjanā **pacchimakathā**. Brāhmaṇena vuttāpi hi buddhaguṇādipaṭisaññuttā kathā āyatim nibbānatthāya vāsanābhāgiyā evāti. Sesam suviññeyyameva.

Iti sumañgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīradura-
nubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajanānāya sādhuvilāsi-
niyā nāma līnatthapakāsaniyā soṇadaṇḍasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsānā.

Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kūṭadantasuttavaṇṇanā

323. Evaṃ (2.0300) soṇadaṇḍasuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni kūṭadantasuttaṃ
saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ,
soṇadaṇḍa suttassānantaraṃ saṅgītaṃ suttassa kūṭadantasuttabhāvaṃ vā
pakāsetuṃ “**evaṃ me suttaṃ ...pe... magadhesūti kūṭadantasuttaṃ**”ti āha.
“**Magadhā nāma janapadino rājakumārā**”ti-ādīsu ambaṭṭhasutte kosalajanapada-
vaṇṇanāyaṃ amhehi vuttanayo yathārahaṃ netabbo. Ayaṃ panettha viseso-
magenta saddhiṃ dhāvanti **magadhā**, rājakumārā, maṃsesu vā gijjhantīti
magadhā niruttinayena. Ruḥito, paccayalopato ca tesaṃ nivāsabhūtepi janapade
vuddhi na hotīti neruttikā. Janapadanāmeveva bahuvacanaṃ, na janapadasadde
jātisaddattāti vuttaṃ “**tasmiṃ magadhesu janapade**”ti. **Ito paranti** “magadhesū”ti
padato paraṃ “cārikaṃ caramāno”ti-ādivacanaṃ. **Purimasuttadvaye** Ti ambaṭṭha-
soṇadaṇḍasuttadvaye. **Vuttanayamevā**ti yaṃ tattha āgatasadisāṃ idhāgataṃ, taṃ
atthavaṇṇanāto vuttanayameva, tattha vuttanayeneva veditabbanti vuttaṃ hoti.
“Taruṇo ambarukkho ambalaṭṭhikā”ti brahmajālasuttavaṇṇanāyaṃ (dī. ni. aṭṭha. 1.
2) vuttattā “**ambalaṭṭhikā brahmajāle vuttasadisāvā**”ti āha.

Yaññāvāṭaṃ sampādetvā mahāyaññaṃ uddissa saviññāṇakāni, aviññāṇakāni
ca yaññūpakaraṇāni upaṭṭhapitāni atthaṃ sandhāya “mahāyañño upakkhaṭo”ti
pāḷiyāṃ vuttaṃ, taṃ panetaṃ upakaraṇaṃ tesaṃ tathā sajjanamevāti dasseti
“**sajjito**”ti iminā. **Vacchatarasatāni**ti yuvabhāvappattāni balavavacchatarāni.
Vacchānaṃ visesāti hi **vacchatarā**, te pana vacchā eva honti, na dammā, na ca
balībaddāti āha “**vacchatarāni**”ti. Ayaṃ ācariyamati (dī. ni. ṭī. 1.323). **Tara**-saddo
vā anattakoti vuttaṃ “**vacchatarāni**”ti. Evañhi sabbopi vacchappabhedo saṅga-
hito hoti. **Eteti** usabhādayo urabbhāpariyosānā. **Anekesanti** anekajātikānaṃ. **Miga-**
pakkhīnanti mahiṃsarurupasadakuruṅgagokaṇṇamigānañceva morakapiñjarava-
ṭṭakatittira lāpādipakkhīnañca. Saṅkhyāvasena anekataṃ sattasataggahaṇena
paricchindituṃ “**sattasattasatāni**”ti vuttaṃ, sattasatāni, sattasatāni (2.0301) cāti
attho. **Thūṇanti** yaññopakaraṇānaṃ migapakkhīnaṃ bandhanatthambhaṃ. **Yūpo-**
Tipi tassa nāmaṃ. Tenāha “**yūpasāṅkhātan**”ti.

328. **Vidhāti** vippaṭṭisāravīnodanā. Yo hi yaññasaṅkhātassa puññassa upakki-
leso, tassa vidhamānato nivāraṇato nirodhanato vidhā vuccanti vippaṭṭisāravīno-
danā, tā eva puññābhisaṅgaṃ avicchinditvā ṭhapenti “**ṭhapanā**”ti ca vuttā. Avi-
ppaṭṭisārato eva hi uparūpari puññābhisaṅgaṃ appavattīti. Ṭhapanā cetā yaññassa
ādimaṃjhapariyosānavasena tīsu kālesu pavattiyā tippakārāti āha “**tiṭṭhapanan**”ti.

Parikkhārasaddo cettha parivārapariyāyo “parikaronti yaññaṃ abhisāṅkharonti” ti katvā. Tenāha “**soḷasaparivāran**” ti.

Mahāvijitarājayaññakathāvaṇṇanā

336. Pubbe bhūtaṃ **bhūtapubbaṃ** yathā “diṭṭhapubban” ti āha “**pubbacaritan**” ti, attano purimajātisambhūtaṃ bodhisambhārabhūtaṃ puññacariyanti attho. Tathā hi tassa anugāminidhissa thāvaranidhinā nidassanaṃ upapannaṃ hoti. Sadda-vidū pana vadanti “**bhūtapubbanti** idaṃ kālasattamiyā nepātikapadan” ti. Atitakāleti hi tesam matena attho. **Assāti** anena. Mahantaṃ pathavīmaṇḍalaṃ vijitanti sambandho. Mahantaṃ vā vijitaṃ pathavīmaṇḍalamassa atthīti attho. “Antoraṭṭheti yassa vijite viharati, tassa raṭṭhe” ti-ādīsu viya hi **vijitasaddo** rajje pavattati, iminā tassa ekarājabhāvaṃ dīpeti, na cakkavattirājabhāvaṃ sattaratanasampannatā-avacanato. Pāḷiyaṃ na yena kenaci santakamattena aḍḍhatāti dassetuṃ “**aḍḍho**” ti vatvā “**mahaddhano**” ti vuttaṃ. Tenāha “**yo koci**” ti-ādi. Aḍḍhatā hi nāma vibhavasampannatā sā ca taṃ tadupādāya vuccati. Tathā mahaddhanatāpīti taṃ thāmappattaṃ ukkaṃsagataṃ dassetuṃ “**aparimāṇasaṅkhyenā**” ti āha. Bhuñjita-bbaṭṭhena visesato kāmā idha **bhogā** nāmāti dasseti. “**Pañcakāmaguṇavasenā**” ti iminā. **Piṇḍapiṇḍavasenā**ti bhājanālaṅkāradivibhāgaṃ ahutvā kevalaṃ khaṇḍa-khaṇḍavasena.

Rūpaṃ appetvā, anappetvā vā māsappamāṇena kato **māsako**. **Ādisaddena** thālakādīni saṅgaṇhāti. **Anekakoṭisaṅkhyenā**ti kahāpaṇānaṃ (2.0302) koṭisatādi-ppamāṇaṃ sandhāya vuttaṃ heṭṭhimantena koṭisatappamāṇeneva khattiyamahā-sālabhāvappattito.

Tuṭṭhīti sumanatā. **Upakaraṇasaddo** cettha kāraṇapariyāyo. Kiṃ pana tanti āha “**nānāvidhālaṅkārasuvaṇṇarajatabhājanādibhedan**” ti. **Ādisaddena** vatthaseyyāvasathādīni saṅgayhanti, suvaṇṇarajatamaṇimuttāveḷuriyavajirapavāḷāni **satta ratanānī**ti vadanti. Yathāhu-

“Suvaṇṇaṃ rajataṃ muttā, maṇiveḷuriyāni ca;
vajirañca pavāḷanti, sattāhu ratanānime” ti.

Sālivīhi-ādi sattadhaññaṃ sānulomaṃ pubbannaṃ nāma purekkhataṃ sassa-phalanti katvā. Tabbipariyāyato muggamāsādi tadavasesaṃ aparannaṃ nāma. Aparannato pubbe pavattamannaṃ pubbannaṃ, tato aparasmim pavattamannaṃ aparannaṃ. Nna-kārassa pana ṇṇa-kāre kate **pubbaṇṇaṃ, aparannañcāti** neruttikā. Pubbāparabhāvo panetesam ādikappe sambhavāsambhavavasena vedītabbo. Purimaṃ “aḍḍho mahaddhano pahūtajātarūparajato” ti vacanaṃ devasikaṃ paribbayadānagahaṇādivasena, parivattanadhanadhaññavasena ca vuttaṃ, idaṃ pana “pahūtadhanadhañño” ti vacanaṃ nidhānagatadhanavasena, saṅgahitadhaññavasena cāti imaṃ visesaṃ sandhāya ayaṃ nayo dassito. Vīsakahāpaṇamba-ṇādidevasikavaḷaṅjanampi hi mahāsālalakkhaṇaṃ.

Idāni tabbiparītavasena visesaṃ dassetuṃ “**atha vā**” ti-ādinā dutiyanayo āradhho. Iminā eva hi purimavacanaṃ nidhānagatadhanavasena, saṅgahitadha-

ñnavasena ca vuttanti atthato siddham hoti. Tattha **idanti** “pahūtadhanadhañño”ti vacanam. **Assāti** mahāvijitarañño. Divase divase paribhuñjitabbaṃ **devasikaṃ**, bhāvanapuṃsakametaṃ. Dāsakammakaraporisādīnaṃ vettanānuppadānaṃ **paribbayadānaṃ**. Iṇasodhanādivasena dhanadhaññānamādānaṃ **gahaṇaṃ**. **Ādisa**-ddena iṇadānādīnaṃ saṅgaho. **Parivattanadhanadhañnavasenā**Ti kayavikkayakaraṇena parivattitabbānaṃ dhanadhaññānaṃ vasena. Katthaci pana samuccayavi-rahitapāṭho dissati. Tattha “paribbayadānaggahaṇādivasena”ti idaṃ parivattana- padena sambandhaṃ katvā tādīsena vidhinā ito cito ca parivattetabbānaṃ dhana- dhaññānaṃ vasenāti attho veditabbo.

Koṭṭhaṃ (2.0303) vuccati dhaññatṭhapanatṭhānaṃ, tadeva agāraṃ tathā. Tenāha “**dhaññena paripuṇṇakoṭṭhāgāro**”ti. Evaṃ sārāgabbhaṃ **koso**, dhañña- tṭhapanatṭhānaṃ **koṭṭhāgāra**nti dassetvā idāni tato aññathāpi taṃ dassetuṃ “**atha vā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha yathā asino tikkhabhāvaparīhārato paricchado “koso”ti vuccati, evaṃ rañño tikkhabhāvaparīhārakattā caturaṅginī senā “koso”ti āha “**catu- bbidho koso**”ti-ādi. “Dvādasapuriso hatthi”ti-ādinā (pāci. 314) vuttalakkhaṇena cettha **hatthi**ādayo gahetabbā. Vatthakoṭṭhāgāraggahaṇeneva sabbassapi kuppā- bhaṇḍatṭhapanatṭhānassa gahitattā “**koṭṭhāgāraṃ tividhan**”ti-ādi vuttaṃ. Jātarūpa- rajatato hi aññaṃ loha-ayadāruvisāṇavattṭhādīkamasāradabbaṃ gopetabbato ga- kārassa ka-kāraṃ katvā **kuppaṃ** vuccati. Jātarūparajatanidhānaṃ **dhanakoṭṭhā- gāraṃ**. Tattha tattha ratanaṃ viloketvā caraṇaṃ **ratanavilokanacārikā**. Kāmaṃ tamatthaṃ rājā jānāti, bhaṇḍāgārikena pana kathāpetvā parisāya nissaddabhāvā- pādanatthameva evaṃ pucchati. Tathā kathāpane hi asati parisā saddaṃ kari- ssati “kasmā rājā paramparāgataṃ kuladhanaṃ vināseti”ti, tato ca pakatikkhobho bhavissati, sati pana tathā kathāpane “etaṃkāraṇā taṃ chaḍḍeti”ti nissaddabhāva- māpajjissati. Tato ca pakatikkhobho na bhavissati, tasmā tathā pucchati veditabbaṃ. **Maraṇavasanti** maraṇassa, maraṇasaṅkhātaṃ vā visayaṃ.

337. Pāliyaṃ “āmantetvā”ti etassa mantitukāmo hutvāti atthaṃ viññāpetuṃ “**ekena paṇḍitena saddhiṃ mantetvā**”ti

vuttaṃ. Dhātvatthānuvattako hettha upasaggo, pakaraṇādhiḡato ca katthaci atthaviseso yathā “sikkhamānena bhikkhave bhikkhunā aññātabbaṃ paripucchitabbaṃ paripañhitabban”ti (pāci. 434). Tathā hissa padabhājane vuttaṃ “sikkhamānenāti sikkhitukāmena. Aññātabbanti jānitabban”ti-ādi (pāci. 436). **Āmantesīti** mantitukāmosi. Janapadassa anupaddavatthaṃ, yaññassa ca cirānappavattanatthaṃ brāhmaṇo cintesīti āha “**ayaṃ rājā**”ti-ādi. Āharantānaṃ manussānaṃ gehānīti sambandho, anādare vā etaṃ sāmivacanaṃ.

338. Sattānaṃ (2.0304) hitasukhassa vidūsanato, ahitadukkassa ca āvahanato kaṇṭakasadisatāya corā eva idha “**kaṇṭakā**”ti vuttaṃ “**corakaṇṭakehi sakaṇṭako**”ti. Yathā gāmaṃvāsīnaṃ ghātakā gāmaghātakā abhedavasena, upacārena ca nissayanāmassa nissitepi pavattanato, evaṃ panthikānaṃ duhanā bādhanā **panthaduhā**. Dhammato apetassa ayuttassa karaṇasīlo **adhammakārī**, yo vā attano vijite janapadādīnaṃ tato tato anatthato tāyanena khattiyena kattabba-dhammo, tassa akaraṇasīloti attho. **Dassūti** corānametaṃ adhivacanaṃ. Daṃsenti viddhaṃsentīti hi **dassavo** niggahītalopena, te eva khīlasadisattā **khīlanti dassukhīlaṃ**. Yathā hi khetto khīlaṃ kasanādīnaṃ sukhappavattiṃ, mūlasantānena sassaparibuddhiñca vibandhati, evaṃ dassavopi rajje rājāṇāya sukhappavattiṃ, mūlavirulhiyā janapadaparibuddhiñca vibandhanti. Pāṇacāgaṃ dassetuṃ “**māraṇenā**”ti vuttaṃ, hiṃsanaṃ dassetuṃ “**koṭṭanenā**”ti. **Vadhasaddo** hi hiṃsanatthopi hoti “vadhati na rodati, āpatti dukkaṭassā”ti-ādīsu (pāci. 880) viya, kapparādīhi pothanenāti attho. **Addu** nāma dārukkhandhena kato bandhanopakaraṇaviseso, tena bandhanaṃ tathā. **Ādisaddena** rajjubandhanasaṅkhalikabandhanagharabandhanādīni saṅgaṇhāti. **Hā**-dhātuyā jānipadanipphattiṃ dasseti “**hāniyā**”ti iminā, sā ca dhanahāyanamevāti vuttaṃ “**sataṃ gaṇhathā**”ti-ādi.

Pañcasikhamattaṃ ṭhapetvā muṇḍāpanaṃ **pañcasikhamuṇḍakaraṇaṃ**. Taṃ “kākapakkhakarāṇaṃ”tipi voharanti. Sīse chakaṇḍodakāvasecanaṃ **gomayasiñcanaṃ**. **Kudaṇḍako** Nāma catuhatthato ūno rassadaṇḍako, yo “gaddulo”tipi vuccati, tena bandhanaṃ **kudaṇḍakabandhanaṃ**. **Ādisaddena** khuramuṇḍaṃ karitvā bhasmapuṭavadhanādīnaṃ saṅgaho. **Sammāsaddo** ñāyatthoti āha “**hetunā**”ti-ādi, pariyāyavacanametāṃ. **Ūhanissāmīti** uddharissāmi, apanessāmīti attho. Pubbe tattha kataparicayatāya **ussāhaṃ karonti**. “**Anuppadetū**”ti etassa anu anu padetūti atthaṃ sandhāya “**dinne appahonte**”ti-ādi vuttaṃ. **Kasi-upakaraṇabhaṇḍaṃ** phālapājanayuganaṅgalādi, iminā pāḷiyaṃ bijabhattameva nidassanavasena vuttanti dasseti. Sakkhikaraṇapaṇṇāropananibandhanaṃ (2.0305) vaḍḍhiyā saha vā vinā vā puna gahetukāmassa dāne hoti, idha pana tadubhayampi natthi puna aggahetukāmattāti vuttaṃ “**sakkiṃ akatvā**”ti-ādi. Tenāha “**mūlacchejjavase-nā**”ti. **Sakkhinti** tadā paccakkhakaṇaṃ. **Paṇṇe anāropetvāti** tālādipaṇṇe yathāciṇṇaṃ likhanavasena anāropetvā. Aññattha paṇṇākārepi **pābhatasaddo**, idha pana bhaṇḍamūleyevāti āha “**bhaṇḍamūlassā**”ti-ādi. Bhaṇḍamūlañhi pakārato udayabhaṇḍāni ābharati saṃharati etenāti **pābhatam**. Udayadhanato pageva ābhatam **pābhatanti** saddavidū, paṇṇākāro pana taṃ tadatthaṃ patthentehi ābhariyateti **pābhatam**. Patthanatthajotako hi ayaṃ **pa**-saddo.

“**Yathāhā**”ti-ādinā pābhatasaddassa mūlabhaṇḍatthataṃ **cūlasetṭhijātaka**pā-
 ṭhena (jā. 1.1.4) sādheti. Tatrāyamaṭṭhakathā (jā. aṭṭha. 1.1.4) “**appakenapī** thoke-
 napi parittakenapi. **Medhāvī**ti paññavā. **Pābhatenā**ti bhaṇḍamūlena. **Vicakkhaṇoti**
 vohārakusalo. **Samuṭṭhāpeti attānanti** mahantaṃ dhanañca yasañca uppādetvā
 tattha attānaṃ saṅṭhāpeti patiṭṭhāpeti. Yathā kiṃ? **Aṇuṃ aggiṃva sandhamaṃ**,
 yathā paṇḍitapuriso parittaṃ aggiṃ anukkamena gomayacuṇṇādīni pakkhipitvā
 mukhavātena dhamanto samuṭṭhāpeti vaḍḍheti mahantaṃ aggikkhandhaṃ karoti,
 evameva paṇḍito thokampi pābhataṃ labhitvā nānā-upāyehi payojetvā dhanañca
 yasañca vaḍḍheti, vaḍḍhetvā ca pana tattha attānaṃ patiṭṭhāpeti, tāya eva vā
 pana dhanayasamahantatāya attānaṃ samuṭṭhāpeti, abhiññātaṃ pākaṭaṃ karo-
 tīti attho”ti.

Divase divase dātabbaṃ **devasikaṃ**. Māse māse dātabbaṃ **māsikaṃ**. **Ādisa-**
 ddena anuposathikādīni saṅgaṇhāti. **Tassa tassa** purisassa. Kusalānurūpena,
 kammānurūpena sūrabhāvānurūpenāti dvandato paraṃ suyyamāno **anurūpa-**
 saddo paccekamaṃ yojetabbo. Chekabhāvānurūpatā cettha **kusalānurūpaṃ**.
 Katthaci **kulasaddo** dissati, so ca jāṇusoṇi-ādikulānamiva **kulānurūpampi** dāta-
 bbato yujjateva. Senāpaccādi **ṭhānantaram**, iminā bhattavetaṇaṃ niddiṭṭhama-
 ttanti dasseti. Sakakamma pasutattā, anupaddavattā ca **dhanadhaññānaṃ rāsiko**
 rāsikārabhūto. **Khemena ṭhitāti** (2.0306) anupaddavena pavattā. Tenāha “**abhayā**”-
 ti, kutocipi bhayarahitāti attho. **Modā modamānāti** modāya modamānā, somana-
 sseneva modamānā, na saṃsandanamattenāti vuttaṃ hoti. “Bhagavatā saddhiṃ
 sammodi”ti-ādīsu (dī. ni. 1.381) hi **mudasaddo** saṃsandanepi pavattati, aññe
 modā hutvā aparepi modamānā viharantīti vā attho. Tenāha “**aññamaññaṃ pamu-**
ditacittāti, asaññogepi vatticchāyeva vuddhīti dvidhā pāṭho vutto. **Iddhaphitabhā-**
vanti samiddhavepullabhāvaṃ.

Catuparikkhāraṇaṇā

339. Tasmim tasmim kicce anuyanti anuvattantīti anuyantā. Teyeva **ānuyantā**
 Yathā “anubhāvo eva ānubhāvo”ti, “ānuyuttā”tipi pāṭho, tasmim tasmim kicce anu-
 yujjantīti hi **ānuyuttā** vuttanayena. **Assāti** rañño. **Teti** ānuyantakhattiyādayo.
 “Amhe ettha bahi karotī”ti **attamanā na bhavissanti**. “Nibandhavi pulāyāgamo
 gāmo **nigamo**. Vivaḍḍhitamahā-āyo mahāgāmo”ti (dī. ni. ṭī. 1.338) ācariyena
 vuttaṃ. “Apākāraparikkhepo sāpaṇo **nigamo**, sapākārāpaṇaṃ **nagaraṃ**, taṃ
 tabbiparīto **gāmo**”ti (kaṅkhāvitarāṇī abhinavaṭṭikāyaṃ saṅghādisesakaṇḍe kuladū-
 sakasikkhāpade passitabbaṃ) vinayaṭṭikāsu. Gasanti madanti etthāti **gāmo**, sveva
 pākaṭo ce, **nigamo nāma** atireko gāmoti katvā. Bhusattho hettha **nī-saddo**, saññā-
 saddattā ca rassoti saddavidū. Janapadattho vuttova. “Sāmyāmacco sakhā koso,
 duggaṅca vijitaṃ balan”ti vuttāsu sattasu rājapakatīsu rañño tadavasesānaṃ
 channaṃ vasena hitasukhātivuddhi, tadekadesā ca ānuyantādayoti āha “**yaṃ**
tumhākan”ti-ādi.

Taṃtaṃkicesu raññā amā saha bhavantīti **amaccā**. “Amāvāsī”ti-ādīsu viya hi

samakiriyāya **amā**ti abyayapadaṃ, ca-paccayena taddhitasiddhīti neruttikā. Rajja-kiccavosāsanakāle pana te raññā piyā, sahapavattanakā ca bhavantīti dasseti “**piyasahāyakā**” ti iminā. Rañño parisati bhavā “**pārisajjā**. Ke pana teti vuttaṃ “**sesā āṇattikārakā**” ti (2.0307), yathāvuttānuyuttakhattiyādīhi avasesā rañño āṇākarāti attho. Satipi deyyadhamme ānubhāvasampattiyā, parivārasampattiyā ca abhāve tādisaṃ dātuṃ na sakkā. Vuddhakāle ca tādīsānampi rājūnaṃ tadubhayaṃ hāyateva, deyyadhamme pana asati pagevāti dassetuṃ “**deyyadhammasmiñhi**” ti-ādimāha. Deyyadhammasmiṃ asati ca mahallakakāle ca dātuṃ na sakkāti yojanā. **Etenā**ti yathāvuttakāraṇadvayena. **Anumatiyā**ti anujānanena. **Pakkhā**ti sapakkhā yaññassa aṅgabhūtā. Yaññaṃ parikarontīti **parikkhārā**, sambhārā, te ca tassa yaññassa aṅgabhūtattā parivārā viya hontīti āha “**parivārā bhavanti**” ti. “**Ratho**” ti-ādinā idhānadhīppetamatthaṃ nisedheti.

“Ratho setaparikkhāro, jhānakkho cakkavīriyo;

upekkhā dhurasamādhī, anicchā parivāraṇaṃ” ti. (saṃ. ni. 5.4);

Hi **saṃyuttamahāvaggapāḷi**. Tattha **rathoti** brahmayānasaññito aṭṭhaṅgikama-ggaratho. **Setaparikkhāro**ti catupārisuddhisilālaṅkāro. “**Sīlaparikkhāro**” tipi pāṭho. **Jhānakkhoti** vipassanāsampayuttānaṃ pañcannaṃ jhānaṅgānaṃ vasena jhāna-maya-akkho. **Cakkavīriyoti** vīriyacakko. **Upekkhā dhurasamādhīti** upekkhā dvinnaṃ dhurānaṃ samatā. **Anicchā parivāraṇanti** alobho sīhadhammādīni viya parivāraṇaṃ.

Aṭṭhaparikkhāravaṇṇanā

340. Ubhato sujātādīhi vuccamānehi. **Yasasāti** pañcavidhena ānubhāvena. Tenāha “**āṇāṭhapanasamatthatāyā**” ti. “**Saddho**” ti etassa “dātādānassa phalaṃ paccanubhoti pattiyāyatī” ti atthaṃ dassetuṃ “**dānassā**” ti-ādi vuttaṃ. Dāne sūroti **dānasūro**, deyyadhamme īsakampi saṅgaṃ akatvā muttacāgo, tabbhāvo pana kammassakatāñāṇassa tikkhavisadabhāvena veditabbo. Tassa hi tikkhavisadabhāvaṃ vibhāvetuṃ “saddo” ti vatvā “dānasūro” ti vuttanti daṭṭhabbaṃ. Tenāha “**na saddhāmattakenā**” ti-ādi. Yassa hi kammassakatā paccakkhamiva upaṭṭhāti, so evaṃ vutto. **Yaṃ dānaṃ detīti** yaṃ deyyadhammaṃ parassa deti. **Tassa pati hutvā**ti tabbisayaṃ lobhaṃ suṭṭhumabhibhavanto tassa adhipati hutvā (2.0308) deti. Kāraṇopacāravacanañhetā. Paratopi eseva nayo. Tabbisayena lobhena anākaḍḍhaniyattā **na dāso, na sahāyo**.

Tadevatthaṃ byatirekato, anvayato ca vivarivā dassento “**yo hī**” ti-ādimāha. Idhānadhīppetassa hi dāsādidvayassa byatirekato dassanaṃ. Khādaniyabhojanīyādīsu madhurasseva paṇitattā “**madhuraṃ bhuñjati**” ti vuttaṃ, nidassanamattaṃ vā etaṃ, paṇitaṃ paribhuñjatīti vuttaṃ hoti. **Dāso hutvā deti** taṇhāya dāsabyataṃ upagatatā. **Sahāyo hutvā deti** tassa piyabhāvānissajjanato. **Sāmī hutvā deti** tattha taṇhādāsabyato attānaṃ mocetvā abhibhuyya pavattanato. Yaṃ panetaṃ ācariyena vuttaṃ “sāniparibhogasadisā” ti, (dī. ni. 1.340) taṃ taṇhādāsabyamatikka-ntatāsāmaññaṃ sandhāya vuttaṃ. Na hi khīṇāsavassa paribhogo sāniparibhogo

viya khīṇāsavasseva dānaṃ dānasāmiti attho upapanno hoti, pacchā vā pamāda-likhitametam. **Tādisoti** dānasāmisabhāvo.

Samitapāpasamaṇabāhitapāpabrāhmaṇā ukkaṭṭhaniddesenettha vuttā, pabbajjāmattasamaṇajātimattabrāhmaṇā vā kapaṇādiggahaṇena gahitāti veditabbaṃ. **Duggatāti** dukkaraṃ jīvikamupagatā kasiravuttikā. Tenāha “**daliddamanussā**” ti. **Pathāvinoti** maggaḡāmino. **Vaṇibbakāti** dāyakānaṃ guṇakittanavasena, kamma-phalakittanamukhena ca yācanakā seyyathāpi naggacariyādayoti atthaṃ dassetuṃ “**ye iṭṭhaṃ dinnan**” ti-ādi vuttaṃ. Tadubhayeneva hi dānassa vaṇṇatho-manā sambhavati. Ye vicaranti, te vaṇibbakā nāmāti yojetabbaṃ. **Pasatamattanti** vīhitaṇḍulādivasena vuttaṃ, **sarāvamattanti** yāgubhattādivasena. **Opānaṃ** vuccati ogāhetvā pātabbato nadītaḷākādīnaṃ sabbasādhāraṇaṃ titthaṃ, opāna-mivabhūtoti **opānabhūto**. Tenāha “**udapānabhūto**” ti-ādi. **Hutvāti** bhāvato. **Sutameva sutajātanti jātasaddassa** anattantaravācakattamāha yathā “kosajātan” ti.

Atitādi-atthacintanasamatthatā nāma tassa rañño anumānavasena, itikattabbatāvasena ca veditabbā, na buddhānaṃ viya tattha paccakkhadassitāyāti dassetuṃ “**atīte**” ti-ādi vuttaṃ. Puññāpuññānisamsacintanañcetta pakaraṇādhighatavasena (2.0309) veditabbaṃ. **Puññassāti** yaññapuññassa. **Dāyakacittampīti** dāyakānaṃ, dāyakaṃ vā cittampi, dātukamyatācittampīti vuttaṃ hoti. Imesu pana aṭṭhasu aṅgesu aḍḍhatādayo pañca yaññassa tāva parikkhārā hontu tehi vinā tassa asijjhanato, sujātātā, pana sūrūpatā ca kathaṃ yaññassa parikkhāro siyā tadubhayena vināpi tassa sijjhanatotī codanāya sabbesampi aṭṭhannamaṅgānaṃ parikkhā-rabhāvaṃ anvayato, byatirekato ca dassento “**ete hi kirā**” ti-ādimāha. Ettha ca keci evaṃ

vadanti “yathā aḍḍhatādayo pañca yaññassa ekaṃsatova aṅgāni, na evaṃ sujātatā, surūpatā ca, tadubhayaṃ pana anekāṃsatova aṅganti dīpetuṃ arucisūcākassa **kirasaddassa** gahaṇaṃ katan”ti. Te hi “ayaṃ dujjātoti-ādivacanassa anekāṃsikatam maññamānā tathā vadanti, tayidaṃ asāraṃ. Sabbasādhāraṇavasena hetam byatirekato yaññassa aṅgabhāvadassanaṃ tattha siyā kesañci tathā parivitakko”ti tassāpi avakāsābhāvadassanattameva evaṃ vuttattā, tadubhayasādhāraṇavaseneva anekāṃsato aṅgabhāvassa adassanato ca. Kirasaddo panettha tadā brāhmaṇassa cintitākārasūcanattho daṭṭhabbo. Evamanena cintetvā “imānipi aṭṭhaṅgāni tasseva yaññassa parikkhārā bhavantīti vuttānī”ti kirasaddena tassa cintitākāro sūcito hoti. **Evamādīnīti** ettha **ādisaddena** “ayaṃ virūpo kittakaṃ ...pe... upacchindissati, ayaṃ daliddo, appesakkho, assaddho, appassuto, na atthaññū, na medhāvī kittakaṃ ...pe... upacchindissati”ti etesaṃ saṅgaho vedītabbo.

Catuparikkhārādivaṇṇanā

341. “Sujam paggaṇhantānan”ti ettha **soṇadaṇḍasuttavaṇṇanāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 1.311-313) vuttesu dvīsu vikappesu dutiyavikappaṃ nisedhento “**mahāyāgan**”ti-ādimāha, tena ca purohitassa sayameva kaṭacchuggahaṇajotanena evaṃ sahatthā sakkaccaṃ dāne yuttapayuttatā icchitabbāti dasseti. **Evaṃ dujjātassāti** etthāpi “sujātātāya anekāṃsato aṅgabhāvadassanamevidan”ti aggahetvā heṭṭhā vuttanayena sabbasādhāraṇavaseneva attho gahetabbo. **Ādisaddena** hi “evaṃ anajjhāyākassa ...pe... dussīlassa ...pe... duppaññassa (2.0310) saṃvidhānena pavattadānaṃ kittakaṃ kālaṃ pavattissati”ti etesaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Tasmāti** tadubhayaḥkāraṇato.

Tissovidhāvaṇṇanā

342. **Tiṇṇam ṭhānānanti** dānassa ādimajjhapariyosānasaṅkhātānaṃ tissannaṃ bhūmīnaṃ, avatthānānanti attho. **Calantīti** kampanti purimākārena na tiṭṭhanti. **Karaṇattheti** tatiyāvibhatti-atthe. Karaṇīyasaddāpekkhāya hi kattari **eva** etaṃ sāmivacanāṃ, na karaṇe. Yebhuyyena hi karaṇajotakavacanassa atthabhāvato anuttakattāva karaṇatthoti idhādhippeto. Pacchānutāpassa akaraṇūpāyaṃ dassetuṃ “**pubba ...pe... patiṭṭhapetabbā**”ti vuttaṃ. Tattha **acalāti** daḷhā kenaci asaṃhīrā. **Patiṭṭhapetabbāti** suppatiṭṭhitā kātabbā. Tathā patiṭṭhāpanūpāyampi dassento “**evaññī**”ti-ādimāha. Tathā patiṭṭhāpanena hi yathā taṃ dānaṃ sampati yathādhippāyaṃ nippajjati, evaṃ āyatimpi vipulaphalatāya mahapphalaṃ hoti vippaṭṭisārena anupakkiliṭṭhabhāvato. **Dvīsu ṭhānesūti** yajamānayaṭṭhaṭṭhānesu. Vippaṭṭisāro ...pe... na kattabboti atthaṃ sandhāya “**eseva nayo**”ti vuttaṃ. **Muñcacetanāti** pariccāgacetanā, tassā niccalabhāvo nāma muttacāgatā pubbābhisaṅkhāravasena uḷārabhāvo. **Pacchāsamanussaraṇacetanāti** paracetanā, tassā pana niccalabhāvo “aho mayā dānaṃ dinnaṃ sādhu suṭṭhū”ti dānassa sakkaccaṃ paccave-

kkhaṇavasena veditabbo. Tadubhayacetanānaṃ niccalakaraṇūpāyaṃ byatirekato dassetuṃ “**tathā ...pe ... hotī**” ti vuttaṃ. Tattha **tathā akarontassā**ti muñcacetanaṃ, pacchāsamanussaraṇacetanañca niccalamakarontassa, vippaṭṭisāraṃ, uppādentassāti vuttaṃ hoti. “**Nāpi uḷāresu bhogesu cittaṃ namati**” ti idaṃ pana pacchāsamanussaraṇacetanāya eva byatirekato niccalakaraṇūpāyadassanaṃ. Evañhi yathā-niddiṭṭhanidassanaṃ upapannaṃ hoti. Tattha **uḷāresu bhogesu**ti khattavisesse pariccāgassa katattā laddhesupi uḷāresu bhogesu. **Nāpi cittaṃ namati** pacchā vippaṭṭisārena upakkiliṭṭhabhāvato. Yathā kathanti āha “**mahāruruvaṇ**” ti-ādi. Tassa hi seṭṭhissa gahapatino vatthu kosalasamṃyutte, (saṃ. ni. 1.131) mayhakajātake (jā. aṭṭha. 3.6.mayhakajātakavaṇṇanā) ca āgataṃ. Tathā hi vuttaṃ-

“Bhūtapubbaṃ (2.0311) so mahārāja seṭṭhi gahapati tagarasikhim nāma paccekasambuddhaṃ piṇḍapātena paṭipādesi, ‘detha samaṇassa piṇḍapān’ ti vatvā uṭṭhāyāsanaṃ pakkāmi, datvā ca pana pacchā vippaṭṭisārī ahosi “varametaṃ piṇḍapātaṃ dāsā vā kammakarā vā bhuñjeyyun” ti-ādi.

So kira aññesupi divasesu taṃ paccekabuddhaṃ passati, dātuṃ panassa cittaṃ na uppajjati, tasmimṃ pana divase ayaṃ padumavatiyā deviyā tatiyaputto tagarasikhī paccekabuddho gandhamādanapabbate phalasaṃpattisukhena vītināmetvā pubbaṇhasamaye vuṭṭhāya anotattadahe mukhaṃ dhovivā manosilātale nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā pattacīvaramādāya abhiññāpādakaṃ jhānaṃ samāpajjitvā iddhiyā vehāsaṃ abbhuggantvā nagaradvāre oruyha cīvaraṃ pārupitvā pattamādāya nagaravāsīnaṃ gharadvāresu sahasasambhāṇḍikaṃ ṭhapento viya pāsādikehi abhikkamanādīhi anupubbena seṭṭhino gharadvāraṃ sampatto, taṃ divasañca seṭṭhi pātova uṭṭhāya paṇītaṃ bhojanaṃ bhuñjitvā gharadvārakoṭṭhake āsanaṃ paññāpetvā dantantarāni sodhento nisinno hoti. So paccekabuddhaṃ disvā taṃ divasaṃ pātova bhutvā nisinnattā dānacittaṃ uppādetvā bhariyaṃ pakkosāpetvā “imassa samaṇassa piṇḍapātaṃ dehī” ti vatvā rājupaṭṭhānattaṃ pakkāmi. Seṭṭhibharyā sampajāññajātikā cintesi “mayā ettakena kālena imassa ‘dethā’ ti vacanaṃ na sutapubbaṃ, dāpentopi ca ajja na yassa vā tassa vā dāpeti, vītarāgadosamohassa vantakilesassa ohitabhārassa paccekabuddhassa dāpeti, yaṃ vā taṃ vā adatvā paṇītaṃ piṇḍapātaṃ dassāmi” ti gharā nikkamma paccekabuddhaṃ pañcapaṭṭhitena vanditvā pattaṃ ādāya antonivesane paññāttāsane nisīdāpetvā suparisuddhehi sālitaṇḍulehi bhattaṃ sampādetvā tadanurūpaṃ khādanīyaṃ, byañjanaṃ, sūpeyyaṃca abhisāṅkharitvā pattaṃ pūretvā bahi gandhehi alaṅkaritvā paccekabuddhassa hatthesu paṭiṭṭhapetvā vandi. Paccekabuddho “aññesampi paccekabuddhānaṃ saṅghaṃ karissāmi” ti apari-bhuñjitvāva anumodanaṃ vatvā pakkāmi. Sopi kho seṭṭhi rājupaṭṭhānaṃ katvā āgacchanto paccekabuddhaṃ disvā āha “mayā tumhākaṃ piṇḍapātaṃ dethā” ti vatvā pakkantā, api vo laddho piṇḍapāto” ti? Āma, seṭṭhi laddhoti. “Passāmā” ti gīvaṃ ukkhipitvā olokesi (2.0312), athassa piṇḍapātagandho uṭṭhahitvā nāsa-putaṃ pahari. So cittaṃ samṃyametū asakkonto pacchā vippaṭṭisārī ahosi, tassa pana vippaṭṭisārassa uppānākāro “varametaṃ” ti-ādinā pāḷiyaṃ vuttoyeva. Piṇḍapātaḍānena panesa sattakkhattuṃ sugatiṃ saggāṃ lokaṃ upapanno, sattakkha-

ttumeva ca sāvattھیyaṃ seṭṭhikule nibbatto, ayañcassa sattamo bhavo, pacchā vippaṭisārena pana nāpi uḷāresu bhogesu cittaṃ namati. Vuttañhetam **samuttavarañchake-**

“Yaṃ kho so mahārāja seṭṭhi gahapati datvā pacchā vippaṭisārī ahosi ‘varametaṃ piṇḍapātaṃ dāsā vā kammakarā vā bhuñjeyyun’ti, tassa kammaṃ vipākena nāssuḷārāya bhattabhogāya cittaṃ namati, nāssuḷārāya vatthabhogāya, yānabhogāya, nāssuḷārānaṃ pañcannaṃ kāmaguṇānaṃ bhogāya cittaṃ namati” ti (saṃ. ni. 1.131).

Mayhakajātakepi vuttaṃ-

“Iti mahārāja āgantukaseṭṭhi tagarasikhipaccekabuddhassa dinnapaccayena bahum dhanam labhi, datvā aparacetanaṃ paṇitaṃ kātuṃ asamatthāya paṇite bhoge bhuñjituṃ nāsakkhi” ti (jā. aṭṭha. 3.6.mayhakajātakavaṇṇanā).

Bhātu panesa ekaṃ puttaṃ (dha. pa. aṭṭha. 2.354) sāpateyyassa kāraṇā jīvitam voropesi, tena kamma bahūni vassāni niraye paccittha, sattakkhattuñca aputtako jāto, idānipi teneva kamma mahāroruvaṃ upapanno. Tena vuttaṃ “**mahāroruvaṃ upapannassa seṭṭhigahapatino viyā**” ti, purimapacchimacetanāvasena cettha attho veditabbo. Ekā hi cetanā dve paṭisandhiyo na detīti.

Dasa-ākāraṇaṇā

343. Ākaroti attano anurūpatāya samariyādaparicchedaṃ phalaṃ nibbattetīti **ākāro**, kāraṇanti āha “**dasahi kāraṇehi**” ti. Mariyādattho hettha ā-saddo. Na dussīlesveva, atha kho **sīlavantesupi vippaṭisāraṃ uppādessati**. Tadubhayepi na uppādetabboti hi dassetuṃ (2.0313) api-saddena, pi-saddena vā sampiṇḍanaṃ karoti. **Paṭiggāhakatova uppajjati**ti balavataraṃ vippaṭisāraṃ sandhāya vuttaṃ, dubbalo pana deyyadhammato, parivārajanatopi uppajjateva. **Uppajjituṃ yuttanti** uppajjanārahaṃ. Vippaṭisāraṃ pi vinodesīti sambandho. **Tesaṃyevāti** pāṇātipātīnameva. Yajanaṃ nāmettha dānamevādhippetam, na aggijuhananti āha “**detu bhavan**” ti. **Vissajjati**ti muttacāgavasena cajatu. **Abbhantaranti** ajjhataṃ sakasantāne.

Soḷasākāraṇaṇā

344. Anumatipakkhādayo eva heṭṭhā yaññassa vatthum katvā “soḷasaparikkhārā” ti vuttā, idha pana sandassanādivasena anumodanāya āradhattā vuttaṃ “**soḷasahi ākārehi**” ti. **Dassetvāti** attano desanānubhāvena paccakkhamiva phalaṃ dassetvā, anekavāraṃ pana dassanato “dassetvā dassetvā” ti byāpanavacanaṃ, tadeva ābhuso meḍanaṭṭhena **āmedītavacanaṃ**ti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.344) vuttaṃ. “**Samādapetvā samādapetvā**” ti-ādīsipi eseva nayo. **Tamatthanti** dānaphalavasena kammaphalasambandhamattham. **Samādapetvāti** sutamattaṃ akatvā yathā rājā tamattham sammadeva ādiyati citte karonto suggahitaṃ katvā gaṇhāti, tathā sakkaccaṃ ādāpetvā.

“**Vippaṭisāravīnanā**” ti idaṃ nidassanamattham. Lobhadosa-moha-issāma-

cchariyamānādayopi hi dānacittassa upakkilesā, tesam vinodanenapi taṃ vodā-pitaṃ samuttejitaṃ nāma hoti tikkhavisadabhāvāpattito, āsannatarabhāvato pana vippaṭṭisāravinodanameva gahitaṃ. Pavattite hi dāne tassa sambhavoti. Yāthāvato vijjamānehi guṇehi haṭṭhapahaṭṭhabhāvāpādanaṃ sampahaṃsananti āha “**sundaran**”ti-ādi. **Dhammatoti** saccato. Tadatthameva dassetuṃ “**dhammena samena kāraṇenā**”ti vuttaṃ. Saccañhi dhammato anapetattā **dhammaṃ**, upasamacariyabhāvato **samaṃ**, yuttabhāvena **kāraṇanti** ca vuccati.

345. Tasmiṃ yaññe rukkhatiṇacchedopi nāma nāhosi, kuto pāṇavadhoti pāṇavadhābhāvasseva daḥhikaraṇatthaṃ, sabbaso viparītaggāhehi avidūsitatādassana-tthañca pāḷiyaṃ “neva gāvo haññiṃsū”ti-ādīni vatvāpi (2.0314) “na rukkhā chijjiṃsū”ti-ādi vuttanti dassento “**ye yūpanāmake**”ti-ādīmāha. **Barihisatthāyāti** paricchedatthāya. **Vanamālāsankhepenāti** vanapupphehi gandhitamālāniyāmena. Evaṃ ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.345) vuttaṃ, vanapanti-ākārenāti attho. **Bhūmiyaṃ vā pattharantīti** vedibhūmiṃ parikkhipantā tattha tattha pattharanti. Mantādinā hi parisāṅkhatā bhūmi vindati assa lābhasakkāreti katvā “**vedī**”ti vuccati. Tepi rukkhā tepi dabbāti sambandho, kammakattā cetam dvayaṃ, abhihitakammaṃ vā. Vatticchāya hi yathāsattiṃ kārakā bhavanti. Vuttanayena pāṇavadhābhāvassa daḥhikaraṇatthaṃ, viparītaggāhena avidūsitabhāvadassanatthañcetanti dasseti **kiṃ panā**”ti-ādīnā. **Antogehadāso** antojāto. **Ādisaddena** dhanakkītakaramarānītasāmaṃdāsabyūpagatānaṃ saṅgaho. **Pubbamevāti** bhatikaraṇato pageva. **Dhanaṃ gahe-tvāti** divase divase yathākammaṃ gahetvā. **Bhattavetananti** devasikaṃ bhattañceva māsikādiparibbayañca. Vuttovāyamattho. **Tajjitāti** santajjitā. **Parikammānīti** sabbabhāgiyāni kammāni, uccāvacāni kammānīti attho. **Piyasamudācārenevāti** iṭṭhavacaneneva. **Yathānāmavasenevāti** pākaṭānāmānurūpeneva. **Sappitelanavanīdadadhimadhuphāṇitena cevāti** ettha **ca**-saddo avuttasamuccayattho, tena paṇī-tapaṇītānaṃ nānappakārānaṃ khādāniyabhojanīyādīnañceva vatthayānamālāgandhavilepanaseyyāvasathādīnañca saṅgaho daṭṭhabbo, tenāha “**paṇītehi sappitelā-disammissehevā**”ti-ādi. Tassa tassa kālassa anurūpehi yāgu ...pe... pānakādīhīti sambandho. **Sappi-ādīnanti** sappi-ādīhi.

346. Paṭisāmetabbato, attano attano santakabhāvato **ca saṃ** nāma dhanaṃ vuccati, tassa patīti **sapati** niggahitalopena, dhanavā, diṭṭhadhammikasamparāyīkahitāvahattā tassa hitanti **sāpateyyaṃ**, tadeva dhanaṃ. Tenāha “**pahūtaṃ dhana-**n”ti. **Akkhayadhamamevāti** akhayasabhāvameva.

Gāmabhāgenāti saṃkittanavasena gāme vā gahetabbabhāgena, evaṃ ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.346) vuttaṃ, paccekamaṃ sabhāgagāmakotṭhāsenātipi attho. Sesesupi eseva nayo.

347. Yaññāvāṭoti (2.0315) khaṇitāvāṭassa assamedhādiyaññayajanaṭṭhāna-ssetaṃ adhivacanaṃ, tabbohārena pana idha dānasālāya eva, tāya ca puratthima-nagaradvāre katāya puratthimabhāge evāti atthaṃ dasseti “**puratthimato nagaradvāre**”ti-ādinā. Taṃ pana ṭhānaṃ rañño dānasālāya nātidūre evāti āha “**yathā-**”ti-ādi. Yato tattha pātarāsaṃ bhuñjitvā akilantarūpāyeva sāyanhe rañño dāna-sālaṃ sampāpuṇanti. “**Dakkiṇena yaññāvāṭassā**”ti-ādīsupi eseva nayo. **Yāguṃ pivivā**ti hi yāgusīsena pātarāsabhojanamāha.

348. Madhuranti sādurasamaṃ. **Upari vattabbamatthanti** “apica me bho evaṃ hoti”-ti-ādinā vuccamānamatthaṃ. **Parihārenā**ti bhagavantaṃ garuṃ katvā agāravaparihārena, ujukabhāvāpanayanena vā, ujukavuttiṃ pariharitvā vaṅkavuttiyāva yathācintitamatthaṃ pucchanto evamāhāti vuttaṃ hoti. Tenāha “**ujukameva pucchayamāno agāravo viya hoti**” ti.

Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā

349. Uṭṭhāyāti dāne uṭṭhānavīriyamāha, **samuṭṭhāyā**ti tassa sātaccakiriyaṃ. Kasivāṇijjādikammāni akaronto daliddiyādi-anatthāpattiyā **nassissatī**ti adhippāyo. **Appasambhārataro ceva mahapphalataro cā**ti saṅkhepato aṭṭhakathāyaṃ vutto pāḷiyaṃ pana “appatthataro ca appasamārambhataro ca mahapphalataro ca mahānisamsataro cā”ti pāṭho. Tattha **appasambhārataroti** ativiya parittasambhāro, asamārabbhīyasambhāro. **Appatthataroti** pana ativiya appakicco, **attho** cettha kiccaṃ, ttha-kārassa ṭṭha-kāraṃ katvā “**appatthataro**”tipi pāṭho. Sammā ārabhīyati yañño etenāti **samārambho**, sambhārasambharaṇavasena pavattasattapīḷā, appo samārambho etassāti tathā, ayaṃ panātisayenāti **appasamārambhataro**. Vipākasaññitaṃ mahantaṃ sadisaṃ phalametassāti **mahapphalo**, ayaṃ panātisayenāti **mahapphalataro**. Udayasaññitaṃ mahantaṃ nissandādiphalametassāti **mahānisamsa**, ayaṃ panātisayenāti **mahānisamsataro**. **Dhuvadānānī**ti dhuvāni thirāni avicchinnāni katvā dātabbadānāni. **Niccabhattānī**ti ettha bhattasīsena catu-paccayaggahaṇaṃ. **Anukulayaññānī**ti anukulaṃ kulānukkamaṃ upādāya dātabbadānāni. Tenāha (2.0316) “**amhākan**”ti-ādi. Yāni pavattetabbāni, tāni anukulayaññāni nāmāti yojetabbaṃ. **Nibaddhadānānī**ti nibandhetvā niyametvā paveṇīvasena pavattitadānāni.

Hatthidantena katā **dantamayasalākā**, yattha dāyakānaṃ nāmaṃ aṅkanti, iminā taṃ niccabhattaṃ salākadānavasenāti dasseti. **Taṃ kulanti** anāthapiṇḍikakulaṃ. **Dāliddiyenā**ti daliddabhāvena. “**Ekasalākato uddhaṃ dātuṃ nāsakkhī**”ti iminā ekenapi salākadānena nibaddhadānaṃ upacchinditumadatvā anurakkhaṇamāha. **Raññoti** setavāhanarañño.

Ādīni vatvāti ettha **ādisaddena** “kasmā seno viya maṃsapesiṃ pakkhanditvā gaṇhāsī”ti evamādīnaṃ samasamadāne ussukkanavacanānaṃ saṅgaho. **Galaggā-**

hāti galaggahaṇā. “**Kammacchedavasenā**” ti iminā attano attano kammokāsādā-
nampi piḷāyevāti dasseti. **Samārambhasaddo** cettha piḷanattoti āha “**piḷāsaṅkhāto
samārambho**” ti. Pubbacetanāmuñcacetanā-aparacetanāsampattiyā dāyakava-
sena tiṇi aṅgāni, vītarāgatāvītadosatāvītamohatāpaṭipattiyā dakkhiṇeyyavasena
ca tiṇīti evaṃ **chaḷaṅgasamannāgatā** hoti **dakkhiṇā**, chaḷaṅguttare **nandamātāsu-
ttañca** (a. ni. 6.37) tassatthassa sādhammaṃ. Aparāparam uppajjanakacetanāva-
sena mahānadī viya, mahogho viya ca ito cito ca abhisanditvā pakkhanditvā pava-
ttito puñṇameva **puñṇābhisando**. **Tathāvidhanti** pamāṇassa kātuṃ asukaratta-
māha. Kāraṇamahattena phalamahattampi veditabbaṃ upari najjā vuṭṭhiyā
mahogho viyāti vuttaṃ “**tasmā**” ti-ādi.

350. Navanavoti sabbadā abhinavo, divase divase dāyakassa byāpārāpajjanato
kiccariyosānaṃ natthīti vuttaṃ “**ekenā**” ti-ādi. Yathāraddhassa āvāsassa katipa-
yenāpi kālena parisamāpetabbato kiccariyosānaṃ atthīti āha “**paṇṇasāla-**
” ti-ādi. Mahāvihārepi kiccariyosānassa atthitā-upāyaṃ dassetuṃ “**ekavāraṃ
dhanapariccāgaṃ katvā**” ti vuttaṃ. **Suttantapariyāyenāti sabbāsavasuttantādipāḷi-**
nayena. **Navānisamsāti** sītaṃ paṭiḷāyādayo paṭisallānārāmapariyosānā yathāpacca-
vekkhaṇaṃ gaṇitā nava udayā, appamattatāya cete vuttā.

Yasmā (2.0317) pana āvāsaṃ dentena nāma sabbampi paccayajātaṃ dinna-
meva hoti. Yathāha **saṃyuttāgamavaralañchake** “so ca sabbadado hoti yo dadāti
upassayan” ti (saṃ. ni. 1.42), sadā puñṇapavaḍḍhanūpāyañca etaṃ. Vuttañhi
tattheva “ye dadanti upassayaṃ, tesam divā ca ratto ca, sadā puñṇaṃ pavaḍḍha-
tī” ti (saṃ. ni. 1.47) tathā hi dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgata-
ssāpi chāyūdakasampannaṃ ārāmaṃ pavisitvā nahāyitvā patissaye muhuttaṃ
nipajjitvā uṭṭhāya nisinnassa kāye balaṃ āharitvā pakkhittaṃ viya hoti. Bahi vicara-
ntassa ca kāye vaṇṇadhātu vātātapehi kilamati, patissayaṃ pavisitvā dvāraṃ
pidhāya muhuttaṃ nipannassa visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati
patiṭṭhāti, vaṇṇadhātu āharitvā pakkhittā viya hoti. Bahi vicarantassa ca pāde
kaṇṭako vijjhati, khāṇu paharati, sarīsapādiparissayā ceva corabhayañca uppa-
jjati, patissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya nipannassa sabbe te parissayā na
honti, sajjhāyantassa dhammapitisukhaṃ, kammaṭṭhānaṃ manasi karontassa upa-
samasukhañca uppajjati bahiddhā vikkhepābhāvato. Bahi vicarantassa ca kāye
sedā muccanti akkhīni phandanti, senāsaṇaṃ pavisanakkhaṇe mañcapīṭhādīni na
pañṇāyanti, muhuttaṃ nipannassa pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti,
dvāravātapānaṃ mañcapīṭhādīni pañṇāyanti. Etasmiñca āvāse vasantaṃ disvā
manussā catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhahanti. Tena vuttaṃ “āvāsaṃ
dentena ...pe... hoti” ti “sadā puñṇapavaḍḍhanūpāyañca etaṃ” ti ca, tasmā ete
yathāvuttā sabbepi ānisamsā veditabbā.

Khandhakapariyāyenāti senāsanakkhandhake (cūḷava. 294) āgatavinayapāḷina-
yena. Tattha hi āgatā-

“Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti, tato vāḷamigāni ca;
sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.
Tato vātātapo ghorō, sañjāto paṭihaññati;

leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassitum.
Vihāradānaṃ saṅghassa, aggamaṃ buddhena vaṇṇitaṃ;
tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ atthamattano.
Vihāre (2.0318) kāraye ramme, vāsayettha bahussute;
tesaṃ annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.
Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā;
Te tassa dhammaṃ desenti, sabbadukkhapanūdanaṃ;
yaṃ so dhammaṃ idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti.-

Rājagahasetṭhādīnaṃ vihāradānena anumodanāgāthāyo peyyālavasena dassitā. Tattha **sītaṃ uṇhanti** utuvisabhāgavasena vuttaṃ. **Sisire cāpi vuṭṭhiyoti** ettha **sisiroti** samphusitakavāto vuccati. **Vuṭṭhiyoti** ujukameghavuṭṭhiyo eva. Etāni sabbāni “paṭihantī”ti imināva padena yojetabbāni.

Paṭihaññatīti vihārena paṭihaññati. **Leṇatthanti** nilīyanatthaṃ. **Sukhatthanti** sītā-diparissayābhāvena sukhavihāratthaṃ. “**Jhāyituñca vipassitun**”ti idampi pada-dvayaṃ “sukhatthañcā”ti imināva padena yojetabbaṃ. Idañhi vuttaṃ hoti- sukhatthañca vihāradānaṃ, katamasukhatthaṃ? Jhāyitum, vipassitunca yaṃ sukhaṃ tadatthaṃ. Atha vā parapadenapi yojetabbaṃ- jhāyituñca vipassitunca vihāradānaṃ, “idha jhāyissati vipassissati”ti dadato **vihāradānaṃ saṅghassa aggamaṃ buddhena vaṇṇitaṃ**. Vuttañhetam “so ca sabbadado hoti, yo dadāti upassayan”ti (saṃ. ni. 1.42).

Yasmā ca aggamaṃ vaṇṇitaṃ, **tasmā hi paṇḍito posoti** gāthā. **Vāsayettha bahussute**ti ettha vihāre pariyattibahussute ca paṭivedhabahussute ca vāseyya. **Tesaṃ annañcāti** yaṃ tesaṃ anucchavikaṃ annañca pānañca vatthāni ca mañcapīṭhādīsenāsanāni ca, taṃ sabbaṃ tesu **ujubhūtesu** akuṭṭilacittesu. **Dadeyyāti** nidaheyya. Tañca kho **vippasannena cetasā**, na cittappasādaṃ virādheta. Evaṃ vippasannacittassa hi **te tassa dhammaṃ desenti ...pe... parinibbāti anāsavoti** ayamettha aṭṭhakathānayo.

Ayaṃ pana **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.350) ceva **ācariyasāriputta-ttherena** (sārattha. ṭī. 3.295) ca saṃvaṇṇito ṭīkānayo- **sītanti** ajjhataṃ dhātukkho-bhavasena vā bahiddhā (2.0319) utuvipariṇāmasena vā uppajjanakasītaṃ. **Uṇhanti** aggisantāpaṃ, tassa vanaḍāhādīsu sambhavo daṭṭhabbo. **Paṭihantīti** paṭibādhati yathā tadubhayavasena kāyacittānaṃ bādhanam na hoti, evaṃ karoti. Sītuṇhabbhāhate hi sarīre vikkhittacitto bhikkhu yoniso padahitum na sakkoti, **vāḷa-migānīti** sīhabyagghādicaṇḍamige. Guttasenāsanāñhi āraññakampi pavisitvā dvāraṃ pidhāya nisinnassa te parissayā na honti. **Sarīsapeti** ye keci sarante gacchante dīghajātike sappādike. **Makaseti** nidassanamattametaṃ, ṭaṃsādī-nampi eteneva saṅgaho daṭṭhabbo. **Sisire**ti sisirakālavasena, sattāhavaddalikādivasena ca uppanne sisirasamphasse. **Vuṭṭhiyoti** yadā tadā uppannā vassavuṭṭhiyo paṭihantīti yojanā.

Vātātapo ghoroti rukkhagacchādīnaṃ ummūlabhañjanādivasena pavattiyā ghorō saraja-arajādibhedo vāto ceva gimhapariḷāhasamayesu uppattiyā ghorō sūriyātapo ca **paṭihaññati** paṭibāhiyati. **Leṇatthanti** nānārammaṇato cittaṃ niva-

ttetvā paṭisallānārāmatthaṃ. **Sukhatthanti** vuttaparissayābhāvena phāsuvihāratthaṃ. **Jhāyitunti** aṭṭhatimsāya ārammaṇesu yattha katthaci cittaṃ upanibandhitvā upanijjhāyituṃ. **Vipassitunti** aniccādito saṅkhāre sammāsituṃ.

Vihāreti patissaye. **Kārayeti** kārāpeyya. **Rammeti** manorame nivāsasukhe. **Vāsa-**
yettha bahussuteti kāretvā pana ettha vihāre bahussute sīlavante kalyāṇa-
dhamme nivāseyya, te nivāseno pana tesam bahussutānaṃ yathā paccayehi kila-
matho na hoti, evaṃ **annañca pānañca vatthasenāsanāni ca dadeyya ujubhūtesu**
ajjhāsayasampannesu kammakammaphalānaṃ, ratanattayaguṇānañca saddha-
nena **vipprasannena cetasā**.

Idāni gahaṭṭhapabbajitānaṃ aññamaññūpakāritaṃ dassetuṃ “**te tassā**” ti gātha-
māha. Tattha **teti** bahussutā. **Tassāti** upāsakassa. **Dhammaṃ desentīti** sakalava-
ṭṭadukkhapanūdanaṃ saddhammaṃ desenti. **Yaṃ so dhammaṃ idhaññāyāti** so
upāsako yaṃ saddhammaṃ imasmiṃ sāsane sammāpaṭipajjanena jānitvā agga-
maggādhigamanena **anāsavo** hutvā **parinibbāti** ekādasaggivūpasamena sīti
bhavatīti.

Sītaṭṭhādikā (2.0320) vipassanāvasānā terasa, annādilābho, dhammassa-
vanaṃ, dhammāvabodho, parinibbānanti evamettha **sattarasa**

ānisaṃsā vuttā.

Paṭiggahaṇakānaṃ vihāravasena uppannaphalānurūpampi dāyakānaṃ vihāradānaphalaṃ veditabbaṃ. Yebhuyyena hi kammasarikkhakaphalaṃ labhantīti āha “**tasmā**” ti-ādi. “**Saṅghassa pana pariccattattā**” ti iminā saṅghikavihārameva padhānavasena vadati, saṅghikavihāro nāmesa cātuddisaṃ saṅghaṃ uddissa katavihāro, yaṃ sandhāya **padabhājanīyaṃ** vuttaṃ “saṅghiko nāma vihāro saṅghassa dinno hoti pariccatto” ti. Yattha hi cetiyaṃ patitṭhitaṃ hoti, dhammassavanaṃ karīyati, catūhi disāhi bhikkhū āgantvā appaṭipucchitvāyeva pāde dhovitvā kuñcikāya dvāraṃ vivarivā senāsanaṃ paṭijaggivā yathāphāsukaṃ gacchanti, so antamaso caturatanikāpi paṇṇasālā hotu, cātuddisaṃ saṅghaṃ uddissa katavivārotveva vuccati.

351. Lobhaṃ niggaṇhituṃ asakkontassa **duppariccajā**. “**Ekabhikkhussa vāti-ādi upāsakānaṃ tathā samādāne āciṇṇaṃ, daḷhataraṃ samādānañca dassetuṃ vuttaṃ, saraṇaṃ pana tesāṃ sāmāṃ samādinnaṃ samādinnaṃ eva hoti**” ti vadanti. **Saṅghassa vā gaṇassa vā santiketī yojanā**. Tatthāti yathāgahite saraṇe, “**tassā**” tipi pāṭho, yathāgahitasaraṇassāti attho. **Natthi punappunaṃ katta-bbatāti** viññūjātike sandhāya vuttaṃ. Viññūjātikānameva hi saraṇādi-atthakosallānaṃ suvaṇṇaghaṭe sīhavasā viya akuppaṃ saraṇagamanaṃ tiṭṭhati. “**Jīvitapari-ccāgamayaṃ puññaṃ**” ti ca idaṃ “sace tvāṃ yathāgahitaṃ saraṇaṃ na bhindissati, evāhaṃ taṃ māremī” ti kāmāṃ koci tiṇhena satthena jīvitā voropeyya, tathāpi “nevāhaṃ buddhaṃ ‘na buddho’ ti, dhammaṃ ‘na dhammo’ ti, saṅghaṃ ‘na saṅgho’ ti vadāmi” ti daḷhataraṃ katvā gahitasaraṇassa vasena vuttaṃ. “**Saggasampattim detī**” ti nidassanamattametaṃ. Phalānisaṃsāni panassa saraṇagamana-vaṇṇanāyaṃ (dī. ni. aṭṭha. 1.250 saraṇagamana-kathā) vuttāneva.

352. Vakkhamānanayena verahetutāya **veraṃ** vuccati pāṇātipātādipāpa-dhammo, taṃ maṇati “mayi idha ṭhitāya kathamāgacchasi” ti tajjentī viya nivāretīti (2.0321) **veramaṇī**, tato vā pāpadhammato viramati etāyāti “viramaṇī” ti vattabbe niruttinayena i-kārassa e-kāraṃ katvā “**veramaṇī**” ti vuttaṃ. **Khuddakapāṭhaṭṭhaka-thāyaṃ** panāha “veramaṇisikkhāpadaṃ, viramaṇisikkhāpadanti dvidhāsajjhāyaṃ karontī” ti (khu. pā. aṭṭha. sādharmaṇavibhāvanā) kusalacittasampayuttāvettha virati adhippetā, na phalasampayuttā yaññādhikaraṇato. Asamādinna-sīlassa sampattato yathūpaṭṭhitavītikkamitabbavatthuto virati **sampattavirati**. Samādānavasena uppannā virati **samādānavirati**. **Setu** vuccati ariyamaggo, tappariyāpannā hutvā pāpadhammānaṃ samucchadavasena ghātanappavattā virati **setughātavirati**. Aññatra “samucchadavirati” tipi vuttā. Idāni tā sarūpato dassetuṃ “**tatthā**” ti-ādi vuttaṃ. **Jāti ...pe... dīnī**ti apadisitabbajātīgottakulādīni. **Ādisaddena** vayabāhusaccādīnaṃ saṅgaho. **Pariharatī**ti avītikkamavasena parivajjeti, sīhaḷadīpe cakkana-upāsakassa viya sampattavirati veditabbā.

“**Pāṇaṃ na hanāmi**” ti-ādīsu ādayatthena **iti-saddena**, vikappatthena vā-saddena vā “adinnaṃ nādiyāmi, adinnādānā viramāmi, veramaṇiṃ samādiyāmi” ti evamādinnaṃ paccekamatthānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Evañca katvā “sikkhāpada”-micceva avatvā “sikkhāpadānī” ti vuttaṃ. Pāṇātipātā veramaṇinti sambandho.

Samādiyāmīti sammā ādiyāmi, avīttikkamādhippāyena, akhaṇḍā' chiddā' kammāsā' sabalakāritāya ca gaṇhāmīti vuttaṃ hoti. Uttaravaḍḍhamānapabbatavāsi-upāsakassa (ma. ni. aṭṭha. 1.89 kusalakammāpathavaṇṇanā; saṃ. ni. aṭṭha. 2.2. 109-111; dha. sa. aṭṭha. kusalakammāpathavaṇṇanā) viya samādānavirati veditabbā.

Maggasampayuttāti sammādiṭṭhiyādimaggasampayuttā. Idāni tathā tathāgatesu dhammato, koṭṭhāsato, ārammaṇato, vedanāto, mūlato, ādānato, bhedatoti-ādinā anekadhā vinicchayesu saṅkhepeneva ārammaṇato vinicchayaṃ dassetuṃ **“tathā”** ti-ādi vuttaṃ. **Purimā dveti** sampattasamādānaviratiyo. **“Jīvitindriyādivatthū”** ti paramatthato pāṇo vutto, paññattito pana “sattādivatthū” ti vattabbaṃ, evaṃhi “satteyeva ārabhitvā pāṇātipātā, abrahmacariyā ca viramatī” ti (khu. pā. aṭṭha. ekatānānatādivinicchaya) **khuddakāgamatṭhakathāvacanena** saṃsandati sametīti. **Ādi-**saddena cettha sattasaṅkhāravasena (2.0322) adinnavatthu, tathā phoṭṭhabbavatthu, vitathavatthu, saṅkhāravaseneva surāmerayavatthūti etesaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Taṃ ārammaṇaṃ katvā pavattantīti** yathāvuttaṃ vīttikkamavatthum ālambitvā vīttikkamanacetanāsaṅkhātaviramitabbavatthuto viramaṇavasena pavattanti. **Pacchimāti** setughātavirati. **Nibbānārammaṇāva** tathāpi kiccāsādhanato. Iminā pana tattheva āgatesu tīsu ācariyavādesu dve paṭibāhitvā ekassevānujānanaṃ veditabbaṃ.

“Sampattavirati, hi samādānavirati ca yadeva pajahati, taṃ attano pāṇātipātādi-akusalamevārammaṇaṃ katvā pavattati” ti keci vadanti. “Samādānavirati yato viramatī, taṃ attano vā paresaṃ vā pāṇātipātādi-akusalamevālambaṇaṃ katvā pavattati. Sampattavirati pana yato viramatī, tesam pāṇātipātādīnaṃ ālambaṇāneva ārammaṇaṃ katvā pavattati” ti apare. “Dvayampi cetam yato pāṇātipātādi-akusalato viramatī, tesamārammaṇabhūtaṃ vīttikkamitabbavatthumevālambaṇaṃ katvā pavattati. Purimapurimapadatthañhi vīttikkamavatthumālambaṇaṃ katvā pacchimapacchimapadatthato viramitabbavatthuto viramatī” ti aññe. Paṭhamavādo cettha ayuttoyeva. Kasmā? Tassa attano pāṇātipātādi-akusalassa paccuppannābhāvato, abahiddhābhāvato ca. Sikkhāpadavibhaṅge hi pañcannaṃ sikkhāpadānaṃ paccuppannārammaṇatā, bahiddhārammaṇatā ca vuttā. Tathā dutiyavādo ayuttoyeva. Kasmā? Purimavādena sammisattā, paresaṃ pāṇātipātādi-akusalārammaṇabhāve ca anekanti kattā, dvinnaṃ ālambaṇappabhedavacanato ca. Tatiyavādo pana yutto sabbabhāṇakānamabhimato, tasmā tadeva anujānātīti daṭṭhabbaṃ. Tena vuttaṃ “tīsu ācariyavādesu dve paṭibāhitvā ekassevānujānanaṃ veditabban” ti.

Etthāha- yajjetaṃ viratidvayaṃ jīvitindriyādivīttikkamitabbavatthumevālambaṇaṃ katvā pavatteyya, evaṃ sati aññaṃ cintento aññaṃ kareyya, yañca pajahati, taṃ na jāneyyāti aya' manadhippeto attho āpajjatīti? Vuccate- na hi kiccāsādhanavasena pavattento “aññaṃ cintento aññaṃ karotī” ti vā “yañca pajahati, taṃ na jānātī” ti vā vuccati. Yathā pana ariyamaggo nibbānārammaṇova kilese pajahati, evaṃ jīvitindriyādivatthārammaṇampetaṃ viratidvayaṃ pāṇātipātādīni dussilyāni pajahati. Tenāhu porāṇā-

“Ārabhitvāna (2.0323) amataṃ, jahanto sabbapāpake;

nidassanañcetha bhava, maggaṭṭhoriyapuggalo”ti. (khu. pā. aṭṭha. ekatānā-natāvinicchaya);

Idāni saṅkhepeneva ādānato, bhedato vā vinicchayaṃ dassetuṃ “**ettā**”ti-ādi vuttaṃ. “Pañcaṅgasamannāgataṃ sīlaṃ samādiyāmi”ti-ādinā **ekato** ekajjhaṃ gaṇhāti. Evampi hi kiccavasena etāsaṃ pañcavidhatā viññāyati. **Sabbānipi bhinnāni honti** ekajjhaṃ samādinattā. Na hi tadā pañcaṅgikattaṃ sīlassa sampajjati. Yaṃ tu vītikkantaṃ, teneva kammabaddho. “Pāṇātipātā veramaṇisikkhāpadaṃ samādiyāmi”ti-ādinā **ekekaṃ** visuṃ visuṃ gaṇhāti. “**Veramaṇisikkhāpadan**”-ti ca idaṃ samāsabhāvena **khuddakapāṭhaṭṭhakathāyaṃ** (khu. pā. aṭṭha. sādharāṇavibhāvanā) vuttaṃ, pāḷipotthakesu pana “veramaṇin”ti niggahitantameva byāsabhāvena dissati. Gahaṭṭhavasena cetaṃ vuttaṃ. Sāmaṇerānaṃ pana yathā tathā vā samādāne ekasmiṃ bhinne sabbānipi bhinnāni honti pārajikāpattito. Iti ekajjhaṃ, paccekañca samādāne viseso idha vutto, **khuddakāgamatṭhakathāyaṃ** pana “ekajjhaṃ samādiyato ekāyeva virati ekāva cetanā hoti, kiccavasena pane-tāsaṃ pañcavidhattaṃ viññāyati. Paccekaṃ samādiyato pana pañceva viratiyo, pañca ca cetanā honti”ti (khu. pā. aṭṭha. ekatānānatādivinicchaya) ayaṃ viseso vutto. Bhedepi “yathā tathā vā samādiyantu, sāmaṇerānaṃ ekasmiṃ bhinne sabbānipi bhinnāni honti. Pārajikaṭṭhāniyāni hi tāni tesāṃ. Yaṃ tu vītikkantaṃ hoti, teneva kammabaddho. Gahaṭṭhānaṃ pana ekasmiṃ bhinne ekameva bhinnaṃ hoti, yato tesāṃ taṃsamādāneneva puna pañcaṅgikattaṃ sīlassa sampajjati”ti vuttaṃ. Yathāvuttopi dīghabhāṇakānaṃ vādo aparevādo nāma tattha kato.

Setughātaviratiyā pana bhedo nāma natthi paṭipakkhasamucchinnaena akuppasabhāvattā. Tadevatthaṃ dassentena “**bhavantarepi**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha “**bhavantarepi**”ti iminā attano ariyabhāvaṃ ajānantopīti atthaṃ viññāpeti. **Jīvitahe-tupi**, pageva aññahetu. “**Neva pāṇaṃ hanati, na suraṃ pivati**”ti idaṃ majjhepeyyālaniddiṭṭhaṃ, migapadavaḷaṅjananayena vā vuttaṃ (2.0324). **Suranti** ca nidassanamattaṃ. Sabbampi hi surāmerayamajjapamādaṭṭhānānuyogaṃ na karoti. “Majjanti tadeva ubhayaṃ, yaṃ vā panaññampi surāsavavinimuttaṃ madanīyan”-ti (saṃ. ni. aṭṭha. 3.5.1134) **saṃyuttamahāvaggatṭhakathāyaṃ** vuttaṃ. **Khuddaka-pāṭhaṭṭhakathāyañca** “Tadubhayameva madanīyatṭhena majjaṃ, yaṃ vā panaññampi kiñci atthi madanīyaṃ, yena pītena matto hoti pamatto, idaṃ vuccati majjan”ti (khu. pā. aṭṭha. purimapañcasikkhāpadavaṇṇanā) “**sace pissā**”ti-ādinā tattheva visesadassanaṃ, ajānantassapi **khīrameva** mukhaṃ **pavisati, na surā**, pageva jānantassa. **Koñcasakuṇānanti** kuntasakuṇānaṃ. Sacepi mukhe khīrami-ssake uduke pakkhipantīti yojetabbaṃ. “Na cettha upamopameyyānaṃ sambaddhatā siyā koñcasakuṇānaṃ yonisiddhattā”ti koci vadeyyāti āha “**idan**”ti-ādi. **Yonisiddhanti** manussatiracchānānaṃ uddhaṃ tiriyaṃ meva dīghatā viya, bakānaṃ meghasaddena, kukkuṭīnaṃ vātena gabbhaggahaṇaṃ viya ca **jātisiddhaṃ**, iti koci vadeyya ceti attho. “Cevā”tipi pāṭhaṃ vatvā samuccayatthamicchanti keci. **Dhammatāsiddhanti** bodhisatte kucchigate bodhisattamātu sīlaṃ viya, vijāte tassā

divaṅgamaṃ viya ca sabhāvena siddhaṃ, maggadhammatāya vā ariyamaggā-nubhāvena siddhanti veditabbanti vissajjeyyāti attho.

Diṭṭhijukaraṇaṃ nāma bhāriyaṃ Dukkaraṃ, tasmā saraṇagamaṃ sikkhāpada-samādānato mahaṭṭhatarameva, na appaṭṭhataranti adhippāyo. **Etanti** sikkhāpadaṃ. **Yathā vā tathā vā gaṇhantassāpīti** ādaraṃ gāravamakātvā samādiyanta-ssāpi. **Sādhukaṃ gaṇhantassāpīti** sakkaccaṃ sīlāni samādiyantassāpi **appaṭṭhatarameva, appasamārambhatarāñca**, na diguṇaṃ ussāho karaṇīyoti vuttaṃ hoti. Sīlaṃ idha abhayadānatāya **dānaṃ**, anavasesaṃ vā sattanikāyaṃ dayati rakkha-tīti **dānaṃ**. Ayamettha aṭṭhakathāmuttakanayo- saraṇaṃ upagatena kāyavācāci-ttehi sakkaccaṃ vatthuttayapūjā kātabbā, tattha ca saṃkilesa sādhukaṃ parihari-tabbo, sikkhāpadāni pana samādānamattaṃ, sampattavatthuto viramaṇamatta-ñcāti saraṇagamanato sīlassa appaṭṭhataratā, appasamārambhataratā ca vedi-tabbā. Sabbesaṃ sattānaṃ jīvitadānādīnā daṇḍanidhānato, sakalalokiyalokuttara-guṇādhiṭṭhānato cassa **mahapphalataratā, mahānisamsataratā** ca daṭṭhabbāti.

Tamatthaṃ (2.0325) pāḷiyā sādheṇto “**vuttañhetan**” ti-ādimāha. Tattha “aggāni”-ti ñātattā **aggaññāni**. Cirarattatāya ñātattā **rattaññāni**. “Ariyānaṃ sādhuṇaṃ vaṃsāni” ti ñātattā **vaṃsaññāni**. Purimakānaṃ ādipurisānaṃ etānīti **porāṇāni**. **Sabbaso kenacipi pakārena sādhuhi na kiṇṇāni na chaḍḍitānīti asaṃkiṇṇāni**. Ayañca nayo nesaṃ yathā atīte, evaṃ etarahi, anāgate cāti āha “**asaṃkiṇṇapubbāni**” ti-ādi. Atīte hi kāle asaṃkiṇṇabhāvassa “asaṃkiṇṇapubbāni” ti nidassanaṃ, paccuppanne “na saṅkiyanti” ti, anāgate “na saṅkiyissanti” ti. Atoyeva **appaṭiku-ṭṭhāni** na paṭikkhittāni. Na hi kadācipi viññū samaṇabrāhmaṇā hiṃsādipāpa-dhammaṃ anujānanti. **Aparimāṇānaṃ sattānaṃ abhayaṃ detīti** sabbesu bhūtesu nihitadaṇḍatā sakalassapi sattanikāyassa bhayābhāvaṃ deti. Na hi ariyasāva-kato kassaci bhayaṃ hoti. **Averanti** verābhāvaṃ. **Abyāpajjhanti** niddukkhataṃ. “**Aparimāṇānaṃ sattānaṃ abhayaṃ datvā**” ti-ādi ānisamsadassanaṃ, hetumpi cettha **tvā**-saddo yathā “mātaraṃ saritvā rodati” ti.

Yaṃ kiñci cajanalakkhaṇaṃ, sabbaṃ taṃ yaññoti āha “**idañca panā**” ti-ādi. Na nu ca pañcasilaṃ sabbakālikaṃ. Abuddhuppādakālepi hi viññū taṃ samādiyanti, na ca ekantato vimuttāyatanaṃ bāhirakānampi samādinnatā. Saraṇagamaṇaṃ pana buddhuppādahetukaṃ, ekantato ca vimuttāyatanaṃ, kathaṃ tattha saraṇagamanato pañcasīlassa mahapphalatāti āha “**kiñcāpī**” ti-ādi. **Jeṭṭhakanti** mahapphalabhāvena uttamaṃ. “**Saraṇagamaneyeva patitṭhāyā**” ti iminā tassa sīlassa saraṇagamanena abhisankhatattā tato mahapphalataṃ, tathā anabhisankhatassa ca sīlassa appaphalataṃ dasseti.

353. Īdisamevāti evaṃ saṃkilesapaṭipakkhameva hutvā. Nanu ca paṭhamajjhānādiyaññāyeva desetabbā, kasmā buddhuppādato paṭṭhāya desanamārabhatīti anuyogaṃ pariharitum “**tividha ...pe... dassetukāmo**” ti vuttaṃ. Tividhasīlapāripūriyaṃ ṭhitassa hi nesaṃ yaññānaṃ appaṭṭhataratā, mahapphalataratā ca hoti, tasmā taṃ dassetukāmattā buddhuppādato paṭṭhāya desanaṃ ārabhatīti vuttaṃ hoti. Tenāha “**tatthā**” ti-ādi. **Heṭṭhā** (2.0326) **vuttehi guṇehīti** ettha “so taṃ dhammaṃ sutvā tathāgate saddhaṃ paṭilabhati” ti-ādinā (dī. ni. 1.191) heṭṭhā vuttā saraṇagamaṇaṃ, sīlasampadā, indriyesu guttadvāratāti evamādayo guṇā vedītabbā. Paṭhamaṃ jhānaṃ nibbattento na kilamatīti yojanā. **Tānīti** paṭhamajjhānādīni. “**Paṭhamaṃ jhānaṃ**” ti-ādinā pāḷiyaṃ paṇitānameva jhānānaṃ ukkaṭṭhāniddeso katoti mantavā “**ekaṃ kappam, aṭṭha kappe**” ti-ādi vuttaṃ, mahākappavasena cettha attho. Hīnaṃ pana paṭhamaṃ jhānaṃ asaṅkhyeyyakappassa tatiya-bhāgaṃ āyuṃ deti. Majjhimaṃ upaḍḍhakappaṃ. Hīnaṃ dutiyaṃ jhānaṃ dve kappāni, majjhimaṃ cattārīti-ādinā attho netabbo. Apica yasmā paṇitāniyevettha jhānāni adhippetāni mahapphalatarabhāvadassanaparattā desanāya, tasmā “paṭhamaṃ jhānaṃ ekaṃ kappam” ti-ādinā paṇitāneva jhānāni niddiṭṭhānīti daṭṭhabbaṃ.

Tadevāti catutthajjhānameva. Catukkanayena hi desanā āgatā. Yadi evaṃ kathaṃ āruppatāti āha “**ākāsānañcāyatanādisamāpattivasena bhāvitan**” ti, tathā bhāvitattā catutthajjhānameva āruppaṃ hutvā vīsatikappasahassādīni āyuṃ detīti adhippāyo. Ayaṃ ācariyassa mati. Atha vā **tadevāti** āruppasankhātaṃ catutthajjhānameva, taṃ pana kasmā vīsatikappasahassādīni āyuṃ detīti vuttaṃ “**ākāsānañcāyatanādisamāpattivasena bhāvitan**” ti, tathā bhāvitattā evaṃ detīti adhippāyo. Aparo nayo “**tadevā**” ti vutte rūpāvacaracatutthajjhānamevāti attho āpajjeyyāti taṃ nivattetuṃ “**ākāsānañcāyatanādisamāpattivasena bhāvitan**” ti āha, tathā bhāvitaṃ aṅgasamatāya catutthajjhānasaṅkhātaṃ āruppajjhānamevādhippetanti vuttaṃ hoti.

Sammadeva niccasaññādipaṭipakkhavidhamanavasena pavattamānā pubba-bhāgiye eva bodhipakkhiyadhamme samānentī vipassanā vipassakapuggalassa anappakaṃ pītisomanassaṃ samāvahatīti vuttaṃ “**vipassanāsukhasadisassa pana sukhasa abhāvā mahapphalan**” ti. Yathāha dhammarājā **dhammapade-**

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;

labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan” ti. (dha. pa. 374);

Yasmā (2.0327) panāyaṃ desanā iminā anukkamena imāni ñāṇāni nibbatte-

ntassa vasena pavattitā, tasmā “**vipassanāññe patitthāyā**” ti-ādinā heṭṭhimaṃ heṭṭhimaṃ uparimassa uparimassa patitthābhūtaṃ katvā vuttaṃ. Samānarūpanimmaṇaṃ nāma manomayiddhiyā aññehi asādhāraṇakiccanti āha “**attano ...pe... mahapphalā**” ti. Hatthi-assādivividharūpakaraṇaṃ **vikubbanam**, tassa dassanasa-matthatāya. **icchiticchitaṭṭhānaṃ** nāma purimajātisu icchiticchito khandhapadeso. Arahattamaggeneva maggasukhaṃ niṭṭhanti vuttaṃ “**ati ...pe... mahapphalan**” ti. **Samāpento** Ti pariyosāpento.

Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanādikathāvaṇṇanā

354-8. “**Abhikkantaṃ bho gotamā**” ti-ādi desanāya pasādavacanaṃ, “**esāhaṃ bhavantaṃ**” ti-ādi pana saraṇagamanavacananti tadubhaya sambandhaṃ dassento “**desanāyā**” ti-ādimāha. **Tanūti** mando kāyikacetāsukhasamupabyūhato. **Sabbe te pāṇayoti** “satta ca usabhasatāni” ti-ādinā vutte sabbe te pāṇino. **Taṃ pavattinti** tesaṃ pāṇinaṃ mocanākāraṃ. **Ākulabhāvoti** bhagavato santike dhammassa sutattā pāṇisu anuddayaṃ upaṭṭhapetvā ṭhitassa “kathañhi nāma mayā tāva bahū pāṇino māraṇatthāya bandhāpitā” ti citte paribyākulabhāvo, yasmā atthi, tasmā na desetīti yojanā, “**udapādi**” tipi pāṭho. **Sutvāti** “muttā bho te pāṇayo” ti ārocitavacanaṃ sutvā. **Cittacāroti** cittappavatti. “Kallacittaṃ muducittaṃ vinīvaraṇacittaṃ udaggacittaṃ pasannacittan” ti idaṃ padapañcakaṃ sandhāya “**kallacittanti-ādī**” ti vuttaṃ. Tattha “dānakathaṃ sīlakathan” ti-ādinā vuttāya anupubbikathāya ānubhāvena. Kāmacchandavigamena **kallacittatā** arogacittatā, byāpādivigamena mettāvasena **muducittatā** Akathinacittatā, uddhaccakukkuccavigamena vikkhepābhāvato **vinīvaraṇacittatā** tehi amalīnacittatā, thinamiddivigamena sampaggahaṇavasena **udaggacittatā** amalīnacittatā, vicikicchāvigamena sammāpaṭipattiyā avimuttatāya **pasannacittatā** anāvilacittatā ca hotīti āha “**anupubbikathā-nubhāvena vikkhambhitanīvaraṇataṃ sandhāya vuttan**” ti. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Iti (2.0328) sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajanāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā kūṭadantasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsana.

Kūṭadantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Mahālisuttavaṇṇanā

Brāhmaṇadūtavathuvaṇṇanā

359. Evaṃ (2.0329) kūṭadantasuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni mahālisuttaṃ saṃva-

ññento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, kūṭada-
ntasuttassānantaraṃ saṅgītassa suttassa mahālisuttabhāvaṃ vā pakāsetuṃ **“evaṃ
me suttaṃ ...pe... vesāliyaṃ mahālisuttaṃ”** ti āha. **Punappunaṃ visālabhāvūpaga-
manatoti** etthāyaṃ saṅkhepo- bārāṇasirañño kira aggamahesiyā maṃsapesiga-
bbhena dve dārakā nibbattā dhītā ca putto ca, tesaṃ aññamaññaṃ vivāhena soḷa-
sakkhattuṃ puttadhītuvasena dve dve dārakā vijātā. Tato tesaṃ dārakānaṃ yathā-
kkamaṃ vaḍḍhentānaṃ paccekaṃ saparivārānaṃ āramuyyānanivāsaṭṭhānapari-
vārasampattiṃ gahetuṃ appahonakatāya nagaraṃ tikkhattuṃ gāvutantarena
gāvutantarena parikkhipiṃsu, evaṃ tassa punappunaṃ tipākāraparikkhepena
visālabhāvamupagatatā **“vesāli”** tveva nāmaṃ jātaṃ. Tena vuttaṃ **“punappunaṃ
visālabhāvūpagamanato vesālīti laddhanāmake nagare”** ti. Vitthārakathā cettha
mahāsīhanādasuttavaṇṇanāya, (ma. ni. aṭṭha. 1.146) ratanasuttavaṇṇanāya (khu.
pā. aṭṭha. vesālivatthu; su. ni. aṭṭha. 1.ratanasuttavaṇṇanā) ca gahetabbā. **Bahina-
gareti** nagarato bahi, na ambapālivanaṃ viya antonagarasmim. **Sayaṃjātanti**
sayameva jātaṃ aropimaṃ. **Mahantabhāvenāti** rukkhagacchānaṃ, ṭhitokāsassa
ca mahantabhāvena. Tenevāha **“himavantena saddhiṃ ekābaddhaṃ hutvā”** ti.
Yaṃ pana venayikānaṃ matena **vinayaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ-

“Tattha mahāvanaṃ nāma sayaṃjātaṃ aropimaṃ saparicchedaṃ mahantaṃ
vanaṃ. Kapilavatthusāmantā pana mahāvanaṃ himavantena saha ekā-
baddhaṃ aparicchedaṃ hutvā mahāsamuddaṃ āhacca ṭhitaṃ, idaṃ tādisaṃ
na hoti” ti (pārā. aṭṭha. 2.162).

Taṃ majjhimabhāṇakasamūyuttabhāṇakānampi samānakathā. **Majjhimaṭṭhakathā-
yañhi** (ma. ni. aṭṭha. 2.352) **saṃyuttatṭhakathāyañca** (saṃ. ni. aṭṭha. 1.37) tatheva
vuttaṃ. Idha pana dīghabhāṇakānaṃ matena evaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. Yadi ca
“ahutvā” ti katthaci pāṭho dissati, evaṃ sati sabbesampi (2.0330) samānavādo
siyāti. **Kūṭāgārasālāsāṅkhepenāti** haṃsamaṇḍalākārasāṅkhātahaṃsavaṭṭakaccha-
nna kūṭāgārasālāniyāmena, tathā katattā pāsādoyeva **“kūṭāgārasālā”** ti vutto,
tabbohārena pana sakalopi saṅghārāmōti vuttaṃ hoti. **Vinayaṭṭhakathāyaṃ** (pārā.
aṭṭha. 2.162) tu evaṃ vuttaṃ-

“Kūṭāgārasālā pana mahāvanaṃ nissāya kate ārāme kūṭāgāraṃ antokatvā
haṃsavaṭṭakacchadanena katā sabbākārasampannā buddhassa bhagavato
gandhakuṭi veditabbā” ti.

Kosalesu jātā, bhavā, te vā nivāso etesanti **kosalakā**. Evaṃ **māgadhakā**. Jana-
padavācino hi pāyato pulliṅgaputhuvacanā. Yassa akaraṇe puggalo mahājāniyo
hoti, taṃ karaṇaṃ arahatīti **karaṇīyanti** vuccati. Tenāha **“avassaṃ kattabbaka-
mmenā”** ti. **Akātumpi vaṭṭati** asati samavāye, tasmā samavāye sati kattabbato **taṃ
kiccanti vuccatīti** adhippāyo.

360. Yā buddhānaṃ uppajjanārahā nānattasaññā, tāsaṃ vasena **“nānāramma-
ñacārato”** ti vuttaṃ, nānārammaṇappavattitoti attho. Sambhavantasseva hi paṭi-
sedho, na asambhavantassa. **Paṭikkammāti** nivattetvā tathā cittaṃ anuppādetvā.
Sallīnoti jhānasamāpattiyā ekattārammaṇaṃ allīno. **Nilīnoti** tasseva vevacanaṃ.
Tena vuttaṃ **“ekībhāvan”** ti-ādi. Saparivārattā anekopi tadā eko viya bhavatīti ekī-

bhāvo, taṃ **ekībhāvaṃ**. Yenāyasmā nāgito, taṃ sandhāya “**tasmā ṭhānā**” ti vuttaṃ.

Oṭṭhaddhalicchavivatthuvaṇṇanā

361. Addhoṭṭhatāyāti upaḍḍhoṭṭhatāya. Tassa kira uttarotṭhassa appakatāya tiriyaṃ phāletvā addhamapanītaṃ viya khāyati cattāro dante, dve ca dāṭhā na chādeti, tena naṃ “**oṭṭhaddho**” ti voharati. Keci pana “adho-saddena pāṭhaṃ parikkappetvā heṭṭhā oṭṭhassa olambakatāya “**oṭṭhādho**” ti atthaṃ vadanti, tadayutta-meva tathā pāṭhassa adissanato, ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.361) ca avaṇṇitattā. Ayaṃ kira uposathiko dāyako dānapati (2.0331) saddho pasanno buddhamāmakko dhammasaṅghamāmakko. Tenāha “**purebhattan**” ti-ādi. Khandhake, (mahāva. 289) mahāparinibbānasutte (dī. ni. 2.161) ca āgatanayena “**nīlapītādi ...pe... tāvatimsa-parisasappaṭibhāgāyā**” ti vuttaṃ. Ayaṃ pana vesālī bhagavato kāle iddhā ceva vepullappattā ca ahosi. Tattha hi rājūnameva satta sahasāni, satta satāni, satta ca rājāno ahesuṃ, tathā yuvarājasenāpatibhaṇḍāgārikapabhutīnampi, pāsādakūṭāgāra-ārāmapokkharāṇi-ādayopi tapparimāṇāyeva, bahujaṇā, ākiṇṇamanussā, subhikkhā ca. Tena vuttaṃ “**mahatiyā licchaviparisāyā**” ti. Tassa pana kulassa ādibhūtānaṃ yathāvuttānaṃ maṃsapesiyā nibbattadārakānaṃ tāpasena pāyitaṃ yaṃ khīraṃ udaraṃ pavisati, sabbaṃ taṃ maṇibhājanagataṃ viya dissati, carimakabhava bodhisatte kucchigate bodhisattamātu viya udaracchaviyā ativippasannatāya te nicchavī ahesuṃ. Apare panāhu “sibbetvā ṭhapitā viya nesaṃ añña-maññaṃ līnā chavi ahosī” ti. Evaṃ te nicchavitāya vā līnacchavitāya vā **licchavīti** paññāyimsu, niruttinayena cettha padasiddhi, tabbaṃse uppannā sabbepi licchavayo nāma jātā. Tenāha “licchaviparisāyā” ti, licchavirājūnaṃ, licchavivaṃsabhūtāya vā parisāyāti attho. Mahantaṃ yasaṃ lāti gaṇhātīti **mahāli** yathā “bhaddālī” ti. **Mūlanā** manti mātāpitūhi katanāmaṃ.

362. Sāsane yuttapayuttoti bhāvanamanuyutto. Sabbattha sīhasamānavuttinopi bhagavato parisāya mahatte sati

tadajjhāsayānurūpaṃ pavattiyamānāya dhammadesanāya viseso hotīti āha “**maha-ntena ussāhena dhammaṃ desessatī**” ti.

“Vissāsiko” ti vatvā tamassa vissāsikabhāvaṃ vibhāvetuṃ “**ayañhi**” ti-ādi vuttaṃ. **Thūlasarīro**ti vaṭharasarīro. Therassa khīṇāsavabhāvato “ālasiyabhāvo appahīno”-ti na vattabbo, vāsanālesamṃ pana upādāya “**īsakaṃ appahīno viya hotī**” ti vuttaṃ. Na hi sāvakānaṃ buddhānamiva savāsanā kilesā pahiyanti. Yathāvuttaṃ pāsāda-meva sandhāya “**kūṭāgāramahāgehā**” ti vuttaṃ. **Pācīnamukhā**ti pācīnapamukhā.

363. Vineyyajanānuparodhena (2.0332) buddhānaṃ bhagavantānaṃ paṭihāriya-
vijambhanaṃ hotīti āha “**atha kho**” ti-ādi. Gandhakuṭito nikkhamanavelāyañhi
chabbaṇṇā buddharasmiyo āveḷāveḷā yamalā yamalā hutvā savisesaṃ pabha-
ssarā vinicchariṃsu. Tāhi “bhagavā nikkhamatī” ti samārocitamiva nikkhamanaṃ
sañjāniṃsu. Tena vuttaṃ “**saṃsūcitanikkhamano**” ti.

364. “Ajjā” ti vuttadivasato atītamanantaraṃ **hiyyodivasamṃ purimaṃ nāma**, tathā
“hiyyo” ti vuttadivasato paraṃ **purimataramṃ** atisayena purimattā. Iti imesu dvīsu
divasesu vavatthito yathākkamaṃ purimapurimatarabhāvo. Evaṃ santepi
yadettha “purimataran” ti vuttaṃ, tato pabhuti yaṃ yaṃ oraṃ, taṃ taṃ purimaṃ.
Yaṃ yaṃ paraṃ, taṃ taṃ purimataranti dassento “**tato paṭṭhāyā**” ti-ādimāha. Ora-
pārabhāvassa viya, hi disāvidisābhāvassa viya ca purimapurimatarabhāvassa
apekkhāsiddhi. **Mūladivasatoti-ādidivasato. Aggeti** upayogathe bhummavacanaṃ,
upayogavacanassa vā **e-kārādesoti** dasseti “**aggan**” ti iminā, paṭhamanti attho.
Taṃ panettha parā atītā koṭiyevāti āha “**parakoṭiṃ katvā**” ti. **Yaṃ-saddo** pari-
cchede nipāto, tappayogena cāyaṃ “viharāmī” ti vattamānapayogo, attho pana atī-
tavasena veditabboti dassetuṃ “**yāva vihāsin**” ti vuttaṃ. **Tassāti** divasassa. Paṭha-
mavikappe “viharāmī” ti imassa “yadagge” ti iminā ujukaṃ tāva sambandhitvā
pacchā “naciraṃ tīṇi vassānī” ti pamāṇavacanaṃ yojetabbaṃ. Dutiyavikappe
pana “naciraṃ tīṇi vassānī” ti imehipi kuṭilaṃ sambandho kattabbo. **Naciranti**
cetaṃ bhāvanapuṃsakaṃ, accantasaññogaṃ vā. Tañhi pamāṇato visesetuṃ “**tīṇi**
vassānī” ti vadati. Tenāha “**naciraṃ vihāsiṃ tīṇiyeva vassānī**” ti.

Ayanti sunakkhatto. **Piyajātikānīti** iṭṭhasabhāvāni. **Sātajātikānīti** madhurasabhā-
vāni. Madhurasadisatāya hi “**madhuran**” ti manoramaṃ vuccati. Ārammaṇaṃ karo-
ntena kāmena upasaṃhitānīti **kāmūpasamhitāni**, kāmanīyāni. Tenāha “**kāmassāda-**
yuttānī” ti, ārammaṇikena kāmasaṅkhātena assādena saññuttāni, kāmasaṅkhā-
tassa vā assādassa yogyānīti attho. **Sarīrasaṅṭhāneti** sarīrabimbe, ādhāre cetaṃ
bhummaṃ. Tasmā **saddenāti** taṃ nissāya tato uppannaena saddenāti (2.0333)
attho. Apica vinā pāṭhasesaṃ **bhavitabbapadeneva** sambandhitabbaṃ. **Madhure-**
nāti iṭṭhena sātena. **Kaṇṇasakkhaliyanti** kaṇṇapaṭṭikāyaṃ.

Ettāvatāti dibbasotañāṇaparikkammaṃ akathanamattena. “Attanā ñātampi na
katheti, kiṃ imassa sāsane adhiṭṭhānenā” ti kujjhanto **bhagavati āghātaṃ bandhitvā**,
saha kujjhaneneva cesa jhānābhiññā parihāyi. **Cintesīti** “kasmā nu kho so
mayhaṃ taṃ parikkammaṃ na kathesi” ti parivicārento ayoniso ummujjanavasena
cintesi. **Anukkamenāti** pāthikasutte, (dī. ni. 3.3 ādayo) mahāsīhanādasutte (dī. ni.
1.381) ca āgatanayena taṃ taṃ ayuttameva cinto, bhāsanto, karonto ca anu-

kkamena bhagavati baddhāghātātāya sāsane patiṭṭhaṃ alabhanto **gihibhāvaṃ patvā tamatthaṃ** katheti.

Ekamsabhāvitasamādhivaṇṇanā

366-371. Ekamsāyāti tadatthe catutthivacanaṃ, ekamsatthanti attho. **Aṃsa-**saddo cettha koṭṭhāsapariyāyo, so ca adhikārato dibbarūpadassanadibbasaddasavanavasena veditabboti āha “**ekakoṭṭhāsāyā**” ti-ādi. **Vā-**saddo cettha vikappane ekamsassevādhippetattā. **Anudisāyāti** puratthimadakkhiṇādibhedāya catubbidhāya anudisāya. **Ubhayakoṭṭhāsāyāti** dibbarūpadassanatthaṃ, dibbasaddasavanatthañca. **Bhāvitoti** yathā dibbacakkhuñāṇaṃ, dibbasotañāṇaṃca samadhigataṃ hoti, evaṃ bhāvito. Tayidaṃ visuṃ visuṃ parikkamma karaṇena ijjhantīsu vattabbaṃ natthi, ekajjhaṃ ijjhantīsupi kameneva kiccasiddhi bhavati ekajjhaṃ kiccasiddhiyā asambhavato. Pāḷiyampi hi “dibbānañca rūpānaṃ dassanāya, dibbānañca saddānaṃ savanāyā” ti idaṃ ekassa ubhayasamatthatāsandassanameva, na ekajjhaṃ kiccasiddhisambhavasandassanaṃ. “**Ekamsabhāvito samādhī hetū**” ti iminā sunakkhatto dibbacakkhuñāṇāya **eva** parikkamma massa katattā vijjamānampi dibbasaddaṃ nāssosīti dasseti.

372. Dibbacakkhuñāṇato dibbasotañāṇameva seṭṭhanti maññamāno mahāli etamatthaṃ pucchati āha “**idaṃ dibbasotena ...pe... maññe**” ti. **Apaṇṇakanti** avirajjhanakaṃ, anavajjaṃ vā. **Samādhīyeva** bhāvetabbaṭṭhena **samādhībhāvanā** (2.0334 “Dibbasotañāṇaṃ seṭṭhan” ti maññamānena ca tena dibbacakkhuñāṇampi dibbasoteneva saha gahetvā “etāsaṃ nūna bhante” ti-ādinā puthuvacanaṃ pucchitanti dassetuṃ “**ubhayaṃsabhāvitānaṃ samādhīnaṃ**” ti vuttaṃ. **Bāhirā etā samādhībhāvanā** aniyyānikattā. Tā hi ito bāhirakānampi ijjhanti. **Na ajjhantikā** Bhagavatā sāmukkaṃsīkabhāvena appaveditattā. Na hi te saccāni viya sāmukkaṃsīkā. **Yadattanti** yesaṃ atthāya, abhedepi bhedavacanametthaṃ, yassa vā viśesanabhūtassa atthāya. **Teti** ariyaphaladhamme. “Tan” tipi adhunā pāṭho. Te hi sacchikātabbā, “atthi kho mahāli aññeva dhammā ...pe... yesaṃ sacchikiriyāhetu bhikkhū mayi brahmacariyaṃ carantī” ti sacchikātabbadhammā ca idha vuttā.

Catu-ariyaphalavaṇṇanā

373. Saṃyojenti Ti bandhenti. **Tasmāti** yasmā vaṭṭadukkhabhaye saṃyojanato tattha satte saṃyojenti nāma, tasmā. Katthaci “vaṭṭadukkhamaye rathe” ti pāṭho, na porāṇo tathā ācariyena avaṇṇitattā. **Maggasotaṃ āpanno**, na pasādādisotaṃ. “Sototi bhikkhave ariyamaggasettaṃ adhivacanaṃ” ti hi vuttaṃ. **Āpannoti** ca ādito pattoti attho ā-upasaggassa ādikammaṃ pavattanato, idaṃ pana phalaṭṭhavasena vadati. Atitakālavacanañhettaṃ, maggakkaṇe pana maggasotaṃ āpajjati nāma. Tenevāha **dakkhiṇavibhaṅge** “Sotāpanne dānaṃ deti, sotāpattiphala sacchikiriyāya paṭipanne dānaṃ deti” ti (ma. ni. 3.379) **apatana dhammoti** anupapajjanasabhāvo. **Dhammaniyāmenāti** uparimaggadhammaniyāmena. Heṭṭhimantena satta-

mabhavato upari anupapajjanadhammatāya vā niyatoti aṭṭhakathāmuttakanayo. **Param ayanam** parāgati **assa** atthīti attho. **Anenā**ti puna tatiyasamāsavacanam, vā-saddo cettha luttaniddiṭṭho.

Tanuttam nāma pavattiyā mandatā, viraḷatā cāti vuttam **“tanuttā”**ti-ādi. **Karaha-**cīti nipātamattam, pariyāyavacanam vā. “Orena ce māso seso gimhānanti vassika-sāṭikacīvaram pariyeseyyā”ti-ādīsu (pārā. 627) viya **ora**-saddo na atirekatthoti āha **“heṭṭhābhāgiyānan”**ti, heṭṭhābhāgassa kāmabhavassa paccayabhāvena hitānanti attho. **“Suddhāvāsabhūmiyan”**ti (2.0335) tesam upapattiṭṭhānadassanam. **Opapāti-**koti upapātika upapātane sādhu-kārī. Tenāha **“sesayonipaṭikkhepavacaname-**n”ti **parinibbānadhammoti** anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbānasabhāvo. Vimuccatīti **vimutti**, cittameva vimutti **cetovimuttīti** vuttam **“cittavisuddhin”**ti-ādi. Cittasīsenā cettha samādhi gahito “sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittaṃ paññañca bhāvayan”ti-ādīsu (sam. ni. 1.23, 192; peṭako. 22; mi. pa. 1.1.9) viya. **Paññāvimu-**ttinti etthāpi eseva nayo. Tenāha **“arahattaphalapaññāva paññāvimutti”**ti. **Sāmanti** attanāva, aparappaccayenāti attho. **“Abhijānitvā”**ti iminā tvādipaccayakā-riyassa ya-kārassa lopo dassito. **“Abhiññāyā”**ti iminā pana nā-vacanakāriyassāti daṭṭhabbam. **Sacchīti** paccakkhatthe nepātikam. **Paccakkhakarāṇam** nāma anu-ssavākāraparivitakkādike muñcitvā sarūpato ārammaṇakarāṇam.

Ariya-aṭṭhaṅgikamaggaṇaṇā

374-5. Uppatitvāti ākāsamaggena ḍetvā. Paṭipajjati ariyāsāvako nibbānam, ari-yaphalañca etāyāti **paṭipadā**, sā ca tassa pubbabhāgo evāti ariyamaggo pubba-bhāgapaṭipadānāmena idha vutto. Ātatavitatādivasena **pañcaṅgikam**. Disāvidisā-nivīṭṭhapadesena **aṭṭhaṅgiko**. Aṭṭhaṅgato mutto añño koci aṭṭhaṅgiko nāma maggo natthīti āha **“aṭṭhaṅgamattoyevā”**ti-ādinā. Na hi avayavavinimutto samudāyo nāma koci atthīti. Tasmā “aṭṭha aṅgāni assāti aññapadatthasamāsam akatvā ‘aṭṭha aṅgāni aṭṭhaṅgāni, tāni assa santīti **aṭṭhaṅgikoti samāsagabbhataddhitava-**senā padasiddhi kātābbā”ti (dī. ni. ṭī. 1.374, 375) ācariyena vuttam, adhippāyo cettha cintetabbo. Aññapadatthasamāse hi kate na sakkā aṭṭhaṅga-aṭṭhaṅgikānam bhedo aññamaññaṃ vipariyāyaṃ katvāpi niyametum byāse ubhayapadatthapara-bhāvena saheva saṅkhyāparicchedena atthāpattito. Samāsagabbhe pana taddhite kate sakkā eva tesam bhedo aññamaññaṃ vipariyāyaṃ katvā niyametum samāse uttarapadatthaparabhāvena vināva saṅkhyāparicchedena atthāpattito. **Ekatthibhāvalakkaṇo** hi samāsoti. **Dhammadāyādasuttantaṭikāyaṃ** pana ācariye-neva evam vuttam “yasmā maggaṅgasamudāye (2.0336) maggavohāro hoti, samudāyo ca samudāyīhi samannāgato, tasmā attano avayavabhūtāni aṭṭha aṅgāni etassa santīti aṭṭhaṅgiko”ti. Paṭhamanaye cettha aṅginā aṅgassa aṭṭhaṅgi-kabhāvo vutto, dutiyanaye pana aṅgena aṅginoti ayametesam viseso.

Idāni aṭṭhaṅgikamagge lakkhaṇato, kiccakkaṇārammaṇabhedakamato ca vini-cchayaṃ dassento **“tattā”**ti-ādimāha. **Sammādassanalakkhaṇā**ti aviparītam yāthāvato catunnamariyasaccānam paccakkhameva dassanasabhāvā. **Sammā**

abhiniropanalakkhaṇoti nibbānārammaṇe cittaassa aviparītamabhiniropanasa-
bhāvo. **Sammā pariggahaṇalakkhaṇāti** caturaṅgasamannāgatā vācā jane saṅga-
ṇhātīti tabbipakkhato viratisabhāvā sammāvācā bhedakaramicchāvācappahā-
nena jane, sampayuttadhamme ca pariggaṇhanakiccavatī hoti, evaṃ aviparītaṃ
pariggahaṇasabhāvā. **Sammā samuṭṭhāpanalakkhaṇoti** yathā cīvarakammādiko
kammanto ekaṃ kātappaṃ samuṭṭhāpeti, taṃtaṃkiriyaṇipphādako vā cetanāsa-
ṅkhāto kammanto hatthapādacalanādikaṃ kiriyaṃ samuṭṭhāpeti, evaṃ sāvajjaka-
ttabbakiriyaṇasamuṭṭhāpakamicchākammantappahānena sammākammanto nirava-
jjasamuṭṭhāpanakiccavā hoti, sampayutte ca samuṭṭhāpentō eva pavattatīti avipa-
rītaṃ samuṭṭhāpanasabhāvo. **Sammā vodāpanalakkhaṇoti** kāyavācānaṃ,
khandhasantānassa ca saṃkilesabhūtamicchājīvappahānena aviparītaṃ vodāpa-
nasabhāvo. **Sammā paggahalakkhaṇoti** sasampayuttadhammassa cittaassa
saṃkilesapakkhe patitumadatvā aviparītaṃ paggahaṇasabhāvo. **Sammā upaṭṭhā-
nalakkhaṇāti** tādibhāvalakkhaṇena aviparītaṃ tattha upaṭṭhānasabhāvo. **Sammā
samādhānalakkhaṇoti** vikkhepaviddhaṃsanena aviparītaṃ cittaassa samādahana-
sabhāvo.

Sahajekaṭṭhatāya diṭṭhekaṭṭhā avijjādayo micchādiṭṭhito aññe **attano paccanīkaki-
lesā** nāma. **Passatīti** pakāseti kiccapaṭivedhena paṭivijjhati. Tenāha “**tappaṭi ...pe...
asammohato**” ti. Idañhi tassā passanākāradassanaṃ. Teneva hi sammādiṭṭhisa-
ṅkhātena aṅgena tattha paccavekkhaṇā pavattati. Purimāni dve kiccāni sabbesa-
meva sādharmaṇānīti āha “**sammāsaṅkappādayopī**” ti-ādi. “**Tathevā**” ti iminā “attano
paccanīkakilesehi saddhin” ti idamanukaḍḍhati.

Pubbabhāgeti (2.0337) upacārakkhaṇe. Upacārabhāvanāvasena

yādikamme upanetīti yojanā. Vacībhedassa upakārako vitakko sāvajjānavajjavacībhede nivattanapavattanakarāya sammāvācāyapi upakārovāti āha “svāya-”ti-ādi. “**Yathāhā**”ti-ādinā dhammadinnāya bhikkhuniyā visākhassa nāma gahapātinō vuttaṃ **cūḷavedallasuttapadaṃ** (ma. ni. 1.464) sādhakabhāvena dasseti. **Bhinda**tīti nicchāreti.

Vacībhedaniyāmikā vācā kāyikakiriyāniyāmakassa kamantassa upakārikāti tadatthaṃ lokato pākaṭaṃ kātuṃ “**yasmā panā**”ti-ādi vuttaṃ. **Ubhayaṃ sucari-**tanti kāyasucaritaṃ, vacīsucaritañca. Ājivaṭṭhamakasīlaṃ nāma catubbidhavadācīsucaritatividhakāyasucaritehi saddhiṃ sammā-ājivaṃ aṭṭhamaṃ katvā vuttaṃ ādi-brahmacariyakasīlaṃ. Yañhi sandhāya vuttaṃ “pubbeva kho panassa kāyakkammaṃ vacīkammaṃ ājivo suparisuddho hoti”ti. **Tadubhayānantaranti** ducaritadvayappahāyakassa sucaritadvayapāripūrihetubhūtaṃ sammāvācāsammākamantadvayassa anantaraṃ. **Suttapamattenā**ti apposukkaṃ suttena, pamattena ca. **Idaṃ vīriyanti** catubbidhaṃ sammappadhānavīriyaṃ. **Kāyādīsūti** kāyavedanācittadhammesu. Indriyasamatādayo samādhissa upakārakā. Tabbidhurā (2.0339) dhammā anupakārakā. **Gatīyoti** nipphattiyo, kiccādisabhāve vā. **Samanvesitvā**ti upadhāretvā, hetumhi cāyaṃ tvāpaccayo.

Dvepabbajitavattuvaṇṇanā

376-7. Kasmā āradhanti anusandhikāraṇaṃ pucchitvā taṃ vissajjetaṃ “**ayaṃ kirā**”ti-ādi vuttaṃ tena ajjhāsayānusandhivasenāyaṃ upari desanā pavattāti dasseti. **Tenā**ti tathāladhikattā. **Assā**ti licchavirañño. **Desanāyanti** saṅhasukhumāya suññatapaṭisaññuttāya yathādesitadesanāya. **Nādhimuccatīti** na saddahati na pasīdati. **Tantidhammaṃ nāma kathentoti** yesaṃ atthāya dhammo kathiyati, tattha tesāṃ asatipi maggapaṭivedhe kevalaṃ sāsane paveṇībhūtaṃ, pariyattibhūtaṃ vā tantidhammaṃ katvā kathento, tena tadā tesāṃ maggapaṭivedhābhāvaṃ dasseti. **Evarūpassā**ti sammāsambuddhattā aviparītadesanatāya evaṃpākaṭadhammakāyassa satthuno. **Assā**ti paṭhamajjhānādisamadhigamena samāhitacittassa kulaputtassa etaṃ “taṃ jīvan”ti-ādinā ucchedādigahaṇaṃ api nu yuttanti pucchati, laddhiyā pana jhānādhigamamattena na tāva vivecitattā “yuttamassetan”ti tehi vutte jhānalābhinopetaṃ gahaṇaṃ ayuttamevāti taṃ ucchedavādaṃ, sassatavādaṃ vā “ahaṃ kho ...pe... na vadāmi”ti-ādinā paṭikkhipitvāti sādhippāyattho. **Etanti** paṭhamajjhānādikaṃ. **Evanti** yathāvuttanayena. **Atha ca panā**ti evaṃ jānato, passanato ca. Kāmaṃ vipassakādidassanampi pāḷiyaṃ kataṃ, arahattakūṭena pana desanā niṭṭhāpitāti dassetuṃ “**uttari khīṇāsavaṃ dassetvā**”ti vuttaṃ. Te hi dve pabbajitā vipassakato paṭṭhāya “na kallaṃ tassetaṃ vacanāyā”ti avocuṃ. **Imassā**ti khīṇāsavassa. Kiñcāpi “attamanā ahesun”ti pāḷiyaṃ na vuttaṃ, “na kallaṃ”ti-ādinā pana vissajjanāvacaneneva tesāṃ attamanatā vedittabbāti āha “**te mamā**”ti-ādi. Tattha yasmā khīṇāsavo vigatasammoho tiṇṇavici-kiccho, tasmā tassa tathā vattumayuttanti uppannicchayatāya taṃ mama vacanaṃ sutvā attamanā ahesunti (2.0340) attho. Sopi kho licchavi rājā te viya

tathāsañjātanicchayattā attamano ahosi. Tenāha “**evaṃ vutte sopi attamano ahosi**”-ti. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Iti sumañgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīradura-nubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajanāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā mahālisuttavaṇṇanāya līnatthapakāsana.

Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Jāliyasuttavaṇṇanā

Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā

378. Evaṃ (2.0341) mahālisuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni jāliyasuttaṃ saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, mahālisuttassānantaraṃ saṅgītassa suttassa jāliyasuttabhāvaṃ vā pakāsetuṃ “**evaṃ mesutam ...pe... kosambiyanti jāliyasuttan**” ti āha. “**Ghositenā**” ti-ādinā majjhelo-pasamāsaṃ dasseti, ghoṣitassa āramotipi vattabbaṃ. Evampi hi “anāthapiṇḍikassa ārāme” ti-ādīsu (pārā. 234) viya dāyakakittanaṃ hoti, evaṃ pana kittento āyasmā ānando aññepi tassa diṭṭhānugati-āpajjane niyojetīti aññattha vuttaṃ. Tattha koyaṃ ghoṣitaseṭṭhi nāma, kathañcānena āramo kārito, kathaṃ pana tattha bhagavā vihāsīti pucchāya sabbaṃ taṃ vissajjanaṃ samudāgamato paṭṭhāya saṅkhepatova dassento “**pubbe kirā**” ti-ādimāha. **Allakapparaṭṭhanti** bahūsu potthakesu dissati, katthaci pana “**addilaraṭṭhan**” ti ca “**damiḷaraṭṭhan**” ti ca likhitaṃ. **Tatoti** allakapparaṭṭhato. “**Puttaṃ ...pe... agamāsi**” ti idampi “tassettaṃ kamman” ti ñāpetuṃ vuttaṃ. **Tadā** Ti tesam gāmaṃ pavitṭhadivase. **Balavapāyāsanti** garutaraṃ bahupāyāsaṃ. **Jīrāpetunti** samavepākiniyā gahaṇiyā pakkāpetuṃ. **Asannihi-teti** gehato bahi aññaṃ gate. **Bhussatīti** nadati, “bhubhu” iti sunakhasaddaṃ karotīti attho. Idampissa ekaṃ kammaṃ. Paccekabuddhe pana cīvarakammaṭṭhāya aññaṃ ṭhānaṃ gate sunakhasa hadayaṃ phālitaṃ. Tiracchānā nāmete ujujātikā honti akuṭilā, manussā pana aññaṃ hadayena cinteti, aññaṃ mukhena kathenti. Tenevāha “gahanañhettaṃ bhante yadidaṃ manussā, uttānakañhettaṃ bhante yadidaṃ pasavo” ti (ma. ni. 2.3).

Iti so tāya paccekabuddhe sinehavasena ujudiṭṭhitāya akuṭilatāya kālaṅkatvā tāvatīmsabhavane nibbatto. Taṃ sandhāyāha “**so ...pe... nibbatti**” ti. Tassa pana kaṇṇamūle kathentassa saddo soḷasayojanatṭhānaṃ (2.0342) pharati, pakatikathā-saddo pana sakalaṃ dasayojanasahassaṃ devanagaraṃ, evaṃ saraghosasampattiyā “**ghosakadevaputto**” tveva nāmaṃ ahosi. Ayamassa paccekabuddhe sinehena bhukkaraṇassa nissando. **Cavitvā** ti āhārakkhayena cavitvā. Devalokato hi devaputtā āyukkhayena, puññakkhayena, āhārakkhayena, kopenāti catūhi kāraṇehi cavanti. Imassa pana kāmaguṇe paribhuñjato muṭṭhassatissa āhārakkha-

yena cavanaṃ hoti. So kosambiyaṃ nagarasobhiniyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Nagarasobhiniyo kira dhītaraṃ paṭijagganti, na puttaṃ. Dhītaro hi tāsamaṃ paveṇiṃ ghaṭayanti, tasmā sāpi taṃ saṅkārakūṭe chaḍḍāpeti. Ayamassa pubbe puttachaḍḍanakammassa nissando. Pāpakammañhi nāmetaṃ “appakan”ti nāvamaññitabbaṃ. Tameko manusso kākasunakhaparivāritaṃ disvā “putto me laddho”-ti gehamaṃ nesi, tassa pana hatthato kosambakaseṭṭhi kahāpaṇasahassaṃ datvā aggahesi, tamatthaṃ sandhāya “**kosambiyaṃ ekassa kulassa ghare nibbattī-**”ti-ādi vuttaṃ. Sattakkhattuṃ ghātāpanatthaṃ upakkamakaraṇampi puttachaḍḍanakammasseva nissando. **Seṭṭhidhītāyāti** janapadaseṭṭhino dhītāya. **Veyyattiye-nāti** paññāveyyattiyena. Sā hi tassa pitarā pesitaṃ mārāpanapaṇṇaṃ phāletvā vivāhapaṇṇaṃ bandhitvā jīvitalābhaṃ karoti. Tāyeva sarasampattiyā **ghositaseṭṭhi nāma jāto.**

Sarīrasantappanatthanti himavanteva mūlaphalāhāratāya kilantasarīrassa loṇambilasevanena pīnanatthaṃ. **Tasitāti** pipāsītā. **Kilantāti** parissantakāyā. **Vaṭarukkhanti** mahānigrodharukkhaṃ. Te kira taṃ patvā tassa mūle nisīdiṃsu. Atha jeṭṭhakatāpaso nigrodharukkhaṃ sobhāsampattiṃ passitvā “mahānubhāvo maññe ettha adhivutthā devatā. Sādhu vatāyaṃ devatā isigaṇassa pānīyādidā- nena addhānaparissamaṃ vinodeyyā”ti cintesi. Devatāpi tathā cintitaṃ utvā isigaṇassa pānīyanhānakabhojanāni adāsi. Tenāha “**tathā**”ti-ādi. Jeṭṭhakatāpasassa pana tathā cintanaṃ avisesato sabbattha āropetvā “**saṅgamaṃ paccāsisantā**”ti vuttaṃ. “**Hatthaṃ pasāretvā**”ti iminā hatthappasāraṇamattena tassā yathicchitani- pphattiṃ dasseti. **Devatā āhāti** sā attano puññassa parittakattā lajjāya kathetuṃ avisahantīpi punappunaṃ nippīliyamānā (2.0343) evamāha. **Soti** anāthapiṇḍiko gahapati. **Bhatakānanti** bhatiyā veyyāvaccamaṃ karontānaṃ dāsapesakammaka- rānaṃ. **Pakatibhattavetanamevāti** pakatiyā dātabbabbhattavetanameva. Tadā upo- sathikattā kammaṃ akarontānampi kammakaraṇadivase dātabbabbhattavetana- meva, na tato ūnanti attho. **Dhammapadaṭṭhakathāyaṃ** khuddakabhāṇakānaṃ matena “sāyamāsathāya āgato”ti (dha. pa. aṭṭha. 1.2.sāmāvatīvatthu) vuttaṃ, idha pana dīghabhāṇakānaṃ matena “**majjhanhike pātarāsathāya āgato**”ti. **Kaṅcīti** kaṅcīpi bhatakaṃ, kiṅcīpi bhatakakammanti vā sambandho. Majjhanhika- kālattā “**upaḍḍhadivaso gato**”ti āha, tena upaḍḍhadivasameva samādinattā “upa- ḍḍhūposatho”ti taṃ voharantīti dasseti. **Dhammapadaṭṭhakathāyaṃ** (dha. pa. aṭṭha. 1.2 sāmāvatīvatthu) rattibhāgena upaḍḍhūposatho vutto, idha pana majjha- nhikato paṭṭhāya divasabhāgeneva, tadavasesadivasarattibhāgena vā. Asamepi hi bhāge upaḍḍhasaddo pavattati. **Tadahevāti** aruṇuggamanakālaṃ sandhāya vuttaṃ.

“Ghosopi kho dullabho lokasmiṃ yadidaṃ buddho”ti **sañjātapītipāmojjo**. Tadahe-
vāti kosambiṃ pattadivasato dutiyadivaseyeva. **Turitāthhāti** turitā attha, sīghayā-
yino bhavathāti attho. Ehibhikkhupabbajjaṃ sandhāya “**pabbajitvā**”ti vuttaṃ. **Araha-**
ttanti catuṇṅgāsamānākatāraṃ arahantabhāvaṃ. **Tepi seṭṭhino** sotāpatti-
phale patiṭṭhāya aḍḍhamāsamattaṃ dānāni datvā **paccāgama tayo vihāre**
kāresuṃ. Bhagavā pana devasikaṃ ekekasmīṃ vihāre vasati. Yassa ca vihāre
vuttho, tasseva ghare piṇḍāya carati, tadā pana ghoṣitassa vihāre viharati. Tena
vuttaṃ “kosambiyaṃ viharati ghoṣitārāme”ti.

Bāhiraśamaṃyamaṃna **upajjhāyo**, na sāsane viya upajjhāyalakkhaṇena.
Upecca parassa vācāya ārambhaṃ bādhaṃ **upārambho**, dosadassanava-
sena ghaṭṭanti attho. Tenāha “**vādaṃ āropetukāma hutvā**”ti. Vadanti nindāva-
sena kathenti etenāti hi **vādo**, doso, tamāropetukāma upari patiṭṭhapetukāma
hutvāti attho. Kathamāropetukāmaṃti āha “**iti kirā**”ti-ādi. **Taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ**
yaṃ vatthu jīvasaññitaṃ, tadeva sarīrasaññitaṃ. Idañhi “rūpaṃ attato samanupa-
ssati”ti (2.0344) vuttavādaṃ gahetvā vadanti. Rūpañca attānañca advayaṃ ekī-
bhāvaṃ katvā samanupassanavasena, “satto”ti vā bāhirakaparikkappaṃ attānaṃ
sandhāya vadanti. Tathā hi vuttaṃ “**idheva satto bhijjati**”ti. **Assāti** samaṇassa gota-
massa. **Bhijjati**ti nirudayaṃvināśavasena vinassati. **Tena** jīvitasarīraṃ anaññattā-
nujānato, sarīrassa ca bhedaḍḍhanato. Na hettha yathā diṭṭhabhedavatā sarī-
rato anaññattā adīṭṭhopi jīvassa bhedo vutto, evaṃ adīṭṭhabhedavatā jīvato ana-
ññattā sarīrassaṃpi abhedoti sakkā vattaṃ tassa bhedassa paccakkhasiddhattā,
bhūtopādāyarūpavinimuttassa ca sarīrassa abhāvatoti iminā adhippāyenāha
“**ucchedavādo hoti**”ti.

Aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ aññadeva vatthu jīvasaññitaṃ, aññaṃ sarīrasa-
ññitaṃ. Idañhi “rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati”ti-ādinayappavattavādaṃ
gahetvā vadanti. Rūpabhedasseva diṭṭhattā, attani ca tadabhāvato “attā nicco”ti
ayamattho āpanno vāti iminā adhippāyenāha “**satto sassato āpajjati**”ti.

379-380. Tayidaṃ nesaṃ vañjhāputtassa dīgharassatādīparikkappanasadisaṃ,
tasmāyaṃ pañho ṭhapanīyo. Na hesa atthanissito, na dhammanissito, nādibrahma-
cariyako, na nibbidādi-atthāya saṃvattati. **Poṭṭhapādasuttañcetha** nidassanaṃ.
Taṃ tattha rājanimīlanaṃ katvā “tena hāvusoṣuṇāthā”ti-ādinā satthā nesaṃ
upari dhammadesanaṃ mārabhīti āha “**atha bhagavā**”ti-ādi. Sassatucchedadīṭṭhiyo
dve antā. Ariyamaggo **majjhimā paṭipadā**. **Tassāyeva paṭipadāyāti** micchāpaṭipa-
dāya eva.

Saddhāpabbajitassāti saddhāya pabbajitassa “evamaṃ ito vaṭṭadukkhato
nissarissāmi”ti pabbajjamupagatassa, tadanurūpañca sīlaṃ pūretvā paṭhamajjhā-
nena samāhitacittassa. **Etanti** kilesavaṭṭaparivuddhidīpanaṃ “taṃ jīvaṃ taṃ sarīra-
n”ti-ādikaṃ diṭṭhisamaṃkilesanissitavacanaṃ. **Nibbicikiccho na hoti**ti dhammesu
tiṇṇavicikiccho na hoti, tattha tattha āsappanaparissappanavasena pavattatīti attho.

Etamevaṃ (2.0345) **jānāmi**ti yena so bhikkhu paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja
viharati, etaṃ sasampayuttaṃ dhammaṃ “mahaggatacittan”ti evaṃ jānāmi. Tathā
hi vuttaṃ “mahaggatacittametanti saññaṃ ṭhapesin”ti. **No ca evaṃ vadāmi**ti yathā

diṭṭhigatikā taṃ dhammajātaṃ sanissayaṃ abhedato gaṇhantā “taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ”ti, tadubhayaṃ vā bhedato gaṇhantā “aññaṃ jīvaṃ añña sarīraṃ”ti attano micchāgāhaṃ pavedenti, evamahaṃ na vadāmi tassa dhammassa supariññātattā. Tenāha “**atha kho**”ti-ādi. Bāhirakā yebhuyyena kasiṇajjhānāni eva nibbattenti vuttaṃ “**kasiṇaparikkammaṃ bhāventassā**”ti. Yasmā bhāvanānubhāvena jhānādhigamo, bhāvanā ca pathavīkasiṇādisañjānanamukhena hotīti katvā saññāsīsenā niddisīyati, tasmā “**saññābalena uppannaṃ**”ti āha. Tena vuttaṃ “pathavīkasiṇameko sañjānāti”ti-ādi. Yasmā pana bhagavatā tattha tattha vāre “atha ca panāhaṃ na vadāmi”ti vuttaṃ, tasmā bhagavato vacanamupadesaṃ katvā na vattabbaṃ kiretaṃ kevalinā uttamapurisenāti adhippāyena “**na kallaṃ tassetan**”ti āhaṃsu, na sayaṃ paṭibhānenāti dassetuṃ “**maññamānā vadanti**”ti vuttaṃ. Sesam anantarasutte vuttanayattā, pākaṭattā ca suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajanānāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā jāliyasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsānā.

Jāliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā

Acelakassapavattuvaṇṇanā

381. Evaṃ (2.0346) jāliyasuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni mahāsīhanādasuttaṃ saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, jāliyasuttassānantaraṃ saṅgītassa suttassa mahāsīhanādasuttabhāvaṃ vā pakāsetuṃ “**evaṃ me suttaṃ ...pe... uruññāyaṃ viharatīti mahāsīhanādasuttaṃ**”ti āha. **Etadeva nāmanti** yasmīṃ raṭṭhe taṃ nagaraṃ, tassa raṭṭhassapi yasmīṃ nagare bhagavā vihāsi, tassa nagarassapi “uruññā”tveva nāmaṃ, tasmā **uruññāyanti** uruññānāmanapade uruññānāmanagareti āvutti-ādinayena attho veditabbo. Iminā imamattaṃ dasseti- na sabbattha niyatapullīṅgaputhuvacanāva janapadavācī saddā, katthaci aniyatapullīṅgaputhuvacanāpi yathā “āḷaviyaṃ viharatī”ti (pāci. 84, 89) keci janapadamevatthaṃ vadanti, taṃ apanetuṃ “**bhagavā hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Ramaṇīyoti** manoharabhūmibhāgatāya, chāyūdakasampattiyā, janavivittatāya ca manoramo. Migānaṃ abhayaṃ deti etthāti **migadāyo**. Tenāha “**so**”ti-ādi. **Celaṃ** vatthaṃ, taṃ natthi assāti **aceloti** vuttaṃ “**naggaparibbājako**”ti. **Nāmanti** gottanāmaṃ. Tapanam santapanam kāyassa khedanaṃ **tapo**, so etassa atthāti **tapassī**. Yasmā tathābhūto tapanam nissito, tapo ca taṃ nissito hoti, tasmā “**tapanissitaṃ**”ti āha. **Muttācārādīti** ettha **ādisaddena** parato **pāḷiya** (dī. ni. 1.397) māgatā hatthāpalekhanādayo saṅgahitā. Lūkhaṃ pharusaṃ sādhusammaṭṭācāravirahato apasādanīyaṃ ājīvati vattatīti **lūkhājīvīti** aṭṭhakathāmuttakanayo. **Uppaṇḍetīti** uha-

sanavasena paribhāsati. **Upavadatī**ti avaññāpubbakam apavadati. Tena vuttam **“hīleti vambheti”**ti. “Hetumhi ñāṇam dhammapaṭisambhidā”ti-ādīsu viya **dhamma-**saddo hetupariyāyoti āha **“kāraṇassa anukāraṇan”**ti. Tathāvuttasaddatthoye-
vettha kāraṇasaddassa hetubhāvato. Atthavasā payutto hi saddapayogo. Soyeva
ca saddattho parehi vuccamāno anukāraṇam tadanurūpaṃ tassadisam vā tato
pacchā vā vuttakāraṇabhāvato. **Parehī**Ti yesam tumhehi idaṃ vuttam, tehi parehi.
Vuttakāraṇenāti yathā (2.0347) tehi vuttam, tathā ce tumhehi na vuttam, evaṃ
sati tehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākam vādo vā tato paraṃ tassa anu-
vādo vā koci appamattakopi viññūhi garahitabbaṃ kāraṇam ṭhānam nāgaccheyya,
kimevaṃ nāgacchatīti yojanā. **“Idaṃ vuttam hoti”**ti-ādinā tadevattham saṅkhepato
dasseti.

382. Idāni yaṃ vibhajjavādaṃ sandhāya bhagavatā “na mete vuttavādino”ti
saṅkhepena vatvā taṃ vibhajitvā dassetuṃ “idhāham kassapā”ti-ādi vuttam, taṃ
vibhāgena dassento **“idhekacco”**ti-ādimāha. Bhagavā hi niratthakam anupasama-
saṃvattanikam kāyakilamatham “attakilamathānuyogo dukkho anariyo anatta-
saṃhito”ti-ādinā (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 13). Garahati, sātthakam pana upasa-
masaṃvattanikam kāyakilamatham “āraññiko hoti, paṃsukūliko hoti”ti-ādinā (a.
ni. 5.181, 182; pari. 325) vaṇṇeti. **Appapuññatāyā**ti apuññatāya. Appasaddo
cettha “dvattichadanassa pariyāyam appaharite ṭhitena adhiṭṭhātabban”ti-ādīsu
(pāci. 135) viya abhāvatttho. Micchādiṭṭhibhāvato kammaphalam paṭikkhipantena
“natthi dinnan”ti-ādinā (dī. ni. 1.171; ma. ni. 1.445; 2.94, 225; 3.91, 116, 136; saṃ.
ni. 3.210; a. ni. 3.118; 10.176; dha. sa. 1221; vibha. 907) micchādiṭṭhiṃ pura-
kkhatvā jīvitavuttihetu tathā tathā duccharitapūraṇam sandhāya **“tīṇi duccharitāni
pūretvā”**ti vuttam.

Bhiyyosomattāyāti mattato atirekam. **“Bhiyyoso”**ti hi idaṃ bhiyyosaddena samā-
nattham nepātikam. **Anesanavasena**ti kohaññe ṭhatvā asantaguṇasambhāvani-
cchāya yathā tathā tapaṃ katvā anesitabbamesanāvasena micchājīvenāti attho.
Yathāvuttanayena jīvitavuttihetu **tīṇi duccharitāni pūretvā. Ime dveti** “appapuñño,
puññavā”ti ca vutte duccharitakārino dve puggale.

Dutiyanaye **ime dveti** “appapuñño, puññavā”ti ca vutte succharitakārino dve
puggale.

Paṭhamadutiyanayesu vuttanayeneva tatiyacatutthanayesupi yathākkamaṃ
attho veditabbo. Paṭhamatatiyanayesu cettha ahetuka-akiriyavādino. Dutiyacatu-
tthanayesu pana kammakiriyavādinoti daṭṭhabbaṃ. **Appadukkhavihārī**ti (2.0348)
appakaṃ dukkhena vihārī. **Bāhirakācārayutto**ti sāsānācārato bāhirakena titthiyā-
cārena yutto. **Attānam sukhetvā**ti adhammikenā anesanāya laddhapaccayanimi-
ttena sukkena attānam sukhetvā sukham katvā, **“sukhe ṭhapetvā”**ti adhunā pāṭho.

“Na dāni mayā sadiso atthi”ti-ādinā taṇhāmānadiṭṭhisāṅkhātānam tissannaṃ
maññanānam vasena duccharitapūraṇamāha. Lābhasakkāram vā uppādentō tīṇi
duccharitāni puretvāti sambandho. **Micchādiṭṭhivasena**ti “natthi kāmesu doso”ti
evaṃ pavattamicchādiṭṭhivasena. **Paribbājikāyā**ti bāhirapabbajjamupagatāya tāpa-
sadārikāya, channaparibbājikāya ca. “Aparo”ti etthāpi hi “tāpaso vā channapari-

bbājako vā”ti adhikāro. **Daharāyā**ti taruṇāya. **Mudukāyā**ti sukhumālāya. **Lomasāyā**ti tanutambalomatāya appalomavatiyā. Lomaṃ etissā atthīti **lomasā**. Liṅgattayepi hi sa-paccayena padasiddhimicchanti saddavidū. **Kāmesū**ti vatthukāmesu. **Pātabbatanti** paribhuñjitabbaṃ. Paribhogattho hettha **pā**-saddo, tabbasaddo ca bhāvasādhano. Tā-saddo pana sakatthe yathā “devatā”ti, **pātabbatanti** vā paribhuñjanakataṃ, kattusādhano cettha tabbasaddo yathā uparipañṇāsake **pañcattaya-sutte** “ye hi keci bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā diṭṭhasutamutaviññātabbasāṅkhāramattena etassa āyatanassa upasampadaṃ paññapenti”ti (ma. ni. 3.24) tathā hi **tadaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ “vijānātīti **viññātabbaṃ**, diṭṭhasutamutaviññātamattena pañcadvārikasaññāpavattimattenāti ayañhi ettha attho”ti, (ma. ni. aṭṭha. 3. 24) **tattikāyañca** “yathā niyyantīti niyyānikāti bahulaṃ vacanato kattusādhano niyyānikasaddo, evaṃ idha viññātabbasaddoti āha ‘vijānātīti viññātabban’ti,” saddo pana bhāve. Assādiyamānapakkhe ṭhito kilesakāmopi vatthukāmapariyāpannoyeva, tasmā tesu yathārucci paribhuñjantoti attho.

Idanti nayacatukkavasena vuttaṃ atthappabhedavibhajanaṃ. “**Titthiyavasena āgataṃ** aṭṭhakathāyaṃ tathā vibhattattā”ti (dī. ni. ṭī. 1.382) ācariyena vuttaṃ, tathāyeva pana pāḷiyampi vibhattanti veditabbaṃ. **Sāsanepī**ti imasmiṃ sāsanepi.

Kathaṃ (2.0349) labbhatīti āha “**ekacco hī**”ti-ādi. Yasmā na labhati, tasmā anesanaṃ katvāti-ādinā yojetabbaṃ. **Arahattaṃ vā** attani asantaṃ “atthi me”ti yathārutam **paṭijānitvā**. Sāmantaḷappanapaccayapaṭisevana-iriyāpathasannissitasāṅkhātāni **tīṇi vā kuhanavattūni paṭisevitvā**.

Tādisovāti dhutaṅga (visuddhi. 1.22; theragā. aṭṭha. 2.844 ādayo) samādānavasena lūkhājivī eva.

Anesanavasenāti nidassanamattaṃ. “Arahattapaṭijānanenā”ti-ādipi hi vattabbaṃ.

Dullabhasukho bhavissāmi duggatīsu upapattiyāti adhippāyo. **Asakkontoti** ettha antasaddo bhāvalakkhaṇe, asakkuṇamāne satīti attho.

383. Asukatṭhānatoti asukabhavato. **Āgatāti** upapattivasena idhāgatā. **Idāni gantabbaṭṭhānañcāti** upapattivaseneva āyatīṃ gamitabbabhavañca. **Tatoti** atīta-bhavato. **Puna upapattinti** āyatīṃ anantarabhave puna upapattīṃ, tato anantara-bhavepi puna upapattinti punappunaṃ nibbattīṃ. **Kena kāraṇena garahissāmīti** ettha yathābhūtamajānanto icchādosavasena yaṃ kiñci garaheyya, na tathā cāhaṃ, ahaṃ pana yathābhūtaṃ jānanto sabbampetaṃ kena kāraṇena garahissāmi, sabbassapetassa tapassa garahāya kāraṇaṃ natthīti imamadhippāyaṃ dassento “**garahitabbamevā**”ti-ādimāha. **Bhaṇḍikanti** puṭabhaṇḍikaṃ. Upamā-pakkhe parisuddhatāya dhotāṃ, tathā adhotañca, upameyyapakkhe pana pasaṃ-sitabbaguṇatāya dhotāṃ parisuddhaṃ, tathā adhotañcāti attho. **Tamatthanti** garahitabbassa ceva garaṇaṃ, pasaṃsitabbassa ca pasaṃsanaṃ.

384. Diṭṭhadhammikassa, samparāyikassa ca atthassa sādhanavasena pavattiyā garukattā **na koci na sādhi**ti vadati. **Pañcavidhaṃ veranti** paṇātipātādipañca-vidhaveraṃ. Tañhi pañcavidhassa sīlassa paṭipakkhabhāvato, sattānaṃ verahetutāya ca “**veran**”ti vuccati, tato eva ca taṃ **na koci “sādhi”**ti vadati tathā diṭṭhadhammikādi-atthānamasādhanato, sattānaṃ sādhubhāvassa dūsanato ca. **Na nirundhitabbanti** rūpaggahaṇe na nivāretabbaṃ. Dassanīyadassanattho hi cakkhupaṭilābhoti tesamadhippāyo. Ayameva nayo (2.0350) sotādisupi. Yadaggena tesāṃ pañcadvāre asaṃvaro sādhu, tadaggena tattha saṃvaro na sādhi ti adhippāyo hotīti āha “**puna ...pe... asaṃvaran**”ti.

Ayamettha aṭṭhakathāto aparo nayo- **yaṃ te ekaccaṃ vadanti “sādhi”**ti te “eke samaṇabrāhmaṇā”ti vuttā titthiyā yaṃ attakilamathānuyogādiṃ “sādhi”ti vadanti, taṃ mayaṃ na “sādhi”ti vadāma. **Yaṃ te ...pe... “na sādhi”**ti yaṃ pana te anavajjapaccayaparibhogaṃ, sunivatthasupārutādisammāpaṭipattiñca “na sādhi”ti vadanti, taṃ mayaṃ “sādhi”ti vadāmāti.

Iti yaṃ paravādamūlakaṃ catukkaṃ dassitaṃ, tadeva puna sakavādamūlakaṃ catukkaṃ katvā dassitanti viññāpetuṃ “**evan**”ti-ādi vuttaṃ. Yañhi kiñci kenaci samānaṃ, tenapi taṃ samānameva. Yañca kiñci kenaci asamānaṃ, tenapi taṃ asamānamevāti āha “**samānāsamānatān**”ti. Ettha ca **samānatanti** samānatā-mattaṃ. Anavasesato hi pahātabbadhammānaṃ pahānaṃ, upasampādetabbadhammānaṃ upasampādanañca sakavādeva dissati, na paravāde. Tena vuttaṃ “tyāhaṃ upasaṅkamitvā evaṃ vadāmi”ti-ādi. Sakavādaparavādānurūpaṃ vuttanayena **pañcasīlādivaseneva attho veditabbo**.

Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā

385. Antamiti āṇattiyāṃ pañcamī-attanopadaṃ. **Laddhiṃ pucchantoti** “kiṃ samaṇo gotamo saṃkilesadhamme anavasesaṃ pahāya vattati, udāhu pare gaṇā-cariyā, ettha tāva attano laddhiṃ vadehī”ti evaṃ paṭiññātaṃ siddhantaṃ

pucchanto. **Kāraṇaṃ pucchantoti** “samaṇova gotamo saṃkilesadhamme anava-
sesaṃ pahāya vattati”ti vutte “kāraṇenapi etamatthaṃ gāhayā”ti evaṃ hetuṃ
pucchanto. **Ubhayaṃ pucchantoti** “idaṃ nāmettha kāraṇaṃ”ti kāraṇaṃ vatvā paṭi-
ññāte atthe sādhiyamāne anvayato, byatirekato ca kāraṇaṃ samatthetuṃ sadisā-
sadisappabhedam upamodāharaṇadvayaṃ pucchanto. Apica hetupamodāharaṇa-
vasena tilakkhaṇasampattiyā yathāpaṭiññāte atthe sādHITE sammadeva anu-
pacchā bhāsanto nigamentopi **samanubhāsati nāmāti** veditabbaṃ. “**Upasaṃhari-
tvā**”ti pāṭhaseso. “**Kiṃ te**”ti-ādi upasaṃharaṇākāradassanaṃ (2.0351). **Dutiyapade-
pīti** “saṅghena vā saṅghan”ti padepi. Vacanasesaṃ, upasaṃharaṇākāraṇca
sandhāya “**eseva nayo**”ti vuttaṃ.

Tamatthanti taṃ pahātabbadhammānaṃ anavasesaṃ pahāya vattanasa-
ṅkhātāṃ, samādātabbadhammānaṃ anavasesaṃ samādāya vattanasaṅkhā-
taṅca atthaṃ. **Yojetvāti** akusalādipadehi yojetvā. Akosallasambhūtādi-atthena **aku-
salā ceva** tatoyeva **akusalāti ca saṅkhātā, saṅkhātasaddo** cettha ñātatto, koṭṭhā-
sattho ca yujjati āha “**ñātā, koṭṭhāsaṃ vā katvā ṭhapitā**”ti, purimena cettha
padena ekantākusale vadati, pacchimena taṃ saha gate, tappaṭipakkhiye ca.
Evañhi koṭṭhāsakaraṇena ṭhapaṇaṃ upapaṇaṃ hoti. Akusalapakkhikabhāvena
hi vavatthāpaṇaṃ koṭṭhāsakaraṇaṃ. **Avajjasaddo** dosattho gārayhapariyāyattā,
a-saddassa ca tabbhāvavuttitoti āha “**sadosā**”ti. **Ariyā** nāma niddosā. Ime pana
akusalā kathaṅcīpi niddosā na hontīti **niddosatthena ariyā bhavituṃ nālaṃ asa-
matthā**.

386-392. “**Yan**”ti etaṃ kāraṇe paccattavacananti dasseti “**yenā**”ti iminā. **Yaṃ vā
panāti** asamhāvanāvacanametam, yaṃ vā pana kiñcīti attho. **Pahāya vattanti**ti ca
atthavasā puthuvacanavipariṇāmoti vuttaṃ “**yaṃ vā taṃ vā appamattakaṃ
pahāya vattanti**”ti. **Gaṇācariyā** cettha pūraṇamakkhali-ādayo. Satthupabhavattā
saṅghassa saṅghasampattiyāpi satthusampatti vibhāvīyatīti āha “**saṅgha ...pe...
siddhito**”ti, sā pana pasaṃsā pasādahetukāti pasādamukhena taṃ dassetuṃ
“**pasīdamānāpi**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha sampiṇḍanattthena **pi-saddena** appasīdamā-
nāpi evameva na pasīdanti sampiṇḍeti. Yathā hi anvayato satthusampattiyā sāvā-
kesu, sāvakasampattiyā ca satthari pasādo samuccīyati, evaṃ byatirekato satthu-
vipattiyā sāvakesu, sāvakavipattiyā ca satthari-appasādoti daṭṭhabbaṃ. “**Tathā hī**”-
ti-ādi tabbivaraṇaṃ. **Sarīrasampattinti** rūpasampattiṃ, rūpakāyapāripūrinti attho.
Rūpappamāṇe satte sandhāya idaṃ vuttaṃ, “**dhammadesanaṃ vā sutvā**”ti idantu
ghosappamāṇe, dhammappamāṇe ca, “**bhikkhūnaṃ panācāragocaraṇaṃ**”ti-ādiṃ
pana dhammappamāṇe, lūkhappamāṇe ca. Ācāragocarādihi dhammo, sammāpa-
ṭipattiyā lūkho ca hoti (2.0352). Tasmā “bhavanti vattāro”ti paṭhamapade rūpappa-
māṇā, ghosappamāṇā, dhammappamāṇā ca, dutiyapade dhammappamāṇāva
yojetabbā. **Kīvarūpoti** kittakajātiko. Yā saṅghassa pasaṃsāti ānetvā sambandho,
ayameva vā pāṭho.

Tattha yā buddhānaṃ, buddhasāvakānameva ca pāsāsatā, aññesaṅca tada-
bhāvo jotito, taṃ viratippahānaṃ varuddesavasena nīharitvā dassento “**ayama-
dhippāyo**”ti-ādimāha. Tattha setughātaviratīyā ariyamaggasampayuttattā

“**sabbena sabbam natthi**” ti vuttaṃ. Aṭṭhasamāpattivaseṇa vikkhambhanappahānamattam, vipassanāmattevaseṇa tadaṅgappahānamattanti yathālābham yojettabbam. **Vipassanāmattevaseṇā**ti ca “aniccan”ti vā “dukkhan”ti vā vividham dassanamattavasena, na pana nāmarūpavavatthānapaccayapariggaṇhanapubbakam lakkhaṇattayam āropetvā saṅkhārānam sammasanavasena. Nāmarūparicchedo, hi anattānupassanā ca bāhirakānam natthi. **Itarāni** samucchedaṭṭhi-ppassaddhinissaraṇappahānāni **tīṇi sabbena sabbam natthi** maggaphalanibbānattā. Lokiyapañcasīlato añño sabbopi **sīlasaṃvaro**, “khamo hoti sītassa uṇhassā”-ti-ādinā (ma. ni. 1.24; 3.159; a. ni. 4.114) vutto suparisuddho **khantisamvaro**, “paññāyete pidhiyyare”ti-ādinā (su. ni. 1041; cūḷani. 60) vutto kilesānam samucchedako maggañāṇasaṅkhāto **ñāṇasaṃvaro**, manacchatthānam indriyānam pidahanavasena pavatto suparisuddho **indriyasaṃvaro**, “anuppannānam pāpakānam akusalānam dhammānam anuppādāyā”ti-ādinā (dī. ni. 2.403; ma. ni. 1.135; saṃ. ni. 5.8; vibha. 205) vutto sammappadhānasaṅkhāto **vīriyasaṃvaroti** imaṃ saṃvarapañcakaṃ sandhāya “**sesam sabbena sabbam natthi**” ti vuttaṃ.

“**Pañca kho panime pātimokkhuḍḍesā**”ti-ādinā yathāvuttasīlasseva puna gahaṇam sāsane sīlassa bahubhāvam dassetvā tadekadese eva paresam avatthānadassanattham. “**Uposathuḍḍesā**”ti adhunā pāṭho. **Paññāyatīti** paṭiṭṭhitabhāvena pākaṭo hoti, tasmā mayā hi ...pe... natthīti yojettabbam. **Sīhanādanti** seṭṭhanādam, abhītanādam kenaci appaṭivattiyavādam. Yam pana vadanti-

“Uttarasmim (2.0353) pade byaggha-puṅgavosabhakuṅjara;
sīhasaddūlanāgādyā, pume seṭṭhatthagocarā”ti.

Tam yebhuyyavaseṇāti daṭṭhabbam.

Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

393. “Ayaṃ pana yathāvutto mama vādo aviparītova, tassevaṃ aviparītabhāvo imaṃ maggaṃ paṭipajjitvā aparappaccayato jānitabbo”ti evaṃ **aviparītabhāvāvabodhanattham**. Pāḷiyam “**atthi kassapā**”ti-ādīsu ayaṃ yojanā- yaṃ maggaṃ paṭipanno sāmamyeva attapaccakkhato evaṃ ñassati dakkhati “samaṇo gotamo vadanto yuttapattakāle tathabhāvato bhūtam, ekaṃsena hitāvahabhāvato attham, dhammato anapetattā dhammam, vinayayogato, paresaṅca vinayanato vinayam vadatī”ti, so mayā sayam abhiññā sacchikatvā pavedito sakalavaṭṭadukkhanissaraṇabhūto atthi kassapa maggo, tassa ca adhigamūpāyabhūtā pubbabhāgapaṭipadāti, tena “samaṇo gotamo ime dhamme anavasesam pahāya vattatī”ti-ādi naya-ppavatto vādo kenaci asampakampito yathābhūta sīhanādoti dasseti. **Dakkhatī**ti cettha ssati-saddena padasiddhi “yatra hi nāma sāvako evarūpaṃ ñassati vā dakkhati vā sakkhim karissati”ti-ādīsu viya.

“Evametam yathābhūtam sammappaññāya passatī”ti-ādi suttapadesu (a. ni. 3. 134) viya ca **maggaṅca paṭipadaṅca ekato katvā dassento**. “**Ayamevā**”ti sāvadhāraṇavacanam maggassa puthubhāvapaṭikkhepattham, sabba-ariyasādhāraṇabhāvadassanattham, sāsane pākaṭabhāvadassanatthāṅca. Tenāha “ekāyano ayaṃ

bhikkhave maggo sattānaṃ visuddhiyā”ti (dī. ni. 2.373; ma. ni. 1.106; saṃ. ni. 5.367, 384).

“Eseva maggo natthañño, dassanassa visuddhiyā”ti, (dha. pa. 274)–

“Ekāyanaṃ (2.0354) jātikhayantadassī,

maggam pajānāti hitānukampī;

etena maggena atariṃ su pubbe,

tarissanti ye ca taranti oghan”ti. (saṃ. ni. 5.384, 409; cūḷani. 107, 211; netti.

170) ca–

Sabbesu ceva suttapadesesu, abhidhammapadesesu (vibha. 355) ca ekovāyaṃ maggo pākaṭoti.

Tapopakkamakathāvaṇṇanā

394. Tapoyeva upakkamitabbato, ārabhitabbato **tapopakkamā**ti āha “**tapārambhā**”ti, ārambhanañcetta tapakaraṇamevāti dasseti “**tapokammānī**”ti iminā. **Samaṇakammasaṅkhātā**ti samaṇehi kattabbakammasaṅñitā. **Brāhmaṇakammasaṅkhātā**ti etthāpi eseva nayo. **Niccoloti** nissaṭṭhacolo sabbena sabbaṃ paṭikkhittacolo. Celaṃ, coloti ca pariyāyavacanaṃ. Koci chinnabhinnapaṭapilotikadharopi dasantayuttassa vatthassa abhāvato “niccolo”ti vattabbataṃ labheyyāti taṃ nivattetaṃ “**naggo**”ti vuttaṃ, naggiyavatasamādānena sabbathā naggoti attho. Lokiyakulaputtācāravirahitatāva vissaṭṭhācāratāti dasseti “**uccārakammādīsū**”ti-ādinā. Kathaṃ virahitoti āha “**ṭhitakovā**”ti-ādi, idaṅca nidassanamattaṃ vaitvā mukhavikkhālanādi-ācārassapi tena vissaṭṭhattā. **Apalikhatī**

udakena adhovanato apalihati. So kira daṇḍakaṃ “satto”ti paññapeti, tasmā taṃ paṭipadaṃ pūrento evaṃ karotīti vuttaṃ “**uccāraṃ vā**”ti-ādi. Tatha **apalikhātīti** apakasati.

“Ehi bhaddanto”ti vutte upagamanasaṅkhāto vidhi **ehibhaddanto**, taṃ caratīti **ehibhaddantiko**, ruḥhisaddena cettha taddhitasiddhi yathā “ehipassiko”ti, (ma. ni. 1.74) tappaṭikkhepena **na-ehibhaddantiko**, tadevatthaṃ dasseti “**bhikkhāgahaṇatthan**”ti-ādinā. **Na etīti** na āgacchati. Evaṃ **natiṭṭhabhaddantikoti** etthāpi. Samaṇena nāma sayamvacanakareneva bhavitabbaṃ, na paravacanakarenāti adhippāyena **tadubhayampi ...pe... na karoti. Puretaranti** taṃ ṭhānaṃ attanā upagamanato paṭhamataraṃ, taṃ kira so “bhikkhunā nāma yādicchakī (2.0355) eva bhikkhā gahetabbā”ti adhippāyena na gaṇhāti. **Uddissakataṃ** pana “mama nimittabhāvena bahū khuddakā pāṇā saṅghāṭamāpādītā”ti adhippāyena nādhivāseti. **Nimantanampi** “evaṃ tesam vacanaṃ kataṃ bhavissatī”ti adhippāyena na sādīyati. **Kumbhīti** pakkabhikkhāpakkhattakumbho. **Ukkhalīti** bhikkhāpacanakumbho. **Pacchīti** bhikkhāpakkhattapaṭakaṃ. **Tatopīti** kumbhīkaḷopitopi. **Kumbhīādīsupi** so sattasaññīti āha “**kumbhīkaḷopiyo**”ti-ādi. “**Ayaṃ man**”ti-ādīsupi eseva nayo. **Antaranti** ubhinnaṃ antarāḷaṃ.

Kabaḷantarāyoti ālopassa antarāyo. Etthāpi so sattasaññī. **Purisantragatāyāti** purisasamīpagatāya. **Rati-antarāyoti** kāmaratīyā antarāyo. Gāmasabhāgādivasena saṅgama kittenti etissāti **saṃkittī**. Tathā saṃhaṭataṇḍulādīsañcayo tena katabhattamidhādhīppetanti vuttaṃ “**saṃkittetvā katabhattesū**”ti. Majjhimanīkāye **mahāsīhanādasuttantaṭīkāyaṃ** Pana ācariyeneva evaṃ vuttaṃ “saṃkittayanti etāyāti **saṃkittī**, gāmaṃvāsīhi samudāyavasena kiriyamānakiriyā, ettha pana bhatta-saṃkittī adhippetāti āha ‘saṃkittetvā katabhattesū’ti”. Idaṃ pana tassa ukkaṭṭhapaṭipadāti dasseti “**ukkaṭṭho**”ti-ādinā. Yathā cettha, evaṃ “na-ehibhaddantiko”ti-ādīsupi ukkaṭṭhapaṭipadādassanaṃ veditabbaṃ. **Sāsaddo** sunakhapariyāyo. **Tassāti** sunakhassa. **Tatthāti** tasmīṃ ṭhāne. **Samūhasamūhacārīnīti** saṅghasaṅghacārīnī. **Manussāti** veyyāvaccakaramanussā.

Sovīrakanti kañjikaṃ. “Loṇasovīrakan”ti keci, tadayuttameva, “sabbasassasambhārehi katan”ti vuttatā. Loṇasovīrakañhi sabbamacchamaṃsapupphaphalādisambhārakataṃ. **Surāpānamevāti** majjalakkhaṇappattāya surāya pānameva. Merayampettha saṅgahitaṃ lakkhaṇahārena, ekasesanayena vā. **Sabbesupīti** sāvajjānavajjesupī kañjikasurādīsu. Ekāgārameva bhikkhācariyāya upagacchatīti **ekāgāriko**. **Nivattatīti** paccāgacchati, satī bhikkhālābhe taduttari na gacchatīti vuttaṃ hoti. Ekālovene vattatīti **ekālopiko**. Dīyati etāyāti **dattī**, dvattī-ālopamattaggāhi khuddakaṃ bhikkhādānabhājanaṃ. Tenāha “**khuddakapātī**”ti. **Aggabhi-kkhanti** anāmaṭṭhabhikkhaṃ, samābhisaṅkhatatāya vā uttamabhikkhaṃ. Abhuñjanavasena eko (2.0356) ho etassāti **ekāhiko**, āhāro, taṃ āhāraṃ āhāretīti attho. So pana atthato ekadivasalaṅghakoti vuttaṃ “**ekadivasantarikan**”ti. Esa nayo “**dvāhikan**”ti-ādīsupi. Apica ekāhaṃ abhuñjitvā ekāhaṃ bhuñjanaṃ, ekāhavāro vā **ekāhikaṃ**. Dvīhaṃ abhuñjitvā dvīhaṃ bhuñjanaṃ, dvīhavāro vā **dvāhikaṃ**. Sesadvayepi ayaṃ nayo. Ukkatṭho hi pariyāyabhattabhojaniko dvīhaṃ abhuñjitvā ekāha-

meva bhuñjati. Evaṃ sesadvayepi. **Majjhimāgamaṭṭikāyaṃ** pana “ekāhaṃ antara-bhūtaṃ etassa atthīti ekāhikaṃ. Sesapadesupi esa nayo”ti vuttaṃ. “Therā bhikkhū bhikkhuniyo ovaḍanti pariyaṃyena”ti-ādisu viya vārattho **pariyaṃya** saddo. **Ekāhavārena**ti ekāhikavārena. “Ekāhikan”ti-ādinā vuttavidhimeva paṭipāṭiyā pavatthabhāvena dassetuṃ pāḷiyaṃ “iti evarūpan”ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṃ.

395. Sāmāko nāma godhumo. **Sayaṃjātā vīhijātīti** aropimavīhijāti. Yadeva “vīhī”-ti vadanti. **Likhitvāti** kasitvā. **Silesopīti** kaṇikārādirukkhanīyāsopi. **Kuṇḍakanti** tanutaraṃ taṇḍulasakalaṃ, taṇḍulakhaṇḍakanti attho. Odanena kataṃ kañjiyaṃ **odanakañjiyaṃ**. “Vāsitakena piñṇākena nahāyeyyā”ti-ādisu (pāci. 1203) viya **piñṇāka** saddo tilapiṭṭhapariyaṃyo. Yathāha “piñṇākaṃ nāma tilapiṭṭhaṃ vuccati”ti. “Taruṇakadalikkhandhameva piñṇākan”ti keci, na gahetabbametaṃ katthacipi tathā avacanato.

396. Saṇehi saṇavākehi nibbattitāni **sāṇāni**, añṇehi missakāni sāṇāni eva **masāṇāni** niruttinayena, na chacīvarapariyaṃpannāni bhaṅgāni. Keci pana “masāṇāni nāma coḷavisesānīti parikappetvā massakacoḷāni”ti paṭhanti, tadayuttameva porāṇehi tathā avuttattā. **Erakatiṇḍādinīti** ettha **ādisaddena** akkamakacikadalivākādināṃ saṅgaho, erakādīhi katāni hi chavāni lāmakāni dussānīti vattabbataṃ labhanti. **Chavasaddo** hettha hīnavācako, purimavikappe pana matasarīravācako. **Chaddita-****nantakānīti** chadditapilotikāni. Ajinassedanti **ajinaṃ**, pakati-ajinamigacammaṃ, tadeva majjhe phālītakañce, ajinassa khipaṃ phālītamupaḍḍhanti **ajinakkhipaṃ** (2.03 “Sakhurakantipi vadanti”ti (ma. ni. aṭṭha. 1.155) **papañcasūdaniyaṃ** vuttaṃ, dvinnāṃ tiṇṇāṃ vā samuditañce, ajinakkhipanti tesamadhippāyo. **Vinaya-****samva-****ṇṇanāsu** pana “ajinameva abhedato **ajinakkhipan**”ti vuttaṃ. **Kanditvāti** ujjavujja-vena kanditvā. “**Ganthetvā**”tipi pāṭho, vaṭṭetvā bandhitvāti attho. Evañhi phalaka-cīre nidassanaṃ upapannaṃ hoti. **Yaṃ sandhāya vuttanti** ajitavādassa paṭikiṭṭha-tarabhāve upamāḍassanattaṃ yadeva kesakambalaṃ sandhāya **aṅguttarāgame** (a. ni. 3.138) vuttaṃ.

Tantāvutānīti tantaṃ pasāretvā vītāni. **Paṭikiṭṭhoti** hīno. Kasmāti vuttaṃ “**kesaka-****mbalo**”ti-ādi. Pāḷiyaṃ **ubbhaṭṭhako**”ti etassa “uddhaṃ ṭhitako”ti attho **majjhimāga-****maṭṭhakathāyaṃ mahāsīhanādasuttavaṇṇanāyaṃ** (ma. ni. aṭṭha. 1.215) vutto. **Ubbhasaddo** hi upari-atthe nepātiko yathā “ubbhajāṇumaṇḍalan”ti. Anekapari-māṇā, hi nipātā, anekatthā ca.

Micchāvāyāmaseneva ukkuṭikavatānuyogoti āha “**ukkuṭikavīriyaṃ anuyu-****tto**”ti. Na kevalaṃ nisinnoyeva ukkuṭiko, atha kho **gacchantopi ...pe... gacchati**. **Ayakaṇṭake**ti ayomayakaṇṭake. **Pakatikaṇṭake**ti salākakaṇṭake. Uccabhūmiyaṃ **thaṇḍilasaddoti** vuttaṃ “**ucce bhūmiṭṭhāne**”ti. Ayaṃ aṭṭhakathāto aparō nayo-**thaṇḍilanti** samāpakatibhūmi vuccati “patthaṇḍile pāturahosī”ti-ādisu viya. Amara-kosepi hi **nighaṇṭusatthe** vuttaṃ “vedī parikkhatā bhūmi, same thaṇḍilaṃ cāture”ti (sattarasamavagge 18 gāthāyaṃ) tasmā thaṇḍile anantarāhitāya pakatibhūmiyaṃ seyyampi kappetīti attho. Yaṃ sandhāya tattheva **nighaṇṭusatthe** vuttaṃ “yo thaṇḍile vata vasā, sete thaṇḍilasāyi so”ti (sattarasamavagge 44 gāthāyaṃ) rajo eva jallaṃ malīnaṃ **rajojallaṃ**. Tena vuttaṃ “**sarīran**”ti-ādi. **Laddhaṃ āsananti**

nisīdituṃ yathāladhamāsanam. **Akopetvā**ti aññattha anupagantvā. Tathā cāha “**tattheva nisīdanasilo**”ti. Evaṃ nisīdanto hi taṃ akopento nāma hoti. Catūsu mahāvikaṭesu gūthamevidhādhippetanti vuttaṃ “**gūtham vuccati**”ti. Tañhi āsayavasena virūpaṃ kaṭattā “**vikāṭan**”ti vuccati. **Sāyaṃ tatiyanti** sāyanhasamayasaṅkhātāṃ tatiyasamayaṃ. **Assāti** udakorohanānuyogassa. Pātopadamiva sāyaṃpadam nepātikaṃ (2.0358). Anusāralopena pana “**sāyatatiyakan**”tipi pāṭho dissati.

Ettha ca “acelako hoti”ti-ādīni yāva “thusodakaṃ pivati”ti etāni vatapadāni ekavārāni, “ekāgāriko vā hoti”ti-ādīni pana nānāvārāni, nānākālikāni vā. Tathā “sākabhakkho vā hoti”ti-ādīni, “sāṇānipi dhāreti, masāṇānipi dhāreti”ti-ādīni ca. Tathā hettha vā-saddaggaṇaṃ, pi-saddaggaṇaṃ kataṃ. Pi-saddopi idha vikaṭpattho eva daṭṭhabbo. Purimesu pana vatapadesu tadubhayampi na kataṃ, evaṅca katvā “acelako hoti”ti vatvā “sāṇānipi dhāreti”ti-ādivacanassa, “rajojalladhāropi hoti”ti vatvā “udakorohanānuyogamanuyutto viharati”ti vacanassa ca avirodho siddho hoti. Atha vā kimettha avirodhacintāya. Ummattakapacchisadiso hi titthiyavādo. Apica “acelako hoti”ti ārabhitvā tappasaṅgena sabbampi aññamaññāvirodhameva attakilamathānuyogaṃ dassentena tena acelakassapena “sāṇānipi dhāreti”ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Tapopakkamaniratthakatāvaṇṇanā

397. Sīlasampadādīhīti sīlasampadā, samādhisampadā, paññāsampadāti imāhi lokuttarāhi sampadāhi. **Vināti** virahitattā, vinā vā tāhi na kadācipi sāmāññaṃ vā brahmaññaṃ vā sambhavati, tasmā tesam tapopakkamānaṃ niratthakataṃ dassentoti sapāṭhasesayojanā. **Dosaveravirahitanti** dosasaṅkhātaverato virahitaṃ. Idañhi dosassa mettāya ujupaṭipakkhato vuttaṃ. Yaṃ pana ācariyena vuttaṃ “dosaggaṇena vā sabbepi jhānapaṭipakkhā saṃkilesadhammā gahitā. Veraggaṇena paccatthikabhūtā sattā. Yadaggena hi dosarahaṭṭhaṃ, tadaggena verarahitaṃ”ti (dī. ni. ṭī. 1.397), tadetaṃ pāḷiyaṃ verasaddasseva vijjānattā, aṭṭhakathāyaṅca tadatthameva dassetuṃ dosasaddassa vuttattā vicāretabbaṃ.

398. Ettakamattanti naggacariyādimattaṃ. Pākaṭabhāvena kāyati atthaṃ gameṭṭi **pakati**, lokasiddhavādo. Tenāha “**pakatikathā esā**”ti. “Mattā sukhapariccāgā”ti-ādīsu (dha. pa. 290) viya mattāsaddo appattaṃ antonītaṃ katvā (2.0359) pamāṇavācakoti āha “**iminā**”ti-ādi. Tena pana pamāṇena pahātabbo eva paṭipattikkamo pakaraṇappatto. Iminā “tapopakkamenā”ti saddantarena vā adhigatoti dasseti “**paṭipattikkamenā**”ti iminā. **Tatoti** tasmā sāmāññabrahmaññassa appamattakeneva paṭipattikkamena sudukkarabhāvato. Imaṃ hetusambandhaṃ sandhāya “**padasambandhena saddhin**”ti vuttaṃ. **Sabbatthāti** sabbavāresu.

399. Aññathāti yadi acelakabhāvādinā sāmāññaṃ vā brahmaññaṃ vā abhāvissa, evaṃ sati suvijānova samaṇo, suvijāno brāhmaṇo. Yasmā pana tumhe ito aññathāva sāmāññaṃ, aññathā brahmaññaṃ vadatha, tasmā dujjānova samaṇo dujjāno brāhmaṇoti attho. Tenāha “**idaṃ sandhāyāhā**”ti. **Taṃ pakativādaṃ paṭi-**

kkhipitvāti yaṃ pubbe pākatikaṃ sāmāññaṃ, brahmaññañca hadaye ṭhapetvā tena acelakassapena “dukkaraṃ sudukkaraṃ”ti vuttaṃ, bhagavatā ca tameva sandhāya “pakati kho esā”ti-ādi bhāsitaṃ, tameva idha pākatikasāmāññabrahmaññavisayaṃ kathaṃ paṭisaṃharitvā. **Sabhāvatova** paramatthato eva samaṇassa, brāhmaṇassa ca **dujjānabhāvaṃ āvikaronto punapi “pakati kho”ti-ādimāha. Tatrā-**
pīti samaṇabrāhmaṇavādepi. **Padasambandhanti** hetupadena saddhiṃ pubbāpa-ravākyasambandhaṃ.

Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā

400-1. Paṇḍitoti hetusampattisiddhena paṇḍiccena samannāgato. **Kathaṃ ugga-**
hesīti paripakkañāṇattā ghaṭe padīpena viya abbhantare samujjalantena paññāve-
yyattiyena tattha tattha bhagavatā desitamattaṃ pariggaṇhanto taṃ desanaṃ
upadhāresi. Yasmā uggahesi, tasmā ...pe... viditvāti sambandho. **Tassa cāti** yo
acelako hoti, yāva udakorohanānuyogamanuyutto viharati, tassa ca. Tassa ceti vā
padacchedo, abhāvitā asacchikatā hoti ceti yojanā. **Tā sampattiyo pucchāmi,**
yāhi samaṇo ca brāhmaṇo ca hotīti adhippāyo. **Sīlasampadādivijānanatthanti** sīla-
sampadādivijānanahetu. “Kasmā pucchati”ti hi vuttaṃ. **Atha-**saddo cettha kāraṇe.
Evamīdisesu. **Sīlasampadāyāti** ettha itisaddo ādi-attho, upalakkhaṇaniddeso (2.0360
vāyaṃ, tena “cittasampadāya, paññāsampadāyā”ti

padadvayaṃ saṅgaṇhāti. Tenāha “sīlacittapaññāsampadāhi aññā”ti. Imehi ca asekkhasīlādikkhandhattayaṃ saṅgahitanti vuttaṃ “**arahattaphalamevā**”ti. Tattha kāraṇaṃ dasseti “**arahattaphalapariyosāna**”ti-ādinā. Idañhi kākolokanamiva ubhayāpekkhavacanaṃ.

Sīhanādakathāvaṇṇanā

402. Anuttaranti anaññasādhāraṇatāya, anaññasādhāraṇatthavisayatāya ca anuttaraṃ. **Mahāsīhanādanti** mahantaṃ buddhasīhanādaṃ. Ativiya accantavisuddhatāya **paramavisuddhaṃ**. “**Paramanti** ukkaṭṭhaṃ. Tenāha ‘uttaman’ti” ācariyena vuttaṃ, ukkaṭṭhapariyāyo ca **paramasaddo** atthīti tassādhippāyo. **Sīlamevāti** lokiyasīlamattattā sīlasāmaññaṃeva. Yathā anaññasādhāraṇaṃ bhagavato lokuttarasīlaṃ savāsanapaṭipakkhadhammavidhamṣanato, evaṃ lokiyasīlampi anaññasādhāraṇaṃeva tadanucchavikabhāvena pavattattā. Evañhi “nāhaṃ tatthā”ti pāḷivacanaṃ upapannaṃ hoti. “Yāvatā kassapa ariyaṃ paramaṃ sīlaṃ”ti idaṃ “sīlassa vaṇṇaṃ bhāsanti”ti ettha ākāradassanaṃ. “Yadidaṃ adhisīlaṃ”ti idaṃ pana “tatthā”ti padadvaye aniyamavacanaṃ. “**Yadidaṃ adhisīlaṃ**”ti ca lokiyalokuttaravasena duvidhampi buddhasīlaṃ ekajjhaṃ katvā vuttaṃ, tasmā ta-sadde-napi ubhayasseva parāmasananti dassetuṃ “**tattha sīlepi paramasīlepi**”ti-ādi-māha. **Samasamanti** samena visesanabhūtena sīlena samanti atthaṃ viññāpetuṃ “**mama sīlasamena sīlena mayā saman**”ti vuttaṃ. **Tasmiṃ sīleti** duvidhepi sīle. **Iti imanti** evaṃ imaṃ sīlavisayaṃ. **Paṭhamanti** uppattikkamato paṭhamaṃ pavattattā paṭhamabhūtaṃ.

Tapatīti kilese santappati, vidhamatīti attho. “**Tadevā**”ti iminā tulyādhikaraṇasamāsamaṃ. **Jigucchatīti** hīleti lāmakato ṭhapeti. Ārakā kilesehīti katvā **niddosattā ariyā**. **Ārambhavatthuvasenāti** aṭṭhārambhavatthuvasenā. **Vipassanāvīriyasaṅkhātāti** vipassanāsampayuttavīriyasaṅkhātā. Lokiyamattattā **tapojigucchāva**. Magga-phalasampayuttā vīriyasaṅkhātā tapojigucchāti adhikāravasena sambandho. Sabbukkaṭṭhabhāvato (2.0361) **paramā nāma**. Yathā yuvino bhāvo yobbanāṃ, evaṃ jigucchino bhāvo **jegucchaṃ**. **Yadidaṃ adhijegucchanti** sīle viya lokiyalokuttaravasena duvidhampi buddhajegucchaṃ. **Tatthāti** jegucchepi adhijegucchepi. **Kammassakatāpaññāti** “atthi dinnaṃ, atthi yiṭṭhaṃ”ti-ādi (ma. ni. 1.441; vibha. 793) nayappavattaṃ ñāṇaṃ. Yathāha **vibhaṅge**-

“Tattha kataṃ kammassakatāññaṃ, atthi dinnaṃ, atthi yiṭṭhaṃ, atthi hutāṃ, atthi sukaṭṭadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko ...pe... ṭhapetvā saccānulomikaṃ ñāṇaṃ sabbāpi sāsavā kusalā paññā kammassakatāññaṃ”ti (vibha. 793).

Sabbampi hi akusalaṃ attano vā hotu, parassa vā, na sakaṃ nāma. Kasmā? Atthabhañjanato, anattahajananato ca. Tathā sabbampi kusalaṃ sakaṃ nāma. Kasmā? Anattabhañjanato, atthahajananato ca. Evaṃ kammassakabhāve pavattā paññā kammassakatāpaññā nāma. **Vipassanāpaññāti** maggasaccassa, paramatthasaccassa ca anulomanato saccānulomikasaññitā vipassanāpaññā, lokiyama-

ttato paññāva. Itthilingassa napuṃsakalingavipariyāyo idha **liṅgavipallāso**. **Yāyaṃ adhipaññāti** sīle viya lokiyalokuttaravasena duvidhāpi buddhapaññā. **Tatthāti** paññāyapi adhipaññāyapi. Yathārahaṃ parittamahaggatabhāvato **vimuttiyeva nāma**. Maggaphalavasena kilesānaṃ samucchindanapaṭippassambhanāni **samucchedapaṭippassaddhivimuttiyo**. Atha vā sammāvācādiviratīnaṃ adhisīlaggahaṇena, sammāvāyāmassa adhijegucchaggahaṇena, sammādiṭṭhiyā adhipaññāggahaṇena gahitattā aggahitaggahaṇena sammāsaṅkappasatisamādhayo maggaphalariyāpannā **samucchedapaṭippassaddhivimuttiyo** daṭṭhabbā. **Nissaraṇavimutti** pana nibbānameva. **Yā ayaṃ adhivimuttī** sīle vuttanayena duvidhāpi adhivimutti. **Tatthāti** vimuttiyāpi adhivimuttiyāpi.

403. Yaṃ kiñci janavivittaṭṭhānaṃ **suññāgāra** midhādhippetamaṃ. Tattha nadantena vinā añño jano natthīti dassetuṃ **“ekakovā”** ti-ādi vuttaṃ. **Aṭṭhasu parisāsūti** khattiyaparisā, brāhmaṇagahapatisamaṇacātumahārājikatāvatiṃsamārabhmaparisāti imāsu aṭṭhasu parisāsu.

Tadatthaṃ (2.0362) **majjhimāgamavare mahāsīhanādasuttapadena** (ma. ni. 1.150) sādiento **“cattārimānī”** ti-ādimāha. Tattha **vesārajjanī**ti visāradabhāvā, ñāṇappahāna-antarāyikanīyānikadhammadesanānimittamaṃ kutoci pi asantassana-bhāvā nibbhayabhāvāti attho. “Vesārajan”ti hi catūsu ṭhānesu sārajjābhāvamaṃ paccavekkhantassa uppannasomanassamayañāṇassetamaṃ nāmaṃ. Aññehi pana asādhāraṇataṃ dassetuṃ **“tathāgatassa tathāgatavesārajjanī”** ti vuttaṃ. “Yathā vā pubbabuddhānaṃ vesārajjanī puññussayasampattiyā āgatāni, tathā āgatavesārajjanī”ti vā dutiyassa tathāgatasaddassa tulyādhikaraṇattā evamaṃ vuttaṃ. Ayaṃ aṭṭhakathānayo. Neruttikā pana vadanti “samāse siddhe sāmāññattā, saññāsaddattā ca tathā vuttan”ti. **Āsabhaṃ ṭhānanti** seṭṭhaṭṭhānaṃ uttamaṭṭhānaṃ. Sabbaññutaṃ paṭijānanavasena abhimukhaṃ gacchanti, aṭṭhaparisamaṃ upasaṅkamantīti vā **āsabhā**, buddhā, tesamaṃ ṭhānantīpi attho.

Apica tayo puṅgavā- gavasatajeṭṭhako **usabho**, gavasahassajeṭṭhako **vasabho**. Vajasatajeṭṭhako vā **usabho**, vajasahassajeṭṭhako **vasabho**. Ekagāmakhette vā jeṭṭho **usabho**, dvīsu gāmakhettesu jeṭṭho **vasabho**, sabbagavaseṭṭho sabbattha jeṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi akampaṇīyo **nisabhoti**. Nisabhova idha “usabho”ti adhippeto. Idampi hi tassa pariyaṃyavacanamaṃ. Usabhassa idanti **āsabhaṃ**, idamaṃ pana āsabhaṃ viyāti **āsabhaṃ**. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evamaṃ tathāgatopi dasatathāgatabalena samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisāpathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evamaṃ tiṭṭhamānova taṃ āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭivijānāti upagacchati na paccakkhāti attani āropeti. Tena vuttaṃ “āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭivijānāti”ti.

Sīhanādaṃ nadatīti “seṭṭhanādaṃ abhītanādaṃ nadatī”ti vuttovāyamattho. Atha vā sīhanādasadisamaṃ nādaṃ nadati. Ayamatto khandhavaggasamyutte āgatena **sīhanādasuttena** (sam. ni. 3.78) dīpetabbo. Yathā vā sīho migarājā parissayānaṃ (2.0363) sahanato, goṇamaḥiṃ samattavāraṇādīnaṃ hananato ca “sīho”ti

vuccati, evaṃ tathāgato munirājā lokadhammānaṃ sahanato, parappavādānaṃ hananato ca “siho”ti vuccati. Evaṃ vuttassa sihassa nādaṃ nadati. Tattha yathā migasiho sihabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṃso sihanādaṃ nadati, evaṃ tathāgatasīho dasatathāgatabalena samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṃso “iti rūpan”ti-ādinā (saṃ. ni. 3.78; a. ni. 8.2) nayena nānāvidhadesanāvīlāsasampannaṃ sihanādaṃ nadati. Tena vuttaṃ “parisāsu sihanādaṃ nadati”ti.

Pañhaṃ abhisankharitvāti ñātumicchitaṃ atthaṃ attano ñāṇabalānurūpaṃ abhisankharitvā. **Taṅkhaṇaṅṅevā**ti pucchitakkhaṇeyeva ṭhānuppattikapaṭibhānena **vissajjeti**. Ajjhāsayanurūpaṃ, atthadhammānurūpaṃca vissajjanato **cittaṃ paritose**tiyeva. **Assāti** samaṇassa gotamassa. **Sotabbaṃ maññanti**ti aṭṭhakkhaṇavajjitena navamena khaṇena labbhamānattā “yaṃ no sathā sāsati, taṃ mayāṃ sossāmā”ti ādarabhāvajātā **mahanteneva ussāhena** sotabbaṃ sampaṭicchitabbaṃ maññati. **Kallacittā muducittā**ti pasādābhivuddhiyā vigatupakkilesatāya kallacittā muducittā honti. **Muddhappasannā**ti tucchappasannā niratthakappasannā. **Pasannākāro** nāma pasanhehi kātabbasakkāro, so duvidho dhammāmisapūjāvasena, tattha āmisapūjaṃ dassento “**paṇitāni**”ti-ādimāha. Dhammapūjā pana pāḷiyameva “tathattāya paṭipajanti”ti iminā dassitā. **Tathābhāvāyāti** yathābhāvāya yassa vaṭṭadukkhanissaraṇassa atthāya dhammo desito, tathābhāvāya. Tadevatthaṃ dassetuṃ “**dhammānudhammapaṭipattipūraṇatthāyā**”ti vuttaṃ. Dhammānudhammapaṭipatti hi vaṭṭadukkhanissaraṇapariyosānā, sā ca dhammānudhammapaṭipatti yāya anupubbiyā paṭipajjitabbā, paṭipajjantānaṃca sati ajjhattikaṅgasamavāye ekaṃsikā tassā pāripūriti taṃ anupubbiṃ dassento “**keci saraṇesū**”ti-ādimāha. Yathā pūrentā pūretuṃ sakkoti nāma, tathā pūraṇaṃ dassetuṃ “**sabbākārena pana pūrenti**”ti vuttaṃ.

Imasmiṃ panokāseti “paṭipannā ca ārādhenti”ti sihanādakiccapāripūriṭṭhapane pāḷipadese. **Samodhānetabbā**ti saṅkalayitabbā. **Ekaccaṃ ...pe... passāmīti bhagavato eko sihanādo** asādhāraṇo aññehi (2.0364) appaṭivattiyo seṭṭhanādo abhītanādoti katvā. Esa nayo sesesupi. Aparaṃ tapassinti adhikāro. **Purimānaṃ dasannanti** “ekaccaṃ tapassimṃ niraye nibbattaṃ passāmī”ti vuttasīhanādato paṭṭhāya yāva “vimuttiyā mayhaṃ sadiso natthi”ti vuttasīhanādā purimakānaṃ dasannaṃ sihanādānaṃ, niddhāraṇe cetāṃ sāmivacanaṃ. Tenāha “**ekekassā**”ti. “**Parisāsu ca nadati**”ti ādayo “paṭipannā ca maṃ ārādhenti”ti pariyosānā **dasa dasa** sihanādā **parivārā**. “Ekaccaṃ tapassimṃ niraye nibbattaṃ passāmī”ti hi sihanādaṃ nadanto bhagavā parisāsu nadati visārado hutvā nadati, tattha ca pañhaṃ pucchanti, pañhaṃ vissajjeti, vissajjanena parassa cittaṃ ārādhenti, sutvā sotabbaṃ maññanti, sutvā ca bhagavato pasīdanti, pasannā ca pasannākāraṃ karonti, yaṃ paṭipattiṃ deseti, tathattāya paṭipajanti, paṭipannā ca maṃ ārādhentiṭi evaṃ parivāretvā atthayojanā sambhavati. Ayameva nayo sesesupi navasu.

“**Evan**”ti-ādinā yathāvuttānaṃ sihanādānaṃ saṅkalayitvā dassanaṃ. **Te dasāti** “parisāsu ca nadati”ti ādayo dasa sihanādā. **Purimānaṃ dasannanti** yathāvuttānaṃ mūlabhūtānaṃ purimakānaṃ dasasīhanādānaṃ. **Parivāravasenāti** mūlim

katvā paccekaṃ parivāravasena yojyamānā **sataṃ** sīhanādā. **Purimā ca dasāti** mūlamūliyo katvā parivāravasena ayojyamānā purimakā ca dasāti evaṃ **dasā-dhikaṃ sīhanādasataṃ hoti. Aññasmiṃ pana sutteti majjhimāgamacūḷasīhanāda-**suttādimhi (ma. ni. 1.193) **tenāti** saṅkhyāmahattena. Mahāsīhanādattā **idaṃ suttaṃ** “mahāsīhanādan”ti **vuccati**, na pana **majjhimanikāye** mahāsīhanādasuttamiva cūḷasīhanādasuttamupādāyāti adhippāyo.

Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā

404. Paṭisedhetvāti tathā bhāvābhāvadassanena paṭikkhipitvā. Yaṃ bhagavā pāthikavagge **udumbarikasutte** (dī. ni. 3.57) “idha nigrodha tapassī”ti-ādinā upakkilesavibhāgaṃ, pārisuddhivibhāgañca dassento saporisassa nigrodhaparibbājakassa purato sīhanādaṃ nadati, taṃ dassetuṃ “**idānī**”ti-ādi vuttaṃ. **Naditapubbanti** udumbarikasutte āgatanayena pubbe nigrodhaparibbājakassa naditaṃ (2.036) **Tapabrahmacārī**ti uttamatapacārī, tapena vā vīriyena brahmacārī. **Idanti** “rājagahe ...pe... pañhaṃ apucchi”ti pāḷiyaṃ āgatavacanaṃ. Ācariyena (dī. ni. 1.403) pana yathāvuttaṃ aṭṭhakathāvacanameva paccāmaṭṭhaṃ. Ettha ca kāmaṃ yadā nigrodho pañhamapucchi, bhagavā cassa vissajjesi, na tadā bhagavā gijjhakūṭe pabbate viharati, rājagahasamīpeyeva udumbarikāya deviyā uyyāne viharati tattheva tathā pucchitattā, vissajjitattā ca, tathāpi gijjhakūṭe pabbate bhagavato vihāro na tāva vicchinno, tasmā pāḷiyaṃ “tatra man”ti-ādivacanaṃ, aṭṭhakathāyañca “tatra rājagahe gijjhakūṭe pabbate viharantaṃ man”ti-ādivacanaṃ vuttanti imamatthampi “**yaṃ taṃ bhagavā**”ti-ādinā viññāpetīti daṭṭhabbaṃ. “Gijjhakūṭe pabbate”ti idaṃ tattha katavihāraṃ sandhāya vuttanti dasseti “**gijjhakūṭe mahāvihāre**”ti iminā. **Udumbarikāyāti** tannāmikāya. **Uyyāneti** tattha

kataparibbājakārāmaṃ sandhāya vadati. **Nigrodho** nāma channaparibbājako. **Sandhāno** Nāma pañca-upāsakasataparivāro anāgāmi-upāsako. **Kathāsallāpanti** “yagge gahapati jāneyyāsi, kena samaṇo gotamo saddhiṃ sallapati” ti-ādinā (dī. ni. 3.53) sallāpakathaṃ. **Paranti** atisayatthe nipāto. **Viyāti** padapūraṇamate yathā taṃ “ativiyā” ti. **Andhabālanti** paññācakkhunā andhaṃ bālaṇaṃ. **Yogeti** naye, dukkhanissaraṇūpāyeti attho.

405. Anenāti bhagavatā. **Khandhakeri mahāvagge** pabbajjakhandhake (mahāva. 96) yaṃ parivāsaṃ parivasatīti yojanā. “Pubbe aññatitthiyo bhūtoti aññatitthiyapubbho” ti (sārattha. ṭī. 76) **ācariyasāriputtattherena** Vuttaṃ. Paṭhamam pabbajjam gahetvāva parivasatīti āha “**sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhito**” ti. **Tanti** dvīhi ākārehi vuttaṃ parivāsaṃ. **Pabbajanti** “ākaṅkhati pabbajjam, ākaṅkhati upasampadan” ti ettha vuttaṃ pabbajjaggaṇaṃ. “Uttaridirattatirattaṃ sahaseyyaṃ kappeyyā” ti (pāci. 51) ettha dirattaggaṇaṃ viya **vacanasiliṭṭhatāvaseneva vuttaṃ**. Yasmā pana sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhiteneva parivasitabbaṃ, na gihibhūtena, tasmā **aparivasitvāyeva pabbajjam labhati**. **Na gāmapavesanādīnīti** ettha **ādisaddena** navesiyāvīdhavāthullakumārikapaṇḍakabhikkhunigocarātā, sabrahmacārīnaṃ kiṃ karaṇīyesu dakkhānalasādītā, uddesaparipucchādīsu tibbacchandatā, yassa titthāyatanato (2.0366) idhāgato, tassa avaṇṇabhaṇane attamanatā, buddhādīnaṃ avaṇṇabhaṇane anattamanatā, yassa titthāyatanato idhāgato, tassa vaṇṇabhaṇane anattamanatā, buddhādīnaṃ vaṇṇabhaṇane attamanatāti imesaṃ sattavattānaṃ saṅgaho veditabbo. **Pūrentena parivasitabbanti** yadā parivasati, tadā pūramānena parivasitabbaṃ. **Aṭṭhavattapūraṇenāti** yathāvuttānaṃ aṭṭhannaṃ vattānaṃ pūraṇena. **Etthāti** parivāse, upasampadāya vā. **Ghaṃsitvā koṭṭetvāti** ajjhāsavīmaṃsanavasena suvaṇṇaṃ viya ghaṃsitvā koṭṭetvā. **Pabbajjāyāti** nidassana-mattaṃ. Upasampadāpi hi tena saṅgayhati.

“**Gaṇamajjhe nisīditvāti** upasampadākammaṃ gaṇappahonakānaṃ bhikkhūnaṃ majjhe saṅghatthero viya tassa anuggahatthaṃ nisīditvā” ti (dī. ni. ṭī. 1. 405) ācariyena vuttaṃ, idāni pana bahūsupi potthakesu “**taṃ nisīdāpetvā**” ti kāritavasena pāṭho dissati. Aciramupasampannassa assāti **acirūpasampanno**, atthamattaṃ pana dassetuṃ “**upasampanno hutvā naciramevā**” ti āha. Kāyacittavivekāva idhādhippetā upadhivivekatthaṃ paṭipajjanādhikārattāti vuttaṃ “**kāyena ceva cittaṃ cā**” ti. **Vūpakatṭhoti** vivitto. Tādisassa silavisodhane appamādo avuttasiddhoti kammaṭṭhāne appamādameva dasseti. **Pesitacitto** nibbānaṃ pati pesitacitto, tanninno tappoṇo tappabbhāroti vuttaṃ hoti, evaṃbhūto ca tathā anapekkhatāya vissajjitakāyo nāmāti adhippāyamāvīkatuṃ “**vissatṭha-attabhāvo**” ti vuttaṃ. **Attāti** cettha cittaṃ vuccati rūpakāyassa avisayattā. **Yassāti** arahattaphalassa. Jātikulaputtāpi ācārasampannā eva arahattādhigamāya pabbajjāpekkhā hontīti tepi jātikulaputte teheva ācārakulaputtehi ekasaṅgahe karonto “**ācārakulaputtā**” ti āha. Iminā hi ācārasampannā jātikulaputtāpi saṅgahitā honti. Ācārasampannāna-mevādhippetabhāvo ca “sammadevā” ti saddantarena viññāyati. “Otiṇṇomhi jātiyā” ti-ādinā nayena hi saṃvegapubbikaṃ yathānusiṭṭhaṃ pabbajjam sandhāya “sammadevā” ti vuttaṃ. Tenāha “**hetunāva kāraṇenevā**” ti. Tattha **hetunāti** nayena

upāyena. **Kāraṇenevā**ti tabbivaraṇavacanaṃ (2.0367). **Tanti** arahattaphalaṃ. Tadeva hi “anuttaraṃ brahmacariyapariyosānaṃ”ti vattumarahati aññesaṃ tathā abhāvato. “Yaṃtaṃsaddā niccasambandhā”ti saddanayenapi tadatthaṃ dasseti “**tassa hī**”ti-ādinā. “Yassatthāya ...pe... pabbajanti”ti pubbe vuttassa **tassa** arahattaphalassa **atthāya kulaputtā pabbajanti**, tasmā arahattaphalamidhādhippetanti viññāyatīti adhippāyo. Natthi paro jano tathā sacchikaraṇe paccayo yassāti **apara-ppaccayo**, taṃ. Upa-saddo viya **saṃ**-saddopi dhātusaddānuvattakoti vuttaṃ “**pāpu-ṇitvā**”ti, patvā adhigantvāti attho. **Upa**-saddo vā dhātusaddānuvattako, **saṃ**-saddo pana dhātuvisesakoti āha “**sampādetvā**”ti, asekkhā silasamādhipaññāyo nipphādetvā, paripūretvāvāti attho.

Niṭṭhāpetunti nigamanavasena pariyosāpetuṃ. “Brahmacariyapariyosānaṃ ...pe... vihāsi”ti iminā eva hi arahattanikūṭena desanā pariyosāpitā, taṃ pana nigametūṃ “**aññataro ...pe... ahosi**”ti dhammasaṅgāhakehi **vuttaṃ**. Ekatova idha **aññataro**, na pana nāmagottādīhi apākaṭato. **Arahantānanti** ubbāhane cetāṃ sāmivacanaṃ. Tathā ubbāhitattā ca tesamabbhantaroti attho āpannoti adhippāyaṃ dassento “**bhagavato**”ti-ādimāha. Keci pana evaṃ vadanti- **arahantānanti** cetāṃ sambandheyeva sāmivacanaṃ, ato cettha saha pāṭhasesena adhippāyamattaṃ dassetuṃ “**bhagavato**”ti-ādi vuttanti. Yaṃ panettha atthato na vibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagamabhīradura-nubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattijānanāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthappakāsaniyā mahāsīhanādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanaṃ.

Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā

Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā

406. Evaṃ (2.0368) mahāsīhanādasuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni poṭṭhapādasuttaṃ saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, mahāsīhanādasuttassānantaraṃ saṅgītaṃ suttaṃ poṭṭhapādasuttabhāvaṃ vā pakāsetuṃ “**evaṃ me suttaṃ ...pe... sāvattiyanti poṭṭhapādasuttan**”ti āha. “Sāvattiyanti”ti idaṃ samīpatthe bhummanti dassetuṃ “**sāvattiṃ upanissāyā**”ti vuttaṃ, cīvarādipaccayapaṭibaddhatāya upanissayaṃ katvāti attho. **Jeto** nāma rājaku-māro, tena ropitattā saṃvaḍḍhitattā paripālittā jetassa vanaṃ upavananti atthamāha “**jetassa kumārassa vane**”ti. Sudatto nāma gahapati anāthānaṃ piṇḍassa dāyakattā **anāthapiṇḍiko**. Tena jetassa hatthato aṭṭhārasahiraññakoṭīsanthara-ṇena taṃ kiṇitvā aṭṭhārasahiraññakoṭīheva senāsanaṃ kārāpetvā aṭṭhārasahiraññakoṭīheva vihāramahaṃ niṭṭhāpetvā evaṃ catupaññāsahiraññakoṭīpariccāgena

so ārāmo buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyātito. Tenāha “**anāthapiṇḍi-kena gahapatinā ārāmo kārito**” ti. Puppaphalavādiguṇasampattiyā, pāṇino nivāsaphāsutādinā vā visesena pabbajitā tato tato āgamma ramanti anukkaṅṅhitā hutvā nivasanti etthāti **ārāmo**. Atha vā yathāvuttaguṇasampattiyā tattha tattha gatepi attano abbhantare ānetvā rametīti **ārāmo**.

Phoṭo yassa pādesu jātoti **poṭṭhapādo**. Phoṭo poṭṭhoti hi pariyāyo. Paribbājako duvidho channaparibbājako, acchannaparibbājako ca. Tattha acchannaparibbājako kopi acelako ājivakoti duvidho. Tesu acelako sabbena sabbaṃ naggo, ājivako pana upari ekameva vatthaṃ upakacchakantare pavesetvā pariharati, heṭṭhā naggo. Ayaṃ pana duvidhopesa na hotīti vuttaṃ “**channaparibbājako**” ti, vatthacchāyāchādanapabbajjūpagatattā channaparibbājakasaṅkhyāṃ gatoti attho. **Brāhmaṇamahāsāloti** mahāvibhavatāya mahāsārataṃ patto brāhmaṇo. **Gaṇācariyoti** (2.0369) sāpekkhatāya samāso. **Samayanti** sāmāññaniddeso, ekasesaniddeso vā, taṃ taṃ samayanti attho. **Pavadantīti** pakārato vadanti, attanā attanā uggahitanīyāmena yathā tathā samayaṃ vadantīti attho. **Tārukkhoti** tassa nāmaṃ. **Pabhuti** saddena todeyyajāṇusoṇisoṇadaṇḍakūṭadantādike saṅgaṇhāti, **ādisaddena** pana channaparibbājakādike. **Tinduko** nāma kālakkhandharukkho. **Cīranti** panti. Tindukā cīraṃ ettha santīti **tindukacīro**. Tathā ekā sālā etthāti **ekasālako**. Bhūtapubbagatiyā tamatthaṃ vitthārato dassento “**yasmā**” ti-ādimāha. **Iti katvāti** iminā kāraṇena. “**Tasmin**” ti-ādinā yathāpāṭhaṃ vibhatyantadassanaṃ.

Anekākārānavasesaṇeyyatthavibhāgato, aparāparuppattito ca bhagavato ñāṇaṃ loke patthaṃamiva hotīti vuttaṃ “**sabbaññutaññāṇaṃ pattharivā**” ti, yato tassa ñāṇajālātā vuccati. Veneyyānaṃ tadantogadhabhāvo heṭṭhā vuttova. Veneyyasattapariggaṇhanatthaṃ samannāhāre kate paṭhamaṃ nesaṃ veneyyabhāve-veva upaṭṭhānaṃ hoti, atha saraṇagamanādivasena kiccanipphatti vīmaṃsiyatīti āha “**kinnu kho bhavissatīti upaparikkhanto**” ti. **Nirodhanti** saññānirodhaṃ. **Nirodhā vuṭṭhānanti** tato nirodhato vuṭṭhānaṃ saññuppattiṃ. **Sabbabuddhānaṃ ñāṇena saṃsanditvāti** yathā te nirodhaṃ, nirodhato vuṭṭhānañca byākariṃsu, byākari-ssanti ca, tathā byākaraṇavasena saṃsanditvā. **Katipāhaccayenāti** dvīhatīhaccayena. Pāḷiyameva hi imamatthaṃ vakkhati. **Saraṇaṃ gamissatīti** “saraṇa” miti gamissati. “**Hatthisāriputtoti** hatthisārino putto” ti (dī. ni. ṭī. 1.406) ācariyena vuttaṃ. Adhunā pana “**citto hatthisāriputto**” tveva pāṭho dissati, citto nāma hatthācariyassa puttoti attho.

Surattadupaṭṭanti rajanena sammā rattaṃ diguṇaṃ antaravāsakaṃ parivattana-vasena **nivāsetvā**. “**Yugandharapabbataṃ parikkhipivā**” ti idaṃ parikappavacanaṃ “tādiso atthi ce, taṃ viyā” ti. **Meghavaṇṇanti** rattameghavaṇṇaṃ, sañjhāpabhānurañjitameghasaṅkāsanti attho. Paṭhamena cettha saṅṭhānasampattiṃ dasseti, dutiyena vaṇṇasampattiṃ. **Ekamaṃsavaragatanti** vāmaṃsavarappavattaṃ. Tathā hi **suttanipātaṭṭhakathāyaṃ vaṅgīsasuttavaṇṇanāyaṃ** vuttaṃ “ekamaṃsanti (2.03 ca vāmaṃsaṃ pārupitvā ṭhitassetāṃ adhivacanaṃ. Yato yathā vāmaṃsaṃ pārupitvā ṭhitaṃ hoti, tathā cīvaraṃ katvāti evamassattho veditabbo” ti [su. ni. aṭṭha. nigrodhakappasutta (vaṅgīsasutta) vaṇṇanā] tattha **etanti** “ekamaṃsaṃ cīvaraṃ

katvā”ti vacanaṃ. **Yatoti** yathāvuttavacanassa pārupitvā ṭhitasseva adhivacanattā evamassa attho veditabboti sambandho. **Paccagghanti** ekaṃ katvā anadhiṭṭhita-kāle pāṭekkaṃ mahagghaṃ, **paccagghaṃ** vā abhinavaṃ, abbhuṅhe taṅkhaṅe nibbattanti attho. Purimañcetha atthavikappaṃ keci na icchati. Tathā hi ācariyeneva **udānaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ “paccaggheti abhinave, paccekaṃ mahagghatāya paccaggheti keci, taṃ na sundaraṃ. Na hi buddhā bhagavanto mahagghaṃ paṭiggaṇhanti, paribhuñjanti cā”ti, idhāpi tena pacchimoyeva atthavikappo gahito. Abhinavatāya “paccagghan”ti ca idaṃ ādito tathā laddhavohārena, anaññapari-bhogatāya ca vuttaṃ, tathā vā satthu adhiṭṭhānena taṃ pattaṃ sabbakālaṃ “paccagghan”tveva vuccati. **Selamayapattanti** muggavaṇṇasilāmayaṃ catumahārājadattiyaṃ pattaṃ. Ayameva hi bhagavatā niccaparibhutto patto **samacittasutta-vaṇṇanā**dīsipi (a. ni. aṭṭha. 2.2.37) tathā vuttattā.

407. Attano rucivasena ajjhāsayavasena, na parehi ussāhitoti adhippāyo. “**Atippagabhāvameva disvā**”ti ca idaṃ bhūtakathanaṃ na tāva bhikkhācaraṇavelā sampattāti dassanattaṃ. Bhagavā hi tadā kālasseva vihārato nikkhanto “vāsanābhāgiyāya dhammadesanāya poṭṭhapādaṃ anuggaṇhissāmī”ti. Pāḷiyaṃ **atippago khoti** ettha “**pago**”ti idaṃ **kaccāyanamatena** pa-iccupasaggato o-kāraga-kārāga-mane siddhaṃ. Pa-saddoyeva pāto-atthaṃ vadati. Aññesaṃ pana saddavidūnaṃ matena pātopadamiva nepātikaṃ. Teneva tattha tattha **aṭṭhakathāsu** (dī. ni. aṭṭha. 3.1) vuttaṃ “atippago khoti ativiya pāto”ti. Apica paṭhamaṃ gacchati divasabhāvena pavattatīti **pagoti** nibbanaṃ iminā dassitaṃ. Duvidho khalusaddo viya hi pagoti saddo nāmanipātopasaggavasena tividho. Evañhi idha “atippagabhāvameva disvā”ti vacanaṃ upapannaṃ hoti.

Yaṃnūnāti (2.0371) esa nipāto aññattha saṃsayaparidīpano, idha pana saṃsayapatirūpakaparidīpanova. Kasmā “saṃsayaparidīpane”ti vuttaṃ, nanu buddhānaṃ saṃsayo natthīti āha “**buddhānañcā**”ti-ādi. **Saṃsayo nāma natthi** bodhimūle eva tassa samugghāṭitattā. **Parivitakkapubbabhāgoti** adhippetakiccassa pubbabhāge

pavattaparivitaḅko. **Esāti** “karissāma, na karissāmā”ti-ādiko esa cittācāro **sabbabuddhānaṃ labbhati** sambhavati vicāraṇavaseneva pavattanato, na pana saṃsayavasena. **Tenāhāti** yenesa sabbabuddhānaṃ labbhati, tena bhagavā evamāhāti imameva pāḷiṃ imassa atthassa sādhaḅkaṃ karoti. Ayaṃ **aṭṭhakathāto** aparo nayo-**yaṃnūnāti** parikappane nipāto. “Upasaṅkameyyan”ti kiriyāpadena vuccamāno-
yeva hi attho anena jotiyati. Tasmā ahaṃ yaṃnūna yadi pana upasaṅkameyyaṃ
sādhu vatāti yojanā. “Yadi panā”ti idampi tena samānatthanti vuttaṃ “**yadi panā-
hanti attho**”ti.

408. Assāti paribbājakaparisāya. **Uddhaṃgamanavasenāti** unnatabahulatāya
uggantvā uggantvā pavattanavasena. **Disāsu patthaṭavasenāti** vipulabhāvena
bhūtaparamparāya sabbadisāsu pattharaṇavasena. Ettha ca pāḷiyaṃ yathā unna-
tapāyo saddo unnādo, evaṃ vipulabhāvena uparūpari pavattopi unnādoyevāti
tadubhayaṃ ekajjhaṃ katvā “**unnādinīyā**”ti vuttaṃ, puna tadubhayaṃ
vibhāgaṃ katvā “**uccāsaddamahāsaddāyā**”ti. Ato pāḷinayānurūpameva atthaṃ
vivaratīti daṭṭhabbaṃ. Idāni paribbājakaparisāya uccāsaddamahāsaddatākāraṇaṃ,
tassa ca pavatti-ākāraṃ dassento “**tesañhi**”ti-ādimāha. **Bālātapeti** abhinavuggata-
sūriyātape. **Kāmassādo** nāma kāmaguṇassādo. **Bhavassādo** nāma kāmarāgādisa-
hagato bhavesu assādo.

Sūriyuggamane khajjopanamiva nippabhataṃ sandhāya vuttaṃ “**khajjopanakū-
pamā jātā**”ti. **Lābhasakkāropi no parihīnoti** attho **bāverujātakena** (jā. 1.4.154) dīpe-
tabbo. **Parisadosoti** parisāya pavattadoso.

409. Saṅṭhapesīti saññamanavasena sammadeva ṭhapesi. Saṅṭhapanāñcetha
tiracchānakathāya aññamaññasmiṃ agāravassa ca jāpanavasena ācārasikkhā-
panaṃ (2.0372), yathāvuttadosassa nigūhanañca hotīti āha “**sikkhāpesī**”ti-ādi.
Nanti parisāya. **Appasaddanti** nissaddaṃ uccāsaddamahāsaddābhāvaṃ. “**Eko
nisīdati**”ti-ādi atthāpattidassanaṃ. **Vuddhanti** lābhaguṇavuddhiṃ. **Patthayamānoti**
patthayanahetu. Mānante hi lakkhaṇe, hetumhi ca icchanti saddavidū. Idāni
tamattaṃ vitthāretuṃ “**paribbājakā kirā**”ti-ādi āraddhaṃ. **Aparaddhanti** apara-
jjhitaṃ. **Nappamajjantīti** pamādaṃ na āpajjanti, na agāraṃ karontīti vuttaṃ hoti.

410. No āgate ānandoti amhākaṃ bhagavati āgate ānando pīti hoti. “Cirassaṃ
kho bhante bhagavā imaṃ pariyāyamakāsī”ti vacanaṃ pubbepi tattha āgatapu-
bbatā vuttavacanamiva hotīti codanaṃ samuṭṭhāpetvā pariharanto “**kasmā āhā**”-
ti-ādimāha. **Piyasamudācārāti** piyālāpā. **Tasmāti** tathā piyasamudācārassa pava-
ttanato. Na kevalaṃ ayameva, atha kho aññepi pabbajitā yebhuyyena bhagavato
apacitiṃ karontevāti tadanñesampi bāhullakammaṃ tadatthaṃ sādhetuṃ “**bhaga-
vantañhi**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha kāraṇamāha “**uccākulīnatāyā**”ti, mahāsammatarā-
jato paṭṭhāya asambhinnakhattiyakulatāyāti attho. Tathā hi soṇadaṇḅena vuttaṃ
“samaṇo khalu bho gotamo uccākulā pabbajito asambhinnakhattiyakulā”ti, (dī. ni.
1.304) tena sāsane appasannānampi kulagāravena bhagavati apacitiṃ dasseti.
Etasmiṃ antare kā nāma kathāti yathāvuttaparicchedabbhantare kīdisā nāma
kathā. **Vippakatāti** āraddhā hutvā apariyosītā. “Kā kathā vippakatā”ti pana
vadanto atthato tassā pariyosāpanaṃ paṭijānāti nāma. Kā kathāti ca avisesaco-

danā, tasmā yassā tassā sabbassāpi kathāya pariyosāpanam paṭiññātam hoti, tañca paṭijānam padesaññuno avisamṃyanti āha “yāva ...pe... sabbaññupavāraṇam pavāresi”ti. **Esāti** paribbājakaparisāya kathitā rājakathādikā. **Nissārāti** nira-tthakabhāvena sārarahitā.

Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā

411. “Tiṭṭhatesā”ti etassa āpannamattham dassento “sace”ti-ādimāha. **Sukāra-**nanti sundaram atthāvaham hitāvaham kāraṇam. **Yatthā**ti aññatarissam (2.0373) sālāyam. Nānātitthasaṅkhātāsu laddhīsu niyuttāti **nānātitthiyā**ṇiyasaddena. **Ṇika-**saddena vā ka-kārassa ya-kāram katvā yathā “antiyo”ti. “Ayam kiṃ vadati ayam kiṃ vadati”ti kutūhalam kolāhalamettha atthīti **kotūhalā**, sā eva sālā **kotūhalasā-**lāti āha “**kotūhaluppattiṭṭhānato**”ti. **Upasaggamattam** dhātvatthānuvattanato. Saññāsīsenāyam desanā, tasmā saññāsahagatā sabbepi dhammā gayhanti, tattha pana cittaṃ padhānanti vuttam “**cittanirodhe**”ti. Pahānavasena pana acca-ntanirodhassa tehi anadhippetattā, avisayattā ca “**khaṇikanirodhe**”ti āha. Kāmam sopi tesam avisayova, atthato pana nirodhakathā vuccamānā tattheva tiṭṭhati, tasmā atthāpattimattam pati tathā vuttanti veditabbam. **Tassāti** abhisaññānirodha-kathāya. “**Kittighoso**”ti ‘aho buddhānubhāvo, bhavantarapaṭicchannampi kāraṇam evam hatthāmalakam viya paccakkhato dasseti, sāvake ca edise samvarasamā-dāne patiṭṭhāpeti’ti thutighoso yāva bhavaggā **pattharatī**. Ācariyena vuttam. Idāni pana “sakalajambudīpe bhagavato kathākittighoso pattharati”ti pāṭho dissati. **Paṭibhāgakiriyanti** paḷāsavasena paṭibhāgabhūtam payogaṃ. **Bhavantara-**samayanti tatra tatra vuṭṭhānasamayaṃ abhūtaparikappitam kiñci ussāriyavatthum attano samayaṃ katvā kathenti. **Kiñcideva sikkhāpadanti** “ekamūlakena bhavi-tabbam, ettakam velam ekasmiṃyeva ṭhāne nisīditabban”ti evamādikaṃ kiñci-deva kāraṇam sikkhākoṭṭhāsam katvā **paññapenti**. **Nirodhakathanti** nirodhasamā-pattikatham.

Tesūti kotūhalasālāyam sannipatitesu nānātitthiyasamaṇabrāhmaṇesu. **Eka-**cceci eke. **Purimoti** “ahetū appaccayā purisassa saññā uppajjantipi nirujjhantipi”-ti-ādinā vuttavādī. **Etthāti** catūsu vādīsu. Yvāyam idha uppajjati sambandho. **Samā-**pattinti asaññībhavāvaham vāyokasiṇaparikammaṃ, ākāsakasiṇaparikammaṃ vā rūpāvacaracatutthajjhānasamāpattiṃ, pañcamajjhānasamāpattiṃ vā. **Nirodheti** heṭṭhā vuttanayena saññānirodhe. **Hetum apassantoti** yena hetunā asaññībhave saññāya nirodho sabbaso anuppādo, yena ca tato cutassa idha pañcavokāra-bhave (2.0374) saññāya uppādo, tadubhayampi hetum avisayatāya apassanto.

Dutiyoti “saññā hi bho purisassa attā”ti-ādinā vuttavādī. **Nanti** paṭhamavādiṃ. **Nisedhetvāti** “na kho pana metam bho evam bhavissati”ti evam paṭikkhipivā. **Miga-**siṅgatāpasassāti evam nāmakatāpasassa. Tassa kira matthake migasiṅgākārena dve cūlā utṭhahiṃsu, “isisingo”tipi tassa nāmaṃ. **Asaññakabhāvanti** muñchāpa-ttiyā kiriyāmayasaññāvasena vigatasaññībhavaṃ. Vakkhati hi “visaññī hutvā”ti. Cattālisanipāte āgatanayena **migasiṅgatāpasavatthum** saṅkhepato dassetum

“**migasiṅgatāpaso kirā**”ti-ādi vuttaṃ. Vikkhambhanavasena kilesānaṃ santāpanato **attantapo**. Dukkaratapatāya **ghoratapo** tibbatapo. Nibbisevanabhāvāpādanena sabbaso milāpitacakkhāditikkhindriyatāya **paramadhitindriyo**. **Sakkavimānanti** paṇḍukambalasilāsaṇaṃ sandhāyāha. Tañhi tathārūpapaccayā kadāci uṇhaṃ, kadāci thaddhaṃ, kadāci calitaṃ hoti. “**Sakka ...pe... pattheti**”ti ayoniso cintetvā **pesesi**. **Bhaggoti** bhaññitakusalajjhāsayo, adhunā pana “laggo”ti pāṭhaṃ likhanti. **Tena dibbaphassenā**ti hatthaggaṇaṃmattadibbaphassena. **Tanti** tathā saññāpaṭilābhaṃ. **Evamāhāti** evaṃ “saññā hi bho purisassa attā”ti-ādinā ākārena saññānirodhamāha. Imināva nayena ito paresupi dvīsu ṭhānesu pāḷimāharitvā yojanā veditabbā.

Tatīyoti “santi hi bho samaṇabrāhmaṇa”ti-ādinā vuttavādī. **Āthabbaṇapayo-****ganti** āthabbaṇavedavihitāṃ āthabbaṇikānaṃ visaññibhāvāpādanappayogaṃ. **Upa-****kaḍḍhanaṃ** āharaṇaṃ. **Apakaḍḍhanaṃ** apaharaṇaṃ. **Āthabbaṇaṃ payojetvāti** āthabbaṇavede āgataṃ aggijūhanapubbakaṃ mantapadaṃ payojetvā sīsacchinnaṭṭadidassanena saññānirodhamāha. **Tassāti** yassa sīsacchinnaṭṭadī dassitaṃ, tassa.

Catutthoti “santi hi bho devatā mahiddhikā”ti-ādinā vuttavādī. **Yakkhadāsīnanti** devadāsīnaṃ, yā “yogavatiyo”tipi vuccanti, yoginiyotipi (2.0375) pākaṭā. **Madani-****ddanti** surāmadanimittakaṃ supanaṃ. **Devatūpahāranti** naccanagāyanādinā devatānaṃ pūjaṃ. **Surāpātinti** pātipuṇṇaṃ suraṃ. **Divāti** atidivā, ussūreti attho. **Tanti** tathā supitvā vuṭṭhanaṃ. **Suttakāle** devatānaṃ saññāpakaḍḍhanavasena **nirodhaṃ samāpannā**, **pabuddhakāle** saññupakaḍḍhanavasena **nirodhā vuṭṭhitāti maññaṃ**maṇoti adhippāyo.

Elamūgakathā viyāti imesaṃ paṇḍitamānīnaṃ kathā andhabālakathāsadisī. **Cattāro nirodheti** aññaṃaññaṃvidhure cattāropi nirodhe. **Ekena bhavitabbanti** ekasabhāveneva bhavitabbaṃ. **Na bahunāti** na ca aññaṃaññaviruddhena bahuviddhena nānāsabhāvena bhavitabbaṃ. **Tenāpi ekenāti** ekasabhāvabhūtena tenāpi nirodhena. **Aññenevāti** tehi vuttākārato aññākāreneva **bhavitabbaṃ**. **Soti** ekasabhāvabhūto nirodho. **Aññatra sabbaññunāti** sabbaññubuddhaṃ ṭhapetvā. **Idhāti** kotūhalasālāyaṃ. **Ayaṃ nirodho ayaṃ nirodhoti** dvikkhattuṃ byāpanicchāvācanaṃ sathā attano desanāvīlāsena anekākāravokāraṃ nirodhaṃ vibhāvessatīti dassanattāṃ kataṃ. **Aho nūnāti** ettha **ahoti** accharīye nipāto, **nūnāti** anussaraṇe. Tasmā **aho nūna bhagavāti** anaññasādhāraṇadesanattā bhagavā nirodhampi aho accharīyaṃ katvā ārādheyya maññeti adhippāyo. **Aho nūna sugatoti** etthāpi eseva nayo. Accharīyavibhāvanato eva cettha dvikkhattuṃ āmedītavācanaṃ. Accharīyattāpi hesa **ahosaddo** anussaraṇamukheneva poṭṭhapādena gahito. Tasmā vuttaṃ “**anussaraṇatthe nipātadvayan**”ti. **Tenāti** anussaraṇatthamukhena pavattanato. “Aho ...pe... sugato”ti vacanena etadahosīti yojanā. “Yaṃtaṃsaddā nīccasambandhā”ti sādhippāyaṃ yojanaṃ dassetuṃ “**yo etesan**”ti-ādimāha. Kāladesa-puggalādivibhāgena bahubhedattā **imesaṃ nirodhadhammānanti** bahutte sāmivācanaṃ, kusalasaddayoge cetāṃ bhūmatthe daṭṭhabbaṃ. **Kusalo nipuṇo chekoti** pariyāyavācānametaṃ. **Aho nūna katheyyāti** accharīyaṃ katvā katheyya maññe. So

sugatoti sambandho. **Ciṇṇavasitāyāti** nirodhasamāpattiyam ciṇṇavasībhāvattā. **Sabhāvam jānāti**ti nirodhasabhāvam yāthāvato jānāti.

Ahetukasaññuppādanirodhakathāvaṇṇanā

412. Gharamajjheyeva (2.0376) **pakkhalitāti** yathā gharato bahi gantukāmā purisā maggam anotaritvā gharavivare samatale vivaṭaṅgaṇe eva pakkhalanam pattā, evamsampadamidanti attho. Asādhāraṇo **hetu**, sādharmaṇo **paccayoti** evamādivibhāgo aññatra vutto, idha pana tena vibhāgena payojanam natthi saññāya akāraṇabhāvapaṭikkhepaparattā codanāyāti vuttam **“kāraṇasseva nāman”**ti. Yam pana pāḷiyam vuttam “sahetū hi poṭṭhapāda sappaccayā purisassa saññā uppajjantipi nirujjhantipi”ti, tattha sahetū sappaccayā uppajjanti, uppannā pana nirujjhantiyeva, na tiṭṭhantīti dassanattam “nirujjhantipi”ti vacanam, na tu nirodhassa sahetusapaccayatādassanattam. Uppādayeva hi sahetuko, na nirodho. Yadi hi nirodhopi sahetuko siyā, tassapi puna nirodhena bhavitabbam aṅkurādīnam puna aṅkurādīnā viya, na ca tassa puna nirodho atthi, tasmā vuttanayeneva pāḷiyā attho veditabbo. Ayañca nayo khaṇanirodhavasena vutto. Yo pana yathāparicchinakālavasena sabbaso anuppādanirodho, so “sahetuko”ti veditabbo tathārūpāya paṭipattiyā vinā abhāvato. Tenāha bhagavā “sikkhā ekā saññā uppajjati, sikkhā ekā saññā nirujjhati”ti (dī. ni. 1.412) tato eva ca **aṭṭhakathāyampi** (dī. ni. aṭṭha. 1.413) vuttam “saññāya sahetukam uppādanirodham dīpetun”ti. Etañhi pāḷivacanam, aṭṭhakathāvacanañca anuppādanirodham sandhāya vuttanti daṭṭhabbam. **Sikkhāti** hetvatthe paccattavacanam, ya-kāralopo vā “saṅkhyāpi tamhā vanapattā pakkamitabban”ti-ādīsu (ma. ni.

1.192) viya. Hetubhāvo cassā upari āvi bhavissati. **Ekasaddo** ca aññapariyāyo, na saṅkhyāvācī “ittheke sato sattassā”ti-ādīsu (dī. ni. 1.85-91, 94-98; ma. ni. 3.21) viyāti āha “**sikkhāya ekaccā saññā jāyanti**” ti. Sesapadesupi eseva nayo.

413. Vitthāretukamyatāti vitthāretukāmatāya. Pucchāvasenāti kathetukamyatā-pucchāvasena, **vitthāretukamyatāpucchāvasenāti** vā samāso. “Poṭṭhapādasse-vāyaṃ pucchā”ti āsaṅkāya “bhagavā avocā”ti pāḷiyaṃ vuttaṃ. Saññāya ...pe... dīpetuṃ tā dassentoti yojetabbaṃ (2.0377). **Tatthāti** tassaṃ upari vakkhamānāya desanāya. **Tatīyāti** adhipaññāsikkhā āgatāti sambandho. “**Ayaṃ ...pe... desitoti ettha sammādiṭṭhisammāsaṅkappavasena āgatā.** Kasmāti ce? **Pariyāpannattā,** sabhāvato, upakārato ca yathārahaṃ paññākkhandhe avarodhattā saṅgahitattāti adhippāyo. Tathā hi **cūḷavedallasutte** vuttaṃ “yā cāvuso visākha sammādiṭṭhi, yo ca sammāsaṅkappo, ime dhammā paññākkhandhe saṅgahitā”ti (ma. ni. 1.462) kāmañcetha vuttanayena tissopi sikkhā āgatā, tathāpi adhicittasikkhāya eva abhi-saññānirodho dassito. Itarā pana tassā sambhārabhāvena ānitāti ayamatto pāḷi-vasena veditabbo.

Pañcakāmaguṇikarāgoti pañca kāmakoṭṭhāse ārabba uppajjanakarāgo. **Asamuppannakāmacāro**ti vattamānuppannatāvasena nasamuppanno yo koci kāmacāro, yā kāci lobhuppatti. Adhunā pana “asamuppannakāmarāgo”ti pāṭho, so ayutto va atthato viruddhattā. Kāmarāgo cetha visayavasena niyamitattā kāmaguṇāramma-ṇova lobho daṭṭhabbo, kāmacāro pana jhānanikantibhavarāgādippabhedo sabbopi lobhacāro. Kāmanatṭhena, kāmesu pavattanatṭhena ca **kāmacāro.** Sabbepi hi tebhūmakadhammā kāmanīyatṭhena kāmā. Yasmā ubhayesampi saha-caraṇāyena kāmasaññābhāvo hoti, tasmā “kāmasaññā”ti paduddhāraṃ katvā tadubhayameva niddiṭṭhanti veditabbaṃ. “**Tatthā**”ti-ādi asamuppannakāmacārato pañcakāmaguṇikarāgassa visesadassanaṃ, asamuppannakāmacārasseva vā idhādhippetabhāvadassanaṃ. Kāmaṃ pañcakāmaguṇikarāgopi asamuppanno eva anāgāmimaggena samugghāṭiyati, tasmimṃ pana samugghāṭitepi na sabbo rāgo samugghāṭaṃ gacchati tassa aggamaggena samugghāṭitattā. Tasmā pañca-kāmaguṇikarāgaggahaṇena itarassa sabbassa gahaṇaṃ na hoti ubhayatthasā-dhāraṇena pariyaṇena ubhayameva saṅgahetvā pāḷiyaṃ kāmasaññāggahaṇaṃ kataṃ, ato tadubhayaṃ sarūpato, visesato ca dassetvā sabbasaṅgāhikabhāvato “**asamuppannakāmacāro pana imasmimṃ thāne vaṭṭati**”ti vuttaṃ. **Tasmāti** asamuppannakāmacārasseva idha vaṭṭanato ayamatto veditabboti (2.0378) yojanā. **Tassāti** paṭhamajjhānasamaṅgino puggalassa. **Sadisattāti** kāmasaññādibhāvena samānattā, etena pāḷiyaṃ “purimā”ti idaṃ sadisakappanāvasena vuttanti dasseti. Anāgatā hi idha “nirujjhati”ti vuttā anuppādassa adhippetattā. Tasmā anāgata-meva dassetuṃ “**anuppannāva nuppajjati**”ti vuttaṃ.

Vivekajapītisukhasāṅkhātāti vivekajapītisukhehi saha akkhātā, na vivekajapītisu-khānīti akkhātā. Taṃsampayuttā hi saññāyeva idhādhippetā, na vivekajapītisu-khāni. Atha vā vivekajapītisukhakoṭṭhāsikāti attho. **Saṅkhātasaddo** hettha koṭṭhā-sattho “adinnaṃ theyyasaṅkhātāṃ ādiyeyyā”ti-ādīsu (pārā. 89, 91) viya. Kāma-cchandādi-oḷārikaṅgappahānavasena nānatthasaññāpaṭighasaññāhi nipuṇatāya

sukhumā. Bhūtatāya **saccā.** Tadevatthaṃ dasseti “**bhūtā**”ti iminā. Sukhumabhāvena, paramatthabhāvena ca aviparītasabhāvāti attho. Evaṃ byāsavasena yathāpaṭhamatthaṃ dassetvā samāsavasenapi yathāpāṭhameva dassento “**atha vā**”ti-ādimāha. Samāsabyāsavasena hi dvidhā pāṭho dissati. “**Kāmacchandādi-olārikaṅgapahānavasena**”ti iminā sampayuttadhammānaṃ bhāvanānubhāvasiddhā, saññāya saṅhasukhumatā nīvaraṇavikkhambhanavasena viññāyatīti dasseti. **Bhūtatāyāti** sukhumabhāvena, paramatthabhāvena ca aviparītatāya, vijjamānatāya vā. **Vivekajehīti** nīvaraṇavivekato jātehi. Idāni jhānasamaṅgīvasena vuttassa dutiyapadassa atthaṃ dassetuṃ “**sā assā**”ti-ādi vuttaṃ. **Sabbatthāti** sabbavāresu.

Samāpajjanādhiṭṭhānaṃ viya vuṭṭhānampijhāne pariyāpannaṃ hoti yathā taṃ dhammānaṃ bhaṅgakkhaṇo dhammesu, āvajjanapaccavekkhaṇāni pana na jhānapariyāpannāni, tasmā jhānapariyāpannameva vasīkaraṇaṃ gahetvā “**samāpajjanto, adhiṭṭhahanto, vuṭṭhahanto ca sikkhati**”ti vuttaṃ. **Tanti** paṭhamajjhānaṃ. **Tena ...pe... jhānenāti** idampi “sikkhā”ti etassa saṃvaṇṇanāpadaṃ. **Tenāti** ca hetumhi karaṇavacanaṃ, paṭhamajjhānena hetunāti attho. Hetubhāvo cettha jhānassa vivekajapītisukhasukhumasaccasaññāya uppattiyā saha-jātādipaccaya-bhāvo. Kāmasaññāya pana nirodhassa upanissayapaccayabhāvova. So ca kho suttantapariyāyena. Tathā ceva heṭṭhā saṃvaṇṇitaṃ (2.0379) “tathārūpāya paṭipattiyā vinā abhāvato”ti **etenupāyenāti** yvāyaṃ paṭhamajjhānatappaṭipakkhasaññāvasena “sikkhā ekā saññā uppajjati, sikkhā ekā saññā nirujjhati”ti ettha nayo vutto, etena nayena. **Sabbatthāti** sabbavāresu.

414. Idāni ākiñcaññāyatanaparamāya eva saññāya dassane kāraṇaṃ vibhāvento “**yasmā panā**”ti-ādimāha. Yasmā idañca ...pe... uddhaṭanti sambandho. Kesam panidaṃ aṅgato sammasananti vuttaṃ “**aṭṭhasamāpattiyā**”ti-ādi. **Aṅgoti** jhānaṅgato. Idañhi anupadadhammavipassanāya lakkhaṇavacanaṃ. Anupadadhammavipassanañhi karonto samāpattiṃ patvā aṅgatova sammasaṇaṃ karoti, na ca saññā samāpattiyā kiñci aṅgaṃ hoti. Atha ca panetaṃ vuttaṃ “**idañca saññā saññāti evaṃ aṅgato sammasaṇaṃ uddhaṭan**”ti, tasmā lakkhaṇavacanametaṃ. **Aṅgoti** vā avayavatoti attho, anupadadhammatoti vuttaṃ hoti. **Kalāpatoti** samūhato. Yasmā panettha samāpattivaseṇa taṃtaṃsaññānaṃ uppādanīrodhe vuccamāne aṅgavasena so vutto hoti, tasmā “idañcā”ti-ādinā aṅgatova sammasaṇaṃ dassetīti veditabbaṃ. **Tasmāti** saññāvaseneva aṅgato sammasaṇassa uddhaṭattā. **Tadevāti** ākiñcaññāyatanameva, na nevasaññānāsaññāyatanam tatha paṭusaññābhāvato.

“Yo”ti vattabbe “yato”ti vuttanti āha “**yo nāmā**”ti yathā “ādimhi”ti vattabbe “ādito”ti vuccati atthe pariggayhamāne yathāyuttavibhattiyāva to-saddassa labbhanato. **Nāma**-saddo cettha kho-saddo viya vācāsiliṭṭhatāmattaṃ. Sassedanti **sakaṃ**, attanā adhigatajhānaṃ, tasmim saññā **sakasaññā**, sā etassatthīti **sakasaññīti** vuttaṃ “**attano paṭhamajjhānasaññāya saññāvā**”ti. Īkāro cettha upari vuccamānānīrodhapādakatāya sātīsayāya jhānasaññāya atthibhāvajotako daṭṭhabbo. Tenevāha “**anupubbena saññaggaṃ phusati**”ti-ādi. Tasmā tattha tattha sakasaññītā-ggaṇena tasmim tasmim jhāne sabbaso suciṇṇavasībhāvo dīpitoti veditabbaṃ.

Lokiyānanti niddhāraṇe sāmivacanaṃ, sāmi-atthe eva vā. Yadaggena hi taṃ tesu seṭṭhaṃ, tadaggena tesampi seṭṭhanti. Vibhattāvadhi-atthe vā sāmivacanaṃ (2.0380). Ettha pana “lokiyānan”ti visesanaṃ lokuttarasamāpattihi tassa aseṭṭhabhāvato kataṃ. Sesam **“kiccakāra-kasamāpattinan”**ti pana visesanaṃ akiccakāra-kasamāpattito tassa aseṭṭhabhāvatoṭi daṭṭhabbaṃ. Akiccakāra-katā cassā “yatheva hi tattha saññā, evaṃ phassādayopi”ti, “yadaggena hi tattha dhammā saṅkhārāvasesabhāvappattiyā pakativipassakānaṃ sammāsituṃ asakkuṇeyyarūpena ṭhitā, tadaggena heṭṭhimasamāpattidhammā viya paṭukiccakaraṇasama-tthāpi na honti”ti ca **aṭṭhakathāsu** (visuddhi. 1.287) paṭusaññākiccābhāvavacanaṭo viññāyati. Svāyamattho **paramatthamañjūsāya** nāma **visuddhimaggaṭikāya** āruppakathāyaṃ (visuddhi. ṭi. 1.286) ācariyena savisesaṃ vutto, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbo. Keci pana “yathā heṭṭhimā heṭṭhimā samāpattiyo uparimānaṃ uparimānaṃ samāpattinaṃ adhiṭṭhānakiccaṃ sādheti, na evaṃ nevasaññānāsaññāyatana-samāpatti kassacipi adhiṭṭhānaṃ sādheti, tasmā sā akiccakārikā itarā kiccakārikā”ti vadanti, tadayuttaṃ tassāpi vipassanācittaparidamanādīnaṃ adhiṭṭhānakiccāsādhanato, tasmā purimoyeva attho yutto. Kasmā cetam tesamagganti āha **“ākiñcaññāyatana-samāpattiyān”**ti-ādi. “Iti”ti vatvā **“lokiyānaṃ ...pe... aggattā”**ti tassattho vutto, “aggattā”ti ettha vā nidassanametaṃ.

Pakappetiti saṃvidahati. Jhānaṃ samāpajjanto hi jhānasukhaṃ attani saṃvidahati nāma. **Abhisāṅkharotī**ti āyūhati sampiṇḍeti. Sampiṇḍanatto hi samudāyattho. Yasmā pana nikantivasena cetanā-kiccassa matthakappatti, tasmā phalūpacārena kāraṇaṃ dassento **“nikantiṃ ...pe... nāmā”**ti vuttaṃ. **Imā ākiñcaññāyatana-saññā**ti idāni labbhamānā ākiñcaññāyatana-saññā. Taṃsamatikka-meneva uparijhānatthāya cetanābhisaṅkharāṇasambhavato **nirujjhey-yuṃ**. **Aññā**ti ākiñcaññāyatana-saññāhi aññā. **Oḷārikā**ti tato thūlata-rā. Kā pana tāti āha **“bhavaṅgasaññā”**ti. Ākiñcaññāyatanaṭo vuṭṭhāya eva hi uparijhānatthāya cetanābhisaṅkharāṇāni bhavyey-yuṃ, evañca ākiñcaññāyatana-saññā nirujjhey-yuṃ, vuṭṭhānañca bhavaṅgavasena hoti, tato parampi yāva uparijhāna-samāpajjanaṃ, tāva antarantarā bhavaṅgasaññā uppajjey-yuṃ, tā ca ākiñcaññāyatana-saññāhi oḷārikāti adhippāyo.

Cetentovāti (2.0381) nevasaññānāsaññāyatana-jhānaṃ ekaṃ dve cittavārepi samāpajjanavasena pakappento eva. **Na ceteti**ti tathā heṭṭhimajjhānesu viya vā pubbābhogābhāvato na pakappeti nāma. Pubbābhogavasena hi jhānaṃ pakappento idha “ceteti”ti vutto. **Abhisāṅkharontovā**ti tattha appahīnanikantikātāvasena āyūhanto eva. **Nābhisaṅkharotī**ti tathā heṭṭhimajjhānesu viya vā pubbābhogābhāvato nāyūhati nāma. “Ahametaṃ jhānaṃ nibbattemi upasampādemī samāpajjāmī”ti hi evaṃ abhisāṅkharāṇaṃ tattha sālayasseva hoti, na anālayassa, tasmā ekadvicittakkhaṇikampi jhānaṃ pavattento tattha appahīnanikantikātāya “abhisāṅkharonto evā”ti vutto. Yasmā panassa tathā heṭṭhimajjhānesu viya vā tattha pubbābhogo natthi, tasmā “na abhisāṅkharoti”ti vuttaṃ. **“Imassa bhikkhuno-”**ti-ādi vuttassevatthassa vivaraṇaṃ. Tattha yasmā imassa ...pe... atthi, tasmā “na ceteti, nābhisaṅkharoti”ti ca vuttanti adhippāyo. **Ābhogasamannāhāroti** ābhogasaṅkhāto, ābhogavasena vā cittassa ārammaṇābhimukhaṃ, ārammaṇassa vā

cittābhimukhaṃ anvāhāro. “**Svāyamattho**” ti-ādinā tadevattham upamāya paṭipādeti. **Puttagharācikkhaṇenā**ti puttagarassa ārocānanayena.

Gantvā ādāya āgatanti sambandho. **Pacchābhāgeti** āsanasālāya pacchimadisāyaṃ ṭhitassa pitugharassa pacchābhāge. **Tatoti** puttagarato. **Laddhaghamevā**ti yatonena bhikkhā laddhā, tameva gharaṃ puttagehameva. **Āsanasālā viya ākiñcaññāyatanasamāpatti** tato pitugharaputtagaratṭhāniyānaṃ nevasaññānāsaññāyatananirodhasamāpattīnaṃ upagantabbato. **Pitugehaṃ viya nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti** amanasikātabbato, majjhe ṭhitattā ca. **Puttagehaṃ viya nirodhasamāpatti** manasikātabbato, pariyante ṭhitattā ca. **Pitugharaṃ amanasikarivā**ti pavisitvā samatikkantampi pitugharaṃ amanasikarivā. Puttagharasseva ācikkhaṇaṃ viya ekaṃ dve cittavāre samāpajjitabbampi nevasaññānāsaññāyatanaṃ amanasikarivā parato nirodhasamāpattatthāya eva manasikāro daṭṭhabbo. Evaṃ amanasikārasāmañña, manasikārasāmañña ca upamopameyyatā vuttā ācikkhaṇenapi manasikārasseva jotanato. Na hi manasikārena vinā ācikkhaṇaṃ sambhavati.

Tā (2.0382) **jhānasaññā**ti ekaṃ dve cittavāre pavattā nevasaññānāsaññāyatana-jhānasaññā. Nirodhasamāpattiyañhi yathārahaṃ catutthārūppakusalakiriyajavanaṃ dvikkhattumeva javati, na taduttari. **Nirujjhantī**ti sarasavaseneva nirujjhanti, pubbābhisañkhārabalena pana upari anuppādo. Yathā ca jhānasaññānaṃ, evaṃ itarasaññānampīti āha “**aññā cā**” ti-ādi. **Nuppajjanti** yathāparicchinnaṃ kālanti adhippāyo. **So evaṃ paṭipanno bhikkhū**ti yathāvutte saññagge ṭhitabhāvena paṭipanno bhikkhu, so ca kho anāgāmī vā arahā vā dvīhi phalehi samannāgamo, tiṇṇaṃ sañkhārānaṃ paṭippassaddhi, soḷasavidhā ñāṇacariyā, navavidhā

samādhicariyāti imesaṃ vasena nirodhapaṭipādanapaṭipattiṃ paṭipannoti attho. Anupubbanirodhavasena cittacetāsikānaṃ appavattiyeva saññāvedanāsīsena “**saññāvedayitanirodhan**” ti vuttā. **Phusatīti** ettha **phusanaṃ** nāma vindanaṃ paṭiladdhīti dasseti “**vindati paṭilabhati**” ti iminā. Atthato pana vuttanayena yathāpari-cchinnakālaṃ cittacetāsikānaṃ sabbaso appavattiyeva.

Niratthakatāya **upasaggamattam**, tasmā saññā icceva attho. Nirodhapadena anantarikaṃ katvā samāpattipade vattabbe tesam dvinnamantare sampajāna-padaṃ ṭhapitanti āha “**nirodhapadena antarikaṃ katvā vuttan**” ti. Tena vuttam “**anu...pe... attho**” ti, tena ayuttasamāsoyaṃ yathārutapāṭhoti dasseti. **Tatrāpīti** tasmiṃ yathāpadamanupubbīṭhapanepi ayaṃ visesatthoti yojanā. **Sampajānantassāti** taṃ taṃ samāpattiṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya tattha tattha saṅkhārānaṃ sammasanava-sena pajānantassa puggalassa. **Anteti** yathāvuttāya nirodhapaṭipādanapaṭipattiyā pariyosāne. Dutiyavikappe **sampajānantassāti** sampajānakārino, iminā nirodhasa-māpattisamāpajjanakassa bhikkhuno ādito paṭṭhāya sabbapāṭihārikapaññāya saddhiṃ atthasādhikā paññā kiccato dassitā hoti. Tenāha “**paṇḍitassa bhikkhuno**” -ti. Vacanasesāpekkhā’ napekkhatā dvinnam vikappānaṃ viseso.

Saṃvaṇṇanokāsānuppattito **nirodhasamāpattikathā kathetabbā**. **Sabbākāre-nāti** nirodhasamāpattiyā sarūpaviseso, samāpajjanako, samāpajjanatṭhānaṃ, samāpajjanakāraṇaṃ, samāpajjanākāroti evamādinā sabbappakārena (2.0383). **Tatthāti** visuddhimagge (visuddhi. 1.307) **kathitativāti** kathitattṭhānato eva, tevīsa-timaparicchedatoti attho, na idha taṃ vadāma punaruttibhāvato, ganthagarakabhā-vato cāti adhippāyo.

Pāḷiyaṃ **evaṃ kho ahanti** ettha ākārattho **evaṃ**-saddo uggahitākāradassananti katvā. **Evaṃ poṭṭhapādāti** ettha pana sampaṭicchanaattho tatheva anujānananti katvā. Tenāha “**su-uggatitam tayā’ ti anujānanto**” ti.

415. Saññā aggā etthāti **saññaggam**, ākiñcaññāyatanaṃ. **Avasesasamāpattī-supi saññaggam atthīti** ettha pana saññaggabhāvo “saññaggan” ti vutto, saññā-yeva agganti tulyādhikaraṇasamāso vā. “**Puthū**” ti ayaṃ liṅgavipallāso, nikāralopo vāti vuttam “**bahūnī**” ti. “**Yathā**” ti iminā karaṇappakārasaṅkhāto pakāraviseso gahito, na pakārasāmaññanti dasseti “**pathavīkasiṇādīsū**” ti-ādinā. “**Idam vuttam hoti**” ti-ādi tabbivaraṇaṃ. Jhānānaṃ tāva yutto karaṇabhāvo saññānirodhaphusa-nassa sādhakatamabhāvato, kasiṇānaṃ pana kathanti? Tesampi so yutto eva. Yadaggena hi jhānānaṃ nirodhaphusanassa sādhakatamabhāvo, tadaggena kasiṇānampi tadavinābhāvato. Anekakaraṇāpi ca kiriyā hotiyeva yathā “aññena maggena yānena dīpikāya gacchatī” ti.

Ekavāranti sakim. **Purimasaññānirodhanti** kāmasaññānirodham, na pana nirodhasamāpattisaññitaṃ saññānirodham. **Ekam saññagganti** ekam saññābhūtaṃ aggam, eko saññaggabhāvo vā heṭṭhimāya saññāya ukkaṭṭhabhāvato. Saññā ca sā aggañcāti hi **saññaggam**, na saññāsu agganti. Yathā pana saññā aggo etthāti **saññaggam**, ākiñcaññāyatanaṃ, evaṃ sesajhānampi. Yena ca nimittena jhānaṃ “saññaggan” ti vuttam, tadeva saññāsaṅkhātaṃ nimittam bhāvalopena, bhāvappa-dhānena vā idhādhippetam. **Dve vāreti** dvikkhattam. **Satasahassam saññaggānīti**

migapadavaḷaṅjananiddeso. **Sesakasiṇesūti** kasiṇānameva gahaṇaṃ nirodhaka-thāya adhikatattā, tato eva cettha jhānaggahaṇenapi kasiṇajjhānāni eva gahitānīti veditabbaṃ. Yathā “pathavīkasiṇena karaṇabhūtenā”ti tadārammaṇikaṃ jhānaṃ anāmasitvā vuttaṃ, evaṃ (2.0384) “**paṭhamajjhānena karaṇabhūtenā**”ti tadārammaṇaṃ anāmasitvā vadati. “**Iti**”ti-ādinā tadevatthaṃ saṅgahetvā nigamaṇaṃ karoti. **Sabbampīti** ekavāraṃ samāpannajjhānasaññampi. **Saṅgahetvāti** sañjānalakkhaṇena taṃsabhāvānativattanato saṅgahaṃ katvā, samāpajjanavasena, sañjānalakkhaṇena ca ekatāti vuttaṃ hoti. **Aparāparanti** punappaṇaṃ. **Bahūni** saññaggāni honti.

416. Paṭhamanaye jhānapadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhentassa puggalassa vasena saññāñāṇāni dassitāni. Dutīyanaye pana yasmā vipassanaṃ ussukkāpetvā maggena ghaṭentassa maggañāṇaṃ uppajjati, tasmā vipassanāmaggavasena saññāñāṇāni dassitāni. Tatiyanaye ca yasmā paṭhamanayo oḷāriko, dutīyanayopi missakoti tadubhayaṃ asambhāvetvā accantasukhumagambhīraṃ nibbattitalokuttarameva dassetuṃ maggaphalavasena saññāñāṇāni dassitāni. Tayopete nayā maggasodhanavasena dassitā.

“Ayaṃ panettha sāro”ti vibhāvetuṃ tipīṭakamahāsivattheravādo ābhato. Tathā hi “arahattaphalasaññāya uppādā”ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.416) theravādānukūlameva upari attho saṃvaṇṇitoti. **Ime bhikkhūti** purimavādino bhikkhū. Tadā **dīghanikāyatantiṃ** parivattante imaṃ ṭhānaṃ patvā yathāvuttapaṭipāṭiyā tayo naye kathente bhikkhū sandhāya evaṃ thero vadati. Nirodhaṃ pucchitvā tasmīṃ kathite tadanantaraṃ saññāñāṇuppattiṃ pucchanto atthato nirodhā vuṭṭhānaṃ pucchati nāma. Nirodhato ca vuṭṭhānaṃ arahattaphaluppattiyā vā siyā, anāgāmi-phaluppattiyā vā, tattha saññā padhānā, tadanantarañca paccavekkhaṇaṇāṇanti tadubhayaṃ niddhārento thero “**poṭṭhapādo hetṭhā**”ti-ādimāha. Tattha **bhagavāti** ālapanavacanaṃ.

Yathā maggavīthiyaṃ maggaphalañāṇesu uppannesu niyamato maggaphalapa-ccavekkhaṇaṇāṇāni honti, evaṃ phalasaṃpattivīthiyaṃ phalapaccavekkhaṇaṇāṇanti vuttaṃ “**pacchā paccavekkhaṇaṇāṇan**”ti. “**Idaṃ arahattaphalan**”ti paccavekkhaṇaṇāṇassa uppatti-ākāradassanaṃ. Ayameva paccayo **idappaccayo** ma-kā-rassa da-kāraṃ katvā. Da-kārenapi pakatipadamicchanti keci saddavidū. So pana theravāde (2.0385) na phalasaṃdhisaññā evāti āha “**phalasaṃdhisaññāpaccayā**”ti, arahattaphalasaṃdhisahagatasaññāpaccayāti attho. **Kirāti** anussaraṇatthe nipāto. Yathādhigatadhammānussaraṇapakkiyā hi paccavekkhaṇā. Saṃdhisī-sena cettha sabbaṃ arahattaphalaṃ gahitaṃ saha caraṇaṇāyena, tasmīṃ asati paccavekkhaṇāya asambhavoti pāḷiyaṃ “idappaccayā”ti vuttaṃ. Evamidha dīghabhāṇakānaṃ matena phalapaccavekkhaṇāya ekantikātā dassitā. **Cūladukkha-khandhasuttaṭṭhakathāyaṃ** pana evaṃ vuttaṃ “sā pana na sabbesaṃ paripuṇṇā hoti. Eko hi pahīnakilesameva paccavekkhati, eko avasiṭṭhakilesameva, eko magga-meva, eko phalameva, eko nibbānameva. Imāsu pana pañcasu paccavekkhaṇāsu ekaṃ vā dve vā no laddhuṃ na vaṭṭanti”ti (ma. ni. aṭṭha. 1.175), tadetaṃ **majjhima-bhāṇakānaṃ** matena vuttaṃ. **Ābhidhammikā** pana vadanti-

“Maggaṃ phalañca nibbānaṃ, paccavekkhati paṇḍito;
hīne kilese sese ca, paccavekkhati vā na vā”ti. (abhidhammatthasaṅgaha-
ṭṭhakathāyaṃ kammaṭṭhānasaṅgahavibhāge visuddhibhede);

Saññā-attakathāvaṇṇanā

417. “Gāmasūkarō”ti iminā vanasūkaramapaneti. Evañhi upamāvacanaṃ sūpa-
pannaṃ hotīti. Desanāya saṅhabhāvena sārambhamakkha-issādimalavisodha-
nato sutamayaññaṃ nhāpitaṃ viya, sukhumabhāvena anuvilittaṃ viya, tilakkha-
ṇabbhāhatatāya kuṇḍalādyālaṅkāravibhūsitāṃ viya ca hoti. Tadanupavisato
ññaṃssa, tathābhāvā taṃsamaṅgino ca puggalassa tathābhāvāpatti, nirodhaka-
thāya nivedanañcassa sirisayane pavesanasadisanti āha “**saṅhasukhuma ...pe...
ārāpitopī**”ti. **Tatthāti** tissaṃ nirodhakathāyaṃ. Mandabuddhitāya **sukhaṃ na
vindanto** alabhanto, ajānanto vā. Malavidūsitatāya **gūthaṭṭhānasadisam**. **Attano
laddhinti** attadiṭṭhiṃ. **Anumatim gahetvāti** anuññaṃ gahetvā “edisō me attā”ti anu-
jānāpetvā, attano laddhiyaṃ patiṭṭhāpetvāti vuttaṃ hoti.

Pāḷiyaṃ (2.0386) **kaṃ panāti** oḷāriko, manomayo, arūpīti tiṇṇaṃ attavādānaṃ
vasena tividhesu attānesu kataraṃ attānaṃ pacesīti attho. “**Desanāya sukusa-
lo**”ti iminā “avassaṃ me bhagavā laddhiṃ viddhaṃsessatī”ti tassa manasikāraṃ
dasseti. **Pariharantoti** viddhaṃsanato apanento, arūpī attāti attano laddhiṃ nigūha-
ntoti adhippāyo. Pāḷiyaṃ “oḷārikaṃ kho”ti-ādimhi paribbājakavacane ayamadhi-
ppāyo- yasmā catusantatirūpappabandhaṃ ekattavasena gahetvā rūpibhāvato
“oḷāriko attā”ti pacceṭi attavādī, annapānopaṭṭhānatañcassa parikappetvā “sassa-
to”ti maññati, rūpibhāvato eva ca saññāya aññattaṃ ñāyāgatameva, yaṃ vedavā-
dino “annamayo, pānamayo”ti ca dvidhā voharanti, tasmā paribbājako taṃ attavā-
dimataṃ attānaṃ sandhāya “oḷārikaṃ kho”ti-ādimāhāti.

“Oḷāriko ca hi te poṭṭhapāda attā abhavissā”ti-ādimhi bhagavato vacane cāya-
madhippāyo- yadi attā rūpī bhavēyya, evaṃ sati rūpaṃ attā siyā, na ca saññī
saññāya arūpabhāvato, rūpadhammānañca asañjānanasabhāvattā. Rūpī ca
samāno yadi tava matena nicco, saññā ca aparāparaṃ pavattanato tattha tattha
bhijjati bhedasabbhāvato aniccā, evampi “aññā saññā, añño attā”ti saññāya
abhāvato acetanova attā hoti, tasmā esa attā na kammaṃsā kārako, na ca
phalassa upabhuñjanakoti āpannamevāti imaṃ dosaṃ dassento bhagavā “oḷāriko
cā”ti-ādimāhāti. **Tatthāti** “rūpī attā”ti vāde. **Paccāgacchatoti** sesakiriyāpekkhāya
kammaṭṭheva upayogavacanaṃ, **paccāgacchatoti** ca paccāgacchantassa, jāna-
ntassa, paṭicca vādena pavattassāti vā attho. “Aññā ca saññā uppajjati, aññā ca
saññā nirujjhanti”ti kasmā vuttaṃ, nanu uppādapubbako nirodho, na ca uppannaṃ
anirujjhanakaṃ nāma atthīti codanaṃ sodhetuṃ “**catunnaṃ khandhāna**”ti-ādi
vuttaṃ. Satipi nesam ekālambaṇavatthukabhāve uppādanirodhādhikārattā eku-
ppādanirodhabhāvova vutto. **Aparāparanti** poṅkhānupoṅkha.

418-420. Pāḷiyaṃ **manomayanti** jhānāmanaso vasena manomayaṃ. Yo hi bāhi-
rapaccayanirapekkho, so manasāva nibbattoti manomayo. Rūpaloke nibbattasa-

rīraṃ sandhāya vadati. Yaṃ **vedavādino** “ānandamayo (2.0387), viññāṇamayo” ti ca dvidhā voharanti. **Tatrāpīti** “manomayo attā” ti vādepi. **Dose dinneti** “aññāva saññā bhavissati” ti-ādinā dose dinne attano laddhiṃyeva vadanto “arūpiṃ kho” ti-ādimāhāti sambandho. Idhāpi purimavāde vuttanayena “yadi attā manomayo sabbaṅgapaccaṅgī ahīnindriyo bhavēyya, evaṃ sati rūpaṃ attā siyā, na ca saññī saññāya arūpabhāvato” ti-ādi sabbaṃ dosadassanaṃ veditabbaṃ. Tama-tthañhi dassento bhagavā “manomayo ca hi te poṭṭhapādā” ti-ādimavoca. Kasmā panāyaṃ paribbājako paṭhamaṃ oḷārikaṃ attānaṃ paṭijānitvā taṃ laddhiṃ vissajjetvā puna manomayaṃ attānaṃ paṭijānāti? Tampi vissajjitvā puna arūpiṃ attānaṃ paṭijānātīti? Kāmañcettha kāraṇaṃ “tato so arūpī attāti evaṃladdhiko samānopi ...pe... ādimāhā” ti heṭṭhā vuttameva, tathāpi ime titthiyā nāma anava-ṭṭhitacittā thusarāsīmhi nikhātakhāṇuko viya cañcalāti kāraṇantarampi dassetuṃ “**yathā nāmā**” ti-ādi vuttaṃ. **Saññā nappatiṭṭhātīti** ārammaṇe sañjānavasena saññā na patiṭṭhāti, ārammaṇe saññaṃ na karotīti vuttaṃ hoti. **Saññāpatiṭṭhānakā-**leti etthāpi ayaṃ nayo.

Tatrāpīti “arūpī attā” ti vādepi. **Saññāyā**ti pakatisaññāya, evaṃ **bhadantadhamma-****pālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.418-420) vuttaṃ. Aññasmīṃ titthāyatane uppādanirodhanti hi sambandho. Tena **vedikānaṃ** matena nānakkhaṇe uppannāya nānārammaṇāya saññāya uppādanirodhamicchatīti dasseti. Keci pana “ācariyasaññāyā” ti paṭhanti, tadayuttaṃ atthassa viruddhattā, therena ca anuddhaṭattā. Aparāparaṃ pavattāya saññāya uppādavayadassanato **uppādanirodhaṃ icchati**. Tathāpi “saññā saññā” ti pavattasamaññaṃ “attā” ti gahetvā tassa avicchedaṃ parika-pento sassataṃ maññati. Tenāha “**attānaṃ pana sassataṃ maññati**” ti. **Tasmāti** aparāparaṃ pavattasaññāya nāmamattena sassataṃ maññanato. Saññāya uppādanirodhamatte aṭṭhatvā

taduttari sassataggāhassa gahaṇato dosam dassetiti adhippāyo. **Tathevā**ti yathā “rūpī attā, manomayo attā”ti ca vādadvaye attano asaññatā, evañcassa “acetana-tā”ti-ādidosappasaṅgo dunnivāro (2.0388), tatheva imasmim vādepīti attho. **Micchā-dassanenā**ti attadiṭṭhisañkhātena micchābhinivesena. **Abhibhūtattā**ti anādikāla-bhāvitabhāvena ajjhotthaṭattā, nivāritañāṇacārattāti vuttaṃ hoti. Yena santatigha-nena, samūhaghanena ca vañcito bālo pabandhavasena pavattamānaṃ dhamma-samūhaṃ micchāgāhavasena “attā”ti ca “nicco”ti ca abhinivissa voharati, taṃ eka-ttasaññitaṃ santatighanaṃ, samūhaghanañca vinibhujja yāthāvato jānanaṃ ghanavinibbhogo, so ca sabbena sabbaṃ titthiyānaṃ natthi. Tasmā ayampi pari-bbājako tādisassa ñāṇaparipākassa abhāvato vuccamānampi nānattaṃ nāññā-sīti āha “**taṃ nānattaṃ ajānanto**”ti. Saññā nāmāyaṃ nānārammaṇā nānākkhaṇe uppajjati, veti cāti vedikānaṃ mataṃ. **Saññāya uppādanirodhaṃ passantopi saññāmayam** saññābhūtaṃ **attānaṃ** parikappetvā yathāvuttaghanavinibbhogā-bhāvato **niccameva** katvā diṭṭhimaññanāya **maññati**. Tathābhūtassa ca tassa saṅhasukhumaparamagambhīradhammatā na ñāyatevāti idaṃ kāraṇaṃ passa-ntena bhagavatā “**dujjānaṃ kho**”ti-ādi vuttanti dassento “**athassa bhagavā**”ti-ādi-māha.

Diṭṭhiādīsu “evametan”ti dassanaṃ abhinivisanaṃ **diṭṭhi**. Tassā eva pubbabhā-gabhūtaṃ “evametan”ti nijjhānavasena khamanaṃ **khanti**. Tathā rocanaṃ **ruci**. “**Aññathāyevā**”ti-ādi tesam diṭṭhi-ādīnaṃ vibhajja dassanaṃ. Tattha **aññathāye-vā**ti yathā ariyavinaye antadvayaṃ anupagamma majjhimaṇḍapaḍāvasena dassanaṃ hoti, tato aññathāyeva. **Aññadevā**ti yaṃ paramatthato vijjati khandhāya-tanādi, tassa cāpi aniccatādi, tato aññadeva paramatthato avijjamānaṃ attasassa-tādikaṃ tayā khamate ceva ruccate cāti attho. Ābhuso yuñjanaṃ **āyogo**. Tena vuttaṃ “**yuttapayuttatā**”ti. **Paṭipattiyā**ti paramattacintanādiparibbājakapaṭipattiyā. Ācariyassa bhāvo **ācariyakaṃ**, yathā tathā ovādānusāsanaṃ, tadassatthīti **ācari-yako** yathā “saddho”ti āha “**aññatthā**”ti-ādi. Aññasmim titthāyatane tava ācariya-bhāvo atthīti yojanā. “**Tenā**”ti-ādi saha yojanāya yathāvākyam dassanaṃ. “Ayaṃ paramattho, ayaṃ sammuti”ti imassa vibhāgassa dubbibhāgattā **dujjānaṃ etaṃ** nānattaṃ. “Yajjetaṃ dujjānaṃ tāva titṭhatu, aññaṃ panatthaṃ bhagavantaṃ pucchāmī”ti cintetvā tathā paṭipannataṃ dassetuṃ “**atha paribbājako**”ti-ādi (2.0389) vuttaṃ. **Añño vā saññā**toti saññāsabhāvato aññasabhāvo vā attā hotūti attho. Adhunā pana “**aññā vā saññā**”ti pāṭho dissati. **Assā**ti attano.

Lokīyati dissati, paṭiṭṭhahati vā ettha puññapāpaṃ, tabbipāko cāti **loko**, attā. So hissa kārako, vedako cāti icchito. **Diṭṭhigatanti** “sassato attā ca loko cā”ti-ādi (dī. ni. 1.31; udā. 55) nayapavattaṃ diṭṭhigataṃ. Na hesa diṭṭhābhiniveso diṭṭhadhammikādi-atthanissito tadasaṃvattanato. Yo hi taṃ saṃvattanako, so “taṃ nissito”-ti vattabataṃ labheyya yathā taṃ puññañāṇasambhāro. Eteneva nayena na dhammanissitatāpi saṃvaṇṇetabbā. Brahmācariyassa ādi **ādibrahmacariyam**, tadeva **ādibrahmacariyakaṃ** yathā “vinayo eva venayiko”ti (pārā. aṭṭha. 8). Tenāha “**sikkhattayasāṅkhātassā**”ti-ādi. Sabbampi vākyam antogadhāvadhā-raṇaṃ tassa avadhāraṇaphalattāti vuttaṃ “**ādimattan**”ti. Tadidha adhisīlasikkhāva.

Sā hi sikkhattayasaṅgahite sāsana brahmacariye ādibhūtā, na aññattha viya ājiva-
 tṭhamakādi ādibrahmacariyakanti dasseti “**adhisīlasikkhāmattan**” ti iminā. **Nibbinda-
 natthāyā**ti ukkaṅṭhitabhāvāya. “**Abhijānanāyā**ti ñātapariññāvasena abhijānana-
 tthāya. **Sambujjhanatthāyā**ti tīraṇapahānapariññāvasena sambodhanatthāyā” ti
 vadanti. Apica **abhijānanāyā**ti abhiññāpaññāvasena jānanāya. Taṃ pana vaṭṭassa
 paccakkhakarāṇameva hotīti āha “**paccakkhakiriyāyā**” ti. **Sambujjhanatthāyā**ti
 pariññābhisamayavasena paṭivedhatthāya. Diṭṭhābhinivesassa saṃsāravaṭṭe
 nibbidāvirāganirodhupasaṃsaṃvattanaṃ vaṭṭantogadhattā, tassa vaṭṭasamba-
 ndhanato ca. Tathā abhiññāsambodhanibbānāsāṃvattanañca daṭṭhabbaṃ.

Kāmaṃ taṇhāpi dukkhasabhāvā eva, tassā pana samudayabhāvena viṣuṃ
 gahitattā “**taṇhaṃ tṭhapetvā**” ti vuttaṃ. **Pabhāvanatoti** uppādanato. Dukkhaṃ
 pabhāventīpi taṇhā avijjādipaccayantarasaṃhitā eva pabhāveti, na kevalāti āha
 “**sappaccayā**” ti. **Appavattīti** appavattinimittam. Na pavattanti ettha dukkhasamu-
 dayā, etasmim vā adhigateti hi **appavatti**. Dukkhanirodham nibbānaṃ gacchati,
 tadatthañca sā paṭipajjitabbāti **dukkhanirodhagāminipaṭipadā**. **Maggapātubhāvoti**
 (2.0390) maggasamuppādo. **Phalāsacchikiriyā**ti phalassādhigamavasena paccā-
 kkhakarāṇam. **Taṃ ākāraṇti** taṃ tuṇhībhāvasaṅkhātāṃ gamanalinga **āroceto**
viya, na pana abhimukhaṃ āroceti.

421. Samantato niggaṇhanavasena todanaṃ vijjhanam **sannitodakaṃ**. Manoga-
 ṇādīnaṃ viśesanassa napuṃsakalingena niddiṭṭhattā “**vācāya sannitodakenā**” ti
 vuttaṃ. Tenāha “**vacanapatodakenā**” ti. Atha vā “**vācāyā**” ti idaṃ “**sannitodake-
 nā**” ti ettha karaṇavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. “**Vacanapatodakenā**” ti hi vacanena pato-
 dakenāti attho, “**vācāyā**” ti vā sambandhe sāmivacanaṃ. Vācāya sannitodanaki-
 riyāya sajjhabbharitamakaṃ sūti yojetabbam. “**Sajjhabbharitan**” ti etassa “saṃ adhi-
 abhi aribhan” ti padacchedo, samantato bhusaṃ aritanti attho, satamattehi tutta-
 kehi viya vividhehi paribbājakavācātodanehi tudim sūti vuttaṃ hoti. Tathā hi
 vuttaṃ “**upari vijjhimsū**” ti. **Sabhāvato vijjamānanti** paramatthasabhāvato upala-
 bbhamānaṃ, na pakati-ādi viya anupalabbhamānaṃ. **Tacchanti** saccaṃ.
Tathanti aviparītaṃ. Atthato vevacanameva taṃ padattayaṃ. **Navalokuttaradha-
 mmesūti** visaye bhumaṃ, te dhamme visayaṃ katvā. **Ṭhitasabhāvanti** avatṭhita-
 sabhāvaṃ, taduppādakanti attho. **Lokuttaradhammaniyāmaniyatanti** lokuttaradha-
 mmasampāpananiyāmena niyataṃ. Idāni pana “**lokuttaradhammaniyāmatan**” ti
 pāṭho, so na porāṇo ācariyena anuddhaṭṭattā. Kasmā panesā paṭipadā dhamma-
 tṭhitatā dhammaniyāmatāti āha “**buddhānañhi**” ti-ādi. **Sāti** paṭipadā. **Edisāti**
 “dhammatṭhitatan” ti-ādinā vuttappakārā.

Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā

422. Hatthim sāreti dametīti **hatthisārī**, hatthācariyo. **Sukhumesu atthantaresūti**
 khandhāyatanādīsu sukhumāñāṅgocaresu dhammesu. Abhidhammiko kiresa.
Kusaloti pubbepi buddhasāsane kataparicayatāya cheko. **Tādise citteti** gihibhāva-
 citte. Itaro pana taṃ sutvāva na vibbhami, **pabbajjāyameva abhiraṃṭi** adhippāyo.

Gihibhāve ānisamsakathāya kathitattāti ettha sīlavantassa bhikkhuno tathā kathanena vibbhamane niyojittā idāni sayampi sīlavā eva hutvā cha vāre (2.0391) vibbhamīti adhippāyo gahetabbo. Kammasarikkhakena hi kammaphalena bhavitabbaṃ. **Kathentānanti** anādare sāmivacanaṃ. **Mahāsāvakkassa kathiteti** mahāsāvakkabhūtena mahākoṭṭhikattherena apasādanavasena kathite, kathananimittaṃ patiṭṭhaṃ laddhuṃ asakkontoti attho. **“Vibbhamitvā gihī jāto”**ti idaṃ sattamavāramiva vuttaṃ. **Dhammapadaṭṭhakathāyaṃ** (dha. pa. aṭṭha. 1.3 cittahatthatheravattu) pana **kudālapaṇḍitajātake** (jā. aṭṭha. 1.1.7 kuddārajātakavaṇṇanā) ca chakkhattumeva vibbhamanavāro vutto. **Gihisahāyakoti** gihikāle sahāyako. **Apasakkantopi nāmāti** api nāma apasakkanto, gārayhavacanametam. **Pabbajitum vaṭṭatīti** pabbajjā vaṭṭati.

423. Paññācakkhuno natthitāyāti suvuttaduruttasamavisamadassanasamattassa paññācakkhuno abhāvena. Yādisena cakkhunā so “cakkhumā”ti vutto, taṃ dassetuṃ **“subhāsītā”**ti-ādi vuttaṃ. Ayaṃ aṭṭhakathāto aparo nayo- **ekaṃsikāti** ekantikā, nibbānavahabhāvena nicchitāti vuttaṃ hoti. **Paññattāti** vavatthapitā. **Na ekaṃsikāti** na ekantikā nibbānavahabhāvena nicchitā vaṭṭantogadhahbhāvatoti adhippāyo. Ayamatto hi “kasmā cete poṭṭhapāda mayā ekaṃsikā dhammā desitā paññattā, ete poṭṭhapāda atthasamhitā ...pe... nibbānāya samvattanti”ti-ādisuttapadehi saṃsandati sametīti.

Ekamsikadhammavaṇṇanā

425. “Kasmā ārabhī”ti kāraṇaṃ pucchitvā **“aniyyānikabhāvadassanathan”**ti payojanaṃ vissajjitaṃ. Phale hi siddhe hetupi siddho hotīti, ayaṃ ācariyamati (dī. ni. ṭī. 1.425) apare pana “edisesu atthasaddo kāraṇe vattati, hetvatthe ca paccattavacanaṃ, tasmā **aniyyānikabhāvadassananti** ettha aniyyānikabhāvadassanakāraṇā”ti atthamicchanti. **Paññāpitaniṭṭhāyāti** paveditavimuttimaggassa. Vaṭṭadukkha-pariyosānaṃ gacchati etāyāti **niṭṭhāti** hi vimutti vuttā “goṭṭhā paṭṭhitagāvo”ti (ma. ni. 1.156) **mahāsīhanādasuttapade** viya ṭhā-saddassa gati-atthe pavattanato. Niṭṭhāmaggo ca idha uttarapadalopena “niṭṭhā”ti adhippeto. Tasseva hi niyyānikatā, aniyyānikatā (2.0392) ca vuccati, na niṭṭhāya. Niyyātīti **niyyānikā** ya-kārassa ka-kāraṃ katvā. Niyyasaddo hi bahulaṃ kattutthābhīdhāyako, na niyyānikā **aniyyānikā**, tassā bhāvo tathā. **Niyyānaṃ** vā niggamaṃ nissaraṇaṃ, vaṭṭadukkhasa vūpasamoti attho, niyyānameva **niyyānikaṃ**, na niyyānikaṃ **aniyyānikaṃ**, so eva bhāvo sabhāvo **aniyyānikabhāvo**, tassa dassanathanti yojetabbaṃ.

“Sabbe hī”ti-ādi tadatthavivaraṇaṃ. Amataṃ nibbānaṃ niṭṭhamiti paññapeti yathāti sambandho. **Lokathūpikādivasena niṭṭhaṃ paññapentīti** “nibbānaṃ nibbānan”ti vacanasāmaññamattaṃ gahetvā tathā paññapenti. **Lokathūpikā** nāma brahmabhūmi vuccati lokassa thūpikasadisatāparikappanena. Keci pana “nevasaññānāsaññāyatanabhūmiṃ lokathūpikā”ti vadanti, tadayuttaṃ **aṭṭhakathāsu** tathā avacanaṃ. **Ādisaddena** cettha “añño puriso, aññā pakati”ti pakatipurisantarāvabodho mokkho, buddhi-ādiguṇavinimuttassa attano asakattani avatṭhānaṃ

mokkho, kāyavipattikati jātibandhānaṃ apavajjanavasena appavatto mokkho, parena purisena palokatā mokkho, taṃsamīpatā mokkho, taṃsamāyogo mokkhoti evamādiṇaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Tasmīṃ tasmīñhi samaye niṭṭhaṃ apaññapento nāma natthi. Brāhmaṇānaṃ paṭhamajjhānabrahmaloko niṭṭhā. Tattha hi nesaṃ niccābhiniveso yathā taṃ bakassa brahmuno, (ma. ni. 1.501) vekhana-sāditāpasānaṃ ābhassarā, sañcayādiparibbājakānaṃ subhakiṇhā, ājīvakānaṃ “anantamānaso”ti parikappito asaññībhavo. Imasmīṃ pana sāsane arahattaṃ niṭṭhā, sabbepi cete diṭṭhivasena brahmalokādīni arahattamaññanāya “nibbānaṃ nibbāna”ti vacanasāmaññamattaṃ gahetvā tathā paññapenti, na pana paramatthato nesaṃsamaye nibbānapaññāpanassa labbhanatoti āha “**sā ca na niyyānikā**”-ti-ādi. **Yathāpaññattā**ti yena yena pakārena paññattā, paññattappakārā hutvāti attho. **Na niyyāti**ti “yenākārena niṭṭhā pāpuṇiyati”ti tehi paveditā, tenākārena tassā apattabbatāya na niyyāti. **Paṇḍitehi paṭikkhittā**ti “nāyaṃ niṭṭhā paṭipadā vaṭṭassa anatikkamanato”ti buddhādīhi paṇḍitehi paṭikkhittā. **Nivattatī**ti paṭikkhepa-kāraṇavacanaṃ, yasmā tehi paññattā niṭṭhā paṭipadā (2.0393) na niyyāti na gacchati, aññadatthu taṃsamaṅginaṃ puggalaṃ saṃsāre eva paribbhamāpentī nivattati, tasmā paṇḍitehi paṭikkhittāti attho. **Tanti** aniyyānikabhāvaṃ.

Jānaṃ, passantī ca puthuvacanavipariyāyoti āha “**jānantā passantā**”ti. Gacchantādisaddānañhi “yā pana bhikkhunī jānaṃ sabhikkhukaṃ ārāmaṃ anāpucchā paviseyyā”ti-ādīsu (pāci. 1024) liṅgavasena vipariyāyo, jānantīti attho. “Yācaṃ adadamappiyo”ti-ādīsu (pārā. 346; jā. 1.7.55) vibhattivaseṇa, yācantassāti attho. Idha pana puthuvacanavaseṇāti veditabbaṃ. Padhānaṃ jānanaṃ nāma pacca-kkhato jānanaṃ tassa jeṭṭhabhāvato, dassanaṃ appadhānaṃ tassa saṃsayānubandhattāti ayaṃ kamo vutto “**jānaṃ passaṃ**”ti. Tenettha jānanaṃ dassanaṃ vise-seti. Evañhi **diṭṭhapubbāni kho tasmīṃ loke manussānaṃ sarīrasaṅghānādīni** ekato adhippāyadassanaṃ sūpapannaṃ hoti.

Ayañhetthādhippāyo “kiṃ tumhākaṃ ekantasukhe loke paccakkhato ñāṇada-ssanaṃ atthī”ti. **Jānanti** vā tassa lokassa anumānavisayaṃ vuccati, **passanti** paccakkhato visayaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti “api tumhākaṃ loko paccakkhato ñāto, udāhu anumānato”ti.

Yasmā pana loke paccakkhabhūto attho indriyagocarabhāvena pākaṭo, tasmā pākaṭena atthena adhippāyaṃ dassetuṃ “**diṭṭhapubbānī**”ti-ādi vuttaṃ. Diṭṭhapa- dena vā dassanaṃ, tadanugatañca jānanaṃ gahetvā tadubhayeneva atthena adhippāyaṃ vibhāvetuṃ evaṃ vuttantipi daṭṭhabbaṃ. **Diṭṭhapubbānī**ti hi dassa- nena, tadanugatena ca ñāṇena gahitapubbānīti attho. Evañca katvā “**sarīrasaṅṭhā- nādīnī**”ti samariyādavacanaṃ samatthitaṃ hoti. “**Appāṭihīrakatan**”ti ayaṃ anunā- sikalopaniddesoti āha “**appāṭihīrakam tan**”ti. Taṃ vacanaṃ appāṭihīrakam sampa- jātīti sambandho. Appāṭihīrapade anunāsikalopo, “katan”ti ca ekaṃ padanti keci, tadayuttaṃ samāsasambhavato, anunāsikalopassa ca avattabbattā. Evamettha vaṇṇayanti- paṭipakkhaharaṇato paṭihāriyaṃ, tadeva **pāṭihāriyaṃ**. Attanā uttaravi- rahitavacanaṃ. Pāṭihāriyamevettha “**pāṭihīrakan**”ti vuttaṃ parehi vuccamāna-utta- rehi sa-uttarattā, na pāṭihīrakanti **appāṭihīrakam**. Virahattho (2.0394) cettha **saddo**. **Tenāha** “**paṭihāraṇavirahitan**”ti. Sa-uttarañhi vacanaṃ tena uttaravaca- nena paṭihāriyati viparivattiyati, tasmā uttaravacanaṃ paṭihāraṇaṃ nāma, tato vira- hitanti attho. Tasmā eva niyyānassa paṭihāraṇamaggassa abhāvato “aniyyānikan”- ti vattabbataṃ labhati. Tena vuttaṃ “**aniyyānikan**”ti.

426. Vilāso itthilīḷā, yo “siṅgārabhāvajā kiriyā”tipi vuccati. **Ākappo** kesabandha- vatthaggaṇādi-ākāraviseso, vesasaṃvidhānaṃ vā. **Ādisaddena** hāvādīnaṃ saṅgaho. **Hāvāti** hi cāturiyaṃ vuccati.

Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā

428. Āhito ahaṃmāno etthāti **attā**, attabhāvoti āha “**attabhāvapaṭilābho**”ti. Kathaṃ dassetīti vuttaṃ “**oḷārikattabhāvapaṭilābhenā**”ti-ādi. **Kāmabhavaṃ dasseti** itarabhavadvayattabhāvato oḷārikattā. **Rūpabhavaṃ dasseti** jhānāmanena nibbattaṃ hutvā rūpibhāvena upalabbhanato. **Arūpabhavaṃ dasseti** arūpibhā- vena upalabbhanato. **Samkilesikā dhammā nāma dvādasa akusalacittuppādā** tadabhāve kassaci samkilesassa asambhavato. **Vodāniyā dhammā nāma samatha- vipassanā** tāsamaṃ vasena sabbaso cittavodānassa sijjhanato.

429. Paṭipakkhadhammānaṃ asamucchede sati na kadācipi anavajjadha- mmānaṃ vā pāripūrī, vepullaṃ vā sambhavati, samucchede pana sati sambhava- tīti maggaphalapaññānameva gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ, tā hi sakiṃ paripuṇṇāpi apa- rihīnadhammattā paripuṇṇā eva bhavanti. **Taruṇapīṭī**ti uppannamattā aladdhāse- vanā dubbalapīṭī. **Balavatuṭṭhī**ti punappunaṃ uppattiyā laddhāsevanā uparivisesā- dhigamassa paccayabhūtā thiratarā pīṭī. Idāni saṅkhepato piṇḍatthaṃ dassento “**kiṃ vuttan**”ti-ādimāha. Tattha yaṃ vihāraṃ sayaṃ ...pe... viharissatīti avocu- mhāti sambandho. Idaṃ vuttaṃ hoti- yaṃ vihāraṃ “samkilesikavodāniyadha- mmānaṃ pahānābhivuddhiniṭṭhaṃ paññāya pāripūrivepullabhūtaṃ imasmiṃyeva

attabhāve aparappaccayena ñāṇena paccakkhato sampādetvā (2.0395) viharissa-tī”ti kathayimhāti. **Tatthāti** tasmim vihare. **Tassāti** ovādarkarassa bhikkhuno. **Evaṃ viharatoti** vuttappakārena viharaṇahetu, viharantassa vā. Tannimittam **pāmojjam**, pamodappabhavā **pīti**, tappaccayabhūtam **passaddhidvayam**, tathā sūpaṭṭhitā **sati**, ukkaṃsagatatāya **uttamañāṇam**. **Sukho ca vihāro** bhavissatīti yojanā. Kāyacittapa-ssaddhī hi “passaddhī”ti vuttā, ayameva vā pāṭho. “Nāmakāyapassaddhī”tipi paṭhanti, tadayuttameva passaddhidvayassa avinābhāvato. Kasmā panesa sukho vihāroti āha “**sabbavihāresū**”ti-ādi, sabbesupi iriyāpathavihārādīsu santapaṇīta-tāya imasseva sukhattā “sukho vihāro”ti vattabbatam arahatīti vuttam hoti. Katham sukhoti vuttam “**upasanto paramamadhuro**” ti.

Paṭhamajjhāne paṭiladdhamatte hīnabhāvato pīti dubbalā pāmojjapakkhikā, subhāvite pana tasmim paguṇe sā paṇīta balavabhāvato paripuṇṇakiccā pītīti vuttam “**paṭhamajjhāne pāmojjādayo chapi dhammā labbhanti**” ti. **Pāmojjam nivattati** dubbalapītisaṅkhātam pāmojjam chasu dhammesu nivattati hāyati. Vitakka-vicārakkhobhavirahitena hi catukkanayavibhatte dutiyajjhāne sabbadā pīti bala-vatī eva hoti, na paṭhamajjhāne viya kadāci dubbalāti evam vuttam. **Pīti nivattati** tappahāneneva tatiyajjhānassa labbhanato. “Sukho vihāro”ti iminā samādhi gahitoti āha “**tathā catutthe**”ti. Ye pana “sukho vihāro”ti etena sukham gahitan”ti vadanti, tesam matena santavuttitāya upekkhāpi catutthajjhāne “sukha”micceva bhāsītīti (vibha. aṭṭha. 232; visuddhi. 2.644; mahāni. aṭṭha. 27; paṭi. ma. aṭṭha. 105) katvā tathā vuttanti daṭṭhabbam. Imasmimyeva **dīghanikāye** (dī. ni. 1.432; 3.166, 358) āgataṃ anekadhā desanānāyammuddharitvā idha desitanāyāṃ niyametaṃ “**imesū**”ti-ādi vuttam. **Suddha ...pe... kathitanti** uparimaggam akathetvā kevalam vipassanāpādakameva jhānam kathitam. **Catūhi ...pe... kathitā** Ti vipassanāpāda-kabhāvena jhānāni kathetvā tato param vipassanāpubbakā cattāropi maggā kathitā. **Catutthajjhānikaphalasangāpatti kathitā**ti paṭhamajjhānikādikā phalasangā-pattiyo akathetvā catutthajjhānikā eva phalasangāpatti kathitā. **Pītivevacanameva katvā** Ti dvinnam pītīnam (2.0396) ekasmim cittuppāde anuppajjanato pāmojjam pītivevacanameva katvā, tadubhayaṃ abhedato katvāti vuttam hoti. Pītisukhānam apariccattattā, “sukho vihāro”ti ca sātīsayassa sukhavihārassa gahitattā “**dutiyajjhānikaphalasangāpatti nāma kathitā**”ti vuttam. Kāmaṃ paṭhamajjhānepi pītisukhāni labbhanti, tāni pana vitakkavicāraparikkhobhena na tattha santapaṇītāni, idha ca santapaṇītāneva adhippetāni, tasmā dutiyajjhānikā eva phalasangāpatti gahitā, na paṭhamajjhānikāti daṭṭhabbam.

432-437. Vibhāvanatthoti pakāsanattho sarūpato nirūpanattho “na samaṇo gotamo brāhmaṇe jīṇṇe ...pe... abhivādeti vā paccuṭṭheti vā āsanena vā nimante-tī”ti-ādīsu (a. ni. 8.11; pārā. 2) viya. Tenāha “**ayam so**”ti-ādi. “Ayaṃ attapaṭilābho so evā”ti evam sarūpato vibhāvetvā pakāsetvā. **Ayanti** hi bhagavatā pubbe vuttam attapaṭilābham āsannapaccakkhabhāvena paccāmasati, **soti** pana parehi pucchiyamānam parammukhabhāvena. **Na nam evam vadāmā**ti ettha **nanti** oḷārikamatta-paṭilābham. **Sappāṭihīrakatanti** ettha pubbe vuttanāyena attho veditabbo. Parehi coditavacanapaṭihārakam sa-uttaravacanam sappāṭihīrakanti hi ayameva viseso.

Tucchoti musā abhūto. **Soti** manomayo, arūpo vā attapaṭilābho. **Svevāti** so eva oḷā-
riko attapaṭilābho. **Tasmiṃ samaye sacco hotīti** tasmiṃ paccuppannasamaye vijja-
māno hoti. **Attapaṭilābhotveva niyyātesīti** attapaṭilābhasaddena tathā eva pariyoṣā-
pesi, na pana naṃ “attapaṭilābho”ti saṅkhyam gacchatīti paññattim sarūpato nīha-
ritvā dassetīti adhippāyo. **Rūpādayo cettha dhammāti** rūpavedanādayo eva ettha
loke sabhāvadhammā. **Nāmamattametanti** rūpādike pañcakkhandhe upādāya
nāmapaññattimattametaṃ “attapaṭilābho”ti. **Evarūpā vohārāti** “oḷāriko attapaṭilā-
bho”ti-ādivohārā. **Nāmapaññattivasenāti** nāmapaññattimattavasena. “Atta-
paṭilābho”ti saṅkhyam gacchatīti **niyyātanattham**.

438. Evañca pana vatvāti rūpādike upādāya paññattimattametaṃ attapaṭilā-
bhoti imamattam “yasmim citta samaye”ti-ādinā vatvā. **Paṭipucchitvāti** (2.0397)
yathā pare puccheyyuṃ, tathā kālavibhāgato paṭipadāni pucchitvā. **Vinayana-**
tthanti yathāpucchitassa atthassa ñāpanavasena vinayanatthāya. **Ye te atīta**
dhammāti atītasamaye atītattapaṭilābhassa upādānabhūtā rūpādayo dhammā. **Te**
etarahi natthi niruddhattā. Tato eva “**ahesun**”ti saṅkhyam gatā. **Tasmāti** upādā-
nassa atītasmiṃyeva samaye labbhanato. **Sopīti** tadupādāno **me attapaṭilābhopi**.
Tasmiṃyeva samayeti atīte eva samaye. **Sacco ahosīti** bhūto vijjamāno viya
ahosi. **Anāgatapaccuppannānantī** anāgatānañcevapaccuppannānañca rūpādidha-
mmānaṃ upādānabhūtānaṃ. **Tadā abhāvāti** tasmiṃ atītasamaye abhāvā avijjamā-
nattā. Tadupādānabhūto **anāgato**, **paccuppanno** ca attapaṭilābho **tasmiṃ atīta**
samaye **mogho** tuccho musā natthīti attho. **Atthatoti** paññatti-atthato. **Nāmamatta-**
mevāti samaññāmattameva. Paramatthato anupalabbhamānattā **attapaṭilābham**
paṭijānāti.

“**Eseva nayo**”ti iminā ye te anāgatā dhammā, te etarahi natthi, “bhavissanti”ti
pana saṅkhyam gatā, tasmā sopi me attapaṭilābho tasmiṃyeva samaye sacco
bhavissati. Atītapaccuppannānaṃ pana dhammānaṃ tadā abhāvā tasmiṃ
samaye “mogho atīto, mogho paccuppanno”ti evaṃ atthato nāmamattameva atta-
paṭilābham paṭijānāti. Ye ime paccuppannā dhammā, te etarahi “atthi”ti saṅkhyam
gatā, tasmā yvāyaṃ me attapaṭilābho, so idāni sacco hoti. Atītanāgatānaṃ pana
dhammānaṃ adhunā abhāvā etarahi “mogho atīto, mogho anāgato”ti evaṃ
atthato nāmamattameva attapaṭilābham paṭijānātīti imamattam atidisati.

439-443. Saṃsanditunti samānetuṃ. **Gavāti** gāvito. **Tatthāti** khīrādīsu pañcago-
rasesu. **Yasmim samaye khīraṃ hotīti** yasmim kāle bhūtopādāyasaññitaṃ upādā-
navisesaṃ upādāya khīrapaññatti hoti. **Na tasmiṃ ...pe... gacchati** khīrapañña-
tti-upādānassa bhūtopādāyarūpassa dadhi-ādipaññattiyā anupādānato. Paṭiniya-
tavatthukā hi etā lokasamaññā. Tenāha “**ye dhamme upādāyā**”ti-ādi. Saṅkhāyati
kathiyati etāyāti **saṅkhā**. Attam nīharitvā uccanti vadanti etāyāti **nirutti**. Tam
tadattham namanti sattā etenāti **nāmam**, tathā voharanti etenāti (2.0398) **vohāro**,
paññattiyeva. “Yasmim samaye”ti-ādinā khīre vuttanayaṃ dadhi-ādīsupi “**esa nayo**
sabbatthā”ti atidisati.

Samanujānanamattakānīti “idaṃ khīraṃ, idaṃ dadhī”ti-ādinā tādīsesu bhūtopā-
dāyarūpavisesesu loke paramparāgataṃ paññattim appaṭikkhipitvā samanujā-

nanam viya paccayavisesavisiṭṭham rūpādikhandhasamūham upādāya “oḷāriko attapaṭilābho”ti ca “manomayo attapaṭilābho”ti ca “arūpo attapaṭilābho”ti ca tathā tathā samanujānamattakāni, na ca tabbinimutto upādānato añño koci paramatthato atthīti vuttaṃ hoti. **Niruttimattakānī**ti saddaniruttiyā gahaṇūpāyamattakāni. “Satto phasso”ti-ādinā hi saddagahaṇuttarakālam tadanuviddhapaṇṇattiggahaṇamukheneva tadatthāvabodho. Tathā cāhu-

“Paṭhamaṃ saddaṃ sotena, tītaṃ dutiyacetasā;

nāmaṃ tatiyacittena, atthaṃ catutthacetasā”ti. (maṇisāramañjusāṭikāyaṃ paccayasaṅgahavibhāgepi);

Vacanapathamattakānīti tasseva vevacanaṃ. Niruttiyeva hi aññesampi diṭṭhānugatimāpajantānaṃ kāraṇaṭṭhena **vacanapatho**. **Vohāramattakānī**ti tathā tathā vohāramattakāni. **Nāmapaṇṇattimattakānī**ti tasseva pariyāyo, taṃtaṃnāmapaññāpanamattakānīti attho. **Sabbametanti** “attapaṭilābho”ti vā “satto”ti vā “poso”ti vā sabbametaṃ **vohāramattakaṃ**. Kasmāti ce, paramatthato anupalabbhanatoti dassetuṃ “**yasmā**”ti-ādi vuttaṃ. **Suññoti** paramatthato vivitto.

Yajjevamaṃ kasmā cesā buddhehipi vuccatīti codanaṃ sodhento “**buddhānaṃ panā**”ti-ādimāha. Sammutiyā vohārassa kathanam **sammutikathā**. Paramatthassa sabhāvadhammassa kathanam **paramatthakathā**. Paramatthasannissitakathābhāvato aniccādikathāpi

“**paramatthakathā**”ti vuttā. Paramatthadhammoyeva hi “anicco, dukkho”ti ca vuccati, na sammutidhammo.

“Aniccā sabbe saṅkhārā, dukkhānattā ca saṅkhatā;
nibbānañceva paññatti, anattā iti nicchayā” ti. (pari. 257)-

Vacanato panesa “anattā”ti vuccati, khandhādipaññatti pana tajjāpaññatti viya paramatthasannissayā, āsannatarā ca, puggalapaññatti-ādayo viya na dūre (2.0399) tasmā khandhādikathāpi “**paramatthakathā**”ti vuttā, khandhādisīsena vā tadupādānasabhāvadhammā eva gahitāti daṭṭhabbaṃ. Nanu ca sabhāvadhammāpi sammutimukheneva desanamārohanti, na paramatthamukhena, tasmā sabbāpi desanā sammutikathāva siyāti? Nayidamevaṃ kathetabbadhammavibhāgena kathāvibhāgassa adhippetattā, na ca saddo kenaci pavattinimittena vinā atthaṃ pakāsetīti.

Kasmā cevaṃ dubbidhā buddhānaṃ kathā pavattatīti anuyogaṃ kāraṇavibhāvena pariharitum “**tattha yo**”ti-ādi vuttaṃ. Atthaṃ **vijānitum** catusaccaṃ **paṭivijhitum** vaṭṭato **niyyātum arahatta**saṅkhātāṃ **jayaggāhaṃ gahetum sakkoti**. Yasmā paramatthakathāya eva saccasampaṭivedho, ariyasaccakathā ca sikhāppattā desanā, tasmā vineyyapuggalavasena ādito sammutikathaṃ kathentopi bhagavā parato paramatthakathaṃyeva kathetīti āha “**tassā**”ti-ādi. “Āditova sammutikathaṃ kathetī”ti hi vadanto parato paramatthakathampi kathetīti dīpeti, itarattha pana “āditova kathetī”ti avadanto sabbatthapīti. “**Tathā**”ti-ādinā kathādvayakathane pariyāyantaraṃ vibhāveti. **Bodhetvā**ti veneyyajjhāsayanurūpaṃ tathā tathā desetabba-matthaṃ jānāpetvā, iminā pana imamatthaṃ dasseti- katthaci sammutikathāpubbikā paramatthakathā hoti puggalajjhāsayasena, katthaci paramatthakathāpubbikā sammutikathā, iti vineyyadammakusalassa satthu veneyyajjhāsayasena tathā tathā desanā pavattatīti. Sabbattha pana bhagavā dhammataṃ avijahanto eva sammutimanuvattati, sammutiṃ apariccajantoyeva dhammataṃ vibhāveti, naṃ tattha abhinivesātidhāvanāni. Vuttañhetāṃ bhagavatā “janapadaniruttiṃ nābhiniviseyya, samaññaṃ nātidhāveyyā”ti (dī. ni. 1.439-443).

Paṭhamaṃ sammutikathākathanaṃ pana veneyyavasena yebhuyyena buddhānamāciṇṇanti taṃ kāraṇena saddhiṃ dassento “**pakatīyā panā**”ti-ādimāha. **Lūkhā-kārā**ti veneyyānāmanabhisambujjhanavasena lūkhasadisā. Nanu ca sammuti nāma paramatthato avijjānānattā abhūtā, taṃ kathaṃ buddhā kathentīti vuttaṃ “**sammutikathaṃ kathentāpi**”ti-ādi. **Saccamevā**ti tathameva (2.0400). **Sabhāvamevā**ti sammutibhāvena taṃsabhāvameva. Tenāha “**amusāvā**”ti. Paramatthassa pana saccādibhāve vattabbameva natthi.

Ko panimesaṃ sammutiparamatthadhammānaṃ visesoti? Yasmiṃ bhinne, buddhiyā vā avayavavinibbhoge kate na taṃsaññā, so ghaṭapaṭāḍippabhedo sammuti, tabbipariyāyato paramattho. Na hi kakkhaḷaphusanādisabhāve ayaṃ nayo labbhati. Evaṃ santepi vuttanayena sammuti ca saccasabhāvā evāti āha “**duve saccāni akkhāsī**”ti-ādi. Tattha **duve saccāni akkhāsī**ti nānādesabhāsākusalo tiṇṇaṃ vedānamatthasaṃvaṇṇanako ācariyo viya nānāvidhasammutiparamatthakusalo bhagavā veneyyajjhāsayanurūpaṃ duveyeva saccāni akkhāsīti attho. Taṃ sarūpato, parimāṇato ca dasseti “**sammutiṃ paramatthañca, tatiyaṃ nūpala-**

bbhati”ti iminā. **Vadantaṃ varoti** sabbesaṃ vadantānaṃ varo. Lokasaṅketamatta-siddhā **sammuti**. Paramo uttamo aviparīto yathābhūtasabhāvo **paramattho**.

Idāni nesaṃ saccasabhāvaṃ saha kāraṇena dassetuṃ “**saṅketavacanaṃ**”ti gāthā vuttā. Yasmā lokasammutikāraṇaṃ, tasmā saṅketavacanaṃ saccaṃ, yasmā ca dhammānaṃ bhūtalakkhaṇaṃ, tasmā paramatthavacanaṃ saccanti yojanā. **Lokasammutikāraṇanti** hi saṅketavacanaṃ saccabhāve kāraṇadaśsanāṃ, lokasiddhā sammuti saṅketavacanaṃ avisaṃvādanatāya kāraṇanti attho, visaṃvādanābhāvato saṅketavacanaṃ saccanti vuttaṃ hoti. **Dhammānaṃ bhūtalakkhaṇanti** ca paramatthavacanaṃ saccabhāve kāraṇadassanaṃ. Sabhāvadhammānaṃ yo bhūto aviparīto sabhāvo, tassa lakkhaṇaṃ aṅganaṃ nāpananti attho, yāthāvato avisaṃvādanavasena pavattanato paramatthavacanaṃ saccanti adhippāyo. **Anaṅgaṇasuttaṭīkāyaṃ** pana ācariyeneva nissakkavacanaṃ padamullinṅgetvā “**lokasammutikāraṇā**”Ti lokasamaññaṃ nissāya pavattanato. **Dhammānanti** sabhāvadhammānaṃ. **Bhūtakāraṇāti** yathābhūtasabhāvaṃ nissāya pavattanato”ti vuttaṃ.

Aññattha pana-

“Tasmā voharakusalassa, lokanāthassa satthuno;

sammutiṃ voharantassa, musāvādo na jāyati”ti. (ma. ni. aṭṭha. 1.57; a. ni. aṭṭha. 1.170; itivu. aṭṭha. 24)-

Ayampi (2.0401) guṇaparidīpanī gāthā dissati. Tattha **tasmāti** saccassa duvidhattā, saṅketavacanaṃ vā saccabhāvato. **Sammutiṃ voharantassāti** “puggalo satto”ti-ādinā lokasamaññaṃ kathentassa **musāvādo** nāma **na jāyati**”Ti attho. Apica “aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā puggala kathaṃ katheti hirottappadīpanatthaṃ, kammassakatādīpanatthaṃ, paccattapurisakāradīpanatthaṃ, ānantariyadīpanatthaṃ, brahmavihāradīpanatthaṃ, pubbenivāsadīpanatthaṃ, dakkhiṇāvisuddhidīpanatthaṃ, lokasammutiyā appahānatthañcā”ti-ādinā (ma. ni. aṭṭha. 1.57; a. ni. aṭṭha. 1.170; itivu. aṭṭha. 24; kathā. anuṭī. 1) tattha tattha vuttakāraṇampi āharitvā idha vattabbaṃ.

Yadi tathāgato paramatthasaccaṃ sammadeva abhisambujjhitvā tṭhitopi lokasamaññābhūtaṃ sammutisaccaṃ gahetvāva vadati, evañcetha ko lokiyamahājanehi visesoti vuttaṃ “**yāhi**”ti-ādi, ayaṃ pāḷiyaṃ sambandho. Idaṃ vuttaṃ hoti-lokiyamahājano appahīnaparāmāsattā “etaṃ mamā”ti-ādinā parāmasanto voharati. Tathāgato pana sabbaso pahīnaparāmāsattā aparāmasantova yasmā lokasamaññāhi vinā lokiyo attho lokena dubbiññeyyo, tasmā tāhi taṃ voharati. Tathā voharanto ca attano desanāvīlāsena veneyyasatte paramatthasacce patiṭṭhāpetīti.

Desanaṃ vinivaṭṭetvāti heṭṭhā vuttāya diṭṭhābhinivesapaṭisaññuttāya vaṭṭakathāya vinivattetvā vivecetvā. **Arahattanikūṭena niṭṭhāpesīti** “aparāmasan”ti iminā padena taṅhāmānaparāmāsappahānakittanena tappahāyaka-arahattasaṅkhātānikūṭena desanaṃ pariyoṣepesi. Yaṃ panettha atthato na vibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavīlāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumaḡambhīradura-nubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajanānāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsanīyā poṭṭhapādasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Subhasuttavaṇṇanā

Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā

444. Evaṃ (2.0402) poṭṭhapādasuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni subhasuttaṃ saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, poṭṭhapādasuttassānantaraṃ saṅgītassa suttassa subhasuttabhāvaṃ vā pakāsetuṃ “**evaṃ me suttaṃ ...pe... sāvattiyanti subhasuttaṃ**” ti āha. Anunāsikalopena “acira parinibbute” ti vuttanti dasseti “**aciraṃ parinibbute**” ti iminā yathā poṭṭhapādasutte “appāṭihīraka taṃ bhāsitaṃ sampajjati” ti, aciraṃ parinibbutassa assāti vā **aciraparinibbuto** yathā “acirapakkanto, māsajāto” ti. Atthamattaṃ pana dassetuṃ evaṃ vuttaṃ. **Aciraparinibbuteti** ca satthu parinibbutabhāvassa cirakālatāpaṭikkhepena āsannatāmattaṃ dassitaṃ, kālaparicchedo pana na dassitoti taṃ dassento “**parinibbānato**” ti-ādimāha. Visākhapuṇṇamito uddhaṃ yāva jeṭṭhapuṇṇamī, tāva kālaṃ sandhāya “**māsamatte**” ti vuttaṃ. **Mattasaddena** pana tassa kālassa kiñci asampuṇṇataṃ joteti. Tudisaññito gāmo nivāso etassāti **todeyyo**. Taṃ panesa yasmā soṇadaṇḍo (dī. ni. 1.300) viya campāṃ, kūṭadanto (dī. ni. 1.323) viya ca khāṇumataṃ ajjhāvasati, tasmā vuttaṃ “**tassa adhipatittā**” ti, issarabhāvatoti attho. Ayampi hi rañño pasenadikosalassa purohitabrāhmaṇo. **Puttampi āhāti** subhaṃ māṇavampi ovadanto āha.

Añjanānanti akkhi-añjanatthāya ghaṃsita-añjanānaṃ. **Vammikānanti** kimisamāhaṭavammikānaṃ sañcayaṃ disvāti sambandho. **Madhūnanti** makkhikama-dhūnaṃ. **Samāhāranti** makarandasannicayaṃ. **Paṇḍito gharamāvaseti** yasmā appatarappatarepi gayhamāne bhogā khīyanti, appatarappatarepi ca sañciyamāne vaḍḍhanti, tasmā yathāvuttamupamattayaṃ paññāya disvā viññujātiko kiñcipi vayamakativā āyameva uppādentō gharevase gharāvāsamanutiṭṭheyyāti lobhādesitapaṭipattiṃ upadisati.

Adānameva sikkhāpetvā sikkhāpanahetu lobhābhibhūtātāya **tasmiṃyeva ghare sunakho hutvā** nibbatti. Lobhavasikassa hi duggati pāṭikañkhā (2.0403), “janava-sabho nāma yakkho hutvā nibbatti” ti (dī. ni. aṭṭha. 1.150) ettha vuttanayena attho veditabbo. Pabbaparicayena **ativiya piyāyati**. Vuttañhi “pubbeva sannivāsenā-ti-ādi (jā. 1.2.174). **Nikkhanteti** kenacideva karaṇīyena bahi niggate. Subhaṃ māṇavaṃ anuggaṇhitukāmo ekakova **bhagavā piṇḍāya pāvisi**. **Bhukkāranti** “bhu bhū” ti sunakhasaddakaraṇaṃ. “**Bho bho**” ti brāhmaṇasamudācārena **paribhavitvā** paribhavanahetu. “Bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiñcano” ti (dha. pa. 396; su. ni. 625) hi vuttaṃ. Nanu ca heṭṭhā “adānameva sikkhāpetvā sunakho hutvā nibbatto” ti āha, kasmā panettha “pubbepi maṃ ‘bho bho’ ti paribhavitvā sunakho jāto” ti

vadatīti? Tathā nibbattiyā tadubhayasādhāraṇaphalattā. Ānisaṃsaphalañhi sādha-
raṇakammenapi jātaṃ, na vipākaphalaṃ viya ekakammenevāti daṭṭhabbaṃ. **Avīcim
gamissasi** katokāsassa kammaṃ paṭibāhitumasakkuṇeyyabhāvato. “Jānāti maṃ
samaṇo gotamo”ti **vippaṭisārī hutvā. Uddhanantareti** cullikantare. **Nanti** sunakhaṃ.

Taṃ pavattinti bhagavatā yathāvuttakāraṇaṃ. Brāhmaṇacārittassa aparihāpi-
tataṃ sandhāya, tathā pitaraṃ ukkaṃsento “**brahmaloke nibbatto**”ti āha. **Mukhāru-
ḷhanti** sayampaṭibhānavasena mukhamāruḷhaṃ. **Taṃ pavattiṃ pucchīti** “suta-
metaṃ bho gotama mayhaṃ pitā sunakho hutvā nibbatto”ti tumhehi vuttaṃ,
“kimidaṃ saccaṃ vā asaccaṃ vā”ti pucchi. **Tatheva vatvāti** yathā pubbe suna-
khassa vuttaṃ, tatheva vatvā. **Avisaṃvādanatthanti** saccāpanatthaṃ, “todeyyabrā-
hmaṇo sunakho hutvā nibbatto”ti vacanassa avisaṃvādanena attano avisaṃvādi-
bhāvadassanattanti vuttaṃ hoti. **Appodakanti** appakena udakena sampāditaṃ.
Madhupāyāsanti sādurasam, madhuyojitaṃ vā pāyāsam. **Tathā akāsi**, yathā
bhagavatā vuttaṃ. “**Sabbaṃ dassesīti** buddhānubhāvena so sunakho taṃ sabbaṃ
netvā dassesi, na jātissaratāya. Bhagavantaṃ disvā bhukkaraṇaṃ pana purimajā-
tisiddhavāsanāvasenā”ti (dī. ni. ṭī. 1.444) evaṃ ācariyena vuttaṃ. Uparipaṇṇā-
sake pana **cūlakammavibhaṅgasuttaṭṭhakathāyaṃ** “sunakho ‘ñātomhi iminā’ti
roditvā ‘huṃ (2.0404) hun’ti karonto dhananidhānaṭṭhānaṃ gantvā pādena
pathaviṃ khaṇitvā saññaṃ adāsī”ti (ma. ni. aṭṭha. 3.289) jātissarākāramāha,
vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

“Bhavapaṭicchannaṃ nāma evarūpaṃ sunakhapaṭisandhi-antaraṃ pākaṭaṃ
samaṇassa gotamassa, addhā esa sabbaññū”ti **bhagavati pasannacitto**. Aṅgavijjā-
pāṭhako kiresa. Tenassa etadahosi “imaṃ dhammapaṇṇākāraṃ katvā samaṇaṃ
gotamaṃ pañhaṃ pucchissāmī”ti, tato so cuddasa pañhe abhisankharitvā bhaga-
vantaṃ pucchi. Tena vuttaṃ

“**cuddasa pañhe pucchitvā**” ti. Tattha **cuddasa pañheti** “dissanti hi bho gotama manussā appāyukā, dissanti dīghāyukā. Dissanti bavhābādhā, appābādhā. Dubbaṇṇā, vaṇṇavanto. Appesakkhā, mahesakkhā. Appabhogā, mahābhogā. Nīcakulīnā, uccākulīnā. Dissanti duppaññā, dissanti paññavanto. Ko nu kho bho gotama hetu ko paccayo, yena manussānaṃyeva sataṃ manussabhūtānaṃ dissanti hīnapañītatā” ti (ma. ni. 3.289) ime **cūḷakammavibhaṅgasutte** āgate cuddasa pañhe. “Kammassakā māṇava sattā kammadāyādā” ti-ādinā (ma. ni. 3.289) saṅkhepato, vitthārato ca **vissajjanapariyosāne bhagavantaṃ saraṇaṃ gato. Aṅgasubhatāya “subho”** tissa nāmaṃ. **Māṇavoti** pana mahallakakālepi taruṇavo-hārena naṃ voharati. **Attano bhogagāmatoti** tudigāmato **āgantvā** taṅkhaṇikaṃ **vasati**. Teneva pāḷiyaṃ “kenacideva karaṇīyena” ti vuttaṃ.

445. “Ekā ca me kaṅkhā atthī” ti iminā upari pucchiyamānassa pañhassa pageva tena abhisāṅkhatabhāvaṃ dasseti. **Māṇavakanti** khuddakamāṇavaṃ “eka-puttako, (ma. ni. 2.296, 353; pārā. 26) piyaputtako” ti-ādīsu viya ka-saddassa khuddakatthe pavattanato. **Visabhāgavedanā** ti dukkhavedanā. Sā hi kusalakkammaṃ nibbatte attabhāve uppajjanakasukhavedanāpaṭipakkhabhāvato “visabhāgavedanā” ti ca kāyaṃ gāḷhā hutvā bādhanato pīlanato “ābādho” ti ca vuccati. Kīdisā pana sāti āha “**yā ekadese**” ti-ādi. **Ekadese uppajjitvā** ti sarīrekadese uṭṭhahitvāpi aparivattibhāvakaraṇato **ayapaṭṭena ābandhitvā viya gaṇhāti**, iminā balavarogo **ābādho** nāmāti dasseti. **Kicchajīvitakaroti** asukhajīvitāvaho, iminā dubbalo appamattako rogo **ātāṅko** Nāmāti dasseti. **Uṭṭhānanti** sayananisajjādito (2.0405) uṭṭhahanaṃ, tena yathā tathā aparāparaṃ sarīrassa parivattanaṃ vadati. **Garukanti** bhāriyaṃ akiccasiddhikaṃ. Gilānasseva kāye balaṃ na hotīti sambandho. Lahu-ṭṭhānena cettha gelaññābhāvo pucchito. Heṭṭhā catūhi padehi aphāsuvihārābhāvaṃ pucchitvāpi idāni puna phāsuvihārābhāvaṃ pucchati, tena saviseso ettha phāsuvihāro pucchitoti viññāyati. Asatipi hi atisayatthajotane sadde atthāpattito atisayattho labbhateva yathā “abhirūpassa kaññā dātabbā” ti. Tenāha “**gamanatṭhānā**” ti-ādi. Purimaṃ āṇāpanavacanaṃ, idaṃ pana pucchitabbākāradassananti aya-mimesaṃ visesoti dasseti “**athassā**” ti-ādinā.

447. Kālo nāma upasaṅkamanassa yuttapattakālo, **samayo** nāma tasseva paccayasāmaggī, atthato panesa tajaṃ sarīrabalañceva tappaccayaparissayābhāvo ca. **Upādānaṃ** nāma ñāṇena tesāṃ gahaṇaṃ sallakkhaṇanti āha “**paññāyā**” ti-ādi. “**Sve gamanakālo bhavissati**” ti iminā kālaṃ, “**kāye**” ti-ādinā samayañca sarūpato dasseti. **Pharissatīti** pharaṇavasena ṭhassati.

448. Cetiyaraṭṭheti cetiraṭṭhe. Ya-kārena hi padaṃ vaḍḍhetvā evaṃ vuttaṃ. “Cetiraṭṭhato aññaṃ visuṃyevekaṃ raṭṭhan” ti vadanti. “Yasmā maraṇaṃ nāma tādīsānaṃ dasabalānaṃ rogavaseneva hoti, tasmā yena rogena taṃ jātaṃ, tassa sarūpapucchā, kāraṇapucchā, maraṇahetukacittasantāpapucchā, tassa ca santāpassa sabbalokasādhāraṇatā, tathā maraṇassa ca appaṭikaraṇatā” ti evamādinā maraṇapaṭisaññuttaṃ sammodanīyaṃ kathaṃ kathesīti dassetuṃ “**bho ānandā**” ti-ādi vuttaṃ. “**Ko nāmā**” ti-ādinā hi rogaṃ pucchati, “**kiṃ bhagavā paribhuñjī**” ti iminā kāraṇaṃ, “**apicā**” ti-ādinā cittasantāpaṃ, “**satthā nāmā**” ti-ādinā tassa sabba-

lokasādhāraṇataṃ, “**ekā dānī**” ti-ādinā maraṇassa appaṭikaraṇataṃ dassetīti daṭṭhabbaṃ. **Mahājānīti** mahāhāni. **Yatrāti** yena kāraṇena parinibbuto, tena ko dāni añño maraṇā muccissatīti-ādinā yojetabbaṃ. **Idānīti** ca attano manasikāraṃ pati vohāramattena vuttaṃ. **Lajjissatīti** lajjā viya bhavissati, vijjissatīti attho (2.0406). Pītabhesajjānurūpaṃ āhārabhojanaṃ porāṇāciṇṇanti āha “**pīta ...pe... datvā**” ti.

Hutvāti pāṭhaseso santikāvacarabhāvassa visesanato. Māro pāpimā viya **na randhagavesī**, uttaramāṇavo viya ca **na vīmaṃsanādhippāyo**, api tu khalu **upa-ṭṭhāko hutvā santikāvacaroti** hi viseseti. **Na randhagavesīti** na chiddagavesī. **Yesu dhammesūti** vimokkhupāyesu niyyānikadhammesu. **Dharantīti** adhunā tiṭṭhanti, pavattantīti attho.

449. Atthato payuttatāya saddapayogassa saddapabandhalakkhaṇāni tīṇi piṭa-kāni tadatthabhūtehi sīlādīhi tīhi dhammakhandhehi saṅgayhantīti vuttaṃ “**tīṇi piṭa-kāni tīhi khandhehi saṅgahetvā**” ti. **Saṅkhittena kathitanti** “tiṇṇaṃ kho māṇava khandhānan” ti evaṃ gaṇanato, sāmāññato ca saṅkhepeveva kathitaṃ. “**Katamesaṃ tiṇṇan**” ti ayaṃ adiṭṭhajotanāpucchāyeva, na kathetukamyatāpucchā. Māṇavasveva hi ayaṃ pucchā, na therassāti āha “**māṇavo**” ti-ādi. Aññattha pana īdisesu ṭhānesu kathetukamyatāpucchāyeva dissati, na adiṭṭhajotanāpucchā. Idha pana **aṭṭhakathāyaṃ** evaṃ vuttaṃ, tadetaṃ aṭṭhakathāpamāṇato paccetabbaṃ. Tadā pavattamānañhi paccakkhaṃ katvā aṭṭhakathampi saṅgahamāropiṃsu. Kathetukamyatāpucchābhāve panassa therasseva vacanatā siyā.

Sīlakkhandhavaṇṇanā

450-453. **Sīlakkhandhassāti** ettha padatthavipallāsakārī itisaddo lutto, atthani-ddeso viya saddaniddeso vā, yathāruto ca itisaddo ādyattho, pakārattho vā, tena “ariyassa samādhikkhandhassa ...pe... patiṭṭhapesī” ti ayaṃ pāṭho gahitoti daṭṭhabbaṃ. Tena vuttaṃ “**tesu dassitesū**” ti, tesu tīsu khandhesu uddesavasena dassitesūti attho. **Bhagavatā vuttanayenevāti** sāmāññaphalādīsu (dī. ni. 1.194) desitanayeneva, tena imassa suttassa buddhabhāsita bhāvaṃ dassetīti vedi-tabbaṃ. **Sāsane na sīlameva sāroti** ariyamaggasāre bhagavato sāsane yathāda-ssitaṃ sīlaṃ sāro eva na hoti sāravato mahato rukkhassa papaṭikaṭṭhānikattā (2.040) Aṭṭhānapayutto hi evasaddo yathāṭṭhāne na yojetabbo. Yajjevaṃ kasmā tamidha gahitanti āha “**kevalan**” ti-ādi. Jhānādi-uttarimanussadhamme adhigantukāmassa adhiṭṭhānamattaṃ tattha appatiṭṭhitassa tesamasambhavato. Vuttañhi “sīle pati-ṭṭhāya naro sapañño” ti-ādi (saṃ. ni. 1.23, 192; peṭako. 22) atha vā **sāsane na sīlameva sāroti** kāmāñcetta sāsane maggaphalasīlasaṅkhātaṃ lokuttarasīlampi sārameva, tathāpi na sīlakkhandho eva sāro hoti, atha kho samādhikkhandhopi paññākkhandhopi sāro evāti evampettha yathāpayuttana evasaddena attho vedi-tabbo, purimoyeva panattho yuttataro. Tathā hi vuttaṃ “**ito uttari**” ti-ādi. **Aññampi kattabbanti** sesakhandhadvayaṃ.

Samādhikkhandhavaṇṇanā

454. Kasmā panettha thero samādhikkhandham puṭṭhopi indriyaṣaṃvarādike vissajjesi, nanu evaṃ sante aññaṃ puṭṭho aññaṃ byākaronto ambaṃ puṭṭho labujaṃ byākaronto viya hotiti īdisī codanā idha anokāsāti dassento “**kathañca ...pe... ārabhī**” ti āha, tenettha indriyaṣaṃvarādayopi samādhi-upakārakataṃ upādāya samādhikkhandhapakkhikabhāvena uddiṭṭhāti dasseti. Ye te indriyaṣaṃvarādayoti sambandho. Rūpāvacaracatutthajjhānadesanānantaraṃ abhiññādesanāya avasaroti katvā **rūpajjhānāneva āgatāni, Na arūpajjhānāni.** Rūpāvacaracatutthajjhānapādikā hi sapaṇḍā chapi abhiññāyo. Yasmā pana lokiyābhiññāyo ijjhāmānā aṭṭhasu samāpattīsu cuddasavidhena cittaparidamanena vinā na ijjhanti, tasmā abhiññāsu desiyamānāsu arūpajjhānāni desitāneva honti nānantarikabhāvato. Tenāha “**ānetvā pana dīpetabbāni**” ti, vuttanayena desitāneva katvā saṃvaṇṇakehi pakāsetabbāni attho. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana “catutthajjhānaṃ upasaṃpajja viharatī” ti imināva arūpajjhānampi saṅgahitanti dassetuṃ “**catutthajjhānena hī**” ti-ādi vuttaṃ. Catutthajjhānameva hi rūpavirāgabhāvanāvasena pavattaṃ “arūpajjhānan” ti vuccati.

471-480. Na cittekaggatāmattakenevāti ettha heṭṭhā vuttanayānusārena ṭhānā-ṭhānapayuttassa evasaddassānurūpamattho veditabbo. Lokiyasamādhikkhandhassa (2.0408) pana adhippetattā “**na cittekaggatā ...pe... atthī**” ti vuttaṃ. **Ariyo samādhikkhandhoti** ettha hi ariyasaddo suddhamattapariyāyova, na lokuttarapariyāyo. Yathā cettha, tathā **ariyo silakkhandhoti** etthāpi. **Itoti paññākkhandhato**, so ca ukkaṭṭhato arahattaphalapariyāpanno evāti āha “**arahattapariyosānan**” ti-ādi. Lokiyābhiññāpaṭisambhidāhi vināpi hi arahatte adhigate “nattheva uttarikaraṇīyan” ti sakkā vattuṃ yadatthaṃ bhagavati brahmacariyaṃ vussati, tassa siddhattā. Idha pana lokiyābhiññāyopi āgatāyeva. Sesamettha suviññeyyaṃ.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajanānāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsanīyā subhasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Kevaṭṭasuttavaṇṇanā

Kevaṭṭagahapatiputtavathuvaṇṇanā

481. Evaṃ (2.0409) subhasuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni kevaṭṭasuttaṃ saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, subhasuttassānantaraṃ saṅgītaṃ suttaṃ kevaṭṭasuttabhāvaṃ vā pakāsetuṃ “**evaṃ me suttaṃ ...pe... nālandāyanti kevaṭṭasuttaṃ**” ti āha. **Pāvārikassāti** evaṃnāmakassa seṭṭhino. **Ambavaneti** ambarukkhahule upavane. Taṃ kira so seṭṭhi bhagavato

anucchavikaṃ gandhakuṭiṃ, bhikkhusaṅghassa ca rattiṭṭhānadivāṭṭhānakuṭima-
 ṇḍapādini sampādetvā pākāraparikkhitaṃ dvāraḷakotṭhakasampannaṃ katvā
 buddhappamukhassa saṅghassa niyyātesī, purimavohārena panesa vihāro “pāvā-
 rikambavanā”tveva vuccati. **“Kevaṭṭo” tidaṃ nāmamattaṃ.** “Kevaṭṭehi saṃra-
 kkhittatā, tesāṃ vā santike sambuddhattā”ti keci. **Gahapatiputtassā**ti ettha kāma-
 ṅgesa tadā gahapatiṭṭhāne ṭhito, pitu panassa acirakālakatatāya purimasama-
 ṅṅāya “gahapatiputto”tveva voharīyati. Tenāha **“gahapatimahāsālo”**ti, mahāvibha-
 vatāya mahāsāro gahapatīti attho, ra-kārassa pana la-kāraṃ katvā **“mahāsālo”**ti
 vuttaṃ yathā “palibuddho”ti (cūḷani. 15; mi. pa. 6.3.7; jā. aṭṭha. 2.3.102) **saddho**
pasannoti pothujjanikasaddhāvasena ratanattayasaddhāya samannāgato, tato-
 yeva ratanattayappasanno. Kammakammaphalasaddhāya vā **saddho**, ratanattaya-
 ppasādabahulatāya **pasanno. Saddhādhikattāyevā**ti tathācintāya hetuvacanaṃ,
 saddhādhiko hi ummādapatto viya hoti.

Samiddhāti sammadeva iddhā, vibhavasampattiyā vepullappattā sampuṇṇā,
 ākiṇṇā bahū manussā etthāti atthaṃ sandhāya **“aṃsakūṭenā”**ti-ādi vuttaṃ. “Ehi
 tvaṃ bhikkhu anvaddhamāsaṃ, anumāsaṃ, anusaṃvaccharaṃ vā manussānaṃ
 pasādāya iddhipāṭihāriyaṃ karohī”ti ekassa bhikkhuno āṇāpanameva samādi-
 sanaṃ, taṃ pana tasmimṃ ṭhāne ṭhapanāṃ nāmāti āha **“ṭhānantare ṭhabetū”**ti. **Utta-**
rimanussānanti pakatimanussehi uttaritarānaṃ uttamapurisānaṃ buddhādīnaṃ
 jhāyīnaṃ, ariyānaṃca. **Dhammatoti** adhigamadhammato, jhānābhīṅṅāmaggaphala-
 dhammatoti (2.0410) attho, niddhāraṇe cetaṃ nissakkavacanaṃ. Tato hi iddhipā-
 ṭihāriyaṃ niddhāreti. Evaṃ uttarisaddaṃ manussasaddena ekapadaṃ katvā
 idāni pāṭihāriyasaddena sambajjhitaṃ visumeva padaṃ karonto **“dasakusalasa-**
ṅkhātato vā”ti-ādimāha. **Manussadhammatoti** pakatimanussadhammato. **Pajjalita-**
padīpoti pajjalantapadīpo. **Telasnehanti** telasecanaṃ. **Rājagahasetṭhivatthusminti**
 rājagahasetṭhino candanapattadānavatthumhi (cūḷava. 252). **Sikkhāpadaṃ paññā-**
pesīti “na bhikkhave gihīnaṃ uttarimanussadhammaṃ iddhipāṭihāriyaṃ dasse-
 tabbaṃ. Yo dasseyya, āpatti dukkaṭassa”ti (cūḷava. 252) vikubbaniddhipaṭikkhe-
 pakāṃ idaṃ sikkhāpadaṃ paññapesi.

482. Guṇasampattito acāvanaṃ sandhāya etaṃ vuttanti

dasseti “**na guṇavināsanenā**” ti iminā. Tenāha “**sīlabhedan**” ti-ādi. **Visahanto nāma natthī**ti nivāritatṭhāne ussahanto nāma natthi. Evampi iminā kāraṇantarenāyaṃ ussahantoti dassetuṃ “**ayaṃ panā**” ti-ādi vuttaṃ. Yasmā vissāsiko, tasmā vissāsaṃ vaḍḍhetvāti yojanā. **Vaḍḍhetvāti** ca brūhetvā, vibhūtaṃ pākaṭaṃ katvāti attho.

Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā

483-4. Ādīnavanti dosaṃ. Kathaṃ tena katā, kattha vā uppannāti āha “**tattha kirā**” ti-ādi. **Ekenāti** gandhārena nāma isināva. Evañhi pubbenāparaṃ saṃsandatīti. Gandhārī nāmesā vijjā cūlagandhārī, mahāgandhārīti duvidhā hoti. Tattha **cūlagandhārī** nāma tivassato oraṃ matasattānaṃ upapannaṭṭhānajānanā vijjā. Vaṅgīsavatthu (saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.220; a. ni. aṭṭha. 1.1.212) cettha sādhaṃ. **Mahāgandhārī** nāma tassa ceva jānanā, taduttari ca iddhividhaññakammassa sādhiḃ vijjā. Yebhuyyena hesā iddhividhaññakiccaṃ sādheti. Tassā kira vijjāya sādhaḃo puggalo tādise dese, kāle ca mantāṃ parijappetvā bahudhāpi attānaṃ dasseti, hatthi-ādīnīpi dasseti, adassanīyopi hoti, aggithambhampi karoti, jalathambhampi karoti, ākāsepi attānaṃ dasseti, sabbaṃ indajālasadisāṃ datṭhabbaṃ. **Attoti** dukkhito bādhitto. Tenāha “**pīlito**” ti.

Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā

485. Kāmaṃ (2.0411) “**cetasikan**” ti idaṃ ye cetasi niyuttā cittaena sampayuttā, tesāṃ sādhaṃraṇavacanaṃ, sādhaṃraṇe pana gahite cittaviseso dassito nāma hoti. Sāmaññajotanaṃ ca visese avatiṭṭhati, tasmā cetasikapadassa yathādhippeta-matthaṃ dassento “**somanassadomanassaṃ adhippetan**” ti āha. **Somanassagga-**haṇena cettha tadekaṭṭhā rāgādayo, saddhādayo ca dhammā dassitā honti, **domanassagga-**haṇena dosādayo. Vitakkavicārā pana sarūpeneva dassitā. Pi-saddassa vattabbasampiṇḍanattho suviññeyyoti āha “**evaṃ tava mano**” ti, iminā pakārena tava mano pavattoti attho. Kena pakārenāti vuttaṃ “**somanassito vā**” ti-ādi. “**Evampi te mano**” ti idaṃ somanassitatādīmattadassanaṃ, na pana yena somanassito vā domanassito vā, taṃ dassananti taṃ cittaṃ dassetuṃ pāliyaṃ “**itipi te cittaṃ**” ti vuttaṃ. Itisaddo cettha nidassanattho “atthīti kho kaccāna ayameko anto” ti-ādīsu (saṃ. ni. 2.15; 3.90) viya. Tenāha “**idaññidañña atthan**” ti. **Pi-**saddo idhāpi vuttasampiṇḍanattho. Parassa cintaṃ manati jānāti etāyāti **cintāmaṇi** na-kārassa ṇa-kāraṃ katvā, sā eva pubbapadamantarena **maṇikā**. Cintā nāma na cittaena vinā bhavatīti āha “**paresaṃ cittaṃ jānāti**” ti. “Tassā kira vijjāya sādhaḃo puggalo tādise dese, kāle ca mantāṃ parijappitvā yassa cittaṃ jānitu-kāmo, tassa diṭṭhasutādivisesasañjānanamukhena cittācāraṃ anuminanto katheti” - ti keci. “Vācaṃ niccharāpetvā tattha akkharasallakkhaṇavasena katheti” ti apare. Sā pana vijjā padakusalajātakena (jā. 1.9.49 ādayo) dīpetabbā.

Anusāsanipāṭihāriyavaṇṇanā

486. Pavattentā Ti pavattanakā hutvā, pavattanavasena vitakkethāti vuttaṃ hoti. **Evanti** hi yathānusiṭṭhāya anusāsanīyā vidhivasena, paṭisedhavasena ca pavatti-ākāraparāmasanaṃ, sā ca anusāsanī sammāvitakkānaṃ, micchāvitakkānañca pavatti-ākāradassanavasena tattha ānisaṃsassa, ādīnavassa ca vibhāvanatthaṃ pavattati. **Aniccasaññameva**, na niccasaññaṃ. Paṭiyogīnivattanatthañhi (2.0412) eva-kāraggaṇaṃ. Idhāpi **evaṃ**-saddassa attho, payojanañca vuttanayeneva veditabbaṃ. **Idaṃ**-gahaṇepi eseva nayo. **Pañcakāmaguṇīkarāganti** nidassana-mattaṃ tadaññarāgassa ceva dosādīnañca pahānassa icchitattā, tappahānassa ca tadaññarāgādikhepanassa upāyabhāvato duṭṭhalohitavimocanassa pubbadu-ṭṭhamasakhepanūpāyatā viya. **Lokuttaradhamamevāti** avadhāraṇaṃ paṭipakkhabhāvato sāvajjadhammanivattanaparaṃ daṭṭhabbaṃ tassādhiḡamūpāyānisamsabhūtānaṃ tadaññesaṃ anavajjadhammānaṃ nānantarikabhāvato. **Iddhi-vidhaṃ iddhipāṭihāriyanti dasseti** iddhiyeva pāṭihāriyanti katvā. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Pāṭihāriyapadassa pana vacanatthaṃ (udā. aṭṭha. paṭhamabodhisuttavaṇṇanā; itivu. aṭṭha. nidānavāṇṇanā) “paṭipakkhaharaṇato, rāgādikilesāpanayanato pāṭihāriyan”ti vadanti, bhagavato pana paṭipakkhā rāgādayo na santi ye haritabbā. Puthujjanānampi vigatupakkilese aṭṭhaṅgaguṇasamannāgate citte hatapaṭipakkhe iddhi-vidhaṃ pavattati, tasmā tattha pavattavohārena ca na sakkā idha “pāṭihāriyan”ti vattaṃ. Sace pana mahākāruṇikassa bhagavato veneyyagatā ca kilesā paṭipakkhā, tesam haraṇato “**pāṭihāriyan**”ti vuttaṃ, evaṃ sati yuttametam. Atha vā bhagavato ceva sāsanaṃ ca paṭipakkhā titthiyā, tesam haraṇato **pāṭihāriyaṃ**. Te hi diṭṭhiharaṇavasena, diṭṭhippakāsane asamatthabhāvena ca iddhi-ādesanānusāsanihi haritā apanitā hontīti. “**Paṭi**”ti vā ayaṃ saddo “pacchā”ti etassa atthaṃ bodheti “tasmim paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo”ti (su. ni. 985; cūḷani. 4) **pārāyanasutta**pade viya, tasmā samāhite citte vigatupakkilese ca katakiccena pacchā haritabbaṃ pavattetabbanti pāṭihāriyaṃ, attano vā upakkilesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchā haraṇaṃ pāṭihāriyaṃ, iddhi-ādesanānusāsaniyo ca vigatupakkilesena katakiccena ca sattahitattaṃ puna pavattetabbā, haritesu ca attano upakkilesesu parasattānaṃ upakkilesaharaṇāni hontīti pāṭihāriyāni nāma bhavanti, pāṭihāriyameva **pāṭihāriyaṃ**. Pāṭihāriye vā iddhi-ādesanānusāsaniyamudāye bhavaṃ ekekaṃ “**pāṭihāriyan**”ti vuccati. Pāṭihāriyaṃ vā catutthajjhānaṃ, maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātaṃ, tasmim vā nimittabhūte, tato vā āgatanti **pāṭihāriyaṃ** (2.0413), Iddhi-ādesanānusāsanihi vā parasattāne pasādādīnaṃ paṭipakkhassa kilesassa haraṇato vuttanayena **pāṭihāriyaṃ**. **Satataṃ dhammadesanāti** sabbakālaṃ desetabbadhammadesanā.

Iddhipāṭihāriyenāti sahādiyoge karaṇavacanaṃ, tena saddhim āciṇṇanti attho. Itaratthāpi esa nayo. Dhammasenāpatissa āciṇṇanti yojetabbaṃ. Tamattaṃ khandhakavatthunā sādheṇto “**devadatte**”ti-ādīmāha. **Gayāsīseti** gayāgāmassa avidūre gayāsīsanāmakko hatthikumbhasadiso piṭṭhipāsāṇo atthi, yattha bhikkhusa-

hassassapi okāso hoti, tasmim̐ piṭṭhipāsāṇe. “**Cittācāraṃ ñatvā**” ti iminā ādesanā-pāṭihāriyaṃ dasseti, “**dhammaṃ desesi**” ti iminā anusāsanīpāṭihāriyaṃ, “**vikubbanam̐ dassetvā**” ti iminā iddhipāṭihāriyaṃ. **Mahānāgāti** mahākhīṇāsavā arahanto. “Nāgo” ti hi arahato adhivacanaṃ natthi āgu pāpametassāti katvā. Yathāha **sabhiyasutte**–

“Āguṃ na karoti kiñci loke,
sabbasaṃyoge visajja bandhanāni;
sabbattha na sajjatī vimutto,

nāgo tādi pavuccate tathattā” ti. (su. ni. 527; mahāni. 80; cūḷani. 27, 139);

Aṭṭhakathāyaṃ panettha “dhammasenāpatissa dhammadesanaṃ sutvā pañca-satā bhikkhū sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu. Mahāmoggallānassa dhammadesanaṃ sutvā arahattaphale” ti (dī. ni. aṭṭha. 1.486) vuttaṃ. **Saṅghabhedakakkhandhakapāḷiyaṃ** pana “atha kho tesam̐ bhikkhūnaṃ āyasmataṃ sārīputtena ādesanāpāṭihāriyānusāsanīyā, āyasmataṃ ca mahāmoggallānena iddhipāṭihāriyānusāsanīyā ovadiyamānānaṃ anusāsiyamānānaṃ virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi ‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ’ ti” (cūḷava. 345) ubhinnampi therānaṃ dhammadesanāya tesam̐ dhammacakkhupaṭilābhova dassito, tayidaṃ visadisavacanaṃ dīghabhāṇakānaṃ, khandhakabhāṇakānañca matibhedenāti daṭṭhabbaṃ. Saṅgāhakabhāsītā hi ayaṃ pāḷi, aṭṭhakathā ca teheva saṅgahamāropitā, apica pāḷiyaṃ uparimaggaphalampi saṅgahetvā “dhammacakkhuṃ udapādi” ti (2.0414) vuttaṃ yathā taṃ brahmāyusutte, (ma. ni. 2.343) cūḷarāhulovādasutte (ma. ni. 3.416) cāti veditabbaṃ.

“**Anusāsanīpāṭihāriyaṃ pana buddhānaṃ satataṃ dhammadesanā**” ti sātisaya-tāya vuttaṃ. **Sa-upārambhāni** yathāvuttana patirūpakena upārambhitabbato. **Sadosāni** parāropitadosasamucchindanassa anupāyabhāvato. Sadosattā eva **addhānaṃ na tiṭṭhanti** cirakālaṭṭhāyīni na honti. **Addhānaṃ atitiṭṭhanato na niyyantīti** phalena hetuno anumānaṃ. Aniyānikatāya hi tāni anaddhaniyāni. **Anusāsanīpāṭihāriyaṃ anupārambhaṃ** visuddhippabhavato, visuddhinissayato ca. Tatoyeva **niddosaṃ**. Na hi tattha pubbāparavirodhādidosasambhavo atthi. Niddosattā eva **addhānaṃ tiṭṭhati** parappavādavātehi, kilesavātehi ca anupahantabbato. **Addhānaṃ tiṭṭhanato niyyātīti** idhāpi phalena hetuno anumānaṃ. Niyyānikatāya hi taṃ addhaniyaṃ. **Tasmāti** yathāvuttakāraṇato, tena ca upārambhādiṃ, anupārambhādiñcāti ubhayaṃ yathākkamaṃ ubhayattha gārayhapāsaṃsabhāvānaṃ hetubhāvena paccāmasati.

Bhūtanīrodhesakavatthuvaṇṇanā

487. Aniyānikabhāvadassanattanti yasmā mahābhūtapariyesako bhikkhu purimesu dvīsu pāṭihāriyesu vasippatto sukusalopi samāno mahābhūtānaṃ aparisesanīrodhasaṅkhātaṃ nibbānaṃ nāvabujhi, tasmā tadubhayāni niyyānāvahattābhāvato aniyānikānīti tesam̐ aniyānikabhāvadassanattaṃ. **Niyyānikabhāvadassanattanti** anusāsanīpāṭihāriyaṃ takkarassa ekantato niyyānāvahanti tasseva

niyyānikabhāvadassanattamaṃ.

Evamaṃ etissā desanāya mukhyapayojanamaṃ dassetvā idāni anusaṅgikapayo-
janamaṃ dassetuṃ “**apicā**”ti-ādi āradhmaṃ. Niyyānameva hi etissā desanāya
mukhyapayojanamaṃ tassa tadatthabhāvato. **Buddhānaṃ** pana **mahantabhāvo** anu-
saṅgikapayojanamaṃ atthāpattiyāva gantabbato. Kīdiso nāmesa bhikkhūti āha “**yo**
mahābhūte”ti-ādi. **Pariyesantoti** apariyesamaṃ (2.0415) nirujjhanavasena mahā-
bhūte gavesanto, tesamaṃ anavasesanirodhamaṃ vīmaṃsantoti vuttaṃ hoti. **Vicari-**
tvāti dhammatāya codiyamāno paricaritvā. Dhammatāsiddhamaṃ kiretamaṃ, yadidaṃ
tassa bhikkhuno tathā vicaraṇamaṃ yathā abhijātiyamaṃ mahāpathavikampādi. **Vissajjo-**
kāsanti vissajjaṭṭhānaṃ, “**vissajjakaran**”tipi pāṭho, vissajjakanti attho. **Tasmāti**
buddhameva pucchitvā nikkaṅkhattā, tasseva vissajjituṃ samatthatāyāti vuttaṃ
hoti. **Mahantabhāvappakāsanatthanti** sadevake loke anaññasādhāraṇassa
buddhānaṃ mahantabhāvassa mahānubhāvātāya dīpanattamaṃ. **Idaṅca kāra-**
ṇanti “sabbesampi buddhānaṃ sāsane ediso eko bhikkhu tadānubhāvappakā-
sako hoti”ti imampi kāraṇamaṃ.

Katthāti nimitte bhummaṃ, kasmaiṃ ṭhāne kāraṇabhūtetī atthamaṃ dassetuṃ “**kiṃ**
āgammā”ti vuttaṃ, kiṃ ārammaṇamaṃ paccayabhūtaṃ adhigantvā adhigamanahe-
tūti attho. Tenāha “**kiṃ pattassā**”ti. Kimārammaṇamaṃ pattassa puggalassa nirujjha-
ntīti sambandho, hetugabbhavisesanametamaṃ. **Teti** mahābhūtā. **Appavattivasenāti**
puna anuppajjanavasena. **Sabbākārenāti** vacanattalakkhaṇarasapaccupaṭṭhāna-
padaṭṭhāna-samuṭṭhānakalāpacuṇṇanānattekattavinibbhogā- vinibbhogasabhāga-
visabhāga-ajjhattikabāhiraṅgahapaccayasamannāhārapaccayavibhāgākārato,
sasambhārasaṅkhepasasambhāravibhattisalakkaṇasaṅkhepasalakkaṇavibha-
tti-ākārato cāti sabbena ākārena.

488. Dibbanti ettha pañcahi kāmaguṇehi samaṅgībhūtā hutvā vicaranti, kīḷanti,
jotenti cāti **devā**, devalokā. Te yanti upagacchanti etenāti **devayāniyo** yathā “niyyā-
nikā”ti (dha. sa. dukamātikā 97) ettha anīyasaddo katvatthe, tathā idha karaṇa-
ttheti daṭṭhabbamaṃ. Tathā hi vuttaṃ “**tena hesā**”ti-ādi. **Vasamaṃ vattentoti** ettha **vasava-**
ttanaṃ Nāma

yathicchitaṭṭhānagamaṇaṃ. **Tanti** iddhiḍidhañāṇaṃ. Cattāro mahārājāno etesaṃ issarāti **cātumahārājikā**. Kasmā pana sa samīpe ṭhitaṃ sadevakalokapajjotaṃ bhagavantaṃ apucchitvā dūre deve upasaṅkamīti codanamapaneti “**samīpe ṭhitaṇ**”-ti-ādinā. “Ye devā maggaphalalābhino, tepi tamatthaṃ ekadesena jāneyyumaṃ, buddhavisayo panāyaṃ pañho pucchito”ti cintetvā (2.0416) “na jānāmā”ti āhaṃsu. Tenāha “**buddhavisaye**”ti-ādi. **Na labbhā**Ti na sakkā, ajjhottharaṇaṃ nāmettha pucchāya nibbādhanti vuttaṃ “**punappunaṃ pucchati**”ti. “**Hatthato mocessāmā**”-ti vohāravasena vuttaṃ, handa naṃ dūramapanessāmāti vuttaṃ hoti. **Abhikkantatarā**ti ettha **abhisaddo** atisaddatthoti āha “**atikkantatarā**”ti, rūpasampattiyā ceva paññāpaṭibhānādiguṇehi ca amhe abhibhuyya paresaṃ kāmaniyatarāti attho. **Pañitatarā**ti uḷāratarā. Tena vuttaṃ “**uttamatarā**”ti.

491-493. Sahassakkho pana sakko abhisametāvī āgataphalo viññātasāsano, so kasmā taṃ bhikkhumaṃ upāyena niyyojesīti anuyogamapaneti “**ayamaṃ pana viseso**”-ti-ādinā.

Khajjopanakanti rattiṃ jalantaṃ khuddakakimimā. **Dhamanto viyāti** mukhavātaṃ dento viya. **Atthi cevā**ti ediso mahābhūtapariyesako **puggalo nāma** vijjamaṇo eva bhavēya, mayā apesitoyeva pacchā jānissatīti adhippāyo. **Tatoti** tathā cintanato paraṃ. Iddhiḍidhañāṇasseva adhippetattā **devayāniasadisova**. “**Devayāniamaggoti vā ...pe... abhiññāñāṇanti vā sabbametaṃ iddhiḍidhañāṇasseva nāmaṇ**”ti idaṃ pāḷiyamaṃ, aṭṭhakathāsu ca tattha tattha āgataruḷhināmasena vuttaṃ. Sabbāsupi hi abhiññāsu devayāniamaggādi-ekacittakkaṇika-appanādināmaṃ yathārahaṃ sambhavati.

494. **Āgamanapubbabhāge nimittanti** brahmuno āgamanassa pubbabhāge uppajjanakanimittaṃ. Udayato pubbabhāgeti ānetvā sambandho. **Ime**Ti brahmacāyikā. **Veyyākaraṇenā**ti byākaraṇena. **Anāraddhacitto**ti anārādhitacitto atuṭṭhacitto. **Vādanti** dosaṃ. **Vikkhepanti** vācāya vividhā khepanaṃ.

495. **Kuhakattā**ti vuttanayena abhūtato aññesaṃ vimhāpetukāmatā. “**Guhakattā**”-ti paṭhitvā guyhitukāmatāti atthampi vadanti keci.

Tīradassīsakuṇūpamāvaṇṇanā

497. **Padesenā**ti (2.0417) ekadesena, upādinnakena sattasantānapariyāpanne-
nāti attho. **Anupādinnakepī**ti anindriyabaddhepi. **Nippadesatoti** anavasesato. **Tasmā**ti tathā pucchitattā, pucchāya ayuttabhāvatoti adhippāyo. **Pucchāmūḷha-
ssā**ti pucchitumajānato pucchāya sammūḷhassa. Vitathapañho hi “pucchāmū-
ḷho”ti vuccati yathā “maggamūḷho”ti. **Pucchāya dosaṃ dassetvā**Ti tena katapu-
cchāya pucchitākāre dosaṃ vibhāvetvā. **Pucchāvissajjananti** tathā sikkhāpitāya
avitathapucchāya vissajjanaṃ. Yasmā vissajjanaṃ nāma pucchānurūpaṃ,
pucchāsabhāgena vissajjetabbato, na ca tathāgatā virajjhivā katapucchānurūpaṃ
virajjhivāva vissajjenti, atthasabhāgatāya ca vissajjanassa pucchakā tadatthaṃ
anavabujjhantā sammuyhanti, tasmā pucchamaṃ sikkhāpetvā avitathapucchāya
vissajjanaṃ buddhānamāciṇṇanti veditabbaṃ. Tenāha “**kasmā**”ti-ādi. **Duviññāpa-**

yoti yathāvuttakāraṇena duviññāpetabbo.

498. Na patiṭṭhātīti paccayaṃ katvā na patiṭṭhahati. “Katthā”ti idaṃ nimitte bhummanti āha “**kiṃ āgammā**”ti. **Appatiṭṭhātī** appaccayā, sabbena sabbaṃ samucchinnakāraṇātī attho. **Upādinnaṃyevātī** indriyabaddhameva. Yasmā ekadisābhimukhaṃ santānavasena bahudhā saṅṭhite rūpappabandhe dīghasaññā, tamupādāya tato appakaṃ saṅṭhite rassasaññā, tadubhayañca visesato rūpaggahaṇamukhena gayhati, tasmā “**saṅṭhānavasenā**”ti-ādi vuttaṃ. Appaparimāṇe rūpasaṅghāte aṇusaññā, tadupādāya tato mahati thūlasaññā, idampi dvayaṃ visesato rūpaggahaṇamukhena gayhatīti āha “**imināpi**”ti-ādi. “**Pi**-saddena cettha ‘saṅṭhānavasena upādārūpaṃ vuttan’”ti etthāpi vaṇṇamattameva kathitanti imamattaṃ samuccinātī”ti vadanti. Vaṇṇasaddo hettha rūpāyatanapariyāyova. **Subhanti** sundaraṃ, iṭṭhanti attho. **Asubhanti** asundaraṃ, aniṭṭhanti attho. Tenāha “**iṭṭhāniṭṭhārammaṇaṃ panevaṃ kathitan**”ti. Dīghaṃ rassaṃ aṇuṃ thūlaṃ subhāsubhanti tīsupi ṭhānesu rūpāyatanamukhena upādārūpasseva gahaṇaṃ bhūtarūpānaṃ visuṃ gahitattātī daṭṭhabbaṃ. “Kattha āpo ca pathavī, tejo vāyo na gādhati”ti hi bhūtarūpāni visuṃ gayhanti. **Nāmanti** vedanādikkhandhacatukkaṃ. Tañhi ārammaṇābhimukhaṃ namanato, nāmakaraṇato ca “nāman”ti vuccati. Heṭṭhā “dīghaṃ (2.0418) rassan”ti-ādinā vuttameva idha ruppanaṭṭhena rūpasaññāya gahitanti dasseti “**dīghādibhedan**”ti iminā. **Ādisaddena** āpādīnañca saṅgaho. Yasmā vā dīghādisamaññā na rūpāyatanavatthukāva, atha kho bhūtarūpavatthukāpi. Tathā hi saṅṭhānaṃ phusanamukhenapi gayhati, tasmā dīgharassādiggahaṇena bhūtarūpampi gayhatevātī imamattaṃ viññāpetuṃ “dīghādibhedam rūpa”micceva vuttaṃ. **Kiṃ āgammātī** kiṃ adhigantvā kissa adhigamanahetu. “Uparujjhati”ti idaṃ anuppādanirodhaṃ sandhāya vuttaṃ, na khaṇanirodhanti āha “**asesa-metaṃ nappavattatī**”ti.

499. Tatra veyyākaraṇaṃ bhavatīti anusandhivacanamattaṃ cuṇṇiyapāṭhaṃ **vatvā** veyyākaraṇavacanabhūtaṃ **viññāṇanti-ādiṃ** silokamāhātī adhippāyo. **Viññātabbanti** visiṭṭhena ñāṇena ñātabbaṃ, sabbañāṇuttamena ariyamaggañāṇena paccakkhato jānitabbanti attho. Tenāha “**nibbānassetam nāman**”ti. Nidassīyateti **nidassanaṃ**, cakkhuvīññeyyaṃ, na nidassanaṃ **anidassanaṃ**, acakkhuvīññeyyanti atthaṃ vadanti. **Nidassanaṃ** Vā upamā, tadetassa natthīti **anidassanaṃ**. Na hi nibbānassa niccassa ekabhūtaṃ accantapaṇītasabhāvassa sadisaṃ nidassanaṃ kutoci labbhatīti. Yaṃ ahutvā sambhoti, hutvā paṭiveti, taṃ saṅkhataṃ udayavayantehi sa-antaṃ, asaṅkhataṃ paṇa nibbānassa niccassa te ubhopi antā na santi, tato eva navabhāvāpagamasasaṅkhātā jaratāpi tassa natthīti vuttaṃ “**uppādanto vā**”ti-ādi. Tattha **uppādantoti** uppādāvattā. **Vayanto** Ti bhaṅgāvattā. **Ṭhitassa aññathattantoti** jaratā vuttā. Avasesaggahaṇena ṭhitāvattā anuññātā hoti. **Titthassātī** pānatitthassa. Tattha nibbanaṃ dasseti “**tañhi**”ti-ādinā. **Papantīti** pakārena pivanti. Tathā hi ācariyena vuttaṃ “papanti etthātī papanti vuttaṃ. Ettha hi papanti pānatitthan”ti (dī. ni. ṭī. 1.499) niruttinayena, yathārutalakkhaṇena vā **pa-kārassa bha-kāro kato**. **Sabbatoti** sabbakammaṭṭhānamukhato. Tenāha “**aṭṭhatimsāya kammaṭṭhānesu yena yena mukhenā**”ti. Ayaṃ aṭṭhakathāto aparō

nayo- pakārena bhāsanam jotanam **pabhā**, sabbato pabhā assāti **sabbatopabham**, kenaci anupakkilittatāya samantato pabhassaram visuddhanti attho. **Ettha nibbāne** Ti nimitte bhummaṃ dasseti “**idaṃ nibbānam āgammā**” ti iminā. Yena (2.0419) nibbānamadhigataṃ, taṃ santatipariyāpannānaṃyeva idha anuppādanirodho adhippetoti vuttaṃ “**upādinna-kadhammajātaṃ nirujjhati, appavattaṃ hoti**” ti.

Tatthāti yadetam “viññāṇassa nirodhenā” ti padaṃ vuttaṃ, tasmim. Viññāṇam uddharati tassa vibhajjitabbattā. **Carimakaviññāṇanti** arahato cuticittasaṅkhātaṃ parinibbānacittaṃ. **Abhisāṅkhāraviññāṇanti** puññādi-abhisāṅkhāraccittaṃ. **Etthetaṃ uparujjhatīti** etasmim nibbāne etaṃ nāmarūpaṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā nirujjhati. Tenāha “**vijjhāta ...pe... bhāvaṃ yāti**” ti. **Vijjhāta-dīpasikhā viyāti** nibbuta-dīpasikhā viya. “**Abhisāṅkhāraviññāṇassāpi**” ti-ādinā sa-upādisesanibbānadhātu-mukhena anupādisesanibbānadhātumeva vadati nāmarūpassa anavasesato uparujjhanassa adhippetattā. Tena vuttaṃ “**anuppādavasesena uparujjhati**” ti. **Sotāpattimaggañāṇenāti** kattari, karaṇe vā karaṇavacanaṃ, **nirodhenāti** pana hetumhi. **Etthāti** nibbāne. Sesam sabbattha uttānatthameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajanānāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā kevaṭṭasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsana.

Kevaṭṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Lohiccasuttavaṇṇanā

Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā

501. Evaṃ (2.0420) kevaṭṭasuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni lohiccasuttaṃ saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, kevaṭṭasuttassānantaram saṅgītassa suttassa lohiccasuttabhāvaṃ vā pakāsetuṃ “**evaṃ me sutam ...pe... kosalesūti lohiccasuttan**” ti āha. **Sālavatikāti** karaṇamantarena itthilīṅgavasena **tassa gāmassa nāmaṃ**. Gāmaṇikābhāvenāti keci. **Vatīyāti** kaṇṭha-kasākhādivatīyā. **Lohito** nāma tassa kule pubbapuriso, tabbaṃsavasesena lohitassa apaccaṃ **lohiccoti** brāhmaṇassa gottato āgatanāmaṃ.

502. “Kiñhi paro parassa karissatī” ti **parānukampā virahitattā lāmakaṃ**. Na tu ucchedasassatānaṃ aññatarassatī āha “**na panā**” ti-ādi. Diṭṭhigatanti hi laddhimattaṃ adhippetam, aññathā ucchedasassataggāhavinimutto koci diṭṭhiggāho nāma natthīti tesamaññataram siyā. “Uppannaṃ hotī” ti idaṃ manasi, vacasi ca uppannatāsādhāraṇavacanaṃ dasseti “**na kevalaṅcā**” ti-ādinā. **So kira ...pe... bhāsatiyevāti** ca tassā laddhiyā loke pākaṭabhāvaṃ vadati. Yasmā pana attato añño paro hoti, tasmā yathā anusāsakato anusāsitabbo paro, evaṃ anusāsitabbatopi anusāsakoti dassetuṃ “**paro**” ti-ādi vuttaṃ. **Kim**-saddāpekkhāya cettha “**kari-**

ssati”ti anāgatakālavacanaṃ, anāgatepi vā tena tassa kātabbaṃ natthīti dassa-
natthaṃ. **Kusalaṃ dhammanti** anavajjadhammaṃ nikkilesadhammaṃ, vimokkha-
dhammanti attho. “Paresaṃ dhammaṃ kathessāmi”ti tehi attānaṃ parivārāpetvā
vicaraṇaṃ kimatthiyaṃ, āsayavuddhassapi anurodhena vinā taṃ na hoti, tasmā
attanā ...pe... vihātabbanti vadati. Tenāha “evaṃsampadamidaṃ pāpakaṃ lobha-
dhammaṃ vadāmi”ti.

504. “Itthiliṅgavasena”ti iminā pulliṅgikassapi atthassa itthiliṅgasamaññāti
dasseti. **Soti** lohiccabrāhmaṇo. **Bhāroti** bhagavato parisabāhullattā, attano ca
bahukiccakaraṇīyattā garu dukkaraṃ.

508. Kathāphāsukatthanti (2.0421) kathāsukhatthaṃ, sukhena kathaṃ kathetu-
ñceva sotuñcāti attho. **Ayaṃ upāsakoti** rosikanhāpitaṃ āha. **Appeva nāma siyāti**
ettha pītivasena āmeḍitaṃ daṭṭhabbaṃ. Tathā hi taṃ “buddhagajjitaṃ”ti vuccati.
Bhagavā hi īdisesu ṭhānesu visesato pītisomanassajāto hoti, tasmā pītivasena
paṭhamaṃ gajjati, dutiyampi anugajjati. Kiṃ visesaṃ gajjanamanugajjananti
vuttaṃ “**ayan**”ti-ādi. Ādo bhāsaṇaṃ **allāpo**, saññoge pare rasso. Taduttari saha
bhāsaṇaṃ **sallāpo**.

Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā

509. Samudayaśāñjātīti āyuppādoti āha “**bhoguppādo**”ti. **Tato**Ti sālavatikāya.
Lābhantarāyakaroti dhanadhaññalābhassa antarāyakaro. Anupubbo kapi-saddo
ākaṅkhanatthoti dasseti “**icchatī**”ti iminā. **Ayaṃ aṭṭhakathāto** aparo nayo- sātisa-
yena hitena anukampako anuggaṇhanako **hitānukampīti**. **Sampajjatīti** āsevanalā-
bhena nippajjati, balavatī hoti avaggahāti attho. Tena vuttaṃ “**niyatā hotī**”ti.

510-511. Dutiyam upapattinti “nanu rājā pasenadikosalo”ti-ādinā vuttam dutiyam upapattim thānam yuttim. Kāraṇaṇhi bhagavā upamāmukhena dasseti, imāya ca upapattiyā tumhe ceva aññe cāti lohiccampi antokatvā samvejanam katam hoti. Ye ca ime kulaputtā dibbā gabbhā paripācentīti yojanā. Upanissayasa-mpattiyā, ñāṇaparipākassa vā abhāvena **asakkontā**. Kammapadena atulyādhika-
raṇattā paripācenti kiriyāya vibhattivipallāsena **upayogatthe paccattavacanam**. Ye pana “paripaccanti”ti kammarūpena paṭhanti, tesam mate vibhattivipallāsena payojanam natthi kammakattubhāvato, attho panassa dutiyavikappe vuttanayena dānādipuññaviseso veditabbo. Ahitānukampādītā ca tassa taṃsamaṅgisattava-
sena hoti. Divi bhavāti **dibbā**. Gabbhenti paripaccanavasena attani pabandhentīti **gabbhā**, Devalokā. “**Channam devalokānan**”ti nidassanavacanametam. Brahmalo-
kassāpi hi dibbagabbhabhāvo labbhateva dibbavihārahetukattā. Evañca katvā “bhāvanam bhāvayamānā”ti idampi vacanam (2.0422) samatthitam hoti. “Devalo-
kagāminiṃ paṭipadam pūrayamānā”ti vatvā tam paṭipadam sarūpato dassetum “**dānam dadamānā**”ti-ādi vuttam. Bhavanti ettha yathārucci sukhasamappitāti **bhavā**, vimānāni. Devabhāvāvahattā **dibbā**. Vuttanayeneva **gabbhā**. **Dānādayo** devaloka-
samvattanika **puññavisesā**. **Dibbā bhavāti** idha devalokapariyāpannā upapatti-
bhavā adhippetā. Tadāvaho hi kammabhavo pubbe gahitoti āha “**devaloke vipāka-
kkhandhā**”ti.

Tayocodanārahavaṇṇanā

513. Aniyāmitenevāti aniyamiteneva, “tvam evam diṭṭhiko, evam sattānam ana-
tthassa kārako”ti evam anuddesikeneva. Sabbalokapatthaṭṭāya laddhiyā samuppa-
jjanato **yāva bhavaggā uggatam**. **Mānanti** “ahametam jānāmi, ahametam passā-
mi”ti evam pavattam paṇḍitamānam. **Bhinditvāti** vidhametvā, jahāpetvāti attho.
Tayo satthāreti asampādita-attahito anovādakarāsāvako ca asampādita-attahito
ovādakarāsāvako ca sampādita-attahito anovādakarāsāvako ceti ime tayo
satthāre. Catuttho pana sammāsambuddho na codanāraho, tasmā “tam tena
pucchito eva kathessāmi”ti codanāraheva tayo satthāre paṭhamam dasseti,
pacchā catuttham satthāram. Kāmañcetta catuttho satthā eko adutiyo anaññasā-
dhāraṇo, tathāpi so yesam uttarimanussadhammānam vasena “dhammamayo
kāyo”ti vuccati, tesam samudāyabhūtopi te guṇāvayave satthuṭṭhāniye katvā
dassento bhagavā “ayampi kho lohicca satthā”ti abhāsi.

Aññāti ya-kāralopaniddeso “sayam abhiññā”ti-ādīsu (dī. ni. 1.28, 37; ma. ni.
1.154, 444) viya, tadatthe cetam sampadānavacananti dasseti “**aññāyā**”ti-ādinā.
Sāvakattam paṭijānitvā thitattā ekadesenassa sāsanaṃ karontīti āha “**nirantaram
tassa sāsanaṃ akatvā**”ti. **Ukkamitvā ukkamitvāti** kadāci tathā karaṇam, kadāci
tathā akaraṇaṇca sandhāya vicchāvacanam, yadicchitam karontīti adhippāyo (2.042).
Paṭikkamantiyāti anabhiratiyā agāravena apagacchantiyā. Tena vuttam “**aniccha-
ntiyā**”ti-ādi. **Ekāyāti** adutiya itthiyā, **sampayoganti** methunadhammasamāyogam.
Eko iccheyyāti adutiyo puriso sampayogam iccheyyāti ānetvā sambandho. Osa-

kkanādimukhena itthipurisasambandhanidassanaṃ gehassitāgehassita-apekkhavasena tassa satthuno sāvakesu paṭipattidassanattaṃ. Ativirattabhāvato **daṭṭhumpi anicchamānaṃ parammukhiṃ ṭhitaṃ** itthiṃ. **Lobhenāti** parivāraṃ nissāya uppajjanakalābhasakkāralobhena. **Īdisoti** evaṃsabhāvo satthā. **Yenāti** lobhadhammena. **Tattha sampādehīti** tasmīṃ paṭipattidhamme patiṭṭhitaṃ katvā sampādehi. Kāyavaṅkādivigamena **ujuṃ karohi**.

514. Sassarūpakāni tiṇānīti sassasadisāni nīvārāditiṇāni.

515. Evaṃ codanaṃ arahatīti vuttanayena sāvakesu appossukkabhāvāpādane niyojanavasena codanaṃ arahati, na paṭhamo viya “evarūpo tava lobhadhammo”-ti-ādinā, na ca dutiyo viya “attānameva tāva tattha sampādehī”-ti-ādinā. Kasmā? Sampādita-attahitatāya tatiyassa.

Nacodanārahasatthuvaṇṇanā

516. Na codanārahoti ettha yasmā codanārahatā nāma satthuvippaṭipattiyā vā sāvakavippaṭipattiyā vā ubhayavippaṭipattiyā vā hoti, tayidaṃ sabbampi imasmiṃ satthari natthi, tasmā na codanārahoti imamatthaṃ dassetuṃ “**ayañhī**”-ti-ādi vuttaṃ. **Assavāti** paṭissavā.

517. Mayā gahitāya diṭṭhiyāti sabbaso anavajje anupavajje sammāpaṭipanne, pasesāna sammadeva sammāpaṭipattiṃ dassente satthari abhūtadosāropanavasena micchāgahitāya nirayagāminiyā pāpadiṭṭhiyā. **Narakapapātanti** narakasaṅkhātāṃ mahāpapātāṃ. Papatanti etthāti hi **papāto**. **Dhammadesanāhatthenāti** dhammadesanāsaṅkhātena hatthena. **Saggamaggathaleti** saggagāmimagga bhūte (2.0424) puññadhammathale, cātumahārājikādisaggasotāpatti-ādimaggasaṅkhāte vā thale. Sesam suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattijajanāyā sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā lohiccassuttavaṇṇanāya līnatthapakāsana.

Lohiccassuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Tevijjasuttavaṇṇanā

518. Evaṃ (2.0425) lohiccassuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni tevijjasuttaṃ saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, lohiccassuttassānantaraṃ saṅgītassa suttassa tevijjasuttabhāvaṃ vā pakāsetuṃ “**evaṃ me suttaṃ ...pe... kosalesūti tevijjasuttaṃ**” ti āha. **Nāmanti** nāmamattaṃ. Disāvācī-saddato payujjamaṇo **enasaddo** aduratthe icchito, tappayogena ca pañcamiyatthe sāmivacanaṃ, tasmā “uttarenā”-ti padena adūratthajotanaṃ, pañcamiyatthe ca sāmivacanaṃ dassetuṃ “**manasākaṭato avidūre uttarapasse**” ti vuttaṃ. “Disāvācī-saddato pañcamivacanaṃ adūratthajotanaṃ adūratthaṃ dassetuṃ enasaddena

evaṃ vuttan”ti keci, sattamiyatthe cetam tatiyāvacaṇaṃ “pubbena gāmaṃ ramaṇīyan”ti-ādīsu viya. “Akkharacintakā pana ena-saddayoge avadhivācīni pade upa-yogavacaṇaṃ icchanti, attho pana sāmivaseneva icchito, tasmā idha sāmivacaṇa-vaseneva vuttan”ti (dī. ni. ṭī. 1.518) ayaṃ ācariyamati. **Taruṇa-ambarukkhasa-ṇḍeti** taruṇambarukkhasamūhe. Rukkhasamudāyassa hi vanasamaññā.

519. Kulacārittādisampattiyāti ettha ādisaddena mantajjhenābhirūpatādisa-mpattim saṅgaṇhāti. **Tattha tathāti** tasmim tasmim dese, kule vā. Te nivāsaṭṭhā-nena visesento “**tathā**”ti-ādimāha. **Mantasajjhāyakaraṇatthanti** āthabbaṇama-ntānaṃ sajjhāyakaraṇatthaṃ. Tena vuttaṃ “aññesaṃ bahūnaṃ pavesanaṃ nivā-retvā”ti. **Nadītireti** aciravatiyā nadiyā tīre.

Maggāmaggakathāvaṇṇanā

520. Jaṅghacāranti caṅkamaṇa, ito cito ca vicaraṇaṃ. So hi jaṅghāsu kilamatha-vinodanattaṃ caraṇato “jaṅghavihāro, jaṅghacāro”ti ca vutto. Tenāha pāḷiyaṃ “anucaṅkamantānaṃ anuvicarantānaṃ”ti. Cuṇṇamattikādi **nhānīyasambhāro**. **Tena vuttanti** ubhosupi anucaṅkamanānuvicaraṇānaṃ labbhanato evaṃ vuttaṃ. Maggo cettha brahmalokagamanūpāyapaṭipadābhūto ujumaggo. Icchitattānaṃ ujukaṃ maggati upagacchati etenāti (2.0426) hi **maggo**, tadañño **amaggo**, **saddo vā vuddhi-attho daṭṭhabbo**. **Tathā hi** “**katamaṃ nu kho**”ti-ādinā maggameva dasseti. **Paṭipadanti** brahmalokagāmimaggassa pubbabhāgapaṭipadaṃ.

Añjasāyanoti ujumaggassa vevacaṇaṃ pariyāyadvayassa atirekatthadīpanato yathā “padaṭṭhānaṃ”ti. Dutiyavikappe añjasasaddo ujukapariyāyo. Niyyātīti niyyā-niyo, so eva **niyyānikoti** dasseti “**niyyāyanto**”ti iminā. **Niyyāniko niyyātīti** ca ekanta-niyyānaṃ vuttaṃ, **gacchanto** hutvā **gacchatīti attho**. Kasmā maggo “niyyātī”ti vutto, nanvesa gamane abyāpāroti? Saccam. Yasmā panassa niyyātu-puggalavasena niyyānabhāvo labbhati, tasmā niyyāyantapuggalassa yoniso paṭipajjanavasena **niyyāyanto** maggo “**niyyātī**”ti vutto. **Karotīti** attano santāne uppādeti. Tathā uppā-dentoyeva hi taṃ paṭipajjati nāma. Saha byeti vattatīti **sahabyo**, sahavattanako, tassa bhāvo **sahabyatāti** vuttaṃ “**sahabhāvāyā**”ti. **Sahabhāvoti** ca salokatā, samī-patā vā veditabbā. Tathā cāha “**ekaṭṭhāne pātubhāvāyā**”ti. **Sakamevāti** attano āca-riyena pokkharasātinā kathitameva. **Thometvāti** “ayameva ujumaggo ayamañjasā-yano”ti-ādinā pasamsivā. Tathā **paggaṇhitvā**. Bhāradvājopi sakameva attano āca-riyena tārukkena kathitameva ācariyavādaṃ thometvā paggaṇhitvā vicaratīti yojanā. **Tena vuttanti** yathā tathā vā abhiniviṭṭhabhāvena pāḷiyaṃ vuttaṃ.

521-522. Aniyānikāvāti appāṭihārikāva, aññamaññassa vāde dosaṃ dassetvā aviparītatthadassanattaṃ uttararahitā evāti attho. **Tulanti** mānapatthattulaṃ. Aññamaññavādassa āditova viruddhaggaṇaṃ **viggaho**, sveva vivadanavasena aparāparaṃ uppanno **vivādoti** āha “**pubbuppattiko**”ti-ādi. **Duvidhopi esoti viggaho**, vivādoti dvidhā vuttopi eso virodho. **Nānā-ācariyānaṃ vādatoti** nānārucikānaṃ ācariyānaṃ vādabhāvato. **Nānāvādo** nānāvīdho vādoti katvā, adhunā pana “nānā-ācariyānaṃ vādo nānāvādo”ti pāṭho.

523. Ekassāpīti (2.0427) tumhesu dvīsu ekassāpi. **Ekasminti** sakavādaparavādesu ekasmimpi. **Saṃsayo natthīti** “maggo nu kho, na maggo”ti vicikicchā natthi, añjasānañjasābhāve pana saṃsayo. Tena vuttaṃ “esa kirā”ti-ādi **evaṃ satīti** yadi sabbattha maggasaññino, evaṃ sati “**kisimī vo viggaho**”ti bhagavā **pucchati**. Iti-saddena cettha ādyatthena vivādo, nānāvādo ca saṅgahito.

524. “Icchitaṭṭhānaṃ ujukaṃ maggati upagacchati etenāti maggo, ujumaggo. Tadañño amaggo, a-saddo vā vuddhi-attho daṭṭhabbo”ti heṭṭhā vuttovāyamatto. **Anujumaggeti** etthāpi a-saddo vuddhi-attho ca yujjati. **Tameva vatthunti** sabbesampi brāhmaṇānaṃ maggassa maggabhāvasaṅkhātaṃ, sakamaggassa ujumaggabhāvasaṅkhātāñca vatthuṃ. **Sabbe teti** sabbe te nānā-ācariyehi vuttamaggā, ye pāḷiyaṃ “addharyā brāhmaṇā”ti-ādinā vuttā. Ayamettha pāḷi-attho- **addharo** nāma yaññaviseso, tadupayogibhāvato **addharyāni** vuccanti yajūni, tāni sajjhāyantīti **addharyā**, yajuvedino. Tittirinā nāma isinā katā mantāti **tittirā**, te sajjhāyantīti **tittiriyā**, Yajuvedino eva. Yajuvedasākhā hesā, yadidaṃ tittiranti. **Chando** vuccati visesato sāmavedo, taṃ sarena kāyantīti **chandokā**, sāmavedino. “**Chandogā**”tipi tatiyakkharena paṭhanti, so evattho. Bahavo iriyo thomanā etthāti **bavhāri**, iruvedo, taṃ adhīyantīti **bavhārijjhā**.

Bahūnīti etthāyaṃ upamāsaṃsandana- yathā te nānāmaggā ekaṃsato tassa gāmassa vā nigamassa vā pavesāya honti, evaṃ brāhmaṇehi paññāpiyamānāpi nānāmaggā ekaṃsato brahmalokūpagamanāya brahmunā saḥabyatāya hontīti.

525. Paṭijānitvā pacchā niggayhamānā avajānantīti pubbe niddosataṃ salla-kkhamānā paṭijānitvā pacchā sadosabhāvena niggayhamānā “netam mama vacanā”ti avajānanti, na paṭijānantīti attho.

527-529. Te (2.0428) **tevijjāti** tevijjakā te brāhmaṇā. Evasaddena ñāpito attho idha natthīti va-kāro gahito, so ca anathakovāti dasseti “**āgamasandhimattan**”ti iminā, vaṇṇāgamena padantarāsandhimattaṃ katanti attho. **Andhapaveṇīti** andhapanti. “**Paṇṇāsasaṭṭhi andhā**”ti idaṃ tassā andhapaveṇiyā mahato gacchagum-bassa anuparigamanayogyatādassanaṃ. Evañhi te “suciraṃ velaṃ mayaṃ maggaṃ gacchāmā”ti saññino honti. Andhānaṃ paramparaṃsattavacanena yaṭṭhigāhakavirahatā dassitāti vuttaṃ “**yaṭṭhigāhakenā**”ti-ādi. Tadudāharaṇaṃ dassentena “**eko kirā**”ti-ādi āraddhaṃ. **Anuparigantvāti** kañci kālaṃ anukkamena samantato gantvā. **Kacchanti** kacchabandhadussakaṇṇaṃ. “Kacchaṃ bandhanti”-ti-ādīsu (cūḷava. aṭṭha. 280; vi. saṅga. aṭṭha. 34.42) viya hi kacchasaddo nibbasanavisesapariyāyo. Apica **kacchanti** upakacchakaṭṭhānaṃ. “Sambādho nāma ubho upakacchakā muttakaraṇaṃ”ti-ādīsu (pāci. 800) viya hi kāyekadesavācako kacchāsaddo. **Cakkhumāti** yaṭṭhigāhakaṃ vadati. “**Purimo**”ti-ādi yathāvuttakkamena veditabbo. **Nāmakaññevāti** atthābhāvato nāmamattameva, taṃ pana bhāsitaṃ tehi sārasaññitampi nāmamattatāya asārabhāvato nihīnamevāti atthamattaṃ dasseti “**lāmakamyevā**”ti iminā.

530. Yoti brahmaloko. **Yatoti** bhummatthe nissakkavacanaṃ. Sāmaññajotanāya visese avatiṭṭhanato visesaparāmasanaṃ dassetuṃ “**yasmiṃ kāle**”ti vuttaṃ. “**Uggamanakāle**”ti-ādinā pakaraṇādhiगतamāha. **Āyācantīti** uggamanaṃ patthenti. Kasmā? Lokassa bahukārabhāvato. Tathā thomanādīsu. **Somoti** sitalo. Ayaṃ kira brāhmaṇānaṃ laddhi “pubbebrāhmaṇānamāyācanāya candimasūriyā’-gantvā loke obhāsaṃ karontī”ti.

532. Idha pana kiṃ vattabbanti imasmiṃ pana appaccakkhabhūtassa brahmuno sahyatāya maggadesane tevijjānaṃ brāhmaṇānaṃ kiṃ vattabbaṃ atthi, ye paccakkhabhūtānampi candimasūriyānaṃ sahyatāya maggaṃ desetuṃ na sakkontīti adhippāyo. “**Yathā**”ti iminā “idhā”ti vuttamevatthaṃ paccāmasati.

Aciravatīnadi-upamākathāvaṇṇanā

542. Samabharitā (2.0429) sampuṇṇā. Tato eva **kākapeyyā. Pārāti** pārimatīra, ālapanametanti dassetuṃ “**ambho**”ti vuttaṃ. **Apāranti** orimatīraṃ. **Ehīti** āgacchāhi. **Vatāti** ekaṃsena. Atha gamissasi, evaṃ sati ehīti yojanā. “**Atthime**”ti-ādi avhānakāraṇaṃ.

544. Pañcasīla ...pe... veditabbā yamaniyamādibrāhmaṇadhammānaṃ tadantogadhabhāvato. **Tabbiparītāti** pañcasīlādiviparītā pañcaverādayo. **Indanti** indanā-makaṃ devaputtaṃ, sakkam vā. “**Aciravatiyā tīre nisinno**”ti iminā yassā tīre nisinno, tadeva upamaṃ katvā āharati dhammarājā dhammadhātuyā suppaṭividdhattāti dasseti. “Punapī”ti vatvā “**aparampī**”ti vacanaṃ itarāyapi nadī-upamāya

saṅgaṇhanatthaṃ.

546. Kāmayitabbatthenāti kāmanīyabhāvena. **Bandhanatthenāti** kāmayitabbato sattānaṃ cittassa ābandhanabhāvena. Kāmañcāyaṃ guṇasaddo atthantaresupi ditthapayogo, tesam panettha asambhavato pārisesañāyena bandhanatthoyeva yuttoti dassetuṃ ayamatthuddhāro āraddho. **Ahatānanti** adhotānaṃ abhinavānaṃ. **Etthāti** khandhakapāḷipade **paṭalaṭṭhoti** paṭalasaddassa, paṭalasaṅkhāto vā attho. **Guṇatthoti** guṇasaddassa attho nāma. Esa nayo sesesupi. **Accentīti** atikkamma pavattanti. **Etthāti** somanassajātakapāḷipade. **Dakkhiṇāti** tiracchānagate dānacetanā. **Etthāti** dakkhiṇavibhaṅgasuttapade (ma. ni. 3.379) **mālāguṇeti** mālādāme. **Etthāti satipaṭṭhāna-** (dī. ni. 2.378; ma. ni. 1.109) **dhammapadapāḷipadesu**, (dha. pa. 53) nidassanamattañcetaṃ koṭṭhāsāpadhānasilādisukkādisampadājiyāsupi pavattanato. Hoti cettha-

“Guṇo paṭalarāsānisamaṃse koṭṭhāsabandhane;
silasukkādyapadhāne, sampadāya jiyāya cā”ti.

Esevāti (2.0430) bandhanattho eva. Na hi rūpādīnaṃ kāmetabbabhāve vuccamāne paṭalaṭṭho yujjati tathā kāmetabbatāya anadhippetatā. Rāsaṭṭhādīsupi eseva nayo. Pārisesato pana bandhanatthova yujjati. Yadaggena hi nesam kāmetabbatā, tadaggena bandhanabhāvoti.

Koṭṭhāsaṭṭhopi cettha yujjateva cakkhuviññeyyādikoṭṭhāsabhāvena nesam kāmetabbato. Koṭṭhāse ca guṇasaddo dissati “diguṇaṃ vaḍḍhetabban”ti-ādīsu viya.

“Asaṅkhyeyyāni nāmāni, sagaṇena mahesino;
guṇena nāmamuddheyyaṃ, api nāmasahassato”ti. (dha. sa. aṭṭha. 1313; udā. aṭṭha. 53; paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.76)-

Ādīsu pana sampadāṭṭho guṇasaddo, sopi idha na yujjatīti anuddhaṭo.

Dassanameva idha vijānananti āha “**passitabbā**”ti. “Sotaviññāṇena sotabbā”-ti-ādi-atthaṃ “**etenupāyenā**”ti atidisati. Gavesitāpi “**iṭṭhā**”ti vuccanti, te idha nādhippetāti dassetuṃ “**pariyiṭṭhā vā hontu mā vā**”ti vuttaṃ. Icchitā eva hi idha **iṭṭhā**, Tenāha “**iṭṭhārammaṇabhūtā**”ti, sukhārammaṇabhūtāti attho. **Kāmanīyāti** kāmetabbā. **Iṭṭhabhāvena** manam appayanti vaḍḍhentīti **manāpā**. **Piyajātikāti** piyasa-bhāvā. **Ārammaṇaṃ katvāti** attānamārammaṇaṃ katvā. Kammabhūte ārammaṇe sati rāgo uppajjatīti tam kāraṇabhāvena nidassento “**rāgupattikāraṇabhūtā**”ti āha.

Gedhenāti lobhena. Abhibhūtā hutvā pañca kāmagaṇe paribhuñjantīti yojanā. **Mucchākāranti** mohanākāraṃ. **Adhi-osannāti** adhigayha ajjhosāya avasannā. Tena vuttaṃ “**ogāḷhā**”ti. **Sānanti** avasānaṃ. **Pariniṭṭhānappattāti** gilivā pariniṭṭhāpanavasena pariniṭṭhānaṃ uyyātā. **Ādīnavanti** kāmaparibhoge sampati, āyatiñca dosaṃ **apassantā**. Ghāsacchādanādisambhoganimittasamkilesato nissaranti apagacchanti etenāti **nissaraṇaṃ**, yoniso paccavekkhitvā tesam paribhogapaññā. Tadabhāvato **anissaraṇapaññāti** atthaṃ dassento “**idametthā**”ti-ādīmāha. **Paccavekkhaṇaparibhogavirahitāti** yathāvuttapaccavekkhaṇañāṇena paribhogato virahitā.

548-9. ĀvarantīTi (2.0431) kusalahammuppattim ādito vārenti. **Nivārentīti** nira-vasesato vārayanti. **Onandhantīti** ogāhantā viya chādentī. **Pariyonandhantīti**

sabbaso chādenti. **Āvaraṇādīnaṃ vasaṇāti** yathāvuttānaṃ āvaraṇādi-atthānaṃ vasaṇa. Te hi āsevanabalavatāya purimapurimehi pacchimapacchimā daḥhatarata-mādibhāvappattā.

Saṃsandanakathāvaṇṇanā

550. Itthipariggāhe sati purisassa pañcakāmaguṇapariggāho paripuṇṇo eva hotīti vuttaṃ **“itthipariggāhena saporiggāho”** ti. **“Itthipariggāhena apariggāho”** ti ca idaṃ tevijjabrāhmaṇesu dissamānapariggāhānaṃ duṭṭhullatamapariggāhābhāvadassanaṃ. Evaṃ bhūtānaṃ tevijjānaṃ brāhmaṇānaṃ kā brahmunā saṃsandanaṃ, brahmā pana sabbena sabbaṃ apariggāhoti. **Veracittena avero**, kuto etassa verapayogoti adhippāyo. **Cittagelaññasāṅkhātenāti** cittuppādagelaññasāññitena, iminā tassa rūpakāyagelaññabhāvo vutto hoti. **Byāpajjhenāti** dukkhena. **Uddhaccakukkuccādīhīti** ettha **ādisaddena** tadekaṭṭhā saṃkilesadhammā saṅgayhanti. Ato yevettha **“uddhaccakukkuccābhāvato”** ti tadubhayābhāvamattahetuvacanaṃ samatthitaṃ hoti. Appaṭipattihetubhūtāya vicikicchāya sati na kadāci cittaṃ purisassa vase vattati, pahīnāya pana tāya siyā cittassa purisavase vattananti āha **“vicikicchāyā”** ti-ādi. **Cittagatikāti** cittavasikā. Tena vuttaṃ **“cittassa vase vattanti”** ti. **Na tādiso** Ti brāhmaṇā viya na cittavasiko hoti, atha kho vasībhūtajhānābhīññatāya cittaṃ attano vase vattetīti **vasavattī**.

552. Brahmālokamaggeti brahmālokagāmmimāgge paṭipajjitābhe, paññāpetābhe vā, taṃ paññāpentāti adhippāyo. **Upagantvāti** micchāpaṭipattiyā upasāṅkamitvā, paṭijānitvā vā. **Samatalanti saññāyāti** matthake ekaṅgulaṃ vā upaḍḍhaṅgulaṃ vā sukkhatāya samatalanti saññāya. **Paṅkaṃ otiṇṇā viyāti** anekaporisaṃ mahāpaṅkaṃ otiṇṇā viya. **Anuppavisanti** Ti apāyamaggaṃ brahmālokamaggasaññāya ogāhanti. Tato eva **saṃsīditvā visādaṃ pāpuṇanti**. Evanti “samatalan” ti-ādinā vuttanayena. **Saṃsīditvāti** nimujjitvā (2.0432). **Marīcikāyāti** migataṇhikāya kattubhūtāya. **Vañcētvāti** nadīsadisāṃ pakāsanena vañcētvā. **Vāyamānāti** vāyamaṇā, ayameva vā pāṭho. **Sukkhatarāṇaṃ maññe tarantīti** sukkhanadītarāṇaṃ taranti maññe. Abhinnepi bhedavacanametāṃ. **Tasmāti** yasmā tevijjā amaggaṃ meva “maggo” ti upagantvā saṃsīdanti, tasmā. **Yathā teti** te “samatalan” ti saññāya paṅkaṃ otiṇṇā sattā **hatthapādādīnaṃ saṃbhañjanaṃ paribhañjanaṃ** pāpuṇanti yathā. **Idheva cā** Ti imasmiṅca attabhāve. **Sukhaṃ vā sātāṃ vā na labhanti** ti jhānasukhaṃ vā vipassanāsātāṃ vā na labhanti, kuto maggasukhaṃ vā nibbānasātāṃ vāti adhippāyo. **Maggadīpakanti** “maggadīpaka” micceva tehi abhīmataṃ. **Tevijjakanti** tevijjatthañāpakaṃ. **Pāvacaṇanti** pakaṭṭhavacanasammataṃ pāṭhaṃ. **Tevijjānaṃ brāhmaṇānanti** sambandhe sāmivacanaṃ. **Iriṇanti** araññāniyā idaṃ ahivacaṇanti āha **“agāmakāṃ mahāraññaṃ”** ti. **Anupabhogaruṅkkhehīti** migaruru-ādīnampi anupabhogārahehi kiṃ pakkādivisarukkehi. **Yatthāti** yasmīṃ vane. **Parivattitumpi na sakkā honti** mahākaṇṭakagacchagahanatāya. **Ñātīnaṃ byasanaṃ vināso ñātībyasanaṃ**. Evaṃ **bhogasīlabyasanesupi**. Rogo eva byasati vibādhatīti **rogabyasanaṃ**. Evaṃ **diṭṭhībyasane** pi.

554. Nanu jātasaddeneva ayamattho siddhoti codanamapaneti “yo hī” ti-ādinā. Jāto hutvā saṃvaḍḍhito **jātasamvaḍḍhoti** ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.554) vuttaṃ, jāto ca so saṃvaḍḍho cāti **jātasamvaḍḍhoti** pana yujjati visesanaparanipātattā. **Na sabbaso paccakkhā honti** paricayābhāvato. **Ciranikkhantoti** nikkhanto hutvā cirakālo. Ciram nikkhantassa assāti hi **ciranikkhanto**. “Jātasamvaḍḍho” ti padadvayena atthassa paripuṇṇābhāvato “tamenan” ti kammaṃpadam **“tāvadeva avasan”** ti puna visesetīti vuttaṃ hoti. **Dandhāyitattanti** vissajjane mandattaṃ saṅkavutti, taṃ pana saṃsayavasena cirāyanaṃ nāma hotīti āha **“kaṅkhāvasena cirāyitattan”** ti. **Vitthāyitattanti** sārājittattaṃ. Aṭṭhakathāyaṃ pana vitthāyitattaṃ nāma thambhitattanti adhippāyena **“thaddhabhāvaggahaṇan”** ti vuttaṃ. **Appaṭihatabhāvaṃ dasseti** tasseva anāvaraṇañābhāvato. Nanvetampi antarāyapaṭihatam siyāti āsaṅkam pariharati **“tassa hī”** ti-ādinā. **Mārāvaṭṭanādivasenāti** ettha cakkhumohamucchākālādi saṅgayhati. **Na sakkā** (2.0433) **tassa kenaci antarāyo kātum** catūsu anantarāyikadhammesu pariyāpannabhāvato.

555. U-iccupasaggayoge lumpasaddo, lupisaddo vā uddharaṇattho hotīti vuttaṃ “**uddharatū**” ti. Upasaggavisesena hi dhātusaddā atthavisesavuttino honti yathā “ādānan” ti. Pajāsaddo pakaraṇādhiḡatattā dārakavisayoti āha “**brāhmaṇadārakan**” ti.

Brahmalokamaggadesanāvaṇṇanā

556-7. “**Apubbanti** iminā saṃvaṇṇetabbatākāraṇaṃ dīpeti. Yassa atisayena balaṃ atthi, so **balavā**ti vuttaṃ “**balasampanno**” ti. Saṅkhaṃ dhameṭīti **saṅkhadhamako**, Saṅkhaṃ dhamayitvā tato saddapavattako. “Balavā” ti-ādivisesanaṃ kimaṭṭhiyanti āha “**dubbalo hī**” ti-ādi. Balavato pana saṅkhasaddoti sambandho. **Appanāva vaṭṭati** paṭipakkhato sammadeva cetaso vimuttibhāvato, tasmā evaṃ vuttanti adhippāyo.

Pamāṇakataṃ kammaṃ nāma kāmāvacaraṃ vuccati pamāṇakarānaṃ saṃkilesadhamānaṃ avikkhambhanato. Tathā hi taṃ brahmavihārapubbabhāgabhūtaṃ pamāṇaṃ atikkamitvā odissakānodissakadisāpharaṇavasena vaḍḍhetuṃ na sakkā. Vuttavipariyāyato pana **rūpārūpāvacaraṃ appamāṇakataṃ kammaṃ nāma. Tenāha “tañhī**” ti-ādi. Tattha arūpāvacare odissakānodissakavasena pharaṇaṃ na labbhati, tathā disāpharaṇaṅca. Keci pana “taṃ āgamanavasena labbhatī” ti vadanti, tadayuttaṃ. Na hi brahmavihāranissando āruppaṃ, atha kho kasiṇanissando, tasmā yaṃ subhāvitāṃ vasībhāvaṃ pāpitaṃ āruppaṃ, taṃ **appamāṇakanti** daṭṭhabbaṃ. “Yaṃ vā sātisayaṃ brahmavihārabhāvanāya abhisāṅkhatena santānena nibbattitaṃ, yaṅca brahmavihārasamāpattito vuṭṭhāya samāpannaṃ arūpāvacarajjhānaṃ, taṃ iminā pariyāyena pharaṇapamāṇavasena **appamāṇakatan**” ti apare. Vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

Rūpāvacarārūpāvacarakammeti rūpāvacarakamme ca arūpāvacarakamme ca sati. **Na ohīyati na tiṭṭhatīti** katūpacitampi kāmāvacarakammaṃ yathādhiḡate mahaggatajjhāne aparihīne taṃ abhibhavitvā paṭibāhitvā sayaṃ ohīyakaṃ hutvā (2.0434) paṭisandhiṃ dātuṃ samatthabhāve na tiṭṭhati. “Na avasissatī” ti etassa hi atthavacanaṃ “na ohīyati” ti, tadetaṃ “na avatiṭṭhatī” ti etassa visesavacanaṃ, pariyāyavacanaṃ vā. Tenāha “**kiṃ vuttaṃ hotī**” ti-ādi. **Laggitunti** āvarituṃ nisedhetuṃ. **Ṭhātunti** paṭibalaṃ hutvā patiṭṭhātuṃ. **Pharivāti** paṭipharivā. **Pariyādiyivāti** tassa sāmattiyaṃ khepetvā. **Okāsaṃ gahetvāti** vipākadānokāsaṃ gahetvā, iminā “laggituṃ vā ṭhātuṃ vā” ti vacanameva vitthāretīti daṭṭhabbaṃ. “**Athakho**” ti-ādi atthāpattidassanaṃ. Kammassa pariyādiyaṃ nāma tassa vipākuppādanaṃ nisedhetvā attano vipākuppādanamevāti āha “**tassā**” ti-ādi. **Tassāti** kāmāvacarakammassa **vipākaṃ paṭibāhitvā. Sayamevāti** rūpārūpāvacarakammameva. **Brahmasahabyataṃ upaneti** asati tādisānaṃ cetopaṇidhiviseseti adhippāyo. Tissabrahmādīnaṃ viya hi mahāpuññānaṃ cetopaṇidhivisesena mahaggata-kammaṃ parittakammassa vipākaṃ na paṭibāhatīti daṭṭhabbaṃ.

Atha mahaggatassa garukakammassa vipākaṃ paṭibāhitvā parittaṃ lahukakammaṃ kathamattano vipākassa okāsaṃ karotīti? Tisupi kira **vinayagaṇṭhipadesu**

evaṃ vuttaṃ “nikantibaleneva jhānaṃ parihāyati, tato parihīnājhānattā parittakammaṃ laddhokāsan”ti. Keci pana vadanti “anivaraṇāvattāya nikantiyā jhānassa parihāni vīmaṃsitvā gahetabbā”ti. Idamettha yuttatarakāraṇaṃ- asatipi mahaggatakammuno vipākapaṭibāhanasamatthe parittakamme “ijjhati bhikkhave sīlavato cetopaṇidhi visuddhattā sīlassā”ti (dī. ni. 1.504; saṃ. ni. 4.352; a. ni. 8.35) vacanato kāmabhava cetopaṇidhi mahaggatakammassa vipākaṃ paṭibāhitvā parittakammuno vipākokāsaṃ karotīti. **Evaṃ mettādivihārīti** vuttanayena appanā-pattānaṃ mettādīnaṃ brahmavihārānaṃ vasena vihārī.

559. Paṭhamamupanidhāya dutiyaṃ, kimetaṃ, yamupanidhiyatīti vuttaṃ “**paṭhamamevā**”ti-ādi. **Majjhimaṇṇāsake** saṅgītanti ajjhāharitvā sambandho. Puna-ppunaṃ saraṇagamaṇaṃ daḷhataraṃ, mahapphalataraṇca, tasmā dutiyampi saraṇagamaṇaṃ katanti veditabbaṃ. **Katipāhaccayenāti** dvīhatīhaccayena. **Pabbajitvāti** (2.0435) sāmaṇerapabbajjaṃ gahetvā. **Aggaññasuttampi** (dī. ni. 3.112) amuṃyeva vāseṭṭhamārabba kathesi, nāññanti ñāpetuṃ “**aggaññasutte**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha āgatanayena **upasampadañceva arahattañca alatthuṃ** paṭilabhiṃsūti attho. Yamettha atthato na vibhattaṃ, tadetaṃ suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajanāya ajjavamaddavasoraccasaddhāsatiḍhitibuddhikhantivīriyādidhammasamaṅginā sātṭhakathe piṭakattaye asaṅgāsaṃhīravisāradaññācārīnā anekappabhedasakasamayasa-mayantaragahanajjhogāhinā mahāgaṇinā mahāveyyākaraṇena ñāṇābhivaṃsa-dhammasenāpatināmatherena mahādhammarājādhirājagarunā katāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā tevijasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsānā.

Tevijasuttasaṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatridaṃ sādhuvilāsiniyā sādhuvilāsiniṭṭhitā hoti-
Byañjanañceva attho ca, vinicchayo ca sabbathā;
sādhakena vinā vutto, natthi cettha yato tato.
Sampassataṃ sudhīmataṃ, sādhuṇaṃ cittatosanaṃ;
karoti vividhaṃ sāyaṃ, tena **sādhuvilāsiniṭṭhitā**.

Nigamanakathā

Ettāvatā (2.0436) ca-
Saddhamme pāṭavattāya, sāsanaṃ ca vuddhiyā;
vaṇṇanā yā samāradhā, sīlakkhandhakathāya sā.
Sādhuvilāsini nāma, sabbaso pariniṭṭhitā;
paṇṇāsāya sādhuvilāsiniyā, bhāṇavārappamāṇato.
Anekasetibhindo yo, anantabalavāhano;
sirīpavarādīnāmo, rājā nānāraṭṭhissaro.
Jambudīpatale ramme, marammavisaye akā;

tambadīparaṭṭhe puramaṃ, **amarapura**nāmakamaṃ.
 Maṇḍalācalasāmantamaṃ, erāvatinadissitam;
 nānājanānamāvāsaṃ, hemapāsādalaṅkataṃ.
 Tatrābhisekapatto so, rajjamaṃ kāresi dhammato;
 rājāgāramahāthūpaṃ, akāsi sampasādanamaṃ.
 Uddhammaṃ ubbinayañca, pahāya jinasāsanaṃ;
 visodhesi yathābhūtaṃ, satataṃ daḷhamānaso.
 Teneva kārite ramme, chāyūdakasamappite;
 dvipākāraparikkhitte, bhāvanābhīratārahe.
 Mahāmunisamaññā yā, sambuddhasammukhā katā;
 paṭimā taṃpāsādamaḥā, uju-āsannadakkhiṇe.
 Asokārāma-ārāme, pañcabhūmimahālaye;
Ratanabhūmikitti vhaṃ, dhammapāsādalaṅkate.
 Tathā dakkhiṇadeviyā, nagarasamīpe kate;
 pubbuttare **jayabhūmi-kittā** bhīdhānakepi ca.
 Tathevuttaradeviyā (2.0437), nagarabbhantare kate;
 soṇṇaguhathūpantike, **parimāṇakanā**make.
 Tathā ca uparājena, kate nagarapacchime;
 mahāguhathūpantike, **maṅgalāvāsana**make.
 Iti soṇṇavihāresu, vasaṃnekesu vārato;
 sakkato sabbarājūnaṃ, tikkhattuṃ laddhalañchano.
Ñānābhivaṃsadhammasenāpatīti suvikhyāto;
 dvevibhaṅgādīdhāraṇā, upajjhācariyataṃ patto.
 Laṅkādīpāgatānampi, paradīpanivāsinaṃ;
 bhikkhūnaṃ vācako dhammaṃ, paṭipattim niyojako.
 Yaṃ nissāya visodhesi, sāsanaṃ esa bhūpati;
 atthabyañjanasampannaṃ, so'kāsi vaṇṇanaṃ imaṃ.
 Sambuddhaparinibbānā, pañcatālīsake'ddhake;
 tisate dvisahassee ca, sampatte sā suniṭṭhitā.
Peṭakālaṅkāravhaṃ, nettisaṃvaṇṇanaṃ subhaṃ;
 imañca saṅkharontena, yaṃ puññaṃ pasutaṃ mayā.
 Aññampi tena puññaena, patvāna bodhimuttamaṃ;
 tārayitvā bahū satte, moceyyaṃ bhavabandhanā.
 Sadā rakkhantu rājāno, dhammeneva pajaṃ imaṃ;
 niratā puññakammesu, jotentu jinasāsanaṃ.
 Ime ca pāṇino sabbe, sabbadā nirupaddavā;
 niccaṃ kalyāṇasaṅkappā, pappontu amataṃ padanti.

Iti dīghanikāyaṭṭhakathāya sīlakkhandhavaggasaṃvaṇṇanāya

Sādhuvilāsinī nāma abhinavaṭṭikā samattā.

Sīlakkhandhavagga-abhinavaṭṭikā niṭṭhitā.